

idee

DNPP.

JAARGANG 25
NUMMER 1
FEBRUARI 2004

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

TIJDSCHRIFT VAN HET KENNISCENTRUM

Thema

DORST NAAR KENNIS

OVERBRUGGEN VAN ONGELIJKHEID

VAN KENNIS NAAR ECONOMISCHE KRACHT

THE ELECTIONS ARE COMING...

TODD SHIMODA The

TODD SHIMODA The

SHAKESPEARE ANTONY

SHAKESPEARE ANTONY

Nevill Shute A TOWN LI

NEVILL SHUTE

Winnings Spark

THE FIG EA

JODY SHITE

The Man Who Fought the
Missing Link
THE RAABDIN... LIFE OF ST...

Pat

ANITA SHREY

ANITA SHREY

DORST NAAR KENNIS

- 11 **Inleiding op het thema**
DOOR CONSTANTIJN DOLMANS
- 12 **Kenniseconomie: Niet lullen maar poetsen**
DOOR THEO VELTMAN EN ARTHUR OLOF
- 17 **'Het gaat om kennis'**
DOOR LAURENS JAN BRINKHORST
- 20 **Wie de vruchten wil plukken, moet nog wel bestaan** Duurzaam ondernemen,
omdat het loont
DOOR DICK BOOT
- 22 **Kenniseconomie in het Kunstvakonderwijs**
DOOR MARCEL KARREMAN EN ALETTA HEKKER
- 25 **Het overbruggen van ongelijkheid**
DOOR MICHIEL SCHEFFER EN GERHARD BRUNSVELD
- 28 **Studiefinanciering als persoonlijk budget**
DOOR BART LUIJKX
- 31 **Van kennis naar economische kracht**
DOOR HENK DE VRIES
- 33 **Kikkers koken tot ze naar kip smaken**
DOOR SEAN GONSALVES
- 35 **Uit de oude doos: D'66-beginselen gericht op het onderwijsbeleid**
DOOR EDDY SCHUYER

EN VERDER

- 3 **25 jaar Idee**
DOOR EMILY VAN DE VIJVER
- 4 **The elections are coming...**
DOOR MONICA DE BRUYN
- 8 **De visgronden van D66**
DOOR WERNER DE GRUYTER
- 42 **Onze medeverantwoordelijkheid voor de malaise in Nederland**
DOOR NATHAN SCHROVER
- 45 **Het lichaam als wachtwoord**
DOOR MARJOLEIN BROUWERS
- 48 **De Sofi-rekening**
DOOR SIMON DUINDAM EN ANKE SMEETS-VERSTRAETEN

VASTE RUBRIEKEN

- 40 **Marijke Mous**
- 41 **Van Lierop**
- 52 **Mijn Idee**

25 jaar Idee

"Er zijn verschillende redenen om dit blad van stapel te laten lopen. Onze samenleving is aangekomen op een punt waarop de oude manieren van doen (van produceren, organiseren, beslissingen nemen) niet meer zijn opgewassen tegen de problemen waarvoor wij worden gesteld. D'66 heeft geen panklare oplossingen voor deze problemen. Wel een innerlijk samenhangende beleidsvisie die steunt op een maatschappijanalyse. Die analyse moet verdiept en voortdurend bijgesteld worden. Onze beleidsvisie moet met behoud van haar innerlijke samenhang tot in onderdelen worden uitgewerkt. Dit blad moet daarvoor een hulpmiddel zijn."

De eerste alinea van het eerste nummer van *Idee*, toen nog *idee '66* genaamd, uit april 1980. Vijfentwintig jaar later blijkt dit nummer nog verrassend (of dus teleurstellend) actueel. In het openingsartikel gaf Hans Gruijters een uitgebreide beschouwing over het 'oude' idee van de gekozen premier. Peter van Schilfgaarde formuleerde na een gedegen analyse tien suggesties om de werkgelegenheid en de arbeidsmarkt te stimuleren. In 1980 werd net als op dit moment nagedacht over de uitzending van Nederlandse militairen onder VN-vlag, toen UNIFIL in Libanon. Moest Nederland deel blijven uitmaken van een onzekere en onduidelijke missie? Naar aanleiding van het twaalfeneenhalfjarig bestaan van D66 ging Jacqueline Soetenhorst-De Savorin Lohman op zoek naar de volgende generatie en de antwoorden op de problematiek van de tachtiger jaren. Zij besloot: "Met het vermijden van risico's dreigt dat vleugje anarchisme te worden buiten gesloten dat nu juist het zout in de pap is of het kruidenbultje in de politiek." Tot slot van dit eerste nummer beschouwing over complementair bestuur door Hein van Oorschot.

De actualiteit en de stijl waren in 1980 anders dan in 2004, de issues zijn daarentegen in vijfentwintig jaar niet veranderd. Een ontluisterende constatering: is er in al die tijd zo weinig voor elkaar gekregen en geleerd? Tegelijkertijd blijven misschien onvermijdelijk voortdurend dezelfde zaken aan de orde die in een steeds nieuwe context een oplossing moeten krijgen. Hoe dan ook, de artikelen uit de oude archiefdozen van *Idee* blijven de moeite van het lezen waard; huidige bestuurders zouden er zelfs nog eens nieuwe ideeën van op kunnen doen. Om ons vijfentwintigjarig bestaan te vieren zullen we dit jaar in elk nummer een oud artikel herplaatsen. In deze *Idee*, met als thema Kenniseconomie, is dat een artikel van Eddy Schuyer uit 1980 over de D66-beginselen en het onderwijsbeleid opnieuw.

Tot slot nog een citaat uit dat allereerste nummer. "Het (dit blad, red.) moet een schakel zijn in de keten van ongerustheid, analyse van maatschappelijke ontwikkelingen, toekomstvisies, politieke meningsvorming en beleid. Het moet daarvoor mensen mobiliseren met inzichten, ideeën en politiek relevante voorstellen, die in staat zijn deze op een voor de algemeen ontwikkelde lezer begrijpelijke manier uiteen te zetten. Het moet die inzichten, ideeën en voorstellen toegankelijk maken voor een ieder die zijn politieke keuzes en beslissingen wil richten op het verbeteren van de bestaansmogelijkheden (en overlevingskansen) van toekomstige generaties en op de maatschappijveranderingen die daarvoor nodig zijn." Dit uitgangspunt is voor de huidige redactie nog steeds van toepassing.

Emily van de Vijver, eindredacteur Idee

HOWARD DEAN

Zeer uitgesproken anti-oorlog; keert zich het meest van alle Democratische presidentskandidaten tegen het buitenlands beleid van Bush.

WESLEY CLARK

Oud NAVO-generaal; geen politieke ervaring; richt zich voornamelijk op binnenlandse veiligheid; samenwerking van Amerika met bondgenoten wordt eveneens van belang geacht.

JOSEPH LIEBERMAN

Leverd kritiek op zaken als vermeende connecties van het Witte Huis met Enron, maar houdt zich – in tegenstelling tot de andere kandidaten – op de vlakke als het gaat om het beleid van Bush; voorstander van de strijd tegen het terrorisme; stapte na de derde ronde uit de race.

RICHARD GEPHARDT

Stemde als enige Democratische kandidaat in met VN-resolutie 1441; staakte zijn campagne na tegenvallende resultaten in Iowa.

JOHN EDWARDS

Legt in zijn campagne de nadruk op "het gewone volk"; van zijn precieze denkbeelden laat hij tot dusver nog weinig zien.

DENNIS KUCINICH

Zet zich in voor een goed gezondheidsbeleid, het waarborgen van binnenlandse veiligheid en het creëren van banen.

JOHN KERRY

Richt zich op binnenlandse veiligheid en de invloed van Amerika op de rest van de wereld; verhoudingen met Europa zouden hierin een rol kunnen spelen.

AL SHARPTON

Staat voor gelijkheid voor alle rassen in Amerika, onderwijs en het recht op gezondheidszorg.

CAROL MOSELEY BRAUN

Weinig bekend over de exacte inhoud van het verkiezingsprogramma; zou onvoldoende concurreren met de andere kandidaten; eerste zwarte vrouw in de Amerikaanse Senaat; stapte op 15 januari 2004 uit de race.

The elections are coming...

Van de vier jaar die een Amerikaanse president in het Witte Huis doorbrengt, heeft hij twee jaar rust. Ruim anderhalf jaar vóór de eerstvolgende presidentsverkiezingen proberen nieuwe presidentskandidaten alweer de aandacht te trekken. Sinds de zomer van 2003 wordt door potentiële presidenten alles in het werk gesteld om Amerika te overtuigen van een Democratisch beleid. Na de arrestatie van Saddam Hoessein, op 14 december 2003, lijkt president George W. Bush aanzienlijk meer kans te maken op een nieuwe ambtstermijn. Maar in hoeverre zijn de Democratische tegenhangers in staat om met hem te concurreren?

DOOR MONICA DE BRUYN

Hoe de Amerikanen Bush zien – en met name op het gebied van het buitenlands beleid – is alom bekend. Wees eerlijk: hoe meer Amerikanen in Irak sneuvelen, hoe slechter dit zal zijn voor Bush. Ondanks de arrestatie van Saddam Hoessein zal de oorlog in Irak een heet hangijzer blijven in de aanloop naar de verkiezingen van 2 november 2004. Veel Amerikanen zien de

oorlog tegen Irak als een volstrekt onterechte reactie op de aanslagen van 11 september 2001, aangezien Saddam Hoessein zeer waarschijnlijk géén contacten onderhield met het terroristenbolwerk van Osama Bin Laden. Sommige Amerikanen geven zelfs aan zich politiek misbruikt te voelen door president Bush: hij zou het verlies van hun naasten op 11 september hebben aangegrepen als rechtvaardigheidsgrond voor zijn buitenlands beleid. De

Democratische presidentskandidaten kunnen niet genoeg wijzen op hun visie dat er onvoldoende legitimatie zou zijn geweest om in maart 2003 Irak binnen te vallen. Ook zou resolutie 1441 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties onvoldoende hebben aangetoond dat Irak over massavernietigingswapens beschikt.

Visies en peilingen

Howard Dean, gouverneur van de staat Vermont, grijpt met name de oorlog in Irak aan als reden om fel campagne te voeren tegen Bush. Aanvankelijk doet hij dit met succes en is hij veruit de favoriet, maar na de voorverkiezingen in de staat Iowa – dit is de eerste staat waar de voorverkiezingen worden gehouden – keldert hij van de eerste plaats in de peilingen naar een derde plek. Dean scoort aanvankelijk door zijn prominent aanwezige anti-oorlog houding. Hij was voorstander van de eerste Golfoorlog en ook de militaire acties tegen Afghanistan na de terroristische aanslagen van 11 september 2003 kregen zijn steun. Maar met het binnenvallen in Irak heeft Bush volgens Dean een grote fout gemaakt. In augustus 2003, tijdens een bezoek aan Idaho, Utah, zei Dean: "Ik zal onze mensen nooit een oorlog in sturen zonder van tevoren te vertellen waarom die oorlog wordt gevoerd." Dean is zich bewust van de specifieke rol van Amerika op het wereldtoneel in het streven naar vrede, democratie en vrijheid. Maar volgens hem is deze rol van Amerika onder Bush volledig de verkeerde kant uit gegaan. "Niet alleen hebben wij te maken met het feit dat de binnen- en buitenlandse veiligheid worden bedreigd. Maar Amerika lijkt ook haar plaats in de wereldpolitiek volledig kwijt te zijn, omdat er geen steun was voor de inval in Irak. Saddam Hoessein vormde geen directe dreiging voor de wereldvrede," aldus Dean. In Iowa is men echter van mening dat Dean zich gedraagt alsof hij al president is en deze houding valt verkeert. John Kerry, ex-marinier, ligt aanzienlijk gunstiger bij de kiezers van Iowa en eindigt als de grote favoriet. *Newsweek* suggereert na de eerste

Sommige Amerikanen voelen zich misbruikt door Bush

voorverkiezingen zelfs dat Kerry met een voorsprong van 3% (49% tegenover 46%) Bush zou verslaan als er eind januari verkiezingen zouden worden gehouden.

Tijdens de voorverkiezingen Iowa maakt Kerry van de gelegenheid gebruik om een plan voor het winnen van de vrede in Irak te presenteren. Kerry zegt dat Saddam Hoessein zo snel mogelijk berecht moet worden en dat men een coalitie moet oprichten die de vredesoperaties in Irak continu ondersteunt. "Het feit dat Saddam Hoessein is gevangen, biedt perspectief voor Amerika in Irak," zegt Kerry. Ook zegt hij: "Ik geloof niet in een president die de wereld de rug toekeert en in zijn eentje handelt." Kerry is van mening dat Amerika een president nodig heeft die de wereld leidt naar "een nieuw tijdperk van veiligheid, vrijheid en vrede."

Volgens de *Washington Post* en *ABC News* zou zeker 50% van de Amerikanen tevreden zijn over het optreden van de Democratische presidentskandidaten, hoewel de visies van de verschillende kandidaten op sommige punten zeer uiteen lopen. Interessante wetenswaardigheid bij het analyseren van de diverse verkiezingsprogramma's is de constatering dat de Democratische presidentskandidaten zich onderling ook soms aanzienlijk onderscheiden: Dean is zonder enige twijfel de meest linkse kandidaat. Meest opvallende deelnemer aan de verkiezingen is oud NAVO-generaal Wesley Clark. Hij leidde de succesvolle oorlog in Kosovo en zou volgens zijn aanhang de enige zijn die de chaos in Irak kan oplossen. Hij wordt, ondanks het feit dat hij geen politieke ervaring heeft, aangemerkt als de belangrijkste rivaal van Dean. "Amerika moet samenwerken met bondgenoten, een rol spelen in de internationale gemeenschap en geweld alleen als laatste redmiddel gebruiken," vindt Clark. Hoewel Clark duidelijk stelt dat hij Democraat is, zou hij volgens bronnen aanvankelijk Republikein zijn geweest en vóór de oorlog in Irak hebben gestemd. Zijn achterban lijkt hiervan echter niet onder de indruk. Leider van de Democraten in het Amerikaanse Parlement, Richard Gephardt,

besluit na de voorverkiezingen in Iowa om zijn campagne te stoppen. Tegenvallende resultaten zijn hiervan de oorzaak. Eerder stapte Carol Moseley Braun uit de race, eveneens na teleurstellende cijfers tijdens de voorverkiezingen in Washington, DC. Al Sharpton, kandidaat-burgemeester van New York en Dennis Kucinich, lid van het Amerikaanse Parlement, moeten vooralsnog genoegen nemen met ongeveer 2% als het gaat om wie van de Democratische presidentskandidaten de meeste waardering krijgt.

Joseph Lieberman, afkomstig uit de staat Connecticut en sinds 1989 senator, is de enige Democratische presidentskandidaat die de strijd tegen het terrorisme prominent in zijn campagne aanmerkt. Hij houdt zich als enige op de vlakte als het gaat om het buitenlands beleid van Bush en krijgt

daardoor ook waardering van de Republikeinen. Lieberman hecht waarde aan het bondgenootschap met Europa, dat sinds de oorlog in Irak een flinke deuk heeft opgelopen. Lieberman: "Het bondgenootschap met Europa is van overwegend belang. Het is zeer nadelig voor dat bondgenootschap dat Bush het onderlinge vertrouwen heeft verspeeld." Met ongeveer 40% van de stemmen is hij op weg om zich de concurrent van

Dean, Clark en Kerry te mogen noemen. Na in de derde ronde van de voorverkiezingen in de achterhoede geëindigd te zijn, heeft Lieberman zich teruggetrokken. Deze interessante ontwikkeling toont aan dat de Democratische achterban ook onderling verschillende opvattingen heeft over het te voeren buitenlands beleid.

Amerika vs. Europa

Secretaris-generaal van de NAVO Jaap de Hoop Scheffer zal ongetwijfeld –zij het tot op zekere hoogte– meegaan in het standpunt van Lieberman. In zijn huidige functie is het essentieel om de interne breuk binnen de NAVO te helen: betrekkingen tussen de Verenigde Staten en lidstaten als Duitsland zullen verbeterd moeten worden. Vooral met Clark of met Lieberman aan het hoofd lijkt een herstel in de relatie tussen Amerika en

“Geweld alleen als laatste redmiddel”

Europa tot de reële mogelijkheden te horen. Slaagt De Hoop Scheffer erin om de stukgelopen relaties binnen de NAVO te herstellen, dan zou de NAVO –mede afhankelijk van de democratische ontwikkelingen in Irak– eensgezind een grotere rol in Irak kunnen spelen. Feit is nu dat staten als Frankrijk en Duitsland het vertrouwen in Bush kwijt zijn. De ideale situatie is natuurlijk een eensgezind Europa. President Bush is zich bewust van het feit dat de relatie met Europa een deuk heeft opgelopen na het besluit van Amerika om naar Irak te gaan. Tijdens het bezoek van premier Balkenende en De Hoop Scheffer –toen nog minister van Buitenlandse Zaken– gaf Bush te kennen dat hij graag weer een goede relatie met Europa wil hebben. De vraag is natuurlijk of het vertrouwen kan worden hersteld zolang Bush in het Witte Huis zit. Maar of een Democratische president wél kan bijdragen aan een mogelijk herstel van dit vertrouwen en of daaruit een gezond defensiebeleid kan voortvloeien, blijft eveneens de vraag. Het is een kwestie van afwachten op welke termijn De Hoop

Scheffer de transatlantische verhoudingen weet te verbeteren. In Amerika zijn de huidige peilingen slechts korte momentopnames en in hoeverre een Democratische president daadwerkelijk een gunstige bijdrage zou kunnen leveren in het herstel tussen Amerika en Europa zal in de komende maanden tot de daadwerkelijke verkiezingen moeten blijken. De Democratische debatten zijn begonnen en Amerika maakt zich op voor de primaries, de voorverkiezingen, die in het voorjaar zullen plaatsvinden. Ook de zogenaamde caucuses (verkiezingsbijeenkomsten) worden door het hele land gehouden. Maar Amerika's visie kan nog altijd veranderen als zij de presidentskandidaten beter leert kennen en écht haar prioriteiten gaat stellen.

De huidige peilingen zijn slechts korte momentopnames

Monica de Bruyn is freelance journaliste en doet dit jaar voor Idee verslag van de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten.

Het is mogelijk dat de actualiteit dit artikel inhaalt.

De visgronden van D66

In Nederland bestaan vier politieke partijen die allen min of meer werkzaam zijn in het midden van het politieke spectrum. Hierdoor vissen deze vier noodgedwongen geheel of gedeeltelijk in dezelfde vijver op de plek waar de meerderheid van het electoraat samenschoult. Hoewel deze partijen van oorsprong onderling verschillen in ideologie, is het de vraag of deze verschillen nog terug te vinden zijn als de verantwoordelijkheid van het landsbestuur gedragen wordt.

DOOR WERNER DE GRUYTER

Enerzijds zorgt het democratisch proces van coalitievorming voor het opgeven van de eigen identiteit in ruil voor het compromis. Anderzijds is er het feit dat (verkiezings)retoriek zelden wordt weerspiegeld in de weerbarstige realiteit. Vanwege het geringe verschil in beleid zou, puur rationeel gezien, het kiesvolk gelijk verdeeld moeten zijn in de vangnetten van deze vier middenpartijen. Zo kan het bijvoorbeeld dat een neoconservatief beïnvloede partij van christelijke signatuur zich in het centrum van de macht bevindt, terwijl homoseksuelen in

hetzelfde land gewoon mogen blijven trouwen, softdrugs ondanks de retoriek tot op heden gewoon gedoogd worden en euthanasie bij wet geregeld is. Het is moeilijk aan een buitenlander uit te leggen dat het CDA tot dusver zelfs geen aanstalten maakt dit beleid te veranderen. Hoe komt het dan dat

Voor wie is het kroonjuweel van D66 bestemd?

het aas van D66 zoveel minder aantrekkelijk wordt bevonden en dat de electorale vangst zo schrill afsteekt ten opzichte van wat theoretisch haalbaar is?

Lokvoer

Allereerst de vraag: hoe rationeel nemen de kiezers hun besluit? Als het bekend is dat uiteenlopende factoren als de stand van de economie, overtuigingskracht van de lijsttrekker, aanwezigheid van regen of zonneschijn op de verkiezingsdag, zichtbaarheid en bekendheid, religieuze afkomst en de heersende waan van de dag allemaal hun bijdrage leveren aan het eindresultaat. Toch zal menig kiezer beweren dat zijn of haar stemgedrag voortvloeit uit een rationeel gemaakte afweging. Het lijkt erop dat dit het beeld is geweest van de D66-strategen tot dusver. Dit is op zichzelf ook een logische gedachte, omdat mensen nou eenmaal geen inzicht hebben in de automatismen die hun gedrag beïnvloeden: Maar zonder dat een kiezer het bewust door heeft, is zijn beslissing in eerste instantie afhankelijk van de presentatie en de stijl waarin een zekere boodschap verpakt is en niet zozeer de inhoud. Een wijsheid die in ieder psychologieboek terug te vinden is. Hoe slechter mensen bovendien geïnformeerd zijn, hoe meer de presentatie en de stijl het gedrag beïnvloeden. De proefballonnen van wijlen Pim Fortuyn c.s. laten bijvoorbeeld zien dat onrealistische ideeën toch een grote groep kiezers kunnen beïnvloeden. D66 dient hiermee rekening te houden als het zijn achterban vergroten wil, met inhoud alleen kom je er niet. Overigens is dit geen pleidooi voor een populistische politiek: de presentatie en de stijl kunnen dan veranderen, de boodschap –het sociaal liberalisme- blijft hetzelfde.

Tot in het zeer recente verleden hanteerde D66 een campagnestijl waarbij het inhoudelijke argument voorop stond. Het is twijfelachtig of dit een verstandige strategie is geweest. Vanuit psychologisch perspectief is gelijk hebben niet hetzelfde als gelijk krijgen. Zo vinden we bijvoorbeeld iemand aardiger en overtuigender naarmate de persoon in kwestie meer op ons

lijkt, ook al is hij in werkelijkheid niet aardiger dan een gemiddeld ander persoon. Zo zou ook het lokvoer van D66 aantrekkelijker worden naarmate het meer gelijkenis vertoont met het electoraat waar het op vist.

Pragmatische aanpak

Maar wat is de doelgroep van een partij met als breekpunt de modernisering van de democratie? Kortom, voor wie is het kroonjuweel van D66 bestemd en spreekt D66 deze groep aan? Het oorspronkelijke doel van democratische vernieuwing was om de macht terug te geven aan wie het toekomst, de burger. D66 is daarmee in feite een volkspartij. Alleen profileert de partij zich al jaren in een richting waarin haar krimpende electoraat voornamelijk nog bestaat uit hoger opgeleiden. Wat is er aan de hand? De grootste electorale middengroep blijft onaangesproken, terwijl deze groep toch ook gebaat is met een goed functionerend democratisch bestuur. Bovendien liggen hier de grootste kansen, zolang de linkse oppositie geen vuist maakt. Conservatief rechts bespeelt het electorale middenveld met angst en sinds 11 september 2001 met succes, vandaar de roep om strengere straffen en het opgelaaide 'normen en waarden' debat. Waar zijn de sociaal liberalen?

Het is niet vreemd dat hoger opgeleiden zich herkennen in een partij die opkomt voor 'onderwijs en innovatie', maar in de beeldvorming heeft D66 tot dusver niets kunnen bieden aan Jan Modaal. Wellicht is het tijd voor een mentaliteitsverandering bij de democraten. Het claimen van een issue als 'onderwijs en innovatie' is niet toereikend genoeg en 'bestuurlijke vernieuwing' is niet sexy. D66 staat uiteraard voor meer, maar is van nature sterk afhankelijk van deze beeldvorming in de media door het ontbreken van een historisch kader. Het is een raadsel waarom D66 niet breed mikt op de potentiële kiezers

in het midden van het politieke spectrum. De verkiezingsuitslagen zijn hier het zure bewijs van. Als een partij 'aantrekkelijk' gevonden wil worden en mensen wil overtuigen, dan zal zij ook op die groep mensen moeten lijken. De partij zou er goed aan doen op zoek te gaan naar thema's die herkenbaar zijn voor de grootste groep van het electoraat. Waarom is bijvoorbeeld het vergroten van de pakkans bij veelvoorkomende kleine criminaliteit –daar waar de burger dagelijks mee wordt geconfronteerd– geen kroonjuweel? Links laat het lopen (althans tot op heden zijn ze onhoorbaar) en rechts bezuinigt op de reclassering en ziet de oplossing ééndimensionaal in strengere straffen.

Voor de problemen in de oude stadswijken is een pragmatische aanpak de oplossing en niet het contraproductieve conservatisme of populisme.

Met andere woorden: van de oude stadswijken tot in de provincie, overal zijn potentiële D66-kiezers en kroonjuwelen te vinden. Het is daar waar nieuwe electorale visgronden kunnen worden ontgonnen. Bovendien heeft het laatste partijcongres in Maastricht laten zien, dat er voldoende draagvlak is om het progressieve pragmatische karakter van D66

meer te profileren. Stijl en presentatie dienen hierbij toegesneden te zijn op deze nieuwe doelgroep, daarbij biedt het dualisme een mooi platvorm om de potentiële kiezer aan te spreken. In ieder geval moet duidelijk worden dat D66 staat voor meer dan 'bestuurlijke vernieuwing', 'onderwijs en innovatie' en dus per definitie geen partij is voor uitsluitend hoger opgeleiden. D66 als brede volkspartij *pur sang*.

De auteur is sociaal-psycholoog en in het bijzonder geïnteresseerd in de wijze waarop attitudes beïnvloed kunnen worden.

Met inhoud alleen kom je er niet

FOTO: HERMAN WOUTERS

Dorst naar kennis

In twee achtereenvolgende verkiezingsprogramma's heeft D66 zich gericht op het belang van de kenniseconomie. De centrale gedachten hierachter waren het streven naar individuele ontplooiing, een meer groene economie en de gevoelde noodzaak tot economische groei om de vergrijzing te kunnen betalen. We denken dan al snel aan goed onderwijs en voldoende middelen voor wetenschap en (bèta-) onderzoek.

Eén van de eersten die een lans brak voor investeren in kenniseconomie was Hans Wijers. In zijn Den-Uyllezing van 2000 pleitte hij voor een afgewogen keuze tussen investeren in kennis en aflossen van de staatsschuld. Inmiddels is de internetbubbel ontploft en zitten we in een recessie. We focussen nog steeds op de staatsschuld maar hebben ook ons Innovatieplatform. Zoals ook blijkt uit het artikel van Schuyer 'uit de oude doos' is écht iets veranderen nog steeds moeilijk. Zijn opmerkingen uit 1980 over het onderwijs zijn –helaas– actueel: teveel regels, teveel ambtenaren, te weinig kwaliteit en een politiek die geen echte keuzes maakt. Met die inertie valt weinig vooruitgang te boeken.

Kenniseconomie: wat is dat eigenlijk? In dit nummer van *Idee* geven de auteurs daar ieder hun eigen invulling aan. De meesten merken daarbij op dat het meer is dan geld stoppen in onderwijs en technisch onderzoek en ontwikkeling. Innovatie –vernieuwing– heeft meerdere disciplines en gezichtspunten. Gelukkig is ook dáár onderzoek naar gedaan. Een positieve instelling, speelsheid, doorzettingsvermogen, passie en overtuigingskracht vormen de basis voor creativiteit en vernieuwing (Henry, 2001). Dat staat in schril contrast met de wat dorre, techniek gerichte aanpak van het kabinet Balkenende. Minister Brinkhorst van Economische Zaken zit voor D66 in dat kabinet en heeft een bijzonder uitgesproken mening over het onderwerp kenniseconomie.

Nog meer onderzoek: een cultuur van maatschappelijk vertrouwen en openheid –sociaal kapitaal– is noodzakelijk voor economische vooruitgang (Fukuyama, 1996). Michiel Scheffer en Gerhard Brunsveld stellen dit culturele aspect voorop. Zij roepen D66 op om zichzelf een ruimere missie te geven dan alleen wat geld erbij voor onderwijs.

Ook het artikel van Theo Veltman en Arthur Olof wijst op de bredere aspecten van kenniseconomie en waarschuwt tegelijkertijd voor de valkuilen van vaagheid. Zij willen dat Nederland zich richt op investeren in met name creatieve diensten (Amsterdam), landbouw (Wageningen), watermanagement (Delft) en specifieke technologie (Eindhoven).

Het vermarkten van innovaties is essentieel willen we in Nederland ook de vruchten plukken van de kenniseconomie (Kay, 2002). De invulling hiervan komt uit onverwachte hoek: het kunstonderwijs. Marcel Karreman en Aletta Hekker concluderen dat kenniseconomie in de zin van kennis vermarkten veel succesvoller is dan blijven hangen in vermeende technologische aspecten.

Nog meer onderzoek wijst uit dat het wegnemen van barrières én stimuleren van keuzevrijheid essentieel is voor een innovatief klimaat (Ekvall, 2002). Jonge Democraat Bart Luijkx pleit er dan ook voor dat studenten meer vrijheid en verantwoordelijkheid moeten krijgen in het hoger onderwijs door een persoonlijk budget. Dat ook duurzaam ondernemen zijn plaats verdient in het denken over de kenniseconomie geeft Dick Boot aan. Maatschappelijk belang en bedrijfsbelang vullen elkaar in zijn ogen aan.

De bijdragen van deze en andere auteurs in dit nummer zijn divers. Net zo divers als de kenniseconomie optima forma zou moeten zijn. De redactie hoopt dat de lezer er een goed idee aan over houdt.

KENNISECONOMIE:

Niet lullen maar poetsen

Het kabinet wil Nederland in 2010 genesteld zien in de kenniseconomische top van Europa. Volgens de Europese Unie (Lissabon, Barcelona) moeten we daarvoor jaarlijks minimaal drie procent van het BBP aan onderzoek en innovatie (R&D) besteden. Daar zitten we met dit kabinetsbeleid zo'n vier miljard euro onder: we investeren ongeveer twee procent, waarbij het bedrijfsleven een relatief laag aandeel heeft. Een aantal *captains of industry* deponeert de zwarte Piet bij de overheid, die te weinig technici zou opleveren, en deregulering kan hier zeker helpen. Maar de pot verwijt de ketel dat-ie zwart ziet; het bedrijfsleven zal evenveel moeten investeren. Ook de plaat poetsen naar lagelonenlanden helpt niet en met verder polderen zakken we sneller het moeras in.

DOOR THEO VELTMAN EN ARTHUR OLOF

Het Innovatieplatform van Economische Zaken is op zich een goed initiatief, maar het is volledig gebaseerd op een innovatieve economie die gedomineerd wordt door Nokia. Hoewel het nog te vroeg is om te concluderen, duurt het erg lang tot het Innovatieplatform, met voornamelijk wetenschap en grote industrie, tot een concrete taakstelling komt. Terwijl we juist snel moeten kiezen en vooral snel (laten) doen. Het is een verkeerde, want te beperkte keuze om voornamelijk in te zetten op innovatie in technologische hightech en grote organisaties, zoals nu gebeurt. We moeten juist inzetten op enerzijds die punten waar Nederland relatief sterk in is en anderzijds op het stimuleren van starters en de groei van het MKB. Daar komt immers de slagvaardige vernieuwing en een groot deel van de werkgelegenheid vandaan. En daar gaat het om. Juist nu!

Zoals bij een rechtgeaarde groene partij past, is ons vertrekpunt de gemeenschappelijke klei. Want kennis dient gevoed; een duurzaam, leefbaar land is een onontbeerlijke eerste vereiste voor alle burgers om goed te kunnen functioneren, productief en creatief te kunnen zijn en zo de werkgelegenheid goed in te vullen, te behouden en te vergroten. Dat betekent dat de overheid (mede) ervoor moet zorgen dat er mogelijkheden zijn om werk en zorgtaken te combineren, dat er snelle, eenvoudige toegang is voor burgers tot collectieve voorzieningen (wegen, openbaar vervoer, kinderopvang), dat men zich veilig voelt zonder dat dit een vermogen kost of een inbreuk doet op de privacy, dat iedereen voldoende en betaalbare inkomenszekerheid heeft, ook bij een verpletterend sterke euro, instortende pensioenvermogens of calamiteiten in Europa, het Midden-Oosten of de VS, en dat er goede faciliteiten zijn voor recreatie: natuur, cultuur, infrastructuur. Een gezonde geest in een gezond lichaam, dat zichzelf kan en ook mag zijn (denk ook aan milieuvervuiling en huiselijk geweld). Hoeveel innovatie is in deze sociotoop al niet mogelijk?

Middelbaar onderwijs

Vervolgens gaat het meteen al mis op school. Nederland is momenteel een internationale middenmoter. In 2002 had een significant groter deel van de beroepsbevolking een MBO-, HBO- of WO-niveau dan in 1995. Het CPB verwacht een stijging tot dertig procent van de beroepsbevolking. Dat is mooi maar niet best. Er is meer nodig voor een plaats in de kenniseconomische top. Het onderwijs moet beter en vooral vrijer en efficiënter: minder regels dus meer tijd voor onderwijs, waar het immers om gaat, met een goede sociale en technologische infrastructuur. Alle ingrijpende veranderingen in het onderwijs waar bijna elk nieuw kabinet mee komt, hebben hooguit marginale vooruitgang geboekt, grotendeels nog te danken aan individuele docenten die hun nek durfden uit te steken en dat hebben geweten. Hierop is de kwalificatie innovatie niet van toepassing; de meeste 'verbeteringen' vanuit de politiek zijn alweer weggeïnnoveerd. Van basisvorming en studiehuis, eerste, tweede tot terminale fase tot hoofdboekjes, keppeltjes (die toch niet?), zwart, wit of gemengd in quota en Turks verplicht of Turks verboden. Staatssecretaris Annette Nijs (VVD)

meldt trots het afbreken van muren die haar voorgangers hebben neergezet, maar dat is net zo mooi als knellende schoenen uittrekken. Afblijven en deskundigen de ruimte geven om aan gestelde kennis- en vaardigheidseisen te voldoen, is hier toch al tijdens het (steeds weer genegeerde) devies. Op straffe van. Want in 1998 kende Nederland weliswaar een onderwijsuitval die lager was dan het OESO-gemiddelde (CPB, 2002), maar het betekent wel dat nog altijd een kwart van de jongeren geen startkwalificatie behaalt. En de laatste jaren is de uitval in het voortgezet onderwijs weer toegenomen. Terwijl de regels en de beschikbare geldstromen beperkend lijken te zijn voor scholen om oplossingen te bieden door een omgeving te scheppen die aansluit op wat juist de groep die uitvalt motiveert. Het is opmerkelijk dat er in het kader van de kenniseconomie nauwelijks wordt gesproken over dit grote toekomstige economische en maatschappelijke probleem. Naar het zich laat aanzien, komt Nederland over enkele jaren mensen tekort die voldoen aan de minimale Europese eisen, de startkwalificatie en meer. En zonder diploma geen goede baan, dus makkelijk een doorgang naar het slechte pad. Innovatie bij de draaideur of de achterdeur, kortom, symptoombestrijding.

Bètablokkers

Over het hiervoor beschreven complex gaat het maar zelden in de discussies over de kenniseconomie. Als bedrijfsleven, politiek en wetenschap in en met en door de pers de degens kruisen, dan ligt de focus doorgaans op het tekort aan hoger opgeleiden en de gepostuleerde kloof tussen zuivere, lees: wereldvreemde wetenschap en de keiharde realistische praktijk (door de SER fijntjes 'valorisatie' gemunt). En inderdaad, het aantal studenten techniek in HBO en WO vertoont een afname. Dat kan zorgelijk zijn als het gaat om technologische vernieuwingen zoals die plaatsvinden in ICT, bio- en nanotechnologie. Maar het is natuurlijk veel te eenzijdig, zo niet hypocriet als SER en bedrijfsleven hierom de overheid een verwijt maken. Professor Henriëtte Maassen van den Brink (empirische arbeidseconomie) zei het zo (*FD* 14.8.2003): "De echte oorzaak voor de geringe belangstelling ligt in de relatief ongunstige arbeids-

marktperspectieven voor afgestudeerden met een bètaopleiding. In Nederland verdienen werknemers met een technische of natuurkundige opleiding gemiddeld minder dan werknemers met een andersoortige universitaire opleiding." "Bètastudies zijn moeilijk en leveren ook nog eens minder op dan bijvoorbeeld rechten en economie. Geen wonder dat steeds minder studenten voor deze opleidingen kiezen." Hier kan het bedrijfsleven gevoeglijk de hand in eigen boezem steken.

Roerbakshotel

Innovaties hoeven bovendien helemaal niet gepaard te gaan met nieuwe technologie. Maassen van den Brink: "Een supermarktconcern dat wat groente, rijst, stukjes kip en currysaus samen verpakt en dit verkoopt als Thaise roerbakshotel innoveert ook. Hetzelfde geldt voor een bank die zijn klanten als eerste de mogelijkheid biedt te bankieren via internet. Zulke innovaties vereisen echter weinig nieuwe technische of natuurwetenschappelijke kennis." Ook de Adviesraad voor Wetenschaps- en Technologiebeleid was in zijn reactie van 13 oktober op de Innovatiebrief van Economische Zaken van mening dat we ons niet moeten beperken tot technologische innovatie en dat we moeten inzetten op onze kracht en op de te realiseren marktkansen.

Zoals het Finse Nokia, dat mobiele telefoontjes weet te produceren tegen 40% minder productie- en marketingkosten dan concurrenten Motorola en Siemens, zonder uit te wijken naar lagelonenlanden, puur door het steeds slimmer inzetten van de eigen productieprocessen. Ook service en nazorg worden steeds belangrijker factoren om verschil te maken, zoals printerproducent Hewlett Packard overtuigend laat zien met zijn business in inktcartridges.

Lagelonenlanden

Maar Nederland is inderdaad relatief duur in vergelijking met lagelonenlanden zoals China, India en Oost-Europa. Voor een academische technicus in Nederland betaal je al snel het dubbele als voor een even hoogwaardige Poolse of Hongaarse technicus in eigen land. Dat is geen nadeel maar een gegeven dat bedrijven voor lief nemen zolang het maar in

Kennis dient gevoed

hun voordeel is. De teloorgang van de textiel en zware productie-industrie zijn in dat opzicht een natuurlijk proces geweest. T-shirts komen tegenwoordig uit China, Taiwan, Slowakije, geen producent piekert erover om op een dergelijk product in Nederland te gaan concurreren. Een onderneming als Tommy Hilfiger bestaat zelfs uitsluitend nog als merknaam, dit zijn de kleren zonder de keizer. Denk ook aan onze energievretende tuinbouw met haar waterige tomaten, die alleen kan overleven dankzij subsidies en regelgeving die producten uit Europa weert van landen waar deze producten zo'n beetje spontaan uit de bodem schieten. Of ook de wijze waarop Europese overheden bijspringen waar ondernemende paradepaardjes in problemen komen, zoals Volkswagen, Alstom en Parmalat, waarmee dus wanbeleid en corruptie met belastinggeld worden afgedekt.

Diepte-investeringen

Het kennispotentieel van lagelonenlanden neemt sterk toe. Deze landen kunnen veel hoogkwalitatieve producten en diensten die Nederland voortbrengt net zo goed en goedkoper realiseren, zoals India overtuigend laat zien in de ICT. Dat bestrijden de Nederlandse multinationals ook niet, ze doen er hun voordeel mee. Philips verplaatst stafondersteuning naar landen als Polen en heeft inmiddels dertien R&D-laboratoria operationeel in China. Ruud Peters, directeur intellectueel eigendom, onderkent het risico dat daarmee technologische expertise in handen van concurrenten valt, maar ziet dat slechts als een diepte-investering: "Wij vinden China een belangrijke markt en willen daarom een bijdrage leveren aan de verdere technologische ontwikkeling van het land. Dat doen we in samenwerking met de Chinezen. Het is belangrijk om te laten zien dat je niet alleen komt om te halen. Een tweezijdige relatie is belangrijk. Het volledig zelf doen is alleen op korte termijn aantrekkelijk. Dat is geen basis voor succes op de lange termijn." Stork zit iets anders in het verhaal. Algemeen-directeur Sjoerd Vollebregt zei tegen het *FD*: "Er steekt ... veel kennis in onze productietechnieken en dat houden we liever dicht bij huis." "We zijn een kennisgedreven onderneming, dus dan moet je in het conceptuele werk blijven." Ook al zal dit de komende jaren nog honderden miljoenen aan investeringen vergen, in Nederland. Vollebregt heeft het volste vertrouwen dat Stork op die basis de strijd goed aan kan blijven gaan. Je hoeft dus niet uit te wijken, temeer omdat logistieke, kwaliteits- en taalproblemen dan snel op

de loer liggen. Terwijl samenwerken tussen organisatie en wetenschap, zoals bij Isotis het geval is, maar vooral samenwerken tussen bedrijven in de keten nuttig kan zijn om kostbare innovaties te realiseren. Probleem is natuurlijk de concurrentieverhouding. Er is vertrouwen nodig en door betrokken bedrijven gevoeld marktpotentieel. Dat laatste kan onderzocht, vertrouwen moet groeien en samenwerking gestimuleerd.

Samenwerking

Tussen 1998 en 2000 heeft een kwart van de innoverende bedrijven één of meer samenwerkovereenkomsten gesloten met andere bedrijven om technologisch nieuwe of verbeterde producten of processen te ontwikkelen. Bedrijven halen informatie voor innovatie voornamelijk uit het eigen bedrijf. Een derde tot de helft maakt gebruik van informatie van afnemers, het concern, leveranciers. Slechts een vijfde gebruikt informatie van onderzoekinstellingen (CBS, 2003). Dat is laag, terwijl Nederlandse onderzoekers tot de top van de wereld behoren, gemeten naar aantal en impact van de publicaties. Hoe komt dat? Verondersteld wordt dat concurrentie een rol speelt, dat er te weinig persoonlijke contacten zijn tussen bedrijven en onderzoekinstellingen en dat normen, waarden en werkpatronen te veel afwijken. In zijn oratie (2001, Nijmegen) geeft Gelauff aan dat actoren een dominante strategie hebben om niet samen te werken, hoewel men beter af is indien men dat wel doet. Dat is anders indien men normen deelt die vertrouwen bevorderen en veel persoonlijk contact heeft, zoals Philips in China laat zien.

Starters

De stand van de kenniseconomie kun je onder meer afmeten aan het gemiddeld aantal innoverende starters per jaar dat vijf jaar overleeft en doorgroeit. Hightech starters krijgen relatief veel aandacht van universiteiten en overheid. Er is weinig of geen zichtbare steun voor innovatieve starters in andere sectoren, zoals de horeca, detailhandel, energie, schoonmaakindustrie, landbouw. Terwijl door innovatie gedreven goedkopere productie, betere producten, sterkere marketingstrategie en distributie óók leiden tot concurrentieverdeel, meer omzet en dus ook tot meer werkgelegenheid. Bevreedend is dat het HBO geen ruimte lijkt te krijgen voor ondersteuning van bijvoorbeeld MKB-bedrijven, terwijl het juist dat segment zo geschikt lijkt te zijn. Al met al is er te weinig steun voor initiatieven van

HBO- en WO-studenten bij de start van een eigen (al dan niet hightech) bedrijf. Hogescholen, universiteiten en brancheverenigingen zouden hier een grotere rol kunnen spelen en moeten daarvoor ook de ruimte krijgen. En daar ligt weer een grote rol voor de overheid. Het relaas in *NRC Handelsblad* (24.6.2003) van witlofteler Gert-Jan van Raaij en apparatenbouwer Ton Kamp zou hilarisch zijn als het niet zo triest was. Samen hadden ze een geniale witlofsnijmachine ontwikkeld, maar vervolgens waren ze 14.000 euro kwijt aan een adviesbureau om door een compleet woud van subsidieregeltjes bij het juiste potje terecht te komen. Dat leeg was.

Opnieuw, de randvoorwaarden

Waarom kunnen wij hier niet het voorbeeld van Amerika volgen dat MKB-Nederland aanhaalt? Amerikaanse departementen zijn verplicht om 2,5% van hun R&D-budget te besteden aan innovatie in het MKB, gericht op volledige overheidsfinanciering van de risicovolle eerste fasen van het innovatietraject. Dat is de overtreffende trap van de nieuwe subsidieregeling voor samenwerking en innovatie van Economische Zaken, uitgevoerd door Senter/Novem met zo'n honderd miljoen euro. Het innovatieplatform is ook een prima initiatief, mits het niet een langdurig en ondoorzichtig proces wordt zoals we kennen van de inzet van aardgasgelden en er duidelijke en verstandige keuzen worden gemaakt zodat er een focus ontstaat. Liever minder met meer resultaat dan alles steunen met weinig effect, zoals we helaas al zo vaak hebben zien gebeuren. Dan natuurlijk ook: al de versnipperde potjes geld en ook nog verdeeld over diverse ministeries bij elkaar brengen in één centrale pot.

Visie

Ook bij de maatschappelijke dienstverlening gaat het, niet minder dan in het bedrijfsleven, om een rendabele verhouding tussen kosten en baten. Neem de kosten van (steeds weer nieuwe onderkomens voor) het overheidsapparaat, dat ook maar al te kwistig de controle over zichzelf van buiten inhuurt. Niemand lijkt te malen om de kosten van zulke prestigieuze ondernemingen als de bebouwing van het nieuwe centrum van Den Haag (tramtunnel), de Betuwelijn of deals zoals het JSF-project, om nog maar te zwijgen van bouwfraudes, de vergunningenrimboe, het tekortschietende toezicht op overregulering en al die andere desinvesteringen om onze collectieve onderneming te frustreren dan wel

inefficiënt op kosten te jagen. Het is nodig om te kiezen, en waarom dan niet meteen vanuit een visie?

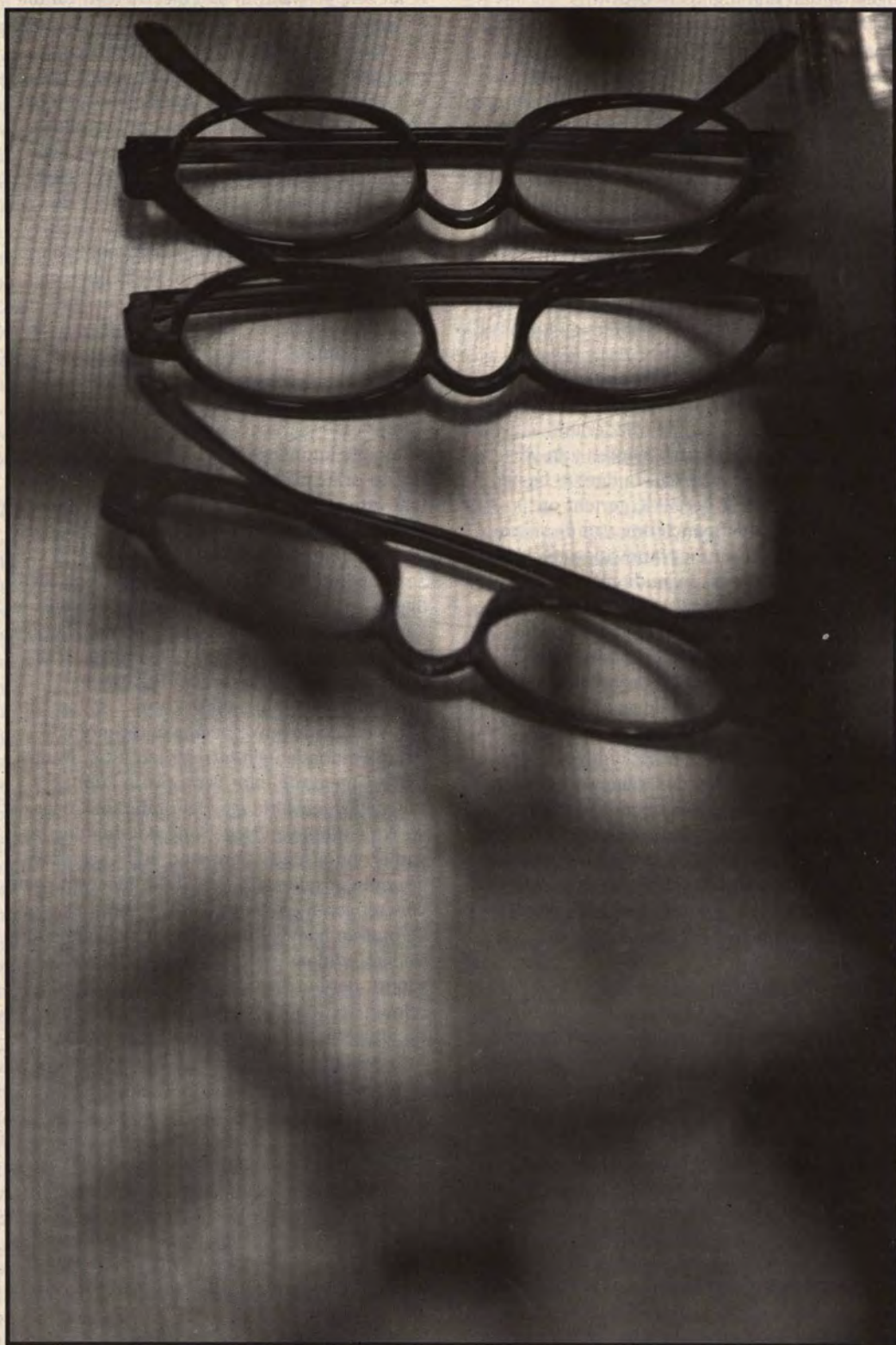
Het is een zege dat Balkenende II nu een minister kent die de verdwaasde taakverdeling tussen ministeries gaat aanpakken waardoor verschillende departementen met dezelfde werkgebieden bezig zijn en er geen sprake kan zijn van slagvaardig en op de werkelijkheid gericht beleid. Dat geldt ook voor de vereenvoudiging van regelgeving en stroomlijning van het toezicht. Dat is hard nodig en vereist behoorlijke ingrepen. We hebben er vertrouwen in, D66 pakt dat aan maar het zou mooi zijn als we dit jaar al het begin van de eerste resultaten gaan zien.

Speerpunten

Voor een waarachtige impuls van de kenniseconomie kunnen we ons voorlopig concentreren op drie speerpunten: (1) technologische innovatie; (2) onderwijsinnovatie; (3) innovatie maatschappelijke dienstverlening. Proces- en managementinnovatie komen bij alle drie vanzelf aan bod. Bij de uitwerking moet een focus liggen op sectoren waar Nederland volgens de Kennismonitor 2003 al sterk is en nog sterker kan worden, zoals de zakelijke en creatieve dienstverlening (Amsterdam-Hilversum-Utrecht), handel, logistiek (Rotterdam) en landbouw (Wageningen), specifieke technologie (regio Eindhoven) en infrastructuur en watermanagement (de joint ventures in Publiek-Private Samenwerking). Het onderzoek naar de sterke punten van Nederland dat de minister van Economische Zaken eind 2003 heeft toegezegd voor uiterlijk juni 2004, moet dit gaan concretiseren en nader invullen. Let wel: sterke punten hoeven niet persé te betekenen dat Nederland daar internationaal het beste op scoort; het betekent wel dat wij op die punten relatief sterk zijn. Innovatieve 'sterke' spelers op die gebieden verdienen alle steun van overheid, wetenschap en bedrijfsleven en het is in ons aller beste eigenbelang om daarin te investeren.

Arthur Olof is penningmeester van D66 Amsterdam en redacteur van Idee. Theo Veltman is proces-/managementinnovator (www.bizzo.nl), landelijk (project)bestuurslid van D66 (www.d66permanentecampagne.nl) en vice-voorzitter politiek van D66Amsterdam. Met dank aan Henk de Vries (vz PCa themawerkgroep Kenniseconomie, Eindhoven), Mark Glimmerveen (vz PCa themawerkgroep onderwijs, Den Haag) en Andre Meiresonne (marketeer/trainer, D66 Den Haag).

FOTO: HERMAN WOUTERS

'Het gaat om kennis!'

Ruim tien jaar geleden wist Bill Clinton de Amerikaanse presidentsverkiezingen te winnen op basis van de slogan 'It's about the economy, stupid!'. Wie, zoals ik, zich nauw verbonden voelt met Europa, weet hoeveel wijsheid er in deze soundbite schuil gaat. Het in onderlinge verbondenheid werken aan de economische ontwikkeling is immers het fundament waarop idealen als vrede, veiligheid, welvaart en welzijn in de afgelopen vijftig jaar zijn gegrondvest. Om die idealen te bereiken en te delen treden binnenkort weer nieuwe landen tot de Europese Unie toe – waarmee het belang van de economie voor de toekomst van ons werelddeel opnieuw wordt onderstreept.

DOOR LAURENS JAN BRINKHORST

Het is dus belangrijk, dat we een goede economische ontwikkeling vast weten te houden. Om dat te bereiken is het noodzakelijk om steeds nieuwe toegevoegde waarde te creëren. Het sleutelwoord daarbij is kennis: zonder gebruik van (nieuwe) kennis kunnen we geen waarde toevoegen aan onze producten en diensten en verslechtert onze concurrentiekracht. Kennis wordt steeds belangrijker, voor de productiviteitsontwikkeling, de concurrentiekracht en het groeivermogen van de Nederlandse economie. Vandaar mijn inzet op de kenniseconomie, als conditio sine qua non voor economische groei, en daarmee voor welvaart, welzijn en duurzaamheid.

Beroepsremmer

Een koersverandering is nodig omdat moderne economieën in versnelde mate kennis-economieën worden. Kort gezegd: kennis is de centrale concurrentiefactor geworden. Uitsluitend door de inzet van kennis is het mogelijk om te zorgen dat de Nederlandse producten en diensten steeds weer slimmer, efficiënter, gemakkelijker in gebruik en schoner worden. Producten en diensten worden bedacht die nu onze fantasie wellicht nog te boven gaan. Daarmee leidt de inzet van kennis tot extra toegevoegde waarde, tot economische groei, tot werkgelegenheid en welvaart. In veel landen is het mogelijk om gezien de verschillen in loonkosten eenmaal ontwikkelde technieken goedkoper toe te passen dan dat wij dat kunnen. Dat betekent dat we voor de opdracht staan om steeds verder te denken, steeds onze producten en diensten te vernieuwen en te verbeteren – kortom, om te blijven innoveren. Van kennis heeft de economie nooit genoeg!

Innovatie ligt ten grondslag aan de opkomst en neergang van markten. Sleuteltechnologieën spelen daarbij een cruciale rol. Een voorbeeld uit de vorige eeuw is elektriciteit. Op dit moment zijn ICT en *life sciences* sleuteltechnologieën. Deze technologieën brengen allerlei nieuwe producten en diensten voort die worden toegepast in een groot aantal (bestaande) markten. Ze scheppen nieuwe innovatiekansen op verschillende terreinen en dragen bij aan maatschappelijke doelen als duurzaamheid. Door gerichte keuzes binnen deze gebieden kan Nederland een positie opbouwen.

Het is één van mijn taken om te bevorderen dat die gerichte keuzes worden gemaakt, bijvoorbeeld door te zorgen dat het Nederlandse onderzoek zich scherper focust op dergelijke sleuteltechnologieën en door de samenwerking tussen universiteiten en bedrijfsleven te verbeteren. Laat ik daar tegelijkertijd aan toevoegen, dat dit maar een deel van het verhaal is. Kennis is van belang in alle delen van onze economie en op alle niveaus. Mijn inzet gaat dus niet alleen over professoren en ingenieurs in hun laboratoria en R&D-afdelingen, maar net zo goed over de 'gewone' man en vrouw op de werkvloer, achter de toonbank of op kantoor. Ieders inzet en kennis is nodig om de economie, en daarmee de samenleving, steeds weer een stapje verder te brengen.

Dit geldt nadrukkelijk ook voor de sector waar ik zelf een leidinggevende rol in vervul. Te lang is de overheid geassocieerd met de rol van beroepsremmer. Talloze regelingen zijn opgezet - ongetwijfeld met de beste bedoelingen - waarvan we nu vast moeten stellen dat ze de ontwikkeling van de innovatiekracht van de samenleving en vooral van de economie eerder belemmeren

dan die te ondersteunen en te stimuleren. Laat ik één simpel voorbeeld noemen. Onlangs was nog in het nieuws, dat Philips een belangrijk deel van zijn inkomen haalt uit de rechten die worden betaald voor het gebruik van patenten en octrooien. Maar één van de kostenfactoren waarmee gebruikers van het octrooisysteem te maken hebben zijn 'jaartaksen' die een octrooihouder jaarlijks moet betalen om de duur van zijn octrooi te verlengen. Wat schetst mijn verbazing: in Nederland blijken die jaartaksen bijna drie keer zo duur als in bijvoorbeeld Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Spanje. We zijn zelfs bijna het duurste octrooieland van Europa! Dit wil ik aanpakken. Daarom wordt nu gekeken naar de mogelijkheden om tot een forse reductie te komen. Daarmee moeten we Europees beter in de pas gaan lopen. Overigens zou het MKB veel meer kunnen profiteren van het octrooisysteem. Een goed gebruik ervan kan innovatie in het MKB een sterke impuls geven en bespaart veel kosten voor dure R&D. Dit wordt de komende periode samen met het verlagen van de kosten een zeer belangrijk aandachtspunt.

Excelleren

Mijn inzet op het versterken van de kennis-economie kent een drietal hoofddoelen: een beter innovatieklimaat, meer innovatieve bedrijven en het benutten van innovatiekansen. Om op die drie hoofdlijnen resultaten te boeken, ligt bestuurlijk, sociaal en politiek een aantal grote uitdagingen. Over de bestuurlijke uitdagingen heb ik het al kort gehad. De bestuurlijke uitdaging is het wegnemen van institutionele belemmeringen. Dit is dringend noodzakelijk. Om te zorgen, dat de overheid in haar ordenende en regulerende rol geen rem is, maar juist prikkels geeft die leiden tot een verantwoorde en duurzame groei. Om te zorgen dat departementen samen op trekken, in plaats van gefocust te zijn op het eigen domein – de inzet van collega Thom de Graaf om te komen tot een nieuwe overheid is zonder meer ook van groot economisch belang! Kortom: ik zet me in voor acties die variëren van het terugdringen van belemmerende wet- en regelgeving, een impuls in de kennisbasis, tot een veel betere overheidscommunicatie.

Een belangrijke uitdaging is ook de herstructurering van de verzorgingsstaat. In zekere zin heeft ons sociale model een pervers effect gehad op innovatie: iemand die

wordt verzorgd van de wieg tot het graf, heeft weinig reden meer om risico's te nemen, om zijn nek uit te steken, kortweg om te ondernemen en te excelleren. Alles gaat dan wel zijn gangetje. Althans, totdat we worden ingehaald door landen waar excellentie noodzakelijk is om de concurrentiestrijd te overleven.

Hedonistische waardenoriëntatie

We zullen onze sociale arrangementen zo moeten aanpassen dat mensen worden geprikkeld tot werk, tot durf om innovatief te ondernemen en tot durf om te excelleren. Mensen moeten beseffen, dat niet geschoten altijd mis is. Ondernemend zijn zou de norm moeten zijn, in plaats van middelmaat en meeliften. Let wel, ondernemend zijn raakt een ieder en niet alleen degenen die ondernemer willen zijn of worden.

Tegelijkertijd moeten meer mensen worden geprikkeld de kansen van hun idee of innovatie ook daadwerkelijk grijpen. Volgens mij is er veel sluimerend ondernemerschap in ons land (niet in het minst onder de zogenaamde nieuwkomers) en van die potenties moet gebruik worden gemaakt.

Velen menen dat we de hesten zijn, dat het vanzelf spreekt dat we meedoen in de finale, waarbij het volgens hen ons van-god-gegeven recht is dat we die finale ook winnen. We zijn echter lang niet zo goed als we denken en zeggen te zijn. In werkelijkheid mogen we blij zijn, dat we meedoen. Een land immers, waar 'studie' een scheldwoord is voor jonge mensen die nieuws- en leergierig zijn en hard werken om die nieuwsgierigheid te bevredigen, is geen ideale voedingsbodem voor een economie waarin kennis het sleutelwoord is.

Een belangrijk kenmerk van de Nederlandse cultuur is een sterk toegenomen belang van wat onderzoekers van de Universiteit van Nijmegen omschrijven als een hedonistische waardenoriëntatie. Uiteraard gun ik het een ieder om van het leven te genieten en om plezier te maken. Laat ons echter niet vergeten, dat we die genoegens van vrije tijd wel moeten verdienen. Anders gezegd: geen vrije tijd zonder arbeid, zonder inzet en zonder het optimaal benutten van alle mogelijkheden die aan ieder mens gegeven zijn.

Menselijk kapitaal en politieke opdracht

Onderzoek laat ook zien, dat mensen er grote waarde aan hechten als in hun werk een beroep wordt gedaan op hun mogelijkheden, als ze de kans krijgen zich te ont-

plooien. Dit geeft me de hoop, dat mijn oproep niet aan dovemansoren gericht is. Daarmee kom ik trouwens tegelijkertijd bij de politieke uitdagingen als het gaat om het realiseren van een kenniseconomie. Voor alle duidelijkheid: ik maak een scherp onderscheid tussen bestuurlijke en politieke uitdagingen. Het eerste gaat onder meer over het organiseren van de overheid, het weg nemen van institutionele belemmeringen. Bij politieke uitdagingen gaat het om het motiveren van mens en samenleving, om het uitdragen van een idee, om idealen en de keuzes die we maken te realiseren. Alle deskundigen zijn het eens over het belang van de productiefactor kennis en over de noodzaak om te komen tot een economie waarin kennis veel meer bijdraagt aan de ontwikkeling van producten en diensten, kortom aan innovatie. Die doelstellingen hebben zich op het niveau van de Europese Unie vertaald in een geïntegreerde strategie om het groeivermogen te bevorderen. Het is aan de politiek om aan de uitwerking van die agenda richting te geven. Cruciaal is dan, dat de bevolking wordt gestimuleerd en gemotiveerd om zich in te zetten voor een verdere ontwikkeling en ontplooiing van het menselijk kapitaal. De human capital theorie laat zien, dat het investeren in het eigen menselijk kapitaal (lees: kennis) zich terugvertaalt in het inkomen dat iemand gedurende zijn of haar leven verwerft. Het is aan de politiek om te zorgen, dat mensen zich die les niet alleen bewust zijn, maar dat ze ook beseffen dat die voor ieder van hen persoonlijk geldt en dat ze daar naar handelen. Inderdaad: *het gaat om kennis!*

Kenniseconomie met onderklasse

Over de opdracht die ik schetste zijn het gehele kabinet, en feitelijk alle partijen in het politieke spectrum, het in essentie eens (of zouden behoren te zijn). Het is echter D66, die zich bij de vorming van dit kabinet hard heeft gemaakt voor een extra inzet voor de kenniseconomie. Ter afsluiting van dit artikel wil ik dan ook stil staan bij de vraag, waarom kenniseconomie en D66 hand-in-hand gaan. Hierboven had ik het al even over de perverse bijeffecten van ons sociale stelsel. Die bijeffecten geven aan, dat de verzorgingsstaat zich heeft ontwikkeld tot een stelsel dat ontkent dat de Nederlandse burger een geëmancipeerd individu is, dat in principe uitstekend in staat is om voor zichzelf op te komen en voor zichzelf te zorgen. Ik vind dat we mensen ook

mogen vragen om die verantwoordelijkheid daadwerkelijk op zich te nemen. Sterker nog, ik gaf al aan dat dit precies is waar werknemers in hun werk de grootste waarde aan hechten. Stimuleer mensen daarom zichzelf optimaal te ontplooiën, de talenten in te zetten op de arbeidsmarkt en zo de revuuen te verwerven om te kunnen genieten van de vrije tijd. Immers, het hedonisme waar ik het hierboven over had, is óók een teken van emancipatie. We mogen zonder schuldgevoel genieten van het goede des levens. Het is aan de verzorgingsstaat om mensen in situaties van nood op te vangen en te beschermen, maar niet om ze van wieg tot graf dood te knuffelen! Deze combinatie van eigen verantwoordelijkheid, prikkeling, emancipatie en opvang en bescherming is de kern waar D66 als een sociaal-liberale partij voor staat.

Ik wil daar nog iets aan toevoegen. Eén van de lessen van de globalisering is, dat er onder de nieuwkomers in dit land een groot potentieel aan kennis en ervaring is, waar onze economie van kan profiteren. Wat zij weten, uit eigen ervaring, van de gewoonten en gebruiken in andere culturen kan ons bedrijfsleven helpen om zich ook op andere markten te ontplooiën. Vandaar dat de ontwikkeling van de kenniseconomie hand in hand gaat met diversiteitsmanagement. Vanuit een sociaal-liberaal perspectief behelst die uitnodiging aan de nieuwkomers om mee te werken aan de kenniseconomie nadrukkelijk óók een oproep (om niet te zeggen: een opdracht) om deel te hebben aan de samenleving. In dit verband wil dat zeggen: om te leren, om te werken en om zich te ontplooiën. Breder gesproken geldt dit trouwens voor iedereen die zich in een achterstandssituatie (geen afgeronde opleiding, werkloos, structurele uitkeringsafhankelijkheid, taalachterstand, et cetera) bevindt, en niet alleen voor die nieuwkomers. Want een kenniseconomie met een onderklasse is voor mij als D66'er onacceptabel.

De auteur is minister van Economische Zaken voor D66.

WIE DE VRUCHTEN WIL PLUKKEN, MOET NOG WEL BESTAAN

Duurzaam ondernemen, omdat het loont

Maatschappelijk ondernemen verhoogt de aandeelhouderswaarde, ook in tijden van economische teruggang. Het is de beste manier waarop een bedrijf zijn investeringen kan terugverdienen, omdat het zo klanten en werknemers blijvend aan zich bindt. Dat is de stelling van D.P. Boot RA, chief financial officer van ING Nederland.

DOOR DICK BOOT

Wie het gedrag van een onderneming wil koppelen aan het rendement voor de aandeelhouders, moet op zijn tellen passen. De ervaring heeft ons bankiers namelijk geleerd dat het rendement voor de individuele aandeelhouder uiteindelijk ook bepaald wordt door diens instapkoers. Wie goed inkoopt kan rijk worden van de snelle koerswinst op een eendagsvlieg en wie pech heeft koopt op een onrealistische koers stukken in een uitstekend bedrijf dat helaas geen goud kan maken.

Bedrijfsuitje

Op de langere termijn, en afgezien van de vele koersbewegingen van dag tot dag en maand tot maand, kan aandeelhouderswaarde echter alleen worden gerealiseerd als men vele partijen te vriend weet te houden. Als wij het hebben over 'maatschappelijk ondernemen', dan gaat het daarover, over de relatie met klanten, werknemers, de wetgever en (eventueel) de concurrenten, niet over het opruimen van een polder in plaats van een gewoon bedrijfsuitje.

Franje

Concreet betekent dit dat wij als ING producten en diensten aanbieden die klanten meer bieden dan ze kosten. Wij willen deze zaken maken op een voor mens, milieu en maatschappij

acceptabele manier. Geen steun aan foute regimes, geen verboden prijsafspraken en geen onverantwoord milieugedrag. Verder willen wij onze medewerkers plezier en eer in het werken geven. Zij zijn het immers die de producten en diensten moeten leveren, die uiteindelijk de winst moeten waarmaken. Last but not least

Grote investeringen kun je niet even terugverdienen

respecteren we alle wetten van de landen waarin wij opereren. Dat is voor ING maatschappelijk ondernemen. De rest is franje.

Lange adem

Een bedrijf is gericht op de lange termijn. De grote investeringen die je doet: in reclame, in IT-systemen, in gebouwen en bovenal de opleiding van je medewerkers, kan je niet even terugverdienen. De basis van grote fabrieken gaat decennia mee, tenminste, als men ze goed onderhoudt. Bij overnames worden miljarden en vooral jaren aan 'goodwill' betaald. Het moge duidelijk zijn dat ondernemen uiteindelijk een zaak is van de lange termijn. Wie die vruchten wil plukken, moet nog wel bestaan. Zijn reputatie in de tussentijd niet te grabbel hebben gegooid, nog steeds goede mensen aan zich weten te binden en nog niet zijn gesloten door de autoriteiten. Aandeelhouders die een deel van de bijbehorende winst willen claimen, moeten begrijpen dat alleen de blijvers echt geld zullen opleveren. Onderzoek ondersteunt deze stelling: nette bedrijven zijn op de lange termijn *outperformers* - doen het zeker niet slechter.

Goede en slechte tijden

Letten klanten en werknemers in slechte tijden wel op de reputatie van bedrijven? De belangrijkste wel. De beste potentiële werknemers kunnen altijd een baan krijgen, en kunnen het zich daarom ook in een recessie veroorloven om te kiezen voor het netste (of gaafste) bedrijf. Bij de klanten is evenmin te merken dat men zo veel minder kieskeurig wordt in slechte tijden. Voor zover wij weten kiest men in een recessie niet vaker voor de goedkoopste aanbieder. Het verschil tussen goede en slechte tijden is eerder terug te vinden in het volume van de afzet en de eventuele extra's dan in de kwaliteit van de producten en diensten die men verkoopt.

Waardecreatie

De hoofdvraag laat zich uiteindelijk ook omdraaien: wie durft te investeren in een

bedrijf dat te veel risico's neemt? In een bedrijf waar Justitie voor de deur staat, waarvan de klanten zich bekocht voelen en waarvan de fabriek door stakingen is platgelegd? Waarvan boze burens de poorten blokkeren of via de rechterlijke macht vergunningen proberen in te trekken. Precies. Niemand.

Al met al durf ik gerust te stellen dat ook in een recessie maatschappelijk ondernemen, goed zorgen voor klanten, medewerkers en milieu, de beste manier is om waardecreatie (voor de aandeelhouders) te garanderen. Al was het alleen al omdat recessies voorbijgaan, maar reputatieschade niet vanzelf verdwijnt.

De auteur is chief financial officer van ING Nederland.

Kenniseconomie in het Kunstvakonderwijs

Kennis is een bepalende factor voor welvaart. Kennis krijgt waarde bij de toepassing ervan. En eigenlijk wordt nu pas de toepassing van kennis gezien als economisch en concurrerend. Vaak wordt het begrip kenniseconomie in verband gebracht met innovatie en –vooral– met technologie. Marcel Karreman en Aletta Hekker beschrijven hoe zij de afgelopen 6 jaar nauw betrokken zijn geraakt bij een project binnen het Kunstvakonderwijs, dat op de keper beschouwd past binnen de bestaande definities van kenniseconomie: hoe zet je kennis en kunde in de markt.

DOOR MARCEL KARREMAN EN ALETTA HEKKER

Tot het kunstvakonderwijs horen alle opleidingsinstellingen die de student tot een professionaal maken in een kunstdiscipline: de academie voor beeldende kunsten leidt beeldende kunstenaars op, het conservatorium levert musici af, de dansacademie leert studenten zo goed en mooi mogelijk te dansen in het Zwanenmeer, enzovoort. De kunstvakopleidingen leveren op Hbo-niveau kunstenaars op. Op de universiteit kunnen studenten ook op academisch niveau 'in de kunsten' worden opgeleid, bijvoorbeeld in theater- of muziekwetenschappen.

Idee-fixe

Wat is de economische waarde van de professionele kunstenaar? Dit is een schimmige discussie. Mag je een kunstenaar eigenlijk wel economische waarde toekennen? Hij/zij is toch bezig met 'de schone kunsten'? Theatergezelschappen, orkesten en musea hebben toch input nodig? "Maar," zegt uw buurman, "die gezelschappen en musea kosten mij als belastingbetaler handen vol geld en ik lig krom voor de deelname aan de sportvereniging van mijn kinderen; daar zijn toch ook professionele trainers aan het werk?" Inderdaad een gladijdiscussie, die we hier niet gaan voeren. Het gaat hier om de werkelijkheid en de praktijk.

In de praktijk komen maar weinig studenten terecht als 'beroemd kunstenaar'. En als dat dan gebeurt, zijn we daar vaak nog kritisch over. André Rieu is te commercieel, de producties van Joop van den Ende zijn te gemakkelijk en te publieksgericht, en het is te gemakkelijk om een paar strepen verf op een doek te zetten en vervolgens als gevierd kunstenaar in de musea te mogen exposeren. Veel afgestudeerden van kunstvakopleidingen komen helemaal niet in de kunsten aan het werk: te kleine markt, te groot aanbod van afgestudeerden. En menig docerend kunstenaar had zich zijn of haar loopbaan op zijn minst anders voorgesteld dan lesgeven aan amateurs. Want dat is waarin velen, wanneer ze al het geluk hebben in die sector een baan(-tje) te vinden, uiteindelijk terecht blijken te komen. En dan vaak nog tegen hun zin in, want een idee-fixe is bijna altijd een lang leven beschoren. Dit heeft veel te maken met de markt. Het draait echter ook om het feit dat de kunstvakstudent niet of onvoldoende leert om zijn 'diensten' in de markt te zetten, er een onderneming mee te starten.

Zaken doen

Begin jaren '90 van de vorige eeuw ontstond op de Hogeschool voor de Kunsten te Utrecht, vroeger het Conservatorium, een begin van inzicht door aan het curriculum een beroepsvoorbereidend onderdeel toe te voegen: de Zakelijke Kant van het Muziekvakonderwijs (ZKM). De studenten kunnen deze module vrijwillig volgen. Dit vak komt tegemoet aan de behoefte in het werkveld. Het ministerie van Onderwijs gaf nadrukkelijk sturing aan dit proces: de kennis en kunde van binnen de instituten naar buiten brengen en 'vermarkten'. De doelstelling van dit beroepsvoorbereidend onderdeel is helder: de student verwerft met de informatie en training uit de module basiskennis op het gebied van de zakelijke kanten van de beroepspraktijk in de meest uitgebreide betekenis. Van het opstellen van een sterkte- zwakteanalyse tot de laatste wijziging in het belastingstelsel, van visualisatie van je eigen toekomst tot financiën komen aan de orde. In de loop der jaren heeft de Faculteit, ook onder invloed van maatschappelijke en politieke ontwikkelingen, deze module verder ontwikkeld en in haar kernprogramma opgenomen.

De instrumentale docenten van de behoudende statuur krabbelden zich sceptisch achter hun oren. Wat moesten 'hun' studenten met lessen over 'zaken doen'? En elk uur niet aan het 'hoofdvak' besteed moest in deze tijden van schaarste in het onderwijs wel dubbel en dwars worden verantwoord. Konden ze dat niet gewoon, net als zij ooit, in de praktijk leren? Ook de opeenvolgende directies kozen bij het maken van hun beleid partij voor steeds verschillende kanten in deze discussie. De keuzes werden niet zelden vooral ook door de financiële positie van de instelling bepaald. Gaandeweg ontstond echter met name door de enthousiaste reacties van de studenten de mogelijkheid om met ZKM studiepunten te verkrijgen. Ook de invoering van Tweefasen- en de Bachelor Master-structuur in het Hoger Onderwijs geeft kansen om ZKM als zogenaamde minor op te nemen in het curriculum.

Er bestaat inmiddels een integrale, uit drie onderdelen bestaande aanpak. Jaarlijks wordt een Seminarweek georganiseerd met daarin frontale colleges gegeven door gastdocenten uit verschillende zakelijke disciplines en een interactief onderdeel dat de studenten met alumni confronteert. Na deze projectweek kunnen de deelnemende studenten 'het Toekomstplan' indienen. Dat is een soort ondernemingsplan dat door de invulling van de vragen leidt tot inzicht in persoonlijke,

product, markt en financiële vragen. De module wordt afgesloten met een 'Persoonlijk Gesprek' rondom dit plan met een tweetal daartoe getrainde deskundigen, zogenaamde Tutoren. Verwijzing naar de wegen om de gevraagde informatie te verkrijgen is daarbij veel meer het doel dan directe beantwoording. Voortdurende evaluatie garandeert flexibiliteit. Dit gaat over inhoud, invulling en gastdocenten.

Eye-opener

De inhoud van de module heeft zich in de loop van zes jaar ontwikkeld van een bijna academische benadering naar een praktische en interactieve, op de studenten gerichte aanpak. De meeste studenten komen als afgestudeerde terecht in een zogenaamde gemengde beroepspraktijk. Dat wil zeggen: een deel als uitvoerder, danser, performer, in ateliers en in gezelschappen. Daarnaast wordt veel lesgegeven aan particulieren, in verenigingsverband en binnen instellingen voor kunsteducatie. Een klein deel wordt ondernemer, een eigen studio, een galerie, of een gezelschap dat optreedt voor specifieke doelgroepen zoals bijvoorbeeld kinderen.

Geconcentreerd in één week wordt de student in seminars volgestopt met kennis over recht/financiën, dienstverband en zelfstandigheid, belastingen, beroepspraktijk, de vakorganisaties, solliciteren, ondernemerschap

en dienstverband, subsidies en fondsen, administratie voeren, etc. Daarnaast is een vast onderdeel een seminar over politiek & overheid en een interactieve discussie met alumni. Dit blijkt altijd weer een succes, met name als eye-opener voor de student. Van afgestudeerden die hun eerste stappen in de praktijk hebben gezet, neem je nog meer aan dan van de andere betrokkenen.

In de seminarweek krijgt de student opdracht om een 'Toekomstplan' te schrijven, waarin hij zijn inzichten in het verworvene kan combineren met wie hij is als persoon. Hij die altijd eenzijdig bezig is met zijn 'kunst' wordt met zijn neus op de feiten gedrukt. Wat is mijn marktwaarde? Hoe kan ik mij onderscheiden in de markt en met mijn beroep straks mijn brood verdienen? Hoe kom ik aan financiering voor een bus om met mijn band op te treden in de kop van Noord Holland en daar heb ik een groot rijbewijs voor nodig.

Het Toekomstplan wordt na een paar weken besproken met de student in een persoonlijk gesprek met een tutor en een (externe) deskundige. De tutores worden getraind in het voeren van dit gesprek en bij de verdeling van tutores, externen en student wordt –waar mogelijk– ook gekeken naar sociale factoren, zoals achtergrond, soort studie, man/vrouw.

Kennis vermarkten

De student die er voor kiest om de module ZKM serieus te nemen, heeft er groot voordeel van. Dit blijkt uit de evaluaties van de afgelopen 7 jaar. Bewustwording, kennis en reflectie op de eigen situatie nu en in de toekomst grijpt diep in. Ook de gekozen vorm (seminarweek, toekomstplan en individueel gesprek) is van invloed. Een seminarweek heeft veel meer impact dan een aantal hoorcolleges verdeeld over de studie jaren. Concentratie werkt. In ieder geval voor de 'harde', praktische informatie. Maar het kan in sommige gevallen ook voor een schok zorgen bij die 'studiehoofden' die gedurende de eerste jaren van hun studie vooral op hun instrumentale c.q. vocale ontwikkeling gericht zijn geweest. In die gevallen zou in de nieuwe BaMa-structuur een zogenaamde Oriënterende Minor in de propedeuse uitkomst kunnen bieden.

Het instituut kent in haar jaarrooster een aantal projectweken, vaak orkestweken, bandprojecten en masterclasses. Het is vaak heel uitvoerend en instrumentaal gericht. ZKM is een heel ander georiënteerd project. Zeker in de eerste jaren was er weerstand. De student was teveel met zakelijke kanten bezig en verwaarloosde in die week zijn hoofdvakken. Het had onvoldoende prioriteit. Pas toen bleek dat de student er profijt van had en heeft en de docenten zelf ook in de rol van tutor terecht kwamen, verbeterde de situatie. De landelijke ontwikkelingen hebben die in Utrecht inmiddels ingehaald. Zo richtte de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten samen met Kunst & Co een prima website op over deze onderwerpen.

Kenniseconomie in de zin van de kennis vermarkten is veel meer praktijkgericht dan de ingewikkelde definities en de vermeende technologische aspecten ervan. Dit geldt in ieder geval voor de Hbo-opleiding, waar deze ervaring is opgedaan. Kenniseconomie is vooral mensenwerk. Een mens zonder kennis is weinig waard, maar kennis die niet in mensen verankerd is, is nog minder waard. In de wereld van de kunstvakopleidingen is veel te winnen door het breed verspreiden van ZKM. Het

dwingt instituten en mensen tot keuzes. In het particuliere initiatief zijn goede voorbeelden van een totaalopleiding. We doelen hier op de werkwijze van o.a. de Rockacademie. Die heeft bij vier andere, wel al rijkserkende, instellingen tot gevolg gehad dat vanwege het succes tot oprichting van een vergelijkbare afstudeer-richtingen is overgegaan. Binnen de gevestigde kunstvakopleidingen is ZKM een bittere noodzaak; dat leert de ervaring van de afgelopen jaren wel!

Aletta Hekker is van oorsprong musicus. De afgelopen 10 jaar heeft zij als interim- en verandermanager gewerkt. Momenteel is zij directeur van het Servicecentrum D66.

Marcel Karreman is gitarist en als docent verbonden aan de HKU. Verder is hij aldaar projectleider van de beschreven ZKM-module.

Kenniseconomie is vooral mensenwerk

Het overbruggen van ongelijkheid

Europa is in de ban van de kenniseconomie. In de verklaring van Lissabon beloven de regeringsleiders plechtig dat Europa in 2010 de meest dynamische kenniseconomie van de wereld moet worden. Niet dat er vervolgens boter bij de vis wordt gedaan: politici herhalen hun goede intenties, maar van het hervormingsfront komt weinig nieuws. De statements blijven beperkt tot algemeenheden over de kenniseconomie. Wat mist in de discussie over de kenniseconomie is waarom hierin investeren zo'n lovenswaardig doel is.

DOOR MICHEL SCHEFFER EN GERHARD BRUNSVELD

Teveel wordt investeren in de kenniseconomie gelijkgesteld aan het versterken van het concurrentievermogen of van het groeipotentieel. Wij zullen de laatste zijn om te zeggen dat het verhogen van de economische groei en het concurrentievermogen overbodig is. Sterker nog, als men niet wil overgaan tot een grote herverdeling van inkomen is een hoger groeipad de enige manier om de stijgende kosten van vergrijzing op te vangen. Deze benadering van de kenniseconomie schept wel een urgentiegevoel, maar weinig enthousiasme: een no-nonsense, hard liberale visie.

Is kenniseconomie de enige weg naar een hoger groeipad? En is het begrip kenniseconomie wel eenduidig te bepalen? Om met dit laatste te beginnen, kenniseconomie is verre van eenduidig. Vaak wordt de slag gemaakt kenniseconomie = ICT, maar dat versmalt het begrip tot een innovatie waarvan de potentie vaak schromelijk wordt overdreven. Een eerste onderscheid moet gemaakt worden tussen een kenniseconomie waarin het ontwikkelen van kennis, van producten of van processen centraal staat. Kennis op zich kan de basis voor een groeistrategie zijn. Het gaat dan om de opleidingsfunctie, de onderzoeksfunctie, de ontwikkelingen van patenten, modellen, organisatievormen. Bij de ontwikkeling van producten staat creativiteit voorop in combinatie met de voortdurende oriëntatie op nieuwe behoeften van de consument. Het gaat niet eens om technologie alleen, maar ook om design en marketing. Productiviteitsverhoging is een weg, vaak gebaseerd op procesinnovaties en hogere efficiency. Daarbij kan ICT een belangrijke rol spelen.

Historisch themapark

Maar investeren in de kenniseconomie is zeker niet de enige weg die Europa en Nederland kunnen bewandelen. Financiële deskundigheid, taalvaardigheid, handelsgeest en logistieke organisatie kunnen het recept vormen voor een handelsnatie in de traditie van de 19de eeuw. Dit scenario sluit het meest aan bij onze traditie, ware het niet dat Nederland de laatste jaren wordt overspoeld door een antikosmopolitisme en last heeft van een verval van taalvaardigheden. Monumenten, een rijk verleden, Rembrandt en Van Gogh, een aansprekende architectuur, zandstranden en koeien in de wei zijn de basis voor een toeristische toekomst. Uiteindelijk willen de binnenkort 50 mln. Chinezen met een hoog inkomen ook de wereld verkennen. Europa heeft immers een grote potentie als historisch themapark. Maar dan moeten we wel wat doen aan de kwaliteit van de openbare ruimte, het onderhouden van ons erfgoed, en het verhogen van onze dienstverlening. Vrijwel alle scenario's om tot economische groei te komen veronderstellen een open economie: zowel in politiek-institutioneel, als in cultureel opzicht. Geen enkel scenario verdraagt de soms in zichzelf gekeerde, zelfs verongelijkte houding of de vaak zelfingenomen houding en fixatie op verworven rechten die velen in Europa en Nederland kenmerkt. Openheid en onbevangenheid voor de rest van de wereld zijn noodzakelijke attitudes. Op dit terrein kan het integratiebeleid het nodige doen en kan Nederland beter toegerust worden. Beheersing en belangstelling van de belangrijke talen en culturen (Chinees, Islam) is daarbij noodzakelijk. Dit veronderstelt een hoog niveau van verwevenheid met de grote econo-

mische gebieden in de wereld: in de eerste plaats Azië. De Europese markt met slechts 7% van de wereldbevolking is niet de inzet. De confrontatie tussen de VS en Europa zal vooral in Azië plaatsvinden. Tenslotte is een scherpere tweedeling tussen hoogopgeleide goed betaalde kenniswerkers en lager opgeleide dienstverleners onvermijdelijk. Ook een kenniseconomie vereist een toestroom van migranten voor ongeschoold werk. Kiezen voor de kenniseconomie is dus ook kiezen voor nadelen. Een keuze voor een kenniseconomie is geen politiek neutrale keuze. In de eerste plaats moeten we het belang van investeringen en kennis afwegen tegen investeringen en solidariteit met ouderen, arbeidsongeschikten, werklozen. We moeten ook een afweging maken tussen investeringen in veiligheid en investeringen in kennis.

We moeten afzien van bepaalde infrastructuurele projecten. We moeten aanvaarden dat een kenniseconomie in eerste instantie denivellerend werkt, dat de kenniseconomie zich niet weerhoudt met eenheidsworst en centrale sturing. Kortom, wie werkelijk een kenniseconomie wil zal weerstanden tegenkomen, zowel bij groepen met andere belangen als bij gevestigde machten. Wie niet werkelijk kiest -dat wil zeggen de nadelen niet wil aanvaarden- belijdt de kenniseconomie slechts met de mond. Het besef komt daarbij dat de Nederlandse politiek -mede door coalitievorming- grote moeite heeft met het maken van keuze met negatieve bijeffecten.

Maatschappelijke meerwaarde

Een kenniseconomie kan dan wel noodzakelijk zijn maar daarmee nog niet aange-naam. Het blijft op het eerste gezicht een politiek item van het noodzakelijk kwaad. D66 zou wat mij betreft in de waardering van de kenniseconomie twee dimensies centraal moeten stellen. In de eerste plaats dat kennis leuk is. Of in meer verlichtingstermen, dat verheffing door kennis en creativiteit een waardevol doel is. Of moderner, dat ondernemerschap in een kenniseconomie een vorm van emancipatie is. Het verleggen van onze grenzen, het ontdekken van

de wereld, het confronteren van opvattingen, het verruimen van de geest zijn waardevolle doelen op zich. Waarden als nieuwsgierigheid, onbevangenheid, onorthodox denken en daarom ook vrijheid zijn dan componenten van de beschaving volgens D66. De kenniseconomie is dan, heel 19de eeuws, een element in een beschavingsoffensief. Een kenniseconomie zonder vooruitgangsgeloof is een vreemde paradox. Maar men kan als alternatief of als aanvulling (afhankelijk van de ideologie) stellen, dat de kenniseconomie het antwoord is op grote maatschappelijke vraagstukken. Kennis en technologie is daarmee het antwoord op het nakende einde der tijden: noodzakelijke oplossing voor het bevolkingsvraagstuk, het uitputten van natuurlijke grondstoffen, het karteren en koesteren van Gods schepping in het bijzonder van het menselijk lichaam. Zo kun je met enig doordenken de kennis-

economie ook plaatsen in het verlengde van het rentmeesterschap. Fijn voor Balkenende. Maar serieuzer, een belangrijke legitimiteit van de kenniseconomie is het mobiliseren van kennis om de wereld veiliger, gezonder, duurzamer, gelukkiger te maken. Ook D66 zou aan deze dimensie meer waarde moeten gunnen.

Dat is ook nodig als we dieper in het innovatieproces duiken. Een kenniseconomie heeft pas economisch

en maatschappelijk effect als kennis, technologie zich vertalen in productinnovaties, procesinnovaties en niet-technologische innovaties (in diensten en organisaties). Op dit moment overheerst nog het beeld dat de kenniseconomie een kwestie is van meer onderzoek, meer onderwijs, meer patenten, meer octrooien, meer wetenschappelijke publicaties. Zo gesteld is de beleidsagenda eenvoudig: meer geld er in pompen en we halen het OESO gemiddelde (zinloze benchmark...), meer publicatie en octrooien en we hebben een hogere output gerealiseerd. De maatschappelijke meerwaarde van wetenschappelijke publicaties en van patent en octrooien is zeer beperkt. Het welzijn en welvaartseffect is zo goed als nihil.

Launching customer

Het moderne innovatiedenken (vastgelegd

**Kenniseconomie
vereist dat
we open staan voor
de wereld**

in de zgn. vierde generatie innovatiemodellen) gaat ervan uit dat innovatie en dus kennisontwikkeling alleen zinvol is als de marktvraag centraal staat. Dit zijn demand-push modellen. In eerste instantie is marktvraag omschreven als een reële vraag in de markt. In meer recente jaren is dat veel meer omschreven als een latente vraag of als een maatschappelijke vraag. Veel maatschappelijke vragen leiden door marktimperfections tot een marktvraag, en daarnaast kunnen nieuwe producten ook nieuwe markten creëren. Maar ook nieuwe markten voorzien in een maatschappelijke behoefte.

Moderne innovatieprocessen gaan dan uit van de identificatie van fundamentele trends in de samenleving, zoals het uitputten van natuurlijke grondstoffen en klimaatverandering, vergrijzing en de verhoogde (perceptie van) maatschappelijke risico's. Het verlengen van de levensduur met 10 jaar, het halveren van de kindersterfte, het vermijden van een aanslag op het WTC kan dan een impuls geven tot kennis en technologieontwikkeling. Carl Rohde, socioloog in Utrecht, spreekt over "soft spots of society" die de basis kunnen vormen voor nieuwe producten, processen en organisatievormen. Via methodes als scenario's en *back-casting* kun je dan de technologiebehoefte in kaart brengen en een innovatieprogramma opstellen. In dat innovatieprogramma hoeft technologie niet eens centraal te staan. Er bestaan veel niet-technologische barrières voor innovatie. Knellende regelgeving of juist veel te lakse regelgeving kan een belemmering vormen. Gebrek aan samenhang in overheidsregelgeving kan innovatie vertragen.

Overheidsaanbesteding puur gericht op de laagste prijs kan innovatie frustreren. Juist de overheid kan een *launching customer* voor innovaties zijn. Gebrek of juist een overdaad aan concurrentie kan innovatie vermijden. Kapitaalverschaffers die rendement op korte termijn boven groeiperspectief op langere termijn verkiezen, beperken lange termijn ontwikkelingstrajecten.

Kortom, innovatie is meer dan een zaak van de ministeries van Economische Zaken of Onderwijs. Erger nog, het is vaak de overheid die door gebrek aan lange adem of door onafhankelijk gedrag innovatie belemmert. Het gaat daarbij zelden om de grote vergezichten, maar om details in de uitvoering van beleid.

Dat betekent dan ook dat kennis-economie zich niet kan richten op een technologisch domein. Te vaak wordt kennis-economie

gereduceerd tot ICT of biotechnologie. Te vaak wordt ook gewezen op de noodzaak keuzes te maken. Vervolgens worden doorgaans die sectoren gekozen die iedereen kiest: elk land in Europa heeft onderhand een tweedehands Silicon Valley. Er wordt voorbijgegaan aan het feit dat technologieën ook traditionele sectoren kan veranderen. Scheidingstechnologie kan van grote betekenis zijn voor de productie van voeding of behandeling van afvalwater. Nieuwe chemische processen kunnen een materialenrevolutie ontketenen, ook in een vaak ten onrechte afgeschreven sector als textiel. Natuurlijk mag een overheid keuzes maken maar dan wel gebaseerd op een lange adem, een samenhangend programma en draagvlak bij het relevante bedrijfsleven.

Nederland moet het besef hebben dat het tot stand brengen van een kennis-economie een grote uitdaging is, die meer behelst dan het verbouwen van het subsidie-instrumentarium van het ministerie van Economische Zaken of het hervormen van het hoger onderwijs door het ministerie van Onderwijs. Het vereist een grote mobilisatie van middelen die afgewogen moet worden tegen de wenselijkheid van een hoger begrotingstekort of staatsschuld of een versobering van de sociale zekerheid en gezondheidszorg. Het is ook niet een zaak van de overheid alleen, maar ook van mensen wordt een grote nieuwsgierigheid verwacht in combinatie met het engagement voor grote projecten met een lange adem. Een kennis-economie vereist dat we daadwerkelijk open staan voor de wereld, want Nederland alleen en zelfs Europa is geen markt voor de kennis-economie. Natuurlijk moet de overheid op de schop, maar ook mensen moeten gemobiliseerd worden. In die sfeer kan het Innovatieplatform onder leiding van premier Balkenende niet volstaan met beleidsaanbevelingen met een technocratisch karakter. Enthousiasme, inspirerend en mobiliserend vermogen is nodig maar ook een reflectie op de waarden waarin een kennis-economie zich kan ontwikkelen. Dan is de kennis-economie bij Balkenende in verkeerde handen, en moet D66 zichzelf een ruimere missie geven dan alleen wat geld erbij voor onderwijs.

Michiel Scheffer is directeur van Polisema BV, Consultants in Innovatie en Internationalisering; Gerhard Brunsveld is projectmanager voor hetzelfde bedrijf.

Studiefinanciering als persoonlijk budget

Een goed functionerend stelsel van hoger onderwijs is een voorwaarde voor het ontwikkelen van een kenniseconomie. Maar wie moet het hoger onderwijs bekostigen? Om dit vraagstuk te kunnen beantwoorden heeft staatssecretaris Nijs vorig jaar de Commissie Uitgangspunten Nieuw Studiefinancieringsstelsel ingesteld. De Jonge Democraten waren vertegenwoordigd in deze commissie en zijn op grond van de uitkomsten van mening dat de studiefinanciering ernstig tekort schiet en dat tegelijkertijd de studiefinanciering ook erg inefficiënt is.

DOOR BART LUIJKX

De uitdaging is vervolgens een systeem te bedenken, dat de effectieve studiefinanciering verbetert door de bestaande studiefinanciering efficiënter aan te wenden. Een persoonlijk budget biedt volgens de Jonge Democraten uitkomst. Het is een strenge, maar zeer liberale oplossing, die de student zijn bestedingsvrijheid en verantwoordelijkheid teruggeeft. Bovendien kunnen de instellingen van hoger onderwijs dan voor het onderwijsdeel bekostigd worden op grond van daadwerkelijk genoten onderwijs van de studenten.

Donderdag 30 oktober 2003 presenteerde de Commissie Uitgangspunten Nieuw Studiefinancieringsstelsel (CUNS of commissie Vermeend) haar rapport. In het rapport wordt een aantal hoofdroutes van studiefinanciering uiteengezet: een giftenstelsel, een sociaal leenstelsel, een zuiver leenstelsel en een combinatiestelsel.

Beige hoogglanspapier

Wat ten eerste opvalt is dat het door het Centraal Plan Bureau voorgestelde sociaal leenstelsel, waarbij de verzekeringspremie door de student wordt betaald, al vroegtijdig door de commissie als serieuze optie is afgeserveerd. Het voorgestelde sociaal leenstelsel is onrealistisch, omdat in dit stelsel succesvolle afgestudeerden gedwongen worden de minder succesvolle afgestudeerden te financieren, en dat terwijl er helemaal geen verband hoeft te zijn tussen het profijt van de studie en een succesvolle maatschappelijke carrière. In wezen zou dan gewoon schandelijke inkomenspolitiek gevoerd worden door middel van studiefinanciering. Het Elfde Gebod van econoom Hans van Mierlo wordt dan overtreden: "Gij zult geen Inkomenspolitiek bedrijven met Collectieve Voorzieningen."

Ten tweede valt op dat alle hoofdroutes van studiefinanciering ideaaltypen zijn. Als de modaliteiten van de hoofdroutes worden ingevuld, ontstaan dan ook onvermijdelijk combinatiestelsels, die in wezen weinig zullen afwijken van het huidige stelsel van studiefinanciering, ook al een combinatiestelsel. Het ideaaltypen van het huidige stelsel van studiefinanciering, een ouderonafhankelijk stelsel, is alleen nog te vinden op het inmiddels beige geworden hoogglanspapier van een nota uit de jaren tachtig.

De Jonge Democraten denken dat de invoering van een nieuw stelsel van studiefinanciering de problemen van het huidige stelsel niet oplost. Daarnaast zal de invoering van een nieuwe stelsel van studiefinanciering veel geld en tijd kosten. Die energie kan beter gebruikt worden in deze tijden van bezuinigingen. De uitdaging is dan ook een systeem te bedenken dat de effectieve studiefinanciering verbetert door de bestaande studiefinanciering efficiënter te gebruiken. De Jonge Democraten zijn van mening dat dit gerealiseerd kan worden door elke student een persoonlijk budget te geven, dat in vrijheid besteed kan worden, maar de student ook de verantwoordelijkheid geeft om dit budget goed te besteden. De Jonge Democraten zijn van mening dat het persoonlijk budget de drie grote problemen van de studiefinanciering kan oplossen.

Ongemotiveerd

Het eerste grote probleem met de huidige studiefinanciering is dat de student geen vrijheid heeft, omdat de studiefinanciering op de eerste plaats gekoppeld is aan studietijd en pas in de tweede plaats aan prestatie. Daarmee komt ook het tweede grote probleem van de studiefinanciering in zicht: de student neemt door het gebrek aan vrijheid geen verantwoordelijkheid en dat maakt het stelsel zeer inefficiënt. De student krijgt vier jaar beurs en kan vervolgens drie jaar goedkoop en veilig lenen en moet binnen tien jaar een diploma gehaald hebben. Omdat er geen directe koppeling is aan prestaties wordt er ongelofelijk veel studiefinanciering gemorst. Een student kan nu zonder veel problemen veel langer over zijn studie doen, terwijl dit de overheid ongelofelijk veel geld kost. Daarnaast is de uitval in het hoger onderwijs ook zeer groot. Bij veel studies valt al in het eerste jaar een derde van de studenten af. Dit kost de overheid veel geld.

Daarnaast krijgen instellingen van hoger onderwijs te maken met ongemotiveerde studenten. De uitdaging is dus ongemotiveerde studenten een reden te geven om gemotiveerd te gaan studeren of niet te gaan studeren. Geef de student de vrijheid, maar dan ook de verantwoordelijkheid! De overheid hoeft niet de rekening te betalen van de gemakzuchtige student. Sommige studenten roepen dan heel luid dat zij recht hebben op studiefinanciering, ongeacht prestatie, maar in wezen is dit 'recht' heel wonderlijk. Studiefinanciering veroorzaakt namelijk een Mattheüs-effect: 'aan wie heeft, wordt gegeven'. Een zeer hard werkende jongere in de bouw krijgt ook geen werkfinanciering. Er moet niet worden vergeten dat de overheid opdraait voor 88% procent van de totale kosten van de studie in het hoger onderwijs en dat is geen gering bedrag. Het is dan ook meer dan gerechtvaardigd om de student een grote mate van verantwoordelijkheid te geven.

Joker inzetten

De twee grote problemen van de studiefinanciering kunnen opgelost worden door elke student een persoonlijk budget te geven

aan ECTS-studiepunten (European Community Course Credit Transfer System). Een student krijgt dan precies het aantal ECTS-studiepunten dat nodig is om een studieprogramma van een opleiding af te ronden. De studenten kunnen dit persoonlijk budget in vrijheid besteden. Elke keer dat een student zich inschrijft voor een vak worden de ECTS-studiepunten die voor de cursus staan van het persoonlijk budget afgeschreven. Het persoonlijk budget wordt beheerd door de Informatie Beheer Groep (IBG). Vrijwel alle instellingen van hoger onderwijs hebben hun inschrijfsystemen geautomatiseerd en het moet dus mogelijk zijn om dit te koppelen aan de bestanden van de IBG. Ook de maandelijkse studiefinanciering (in de vorm van gift en lening) wordt gekoppeld aan het aantal ECTS-studiepunten dat een student in een studiejaar denkt te gaan halen. Een student kan dan prima zijn studie gaan combineren met een bijbaan, vrijwilligerswerk of hobby. De student kan zich bijvoorbeeld maar voor de helft van het aantal vakken (en dus ECTS-studiepunten) inschrijven dat voor een bepaald studiejaar op het programma staat. De student betaalt dan de helft van het collegegeld en krijgt de helft van de maandelijkse studiefinanciering die een voltijds student ontvangt. De student

Er wordt ongeloflijk veel studiefinanciering gemorst

kan dan prima drie dagen in de week gaan werken. Daarmee wordt de student de mogelijkheid gegeven om de studiefinanciering uit te smeren over bijvoorbeeld zeven jaar. De student krijgt dan eindelijk de mogelijkheid om zelf de studie in te richten. Het persoonlijk budget moet de student vrijheid geven, maar de student moet dan ook zijn verantwoordelijkheid nemen. Als de student zich inschrijft voor onderwijs en er met de pet naar gooit, moet de student alle extra gemaakte kosten betalen. Voor de vakken die opnieuw gevolgd moeten worden, moet de student uiteindelijk nieuwe ECTS-studiepunten kopen of lenen bij de IBG, want het persoonlijke budget zal dan worden overschreden. De kosten voor nieuwe ECTS-studiepunten kunnen bijvoorbeeld 25,- Euro per ECTS-studiepunt bedragen. Na het behalen van het diploma moet voorts worden gezien of de student niet teveel studie-

financiering heeft ontvangen. Het teveel ontvangen bedrag aan studiefinanciering moet worden terugbetaald.

Het is de vraag of de toegekende verantwoordelijkheid in sommige gevallen niet te zwaar weegt. Studenten die moeilijke studies volgen (bèta of techniek) kunnen een risicoafdekking krijgen in de vorm van jokers. De jokers zijn extra ECTS-studiepunten die vrijelijk besteed kunnen worden om een vak meerdere malen te volgen. Daarnaast kunnen jokers ingezet worden om verbreding en verdieping in de studie aan te brengen door bijvoorbeeld bijvakken te volgen. De jokers moeten niet alleen door de overheid kunnen worden toegekend, maar ook door de instellingen van hoger onderwijs en het bedrijfsleven.

Vraagsturing

Door het persoonlijk budget krijgt de student vrijheid en verantwoordelijk en dat moet tot een efficiënt gebruik van de studiefinanciering leiden. De studiefinanciering die voorheen werd gemorst, kan nu besteed worden aan de echte studiefinanciering. De echte studiefinanciering kan dan verhoogd worden, zodat studenten meer tijd kunnen besteden aan hun studie. Het persoonlijk budget kan dus door zijn efficiëncyslag het derde probleem van het huidige stelsel van studiefinanciering oplossen: het probleem van een te lage studiefinanciering. Door de te lage studiefinanciering zijn veel studenten afhankelijk geworden van ouders en die ouders willen niet altijd betalen. Studenten

zonder ouderlijke financiering hebben een groot probleem en daar is nog steeds geen regeling voor. Als de studiefinanciering ouderonafhankelijk wordt gemaakt is dit probleem opgelost. Door de efficiëncyslag moet de studiefinanciering ouderonafhankelijk gemaakt kunnen worden. De beurs moet dus voor alle studenten flink worden verhoogd en de leencapaciteit moet worden vergroot. Daarnaast werken veel studenten. De bijbanen gaan vaak ten koste van de studietijd en dat bedreigt de kwaliteit van het hoger onderwijs. Een aantal studenten is horecaondernemer geworden met een bijbaan aan de universiteit, zoals de voorzitter van het college van bestuur Kist van de Leidse universiteit het treffend omschreef. Voor de instelling van hoger onderwijs is dit buitengewoon vervelend. De instelling is financieel afhankelijk gemaakt van de student. Dit kan allemaal perverse effecten teweeg brengen. Met het persoonlijk budget zal dit probleem worden opgelost. De instelling van hoger onderwijs krijgt betaald naar het daadwerkelijke door studenten gevolgd onderwijs. Vraagsturing wordt dan gerealiseerd. De onderwijsgelden worden tevens strikt gescheiden van de onderzoeksgelden. Kleine opleidingen die aan relatief weinig studenten onderwijs geven, maar goed en belangrijk onderzoek verrichten, kunnen dan ruimschoots gecompenseerd worden door de onderzoeksgelden.

Bart Luijckx is coördinator van de werkgroep onderwijs van de Jonge Democraten en is lid van de Commissie Uitgangspunten Nieuw Studiefinancieringsstelsel.

Voor aanvullende artikelen en discussie over Kenniseconomie en onderwijs kijk eens op www.d66.nl/idee en www.d66.nl/opinie

Van kennis naar economische kracht

Uit veel analyses is gebleken dat ons land voor de opbouw van zijn toekomst veel meer innoverend ondernemerschap nodig heeft. De Philips'en en Akzo's van de toekomst moeten nú worden geboren. De D66-werkgroep Kenniseconomie heeft onderzoek gedaan naar de manier waarop méér starters beter en sneller op weg kunnen worden geholpen.

DOOR HENK DE VRIES

Een van onze principiële uitgangspunten was de vraag hoe we de aanwezige krachten en middelen beter kunnen bundelen en benutten om de aanwezige kennis in ons land sneller en beter om te zetten in economische kracht. In dat verband spelen in ons model drie essentiële krachten een belangrijke rol: allereerst het onderwijs, en dan met name de voor de industrie zo belangrijke universiteiten en hogescholen. Ten tweede de grote(re) bedrijven die in tal van 'constructies' en instituten samenwerken met universiteiten en soms ook hogescholen. En als derde kracht natuurlijk ook de overheid zelf.

Deze drie krachten kunnen gezamenlijk veel meer effectiviteit ontwikkelen dan momenteel het geval is. Het woord *gezamenlijk* zal daarbij de boventoon moeten voeren; ook de stuur- en controlemechanismen moeten daarop gebaseerd zijn.

Analyses

De grotere industrieën leveren nog steeds veel economische kracht aan Nederland, maar die krachten zijn tanende. Dit is zeker het geval in vergelijking met andere landen en de globale verplaatsingen van R&I (research en innovatie). Alhoewel de grotere bedrijven nog veel pogingen doen om hun R&I te handhaven, soms zelfs te stimuleren, blijven R&I-resultaten vaak 'hangen' in de keten naar de markt.

Veel starters kennen deze problemen niet omdat de beoogde keten naar de markt zeer dicht binnen een team of soms zelfs één persoon besloten ligt. Er zijn veel categorieën starters met de ambitie om zo snel mogelijk tot een (groeierende) onderneming te komen met voldoende toekomstperspectief. De noden van deze starters zijn welbekend; vooral technostarters moeten naast veel basisbehoeftes ook nog de nodige barrières overwinnen op het gebied van patenten, verwerving van technologie, technische hulpmiddelen, infrastructuur en investerende partijen met verstand van (hun) zaken.

Transferdesks

Veel instanties bieden deze starters hulp. Naast de Kamers van Koophandel bijvoorbeeld ook de regionale ontwikkelingsmaatschappijen en de transferdesks van universiteiten en hogescholen. Daar 'mogen' starters aankloppen en meldt men trots dat de eerste x uren gratis zijn. Ook krijgt men veelal een lijst met voorwaarden voor verdere hulp en faciliteiten zoals huisvesting, gebruik van voorzieningen en toegang tot experts, vaak 'bij de gratie van deze goden'. Een verbeterende toegankelijkheid vindt men bij diverse instituten die zich in of nabij universiteiten en hogescholen bevinden. Dit zijn instituten die dikwijls grote gesubsidieerde projecten hebben opgezet van universiteiten en grotere bedrijven. (Overheid 2 in het startersstimuleringsmodel). Dat model is op zich goed, maar ook hier is de deelname van (techno-)starters nog zeer gering en ook bij deze instituten ligt geen prioriteit bij de ondersteuning van starters.

Het startersstimuleringsmodel

Uitgaand van bestaande instituten is een veel effectiever model te ontwikkelen waarmee starters beter en sneller kunnen worden geholpen dan nu het geval is. De starter is niet alleen een belanghebbende bij bestaande samenwerkingsprojecten tussen universiteiten en grotere bedrijven, maar ook omdat de overheidsfinanciering zich in dit model niet (alleen) richt op voornoemde twee par-

tijen (in de figuur Overheid 2.) maar juist ook de bedoeling heeft om een essentiële stimulan te zijn dat de staf zich daadwerkelijk inzet om starters bij hun projecten te betrekken of die zelfs speciaal voor hen opzet. De hiervoor bedoelde subsidie (Overheid 1) heeft in dat geval een sterk vermenigvuldigend effect. Immers, de krachten en inbreng van het bedrijf en de onderwijsinstelling worden versterkt door de inbreng van de overheid als derde kracht, waardoor het instituut een optimale 'katalysator' wordt. De staf, gefinancierd door 'Overheid 1', is primair ingesteld op starters en benut kennis en ervaring van het instituut om hen te helpen. Bovendien kan de betrokkenheid bij driehoeksprojecten worden versterkt en versneld, evenals het naar de markt brengen van technologie vanuit universiteiten en bedrijven. Waarmee meer economische kracht wordt ontketend.

Toetsbaar

Verder is de hier aangegeven inbreng van overheidsfinanciering sterk resultaatgedreven en toetsbaar op effectiviteit, bijvoorbeeld aan de hand van antwoorden op vragen als

- Hoeveel starters zijn dankzij de inbreng van het katalysatorinstituut succesvol (gebleven);
- In welke mate zijn middelen van de universiteit benut voor starters;
- In welke mate zijn de (veelal gesubsidieerde) projecten van grote(re) bedrijven en de onderwijsinstelling van nut geweest voor de starters;
- Hoeveel nieuw ondernemerschap heeft het instituut zelf voortgebracht?

Uit zulke vragen blijkt dat de organisatievorm van een dergelijk katalysatorinstituut een (ook) sterke commercieel en strategisch accent moet bezitten. Behalve voor technologische, facilitaire en organisatorische hulp zullen de (techno-)starters hier ook de koppeling moeten kunnen vinden met de zo noodzakelijke marktbenadering en -oriëntatie. Zelfs voor de contacten met terzake deskundige investeerders moeten zij hier ondersteuning kunnen vinden.

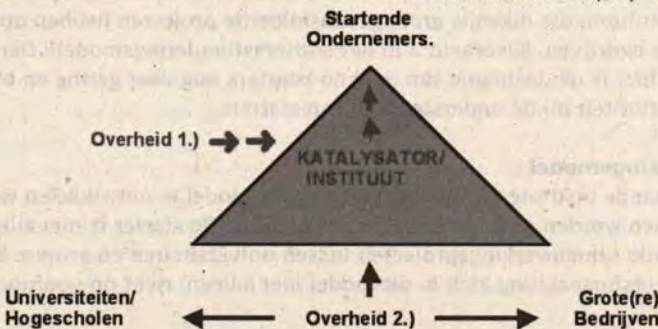
Spin-offs

Zoals gesteld zou een dergelijke organisatorische opstelling van een katalysatorinstituut ook zelf voor de nodige spin-offs kunnen zorgen. Het is immers een broedplaats van (vaak nog onontgonnen) ideeën uit diverse onderzoeksprogramma's van zowel grote(re) bedrijven als universiteiten. Studenten doen stages en afstudeerprojecten en maken kennis met starters, ook ter stimulering van ondernemingszin.

Aan de Nederlandse universiteiten zijn al veel gespecialiseerde instituten gevormd, zoals het ESI bij de TU Eindhoven en MESA bij TU Twente. Ook TNO kan zo'n rol spelen. Veelal werken deze instituten nauw samen met universiteiten, soms zelfs hogescholen, en gespecialiseerde bedrijven. Deze focus op specialisaties en vooral ook de sterke innovatie-elementen van onze economie zijn een prima zaak en sluiten aan bij de voorstellen van de Innovatieraad om bepaalde regio's te ontwikkelen op basis van aanwezige sterktes. Samen met regionale ontwikkelingsmaatschappijen kunnen ook de geschetste katalysatorinstituten daarbij een krachtige rol.

Doorlopende ontwikkeling

De aangegeven voorstellen voor een meer R&I-gedreven rol voor starters, en uiteraard ook de MKB'ers die al enige tijd op gang zijn, neutraliseren de zwaktes en bedreigingen waarmee jonge ondernemingen in Nederland worden geconfronteerd. Ze versterken de sterktes van Nederland en helpen om de kansen beter te benutten. Bedrijven kunnen niet-benutte R&I-resultaten via de katalysator 'vermarkten' en hetzelfde geldt voor onderzoeksresultaten van universiteiten en hogescholen. Dat is een doorlopende ontwikkeling die de werkgroep Kenniseconomie ook blijft volgen om te komen tot voorstellen voor acties op landelijk, provinciaal en gemeentelijk niveau. De laatste stand van zaken staat steeds op de website van adoptieafdeling Eindhoven: www.d66eindhoven/nl/kenniseconomie

Kikkers koken tot ze naar kip smaken

Een goed recept om kikkers te koken is te vinden in een van Daniel Quinns minder bekende romans, *The Story of B*: "Gooi je een kikker plompverloren in een pan kokend water, dan zal hij natuurlijk als bezeten proberen eruit te klauteren. Maar als je hem zachtjes in een potje lauw water laat glijden en de temperatuur geleidelijk opvoert, dan blijft hij kalmjes ronddobberen. Terwijl het water langzaam het kookpunt nadert zal de kikker wegzakken in serene verbijstering, net zoals wij zouden doen in een heet bad, en het zal niet lang duren of hij zal zich met een glimlach op de lippen en zonder tegenspartelen dood laten koken."

DOOR SEAN GONSALVES

Een nieuw rapport van de Vrienden van het Gemeen (Friends of The Commons), getiteld *The State of the Commons 2003/2004*, informeert ons hoe dicht wij zelf inmiddels het kookpunt zijn genaderd (zie www.friendsofthecommons.org).

Wie of wat is dat 'gemeen'? "Het omvat alle voortbrengselen van natuur en cultuur die ons in vrijheid en gemeenschappelijk ten deel vallen en waarover wij hoeden voor toekomstige generaties," aldus het rapport. Aan welke bezittingen moet je dan denken? "Eigenlijk alles met marktwaarde. Radiogolven zijn gemeengoed, net zoals timmerhout en mineralen in de vrije natuur. In toenemende mate geldt dat ook voor lucht en water."

Gemenebest

Het idee van het gemeen komt sommigen misschien wat vreemd over, maar toch bestaat het al de nodige tijd. Zo maakten de Romeinen volgens het rapport al een onderscheid tussen drie typen eigendom: *res privatae*, *res publicae* en *res communes*. *Res privatae* had betrekking op goederen die het bezit konden zijn van individuen en families. *Res publicae* gold publieke staatsvoorzieningen, zoals infrastructuur en nutsbedrijven. *Res communes* tenslotte gold natuurlijke zaken waarover allen vrijelijk konden beschikken, zoals lucht en water. In de Middeleeuwen beschikte het gemeen over landerijen die door dorpelingen werden gebruikt voor de jacht, moestuinen en sprokkelen. En de Magna Carta van 1215 wees wouden en visgronden aan als *res communes*, natuurlijke bronnen waarover iedereen beschikte. Het idee van gemeengoed komen we ook tegen bij de stichting van de Verenigde Staten en dat is ook de reden waarom Massachusetts, Pennsylvania, Virginia en Kentucky zichzelf een Gemenebest noemen.

Jaarverslag binnenstebuiten

Jonathan Rowe, een van de medewerkers aan het rapport, vertelde me wat hun werkwijze is geweest. "We vroegen ons af hoe een jaarverslag van een onderneming eruit zou zien als het geschreven zou zijn voor het gemenebest, en niet voor de directe zakelijk belanghebbenden." "Zeg maar een jaarverslag binnenstebuiten, waarbij we de 'externe factoren' om hebben gemunt tot de core business die ze zijn in termen van volksgezondheid en welvaart."

Zoals bekend is de primaire manier waarop economen de economische gezondheid vaststellen een berekening van het Bruto Binnenlands Product (BBP), een telmachine met één richting zonder aftrekmogelijkheden. Sociale kwalen zoals echtscheidingen, misdaad en verontreiniging worden in dat sommetje goed voor de economie. Waarom? Echtscheiding betekent een verdubbeling van huishoudens, misdaad is een impuls voor de beveiligingsbusiness en de bestrijding van allerlei vormen van verontreiniging is een steeds groter gat in de markt.

Met andere woorden, ons systeem privatiseert de winst en brengt de risico's en kosten onder bij het gemeen, waardoor het leeuwendeel van de sociale lasten die voortvloeien uit 'economische ontwikkeling' terecht komt op de zwakste schouders, zoals Noam Chomsky ook al bij herhaling heeft betoogd. Natuurlijk is de waarde van ons gemenebest niet te becijferen, maar er

zijn genoeg aspecten die heel goed globaal gekwantificeerd kunnen worden, aldus het rapport. Om precies te zijn is de waarde van het Amerikaanse gemenebest meer waard dan de veertig biljoen dollar (1012, miljoen) aan 'private voorspoed'.

Advocatenparadijs

Laten we de radiogolven als voorbeeld nemen. "Het uitzendspectrum is ruwweg driekwart biljoen dollar waard," aldus het rapport, "maar toch is het grootste deel ervan voor niets weggegeven aan commerciële uitzendorganisaties." "Benjamin Franklin heeft nooit een patent gekregen voor zijn gietijzeren open houtkachel, evenmin als Jonas Salk voor het poliovaccin." Hoe anders is dat tegenwoordig: "De tegenwoordige patentwoede heeft onderzoekslaboratoria en zelfs boerderijen omgeturnd in een heus advocatenparadijs. Monsanto Corp. heeft inmiddels vierhonderd zaken lopen tegen agrarische ondernemers wegens vermeend misbruik van haar gepatenteerde zaden."

Broeikasgas

Een van de vele aanbevelingen van het rapport is te komen tot wetgeving over gemene rechten die vervuilers dwingt aan specifieke fondsen te betalen die dit geld gebruiken om het gemenebest te ondersteunen en te herstellen. En dat gaat inderdaad lijnrecht in tegen het feit dat de Senaat nog onlangs besloot de uitstoot van broeikasgassen niet

te beboeten, of de recente wetwijziging van de milieuautoriteit die de definitie van 'routineonderhoud' verbreedde naar energiecentrales, zodat nu ook de belangrijkste vervuilers met meer gemak hun bedrijven kunnen 'moderniseren' zonder enige zuiveringsvoorziening te hoeven treffen.

Kippen zonder kop

Natuurlijk is het geluid van de Vrienden van het Gemeen niet nieuw, ik hoor er ook een echo in van de veel radicalere visie van Michael Albert op de groepseconomie (Participatory Economics, zie www.parecon.org). Maar dat doet er niets aan af dat ook dit initiatief weer een goede ingang kan zijn naar een democratischer economisch leven.

Want het water begint inmiddels al te prutten, en kikkers schijnen te smaken naar kip. Hamvraag is dus of wij zulke kippen zonder kop zijn, dat we de kikkersprong uit de pan niet wagen.

Sean Gonsalves (28) is journalist bij de Cape Cod Times, columnist en commentator op ZNet (<http://www.zmag.org/znet.htm>, 'een internetgemeenschap die sociale hervorming is toegedaan', onder wie verder ook mensen als Noam Chomsky, William Blum (zie Idee 2003/2) en Naomi Klein). Bovenstaand commentaar werd op 22 november 2003 op ZNet gepubliceerd onder de titel 'How to boil frogs to taste like chicken'. Vertaling: Arthur Olof.

E . H . S C H U Y E R

D'66-beginselen gericht op het onderwijsbeleid

Toen D'66 terug kwam van weggeweest, werd in beide lagen van de partij de behoefte gevoeld aan een duidelijke plaatsbepaling binnen het politieke krachtenveld in Nederland. Daarvoor was en is nodig een voortdurende bezinning op de grondslagen van de partij. In het afgelopen jaar is die grondslagdiscussie uitvoerig in de partij aan de orde geweest.

Het pragmatisme uit de beginfase kreeg in die discussies over de grondslagen in die zin een nieuwe dimensie, dat enerzijds beginselen en grondslagen niet dogmatisch werden benaderd, maar benaderd vanuit de overtuiging dat bij voortschrijdende ontwikkeling van menselijk handelen ook grondslagen veranderingen dienen te ondergaan. Anderzijds werd sterk onderstreept dat telkens zo goed mogelijk moest worden aangegeven hoe grondslagen van D'66 uitmonden in politiek handelen bij politieke onderwerpen. Onderwijsbeleid is zo'n politiek onderwerp. Wanneer ik grofweg stel, dat uit de grondslagdiscussie D'66 te voorschijn komt als een democratische en moderne liberale partij, dan dienen deze begrippen ook te leiden tot uitgangspunten naar een onderwijsvisie van D'66. Dit artikel wil daartoe een bijdrage leveren.

Alvorens dat te doen, is het dienstig zeer beknopt aan te geven wat voor mij de basiselementen uit de begrippen 'democratie' en 'liberaal' zijn. Wellicht van nog meer betekenis dan het adagium 'de meerderheid beslist', is een echte democratie te beoordelen naar de ruimte die zij de minderheid laat. Zeker in onderwijsbeleid behoort daarvoor een grote ruimte te zijn. Voor de moderne liberaal blijft, met erkenning van de (soms vergaande) regulerende functie van de staat in het maatschappelijk en economische leven, de persoonlijke verantwoordelijkheid van de mens en de persoonlijke vrijheid grondslag van politiek handelen.

Terug naar het onderwijs. Natuurlijk dienen uitgangspunten als deze ook te leiden tot een opstelling ten opzichte van openbaar en/of bijzonder onderwijs. Toch wil ik daar niet als eerste op wijzen, want binnen het Nederlandse Onderwijs spelen voor openbaar en bijzonder onderwijs samen belangrijke beleidskwesties. Met een beroep op de deugdelijkheidscontrole die de overheid terecht tot haar taak rekent, is een verstikkend net van regels op het onderwijs van toepassing, dat de vrije ruimte van de school tot het maken van een eigen beleid zowel voor het openbaar als bijzonder onderwijs verengt. Hiermee wordt de fictie in stand

gehouden alsof deugdelijkheid een eenduidig begrip is, of dat het noodzakelijk zou zijn minderheidsopvattingen geen kans te geven.

Vrije ruimte

Ik zou er voor willen pleiten dat iedere gesubsidieerde school 15% vrije ruimte krijgt ter eigen invulling. Het wordt dan mogelijk dat scholen zich niet alleen levensbeschouwend profileren, maar ook onderwijskundig (meer aandacht voor talen dan voor wiskunde, of meer expressievakken enz.; maar ook de introductie van nieuwe vakken is mogelijk: computerkunde of Spaans, algemene technieken enz.)

De controle van de deugdelijkheid gebeurt aan de hand van het jaarlijks bij te stellen schoolwerkplan, waarin vermeld staat wat men in de vrije ruimte doet en hoe. De leerlingen blijven bij een dergelijke opbouw nog voldoende mobiel. Schoolwisseling betekent omschakeling naar terreinen waar voor ten hoogste 15% wat andere accenten op gelegd zijn en dat kan niet tot onoverkomelijke problemen aanleiding geven. Een dergelijk beleid van D'66 zou de inventiviteit van de mensen in de school stimuleren; veel

meer hoeft een dergelijk beleid niet te kosten, omdat dit alles binnen de nu gesubsidieerde uren gerealiseerd zou kunnen worden.

Subsidiecontract

Allerwegen wordt erkend, dat het onderwijs in een geweldige stroomversnelling is geraakt. Het aantal deelnemers neemt toe, de deelnemers blijven langer, er is een versnelling in de pedagogisch-didactische ontwikkeling waar te nemen, de invloed van buitenschoolse gebeurtenissen versterkt, het kennisgebied is verbreed en verdiept en zo kan men doorgaan. Het is begrijpelijk dat een grote meerderheid van scholen (en alweer opgeacht openbare of bijzondere), die immers het onderwijs van dat moment voor de kinderen van dat moment te verzorgen hebben, niet in staat is zich diepgaand met anderen problemen bezig te houden.

Dat hoeft ook niet. Hier ligt een taak voor de overheid, die door het inzicht in mondiale onderwijsontwikkelingen en door kennis te nemen van wetenschappelijk onderzoek én door politieke keuzen een bepaald onderwijsbeleid nastreeft. Om via experimenten een bepaalde ontwikkeling ook in de praktijk te toetsen, heeft de overheid een apart budget nodig. Dat budget komt ten goede aan die scholen en mensen die zich via een contract verbinden aan de experimenten die de overheid wenst te laten uitvoeren. Dit is op zichzelf niet nieuw. Het probleem is echter dat de autonomie van de school en de autonomie van verzorgingsinstanties er de uiteindelijke oorzaak van zijn dat experimenten lang niet altijd verlopen volgens de verwachtingen van de subsidiegever.

Deze laatste zou wanneer het budget voor experimenten los gemaakt wordt van de reguliere subsidiestroom meer mogelijkheden moeten bezitten gewenste experimenten door te voeren. Een mogelijkheid daartoe is, dat via contracten deelnemende scholen zich verplichten bepaalde richtlijnen te accepteren. De deelneming wordt uiteraard niet verplicht. Op deze wijze wordt het recht van vrijheid van inrichting geen geweld aan gedaan.

Leerplicht

Een partij die ijvert voor de rechten van minderjarigen, en die gepleit heeft voor verlaging van de stemgerechtigde leeftijd tot 18 jaar en pleit voor verlaging van de leeftijd der

meerderjarigheid, ontkomt niet aan een duidelijke visie op de leerplicht. Op basis van de plaatsbepaling van D'66 als een partij die de finale verantwoordelijkheid bij het individu legt, dient een leerplicht tot het achttiende jaar in het huidige patroon van onze samenleving te worden afgewezen.

Men kan zich de vraag stellen of leerplicht niet geheel door leerrecht moet worden vervangen. De opvatting dat de staat een regulerende invloed op het maatschappelijk leven behoort te hebben, geeft hierop een antwoord. De bescherming van het recht op onderwijs is voor het kind alleen via de leerplicht door de staat ook daadwerkelijk te effectueren. In een sterk toenemende multiculturele samenleving als de onze is de laatste overweging extra zwaarwegend. De duur van de leerplicht zal altijd een arbitrair karakter behouden.

Een plicht tot of uiterlijk tot en met het zestiende levensjaar lijkt een redelijk alternatief tussen wat wenselijk is en wat tot de verantwoordelijkheid van elke burger behoort. (Mits voor de leeftijd 16- 18 jaar een *leerrecht* gegeven is). In deze visie past uiteraard ook niet een deelleerplicht na die leeftijd. Een dergelijke uitspraak heeft overigens consequenties voor de inrichting van het onderwijs in de leerplichtige leeftijd. De duur van het te geven geïntegreerde onderwijs hangt er mee samen. Afhankelijk van een reeks van factoren kan men voor een twee- of driejarige middenschool kiezen, maar een vierjarige duur is uitgesloten.

Een vraag die zich laat stellen, is of de leerplicht niet naar beneden moet worden ingevoerd, voor drie-, vier- of vijfjarigen. Wanneer men aan het uitgangspunt van de bescherming van het recht op onderwijs koppelt, het alleszins redelijke verlangen dat de mogelijkheden om van dat onderwijs te profiteren voor elke deelnemer zoveel mogelijk gelijk behoren te zijn, dan is verlaging van de leerplichtige leeftijd daartoe een bijdrage.

Zoals bij elk beleid is voorwaarde voor het slagen hiervan een voldoende acceptatie. In deze generatie lijkt leerplicht voor vijfjarigen haalbaar. Daarnaast dient het onderwijs voor drie- en vierjarigen volledig bekostigd te worden. Een latere generatie kan zich dan over de verdere verlaging van de leerplicht uitspreken.

Middenschool

Hiervoor is de term geïntegreerd leren reeds gevallen. Is er met de beginselen van D'66 in de hand ook t.a.v. dit thema, dat de onderwijsgemoederen al zoveel jaren hevig bezighoudt, iets te formuleren? Ik meen van wel. Gesteld

werd reeds, dat een vierjarige middenschool bij een leerplicht tot 16 jaar onmogelijk is. Enige differentiatie en wellicht ook enige beroepsoriënterende en beroepsvoorbereidende scholing dient toch binnen de leerplicht te kunnen worden gegeven. De vraag naar een twee- of driejarige middenschool zou veel meer vanuit de behoefte van individuele deelnemers aan het onderwijs moeten worden bekeken. Indien dit uitgangspunt door D'66 zou worden geaccepteerd, dan betekent dat, dat gepleit wordt voor een variabele middenschoolduur van twee tot drie jaar al naar gelang de persoonlijke omstandigheid van de onderwijsdeelnemer. Een en ander vraagt veel schoolorganisatie, maar onmogelijk is het niet.

Met name uit socialistische hoek wordt een te korte middenschoolduur gezien als een bedreiging van het uitgangspunt van gelijkheid van kansen; keuzen op te vroege leeftijd gemaakt, krijgen een fataal karakter. Afgezien van de vraag of een langer durende middenschool hier iets helpt (internationaal onderzoek stemt niet optimistisch) spreekt uit een opmerking als deze weinig vertrouwen in het succes van bijv. de open school, de open universiteit, kortom het gehele stelsel van de op te bouwen volwasseneneducatie. Dat stelsel, dat binnen D'66 een grote prioriteit zou behoren te hebben, biedt elke Nederlander de mogelijkheid keuzen te corrigeren. Vooral uit conservatieve hoek wordt zelfs tegen de tweejarige middenschool al bezwaar aangetekend met als argument, dat zulk een school nivellerend werkt en de 'zwakste' deelnemers onvoldoende tijd laat tot een beroepsopleiding. De vermeende nivellering gaat echter alleen op bij een zeer specifieke organisatie van de middenschool, die in Nederland slechts weinigen voorstaan.

De onvoldoende beroepsopleiding lijkt op zichzelf niet onwaar, maar het is de vraag of deze taak ook niet voor een deel uit de school moet. Reeds nu is de ontwikkeling van interne bedrijfsscholing zo omvangrijk, dat de vraag mag worden gesteld of binnen de leerplichtige leeftijd niet zonder veel schade andere zaken een hogere prioriteit dienen te krijgen. Daarbij valt te denken aan taalvaardigheid en inzicht in maatschappelijke structuren.

Democratisering

Het spreekt vanzelf dat een partij als D'66 vanuit haar beginselen een speciale belangstelling heeft voor democratisering van het onderwijs. Terecht is gesteld dat voor openbaar en bijzonder onderwijs gezamenlijk democratisering

regelingen kunnen gelden als een eis van algemeen belang en dat de overheid de bekostiging van het onderwijs daarvan kan laten afhangen.

Het is echter een uitermate technocratisch standpunt om -zoals sommigen wensen- nu de wet op de ondernemingsraden maar op het onderwijs van toepassing te verklaren. Het onderwijs is zo'n specifieke onderneming, dat dat niet kan. Immers niet alleen de werknemers maar ook de consumenten (ouders en/of leerlingen) behoren bij de democratisering te worden betrokken. Ook de positie van de directeur is een andere dan die van de commerciële onderneming.

Het inmiddels gewijzigde initiatiefwetsontwerp inzake de onderwijsdemocratisering van Van Kemenade c.s. zou door D'66 als een begin van een ontwikkeling gesteund moeten worden. Met nadruk een begin, omdat de democratiseringsmogelijkheden, die voor het openbaar onderwijs bij wet geregeld kunnen worden, te beperkt zijn. Zo ooit de onwenselijkheid blijkt van de overheid in een dubbelfunctie, dan is dat hier.

Openbaar en bijzonder onderwijs

En zo naderen wij langzamerhand het punt waar iedere politieke partij vanuit haar beginselen een houding tegenover heeft aan te nemen: openbaar versus bijzonder onderwijs (niet alleen confessioneel!) en de positie van de overheid daarbij. Het is aan geen twijfelonderhevig dat de partij daarbij bij voorkeur denkt aan scholen met een ontmoetingskarakter. De stelling met toelichting uit de in 1968(!) door D'66 uitgebrachte discussienota over het onderwijsbeleid, is ook nu nog in hoge mate actueel. Zij behoort m.i. ook nu richtlijn voor de opstelling van D'66 in deze materie te zijn, daarom citeer ik de oude tekst uit 1968: "De overheidspositie inzake onderwijs behoort tegenover iedere burger gelijk te zijn. Daarom moet de overheid niet in een dubbelfunctie in het onderwijs staan: als schoolbestuur en als behartiger van het algemeen belang (soms tevens subsidiegever), maar allen in de laatste functie.

Toelichting: De tegenstelling openbaar-bijzonder onderwijs is beheerstechnisch gezien overleefd. Het is gewenst dat de overheid in een onverdachte eenduidige positie komt te staan ten opzichte van het nationale onderwijsbestel. Dit is de consequentie van de historische ontwikkeling en wenselijk met het oog op de toekomst voor de inpassing van ons onderwijsbestel in Europees kader. De indeling openbaar-bijzonder onderwijs is bovendien verwarrend, omdat zij

suggereert -soms gehanteerd wordt- als een onderwijskundig onderscheid, hoewel het een loutere beheersonderscheiding is: nl. onderwijs dat wel of niet van de overheid uitgaat. Ook de onderwijskundige vrijheid voor en de maatschappelijke binding van de (openbare) school wordt ermee gediend, indien haar bestuur niet uit algemene politieke, maar uit ten behoeve van het onderwijs speciaal samengestelde colleges bestaat.

De figuur van aparte rechtspersoonlijkheid voor de openbare instellingen, zoals bij het wetenschappelijk onderwijs reeds bestaat, dient het niet-wetenschappelijk onderwijs ten voorbeeld te strekken.”

Voor wat de laatste opmerking uit het citaat betreft, kan gesteld worden dat inmiddels ook op andere mogelijkheden is gewezen. Zo verdient het fenomeen van de zelfstandige bestuursorganen zoals dat in 1974 door Scheltema in een inaugurele rede is verwoord ook voor de positie van de openbare school en voor de organen uit de onderwijsverzorgingsstructuur serieuze overweging. De Bijzondere School kan al als zelfstandig bestuursorgaan beschouwd worden.

Een vraag die steeds vaker gesteld wordt, is of de wettelijke regelingen inzake de vrijheid van oprichting van scholen niet zo uitpakt dat scholen worden gesticht die eigenlijk niet gewenst worden. Bij de begrotingsbehandeling van de onderwijsbegroting 1980 heeft Mertens hierover uitvoerig gesproken. Hoewel ik de door hem gehanteerde argumenten niet in elk opzicht deel, ben ik het met de grondidee volkomen eens. De vorm en de criteria zijn bij scholenstichting volstrekt verouderd. D'66 zal naar wijziging moeten streven en er daarbij vooral opletten dat bij nieuwe procedures veel aandacht wordt gegeven aan de informatie aan de direct betrokkenen. Deze informatie dient volledig te zijn en bijv. ook de hierboven geciteerde positie van de overheid te bevatten, die afhankelijk van uiteindelijke keuzen kan verschillen.

Financiering

Het vraagstuk dat in de komende jaren centraal in het onderwijsbeleid zal komen te staan, is het aspect van de financiering. D'66 heeft het onderwijs altijd eerder gezien als investering dan als consumptie. Een investering echter die zowel de maatschappij als het individu ten goede komt. Er valt niet aan te ontkomen dat eigen bijdragen van de onderwijsdeelnemers na de leerplichtige leeftijd gevraagd gaan worden.

Nog steeds is de gedachte van Hessel, de onderwijsfinan-

ciering min of meer als sociale verzekering op te zetten met premieverplichtingen afhankelijk van de genoten studie en het inkomen, onvoldoende onderzocht. Het zou van eminent belang zijn als de economen van D'66 deze gedachte en andere eens tot onderwerp van diepgaande studie maken. Hier is de klassieke voortrekkersfunctie van D'66 ten aanzien van de oplossing van maatschappelijke vraagstukken nodig. De onderwijskundigen ontslaat het niet van de plicht om ten aanzien van de uitgavenkant voorstellen te doen. Onderzoek verdient de vraag of een goed ontwikkeld stelsel van her- en bijscholing en wederkerend onderwijs niet zou kunnen leiden tot verkorting van de zeer dure eerste leerweg. Gezien de snelle veroudering van het aangeleerde uit de eerste leerweg heeft een systeem van verplichte bijscholing ook andere voordelen.

Ten tweede zou het in 1968 reeds door D'66 bepleite onafhankelijk instituut voor schoolbegrotingen kunnen leiden tot een betere sturing van de onderwijsuitgaven. Het blijft immers een merkwaardig fenomeen dat niemand precies weet wat ons onderwijs kost en waar het geld precies aan wordt uitgegeven. Wanneer tenslotte de grondtoon van het eerste deel uit dit artikel als beleidslijn gevolgd wordt, te weten vermindering van regelgeving, meer vertrouwen in de mensen die onderwijs geven, dan is het mogelijk de sterke en beangstigende toename van het onderwijsambtelijke apparaat niet alleen te beperken, maar te verminderen. Nederland heeft een wereldrecord wat betreft het aantal onderwijsambtenaren op landelijk en lokaal gebied gerekend per hoofd van de bevolking, naar ik meen te weten.

Prioriteiten

Het onderwijs is zo'n omvangrijk terrein en de uitgaven ervoor beslaan zo'n groot deel van de algemene middelen, dat iedere partij er niet aan ontkomt binnen de onderwijsuitgaven prioriteiten te stellen. Met een beslag van ongeveer 20% van de rijksbegroting gaat het niet aan om vanuit een stelling te opereren, dat andere sectoren maar eerst dienen in te leveren. Leest men de onderwijsprogramma's van de politieke partijen door dan blijkt dat de prioriteitenkeuzen zo vaag en zo breed zijn, dat daarmee niets werkelijk wordt gezegd.

Het aangeven van precies omschreven prioriteiten laat zien hoe de maatschappelijke keuze van een partij is, omdat daarbij noodzakelijk ook moet worden aangegeven wat men naar achteren schuift. In de politiek is dat een kwetsbare

opstelling, maar voor D'66 mag dat geen reden zijn er daarom het zwijgen toe te doen. Hoewel prioriteiten uiteraard per regeerperiode dienen te worden vastgesteld, dienen ze anderzijds ontleend te worden aan de beginselen van een partij. Voor D'66 betekent dat, dat zij er tenminste op zal moeten toezien dat toch ook op den duur aan bod komen die onderwijskundige verlangens, die weliswaar niet als hoogste prioriteit worden erkend, maar juist daarom blijvend niet aan bod komen. Bijna iedereen in onderwijsland kent hiervan wel voorbeelden. Vanuit de ideologie van recht doen aan minderheidsverlangens zal D'66 hier steeds een taak hebben. Maar dit neemt niet weg, dat vanuit D'66-beginselen ook de belangrijke hoofdprioriteiten van onderwijsbeleid moeten zijn te halen. Ik doe daartoe een poging.

De enorme vraagstukken op onderwijsgebied die eerder toe- dan afnemen, verlangt dat wij uitmuntend toegeruste onderwijsgeevenden aan het gehele onderwijs beschikbaar stellen. Elke verbetering is afhankelijk van de uitvoerders.

Geconstateerd moet worden dat de opleiding van onderwijsgeevenden, de inhoud en de duur ervan maar ook de verplichting tot nascholing, de mogelijkheid van praktijkstages e.d., ernstig achterblijft bij andere ontwikkelingen.

Een tweede prioriteit behoort te liggen bij het onderwijs dat *allen* ten goede komt, met andere woorden het onderwijs van 4- 15/16jaar. Daarbinnen vooral ten behoeve van de kwetsbare groepen, in het buitengewoon onderwijs, het lager beroepsonderwijs, het onderwijs aan buitenlandse kinderen en de groep in sociaaleconomische achterstandsituaties.

Een derde prioriteit behoort te liggen bij het gehele stelsel van volwasseneneducatie, van open school tot Open universiteit. Enerzijds is dit nodig om mensen gelegenheid te geven foute keuzen uit de jeugd te corrigeren, anderzijds kan bijvoorbeeld een open universiteit een bijdrage leveren tegen tijdelijke- numerus fixus problemen.

Tijdelijk, omdat dit uiteraard geen structurele taak mag worden. Een stelsel van volwassenen educatie sluit goed aan bij de maatschappelijke ontwikkeling van verkorting van de werkweek. De behoefte aan meer leren zonder daarbij direct verbetering van de maatschappelijke positie na te streven, is een belangrijke welzijnsvoorziening. Naar mijn mening is hier een eigen bijdrage van de deelnemers geoorloofd.

Besparing op salarisuitgaven

Hoe krijgt men binnen het onderwijsbudget geld voor de

uitvoering van de prioriteiten? Naast de in dit artikel reeds voorgestelde inkrimpingen van het ambtelijk- en controle-rend apparaat, is er ook de besparing in de sector van het niet leerplichtig onderwijs met name door verkorting van de eerste leerweg na te streven. Een prioriteit voor opleidingen maakt een kleiner deel van verzorgingsinstanties mogelijk. Maar welke besparing men ook doorvoert, men ontkomt niet aan besparing op salarisuitgaven, die tot 90% van de onderwijsbegroting uitmaken. In het onderwijs treft men de mensen aan die behoren tot de 5% hoogst gesalarieerden in onze samenleving. Het onderwijs heeft zich op dit punt geïsoleerd van andere maatschappelijke sectoren, uit CRM-sfeer en gezondheidszorg bijvoorbeeld.

Een correctie daarop is onontkoombaar, maar vraagt moed. De weerstanden zullen zeer groot zijn. Maar moed loont in de politiek.

25 jaar later

Bij het herlezen van mijn artikel van 25 jaar geleden valt mij op en beklemt me ook het gegeven dat er binnen het onderwijsbeleid zo weinig is gebeurd, terwijl de praktijk daar wel om vraagt.

Nog steeds bestaat er een verstikkend woud aan regels en durft de overheid de vrijheid niet aan de scholen te geven. Daarnaast heeft de overheid nauwelijks een eigen budget dat ze kan gebruiken om bij scholen uit te zetten en daarbij bepaalde doelen te bereiken, bijvoorbeeld het doel van meer integratie van minderheden.

Met dit laatste woord is tegelijk ook aangegeven wat er is veranderd. 25 jaar geleden was onmogelijk te voorzien dat de problemen binnen het onderwijs zich zouden gaan toespitsen op allochtonenproblematiek. Allochtonen zouden passanten zijn en daardoor was onderwijs in eigen taal en cultuur geboden. Dat is heel anders uitgepakt, maar het heeft nog steeds niet geleid tot voldoende aanpassing van het onderwijsaanbod. Hameren op het onderwijs in het Nederlands en het opnieuw invoeren van een soort ambachtschool zou een pleidooi zijn, dat ik in een nieuw artikel zou opnemen.

Eddy Schuyter

Fractievoorzitter voor D66 in de Eerste Kamer.

DE KAMER EN DE KERSENPIT

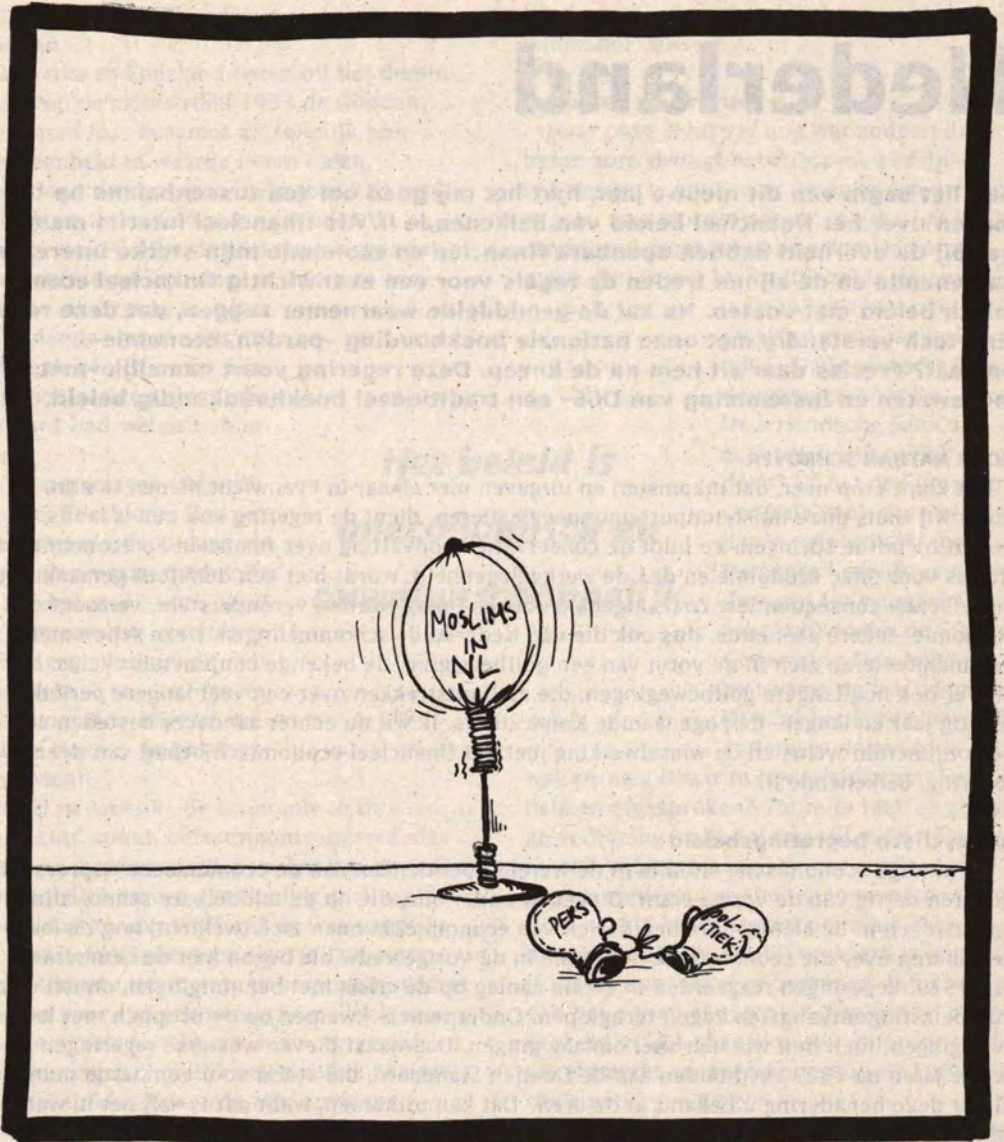
Toen mijn zoon naar de lagere school ging kwam hij na een week thuis met de ontboezeming, dat hij het wel erg zielig vond voor Han, zijn kleuterjuf, dat zij niet lezen kon of schrijven. Ik vroeg hem hoe hij aan dat idee kwam – zij had toch vroeger ook op school gezeten? Dat was een troostende geruststelling, maar in zijn zesjarig jongenshart welde onmiddellijk de vraag waarom zij hem die belangrijke vaardigheden dan niet geleerd had.

Laatst werd op de tv een wonderlijk trefzeker formulerende voetballer geïnterviewd, die jongen bleek net zijn gymnasiumdiploma te hebben gehaald. Dat verbaasde mij zoals dat indertijd mijn zootje had verbaasd: waarom breng je niet in de praktijk wat je hebt geleerd, waarom ga je voetballen of muizentrapjes vouwen? Omdat er ook ambitie bestaat van sociale of fysieke aard.

Wat drijft een mens tot de politiek? Wat heeft hij of zij daarvoor nodig? Ik zat eens in een forum dat aan een zaaltje mensen in een sociaal-culturele instelling antwoord moest geven op die vraag, met name waar het vrouwen betrof. Want vrouwen vragen zich altijd maar af waarvoor ze geschikt zijn en of ze wel voldoen aan de eisen die gesteld worden aan wat zij wellicht willen doen. Mijn divers bijeengeraapte collega-panelleden putten zich uit in de verzekering dat voor het politiek bedrijf geen speciale vaardigheden nodig zijn. Uitgezonderd natuurlijk de typisch vrouwelijke, dus aangeboren, eigenschappen van gezond verstand en betrokkenheid bij idealen. Ik was het laatst aan de beurt en wilde niet in herhaling vervallen, dus zei ik dat het mij voor mensen die politiek actief willen zijn best belangrijk leek om te kunnen lezen en schrijven. Dat was humor!

In de Tweede Kamer zitten mensen die in meerderheid beschikken over een goede opleiding en/of een bovengemiddeld functionerend brein. Dat heeft niks te maken met politieke kleur, hoewel de LPF'ers en andere leefbare types mij vaker dan anderen tot plaatsvervangende gène drijven, maar dit terzijde.

Waarom gaan mensen niet iets doen met hun intelligentie? Waarom muizentrapjes vouwen, voetballen of kamerlid worden? Vergeleken met het kamerlidmaatschap is het beroep van voetballer of kleuterdocent verfrissend praktisch. In dat kader lijkt het kamerwerk een wel heel wonderlijke vorm van verspilling van verstandelijke energie. Sterker nog: in de Kamer hangt een in mijn ogen anti-intellectueel klimaat. Beetje Maoïstisch, weg met intellectuelen, kunstenaars en journalisten. Al dat verstandelijk potentieel verbloemd, verstopt, zelfs ontkend om maar als 'gewone' mannen en vrouwen de afstand tot de burger te verkleinen. Een zelfbedachte kloof die een raar kijkje geeft op de inschatting die de gekozene heeft van zijn kiezer. Duidelijkheid lijkt een synoniem te zijn geworden van simpel. Voor mij als kuddelig van het stembree zou het zo vleidend, boeiend, misschien zelfs meeslepend zijn als kamerleden hun best deden zo verstandig, algemeen ontwikkeld, slim, belezen en begaafd mogelijk over te komen. De leepheid voorbij. Liefst ook getuigend van voortreffelijke smaak. Wellicht voel ik dan een afstand van ontzag of van bewondering. Zoals voor de sportman of voor de leraar. Geen probleem, dan ga ik weer stemmen omdat ik gegrepen word door iemand met een lucide gedachtegang. Zoals ooit Hans van Mierlo die onnavolgbaar verwoordde.

Onze medeverantwoordelijkheid voor de malaise in Nederland

Aan het begin van dit nieuwe jaar, lijkt het mij goed om een tussenbalans op te maken over het financieel beleid van Balkenende II. Als financieel interim manager bij de overheid hebben openbare financiën en economie mijn sterke interesse. Balkenende en de zijnen treden de regels voor een evenwichtig financieel-economisch beleid met voeten. Nu zal de gemiddelde waarnemer zeggen, dat deze regering toch verstandig met onze nationale boekhouding –pardon, economie– omgaat? Precies daar zit hem nu de kneep. Deze regering voert namelijk –met medeweten en instemming van D66– een traditioneel boekhoudkundig beleid.

DOOR NATHAN SCHROVER

Het komt erop neer, dat inkomsten en uitgaven met elkaar in evenwicht dienen te zijn. Zoals wij thuis onze huishoudportemonnee bestieren, dient de regering ook met 's lands begroting om te springen, zo luidt de conservatieve opvatting over financiën en economie. Helaas voor onze economie en dus de werkgelegenheid, wordt hier een denkfout gemaakt met verreikende consequenties. Zoals algemeen bekend mag worden verondersteld, vertoont een economie –iedere economie, dus ook die van Nederland– schommelingen. Deze schommelingen manifesteren zich in de vorm van een golfbeweging, de bekende conjunctuurcyclus. Nu zijn er ook nog langere golfbewegingen, die zich uitstrekken over een veel langere periode –twintig jaar en langer– de zogenaamde Kondratieffs. Ik wil nu echter aandacht besteden aan de conjunctuurcyclus en de wisselwerking met het financieel-economisch beleid van deze regering, Balkenende II.

Anticyclisch begrotingsbeleid

De huidige economische situatie in de wereld doet denken aan de economische depressie in de jaren dertig van de vorige eeuw. Diegenen onder ons, die op de middelbare school zijn onderwezen in de elementaire beginselen van economie, kunnen zich (wellicht) nog de les herinneren over die economische depressie in de vorige eeuw die begon met de beurscrash van 1929. Regeringen reageerden in eerste aanleg op de crisis met bezuinigingen, omdat deze hun belastingontvangsten zagen teruglopen. Ondernemers kwamen op de proppen met loonsverlagingen, toen hun winsten snel omlaag gingen. Daarnaast bleven westerse regeringen de eerste jaren na 1929 vasthouden aan de Gouden Standaard, die stond voor een harde munt. Klinkt deze benadering u bekend in de oren? Dat kan uitkomen, want dat is –zij het in wat andere bewoordingen– ook het beleid van onze huidige regering.

In de dertiger jaren van de 20e eeuw brak bij economen het inzicht door, dat een overheid in een neergaande fase van de conjunctuurcyclus beter niet kan snoeien, omdat daarmee de neerwaartse beweging van de economie nog eens extra wordt aangezet. De Britse econoom Keynes –die al rond 1920 had gewaarschuwd voor de economische gevolgen van de herstelbetalingen, die na de 1e Wereldoorlog waren opgelegd aan het verslagen Duitsland– deed een boek het licht zien: *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Tot de dag van vandaag wordt dit boek onder economen als een mijlpaal in de ontwikkeling van de economische wetenschap beschouwd. In dit werk pleitte Keynes voor een anticyclisch begrotingsbe-

leid. In gewoon Nederlands: afremmen in een fase van hoogconjunctuur, en gas geven in een fase van neergaande conjunctuur. Natuurlijk kan dit beleid niet onder alle omstandigheden zonder meer worden toegepast: men moet ook kijken naar de hoogte van de inflatie, rentestanden, kapitaalstromen, en internationale concurrentiepositie. In grote lijnen blijft de essentie van Keynes' werk echter overeind staan tot op de dag van vandaag.

Dansen

Amerika en Engeland lieten bij het dieptepunt van de crises rond 1933 de Gouden Standaard los, waarmee zij feitelijk hun munteenheid in waarde lieten dalen. Nederland daarentegen hield tot 1936 hardnekkig vast aan de Gouden Standaard. Sterker nog, Colijn -de toenmalige premier van confessionele huize, en daarmee een echte voorganger van Balkenende- ging zelfs de verkiezingen in onder verwijzing naar de gulden, die hij hard had weten te houden!

De Amerikaanse Republikeinse President Hoover, die presideerde tijdens de Grote Depressie, had zelfs het onbenul om zijn Democratische opvolger, President Roosevelt, als boodschap mee te geven toch vooral te blijven streven naar begrotings-evenwicht!

Terwijl in Amerika de economie in de 'achteruit' stond, belastingontvangsten als gevolg daarvan terugliepen, banken dreigden om te vallen en een aanzienlijk deel van de bevolking zonder werk zat en was aangewezzen op liefdadigheid en plaatselijke steun, wist Hoover niets beters te verzinnen, dan te pleiten voor een economische politiek van begrotingsevenwicht, en dus voortgaande bezuinigingen, feitelijk een politiek van niets doen. Gelukkig luisterde zijn opvolger Roosevelt naar andere mensen, waaronder economen uit de school van Keynes. Bij het lezen van deze regels, gaan sommigen van u zich misschien afvragen, of deze politiek van bezuinigen en een harde munt, niet een opvallende overeenkomst vertoont met het beleid wat Balkenende en Zalm? Zij worden daarin gesteund door Nout Wellink, president van De Nederlandsche Bank, die

verkondigt dat "een harde euro goed is voor het vertrouwen van de burger in Europa"! Daar de euro de laatste maanden in waarde fors is gestegen ten opzichte van de Amerikaanse dollar, zou dus het vertrouwen van de gemiddelde Europeaan en dus ook van de gemiddelde Nederlander in de Europese Unie flink moeten zijn toegenomen! En, heeft u daar al iets van gemerkt? Kijkt u elke keer met meer vertrouwen in uw portemonnee? Wie dat gelooft, mag nu zijn hand opsteken en dan drie keer rond het Binnenhof dansen!

Stagnatie en krimp

Maar onze Nout zei nog wat anders: de harde euro dwingt het Europese bedrijfsleven verder te snijden in de onkosten en door te gaan met reorganiseren, volgens het uit Amerika overgenomen principe lean and mean. Dat is wat hij vrolijk zei in een interview in het *Financieel Dagblad* van 3 januari 2004. Sinds wanneer mag de president van De Nederlandsche Bank aan economische politiek doen? Of dat de Europese Centrale Bank door een harde muntpolitiek het Europese bedrijfsleven dwingen tot reorganiseren? Wat vinden de Staten-Generaal in Den Haag en met name de fractie van D66, of het Europese Parlement daarvan? Is dit

Het beleid is oneconomisch en onwetenschappelijk

wat we met elkaar in Nederland en in Europa hebben afgesproken? Tot mijn niet zo geringe verbazing blijft het erg stil in Den Haag en ook in Straatsburg. Als onze volksvertegenwoordigers wakker gaan worden, zal Nout -zoals het een goed politicus (!) betaamt- roepen, dat hij verkeerd is geciteerd en dus verkeerd begrepen. Intussen is dan het onheil al geschied. Een harde munteenheid maakt onze exporten duurder op de wereldmarkt en de importen op de Europese thuismarkt goedkoper. Dat laatste klinkt aantrekkelijk, het eerste is echter ronduit slecht nieuws voor Europese bedrijven, die zich met moeite staande proberen te houden op de internationale markten. Met een dermate dure euro zal dit leiden tot een groot verlies aan banen. Inmiddels begint ook Nout Wellink in de gaten te krijgen dat een dure euro tot akelige bijverschijnselen voor het Europese bedrijfsleven zal lei-

den. Steeds meer ondernemers beginnen te protesteren bij het vooruitzicht van een alsmaar duurder wordende euro.

In het *Financieel Dagblad* van 10 januari 2004 riep Wellink, dat "de stijging van de euro niet te snel mag gaan". Hoezo, niet te snel? In een fase van hoogconjunctuur hoeft een harde munteenheid niet direct een probleem te zijn. Het kan zelfs bijdragen aan het afremmen van een economie -die anders oververhit zou kunnen raken- doordat de export als motor van economische bedrijvigheid, langzamer gaat draaien. Echter, in een fase van laagconjunctuur zoals nu het geval is, kan een harde munteenheid tot ongelukken leiden. Een dure euro in combinatie met extra bezuinigingen door een regering, die krampachtig vasthoudt aan een begrotings-evenwicht, zal funest uitwerken op de economische bedrijvigheid en daarmee de werkgelegenheid. Daarom wordt de Nederlandse economie op dit moment geconfronteerd met stagnatie en vertoont zelfs neigingen tot krimp. Een eventueel herstel zal niet te danken zijn aan het huidige kabinetsbeleid, maar aan pogingen tot stimulering van de economie in de omringende landen.

Oneconomisch

Recent pakte ik een ander standaardwerk uit mijn boekenkast: *Handboek van de Economie* van Paul Samuelson, voormalig hoogleraar aan het MIT en Nobelprijs-laureaat. In mooi proza beschrijft hij de ontwikkeling van de economische wetenschap en hoe regeringen en politici in het algemeen met de kennis van deze wetenschap omgaan. Vroeger ben ik grootgebracht met de stelregel, dat de geschiedenis zich herhaalt. Ook al is de armoede en werkloosheid beduidend minder schrijnend dan in de dertiger jaren van de vorige eeuw, het is bijna onbegrijpelijk, hoe een regering in feite hetzelfde beleid voorstaat wat ook toen tot mislukken was gedoemd. Een beleid dat ook nu zal moeten worden losgelaten.

In plaats van zich te verliezen in de aspecten van een mogelijk proces voor het Europese Hof tegen Duitsland en Frankrijk, zou de Nederlandse politiek er verstandiger aan doen, zich af te vragen -samen met andere landen in Europa- welk financieel-economisch beleid het meest effectief is om de huidige economische stagnatie te overwinnen, en welke economische strategie op termijn het beste is.

Neem nu die roemruchte begrotingsnorm van 3%: dat is niet de uitkomst van een

gedegen wetenschappelijk onderzoek, maar het resultaat van een bureaucratisch-politiek proces. Kortom, die norm van 3% heeft weinig wetenschappelijk nut en weinig van doen met economisch inzicht: het zou even goed 2% of 4% kunnen zijn. Een zinloze discussie dus. Wordt het geen tijd dat wij ons als Democraten gaan afvragen, hoe lang wij nog in hemelsnaam voor dit wanbeleid verantwoordelijkheid durven dragen? Het financieel-economisch beleid van Balkenende II is vooral ideologisch gedreven en daarmee oneconomisch en onwetenschappelijk. Men bezuinigt niet omdat daarmee economie en werkgelegenheid zouden worden bevorderd, men bezuinigt omdat men omvang en invloed van de overheid op het maatschappelijk leven zo ver mogelijk wil terugdringen. En dat mét een bijna volledig voorbijgaan aan de effecten daarvan op onze economie en op die sectoren, die uiteindelijk de groeiemogelijkheid van diezelfde economie bepalen, zoals Onderwijs en Onderzoek & Ontwikkeling.

Wat zou u ervan vinden, als we elkaar met de eerstvolgende verjaardag een leuk cadeau geven? Wat dacht u van het *Handboek van de Economie* van Paul Samuelson? Dit zou verplichte kost moeten zijn voor iedere volksvertegenwoordiger, bestuurder en beleidsambtenaar. Mag ik u een tip geven? Stuur een exemplaar naar uw volksvertegenwoordiger (én naar uw partijvoorzitter) met een vriendelijk, begeleidend briefje: "Geachte heer of mevrouw, tot mijn onuitsprekelijke genoegen, heb ik het voorrecht u hierbij het werk van de bekende (en relatief makkelijk leesbare) econoom Paul Samuelson aan te bieden. Neemt u kennis van de inhoud: tot uw voordeel en tot ons aller genoegen en voorspoed."

De auteur is lid van het Regiobestuur D66 voor de provincie Utrecht, dit artikel is geschreven op persoonlijke titel.

Het lichaam als wachtwoord

Op korte termijn zullen Nederlandse paspoorten en identiteitsdocumenten voorzien worden van biometrische persoonskenmerken. Biometrie maakt het mogelijk om op elektronische wijze de identiteit van personen te verifiëren door gebruik te maken van ieders unieke fysieke- of gedragskenmerken, mits deze kenmerken van tevoren opgeslagen zijn. Doordat biometrie gebruik maakt van unieke persoonskenmerken wordt identiteitscontrole strikt persoonsgebonden. In het huidige identificatiesysteem wordt gebruik gemaakt van wachtwoorden, pasjes, nummers en namen. Dit zijn in feite slechts abstracties van de 'echte' persoon. Identificatie is zo nooit echt persoonsgebonden geweest, hetgeen identiteitsfraude op grote schaal mogelijk heeft gemaakt.

DOOR MARJOLEIN BROUWERS

Zoals het er nu naar uitziet, zullen Nederlandse burgers bij de aanvraag van hun paspoort twee vingerafdrukken moeten afgeven en zullen ze even in een camera moeten kijken om een gelaatsscane te kunnen maken. Vingerafdrukken zijn voor iedere persoon uniek en zijn onveranderlijk tijdens een mensenleven. Een vingerscan maakt gebruik van de dikte en breedte van die huidlijnen, takken, knopen en inkepingen, de zogenaamde minutiae. Bij gelaatsherkenning maken een of meerdere camera's enkele foto's van het gezicht en wordt gebruik gemaakt van de afstanden tussen de ooghoeken, neus- en mondhoeken en de contouren van het gelaat.

Look alike fraude

Op basis van de vinger- of de gelaatsscane wordt een afbeelding gemaakt en het gehele beeld kan op een chip in het paspoort worden gezet. In plaats van de afbeelding kan ook een berekend getal worden opgeslagen, het zogenaamde *template*. Vanuit privacyoogpunt is het gebruik en de opslag van een *template* te verkiezen boven de opslag van de afbeelding van de scan. Uit het beeld valt meer informatie te lezen dan strikt noodzakelijk is en een los *template* is zonder verdere aanknopingspunten –met de huidige stand van de techniek– niet of nauwelijks te herleiden tot de persoon van wie het afkomstig is.

Nederland staat niet alleen in de toepassing van biometrie in identiteitsdragers. Na 11 september 2001 zijn de veiligheidsmaatregelen in de Verenigde Staten drastisch toegenomen. Het Amerikaanse congres heeft onder andere een wet aangenomen waarin vastgesteld is dat alle landen, die nu op basis van het Visa Waiver Program gevrijwaard zijn van een visum bij bezoek van hun burgers aan de VS, deze vrijstelling zullen behouden, mits ze voor 26 oktober 2004 over een biometrisch paspoort beschikken. Aangezien de meeste landen deze datum niet gaan halen, heeft de VS een opening geboden door deze landen te laten aantonen dat ze tenminste met de *ontwikkeling* van biometrie bezig zijn. Nederland zal ook tot deze categorie landen behoren.

Ook luchtvaartorganisatie ICAO (International Civil Aviation Organisation) speelt een internationale rol van betekenis bij de toepassing en standaardisatie van biometrische technieken. ICAO wil de doorgang bij de grenspassages versnellen om zo het reizigersgemak te vergroten, wil de veiligheid van het luchtvaartpersoneel vergroten en wil aan *face-recognition* doen. De organisatie heeft drie technieken op hun geschiktheid voor invoering in reisdocumenten onderzocht: de vingerafdruk, de irisscan en de gelaatsherkenning. Alleen afgaande op de prestaties scoort de irisscan het hoogst, gevolgd door de vingerafdruk en vervolgens de gelaatsherkenning. ICAO wil ondanks de minder goede prestaties de gelaatsherkenning tot internationale standaard voor identiteitsdocumenten maken. Landen hebben volgens de organisatie al veel ervaring met het werken met pasfoto's in documenten en gelaatsherkenning is het meest eenvoudig in te passen in de bestaande werkwijze. In Nederland moeten we voor de aanvraag van een paspoort naar de balie van een gemeenteloket, maar er zijn ook landen waar

afstanden veel groter zijn en waar paspoorten per post aangevraagd kunnen worden. In deze landen is het niet mogelijk om van iedereen een afdruk van de iris of vinger af te nemen, maar kunnen wel pasfoto's verwerkt worden. De afbeelding (*image*) of het berekende getal van de afbeelding (*template*) moeten volgens ICAO op een contactloze chip op het paspoort komen te staan. Wanneer een persoon door een grenscontrole moet, wordt het gezicht van die persoon door een of meerdere camera's gefilmd en worden de gegevens vergeleken met de opgeslagen gegevens op het paspoort. In principe is het niet meer nodig om paspoorten te tonen, omdat de contactloze chip een antenne bevat die de signalen op ongeveer tachtig meter kan verzenden.

Nederland komt er niet onderuit om mee te gaan in de eisen van ICAO en de VS, maar heeft zo ook nog haar eigen redenen om biometrie te willen invoeren. Onder invloed van ICT-ontwikkelingen en toegenomen mobiliteit en migratie zijn er nieuwe, moeilijk te controleren vormen van grensoverschrijdende criminaliteit ontstaan. Een van de meest snel groeiende vormen van criminaliteit is identiteitsfraude, met als onderdeel *look alike* fraude. Bij *look alike* fraude maakt een persoon onrechtmatig gebruik van een authentiek identiteitsdocument van een persoon waarmee hij grote gelijkensis vertoont. De geschatte schade per gestolen of vervalste criminaliteit komt neer op 36.000 euro, met een totale maatschappelijke schadepost van een paar honderd miljoen euro per jaar in Nederland. Onder andere deze bedragen vormden de legitimatie voor een onderzoek naar de invoering van biometrie in identiteitsdocumenten.

Bedenklijk advies

Om tegemoet te komen aan bovenstaande eisen en doelstellingen is er geopperd om twee vingerafdrukken en gelaatsherkenning op te nemen in de Nederlandse identiteitsdocumenten. Dit voorstel vertoont echter een paar nare trekken. ICAO laat landen weliswaar vrij in hun leuze voor opname van een tweede biometrisch kenmerk voor natio-

naal gebruik, maar het is bedenkelijk dat de voorziene mankementen van gelaatsherkenning gecompenseerd gaan worden door niet een, maar twee vingerafdrukken. Dat brengt met zich mee dat niet één, maar drie unieke persoonlijke kenmerken op zorgvuldige wijze opgeslagen moeten worden.

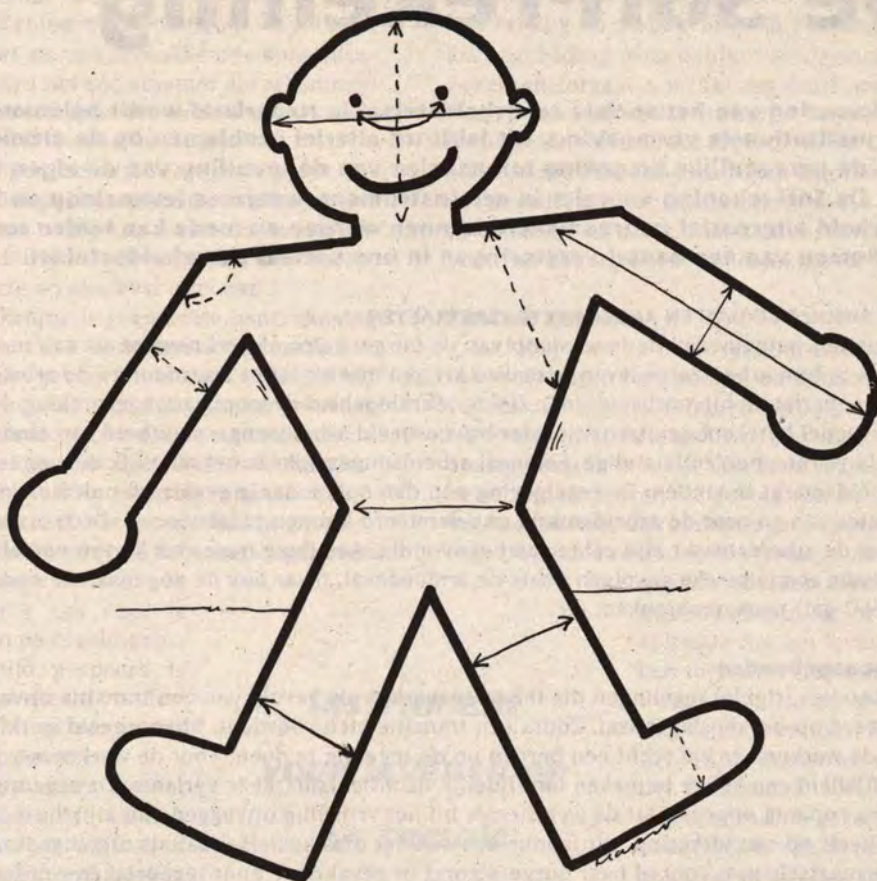
Waarschijnlijk heeft de opname van de vingerafdrukken niet eens zo zeer een compenserende waarde voor de tekortkomingen van de techniek, maar kan er op die manier tegemoet gekomen worden aan andere doelstellingen. Voor de bestrijding van *look alike* fraude, een van de Nederlandse doelstellingen, is de gelaatsherkenning niet het gepaste middel. Als een persoon al moeite heeft met het uit elkaar houden van twee of elkaar lijkende personen, dan zal een computer dat zeker hebben. Om deze vorm van fraude te bestrijden met behulp van biometrie kan er gebruik gemaakt worden van een of meerdere vingerafdrukken.

De keuze voor drie biometrische kenmerken op een kaart wordt deels veroorzaakt door de verwevenheid van functies van in de Nederlandse identiteitsdocumenten. Het Nederlands paspoort staat in de wet genoemd als geldig legitimatiebewijs, maar ook als geldig reisdocument. Door deze vermening van functies moet Nederland een spa-

gaat maken tussen de eisen van ICAO enerzijds en de eigen doelstellingen anderzijds. ICAO heeft hele andere doelstellingen dan Nederland en wil om deze te bewerkstelligen gelaatsherkenning invoeren. Nederland wil *look alike* fraude bestrijden en wil hiervoor de vingerafdruk gebruiken.

Bovendien zou biometrie in Nederland 'slechts' een tweede controlemiddel moeten blijven. Pas op het moment dat een douanier, of misschien in de toekomst een agent, twijfelt aan de juiste identiteit van een persoon kan gevraagd worden om het afnemen van een vingerafdruk. Dit staat lijnrecht tegenover het versnellen van de grenspassages waar, als het aan ICAO ligt, het paspoort niet eens getoond hoeft te worden. ICAO wil ook het biometrisch beeld opslaan op een contactloze chip. Dit voorstel strookt niet met de Nederlandse opvattingen over privacy. Opslag van het beeld is vanuit ICAO-oog-

Verwacht geen wonderen van biometrie

punt begrijpelijk, omdat men bij het lezen van het beeld minder afhankelijk is van technologische ontwikkelingen in de tijd en van eigendommen van leveranciers. Bovendien is het beeld eenvoudiger in alle landen uit te lezen dan een *template*. De opslag van een *template* zou vanuit privacyoogpunt echter geprefereerd moeten worden.

Als de functies van reisdocument en identiteitsdocument uit elkaar gehaald worden, zal er een stuk zeggenschap terugkomen. Het paspoort dat primair de functie krijgt van reisdocument kan voorzien worden van gelaatsherkenning. Een identiteitskaart die strikt bedoeld is voor nationale identificatiedoelinden kan voorzien worden van een vingerafdruk. Aanschaf van een paspoort is dan alleen noodzakelijk voor diegene die wil reizen en die het toestaat dat zijn of haar persoonlijke kenmerken in databases belanden waar de persoon geen weet van heeft.

Op de keper beschouwd is het hele ICAO advies van de gelaatsherkenning bedenkelijk.

Als er toch gekozen wordt voor een nieuw middel ten behoeve van identiteitscontrole, gooi dan ook meteen het hele systeem om en kies op zijn minst voor een betere optie dan gelaatsherkenning. Van geen enkele biometrische techniek mogen echter wonderen verwacht worden. Biometrie is op dit moment het meest betrouwbare middel om de juiste identiteit van een individu te kunnen vaststellen, maar geen enkele biometrie biedt 100% zekerheid. Er is tot op heden nog weinig bekend over de precieze prestaties van de technologie bij een grote, gemêleerde gebruikersgroep. Een praktijkproef met biometrische paspoorten is dan ook zeer aan te raden.

De auteur is student Cultuur en Wetenschapsstudies aan de Universiteit van Maastricht en deed voor het Kennicentrum D66 onderzoek naar biometrie en identiteitsbewijzen. Het volledige onderzoeksverslag Het lichaam als wachtwoord. De invoering van biometrie in reis- en identiteitsdocumenten is down te laden via www.d66.nl.

De Sofi-rekening

De uitvoering van het sociale zekerheidstelsel in Nederland wordt belemmerd door haar institutionele vormgeving. Dit leidt tot allerlei problemen op de arbeidsmarkt en in de persoonlijke omgeving ten aanzien van de invulling van de eigen levensloop. De Sofi-rekening voorziet in een instrument, waarmee levensloop en sociale zekerheid alternatief georganiseerd kunnen worden en mede kan leiden tot het voorkomen van een aantal verstoringen in ons sociaal zekerheidstelsel.

DOOR SIMON DUINDAM EN ANKE SMEETS-VERSTRAETEN

Transities beïnvloeden de levensloop van de burgers. Zowel werknemers als zelfstandigen kunnen in hun arbeidzame leven te maken krijgen met situaties waardoor ze de arbeidsmarkt (moeten) verlaten, bijvoorbeeld door ziekte, werkloosheid of loopbaanonderbreking. In een rigide model betekent een transitie naar bijvoorbeeld arbeidsongeschiktheid een eindstation voor de werknemer/zelfstandige. Eenmaal arbeidsongeschikt is het moeilijk de weg terug naar de arbeidsmarkt te vinden. De regelgeving zou dan ook zodanig gewijzigd moeten worden dat transities van en naar de arbeidsmarkt onbelemmerd kunnen plaatsvinden. De transities van en naar de arbeidsmarkt zijn echter niet eenvoudig. Aan deze transities kleven namelijk verschillende economische gevolgen zoals de armoedeval, maar ook de zogenaamde ouderschapsval, WAO-gat, pensioenbreuken, etc.

Persoonsgebonden

De huidige (rigide) regelingen die inkomensverlies als gevolg van een transitie opvangen zijn gebaseerd op het omslagstelsel. Zodra een transitie zich voordoet, bijvoorbeeld werkloosheid, heeft de werknemer het recht een beroep op de regeling te doen. Voor de werknemer is er geen mogelijkheid een keuze te maken om tijdelijk de arbeidsmarkt te verlaten. De regelingen zijn immers zodanig opgezet dat de werknemer bij het vrijwillig opzeggen van zijn/haar baan geen recht heeft op een uitkering. Dit is inherent aan het omslagstelsel dat als uitgangspunt heeft dat de maatschappij voor al haar burgers zorgt in geval deze door tegenslagen worden getroffen, op voorwaarde dat deze burgers zelf al het redelijke doen om deze tegenslagen te voorkomen. Iemand die zich vrijwillig terugtrekt van de arbeidsmarkt voldoet niet aan dit uitgangspunt en heeft derhalve in een omslagstelsel geen recht op een vergoeding. Het flexibele model vraagt om flexibele regelingen. Deze regelingen kunnen alleen voldoen als ze zijn gebaseerd op het kapitaaldeckingsstelsel. Elke werknemer kan dan individueel sparen en indien nodig lenen en een beroep doen op deze bedragen op het moment dat hij/zij daar behoefte aan heeft. Het verschil tussen het onvrijwillig en vrijwillig verlaten van de arbeidsmarkt is dan niet meer relevant. In de literatuur is in deze meerdere malen gepleit voor het invoeren van persoonsgebonden budgetten of zoals John B. Shoven voorstelde een "Personal Security Account". De ons bekende praktijkvoorbeelden in Nederland (PGB's) verlopen echter nog niet naar behoren, waarbij het probleem vaak ligt in de (te) ruime formulering van de doelen en (te) weinig begeleiding bij de keuze.

Voucher

Ons idee richt zich daarom op het instrument dat we de sociale-fiscale rekening (sofi-rekening) noemen. De sofi-rekening is gericht op het secundaire ('fi') en tertiaire ('so') inkomen. Dit instrument laat derhalve de regelingen ten aanzien van het primaire inkomen (WW, WAO etc) in stand, maar maakt ook een duidelijk onderscheid tussen de oorsprong van de verschillende geldstromen, welke als zodanig voortkomen uit het stelsel van nationale rekening. De sofi-rekening is een systeem op basis van het kapitaaldeckingsstelsel. Elke burger krijgt en spaart hierop geld dat hij (uiteraard) maar één keer kan uitgeven. Bij de sofi-rekening spelen de voorkeuren van de burger een belangrijke rol, maar worden ook de doelen in de gaten gehouden en wordt de burger begeleid bij zijn keuzes. De sofi-rekening kan qua werking worden vergeleken met de spaarloonrekening. Er worden bedragen op gestort die onder bepaalde voorwaarden kunnen worden gedeblokkeerd. Van de sofi-rekening kan alleen geld worden opgenomen voor in de wet opgenomen doelen, bijvoorbeeld vermindering van de huurlasten,

onderwijs ten behoeve van employability, kinderopvang, zorg en verlof etc. De sofi-rekening is een monetair instrument en fungeert als een geblokkeerde spaarrekening, waarbij het sofinummer als rekeningsnummer wordt gebruikt. In de wet kan worden vastgelegd welke bedragen in aanmerking komen voor inleg en tevens wordt wettelijk bepaald onder welke voorwaarden een uitleg kan plaatsvinden. In- en uitleg vinden gescheiden plaats, waardoor er geen directe armoedeval ontstaat.

De sofi-rekening is geen echte bankrekening. Elke inwoner van Nederland krijgt op het moment van geboorte (dan wel immigratie) een sofi-nummer. Vanaf dat moment worden op dit nummer (fictieve) bedragen gestort. Op het moment dat de sofi-rekeninghouder overlijdt vervalt de rekening, ongeacht het saldo (positief dan wel negatief). In geval van emigratie wordt de rekening opgeheven.

Bij immigratie ontstaat een nieuw recht om deel te nemen aan de regelingen.

Als een tijd gespaard is kan bijvoorbeeld ouderschapsverlof of zorgverlof worden opgenomen.

Probleem is echter dat het spitsuur van het leven zich meestal in het begin van het (arbeidzame) leven afspeelt. Op dat moment zal dus nog niet veel gespaard zijn. Het is daarom mogelijk om onder strikte voorwaarden leningen op de sofi-rekening toe te laten. Deze leningen zijn in het geval van de sofi-rekening extra overdrachten van de overheid aan de individuele burger.

Op het moment dat iemand een beroep doet op de sofi-rekening ontvangt hij/zij een (elektronische) tegoedbon (voucher). Op hetzelfde moment wordt de waarde van deze voucher afgeschreven van de sofi-rekening. De voucher kan hij/zij (elektronisch) inleveren bij bijvoorbeeld de kinderopvang. De kinderopvang levert de dienst aan de burger en dient de voucher (elektronisch) in bij de sociale zekerheidsorganisatie. De administratie van de sociale zekerheidsorganisatie verwerkt deze voucher en betaalt de kinderopvang.

In geval de deblokkering van de sofi-rekening maandelijks plaatsvindt, bijvoorbeeld ten behoeve van het verminderen van de huurlasten, kan deze deblokkering ook

plaatsvinden door een machtiging. De woningbouwvereniging verleent in dat geval een korting op de huurprijs en ontvangt dat kortingsbedrag maandelijks van de sociale zekerheidsorganisatie. Tevens wordt maandelijks een bedrag van de sofi-rekening van de betreffende huurder afgeschreven. De echte monetaire waarden lopen dus nooit via de sofi-rekeninghouder, maar altijd via de organisatie die de dienst uitvoert waarvoor het bedrag wordt gedeblokkeerd.

Flexibel systeem

De inleg komt in beginsel door maandelijke bijdragen (een sociaal basisinkomen) van de overheid en rendeert vervolgens tegen de marktrente met een bepaalde opslag. Daardoor is het ook aantrekkelijk om belastingteruggaven als gevolg van de fiscale aftrekposten, bijvoorbeeld de hypotheekrente, op deze rekening te storten. Ook kan worden gekozen voor inkomensoverheveling. In het spitsuur van het leven hebben mensen veel kosten en weinig geld. Na pensionering hebben mensen relatief weinig kosten en relatief veel geld. Er kan daarom worden gekozen om een deel van het pensioen over te hevelen naar het spitsuur van het leven door bijvoorbeeld (het aftrekbare deel van) de pensioenpremie op de sofi-rekening te storten.

Voor de uitleg van de sofi-rekening moeten in de wet regels worden gesteld. Deze regels zijn nodig om de burgers binnen een bepaalde keuzevrijheid (overheids)geld te laten besteden aan gewenste doelen. Deze doelen zijn bijvoorbeeld wonen, zorgverlof, kinderopvang en scholing ten behoeve van employability. De regels moeten helder worden geformuleerd, maar moeten ook flexibel zijn ten aanzien van maatschappelijke veranderingen. De uitleg kan alleen plaatsvinden door deblokkering door middel van een (online) deblokkeringsformulier. Een publiek financieel planner beoordeelt de binnengekomen verzoeken, adviseert en begeleidt de cliënt en stelt het plan bij zodra de levensloop anders verloopt dan verwacht of als de cliënt andere wensen of mogelijkheden heeft. De planner is zowel voor cliënten met een hoog als met een laag inkomen werkzaam, waardoor ook mensen met een laag

Instrument voor levensloop en sociale zekerheid

inkomen actief worden betrokken in hun financiële planning en eigen keuzes kunnen maken. De publiek financieel planner onderscheidt zich van een private financieel planner door de extra handelingen die hij/zij mag verrichten. Hij/zij heeft namelijk de bevoegdheid om binnen de wettelijke kaders mensen die door omstandigheden meer geld nodig hebben te voorzien van extra tegoden.

De financiering van de overheidsbijdragen bij de inleg bestaan uit alle huidige (inkomensafhankelijke) regelingen zoals de huursubsidie, WSF en de kinderbijslag. Indien de afschaffing van de regelingen niet voldoende is om de jaarlijkse uitleg uit de sofi-rekeningen te dekken, is het een optie om het systeem te financieren door het heffen van een sofi-premie bij de hogere inkomens. De hogere inkomens ontvangen immers tegoden die zij in het huidige systeem niet ontvangen. De sofi-premie compenseert de

overheidsuitgave aan deze groep en alloceert het geld ten behoeve van de gewenste doelen zoals scholing ten behoeve van employability, kinderopvang, zorg en verlof. Inrichting van de sociale zekerheid naar behoeften van personen, in plaats vanuit regelgeving, vraagt om een systeem op basis van kapitaaldekking. Met behulp van de sofi-rekening kan dit mede georganiseerd worden voor allerlei inkomensafhankelijke regelingen in de subsidie- en fiscale sfeer. Het systeem is flexibel ten aanzien van de levensloop en de individuele keuzes en maakt mensen bovendien bewust van hun financiële mogelijkheden.

Simon Duindam is lid van D66 en werkzaam bij de Open Universiteit Nederland. Anke Smeets is eveneens werkzaam bij deze instelling.

Een volledige versie van dit idee kan verkregen worden bij de auteurs: simon.duindam@ou.nl.

Reageren op een artikel in Idee? Goede inhoudelijke ideeën over D66? Schrijf een artikel en stuur het ons! Bijdragen kunnen gemaild worden naar idee@d66.nl of gestuurd worden naar Postbus 660, 2501 CR Den Haag, t.a.v. Redactie Idee. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of niet te plaatsen.

PUBLICATIELIJST

KENNISCENTRUM D66

Publicatiereeks Sociaal-Liberale Perspectieven

Aanbieding

Als u nu twee of meer uitgaven in de serie Sociaal Liberale Perspectieven bestelt, dan kosten de uitgaven per stuk € 5,00.

Toegang in drieboud - Arthur Docters van Leeuwen, Theo Hooghiemstra, Erwin Muller, Carel Tielenburg en Christiaan de Vries, voorjaar 2002, € 7,-
Een pleidooi voor actualisering van de democratische rechtsstaat.

Tussen internationale rechtsorde en nationaal belang - Jan Hoekema, Rienk Terpstra en Rob de Wijk, voorjaar 2002, € 7,-
Het Nederlandse buitenlands en veiligheidsbeleid herzien.

Risico's delen en risico's nemen - Kees Goudswaard en Udo Kock, najaar 2001, € 7,-
Trends en uitdagingen in de sociale zekerheid.

Betrokken Ondernemerschap - Alexander Rinnooy Kan, Gerard Schouw, Christiaan de Vries, najaar 2000, € 7,-
Over de betekenis van verantwoord ondernemen.

Volksgesondheid in het perspectief van de burger - Henk Leenen, voorjaar 2000, € 7,-
Naar een sociaal-liberaal beleid op het gebied van de volksgezondheid.

Onderzoeksrapporten

Investeren in innovatie
Knelpunten en oplossingen voor het MKB, Erie Tanja - januari 2004.

Het lichaam als wachtwoord
De invoering van biometrie in reis- en identiteitsdocumenten, Marjolein Bouwers - december 2003

Onderwijs: de sleutel tot integratie?
Een onderzoek naar integratiebevorderende maatregelen in het onderwijs, Tamara Schellings - juli 2003.

Individualisme en Individualisering.
Een onderzoek naar de opvattingen van de leden van D66, Martijn Verhagen - maart 2003.

De opvattingen van D66-ers over het straffen van wetsovertreders.
Een beschrijvend onderzoek, Nienke Moor - november 2002.

D66 en levensbeschouwing.
Een onderzoek onder leden en politici van D66, Annelien Bredenoord - juli 2002.

Conferentieverlagen

- 'De gekozen burgemeester: hoe en wat?', oktober 2003
- 'Staten in de Steigers', juni 2003
- 'Na de oorlog - hoe nu verder?', april 2003
- 'De wereld is groter dan Den Haag', februari 2003
- 'De uitbreiding van de EU en het milieu', december 2002
- 'Making a difference - on corporate social responsibility', april 2002
- 'Het Amerikaans buitenlands beleid', april 2002
- 'De effectiviteit van Vredesmissies', juni 2001
- 'Het internationale terrorisme', oktober 2001
- 'Humanitaire Interventie', 2000
- Mensenrechten versus de handelsbetrekkingen met China, 2000

COLOFON

Idee tijdschrift van het Kenniscentrum D66

25ste Jaargang - Nummer 1 - februari 2004
Verschijnt 6 x per jaar
ISSN nr. 0927-2518

Redactie

MARGO ANDRIESEN, CONSTANTIJN DOLMANS, ARTHUR OLOF, WOUTER-JAN OOSTEN, FRITS PRILLEVITZ, THIJS VAN STEVENINCK, KEES VERHAAR (VOORZITTER), EDWIN VOLBEDA, MARTIN VAN 'T ZET

Eindredactie

EMILY VAN DE VIJVER

Aan dit nummer werkten mee

DICK BOOT, LAURENS JAN BRINKHORST, MARJOLEIN BROUWERS, MONICA DE BRUYN, GERHARD BRUNSVELD, SIMON DUINDAM, SEAN GONSALVES, WERNER DE GRUYTER, WOUTER TER HEIDE, ALETTA HEKKER, MARCEL KARREMANS, BART LUIJKX, MARIJKE MOUS, MICHEL SCHEFFER, NATHAN SCHROVER, EDDY SCHUYER, ANKE SMEETS-VERSTRAETEN, THEO VELTMAN

Beeld

FOTOGRAFIE: HERMAN WOUTERS

ILLUSTRATIES: MARCO VAN LIEROP

Vormgeving en realisatie

DRUKKERIJ ULEMAN-DE RESIDENTIE, ZOETERMEER
BASISONTWERP FABRIQUE, DELFT

Uitgave en administratie

KENNISCENTRUM D66
NOORDWAL 10, POSTBUS 660, 2501 CR DEN HAAG,
TEL. 070-3566066, E-MAIL: KENNISCENTRUM@D66.NL

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 33,-. Studenten € 16,-. Losse nummers € 7,-.

©2004 Kenniscentrum D66. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Coverfoto: HERMAN WOUTERS

Mijn idee

NIEUWE WERELDORDE

*In het interview met Marc Chavannes over de nieuwste editie van zijn boek *Of Power and Paradise* (Zaterdag Bijvoegsel, NRC Handelsblad 10 januari), verbaast Robert Kagan zich over de Europeanen die zich in 'een postmodern paradijs' wanen, dat het begrip oorlog achter zich heeft gelaten. Volgens hem bestaat er namelijk maar één taal die iedereen verstaat, die van wapens. Hoewel dit zonder meer opgaat voor de taal die de regering Bush bezigt in haar buitenlands beleid, waarvoor de war on terrorism model staat, gaat Kagan daarmee totaal voorbij aan het feit dat er sinds 1948 nog een taal bestaat die iedereen verstaat, die van de mensenrechten. Waar wij als wereldbevolking zo langzamerhand voor staan, is dan ook de vraag welke van deze twee wereldtalen uiteindelijk aan het langste eind zal trekken.*

Voor Het Witte Huis staat het antwoord hierop vast, getuige de gigantische Amerikaanse defensie-uitgaven als gevolg van hun ongelof in het vreedzaam (de taal van de mensenrechten) beslechten van geschillen. Daarmee geeft de regering Bush aan slechts gecharmeerd te zijn van de verdeeldheid en onrecht zaaiende diabolische wapentaal, ten koste van de op gerechtigheid gerichte vredelievende mensenrechtentaal. Deze democratische taal van de lange adem begint zo langzamerhand echter het gelijk aan haar kant te krijgen, dankzij de bewijzen die de moderne natuurkunde begint aan te dragen voor het bestaan van een alomvattende energieveld dat mens en materie met elkaar verbindt en dat alles en iedereen voortdurend beïnvloedt. In het maandblad ODE van november 2003 is over dit zogenaamde Zero Point Field een boeiend artikel te lezen.

Dankzij de strikt wetenschappelijke discipline die kwantumfysica heet, wordt het dan ook met de dag meer duidelijk dat de werkelijkheid niet wordt gekenmerkt door verdeeldheid, maar door eenheid, door verbondenheid van alle dingen, zowel spiritueel als materieel. Op het diepste niveau bestaat er eenvoudigweg geen dualiteit maar enkel neutraliteit, met alle consequenties van dien voor het in goede banen leiden van de neutrale werkelijkheid, dus voor het bedrijven van een overeenkomstige politiek.

Begrijpelijkerwijs is daarvoor de creatie van een 'neutraal bestel' vereist, dat boven de partijen staat en daardoor als zuiver democratisch (het algemeen belang dienend) kan worden bestempeld. Vanzelfsprekend zal daarvoor allereerst ons huidige bestel 'met vereende krachten' op de helling gezet moeten worden. Ons stelsel van evenredige vertegenwoordiging werkt namelijk geen eenheid, maar juist versplintering in de hand en nodigt uit tot het beklemtonen en zelfs uitbenen van onderlinge verschillen, in plaats dat het zoekt naar overeenkomsten, om met columnist Hans Goslinga (Trouw, 20 december) te spreken.

*Kortom, voor de neutrale of zuiver democratische vertaling van het alom onderschreven mensenrechten- of eenheidsideaal, is primair begrip nodig voor het beeld van de werkelijkheid zoals de kwantumfysica die oproept. De wereld waarin voor losse, autonome onderdelen steeds minder plaats is, zoals de natuurkundige Fritjof Capra in zijn recente boek *Hidden Connections* duidelijk maakt. De nieuwe wereldorde, hoe ongrijpbaar (want niet partij- en/of persoonsgebonden!) deze ook moge zijn, is dan ook in dat puur wetenschappelijk perspectief gelegen en niet in het imaginaire 'as van het kwaad'-perspectief waarmee de godvruchtige president Bush ons een rad voor de ogen probeert te draaien. Ik kan me dan ook niet aan de indruk onttrekken dat de enige overgebleven supermacht momenteel wordt geleid door een malade imaginaire.*

DOCUMENTAALCENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKROM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN
D. V. P. P.

idee

JAARGANG 25
NUMMER 2
APRIL 2004

D66
democraten

TIJDSCHRIFT VAN HET KENNISCENTRUM

EU paspoorten
EU passports

poort en instapkaart gereed houden
ase keep passport and boarding card ready

All
All

Pasp
Please

Thema

DE GRENZEN VAN EUROPA

DE ONBEGRENSEDE EUROPEAAN

EUROPA ALS SEXY TELEVISIE

TERRORISMEBESTRIJDING VS. BURGERRECHTEN

DE GRENZEN VAN EUROPA

- 3 **De Grenzen van Europa, best belangrijk?**
DOOR MARTIN VAN 'T ZET EN FRITS PRILLEVITZ
- 4 **De grenzen van een duurzame Unie**
DOOR NICO WEGTER
- 7 **Definieer de grens om de EU**
DOOR SOPHIE IN 'T VELD
- 10 **De onbegrensde Europeaan? Sociale geografie en het Turks lidmaatschap**
Door Wouter-Jan Oosten
- 13 **Dubbelinterview Jan Willem Bertens en Lousewies van der Laan "Als je ergens sexy televisie van kunt maken, is het Brussel wel!"**
DOOR MARTIN VAN 'T ZET EN EMILY VAN DE VIJVER
- 20 **Het nieuwe Europese kompas van de rood-groene Duitse regering**
DOOR HANS TERLOUW
- 24 **Europa en de joods-christelijke traditie**
DOOR EDY KORTHALS ALTES
- 27 **Belangenbehartiging in Brussel**
DOOR LODEWIJK BUSCHKENS
- 31 **Rol regio's in Brussel groeit met EU mee**
DOOR HEIN CANNEGIETER
- 33 **De grenzen aan de Brusselse media**
DOOR EPPO JANSEN
- 36 **Een uitgebreid sociaal Europa**
DOOR AUKE BLAAUWBROEK
- 39 **Terrorismebestrijding versus burgerrechten: Een ongelijke strijd?**
DOOR JOHANNA BOOGERD
- 43 **NAVO en partners, van Alaska tot Amman?**
DOOR JOANNEKE BALFOORT
- 46 **Uit de oude doos: Zeven vette jaren voor de EG?**
DOOR E.P. WELLENSTEIN
- 51 **Het dilemma van het Europees Parlement**
DOOR JAN PRILLEVITZ

EN VERDER

- 58 **De buitenlandse aanpak van John Kerry**
DOOR MONICA DE BRUIJN
- 61 **Maak zetelverdeling Tweede Kamer democratischer**
DOOR JEROEN STERLING

VASTE RUBRIEKEN

- 19 **Marijke Mous**
56 **Jan Vis**
57 **Van Lierop**
64 **Mijn Idee**

De Grenzen van Europa, best belangrijk?

2004 is in meerdere opzichten een belangrijk jaar voor Europa. De komende uitbreiding van de Europese Unie (EU) met tien landen per 1 mei, de verkiezingen voor het Europees Parlement in juni, het mogelijk alsnog tot stand komen van een Europese Grondwet aan het einde van het jaar en het Nederlands Voorzitterschap van de EU van juli tot december, waarbij onder andere een beslissing moet worden genomen over een toekomstig lidmaatschap van Turkije. Stuk voor stuk belangrijke gebeurtenissen die grote gevolgen (kunnen) hebben voor het functioneren van de EU in de toekomst.

Meer dan ooit lijkt de vraag naar de grenzen van Europa, om in de terminologie van de Europese campagne te blijven, best belangrijk. Het gaat dan, zoals Nico Wegter in zijn artikel aangeeft, niet alleen om de geografische grenzen van Europa, maar ook om de vraag of er een begrenzing aan de bevoegdheden van de EU zou moeten zijn. Uit de diverse bijdrage in dit themanummer van Idee blijkt dat hier verschillend over wordt gedacht, zelfs binnen de eigen partij. D66-lijsttrekker Sophie in 't Veld is voorstander van het vastleggen van definitieve geografische grenzen voor Europa. Zowel Wouter-Jan Oosten als Lousewies Van der Laan en Jan Willem Bertens vinden daarentegen dat Europa stopt daar waar de gemeenschappelijke 'Europese' waarden ophouden. Caroline Jansen is, vanuit een Belgisch gezichtspunt, van mening dat de begrenzing van Europa te veel wordt gebaseerd op de angst voor het vreemde, in plaats van idealisme en optimisme. Uit de bijdrage van Hans Terlouw wordt duidelijk dat Duitsland, als grootste EU-lidstaat, op dezelfde wijze met het Europese vraagstuk worstelt.

Begrenzing van Europa kan ook vanuit andere invalshoeken worden benaderd. Nog steeds wordt getwist of het vermelden van de joods-christelijke traditie in de Europese Grondwet niet een te beperkte interpretatie van de Europese cultuur geeft. Edy Korthals Altes probeert hier een antwoord op te geven. Is met de komende uitbreiding van de EU de grens bereikt als het gaat om effectieve Nederlandse belangenbehartiging in Brussel? Lodewijk Buschkens vindt van niet, maar daarvoor dient straks wel anders in de Europese arena geopereerd te worden. Datzelfde geldt voor de rol van de regio's en provincies in Europa. Volgens Hein Cannegieter groeien deze met de EU mee. De berichtgeving in de Nederlandse media over Europa zou ook mee moeten ontwikkelen met de uitbreiding van Europa, aldus Eppo Jansen. Als het om het sociale Europa gaat, zijn de grenzen nog lang niet bereikt, betoogt Auke Blaauwbroek. Bij de verstrekking van passagiersgegevens door Europese luchtvaartmaatschappijen aan de Amerikaanse overheid zijn de grenzen juist wel letterlijk en figuurlijk overschreden, vindt Johanna Boogerd. De grenzen van de NAVO liggen nu al veel verder dan die van de EU. Joanneke Balfourt beschrijft deze uitbreidingen.

Uit de meeste artikelen blijkt dat de vraag naar de grenzen van Europa nooit helder is gesteld en beantwoord. Desondanks gaat Europa voort, waarbij de geografische én politieke grenzen steeds wijder worden. Zo blijken de Europese thema's uit het 'oude doos'-artikel van Wellenstein (1986) nog steeds actueel, ondanks het feit dat de organisatie van de EU (die toen formeel nog niet eens bestond!) sindsdien onherkenbaar is veranderd. Vooral de macht van het Europees Parlement is toegenomen, al lijkt de legitimiteit onder Europese bevolking rechtevenredig te zijn afgenomen. Jan Prillewitz gaat nader op dit dilemma in.

Met dit themanummer wil de redactie van Idee een bijdrage leveren aan de discussie binnen en buiten D66 over de grenzen aan Europa.

Martin van't Zet en Frits Prillewitz
Redactie Idee

De grenzen van een duurzame Unie

Frits Bolkestein heeft volkomen gelijk wanneer hij in zijn boek *De grenzen van Europa* betoogt dat die begrenzing tweërlei kan worden opgevat: geografisch en politiek. Voor beide invalshoeken zijn overtuigende argumenten aan te voeren. Op hoeveel nieuwe toetreders moet in Brussel nog worden gerekend? Kan Marokko op termijn ook dat perspectief worden geboden, en ligt het in de rede aan te nemen dat ook Rusland deel van de EU-familie uit kan gaan maken? Gelijkertijd is dan de vraag of de Unie als gevolg van de uitbreiding aan innerlijke kracht verliest, fragmenteert en daardoor haar doel voorbij schiet. Wat is eigenlijk het doel van de Europese Unie? Laten we beide invalshoeken, de verdieping en de verbreding van de Europese integratie, eens nader bekijken.

DOOR NICO WEGTER

De origine, of liever de *raison d'être* van moderne Europese integratie is in wezen politiek bepaald. De EGKS en later de EG (Verdrag van Rome, '58) dienden primair als instrument om vrede in West-Europa definitief vorm te geven. Door middel van de onderlinge economische afhankelijkheid werd een structuur geschapen die politieke interdependentie bevestigde. Frankrijk en Duitsland initieerden een onomkeerbare ontwikkeling van wederzijdse toenadering. De Benelux en Italië waren vanzelfsprekende partners. Daarmee was de grondslag gelegd, maar geenszins voltooid. De tweede helft van de twintigste eeuw is sindsdien gekenmerkt door een voortdurende verdieping en verbreding van het Europese integratieproces. Uitdrukkelijk werden andere Europese landen opgeroepen zich bij dat proces aan te sluiten: het EG-verdrag was daarin ondubbelzinnig. Als gevolg daarvan heeft datzelfde integratieproces een eigen dynamiek ontwikkeld waarvan de contouren voortdurend vatbaar bleken voor verandering. De toetreding van het Verenigd Koninkrijk was daarvan een tastbaar bewijs, later gevolgd door mediterrane landen die juist dankzij het EU-lidmaatschap de democratie in een land konden verankeren. De uitbreiding richting Scandinavië en Oostenrijk bleek niet meer dan een nieuwe fase in dat continuüm. Het is natuurlijk geen toeval dat gegeven die ontwikkeling een Maastricht-verdrag tot stand moest komen. De transformatie van de Europese Gemeenschap tot Europese Unie was een bevestiging van de noodzaak het Europese beleid een nieuwe dimensie te verschaffen. Economische integratie werd als het ware op een hoger niveau getild en kreeg een politieke inkleuring. Nadat overeenstemming in Maastricht was bereikt, kon uitbreiding met de Scandinavische landen en Oostenrijk in gang worden gezet.

Transformatie

Maar daarmee was de verdeling van het Europees continent nog niet opgeheven. Met het afbrokken van het IJzeren Gordijn, ontstond een historische kans voor integratie op Europees niveau. De ontworsteling van de vroegere satellieten aan de Sovjet-Unie kon vorm krijgen dankzij het perspectief om deel uit te kunnen maken van een unie gestoeld op politieke en economische waarden. Eigenlijk heeft er sinds het verdwijnen van de Berlijnse Muur geen twijfel meer bestaan dat de Centrale- en Oost-Europese landen slechts één alternatief wensten: hun onafhankelijkheid verankeren in blijvende, dat wil zeggen democratisch gelegitimeerde internationale structuren. Als zijn medewerker vergezelde ik de toenmalige Commissaris voor Externe Betrekkingen Frans Andriessen voor een bezoek aan Warschau in september 1989. We maakten onze opwachting bij de eerste democratische regering sinds 1945 in Polen, waarbij de premier als aftrap voor de discussie slechts één vraag had: "Wanneer kan Polen lid worden van de Europese Gemeenschap?" De Commissaris was niet geheel voorbereid op deze vraag -het was het eerste bezoek van een officiële delegatie van Brussel aan die stad sinds de Tweede Wereldoorlog. Toch had hij geen moeite ondubbelzinnig de Europese 'missie' van Warschau te bevestigen. Polen is Europa, historisch, cultureel en ook politiek. Een verenigd Europees continent is niet denkbaar zonder dat dat land daarvan deel uit

maakt. Toch zal er hard gewerkt moeten worden om dat perspectief werkelijkheid te doen worden. De voorwaarden van een stabiele democratie, van een economie gebaseerd op marktprincipes, vergt zorgvuldige voorbereiding. Dan gaat het om meer dan nieuwe wetgeving introduceren. Het veronderstelt een diepgaande transformatie van een samenleving die gedurende decennia was getekend door een autoritair regime, dat meende het recht en de wijsheid in pacht te hebben. Ook de buurlanden van Polen, van Slovenië tot Estland en van Slowakije tot Roemenië, getuigden vervolgens van dezelfde ambitie: deel uitmaken van een Unie die als plechtanker van hun politiek- en economisch hervormingsproces zou dienen. En wel zo snel mogelijk. Daarvoor bestond en bestaat geen alternatief.

Controversiële discussie

De Unie heeft die boodschap begrepen.

Vanaf 1989 heeft zij mede een ontwikkeling in gang gezet die haar weerga niet kent. Een ontwikkeling waarvan het eind geenszins in zicht is. Per mei dit jaar zullen tien nieuwe democratiën uit Centraal- en Oost-Europa toetreden, Bulgarije en wellicht ook Roemenië zullen spoedig volgen. Dit jaar zal Brussel moeten vaststellen of de tijd gekomen is onderhandelingen voor toetreding met Kroatië en vooral met Turkije te beginnen.

Gaat het in het eerste geval om een land dat deel uitmaakt van de Balkan en dus onbetwist tot Europa wordt gerekend, in het geval van Turkije ligt dat op z'n zachtst gezegd wat moeilijker. Leerden we niet ooit dat de Bosporus, evenals de Oeraf, de scheiding vormt tussen Europa en Azië? Die les is kennelijk minder vanzelfsprekend dan veelal aangenomen wordt. De Unie roept in haar verdragen weliswaar alle Europese staten op zich bij haar doelstellingen aan te sluiten, maar een precieze omschrijving wat een Europese staat is, ontbreekt.

Ankara en Brussel kwamen al in 1963 tot de slotsom dat beide uiteindelijk bij elkaar horen. Er werd toen een Associatie-verdrag tussen beiden getekend als instrument om verdere integratie mogelijk te maken. In 1999 bevestigden de Europese regeringsleiders dat perspectief door Turkije formeel de status van kandidaat-land toe te dichten. Daarmee werd de

vraag beantwoord of dat land, althans in principe, aanspraak kan maken op lidmaatschap; resteert nu slechts het besluit wanneer onderhandelingen gericht op toetreding daadwerkelijk geopend kunnen worden. Zoals eerder ook voor de andere toetreders zijn de zogenaamde Kopenhagen-criteria ('93) daarbij de maatstaf: er dient uitzicht te zijn op een stabiele democratie, respect voor mensenrechten, inclusief rechten voor minderheden, en toepassing van markteconomische voorwaarden die concurrentie met de andere lidstaten mogelijk maakt. Deze beslissing zal een van de belangrijkste thema's -zo niet het belangrijkste- zijn van het Nederlands EU-voorzitterschap, omdat de Unie zich al aan het voornemen heeft gebonden zich nog dit jaar hierover uit te spreken. Op grond van het advies van de Europese Commissie, dat in het najaar verwacht mag worden, dient zich een uiterst controversiële discussie aan, met alle ingrediënten van het integratiedebat dat, niet alleen in Nederland, de ingezonden brievenkolommen beheerst.

Hoe verhoudt het 'christelijk' Europa zich tot de islam? Moeten we op termijn rekenen met een massale stroom van Turken richting West-Europa? Is de veiligheid in het geding wanneer onze buitengrenzen in de toekomst reiken tot aan de Kaukasus en het Midden-Oosten? Zet toetreding van Turkije niet in

feite de deur open voor verzoeken tot toetreding van Oekraïne, Moldavië e.a.? En wat betekent e.e.a. voor onze relatie met de belangrijkste buur, Rusland?

Eigen keuken

De Unie heeft op al deze vragen een allerminst eenduidig antwoord. De vraag hoe we ons moeten opstellen t.o.v. onze buurlanden hangt immers direct samen met de vraag hoe we de toekomst van diezelfde Unie beoordelen. Sommigen, het VK en Zweden, maar ook Tsjechië, beogen niet veel meer dan een douane-unie gelardeerd met enige noties van buitenlandse politiek, en beperkte samenwerking m.b.t. veiligheid voor de burger zoals criminaliteitsbestrijding, immigratiepolitiek e.d. Anderen onderstrepen het politieke karakter van de Unie en bepleiten verdergaande vormen van integratie met versterking van de communautaire bevoegdheden ook als dat de

Uniformiteit qua doelstelling, differentiatie qua uitvoering

armslag van de hoofdsteden verder beperkt. Die discussie is natuurlijk niet nieuw. Integendeel: sinds het ontstaan van de Gemeenschap is er een voortdurende frictie tussen de intergouvernementele stroming enerzijds en zij die een federale toekomst voor de Unie zien weggelegd. Juist die tegenstelling heeft aan de intensiteit van het Europees integratieproces bijgedragen, haar een eigen dynamiek verschaft. Maar tegelijkertijd moet worden vastgesteld, dat de onduidelijkheid over de uitkomst van dat debat de Unie in toenemende mate in verlegenheid brengt. Verwachtingen worden met fraaie retoriek beleden, maar vervolgens niet waar gemaakt. Ongetwijfeld heeft 40 jaar integratiebeleid veel opgeleverd. De interne markt nadert haar voltooiing, de Euro is niet meer weg te denken, de Unie is de belangrijkste speler waar het de *global economy* aan gaat. Maar toch is de verdieping van het integratieproces te kort geschoten. 'Maastricht' betekende een historische gebeurtenis, maar sindsdien heeft noch het Verdrag van Amsterdam (1998) noch dat van Nice (2002) voldoende basis verschaft om de Unie in staat te stellen haar verantwoordelijkheid intern en extern waar te nemen. Zeker wanneer het Constitutioneel Verdrag straks zal worden aanvaard, is opnieuw een belangrijke stap gezet om de institutionele opzet, en daarmee de slagkracht, van de Unie te versterken. De Conventie o.l.v. Giscard d'Estaing heeft belangrijk werk geleverd, ook waar het gaat om de toekomstige taakstellingen van de Unie. Maar we zijn nog ver verwijderd van een situatie die rechtvaardigt te zeggen dat de verdieping van de Unie gelijke tred gaat houden met de verbreding van diezelfde Unie. In die zin lijkt een temporisering van het uitbreidingsproces geboden.

Dat lijkt aannemelijk, maar is het niet. De politieke noodzakelijkheid van uitbreiding, de noodzaak om aan stabiliteit en welvaart op het continent bij te dragen, dwingt de Unie ertoe ver te blijven van een defensieve positie t.o.v. de buitenwereld, in de eerste plaats haar burens. Anders gezegd: het feit dat 'Brussel' haar intern debat, haar zoektocht naar een nieuwe identiteit niet heeft afgesloten, mag geen alibi zijn zich van de buitenwereld af te sluiten. Dat geldt ook m.b.t. mogelijke toetreding van Turkije. Er is alle reden uiterst kritisch te bezien of de democratische en economische omstandigheden in welk kandidaatland dan ook vergelijkbaar zijn met die in de Unie zelf. De Unie mag niet als gevolg van de verbreding onherkenbaar worden waar het

haar uitgangspunten betreft. Maar tegelijkertijd is het ook zo, dat in principe geen land de deur kan worden gewezen omdat Europa haar eigen keuken niet op orde heeft.

Duurzaam integratieproces

Verdieping en verbreding zijn begrippen die de historie van het Europese integratieproces gedurende decennia hebben bepaald. Datzelfde proces heeft haar eindpunt allerminst bereikt. Vorm en inhoud van de Unie zijn voortdurend aan verandering onderhevig. Er bestaat geen blauwdruk over het toekomstig design van de EU. Niettemin is de noodzaak evident dat solidariteit naar buiten niet kan worden waargemaakt zonder voldoende interne stabiliteit. De externe verantwoordelijkheid van de Unie dwingt tot voortdurende heroverweging van de uitgangspunten van Europese eenwording. Terwijl de contouren van de Unie daarmee per definitie vatbaar blijven voor verandering, is het tegelijkertijd nodig dat de interne samenhang m.b.t. de verschillende beleidsterreinen blijft gewaarborgd. Het Verdrag van Maastricht heeft het eerste voorbeeld gegeven hoe de noodzakelijke flexibiliteit kan worden ingebouwd om de opzet van de Unie als geheel te consolideren met inachtneming van nieuwe omstandigheden. De EMU werd onderschreven met de uitdrukkelijke vaststelling, dat enige lidstaten vooralsnog zich het recht voorbehielden niet mee te doen. De *opt-out* formule werd geformaliseerd, mede geïnspireerd door het Schengen-initiatief dat eerder door een groep van lidstaten werd onderschreven. Het Verdrag van Amsterdam gaf nader vorm aan die noodzaak tot flexibiliteit door 'versterkte samenwerking' tussen een aantal lidstaten mogelijk te maken. Had deze in eerste instantie slechts betrekking op een beperkt beleidsgebied van de Unie, bijvoorbeeld Justitie en Immigratiebeleid, sinds Nice (2000) is de kopgroepformule ook mogelijk waar het het Buitenland- en Veiligheidsbeleid van de Unie betreft. Differentiatie binnen de Unie m.b.t. uitvoering van welomschreven beleidsterreinen is aanvaardbaar op voorwaarde, dat de uitgangspunten van die terreinen door iedere lidstaat wordt onderschreven. Anders gezegd: uniformiteit qua doelstelling, differentiatie qua uitvoering. Alleen dan kan de duurzaamheid van het Europees integratieproces in de toekomst worden gewaarborgd.

De auteur is directeur Bureau Den Haag van de Europese Commissie.

Definieer de grens om de EU

Het thema *Waar stopt Europa?* is goed getimed. Europa staat op een kruispunt in haar bestaan. Dit jaar staat in het teken van een grootscheepse uitbreiding van de Europese Unie, terwijl het aannemen van de Europese Grondwet een substantiële verdieping betekent. Er staan nog drie landen in de wachtkamer, en nieuwe aspirant-leden als Kroatië en Macedonië staan op de stoep. De Europese burgers kunnen het intussen nauwelijks meer bijbenen.

DOOR SOPHIE IN 'T VELD

Tot nog toe was de Europese integratie vooral een eliteproject. De meeste EU-burgers kunnen de vijftien huidige lidstaten met moeite opsommen, laat staan de nieuwkomers. De kandidaat-landen hebben echter bijna anderhalf decennium toegeleefd naar toetreding tot de Europese Unie, tot welvaart, vrijheid, democratie. Aan de vooravond van toetreding van tien nieuwe landen nemen aan beide zijden de spanningen toe. De EU-burgers hebben het gevoel overvallen te worden door een uitbreiding waar ze ternauwernood van op de hoogte waren, terwijl de nieuwkomers teleurgesteld en bitter zijn over de koude ontvangst. De kandidatuur van Turkije is al meer dan een generatie terug geregeld in diplomatiek overleg, maar de burgers van nu lopen er nog niet echt warm voor. De vraag dringt zich op: waar ligt de grens van Europa?

FOTO: D66

Verdragsartikel

Commissaris Chris Patten noemt de uitbreiding tot nu toe "het meest succesvolle buitenlandse beleid van de EU". Het opnemen van nieuwe landen is een werkzame methode gebleken om stabiliteit, vrijheid en welvaart over het hele continent te verspreiden. Zelfs het uitzicht op lidmaatschap zette landen aan om te streven naar democratie, de rechtstaat, mensenrechten en een goed functionerende markteconomie.

Het is duidelijk dat verdere uitbreiding zonder draagvlak in de bevolking geen kans meer maakt. Maar het is óók duidelijk dat de welvaart, vrijheid en stabiliteit van de Europese Unie een magnetische aantrekkingskracht blijven hebben op de landen om ons heen. In het belang van Europa, maar zeker ook in het belang van de ons omringende landen moet

hier dus snel helderheid in komen. Er moet dringend een publiek debat gevoerd gaan worden over de geografische en politieke grenzen van de Europese Unie. Er moet vastgesteld worden welke landen in de toekomst het lidmaatschap nog mogen aanvragen, en welke landen niet. Die helderheid zijn we aan onze eigen burgers en aan onze buurlanden verschuldigd.

Het wordt geen eenvoudige discussie, en ik wil eerst alle argumenten horen alvorens definitief een standpunt in te nemen. Maar het is cruciaal dat het debat nu snel gevoerd gaat worden. D66 heeft een bijzondere verantwoordelijkheid om dit vraagstuk op de politieke agenda te zetten. D66 is de meest uitgesproken voorstander van Europese integratie, juist daarom is het voor ons essentieel dat de Europese Unie wordt opgebouwd naar de inzichten van haar burgers. Alleen een EU met voldoende draagvlak is een sterke EU. Dit artikel is dan ook nadrukkelijk bedoeld om de discussie los te maken, ook binnen de partij. Het gaat om het bepalen welke landen ooit lidmaatschap mogen aanvragen, niet om een pleidooi voor spoedige toetreding van de landen die zich binnen de getrokken contouren bevinden. Volgens art. 49 van het EU Verdrag, kan "elke Europese staat" verzoeken lid te worden van de Unie, vooropgesteld dat het land "de beginselen van vrijheid, democratie, eerbiediging van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en van de rechtsstaat" eerbiedigt. Er staat in het Verdrag echter geen definitie van een "Europese staat". In de discussie moeten we dus vaststellen welke landen er onder dit Verdragsartikel vallen.

Geen optie

Om vast te stellen waar de grenzen van Europa lopen, moeten we eerst definiëren wat het wezen van Europa is. Dat is geen eenvoudige opgave; de keuze van een objectief criterium op grond waarvan bepaald kan worden of een land wel of niet bij Europa hoort is vrijwel onmogelijk. Welk criterium we ook kiezen, het blijft een enigszins willekeurige keuze. Geografisch, cultureel, economisch, historisch of religieus: er zijn voor alle criteria evenveel argumenten vóór als

tegen te vinden. In de praktijk zal het echter neerkomen op het bepalen van de -geografische- buitengrenzen, in het bijzonder de Oostelijke grens. Het is voor mij ondenkbaar dat de criteria zodanig zijn dat een land op het Europese continent, omgeven door EU-landen, niet toe zou kunnen treden (dat lijkt een open deur, maar voor sommige confessionelen is het heel wel denkbaar dat Europese moslimlanden worden buitengesloten!).

Belangrijk is bovendien dat de Europese Unie ook op termijn als politieke eenheid de interne cohesie kan bewaren en dat ze bestuurbaar blijft. In dat opzicht is het -naast de criteria waaraan kandidaten moeten voldoen- minstens zo belangrijk dat de structuren van de EU zelf geschikt zijn om nieuwe landen op te nemen.

Om welke landen gaat het? Er is een aantal landen dat *binnen* de huidige buitengrenzen van de EU valt, zoals de Balkanlanden, Zwitserland en Noorwegen. De laatste twee willen zelf (voorlopig) niet toetreden, maar diverse landen op de Balkan hebben al te kennen gegeven lidmaatschap van de EU te ambiëren. Juist dezer dagen gaf de nieuwe regering van Servië te kennen dat doel na te streven. Deze landen maken ook ontegenzeggelijk deel uit van het Europese continent, worden omgeven door (toe-

komstige) EU-landen, en het is dan ook redelijk dat die landen lidmaatschap mogen aanvragen als ze aan de criteria voldoen. De discussie richt zich dan ook voornamelijk op de landen die na de uitbreiding van 2004 de Oostelijke buurlanden van de EU worden enerzijds, en landen in het zuidelijke Middellandse Zeegebied anderzijds. Concreet: Rusland, Oekraïne, Wit-Rusland, Moldavië in het oosten, en in het zuiden Algerije, Egypte, Israël, Jordanië, Libanon, Libië, Marokko, de Palestijnse Gebieden, Syrië en Tunesië. In het Europees Parlement vallen de parlementaire samenwerkingscommissies met Armenië, Azerbadjan en Georgië momenteel ook binnen de afdeling "Europa". De landen in het zuidelijke Middellandse Zeegebied maken geen deel uit van het Europese continent, maar er zijn wel sterke historische en culturele banden. Zuid-Europa

EU-lidmaatschap is geen liefdadigheid

heeft in veel opzichten cultureel meer gemeen met Noord-Afrika dan met bijvoorbeeld Lapland, hoewel die laatste wel in de EU ligt, Noord-Afrika niet. Bovendien zijn veel immigranten in de EU afkomstig uit deze landen. Met deze landen moeten zeker nauwe banden worden onderhouden en ook de *onderlinge* samenwerking moet aangemoedigd worden. De Europese Unie moet bovendien de oplossing van het Midden-Oostenconflict tot prioriteit verheffen. Toch zijn er weinig pleitbezorgers van EU-lidmaatschap voor deze landen, en een uitbreiding van de EU op het Afrikaans continent is wat mij betreft geen optie.

Uitend criterium

De landen aan de Oostgrens vormen een geheel ander vraagstuk. Van de genoemde landen is Rusland relatief nog het meest welvarend en ontwikkeld. Het westen van het land maakt historisch en geografisch gezien zonder meer deel uit van Europa. Maar in de andere richting, voorbij de Oeral, strekt Rusland zich tot diep in Azië uit. Armenië, Azerbadjan en Georgië staan minstens met één voet in Azië. Voor deze vier landen geldt wat mij betreft dus hetzelfde argument als voor de Noord-Afrikaanse landen: de EU moet zich niet uitstrekken tot een ander continent. Oekraïne, Wit-Rusland en Moldavië liggen volgens alle geografische definities wel op het Europese continent en zouden dus onder de definitie in artikel 49 van het EU-verdrag mogen vallen. De drie landen voldoen natuurlijk in de verste verte niet aan de minimumcriteria, maar het gaat in deze discussie om het vaststellen van definitieve grenzen, niet om een beslissing of deze landen wel of niet lid zouden moeten worden. Eurocommissaris Bolkestein heeft zich in zijn nieuwe boek *De grenzen van Europa*¹ alvast expliciet tegen lidmaatschap van deze drie landen uitgesproken. Hij beargumenteert dat verder niet, maar ik neem aan dat hij vooral kijkt naar de huidige stand van zaken. Als dat het criterium was, zou ik het met hem eens zijn. Maar vanuit de optiek

van het definiëren van het Europa uit artikel 49, is het nog maar de vraag of die landen definitief uitgesloten moeten worden. Hoewel er geen ultiem criterium is voor het bepalen van de buitengrenzen, dringt het geografische aspect zich wel erg op de voorgrond. We hebben gezien dat er allerlei culturele en historische banden zijn met de diverse landen, maar dat hun geografie het eigenlijk niet toelaat ze binnen de buitengrenzen van de EU te laten vallen. Dit geldt niet voor Oekraïne, Moldavië en Wit-Rusland. Ik stel dan ook voor dat de uiterste oostgrens van de EU niet verder komt te liggen dan de oostgrens van die landen, en de zuidgrens niet verder dan de noordelijke Middellandse Zeelanden. Alle landen die daarbinnen vallen, hebben het recht lidmaatschap aan te vragen op grond van artikel 49, indien ze aan de criteria voldoen. Het definitief uitsluiten van landen voor mogelijk EU-lidmaatschap is geen kwestie van gebrek aan solidariteit of diskwalificeren van bepaalde landen. Zoals gezegd: EU-lidmaatschap is geen liefdadigheid en de EU kan andere landen alleen tot steun zijn vanuit een positie van eigen kracht.

Het vastleggen van een definitieve, uiterste grens bepaalt ook onze relaties met de omringende landen. Met de landen die niet in aanmerking komen voor EU-lidmaatschap moeten wel speciale relaties worden onderhouden. De EU heeft op dit moment al diverse samenwerkingsverbanden en overeenkomsten met de buurlanden, variërend van eenvoudige financiële steun, tot en met vrijhandelszones en harmoniseren van wetgeving.

Het lijkt misschien een voorbarige discussie, maar in het verleden is er te vaak de fout gemaakt de discussie pas te gaan voeren als we al voor een voldongen feit stonden. Dat komt het draagvlak voor de EU en voor toetreding van nieuwe landen niet ten goede.

De auteur is D66 Lijsttrekker Europese Verkiezingen

Noot:

1. Bolkestein, F., *De grenzen van Europa*, Lannoo, 2004.

Discussieer mee over de stelling "Israël, Rusland en Marokko mogen op termijn lid worden van de EU" op www.d66.nl.

Reacties op dit artikel kunt u sturen naar idee@d66.nl o.v.v. "Grenzen aan Europa?"

DE ONBEGRENSEDE EUROPEAAN?

Sociale geografie en het Turks lidmaatschap

Waar stopt Europa: waar in het oosten en het zuiden liggen de grenzen? Grenzen liggen niet ergens, maar worden ergens gelegd. Grenzen zijn soms fysieke barrières, het zijn altijd sociale constructen. Sommige van die constructen worden als gegeven ervaren, andere worden bewust zelf gekozen. Via de constructie van identiteit en gemeenschap wordt hier de vraag gesteld welke betekenissen Europeanen aan Turkije toekennen. Hoort Turkije bij Europa?

DOOR WOUTER-JAN OOSTEN

Onze wereld is in beweging. Instituties die de Europeaan tot aan de 20e eeuw of tot de Tweede Wereldoorlog voorschreven wat ondermeer beroep en woonplaats en wie huwelijks-partner waren, laten zich nu veel minder gelden. Sociologen spreken in dit verband van 'keuzebiografie'. De scheidslijnen van klasse en denominatie zijn minder van belang, onze persoonlijke *life style* heeft de aandacht. De modernisering heeft ons echter geen algehele vrijheid gebracht: we zijn verplicht om iets te doen met de autonome ruimte die ons in de maatschappij ter beschikking staat. Vroeger werd het een landarbeider niet kwalijk genomen dat hij geen hereboer werd, maar wij worden wel aangesproken op prestaties en keuzes in studie en beroep. Succes is een keuze, zo wordt wel enthousiast geroepen, en dan is 'mislukken' dat kennelijk ook. De vrije samenleving legt haar leden een zekere verantwoordingsplicht op. In beginsel wordt de combinatie van vrijheid en verantwoordelijkheid door sociaal-liberalen positief gewaardeerd.

Transnationalisme

De recente verschijningsvorm van het moderniseringsproces, de mondialisering, verandert tal van harde grenzen in stippellijntjes. Binnen de Europese Unie streven we naar het vrij verkeer van personen en goederen. De stromen van handel en reizigers omspannen evenwel de hele aarde, dankzij vliegtuigen, enorme schepen en informatie- en communicatietechnologie. Europeanen maken contact met wie en wat van elders komt. Zo zijn er bijvoorbeeld autochtone Nederlanders die voor het boeddhisme hebben gekozen en die hier hun 'vreemde' overtuiging belijden, zo ook zijn er mensen die het hele jaar werken in dienst stellen van De Vakantie en die niet rusten voordat zij alle verre paradijzen hebben bezocht. Bij het vervagen van grenzen, bij het krimpen van de wereld en bij onze multiculturele samenleving is migratie een factor van grote betekenis.

Internationale migratie, zelfs van omvangrijke groepen mensen, is veel ouder dan de welvarende samenleving na de wederopbouw. Toch is hedendaagse migratie anders en het betreft een kwalitatief verschil.¹ Het gaat niet om een andere herkomst van migranten. Toegegeven, Duitse havenarbeiders in het 19e-eeuwse Rotterdam kwamen van dichterbij dan Marokkaanse schoonmakers in het 21e-eeuwse Amsterdam. Wanneer daarbij de context in ogenschouw wordt genomen, is er wat dit betreft geen groot verschil. Immers, in de 19e eeuw had een autochtone Rotterdammer wellicht nooit het Rijnmondgebied verlaten en zo hij al in bijvoorbeeld Groningen of Drenthe kwam, had hij de plaatselijke bevolking niet kunnen verstaan. In de 21e eeuw echter, is een autochtone Amsterdammer wellicht al in Spanje en Egypte geweest, dus hij kan Marokko best beschouwen als een Europese buur danwel achtertuin. Niet fysieke afstand maakt het verschil, het gaat om transnationalisme. Dat wil zeggen dat internationale migranten het contact met hun roots kunnen behouden: denk aan schotelantennes, denk aan

giraal geldverkeer naar ontwikkelingslanden, denk aan hindoestaanse winkels waar 'Bollywood-films' worden verhuurd. Het begrip transnationalisme is van toepassing indien die contacten een duurzaam karakter hebben. In het geval van Bollywood-videotheken is dat duidelijk: hun klanten komen niet zelf uit India maar uit Suriname, indien het niet reeds de tweede of de derde generatie van migranten betreft.² Vanuit het perspectief van begrenzing valt op dat bij transnationalisme een grens een migrant niet meer stelt voor de definitieve stap of, of, maar dat grensoverschrijding blijvend mogelijk is, en-en.

Begrenzungen

De vrijheid om ons eigen leven in te richten, onze keuzebiografie, en de toegenomen overschrijding van staatsgrenzen, de mondialisering, betekenen niet dat ons helemaal geen grenzen meer zijn gesteld. De hedendaagse Europeaan geniet een persoonlijke autonomie, hij of zij verkeert niet in een anomie of anarchie. De traditionele instituties knellen minder maar functioneren nog wel, denk aan sociaal-economische verschillen en aan religie. We kunnen van mening zijn dat allerhande instituties ons nog teveel want onnodig inperken.³ Onze nationaliteit is een voorbeeld van een grenzen stellend construct. Het staatsburgerschap kent de paradox dat het Europeanen of westerlingen in het algemeen die rechten garandeert die wij als universeel beschouwen: staten hebben zich jegens hun burgers aan beginselen te houden en rechters zien daarop toe. Het burgerschap met zijn universalisme is evenwel ook een beperkte en beperkende institutie. Wie geen Westers staatsburger is, zoals menig immigrant (vluchteling), en zeker wie stateloos is, heeft grote moeite om zijn of haar universele rechten te laten gelden. Welke staat trekt het zich immers aan? Naast de grenzen die ons worden gesteld door economie, overlevering of politiek zijn er in ons leven grenzen die wij zelf, al dan niet bewust, kiezen.

In onze welvarende samenleving kiezen wij, moeten wij kiezen, wat en wie wij zijn. Die keuzen zijn een aanvulling op de grenzen die ons worden aangereikt, zoals de nationaliteit. Europeanen geven hun identiteit grotendeels zelf vorm en inhoud. Dat werkt bijvoorbeeld door in consumentenonderzoek en marketing, waar klasse minder en *life style* meer de basis is voor categorieën of doelgroepen. Met de samenhangende keuzen

van de kleding die we dragen, de plaatsen die we bezoeken en de dingen die we doen, bewegen we ons in een gemeenschap van gelijkgezinden. De zelfgeconstrueerde maar o zo modegevoelige identiteit van een dergelijke gemeenschap verschaft de leden iets van saamhorigheid en zelfs zin in het leven. Na het minder hecht worden van klasse of kerk dreigden mensen autonoom maar eenzaam te worden. Het bevestigen van de nieuwe gemeenschappen is een antwoord op die dreiging. Geen enkele gemeenschap bestaat zonder het benadrukken van haar identiteit door haar leden en daarmee wordt, bedoeld of niet, duidelijk wie niet die identiteit bezitten, wie buiten die gemeenschap vallen. In het ergste geval wordt een gemeenschap alleen bepaald door niet een andere en door zelfs tegen een andere gemeenschap te zijn. U kunt zich de historische en de actuele voorbeelden voor de geest halen.

Het Westers denken is sterk door de Verlichting bepaald: we zijn wat we zelf maken van onszelf, we willen zo min mogelijk stilstaan bij de grenzen die anderen (religie, economie) ons stellen. Waar mensen toch op grenzen stuiten is dan ook frustratie niet ver weg, sociale wetenschappers spreken in dit verband van 'rising expectations' en 'relatieve deprivatie'.⁴ Bij alle autonomie is onze samenleving uiterst grensgevoelig. Treffende voorbeelden zijn de discussies over jongeren die 'blank-nationalistische' jacks dragen en over islamitische meisjes die hoofddoekjes dragen. Zulke uitingen van identiteit zijn een instrument van mensen die hun leven en hun gemeenschap zelf (moeten) vormgeven. In het algemeen zullen dergelijke betekenissen nog aan-belang winnen, al is te hopen dat één en ander minder vijandig wordt. Onze welvarende, gemediatiseerde wereld wordt het speelterrein van postmaterialistische identiteitsconstructie, symboliek en esthetiek.⁴ De grensgevoelighed kan nog doorslaan naar een zich blindstaren op grenzen, waarbij alleen de vorm en niet de inhoud telt. Misschien zijn de Verenigde Staten daar een voorbeeld van: is het niet Hollywood waar de schone schijn regeert? Zelfs een eerbiedwaardig cultuurgoed als het christendom lijkt in de Amerikaanse buitenlandse politiek slechts retoriek: kan een materialistisch land zonder stelsel van sociale zekerheid en met nog een raciale scheiding zich serieus beroepen op christelijke waarden? Mag een land waarvan de president zijn ambt dankt aan zijn rijk-

dom en aan een rechterlijke uitspraak andere landen de democratie als voorbeeld stellen? Maar laat ons eerst ons eigen straatje schoonvegen en daartoe terugkomen op Europa.

Turkije

De grenzen van Europa in het oosten en het zuiden zijn sociale constructen. Dat betekent dat ze niet vanzelfsprekend zijn. Peter de Grote projecteerde de oostgrens in of voorbij Siberië, Stalin en Churchill trokken die grens door Duitsland zuidwaarts en Tito rommelde daar wat aan. Frankrijk heeft Algerije als onlosmakelijk Frans territorium beschouwd en nog jaarlijks neemt Israël deel aan het Eurovisie Songfestival. De grenzen zijn dus mensenwerk. Ik betoog dat ook overgeleverde structuren (oude constructen) geen voldoende grond bieden om landen binnen of buiten Europa te rekenen. Die constructen kennen namelijk een grote mate aan willekeurigheid. Zou een islamitisch land geweigerd mogen worden door landen waar de islam de snelste en wellicht enige groeiende godsdienst is? De Britse premier benoemt de hoogste Anglicaanse geestelijke, de Duitse staat int belasting voor de kerken. Is de religieuze positie van de Marokkaanse koning dan wezenlijk anders? Naast religie of seculariteit worden volksgemeenschappen wel genoemd als relevante scheidslijnen. Is het onderscheid tussen Germaanse en Latijnse landen minder een

barrière dan het onderscheid tussen enerzijds de Maghreb en anderzijds Spanje en Italië? Zijn Mesopotamië en Klein-Azië minder bakermat van onze beschaving dan Hellas en Macedonië? De identiteiten die in discussies worden genoemd om Turkije en Noord-Afrikaanse landen buiten en om Israël binnen Europa te rekenen, overtuigen mij niet.

Waar wil ik mij wel door laten leiden, waar trek ik een grens? Laat ons grenzen niet door het uitwendige definiëren (niet-Slavisch, niet-islamitisch, niet-Arabisch) maar door het inwendige: welke landen en gemeenschappen willen delen in een project van een democratisch, rechtsstatelijk, sociaal en duurzaam Europa en hebben het welvaartsniveau om zich voor dat project open te stellen? Zo bezien kan nu Turkije partner en later lid worden, mits het land democratie en vooral rechtsstaat blijft versterken. Ik stem dan ook van harte in met het ELDR-verkiezingsprogramma 2004 op dit punt: *"All candidate countries must fulfil the criteria and be judged individually on their own merits. All European countries that fulfil the Copenhagen criteria should be welcome to join the European Union."* Terwijl Turkije wel aangeeft in ons project te willen en kunnen delen, zijn bijvoorbeeld Wit-Rusland en Israël nog lang niet zover.

De auteur is redacteur van Idee en werkt aan een proefschrift over politiek en ruimte.

Noten:

1. E. van der Schoot (2003) 'Transnationalisme en de multiculturele samenleving', *Agora*, 19:4, 4-6.
2. R. Gowricharn (2003) 'Bollywood in diaspora', *Agora*, 19:4, 21-24.
3. M. Andriessen & W. Oosten (2002) 'Systemen en zeggenschap', *Idee*, 19:4, 15-16.
4. Zie ook W. Oosten (2002) 'Thesen over de nieuwe mens', *Idee*, 23:3, 19.

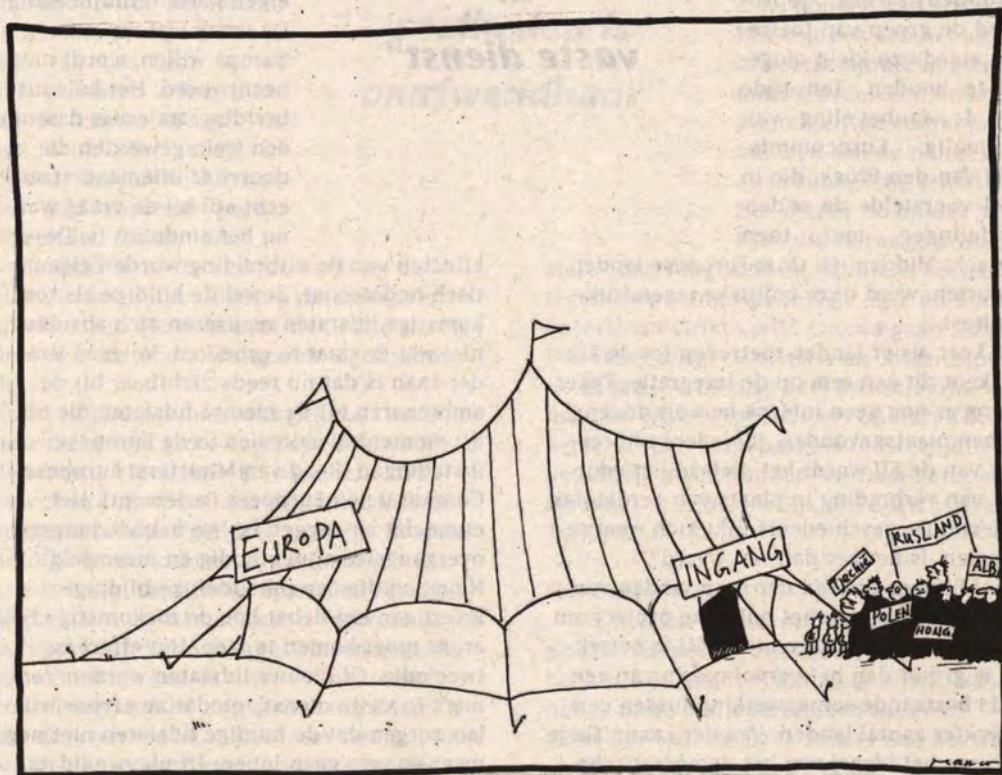
DUBBELINTERVIEW JAN WILLEM BERTENS EN LOUSEWIES VAN DER LAAN.

“Als je ergens sexy televisie van kunt maken, is het Brussel wel!”

Beiden waren fractievoorzitter van de D66-fractie in het Europees Parlement: Jan Willem Bertens en Lousewies van der Laan. Bertens gedurende tien jaar (1989-1999), Van der Laan gedurende drie jaar (1999-2002) vanwege een voortijdig vertrek naar de Tweede Kamer. Idee sprak, nét voor het zwangerschapsverlof van Van der Laan, met beide Europeanen over de komende uitbreiding van de Europese Unie, de Europese verkiezingen in juni en de positie van D66 in het Europees Parlement. Kernvraag: waar stopt Europa?

DOOR MARTIN VAN'T ZET EN EMILY VAN DE VIJVER

Er is ooit gezegd dat de Europese westerse beschaving stopt daar waar geen kathedralen meer te vinden zijn. In dat licht zou de grens van Europa ergens liggen in de lijn van de Baltische staten tot ergens ten noorden van Istanbul. Europa kent echter geen fysieke grenzen, slechts politieke. Turkije is een lidmaatschap toegezegd, en de grenzen naar het Oosten zijn ver opgetrokken. Aan de andere kant heeft Marokko in het verleden ondubbelzinnig te horen

gekregen geen Europees land te zijn en dus niet tot de EU te kunnen toetreden. De politieke grenzen zijn vaag, maar voorkomen tegelijkertijd dat er landen zijn die 'nergens' bijhoren zoals Estland, Cyprus en Malta. Bertens: "Aan de Baltische staten had nooit iemand gedacht toen al concreet werd nagedacht over de uitbreiding met Midden- en Oost-Europese landen!"

B-lidmaatschap

Waar Europa stopt, hangt dus uiteindelijk af van het beeld dat je hebt van de Europese Unie (EU). Ten tijde van de eerste voorbereidingen voor de komende uitbreiding begin jaren negentig, waren er in Brussel reeds mensen die de eerdere uitbreidingen van de EU betreurden. Zelfs met de komst van Groot-Brittannië werd de bestuurbaarheid door sommigen al in twijfel getrokken in de trant van "zaten we maar weer bij de oorspronkelijk zes lidstaten, dan hadden we nu een echt geïntegreerd federaal Europa". Dat is ook de reden dat vooral vanuit Luxemburgse en Franse hoek (waar de echte Europese federalisten zich bevonden) werd geprobeerd de groep van toetreders steeds zo klein mogelijk te houden. Ten tijde van de aanbeveling van toenmalig Eurocommissaris Van den Broek, die in 1994 voorstelde de onderhandelingen met toen nog acht Midden- en Oost-Europese landen te starten, werd deze politieke tegendruk manifest.

Elke keer als er landen toetreden tot de EU betekent dit een rem op de integratie. Zeker zolang er nog geen interne hervormingen hebben plaatsgevonden. Bij iedere uitbreiding van de EU wordt het pleit in het voordeel van verbreding in plaats van verdieping beslecht. De geschiedenis lijkt zich weer te herhalen. Is het het dan wel waard? Zowel Bertens als Van der Laan vinden van wel. Het belang van het politieke project om zoveel mogelijk landen bij de EU te betrekken is groter dan het vervolmaken van een reeds bestaande samenwerking tussen een beperkter aantal landen. Van der Laan: "Ga je vanwege het ideaal van het democratische slagvaardige Europa tegen Midden- en Oost-Europese landen zeggen 'jullie wachten maar

eventjes', met het risico dat deze landen geen doel hebben om naar toe te werken en vervallen in hun oude gewoontes. Natuurlijk ga je dat niet tegen zeggen." Dat betekent echter wel dat je één van de kernidealen op een tweede plaats zet: de mogelijkheden voor een federaal Europa worden steeds kleiner. De Grondwet was in dit kader op een bepaalde manier de laatste kans. De Conventie die de Grondwet opstelde, heeft gezien de omstandigheden puik werk geleverd. Het is in ieder geval veel beter dan het huidige Verdrag van Nice. Mede hierom is het een aanfluiting dat de Europese regeringsleiders, inclusief premier Balkenende, niet in staat zijn geweest hierover een akkoord te bereiken. In plaats van de Grondwet te verdedigen hamert de Nederlandse regering op opnemings van joods-christelijke waarden! De Ieren schijnen op dit moment te proberen de Grondwet weer nieuw leven in te blazen. De Grondwet moet er uiteindelijk komen. Frustrerend is een gebrek aan toekomstvisie bij de huidige generatie Europese leiders. Teveel zijn ze op dit moment bezig met hun eigen korte termijnbelang. De vraag wat we met Europa willen, wordt niet beantwoord. Het hele uitbreidingstraject is daarom een trein geworden die doorrijdt. Niemand staat echt stil bij de vraag wat nu het eindpunt is. De

"Remmers in vaste dienst"

effecten van de uitbreiding worden gigantisch onderschat. Zowel de huidige als toekomstige lidstaten realiseren zich absoluut niet wat er staat te gebeuren. Volgens Van der Laan is dat nu reeds zichtbaar bij de ambtenaren uit de nieuwe lidstaten die op dit moment meedraaien in de Europese instellingen (Raad van Ministers, Europese Commissie en Europees Parlement). Het enige dat ze zeggen is: 'we hebben langere overgangstermijnen nodig en meer geld'. Niemand die een inhoudelijke bijdrage levert aan het debat hoe de toekomstige EU er uit moet komen te zien. Het effect is tweeledig. Of nieuwe lidstaten worden 'remmers in vaste dienst', omdat ze ervoor willen zorgen dat de huidige lidstaten niet nog meer voorop gaan lopen. Of nieuwe lidstaten stemmen snel in met wetgeving, maar voeren deze vervolgens niet goed uit. De

Europese Commissie is al bezig met de voorbereiding van vele *infringement* procedures (procedures tegen lidstaten die Europese wetgeving niet of niet goed hebben geïmplementeerd red.). Bertens: "Dit is allemaal in het verleden reeds voorspeld. Onder andere door de toenmalige Nederlandse Eurocommissaris Andriessen die ná de val de Muur al sprak over een b-lidmaatschap van bepaalde landen. Iedereen viel toen over hem heen."

Eerlijke criteria

De benadering van het kabinet om te zeggen dat de financiering van de EU mogelijk is binnen de eerder afgesproken 1% van het bruto nationaal product is op zich goed. Het gevecht dat de nettobetalers voeren, moet echter niet een gevecht zijn om de grootte, maar om de verdeling van de taart. 40% van de Europese begroting gaat nog steeds naar landbouw, naar zo'n 2% van de bevolking, de boeren. Als dit bedrag eens gehalveerd zou worden is er meer dan genoeg voor een Europees asielbeleid, een Europees leger en een daadwerkelijk Europees initiatief voor investeren in kenniseconomie. Dat is wat Van der Laan stoort aan minister Zalm: puur op de centen zitten. Als één kruidenier tellen, in plaats van te kijken hoe het geld verdeeld wordt. Dezelfde Zalm die in Nederland zo zit te zeuren, heeft op de Eurotop in Berlijn (1999), waar meerjarenspraken zijn gemaakt over de financiën, die deal over de landouwtuitgaven tegengehouden.

Naast landbouw, moet ook gekeken worden naar de andere grote Europese uitgavenpost: de structuurfondsen. Het voorstel van de Europese Commissie om de gelden van de structuurfondsen gelijk te verdelen over de huidige en de toekomstige lidstaten is krankzinnig. Landen als Spanje en Portugal hebben al meer dan 15 jaar uitgebreid uit de Europese ruif kunnen eten, op een gegeven moment moet het uit zijn. "Of het werkt, zoals in Ierland en zijn structuurgelden op een gegeven moment niet meer nodig, of het werkt niet en dan moet je andere landen ook een kans geven. Het kan niet zo zijn dat we maar eindeloos blijven betalen", aldus Van

der Laan. Zolang met name Frankrijk en Duitsland hervormingen van het Europese landbouwbeleid tegenhouden, zullen echter de totale kosten van de EU blijven oplopen. Het voorbereidingstraject van de landen die tot nu zijn toegetreden of gaan toetreden tot de EU bedroeg ongeveer tien jaar. Sommigen iets meer, anderen iets minder. De daadwerkelijke onderhandelingen kunnen worden afgerond binnen vier jaar. Ervan uitgaande dat Turkije waarschijnlijk iets meer tijd nodig zal hebben is een toetredingsdatum van 2015, zoals ook door minister Bot aangegeven, realistisch te noemen. Nu wordt ten opzichte van de toetreding van Turkije met het idee gespeeld bij de onderhandelingen te beginnen met de politieke en economische criteria, de zogenoemde Kopenhagen criteria uit 1993 in plaats van het voldoen aan het *acquis communautaire* (bestaande wetgeving van de EU, red.). Politieke criteria

"Een Europa met meerdere snelheden is onafwendbaar"

betreffen dan onafhankelijke rechtspraak, geen corruptie en geen discriminatie van minderheden. Bij economische criteria gaat het om zaken als een onafhankelijke mededingingsautoriteit en het onder controle houden van inflatie. Het voldoen aan het *acquis* is waarschijnlijk nog het minste probleem, de knelpunten zitten vooral in het voldoen aan de politieke en economische criteria. Het lijkt er nu op dat partijen die vanwege principiële, vooral religieuze en culturele, redenen tegen toetreding van Turkije zijn, nu opeens ontzettend strikt op de criteria gaan letten. D66 heeft altijd de criteria als uitgangspunt gehad. De EU mag best kritisch zijn, maar de criteria moeten wel op dezelfde wijze worden toegepast als toentertijd bij de beoordeling van Midden- en Oost-Europese landen. Dat is ook eerlijk ten opzichte van Turkije.

Nationale kaart

"We hebben van tevoren geweten: als je in plaats van met z'n zessen met vijftientig personen in een roeiboort gaat zitten, dan heb je niet voor iedereen een roeiriem", aldus Bertens. De EU is anders dan het was onder het Europa van de zes of het Europa van de vijftien. Een Europa met meerdere snelheden is onafwendbaar. In heel veel

opzichten bestaat het Europa van meerdere snelheden al; niet iedereen is aangesloten bij de EMU, de samenwerking op het gebied van defensie of de Schengen-overeenkomst. Er zullen meer onderonsjes komen tussen lidstaten die onderling zaken gaan bekostoven. Zoals bijvoorbeeld Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk die geregeld proberen gezamenlijk onderwerpen naar voren te brengen. Daarbij komt de vraag op welke rol de kleine landen nog kunnen spelen in de uitgebreide EU. Het is een mythe dat de kleinere landen standaard een blok vormen tegenover de grote landen. Grote landen zijn overigens ook meestal niet in staat om een eenduidig geluid te laten horen, zie Irak. Ondanks een Europa van meerdere snelheden zijn er wel degelijk concrete maatregelen nodig om de EU in de toekomst nog enigszins bestuurbaar te houden en meer democratisch te maken. Hiertoe is de Europese Grondwet nog steeds noodzakelijk. Polen en Spanje zullen hun verzet hier tegen moeten opgeven. Op basis van hun inwoneraantallen is er geen enkele rechtvaardiging waarom zij tezamen veel meer stemmen hebben dan bijvoorbeeld een land als Duitsland.

Het voorstel van Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk om één super-Eurocommissaris voor economische hervormingen te benoemen, maar tegelijkertijd nog eens te kijken naar de volgens deze landen te grote nadruk op liberalisering van de huidige Europese Commissie, vinden Van der Laan en Bertens erg doorzichtig. Als de Fransen en de Duitsers echt iets willen doen om Europa in 2010 de meest concurrerende kenniseconomie van de wereld te maken (Lissabon doelstellingen) dan zullen ze moeten beginnen hun eigen economieën verder te liberaliseren. Europeanen betalen de rekening voor het feit dat deze landen tot nu toe te weinig hebben gedaan om hun economieën weer gezond te maken. De roep op een Eurocommissaris voor Economische hervormingen is een afleidingsmanoeuvre voor hun eigen politieke falen. Europa moet echter wel de Lissabon doelstellingen blijven nastreven en niet denken dat de doelstellingen slechts mooie woorden zijn die toch niet worden bereikt. Het is namelijk wel de essentie of Europa succesvol wordt of niet. Dat is ook de reden waarom D66 zo hamert op kenniseconomie en bijvoorbeeld het daadwerkelijk functioneren van het Innovatieplatform. De EU heeft hierbij een aanzwengelende rol, bijvoorbeeld in het

naast elkaar leggen van de verschillende activiteiten in de lidstaten. Duidelijk wordt dan welke lidstaten voorop lopen en welke achteraan hollen.

In Europa worden steeds meer coalities gesmeed langs politieke lijnen en niet langs 'paspoort' lijnen van nationale staten. Dit is ook de manier waarop het zou moeten zijn, waarbij de Raad van Ministers uiteindelijk een soort senaat wordt, die ook kunnen stemmen langs lijnen van regio's en provincies binnen lidstaten (Vlaanderen, Wallonië, Noordrijn-Westfalen). Op deze manier ontstaat veel meer een afspiegeling en geef je de macht aan de Europeanen, in plaats van aan de lidstaten. Bij fundamentele beslissingen zoals bijvoorbeeld invoering van de euro, uitbreiding van de EU met de Midden- en Oost-Europese landen, de Europese Grondwet, en straks ook de uitbreiding met Turkije, is het belangrijk dit via een bindend referendum aan de bevolking voor te leggen. Anders zullen mensen het gevoel blijven houden dat er óver hen wordt besloten. Hiervoor lijkt echter nog een lange weg te gaan. De VVD, en ook een partij als de SP, spelen nog vooral de nationale kaart. En ook binnen D66 zijn er mensen die liever een raadplegend dan een bindend referendum zien.

Halsstarrig beeld

De uitbreiding wordt een belangrijk item in de komende verkiezingen voor het Europees Parlement, ondanks dat het al grotendeels een gelopen race is. Behalve toetreding van Turkije dan en dat terwijl Roemenië en Bulgarije ook nog niet bij de eerste tien toetredende landen zitten. Europese verkiezingen zijn vaak geen politieke discussie maar voorlichtingscampagnes. Er wordt in de zaaltjes niet gevraagd naar het verschil tussen het standpunt van D66 en GroenLinks, maar wel welke landen ook alweer gaan toetreden. Het belangrijkste speerpunt van D66 in de campagne zou moeten zijn, dat de Europeanen de macht moeten krijgen, dus ook de Nederlanders. "Europa heeft macht over jou, dus jij moet ook macht hebben over Europa", aldus Van der Laan. Het belangrijkste punt waarin D66 zich onderscheidt van de andere politieke partijen in Nederland is dat zij de enige echt pro-Europese partij is, en dat ook altijd is geweest. D66 kan gewoon weer de eerste zin van het Appèl uit 1966 gebruiken: D66 maakt zich zorgen over de democratie. De mensen maken zich nu zorgen over de

Europese democratie. De oplossing is duidelijk, namelijk zorgen dat je mensen meer zeggenschap geeft over de besluiten die in Europa worden genomen.

Een ander thema dat belangrijk zal worden bij de verkiezingen is het ongenoegen dat de mensen voelen over de alleenheerschappij van Amerika in de wereld. Een sterk Europa zorgt voor een betere balans met de VS. Het zelfbewustzijn van Europa moet vergroot worden om haar economische macht uit te buiten. "Wat dat betreft is een minitop tussen Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, waar een eensgezind Europees geluid naar voren komt, wél een winstpunt", aldus Bertens. Als je niet wilt dat Bush dicteert hoe de wereld in elkaar zit, is een gezamenlijk Europa noodzakelijk. Een merendeel van de Nederlanders zal het ook zo zien.

Tekenend voor de geringe interesse voor Europa is dat in het profschrift van Menno van der Land over de geschiedenis van D66 *Tussen ideaal en illusie* welgeteld vier pagina's over D66 in het Europees Parlement wordt geschreven. Niets over de heftige discussies die speelden binnen de partij over het al dan niet toetreden tot de ELDR (de Europese liberale en democratische partij, waar D66 tezamen met VVD deel van uitmaakt, red.). Van der Laan wordt vaker genoemd als lid van Opschudding dan als fractievoorzitter van D66 in het Europees Parlement. Beiden vinden het storend dat in de annex wél alle D66 Eerste- en Tweede Kamerleden van de afgelopen jaren worden opgesomd, maar niet de D66-leden in het Europees Parlement. Vergeleken met media in andere landen is de berichtgeving over het Europees Parlement door Nederlandse media niet alleen karig, maar ook halsstarrig en chagrijnig. Met name de televisie is niet goed geïnformeerd over Europese ontwikkelingen. Nog steeds wordt gesuggereerd dat Den Haag de plaats is waar alles gebeurt. Als duidelijk wordt hoeveel er feitelijk in Brussel wordt besloten en niet meer in de Den Haag zou de 'standing' van politieke journalisten dalen, en dat willen ze natuurlijk niet. "En als je ergens sexy TV van kunt maken dan is het Brussel wel", volgens Van der Laan. Nederlanders vinden

massaal de Haagse politiek saai. Er wordt op Pim Fortuyn gestemd opdat er eindelijk weer eens wat gebeurt. En dan is heel dichtbij, in de eigen taal, heel andere politiek waarbij het leuker, interessanter en spannender is. Waar het niet van tevoren duidelijk is of de coalitiepartijen vóór het regeringsbeleid zullen stemmen en de oppositie weer eens wordt weggestemd. Maar geen journalist die er in slaagt om dat in Nederland naar voren te brengen.

Politieke volwassenwording

D66 zou minder hysterisch moeten doen over de vergelijking met de VVD in de ELDR. Er is niemand in Nederland die zich niet realiseert dat er verschillen zijn tussen D66 en VVD. Een lijstverbinding is een technische operatie waardoor voorkomen wordt dat de christen-democraten of de socialisten er met die stemmen vandoor gaan in plaats van een

eventuele extra zetel voor D66. Als D66 zelfverzekerd is in zijn identiteit hoeven we helemaal niet bang te zijn voor een overvleugeling. De samenwerking tussen D66 en VVD in de ELDR is te karakteriseren als goed. Op persoonlijk vlak hebben zowel Bertens als Van der Laan altijd prettig overweg gekund met de VVD-delegatie. D66 en VVD hebben altijd binnen de ELDR een blok kunnen vormen waar-

mee beide partijen dispropor-
tionele invloed hebben kunnen uitoefenen. Vergeet niet dat D66 en VVD de laatste jaren, op het korte kabinet Balkenende na, in dezelfde positie waren in Nederland, coalitie of oppositie. De VVD'ers in het Europees Parlement zijn linkser, groener en pro-Europeser dan hun Tweede Kamer collega's. Het lijkt wel of VVD'ers die volgens de partij te pro-Europees zijn naar Brussel worden gezonden, zodat ze er in Den Haag geen last meer van hebben. Daarnaast is de ELDR, zeker door de toename van het aantal Liberal Democrats uit Groot-Brittannië, een D66-achtige sociaal-liberale partij geworden. D66 zit binnen de ELDR in de mainstream, terwijl de VVD aan de rechterkant is komen te staan. Dat is het beste geïllustreerd aan de hand van het laatste ELDR congres waar het verkiezingsprogramma werd vastgesteld. Hier hebben alle D66-amendementen het

**"Overtuigen met
het woord is
moeilijker dan met
het zwaard"**

gehaald en zijn de VVD-ideeën eruit gegoooid. Hiermee lijkt D66 inmiddels meer thuis te horen in de ELDR dan de VVD.

De ELDR heeft in 1999, door een deal met de christen-democraten, de traditionele verdeling van het voorzitterschap door socialisten en christen-democraten doorbroken. Als zo'n deal opnieuw gemaakt zou kunnen worden, ervan uitgaande dat er opnieuw een meerderheid van stemmen wordt behaald, zou de ELDR dat zeker weer opnieuw moeten doen. Het heeft de ELDR, ondanks de relatief kleine omvang, een spilfunctie in het Europees Parlement gegeven. Bovendien is het voor de twee grote fracties makkelijker zakendoen met de ELDR dan met elkaar. Tot slot heeft het de positie van het Parlement ten opzichte van de raad van Ministers versterkt.

Het is nog niet helemaal duidelijk of het karakter van de ELDR verandert door liberale en democratische partijen uit de nieuwe lidstaten, meer conservatief of meer sociaal-liberaal. Daarvoor is nog te weinig van ze bekend. Wel is al duidelijk dat de ELDR fractie ná de verkiezingen meer zetels zal behalen dan de Groene Fractie die nu nog bijna net zo groot is. In de nieuwe lidstaten zijn weinig tot geen groene partijen. Veel van de nieuwe partijen uit Midden- en Oost Europa die zich hebben aangesloten bij de ELDR zijn nog zoekende naar hun identiteit. Het zijn vaak hele jonge partijen. Gelukkig heeft Pat Cox, de vanuit de ELDR afkomstige voorzitter van het Europees Parlement, de afgelopen jaren veel van de zusterpartijen bezocht. Onlangs ook in Turkije. Het is erg belangrijk om die band te hebben, want hiermee kan de politieke volwassenwording

ook een bepaalde richting op worden gestuurd.

Grootste uitdaging

De EU heeft altijd een uitdaging nodig gehad om vooruit te komen. In de jaren tachtig was het de voltooiing van de interne Markt (1992), in de jaren negentig de vorming van de Economisch en Monetaire Unie (1999-2002) en de laatste jaren stond alles in het teken van de komende uitbreiding. De grootste uitdaging voor de komende periode zal zijn om mensen daadwerkelijk bij het Europese integratieproces te betrekken. "We moeten mensen Europees maken", aldus Bertens. De voorgaande projecten waren projecten waar niemand wat mee heeft. Bij iets wat zo ingrijpend is, wat mensen zo in hun dagelijkse leven raakt, is het zaak dat mensen er wél wat mee krijgen. Al is mensen overtuigen met het woord moeilijker dan met het zwaard. De Grondwet, die er dit jaar onder Nederlands Voorzitterschap met vertraging toch zou moeten komen, kan hierin een begin zijn. Toch moeten hierover geen illusies worden gemaakt. Voordat mensen het gevoel zullen hebben dat hun stem in Europa werkelijk serieus wordt genomen zijn we een generatie verder. "Tegen de tijd dat ik president van Europa ben, rechtstreeks gekozen, zullen mensen zich ook echt betrokken voelen en het idee hebben dat zij wat te zeggen hebben over dat Europa", aldus Van der Laan. Dit zou binnen twintig jaar moeten kunnen. "Dan ben ik bijna negentig", zegt de jeugdige enthousiaste Bertens.

De auteurs zijn beide redacteur van Idee.

EUROPA EN HET DORPSHUIS

Als ik naar mijn werk rijd over de A2, staat er een bord langs de weg dat aangeeft hoe ver het nog is naar Kopenhagen of Berlijn. Dat geeft een goed gevoel, ik word serieus genomen, ik zou best iemand kunnen zijn die iets heeft aan deze mededeling. Bovendien word ik ook intellectueel gerespecteerd: die plaatsen staan genoteerd als København en Berlin. Als algemeen ontwikkelde Europeaan koers ik verder richting de afslag Hilversum. De N201 op, het Amsterdam-Rijnkanaal over en direct daarna de afslag Loenen. In Loenen aan de Vecht staat het prachtig klein oud raadhuis van de gemeente, direct aan de Vecht gelegen. Ik ben daar raadsgriffier en houd mij bezig met de implementatie van het dualisme. In mijn kamer zouden een schilderij van een theekoepel en een kalender van Herman Brood eigenlijk moeten wijken voor de portretten van D.J. Elzinga en Thom de Graaf. Maar zover wil ik niet gaan. Een plek aan de wand wordt meestal ingeruimd voor mensen die een ideaal hebben verwezenlijkt. Het dualisme is er nog niet. Dat verkeert nog in de fase van de strijd om de nieuwe macht.

Naar mijn schatting telt Nederland minstens 150 gemeenten van minder dan 10.000 inwoners. Dikwijls zijn die dorpen of stadjes heel prettige plekken. Maar de minister maakt zich traditioneel zorgen over wat tegenwoordig 'bestuurskracht' heet. Hoe kunnen zulke kleine aantallen inwoners en hun besturen een voorzieningspeil in stand houden dat tegemoetkomt aan de hedendaagse behoefte? Hoe brengen zo weinig mensen genoeg inkomsten in het laatje om een all round ambtelijke organisatie op te tuigen die zorgt dat de parttime wethouders en de vrijetijdsraadsleden niet al te domme besluiten nemen? Onze eigen Boele Staal stelde in een interview in Elsevier dat Nederland lijdt aan een veel te hoge bestuursdichtheid. Herindeling is het parool. Boele heeft gelijk en Thom ook. Maar herindelen en dualiseren tegelijk is een heel moeilijke opgave voor de lokale democratie. En in een kleine plaats is die democratie een hele directe. Vergeleken met een grote gemeente (of stadsdeel: Slotervaart in Amsterdam heeft 45.000 inwoners) houdt een veel groter percentage van de inwoners zich bestuurlijk bezig in de raad of daarbuiten. Geen sprake van kloof. Bij ons zit de publieke tribune altijd vol. Hoezo besturen op hoofdlijnen om meer tijd vrij te maken voor contacten met de medeburgers? De uitvoering van beleid in handen van het college laten? Over die uitvoering maken juist al die inwoners zich druk met elkaar.

Begrijp mij goed: ik ben een voorstander van de dualistische werkwijze. Maar ik vind dat er een wezenlijke kloof bestaat tussen de Haagse, D66-geïnspireerde, naïeve theorie en de charmante, frustrende, buitengewoon realistische praktijk van de kleine gemeente. En ook, dat het heel veel moeite waard zou zijn om met man en macht te bouwen aan de versterking van zoveel gemeenten –niet alleen de hele kleintjes– die geconfronteerd worden met de combinatie van de invoering van het dualisme, het referendum, de gekozen burgemeester en de terechte wederopstanding van de herindelingsgedachte. Een sterke gemeentelijke democratie als fundament voor de Haagse, voor de Europese, juist als klus voor D66.

Terug naar huis staat er niet meer zo'n inspirerend internationaal bord langs de weg.

Het nieuwe Europese kompas van de rood-groene Duitse regering

“Objektiv gesehen ist Deutschland die Zentralmacht Europas”, aldus één van de meest vooraanstaande Duitse politicologen Hans-Peter Schwarz. Deze uitspraak is meer bedoeld als een wilsuiting dan als vaststelling van een feit. Schwarz wil dat Duitsland zich als de centrale mogendheid in Europa opstelt die een ‘stabiliserende’ factor in Europa is door een ‘terughoudende’ leidersrol op zich te nemen. Hiervoor dient het land vast te houden aan de oude Europapolitieke traditie van de Bondsrepubliek met de ideeën van Europese ‘integratie en eerlijke samenwerking’.

DOOR HANS TERLOUW

Het is de vraag of Schwarz’ oproep gehoor vindt bij de huidige rood-groene regering. De in 1998 aangetreden regering-Schröder stelt een ‘nieuw zelfbewustzijn’ centraal in de Duitse buitenlandse politiek. Sindsdien profileert Duitsland zich assertiever dan ooit in Europa.² Kanselier Gerhard Schröder en zijn minister van Buitenlandse Zaken Joschka Fischer bezworen bij hun aantreden in 1998 nog op bijna mantra-achtige wijze dat hun buitenlandse politiek een voortzetting zou zijn van de naoorlogse buitenlandspolitieke traditie van het land. Nu, zes jaar na dato, is het echter duidelijk dat onder rood-groen weliswaar continuïteiten te vinden zijn, maar dat tevens een significante transformatie van de uitgangspunten in de Duitse Europapolitiek heeft plaatsgevonden. Deze situatie is het gevolg van een richtingstrijd in de Duitse Europapolitiek. De ene stroming, waarvan Fischer de meest in het oog springende representant is, pleit voor een voortzetting van de oude Bondsrepublikeinse Europapolitiek van voortgezette integratie en soevereiniteitsoverdracht en een terughoudende Duitse rol. De andere stroming, ‘de zelfbewusten’ gerepresenteerd door kanselier Schröder, streeft minder naar een federaal Europa dan naar een Europese confederatie waarbinnen de nationale staten hun nationale belangen blijven behartigen. De continuïteiten en discontinuïteiten in de Duitse Europapolitiek laten zich goed illustreren aan de hand van twee recente voorbeelden: de Duitse opstelling in de *Finalitätsfrage* van de Europese Unie inclusief de grondwetsdiscussie en de Duitse opstelling in het Groei- en Stabiliteitspact. Aan de hand van deze illustraties blijkt de bovengenoemde richtingstrijd, de nieuwe richtinggevende maximes van de Duitse Europapolitiek evenals welke consequenties dit voor Nederland heeft.

Finalitätsfrage

Voor geen enkel land op dit continent heeft het begrip ‘Europa’ zoveel betekend als voor Duitsland. De *deutsche Frage* -de vraag wat Duitsland is, waar de grenzen van Duitsland liggen en wat haar positie in het Europese statenbestel is- is onlosmakelijk verbonden met de vraag wat Europa is. Na twee mislukte pogingen om het continent op gewelddadige wijze te domineren, brak het land onder Adenauer in 1949 definitief met dit verleden. In de naoorlogse decennia werd Europese integratie, naast de transatlantische relatie de kern van de *Westbindung*, de existentiële succesfactor voor de Bondsrepubliek. Vrijwel zonder noemenswaardige uitzonderingen voerde Duitsland veertig jaar lang een politiek die erop gericht was samen met partnerstaten te werken aan de eenwording van Europa.³ Multilateralisme werd de buitenlandspolitieke reflex van Duitsland die, aangevuld met een *Kultur der Zurückhaltung*, Duitsland tot een bruggenbouwer binnen Europa maakte. Deze *Kultur der Zurückhaltung*, met de bereidheid de eigen belangen op de achtergrond te plaatsen, leidde zelfs tot de overdreven stelling dat de Bondsrepubliek een “economische reus, maar een politieke dwerg” geweest zou zijn. De waarheid is dat Duitsland als een prototype post-moderne staat⁴ haar belangen zeer effectief wist te behartigen, juist door haar belangen consequent te verknopen met de belangen van partnerstaten. Nergens in Europa was de preferentie voor een federaal Europa dan ook zo wijdverbreid als in de Bondsrepubliek. Dit ideaal is zelfs officieel vast-

gelegd in de Duitse grondwet die het land oproept "mee te werken met de ontwikkeling van de Europese Unie" gekenmerkt door "democratische, rechtsstatelijke, sociale en federatieve" basisbeginselen.⁵

Na de omwentelingen in Europa en de Duitse hereniging van 1989/1990 bestond de angst dat Duitsland zich veel meer als een traditionele grote mogendheid zou gaan gedragen. Duitsland zou volgens pessimisten het integratieproces, dat haar macht zou beperken, stopzetten, het zou een onafhankelijker buitenlandse politiek gaan voeren en het zou minder terughoudend worden op militair gebied.⁶ De Europapolitiek van kanselier Kohl bewees het tegendeel. Ondanks de grote veranderingen in de Europese verhoudingen en de Duitse situatie veranderden de principes van zijn politiek opvallend genoeg niet. Duitsland bleef onder Kohl streven naar een overdracht van soevereiniteit aan gemeenschappelijke instituties binnen Europa. Het Verdrag van Maastricht was zonder Duitse spanningen nooit gerealiseerd. Ook begon Duitsland, na jaren van relatieve stilstand op het gebied van de Europese veiligheidspolitiek, aan de vorming van de Frans-Duitse brigade, de latere kern van het Eurokorps.

De uitbreiding van de EU-competenties in de jaren negentig leidde echter tot steeds meer kritiek. Enerzijds waren er critici die stelden dat het integratieproces te ver ging en dat de Unie zich ver moest houden van beleidsvelden die tot de kerncompetenties van nationale staten behoorden. Anderzijds waren er pleidooien voor een verdieping van het integratieproces om zodoende het democratische deficit van de Europese Unie te verminderen. Het was dit laatste geluid dat in Duitsland domineerde. De nadruk werd in de discussie gelegd op het ontbreken van een formeel constitutioneel Europees kader dat de burgerlijke grondrechten beschermde. Deze wens voor een grondwet was vooral in Duitsland zo sterk vanwege de al genoemde wijdverbreide profederale Europa-denkbelden en een sterk besef van het belang van een grondwet.⁷ De verschrikkelijke misdaden van het Nazi-regime tegen de mensenrechten vorm(d)en het morele ijkpunt voor het politieke bewustzijn in Duitsland. De (West-)Duitse grondwet is dan ook expliciet ontworpen om een herhaling van dergelijke mensenrechtenschendingen te voor-

komen en om het herstel van een autoritair antidemocratische staat op Duits grondgebied onmogelijk te maken. Omdat deze grondwet in Duitsland zo goed gefunctioneerd heeft, hechten veel Duitsers er waarde aan dat de succesvol gebleken eigen grondwet als model voor een Europese grondwet fungeert.

Dit ideaal van een verenigd, federaal Europa werd na het 'tijdperk-Kohl' door Fischer vertegenwoordigd. In zijn befaamde Humboldtrede van 2000 heropende Fischer de *Finalitätsfrage* van de Europese Unie. In deze opmerkelijke rede bepleitte Fischer een federaal Europa met een gekozen president en een volwaardig Europees Parlement.⁸ Het was ook Fischer die in 1999 pleitte voor een "Conventie over het Handvest van de grondrechten" om een ontwerp handvest te maken. Deze conventie onder de voormalige Duitse Bondspresident Roman Herzog en het door hen opgestelde Handvest vormde de basis voor de discussie over de Europese grondwet. Dat Duitsland veel waarde hechtte aan deze Europese Conventie

bleek wel uit het feit dat toen de serieuze onderhandelingen begonnen Fischer zelf als afgevaardigde van de rood-groene regering zitting nam in de Conventie. Het Duitse standpunt met betrekking tot een Europese grondwet was geheel in lijn met de Duitse Europese traditie. Duitsland was een uitgesproken voorstander van

een democratisering van de Europese instellingen (bijvoorbeeld door het systeem van de dubbele meerderheid) en een vergroting van de macht van de Commissie ten opzichte van de lidstaten.

Toen deze ontwerp grondwet in december vorig jaar niet aangenomen werd, was de reactie uit Berlijn opvallend duidelijk en zelfverzekerd. De rood-groene regering gaf aan dat men geen verwaterde compromissen zoals in Nice zou accepteren. Deze grondwet diende er te komen of anders zou Duitsland zich desnoods op financiële strafmaatregelen beramen om Spanje en Polen die de aanname blokkeerden, op andere gedachten te helpen brengen. Ook werd gedreigd dat indien de grondwet niet binnen een jaar alsnog aanvaard was, Duitsland samen met andere bereidwillige landen een 'kern-Europa' zou vormen, dat vrijwillig verder ging met wederzijdse integratie. Alhoewel Fischer onlangs de idee van een kern-Europa weer afwees, omdat na 11 september (en al helemaal na 11 maart) Europese

De Duitse Europapolitiek lijkt zich op een kruis- punt te bevinden

eenheid absolute noodzaak was⁹, is duidelijk dat met betrekking tot de *Finalitätsfrage* Duitsland nog altijd streeft naar een federaal Europa.

Het Groei- en Stabiliteitspact

De pro-Europese politiek die Duitsland in de *Finalitätsfrage* voerde, lijkt in schril contrast te staan met de opstelling van Duitsland in de discussie over het Groei- en Stabiliteitspact. Reeds in begin 2002 dreigde de regering-Schröder van de Europese Commissie een 'blauwe brief' te ontvangen vanwege het Duitse begrotingstekort dat met 3,7 procent in 2002 ruim boven de grens van 3 procent uitkwam. Aangezien een dergelijke officiële waarschuwing een blamage voor de regering zou betekenen -en dat nog wel in een verkiezingsjaar waarin rood-groen niet herkozen dreigde te worden- zette Schröder zijn volledige politieke gewicht in om te voorkomen dat Duitsland de 'blauwe brief' ontving. In januari 2003 kreeg Duitsland echter alsnog de officiële waarschuwing en bijbehorende boete. Alsof dit nog niet voldoende was lukte het de regering Schröder ook in 2003 niet om haar begrotingstekort binnen de regels van het Pact te houden. Opnieuw toonde de regering-Schröder zich bereid zich tegen de zelfopgelegde, gemeenschappelijke regelgeving en de gemeenschappelijke autoriteit in de vorm van de Commissie te verzetten. Dit verzet was wederom echter vooral bedoeld om binnenlandspolitiek voordeel te behalen. Schröder had kort tevoren zijn plannen gepresenteerd om de Duitse economie eindelijk uit het slop te trekken. Deel van deze plannen was een aanzienlijke belastingverlaging voor het bedrijfsleven. Indien Schröder aan de drie procentnorm moest voldoen zou hij of extra bezuinigingen moeten doorvoeren of zijn, toch al magere hervormingsplannen, moeten opgeven. Ironisch genoeg was het de Duitse regering onder Kohl die tijdens de onderhandelingen over de monetaire unie sterk had aangedrongen op strikte monetaire en fiscale criteria. Dat het een Duitse regering zou zijn die als eerste de regels van het stabiliteitspact aan haar laars zou lappen wekt op het eerste gezicht dan ook verbazing. De reden voor deze anti-Europese opstelling dient gezocht te worden in een tweetal elkaar versterkende ontwikkelingen. Ten eerste is de financiële

positie van de Duitse regering de afgelopen jaren continu slechter geworden. De enorme kosten van de Duitse hereniging, die tot op heden al ruim € 900 miljard bedragen, maar ook de uit de hand lopende uitgaven voor de sociale welvaartsstaat en de achterblijvende economische hervormingen in de afgelopen decennia hebben de financiële speelruimte voor de regering-Schröder sterk gereduceerd. Zelfs als Schröder zou willen zou hij grote problemen hebben om het begrotingstekort binnen de Europese drie procentnorm te houden. Hierdoor bezit Duitsland niet meer over haar meest effectieve instrument om de Europese politiek vorm te geven: de geldbuidel. Dit leidt tot frustratie over het Europese integratieproces dat men niet meer zo sterk kan beïnvloeden als voorheen.

Daar komt bij -en dit is de tweede reden voor het feit dat Duitsland de regels overtrad- dat Schröder zich minder gebonden voelt aan Europese afspraken. Hij wil zich niet meer tot elke prijs ondergeschikt maken aan internationale regels. Als geen andere kanselier voor hem is Schröder bereid om Duitse (economische) belangen boven Europese idealen te plaatsen. Zo bekritiseerde Schröder al in zijn eerste week het beleid van zijn voorganger Helmut Kohl, die hij verweet "*das Wohlwollen unserer Nachbarn mit*

Den Haag dient het Calimero-complex te onderdrukken

Nettozahlungen gleichsam erkaufen" te willen.¹⁰ Dit Duitse geld zou volgens Schröder dan in Brussel "*verbraden*" worden. Schröder vertegenwoordigt een recentelijk sterker wordende stroming die steeds minder bereid is het Europese federale ideaal met Duits belastinggeld te financieren. Hoewel Schröder formeel nog steeds een Europese federatie nastreeft,¹¹ is het duidelijk dat nationale elementen langzaam hun invloed op zijn Europapolitiek terugwinnen. Voor Schröder, en de stroming die hij vertegenwoordigt, is het niet meer vanzelfsprekend dat de Duitsers vanwege hun verleden een exclusieve morele verplichting ten opzichte van de Europese integratie hebben. Zo sprak Schröder in zijn eerste rede als kanselier voor de Bondsdag van een: "*Selbstbewusstsein einer erwachsenen Nation, die sich niemandem über, aber auch niemandem unterlegen fühlen muß*".¹² Deze Duitse 'zelfbewusten' zijn zo niet eurosceptisch dan toch meer geneigd de wenselijkheid van

een Europese statenbond boven een Europese federatie te verkiezen.

Pro-Europese koers

Zoals beide hier geschetste casestudies aangeven lijkt de Duitse Europapolitiek zich op een kruispunt te bevinden. Aan de ene kant is er de kracht van de traditionele stroming voor wie een federaal Europa naar het voorbeeld van de Duitse federale structuur het streven blijft. Deze stroming is bereid om specifiek Duitse belangen op te geven en financiële stimuli beschikbaar te stellen indien dit bijdraagt aan het bereiken van een bredere Europese consensus en voortgang in het integratieproces. Tegelijkertijd wordt ook in Duitsland het euroscepticisme sterker. Deels is dit terug te voeren op de slechte economische situatie in Duitsland waardoor de bevolking in toenemende mate bezwaren heeft tegen de *Zahlmeister*-rol van Duitsland in de EU. Duitse politici dienen rekening te houden met dit sentiment en dienen aan te geven wat de concrete voordelen van Europese integratie voor Duitsland zijn. Schröder is in dit opzicht exemplarisch. Hoewel Schröder in ieder geval retorisch ook een verenigd federaal Europa voorstaat, blijkt in de praktijk dat hij, als rasopportunist, in staat is onderbuikgevoelens bij het Duitse volk effectief te gebruiken in zijn politiek. Mede hierdoor wordt de rood-groene regering verweten "op alle gebieden de weg kwijt te zijn" en daardoor "een onvoorspelbare en onbetrouwbare partner" te zijn.¹³

Binnen de machtsconstellatie van de Duitse regering is de kanselier, veel meer dan de Nederlandse minister-president, verantwoordelijk voor het buitenlandse beleid. Daar komt nog bij dat Schröder na de top van Nice de buitenlandse politiek steeds meer als podium gebruikte in zijn mediacampagnes.¹⁴ Hierdoor is de rol van Fischer in de Duitse Europapolitiek meer op de achtergrond geraakt. In hoeverre dit ook betekent dat op de langere termijn Duitsland minder vanzelfsprekend een pro-Europese koers zal varen is nog onduidelijk. Veel hangt ook af van de vraag of de in Duitsland nog altijd sterke wens voor een federaal Europa bij de Europese partnerstaten op ondersteuning kan rekenen. Indien de renationalisering in alle Europese hoofdsteden het integratieproces in de toekomst net zo frustrant als in het Europese rampjaar 2003, valt niet uit te sluiten dat ook Berlijn haar koers zal wijzigen.

Duits-Nederlands partnerschap

Duitsland was voor Nederland decennialang de belangrijkste Europese partner. Niet alleen

de innige economische relaties maar ook de verregaande identieke politieke preferenties in Bonn en Den Haag versterkten de wederzijdse banden. Het gedeelde streven naar een federaal Europa en de aandacht voor de kleinere landen maakten Bonn tot een natuurlijke partner voor Nederland. Het lijkt erop dat de huidige relatie meer bekoeld is. Nederland is als partner minder belangrijk geworden voor Berlijn en de rood-groene Europapolitiek komt minder sterk overeen met de politieke preferenties en verwachtingen die in de Nederlandse politiek leven. Tegelijkertijd hebben de sociale transformaties en de toegenomen euroscepticiteit in Nederland in Duitsland voor verwarring gezorgd. Nederland voldoet niet meer aan de verwachtingen die in Duitsland heersen over het liberale, pro-Europese landje aan de Noordzee.¹⁵

De wederzijdse teleurstellingen geven aan dat het partnerschap tussen beide landen niet meer vanzelfsprekend is. Dat wil niet zeggen dat goede relaties vanuit Nederlands oogpunt minder belangrijk geworden zijn. In tegendeel. Zoals de omstrede minitop van 18 februari in Berlijn duidelijk maakte, zullen -zolang de grondwet ontbreekt- de grotere landen hun invloed explicieter aanwenden in Europa. In een dergelijke Europese constellatie is Duitsland nog steeds de meest 'natuurlijke' partner voor Nederland. Het lijkt in Den Haag doorgedrongen te zijn dat de agressieve 'boekhoudermentaliteit' die Zalm in Europa tentoonspredde, de Nederlandse invloed geen goed heeft gedaan. Politiek Den Haag lijkt zich neer te leggen bij het nieuwe *Leitmotiv* zoals dat door Bernard Bot geformuleerd is: nauwere aansluiting zoeken met Duitsland en Frankrijk, en indien deze (onverhoopt) een kopgroep vormen, hieraan meedoen. Nederland toont zich hiermee een pragmatist die het klappen van de huidige Europese renationaliserende *Zeitgeist* geschikt aanvoelt en op inspeelt. Hoewel een sterker federaal Europa op termijn zeker wenselijker is, heeft op korte termijn vooral een sterk Europa prioriteit. Om dit sterkere Europa te realiseren is de vorming van een kopgroep op dit moment onvermijdelijk. Den Haag dient dan ook het Calimero-complex te onderdrukken. Niet te hard tegen Duitsland protesteren, maar juist aansluiting zoeken bij de nu ontstane kopgroep. Alleen op die manier kunnen de belangen van de Nederlandse burger optimaal behartigd worden.

De auteur is als AIO werkzaam bij het Duitsland Instituut Amsterdam. De noten bij dit artikel zijn te lezen op www.d66.nl/idee.

Europa en de joods-christelijke traditie

In de discussie over het al of niet vermelden van de joods-christelijke traditie in de Preambule van de Europese Conventie staan voor- en tegenstanders scherp tegenover elkaar. In deze bijdrage wil ik vooral ingaan op een aspect dat te weinig aandacht heeft gekregen: de toekomst van Europa.

DOOR EDY KORTHALS ALTES

Dat de joods-christelijke traditie een belangrijk stempel heeft gedrukt op de Europese cultuur lijkt mij moeilijk te bestrijden. Daarbij denk ik niet alleen aan romaanse kerken en Gotische kathedralen, maar ook aan literatuur, muziek, schilderkunst en tal van andere uitingen van het Europese denken. Het voorbijgaan aan dit rijke culturele erfgoed is dan ook niets minder dan geschiedvervalsing. Doch de erkenning daarvan betekent bepaald niet de miskenning van het zo waardevolle aandeel dat de klassieke en Arabische cultuur aan de ontwikkeling van Europa heeft gehad. Waarom dan niet gezocht naar een formulering die recht doet aan al datgene wat aan onze fundamentele identiteit heeft bijgedragen?

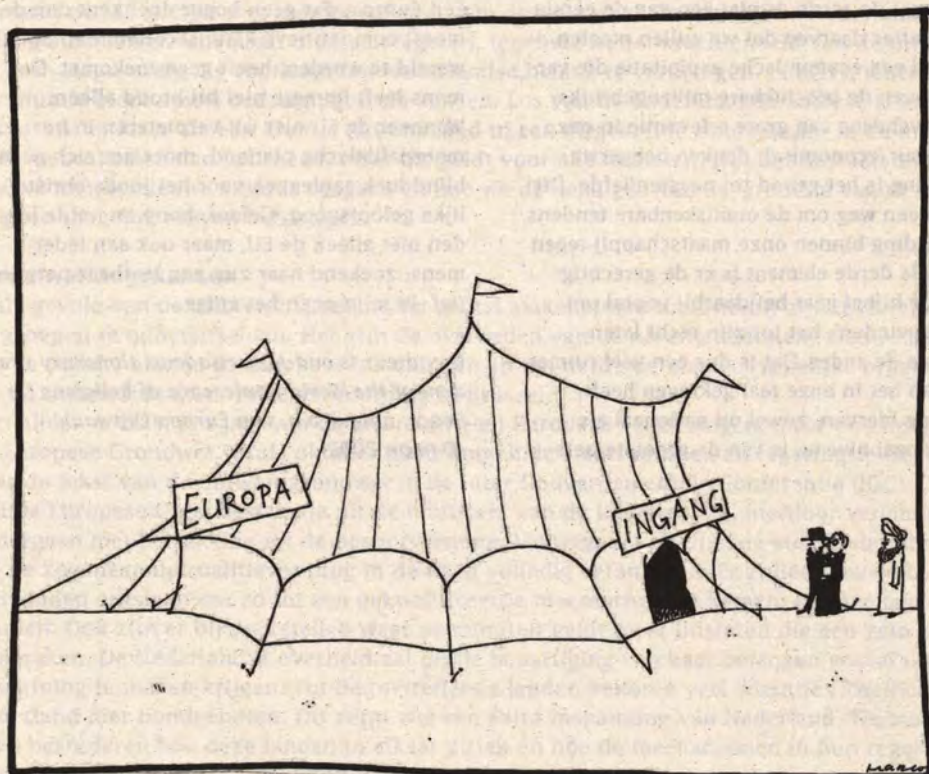
Veelkleurig continent

Onder diegenen, die zich keren tegen de vermelding van het christendom, zijn er die menen dat de waarden daarvan samenvallen met die van de Verlichting. In een nogal simplistische voorstelling van zaken wordt daarbij weleens Erasmus als voorbeeld genoemd. Zeker, Erasmus was een christen-humanist, maar wie zijn geschriften leest, ziet dat hij diep in het christelijk geloof geworteld is. Wordt bovendien niet veronachtzaamd dat het in het christendom niet in de eerste plaats gaat om waarden, maar om een levensinstelling? Het staat overigens buiten kijf dat de Verlichting ons veel goeds gebracht heeft. Zij heeft immers het vrije denken bevorderd en Europa bevrijd van de willekeur van vorst en kerk. Wel dient niet vergeten te worden dat veel van de door haar verspreide waarden niet zomaar uit de lucht zijn komen te vallen, maar een oudere basis hebben. Om slechts een voorbeeld te noemen: het concept gelijkheid uit de Franse revolutie vinden we al in de joodse bijbel. Zo lezen we in het boek Genesis dat God de mens - man en vrouw! - schiep naar zijn beeld. Ligt daar niet de basis van de unieke waarde van ieder mens, en dus van de fundamentele gelijkheid? Dat kerken niet zelden in strijd hiermee hebben gehandeld doet niets af aan deze oerwaarheid. Zowel de kruistochten, godsdienstoorlogen als de inquisitie zijn meer dan een schandvlek op het blazoen van de kerk. Maar ook de 'verlichte mens', die zich ontworsteld heeft aan de knellende banden van de religie, gaat niet vrijuit. De optimistische verwachting dat nu eindelijk een betere wereld kon worden opgebouwd werd niet bewaarheid. Twee wereldoorlogen hebben laten zien waartoe ook deze mens, na zijn 'bevrijding', in staat was en is. Eenieder die daarover nog enige illusies koestert, zou eens een kijkje moeten nemen in de laboratoria waar -in opdracht van democratisch gekozen politici- de meest afgrijselijke wapens worden ontwikkeld. Zwaarwegender nog dan het bovenstaande is het argument dat door niet-verwijzing naar de joods-christelijke traditie in de Preambule een sluier wordt gehangen voor een kostbare bron van inspiratie. Een bron die we hard nodig hebben in de huidige geestelijke woestijn. Onze cultuur is immers volkomen uit balans geraakt. Sedert decennia is de geestelijk/culturele groei ver achtergebleven bij de spectaculaire ontwikkeling op wetenschappelijk, technologisch en economisch gebied. Dat is een ernstige zaak omdat de mensheid, voor het eerst in haar geschiedenis, over apocalyptische krachten is gaan beschikken, die het leven op aarde kunnen vernietigen. Veel te weinig wordt beseft dat de beheersing van deze krachten een absolute voorwaarde is geworden voor overleving. Hiervan is thans geen sprake. Niet alleen omdat we niet beschikken over adequate internationale overeenkomsten en instituten, maar ook omdat het ontbreekt aan een diep geworteld ethisch bewustzijn dat deze zou moeten schragen. Dat laatste klemt te meer omdat de EU -evenals andere moderne samenlevingen- op tal van terreinen, waaronder die van biotechnologie en euthanasie, geconfronteerd wordt met zwaarwegende ethische beslissingen. Ditzelfde geldt ook voor de prio-

riteiten die we toekennen aan onze bestedingen, zoals bijvoorbeeld de afweging tussen bovenmatige militaire uitgaven en de middelen beschikbaar voor urgente wereldproblemen. Het is daarom van cruciaal belang te kunnen putten uit diepe bronnen die een constructieve bijdrage kunnen leveren aan een menswaardige samenleving. Natuurlijk moet daarbij ook gedacht worden aan de islam en de andere religies die thans in ons zo veelkleurig samengestelde continent vertegenwoordigd zijn. En zeker ook aan het Humanisme, dat zonder de joods-christelijke wortels niet goed denkbaar is. Juist nu komt het er op aan dat al deze verschillende religies en geestesrichtingen, zich gezamenlijk beraden over een nieuwe bezieling van Europa, die ons bevrijdt uit een steriele gretigheidscultuur. We zitten immers allen in dezelfde boot en in gevaarlijk vaarwater! Het getuigt daarom niet van wijsheid om zich al bij voorbaat af te sluiten voor de constructieve krachten, die te vinden zijn in het joods-christelijke geloofsgoed.

Solidariteit

De vrees voor een aantasting van de scheidingslijn tussen kerk en staat is bepaald ongegrond. In ons zo pluriform samengestelde continent kan er uiteraard geen sprake zijn van een terugkeer naar een 'christelijk Europa', waarin de kerkelijke macht de wet zou voorschrijven aan de politiek. Alleen een kleine reactionaire minderheid kan daar nog van dromen. Waar het echter wél om gaat is het vormgeven aan een constructieve dialoog tussen de verschillende religies en levensovertuigingen met de politieke organen van de EU. Het is verheugend dat de betekenis van deze dialoog gericht op het ontwikkelen van een nieuwe visie op een leefbare samenleving door de opstellers van de Conventie is onderkend. Europa heeft in het verleden kunnen putten uit verschillende geestelijke bronnen. Daaronder namen de joodse en christelijke religies een belangrijke plaats in. Beide godsdiensten hebben ook nu nog veel in huis dat een nieuw leven kan bieden aan mens en samenleving.

Zowel in het jodendom als christendom gaat het bovenal om een voortdurende fundamentele kritische bezinning op ons gedragspatroon, onze 'oriëntatie'. De bijbel herinnert ons immers aan het feit dat wij zijn ingebed in een grotere werkelijkheid, die de mens verre overstijgt. Op de funeste gevolgen van de miskenning van deze Transcendentie hebben vooraanstaande Europeanen zoals Václav Havel en Romano Guardini met klem gewezen. Hans Jonas rekende dit zelfs tot een van de grootste vergissingen in de geschiedenis! Maar wanneer dat 'eigen ik', onze autonomie onttroond wordt van de centrale plaats die het nu inneemt, rijst wel de vraag hoe we daarmee omgaan als mens en volk in de wereld.

Het voornaamste gebod geeft de gerichtheid op God en de medemens kernachtig weer. Het spreekt over het liefhebben van God met ons gehele hart en ziel, kracht en verstand en van de naaste als onszelf. Hieruit vloeit een heel aantal dingen voort. Allereerst eerbied voor Gods Schepping, dus voor alle leven. Dit impliceert dat wij deze aarde als goede rentmeesters met zorg dienen te beheren. De grootschalige milieuvernietiging, die de levensvoorwaarden voor toekomstige generaties aantast, is hiermee volstrekt in strijd. Doordenken van de draagwijdte van het grote gebod kan de ogen openen voor een andere, meer verantwoorde wijze van omgang met de aarde. Is niet een van de eerste consequenties daarvan dat we zullen moeten afzien van een economische exploitatie die veruitgaat boven de beschikbare milieugebruiksruimte? Eveneens van grote relevantie in onze door militair/economisch denken beheerste samenleving is het gebod tot naastenliefde. Dit wijst ons een weg om de onmiskenbare tendens tot verharding binnen onze maatschappij tegen te gaan. Als derde element is er de gerechtigheid. In de bijbel gaat het daarbij vooral om 'het wel bevinden', het tot zijn recht laten komen van de ander. Dat is dus een veel ruimer begrip dan het in onze taal gekregen heeft. Toepassing hiervan, zowel op nationaal als internationaal niveau, is van de grootste bete-

kenis. We hoeven alleen maar te denken aan de zorgsector en de asielproblematiek in eigen land of aan de schrijnende noord-zuid problematiek (honger, armoede, onderontwikkeling, ziektes). Solidariteit en barmhartigheid zijn nauw verbonden met gerechtigheid. Ook vrede! Het oude Psalmwoord 'vrede en gerechtigheid kussen elkaar' heeft immers nog niets van haar geldigheid verloren. Wanneer we werkelijk vrede willen zullen deze fraaie woorden ook vertaald moeten worden in een beleid dat tegemoet komt aan de belangen van de arme landen.

Ten slotte, een enkel woord over de bijdrage van christenen aan een nieuwe bezieling van Europa. Die ligt niet in dogmatische posities die kerken vaak verdelen; ook niet in een stelsel van vaste waarden en normen, die gestold zijn tot formules. Waar het op aan komt is het gaan van een weg, die in het Oude Testament o.a. door Mozes en Jesaja geweest is. Een weg waarop Jezus ons is voorgegaan. Hij was de Menselijke mens, doorgloed van Gods geest. Steeds met ontferming bewogen voor ieder mens, ongeacht rang, afkomst of levenswandel. En dat met een instelling van dienstbaarheid in een houding die getuigde van een grote geestelijke vrijheid en onafhankelijkheid van de heersende machten.

Een Europa, dat geen hoger doel kent dan de meest competitieve kenniseconomie in de wereld te worden, heeft geen toekomst. De mens leeft immers niet bij brood alleen. Wanneer de EU niet wil verpieteren in het materialistische platland, moet het zich geen blinddoek aanleggen voor het joods-christelijke geloofsgoed. Geloof, hoop en liefde bieden niet alleen de EU, maar ook aan ieder mens, zoekend naar zin, een leefbaar perspectief. In mijn ogen het enige.

De auteur is oud-Ambassadeur; Honorary president of the World Conference of Religions for Peace; auteur o.a. van Europa Ontwaak! (Damon 2002).

Belangenbehartiging in Brussel

De toetreding van tien nieuwe lidstaten in mei 2004 vergroot opnieuw de Brusselse arena. Nederlandse belangenbehartigers moeten straks opereren op een veranderd speelveld. Dit artikel beschrijft een aantal veranderingen van het speelveld en de effecten hiervan op het lobbyen in Brussel.

DOOR LODEWIJK BUSCHKENS

In 1957 ondertekenden de regeringsleiders van Duitsland, Italië, Nederland, Luxemburg, Frankrijk en België de Verdragen van Rome, waarbij de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (EURATOM) en de Europese Economische Gemeenschap (EEG) werden opgericht. Inmiddels is de oorspronkelijke club van zes al uitgegroeid tot een Unie met 15 lidstaten. Op 1 mei treden er nog tien landen toe tot de EU. De Europese Unie is niet alleen gegroeid in aantal lidstaten, maar ook de bevoegdheden zijn steeds vergroot.

Het speelveld waarin de Nederlandse belangenbehartigers opereren verandert aanzienlijk door de uitbreiding. Na 1 mei 2004 moeten de lobbyisten voor Nederlandse ministeries, decentrale overheden, gemeenten, bedrijven, brancheorganisaties en NGO's werken in een 'Brusselse structuur' die nog complexer wordt.

In dit artikel onderscheid ik drie ontwikkelingen waardoor het speelveld verandert, die mede in gang zijn gebracht door de uitbreiding. Ten eerste is dit de uitbreiding zelf, waardoor het aantal stakeholders enorm toeneemt. Deze uitbreiding is dan ook niet te vergelijken met de toetreding van Finland, Zweden en Oostenrijk in 1995, die op zijn beurt toch al de nodige veranderingen van het speelveld in gang zette. Ten tweede neemt de invloed van comitologie en andere voorbereidende processen bij de initiatiefneming van wet- en regelgeving toe. Ten slotte wordt de EU verrijkt met nieuwe culturen. Op deze ontwikkelingen zal de Nederlandse belangenbehartiger adequaat moeten reageren, teneinde in het krachtenveld van de uitgebreide EU even slagvaardig als voorheen het Nederlandse belang te verdedigen. Immers, iedere nieuwe situatie biedt zowel bedreigingen als kansen. Los van de onderstaande analyse is het natuurlijk zo klaar als een klontje dat ons land in een uitgebreide Unie minder in de melk heeft te brokkelen dan voorheen, maar dit geldt voor alle lidstaten. Het ligt dus aan onszelf hoe we met de nieuwe situatie omgaan en hoe we de belangen van de 'grootste van de kleinen' zo goed mogelijk blijven behartigen.

Samenwerkingskansen

Als gevolg van de uitbreiding neemt het aantal stakeholders toe. Hierbij zijn drie verschillende groepen te onderscheiden. Het zijn de overheden van de nieuwe lidstaten, nieuwe ambtenaren en politici binnen de Europese Instellingen en ten derde de maatschappelijke organisaties uit de nieuwe lidstaten, vertegenwoordigd in Brussel.

Niet alleen is 2004 het jaar van de uitbreiding en Europese verkiezingen, maar ook het jaar van de Europese Grondwet. Sinds oktober 2003 buigen de staatshoofden en regeringsleiders zich over de tekst van de ontwerpgrondwet in de Inter Gouvernementele Conferentie (IGC). De Raad van de Europese Unie, bestaande uit de ministers van de lidstaten, zal hierdoor veranderingen ondergaan met betrekking tot de besluitvorming. Vanwege de gewijzigde stemverhoudingen zal de zogenaamde coalitievorming in de Raad volledig veranderen. Er zullen nieuwe coalities van landen ontstaan om zo tot een gekwalificeerde meerderheid te komen, of deze tegen te houden. Ook zijn er bij voorstellen waar unanimititeit geldt meer lidstaten die een veto kunnen uitspreken. De Nederlandse overheid zal bij de behartiging van haar belangen vooral met coalitievorming te maken krijgen. Tot de toetredende landen behoren veel 'kleintjes'. Wellicht vindt Nederland hier bondgenoten. Dit vergt wel een extra inspanning van Nederland. We moeten goed bestuderen hoe deze landen in elkaar zitten en hoe de mechanismen in hun regeringen werken. Er treedt ook een grote lidstaat toe. Polen, een land met veel stemmen in de Raad, zal op het niveau van de lidstaten een speler zijn waar men rekening mee dient te houden. Hoe dit

in de praktijk gaat uitpakken, is echter een kwestie van koffiedik kijken, maar dat er een nieuw krachtenveld op het niveau van de lidstaten ontstaat is een feit.

Ambtenaren uit de toetredende landen zorgen ook voor een verandering van de arena in Brussel. De Europese Commissie geeft aan in de mededeling 'Activiteiten en personeel van de Commissie in de uitgebreide Europese Unie' dat het met het oog op de uitbreiding van de activiteiten tot de nieuwe lidstaten absoluut noodzakelijk is 3900 extra personeelsleden aan te werven om op kruissnelheid te komen in 2008. Met de uitbreiding in zicht zullen deze nieuwe posten vooral naar de nieuwe lidstaten gaan. Nederland heeft al te weinig ambtenaren binnen de EU-instellingen. Zo is het quota aan Nederlanders binnen de Europese Commissie momenteel niet volledig ingevuld. Aangezien het voor de belangenbehartiging altijd nuttig is om landgenoten binnen de Europese instellingen te spreken is dit niet gunstig. Ten aanzien van het Europees Parlement zullen er ook veranderingen optreden. Momenteel telt het Europees Parlement 626 leden. In het Verdrag van Nice is bepaald dat het Parlement uit 736 leden zal bestaan. Voor de Nederlandse belangenbehartiging betekent dit dat ons aantal europarlementariërs daalt van 31 naar 27. Na de toetreding van Bulgarije en Roemenië in 2009 loopt dit aantal terug naar 25. Nederlandse europarlementariërs zijn altijd behulpzaam voor de Nederlandse lobbyisten, maar een teruggang in hun aantal vormt voor de belangenbehartiging geen onoverkomelijk probleem. Goede contacten met europarlementariërs uit de andere landen zijn er altijd geweest en dienen nog meer opgezocht te worden. Waarschijnlijk zijn na de verkiezingen veel leden van het Parlement die uit de toetredende landen komen doorgewinterde politici, zoals oud-ministers. Zij zijn uiteraard bekend zijn met het fenomeen lobbyen. Toch vergt dit wel een extra inspanning voor de lobbyist. Hij zal zich goed moeten verdiepen in de achtergrond van deze nieuwe leden van het Europees Parlement. Naast de veranderende machtsverhoudingen in de Raad zal dit ook in het Parlement het geval zijn. De ver-

kiezingen zullen uitwijzen wat het effect van de uitbreiding is op de machtsverhoudingen in het Europees Parlement.

Ten slotte zijn de belangenbehartigers uit de nieuwe lidstaten ook een factor om rekening mee te houden. Zij zullen lobbyen voor hun belang en dat hoeft niet altijd hetzelfde te zijn als het Nederlandse belang. Maar belangenbehartigers uit de nieuwe lidstaten bieden ook samenwerkingkansen. Zo heeft Transport en Logistiek Nederland in Hongarije een waardevolle partner gevonden in haar lobbyactiviteiten tegen de dure heffingen in transitoland Duitsland. Ook de Nederlandse provincies hebben banden aangeknoopt met regio's in bijvoorbeeld Polen en Hongarije om gezamenlijk voor bepaalde doelen te lobbyen. Hetzelfde geldt voor Europese koepelorganisaties zoals UNICE of de EFRP, de Europese belangenbehartiger

voor aanvullende pensioenen. De nationale organisaties uit de toetredende landen worden maar al te graag lid van deze brancheorganisaties. Zij worden op hun beurt van harte welkom geheten.

Het fenomeen eartime zal zich doen gelden

Comitologie

Wie succes wil hebben in Brussel dient in een vroeg stadium van de besluitvorming aanwezig te zijn. Dit is regel nummer één van de belangenbehartiging.

Veelal is dit bij de voor het dossier verantwoordelijke ambtenaar van de Europese Commissie. Immers de Europese Commissie is de initiator van nieuwe wetgeving. In een Europese Unie met 25 lidstaten zal het hoogstwaarschijnlijk nog moeilijker dan momenteel zijn om tot overeenstemming te komen, althans gedurende de formele besluitvorming. Zo zal het in een Raad van 25 ministers ongetwijfeld moeilijker zijn om Commissievoorstelen te amenderen. Het is daarom zeer waarschijnlijk dat er een groter belang zal worden gehecht aan onderhandelingen en discussies die plaatsvinden gedurende de fase van het besluitvormingsproces, waar men de piketpaaltjes slaat. Met andere woorden de agendering, de spreekwoordelijke beginstappen van het formele besluitvormingsproces, dat bij de Europese Commissie begint. Het zal dus ook belangrijker dan voorheen zijn om de lidstaten zo

vroeg mogelijk in het besluitvormingsproces te integreren, wil men uiteindelijk in de latere ronden van het besluitvormingsproces tot een consensus kunnen komen. Dit zal veelal gebeuren in de comités van de Europese Commissie, maar ook in bijvoorbeeld consultatieronden. Het is de gewone gang van zaken dat in de beginfase van het formuleren van voorstellen voor het Europees Parlement en de Raad van ministers de Commissie gebruik maakt van zogenaamde comités. Dit zijn expertgroepen die bestaan uit afgevaardigden van de lidstaten, belangenbehartigers groepen en andere stakeholders. Het gebruik van deze comités zal alleen maar toenemen. Voor de belangenbehartigers houdt dit in dat ze zich in een nog vroeger stadium met de formulering van de voorstellen van de Europese Commissie en haar comités moeten gaan bemoeien. Nederland moet er vooral voor zorgen dat er landgenoten in deze comités terechtkomen. Op deze manier kan men tijdig te weten komen wat er in de pipeline van de Europese Commissie zit en er eventueel uit gaat komen!

Nationale bagage

Europa wordt gekenmerkt door een grote culturele en dus ook taalkundige verscheidenheid. Een van de doelstellingen van de grondleggers van de EU was de eerbiediging en het behoud hiervan. Daarom is het beginsel van de gelijkheid van de talen van begin af aan in de oprichtingsverdragen van de Europese Gemeenschappen vastgelegd. Hierdoor heeft iedereen beschikking over wetsteksten in de eigen taal. Met de huidige elf talen zijn er 110 verschillende vertalingen mogelijk. Met twintig talen na de uitbreiding stijgt dat aantal naar 380. Er zijn dus meer dan drie keer zo veel vertalers nodig, die bijvoorbeeld van het Fins naar het Hongaars kunnen vertalen. Het is evident dat dit de zaken er niet op vergemakkelijkt.

Een ander aspect dat de uitbreiding met zich meebrengt, is het feit dat veel nieuwe lidstaten een politieke cultuur hebben die sterk verschilt van die van de huidige EU-lidstaten. Cultuurverschillen blijken in de huidige EU al veel voor problemen te zorgen. Overheidsadministraties in zuidelijke lidstaten zijn in het algemeen meer hiërarchisch opgebouwd. Het poldermodel is eerder een uitzondering dan regel binnen de EU. Deze 'nationale bagage' nemen de nieuwe functionarissen en europarlementariërs ongetwijfeld mee naar Brussel. Aangezien bij lobbyen het menselijke aspect een bijzonder grote rol speelt, dient er dus terdege met deze cultuurverschillen rekening te worden gehouden. Hoe de juiste snaar van de 'nieuwelingen' uit Oost-Europa te raken, vergt nog de nodige studie voor menig Brusselse belangenbehartiger.

Het behartigen van belangen wordt boeiender en interessanter. Het wordt ook drukker in Brussel. Meer belangenbehartigers, meer Europese ambtenaren, nieuwe leden van het Europees Parlement en minder landgenoten binnen de Europese instellingen. Hier krijgt iedere lidstaat mee te maken. Het fenomeen van de *earitime* zal zich doen gelden. Dit houdt in dat een Europese ambtenaar ook maar 24 uur in een dag heeft en het moeilijker zal worden afspraken te maken. Het aloude lobby adagium 'kom met goede argumenten en benader de juiste personen' zal daardoor nog belangrijker worden. De Nederlandse belangenbehartiger zal tevens moeten zoeken naar nieuwe samenwerkingspartners en zich zo vroeg mogelijk in het besluitvormingsproces laten gelden. Op deze manier hoeft de uitbreiding geen bedreiging op te leveren en biedt het juist kansen. Vooral als we ons huiswerk beter doen dan de rest!

De auteur is lobbyist te Brussel.

FOTO: HERMAN WOUTERS

Rol regio's in Brussel groeit met EU mee

Of iedereen het nu leuk vindt of niet: de invloed van de regio's (bij ons provincies) groeit de laatste jaren gestaag. In ieder geval in het 'grote' Brussel. Het lijkt er wel op of Den Haag bij die trend achterblijft. Voer voor de Commissie Toepassing Subsidiariteit, met leden uit Eerste en Tweede Kamer (waaronder top-Brussel-expert Lousewies van der Laan) en natuurlijk andere vaste Kamercommissies die zich met Europa en Europese wetgeving bezighouden.

DOOR HEIN CANNEGIETER

Eerst was er het Witboek Good Governance. Dat was 2001. Daarin werd gezegd dat decentrale overheden betrokken moesten worden bij de besluitvorming op Europees niveau als het om zaken gaat die decentrale overheden raken (bijvoorbeeld staatssteun-regels) en als de implementatie van de wetgeving (mede) in handen ligt van die decentrale overheden. Verder lanceerde de Commissie in het Witboek het idee om naar aanleiding van het jaarlijkse werkplan van de Commissie overleg te hebben met de Europese en nationale koepels van decentrale overheden over de voornemens van de Commissie die de decentrale overheden (ook) aangaan. Ten slotte dook in het Witboek het idee op van de tripartite contracten voor de uitvoering van Europees beleid: contracten tussen EU, lidstaat en decentrale overheid. (Dit is nu in discussie naar aanleiding van de voorstellen voor de nieuwe structuurfondsperiode 2007-2013 in het 3e Cohesierapport dat de Commissie medio februari publiceerde.)

Betrokken decentrale overheid

Hierna was het Europees Parlement aan slag. Via de Resolutie Napolitano eind 2002 werden uitspraken gedaan die geheel in het verlengde lagen van het Witboek Good Governance. Ten slotte kwam medio vorig jaar de Europese Conventie met de tekst voor een nieuw EU-verdrag (de 'concept-EU-Grondwet'). Als we de teksten over decentrale overheden samenvatten, staat er het volgende in:

- een duidelijke en formele erkenning van de rol en positie van de decentrale overheden binnen de formele structuur van de Europese Unie
- garanties en reële mogelijkheden voor beïnvloeding van beleid en regelgeving in een vroeg stadium van het beleidsvormingsproces
- het Comité van Regio's kan naar het Hof in Luxemburg als het meent dat de subsidiariteitstoets niet juist is toegepast door de ene ten opzichte van de andere overheid.

Een voorbeeld uit de werkelijkheid van nu. DG Milieu heeft in het kader van de uitvoering van het Witboek Good Governance de regionale vertegenwoordigingen in Brussel gestimuleerd een platform op te richten waarin per lidstaat iemand zitting heeft van een van de regionale bureaus in Brussel van die lidstaat. Dit Environmental Platform of Regional Offices wordt intensief betrokken bij de brainstorming en ontwikkelingen binnen DG Milieu over nieuwe milieuwetgeving, wetgeving die in de meeste lidstaten de regio's -in ieder geval deel- moeten uitvoeren en handhaven. Dit EPRO functioneert nu anderhalf jaar en zeer tot ieders tevredenheid, ook dat van DG Milieu. Voor ons als decentrale overheden is het met name van belang, omdat we betrokken worden bij aanstaande wetgeving waarover nog niets of nauwelijks iets op papier staat. Iets dergelijks als het EPRO is inmiddels ook opgezet op het gebied van onderzoek en ontwikkeling, zelfs met geld van DG O&O.

De betrokkenheid van de decentrale overheden bij DG Regionaal Beleid is uiteraard evident. We

vinden bij dat DG altijd een open deur en er is bijna voortdurend contact tijdens de beleidsvormingsprocessen, zoals nu wat betreft de voorstellen voor de nieuwe structuurfondsperiode. Zoals bekend denken het Rijk en de decentrale overheden niet hetzelfde over de voortzetting van de structuurfondsen, maar we houden –uiteraard– onze Permanente Vertegenwoordiging op de hoogte van onze ideeën en meningen, al was het alleen al om zo invloed op de Haagse meningsvorming uit te oefenen. De Brusselse instellingen nemen we voor onze eigen rekening.

Involed op wetgeving

Onlangs kregen wij bezoek van een Tweede Kamerlid Jan Jacob van Dijk (CDA) die kennis wilde maken met het Huis van de Nederlandse Provincies in Brussel. Hij kent Brussel vrij goed: voordat hij Tweede Kamerlid werd was hij lid van het Sociaal en Economisch Comité, een adviesorgaan van de Europese instellingen. Naar zijn waarneming, zo meldde hij ons, is onze positie als decentrale overheden in Brussel veel sterker dan die in Den Haag op nationaal niveau. Wij kunnen dat als vertegenwoordigers van onze regio's in Brussel niet goed beoordelen, maar het zette ons wel aan het denken. Van Dijk is voorzitter van de Gemengde Commissie Toepassing Subsidiariteit. Natuurlijk is de belangrijkste focus van die commissie criteria te ontwikkelen op basis waarvan beoordeeld kan worden of voorstellen van de Commissie beter op nationaal niveau afgedaan kunnen worden dan op Europees, maar wat ons als Nederlandse decentrale overheden betreft, zal eenzelfde focus van die commissie gericht dienen te worden op wat beter op decentraal dan op nationaal niveau besloten kan worden. Zoals

gezegd: Lousewies van der Laan is lid van deze commissie. Ik neem aan dat IPO en VNG binnenkort de band met haar stevig zullen aanhalen! Ze heeft een grote Brusselse ervaring en herinnert zich zonder twijfel de groeiende invloed van de regio's daar. En kan inmiddels ook beoordelen of die invloed inderdaad groter is dan die van de decentrale overheden in Den Haag. En ook –want daar gaat het uiteraard uiteindelijk om– of die invloed leidt tot betere en beter uitvoerbare wetgeving.

Alle Europese regio's zijn inmiddels vertegenwoordigd in Brussel. De Nederlandse Provincies hebben ervoor gekozen landsdelige bureaus te stichten (sommige bestaan al meer dan 10 jaar) waardoor de provincies directe invloed in Brussel kunnen uitoefenen. Maar omdat wetgevingsdossiers waar decentrale overheden iets mee te maken hebben, voor alle provincies gelden, zijn die bureaus, samen met een bureau van het IPO, onder een dak gezet en werken zij ook nauw samen op die dossiers. De besluitvorming over de position papers loopt via het IPO in Den Haag. Inmiddels zijn de vier grote steden van ons land in hetzelfde gebouw in Brussel neergestreken en wordt ook met hen nauw samengewerkt. Alleen de vertegenwoordiging van de VNG is elders in Brussel gevestigd. Samen met het Kenniscentrum Europa Decentraal in Den Haag geeft het Huis van de Nederlandse Provincies wekelijks een nieuwsbrief uit met het Europese nieuws van die week dat van belang is voor decentrale overheden. Die nieuwsbrief, de Europese Ster, is in te kijken via www.nl-prov.be.

De auteur is Coördinator Huis van de Nederlandse Provincies.

De grenzen aan de Brusselse media

De media kunnen er niet veel aan doen dat Europa nauwelijks leeft bij de mensen. Dat de eenwording zo weinig aanspreekt heeft meer met de ontoegankelijke aard van het 'product' te maken dan met communicatie. Europa heeft nu eenmaal geen charisma en is niet sexy. De Europese Unie is tot nu toe ongetwijfeld succesvol geweest, maar vooral op terreinen die de verbeelding van de burger nauwelijks raken. Omgekeerd heeft zij weinig succes geboekt op terreinen die de verbeelding van de burger wel raken.

DOOR EPPO JANSEN

Europa is op dit moment nog niet veel meer dan een markt. Zoals de oud-voorzitter van de Europese Commissie Jacques Delors placht te zeggen: "Je kunt niet verliefd worden op een markt." De vele regels die de EU in het leven heeft geroepen, hebben het goed functioneren van die markt mogelijk gemaakt, maar ze hebben geen hartstochten los gemaakt. Als de gemeenschap nieuwe regels vaststelt voor de samenstelling van cacao, is dat van belang voor de economie van een aantal ontwikkelingslanden, de haven van Amsterdam (belangrijkste cacaohaven van de wereld) en de voedselsector binnen de EU. Daar volgt men de ontwikkeling op de voet met intensieve activiteiten van lobbyisten bij de Europese Commissie, de Raad van Ministers en het Europees Parlement. De vakpers zal er stellig gedetailleerd over schrijven. Maar buiten de sector zullen maar weinig mensen zich druk maken over deze problematiek, afgezien misschien van een fanatieke liefhebber van bonbons. Niet anders is het bij de rijtijdenregeling voor het wegvervoer, de veiligheid op de arbeidsplaats of de ammoniakvervuiling in de landbouw. De media gaan er vanuit dat dit voor de gemiddelde lezer saai onderwerpen zijn en zullen er terughoudend of helemaal niet over berichten.

Referentiekader

Welk Europa zou de burger echt raken? Dat zou een Europa zijn dat succesvol is in de aanpak van de internationale criminaliteit (inclusief terrorisme) en voor meer veiligheid op straat zorgt. Dat zou een Europa zijn dat een succesvolle vredesoplossing aandraagt voor het Midden-Oosten of weet te voorkomen dat stammen in Afrika elkaar bijna uitroeien. Dat zou een Europa zijn dat een fatsoenlijke gemeenschappelijke aanpak van immigratie, asielzoekers en vluchtelingenstromen tot stand brengt. Zo'n Europa zou zichzelf verkopen en vanzelf zijn weg vinden in de media. Dit Europa bestaat echter nog slechts in rudimentaire vorm. Nog steeds is er sprake van een politieke dwerg naast de economische reus. Waarom gaat de samenwerking hier zo veel moeilijker dan bij de markt? Omdat het hier veel meer moeite kost soevereiniteit af te staan aan Europa. Het win-win effect dat de markt kenmerkt en meerderheidsbesluiten toelaat, is hier minder evident. Uiteenlopende opvattingen over solidariteit, te nemen risico's, Europa's plaats in de wereld en geloof in eigen superioriteit vormen obstakels die ook het opgeven van het vetorecht lastig maken. Het Europa waar je graag naar zou kijken op de buis of over zou lezen in de krant ontbreekt grotendeels.

Voor zover Europa wel bestaat zit er een hoop mist tussen het besluitvormingsproces en de burger. Dat het bij dat proces grotendeels om vreemde meneren en mevrouwen gaat, die meer dan vijftig procent van onze regelgeving bepalen, werkt vervreemdend. Daarnaast is de Europese besluitvorming weinig doorzichtig en ook niet altijd democratisch. Het samenspel van Raad, Commissie en Europees Parlement is anders dan de burger thuis gewend is. De traditionele machtenscheiding (Montesquieu) is afwezig. Het ontbreekt aan een gemakkelijk herkenbaar, open speelveld waar je meteen kunt zien wie de goals maakt. Het drama zo het al bestaat blijft verscholen.

Voor de herkenbaarheid van het proces is de afwezigheid van overeenstemming over het einddoel van de integratie een bijkomend probleem. De burger mist een referentiekader. Het zou

de burger aanzienlijk helpen indien de media zouden kunnen melden wat vandaag in Brussel is overeengekomen en hoe dat vorm krijgt. Zolang de lidstaten echter de filosofie van 'we zien wel waar we uitkomen' blijven huldigen, kun je van de burger moeilijk veel betrokkenheid verwachten.

Rug naar Europa

Media zijn geen sociale instrumenten ter verheffing van de burgers. Zij kunnen het moeilijk stellen zonder een reeds bestaand engagement van lezer of kijker waaraan zij kunnen appelleren. Zo'n engagement zou op gang gebracht kunnen worden indien de Europese eenwording op school haar plaats zou krijgen in de vaderlandse geschiedenis. Daaraan ontbreekt het grotendeels. Ook dat maakt dat de integratie vooral 'buitenland' is en iets voor specialisten. Dat dwingt de media voortdurend tot uitleg. Journalistiek gezien is dat vaak weinig

aantrekkelijk, maar wel onvermijdelijk, willen de geserveerde brokken een beetje hapklaar zijn. Telkens moet het schepingsverhaal van de EU er weer worden bijgehaald. Kunstgrepen worden gehanteerd, waarbij de Europese Commissie voor het gemak wordt verheven tot 'het dagelijks bestuur van de EU'.

Kijk je nu naar hoe de media hun taak tot nu toe hebben vervuld, dan kun je vaststellen dat de geschreven pers in het algemeen de EU-agenda redelijk heeft bijgehouden, zij het vaak op een wat plichtmatige wijze. Wel lijkt er soms onevenredig veel aandacht te zijn voor onderwerpen waar de menselijke factor het wint van de zakelijke inhoud. Denk aan mevrouw Cresson en haar tandarts, denk aan de declaraties van de Europarlementariërs, de uitlatingen van brokkenpiloot Prodi, de vele schandalen met olijfgaarden, vleesexporten enz. Deze aandachtverdeling overheerst tegenwoordig ook waar het gaat om de binnenlandse berichtgeving, maar valt in Europa misschien eerder op door het scherpe contrast met de gewoonlijk vaak grijze nieuwsgaring. Vergeleken met de geschreven pers heeft de televisie, althans in Nederland, meestal met de rug naar Europa gestaan. Het is waar dat de integratie niet fotogeniek is. Beelden van

ministers die de trappen op schieten van een kil gebouw zijn niet erg aantrekkelijk. Toch zijn er andere beelden denkbaar om te ondersteunen wat in Europa gaande is. Indien je bereid bent uit te leggen wat de gevolgen zullen zijn van de te nemen besluiten, zijn er zo toch heus wel aansprekbare aanknopingspunten voor de tv-kijker. Daar is echter een kennis en diepgang inzake Europa voor nodig die op de bureauredacties in Hilversum meestal ontbreekt. Lang heeft men er volhard in een provincialistische houding van 'dat interesseert toch geen hond'. Dat het ook anders kan en allerm minst hoeft te leiden tot vervelende programma's is vaak bewezen door de Britse en Duitse televisie. Juist omdat de belevenis van Europa voor de burger voornamelijk plaats heeft via de media, is het voor de toekomst misschien toch goed te wijzen op mogelijke verbeteringen.

Mankracht

Naarmate een nog groter percentage van de regelgeving uit Brussel komt zullen de media hun aantal correspondenten in de Belgische hoofdstad verder moeten uitbreiden.

Ongetwijfeld is nu sprake van een overbelichting van het Binnenhof en een onderbelichting van Brussel. In Den Haag zijn rond de tweehonderdvijftig journalisten bezig met parlement, regering en

departementen. In Brussel zijn ruim dertig Nederlandse correspondenten actief, die zich meestal ook nog met de NAVO en België zelf bezig moeten houden. Kwaliteitskranten worden meestal maar door twee personen vertegenwoordigd. Geen wonder dat zij daardoor zelden tijd hebben zich op originele, creatieve wijze in te graven in het soort thema's waarvoor op het Binnenhof een heel team kan worden vrijgemaakt. Zo zijn interviews met de belangrijkste actoren in het EU-krachtenveld betrekkelijk zeldzaam. Achtergrondverhalen die met voorbeelden uitleggen waar het bijvoorbeeld bij de werking van de interne markt aan schort of waarom een effectieve Europese defensiesamenwerking zo moeizaam van de grond komt, ontbreken veelal.

Opmerkelijk is dat geen enkel Nederlands medium een correspondent heeft die zich

De burger mist een referentiekader

louter met het Europees Parlement bezig houdt. In het verleden werd vaak gemeend dat de nieuwswaarde van dit orgaan gering was. Tegenwoordig heeft het EP bij ongeveer tachtig procent van de Europese regelgeving evenveel te vertellen als de Raad van Ministers. Dat wil zeggen dat beide organen het recht van veto hebben en er samen uit moeten zien te komen (de conciliatieprocedure) als hun standpunten botsen. Daarom ook zijn talrijke en machtige lobby's voortdurend actief bij het EP. Deze hebben op hun terrein meestal een enorme kennisvoorsprong op de in Brussel vertegenwoordigde media op een wijze die op het Binnenhof ondenkbaar is. Vaak zullen de door het EP beoogde amendementen technisch van karakter zijn en daardoor niet spectaculair. Maar het zijn wel amendementen die 350 miljoen Europeanen (en na de uitbreiding op 1 mei nog veel meer) beïnvloeden en van grote invloed zijn op de werking van hun interne markt. Voor een correspondent die het werk in EP en met name in zijn Commissies goed volgt, komt er stellig veel boven water wat althans voor een deel van de lezers belangwekkend is. Het grote probleem zijn natuurlijk de kosten. Een buitenlandse correspondent is veel en veel duurder dan een redacteur op de nationale redactie. Toch zullen de media zich moeten oriënteren op een andere indeling van te maken kosten gezien het toenemende belang van Europa.

Een niet oplosbaar probleem blijft natuurlijk dat er wel Europese besluiten zijn, maar

geen Europese media. Correspondenten in Brussel hebben allemaal de begrijpelijke neiging het nieuws te benaderen van uit een nationale invalshoek. Centraal daarin staat gewoonlijk het relaas van de eigen bewindslieden of parlementariërs. Deze hebben meestal de neiging voor zichzelf een heldenrol op te eisen en het optreden van tegenstanders te bagatelliseren. Daardoor ontstaat vaak een vertekend beeld van wat zich heeft afgespeeld. Wie de krantenverslagen uit de vijftien verschillende EU-lidstaten van een en dezelfde vergadering vergelijkt, zou soms kunnen denken dat het telkens om en andere bijeenkomst gaat. Het zou zinvol zijn hier naar een ruimere, meer Europese benadering van het nieuws te streven. Ook dit is voor een deel afhankelijk van meer mankracht.

Juist door het feit, dat de Europese eenwording met haar grensoverschrijdend karakter zich vaak buiten het directe gezichtsveld van de burger afspeelt, hebben de media een enorme verantwoordelijkheid om de burger duidelijk te maken wat er precies in zijn wereld verandert. De conclusie van dit artikel mag zijn dat de media zich hier veelal wel van bewust lijken, maar dat zij voor een goede vervulling van hun taak doorgaans onvoldoende toegerust zijn

*De auteur is voormalig hoofd
Voorlichtingsbureau Europees Parlement in
Nederland*

Een uitgebreid sociaal Europa

Het jaar 2004 is voor Europa een bijzonder belangrijk jaar. Op 1 mei 2004 treden 10 nieuwe staten toe tot de Europese Unie en wordt het aantal lidstaten uitgebreid van 15 naar 25 landen. Een uitbreiding met zoveel landen tegelijk heeft sinds de totstandkoming van de Europese Unie niet plaats gehad. De eerdere vier uitbreidingsronden kenden een veel beperkter karakter. Zo zijn er de laatste keer in 1995 slechts drie nieuwe landen toegetreden en dat was samen met de uitbreiding in 1973 de meest omvangrijke uitbreiding tot nu toe. Nu de 10 nieuwe lidstaten na jarenlange onderhandelingen eindelijk aan de Europese deur kloppen waait het stof flink hoog op. De uitbreiding heeft immers grote financiële consequenties en de voorgestelde begroting van de Europese Commissie heeft voor veel kritiek gezorgd.

DOOR AUKE BLAAUWBROEK

Op sociaal gebied is de angst voor goedkope werknemers uit de toetredende landen actueel en heeft de meeste nationale regeringen ertoe gebracht het land 'op slot' te doen waarmee een van de grondbeginselen van de Unie overtreden wordt, namelijk een ruimte zonder binnengrenzen waarin vrij verkeer van personen en werknemers gegarandeerd is. In hoeverre zijn wij er in Europa eigenlijk in geslaagd om een ruimte te creëren zonder binnengrenzen en welke consequenties heeft de aanstaande toetreding van 10 nieuwe lidstaten voor deze binnenruimte. In dit artikel wordt vanuit sociaal-economisch perspectief een antwoord gegeven op deze vragen.

Economische integratie centraal

De oorspronkelijke doelstelling van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in 1951 en later van de EEG in 1957 is gericht op economische samenwerking en het creëren van een gemeenschappelijke markt. Nog steeds is de interne markt een van de stuwende krachten van de huidige Europese Unie (EU) samen met de Economische en Monetaire Unie (EMU). Een van de consequenties

van de interne markt is dat de nationale overheidsmonopolies langzamerhand worden afgebroken. Tijdens de Top in Lissabon in maart 2000 zijn bijvoorbeeld verregaande afspraken gemaakt om de openbare Nutsvoorzieningen te liberaliseren, notabene diensten van algemeen belang waar eigenlijk niemand buiten kan. Particuliere ondernemingen worden onder bepaalde voorwaarden tot deze markten toegelaten zodat er concurrentie mogelijk is. Concrete resultaten hebben we reeds kunnen zien in de telecommunicatie en de energiemarkt komt in Nederland dit jaar nog gedeeltelijk vrij. Daarnaast loopt de discussie of de interne markt ook consequenties gaat hebben voor de onderwijssector en de gezondheidssector. Vanuit sociaal oogpunt dienen deze sectoren te worden gevrijwaard van mededingingsregels.

Een tweede drijvende kracht onder de EU is de totstandkoming van de EMU. Zo zijn in 1999 de wisselkoersen van 11 van de 15 nationale munten in de EU vastgelegd, zodat ze ten opzichte van elkaar niet meer konden fluctueren en er feitelijk één munteenheid is ontstaan. Op 1 januari 2002 is dit proces voltooid met de invoering van de Euro als Europese munt. Om de munt te mogen invoeren hebben de lidstaten aan veel voorwaarden moeten voldoen, waaronder het terugdringen van het begrotingstekort en het beheersen van de inflatie en de staatsschuld. Deze voorwaarden hebben in de meeste EU-landen geleid tot forse herstructurering van de overheidsuitgaven met veelal grote sociale consequenties. De bescheiden economische groei eind jaren '90 en de huidige crisis hebben zoals bekend in enkele landen

Met de 10 nieuwe landen worden de binnengrenzen aangescherpt en opgehoogd

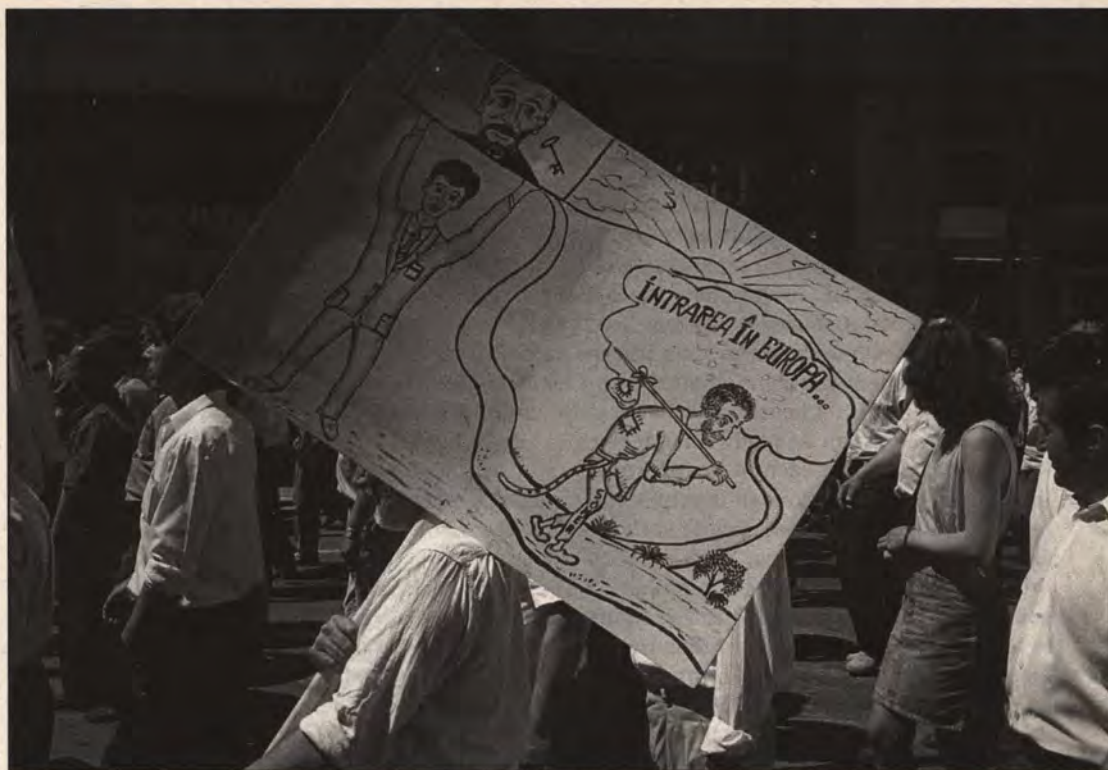

FOTO: HERMAN WOUTERS

geleid tot overschrijdingen van de begrotingsregels. In Nederland hebben we tot nog toe de overschrijdingen beperkt weten te houden, zij het dat de bezuinigingen van het huidige kabinet Balkenende II grote financiële gevolgen kent binnen de sociale wetgeving. Ook de onlangs aangekondigde extra bezuinigingen van 2 miljard om het begrotingstekort in 2004 niet boven de 3% te laten stijgen zal, gezien de uitlatingen van minister de Geus, ook voor een belangrijk deel de sociale wetgeving treffen.

Sociale integratie op het tweede plan

Europa is in een nieuwe fase beland. De economie en de munt is Europees, veel bedrijven en instellingen richten zich meer op Europa terwijl het sociale beleid voor het overgrote deel nog op nationaal niveau wordt gemaakt. Ook op het gebied van belastingen, noodzakelijk om het sociale beleid te financieren, houden de lidstaten krampachtig vast aan hun autonomie. Sinds de verdragswijzigingen van Maastricht (1992) en Amsterdam (1997) heeft de Europese Unie weliswaar algemene bevoegdheden om zich met sociaal beleid bezig te houden, maar maakt zij daar nog weinig gebruik van.

Belangrijkste uitzonderingen daarop zijn de gelijke behandeling van mannen en vrouwen in de sociale zekerheid en de bescherming van de rechten van migrerende werknemers. Er zijn echter nog geen plannen om sociale zekerheidsstelsels te harmoniseren. Daarvoor verschillen de stelsels ook teveel van elkaar, zowel kwalitatief als juridisch en dat is weer te verklaren doordat sociale stelsels een weerspiegeling vormen van het welvaartspeil en de maatschappelijk historische opbouw van het land. Ondanks de verschillen groeien de meeste landen zichtbaar naar elkaar toe en worden de niveauverschillen steeds kleiner. Dit convergentieproces vindt op dit moment ongecontroleerd plaats en leidt niet overal tot een hogere kwaliteit. Daarom is het van belang dat er op basis van Europese sociale parameters sturing wordt gegeven aan dit convergentieproces en er een sociaal minimum wordt vastgesteld voor alle EU-landen. Daarbij kan gedacht worden aan gelijkschakeling van rechten op pensioenen, rechten bij arbeidsongeschiktheid en een financieel minimum gebaseerd op een bepaald percentage van het gemiddeld inkomen van het land.

De uitbreiding

Volgens Wim Kok in zijn verslag aan de Europese Commissie is de komende uitbreidingsronde een nieuwe stap in de Europese integratie: een historische kans om een einde te maken aan de kunstmatige scheiding tussen West- en Oost-Europa. De 10 lidstaten willen graag toetreden om zo toegang te krijgen tot de interne markt en de bijbehorende financiële steun die economische en sociale voordelen bieden. Ook de EU zelf is gebaat bij de uitbreiding, er komen immers 75 miljoen consumenten bij en in het overgangsproces heeft het bedrijfsleven al heel wat profijt gehad van de nieuwe handels- en investeringsmogelijkheden in Oost-Europa. In de onderhandelingsronden is echter veel te weinig aandacht besteed aan de sociale aspecten van de uitbreiding. Door het ontbreken van Europese regelgeving op het gebied van lonen, sociale zekerheid en directe belastingen blijven de verschillen met de nieuwe lidstaten erg groot en blijft de kans op sociale dumping bestaan. Daar komt bij dat veel mensen in de kandidaat-lidstaten een dusdanig laag inkomen hebben dat ze onder de armoedegrens dreigen te gaan leven. Deels wordt door de Europese Commissie wel tegemoet gekomen aan deze zorgen. In een onlangs verschenen rapportage over economische en sociale cohesie stelt de Commissie voor om financiële steun te reserveren voor die lidstaten en regio's die het minst ontwikkeld zijn. Met het oog op de aanstaande toetreding van 10 relatief arme landen, hebben de traditionele 'arme lidstaten' geprotesteerd en is een compromis bereikt waarmee een deel van de gelden ook beschikbaar blijven voor de regio's in de huidige lidstaten. Uiteindelijk is de structurele financiële steun van tijdelijke aard en is het zeker de vraag of de economische en sociale problemen daarmee opgelost kunnen worden.

Ruimte zonder binnengrenzen?

Zijn wij nu op weg naar een geïntegreerd Europa zonder binnengrenzen? Op economisch vlak zijn er veel mijlpalen bereikt en zal de toetreding van 10 nieuwe lidstaten voor zowel de huidige als de nieuwe landen voordelen bieden. Op sociaal vlak lopen we mijlen achter. Deze achterstand kent verschillende oorzaken. De focus is te lang gericht geweest op interne markt en de EMU en sociaal beleid is pas sinds de jaren '90 serieus opgepakt, maar kent nog nauwelijks Europese wetgeving. Gezien de huidige economische situatie wordt de

nadruk teveel gelegd op het beheersen van de overheidsuitgaven met grote gevolgen voor de sociale zekerheid binnen de lidstaten. Daar komt bij dat politici weinig eer denken te kunnen behalen op het sociale beleidsterrein. Het klinkt stoer en ferm dat de EU niet verder moet uitbreiden en zich moet beperken tot het wegnemen van belemmeringen voor het onderling economisch verkeer en dat vervolgens het mes gezet moet worden in de subsidies aan de arme regio's. Dat oppert Bolkestein terwijl hij zit te mijmeren over een langer verblijf in Brussel.

Op het sociale vlak zijn de binnengrenzen nog volop aanwezig en met de komst van de 10 nieuwe landen zullen deze binnengrenzen nog eens aangescherpt en opgehoogd worden. Straks zijn we wellicht de paspoorten kwijt, maar worden we geconfronteerd met sociale barrières en beschermende regelgeving om werknemers uit andere lidstaten buiten de deur te houden.

Juist nu is verdere en diepgaande ontwikkeling van sociaal beleid noodzakelijk, waarmee er evenwicht moet ontstaan tussen economische welvaart en sociale rechtvaardigheid. De strategische doelstellingen van Lissabon, gericht op duurzame economische groei met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang moet daarin het vertrekpunt zijn. Constateringen van staatssecretaris Nicolaï dat Lissabon op sterven na dood is en eigenlijk begraven moet worden, zijn destructief voor de sociale discussie en werken contra-productief. In plaats van doemdenken en negatief navelstaren zou het dit kabinet sieren om het Nederlands voorzitterschap in de tweede helft van 2004 aan te grijpen om de sociale discussie nieuw leven in te blazen en sociale normen en waarden te formuleren voor een geïntegreerd Europa waarin plaats en bestaansrecht is voor alle burgers van de 25 lidstaten. Het is vast toeval dat de herziening van Europese verdragen die leidden tot intrede van sociaal beleid beiden in Nederland tot stand zijn gekomen (Maastricht en Amsterdam). Het huidige kabinet kan zichzelf een belangrijke plaats geven in de Europese historie als in de tweede helft van 2004 de sociale discussie nieuwe impulsen krijgt en het ambitieniveau flink omhoog gaat onder het motto: economische welvaart is goed, sociale rechtvaardigheid is beter.

De auteur is werkzaam bij FNV Brussel

TERRORISMEBESTRIJDING VERSUS BURGERRECHTEN:

Een ongelijke strijd?

De Verenigde Staten hebben sinds 11 september 2001 verschillende maatregelen genomen in het kader van de *war on terrorism*. De Amerikaanse overheid dwingt, conform de Transport Security Act en de uitvoeringsbepalingen daarvan, zoals de Aviation Security Screening Records, luchtvaartmaatschappijen die in Europa actief zijn inzage te geven in de commerciële gegevens van haar passagiers. Doel van deze dataverzameling en -uitwisseling is om vooraf ten aanzien van elke passagier te kunnen beoordelen of deze een potentieel gevaar vormt. Zo moet verhinderd worden dat terroristen een vliegtuig in stappen.

DOOR JOHANNA BOOGERD

Indien de luchtvaartmaatschappijen deze gegevens niet geven worden ze bedreigd met het verlies van landingsrechten of hoge boetes. De Europese Commissie laat het verzenden van deze gegevens ogluikend toe. Pas na twee resoluties en een dreigement van het Parlement om naar het Hof van Justitie te stappen, is de Europese Commissie onderhandelingen begonnen over een verbeterde overeenkomst. Op dit moment wordt de Europese privacywetgeving echter geschonden.

Passenger Name Record

Zeker na de aanslagen in Madrid bestaat er geen twijfel over de noodzaak om terrorisme te bestrijden. We moeten ons echter niet laten verblinden door woede en angst. Het kan niet zo zijn dat terrorismebestrijding verwordt tot een vrijbrief die een ongelimiteerde inbreuk op burgerrechten goedpraat. Elementaire burgerrechten zijn te kostbaar om opgegeven te worden ten bate van een schimmig en vrijwel onmogelijk te controleren anti-terrorismebeleid. Uit zorgvuldige en uitgebreide bestudering van de overeenkomst met de Verenigde Staten blijkt dat er te veel bezwaren zijn om in te stemmen met de huidige gang van zaken. Ten eerste hebben Europese burgers in de Verenigde Staten vrijwel geen enkele basis om naar de rechter te stappen, vanwege de gebrekkig geregelde juridische onderbouwing van het akkoord. Dit betekent dat zij geen verhaal kunnen halen indien gegevens niet correct zijn of zich andere moeilijkheden voordoen.

Ten tweede voldoet de overeenkomst niet aan de eisen die het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens stelt aan dergelijke overeenkomsten. Bovendien is de behandeling van deze overeenkomst een *crucial case* voor de verhouding tussen democratische principes en burgerrechten enerzijds en angst voor gruwelijke aanslagen anderzijds. Verder staat er in de eerste zin van de overeenkomst dat zolang er geen filtersysteem in werking is, de huidige ongelimiteerde toegang tot de computersystemen wordt gelegaliseerd. Dit houdt in dat ook gegevens met betrekking tot onder meer een bijzondere service wegens de gezondheid van de passagier of maaltijdkeuzes worden uitgewisseld.

Hoewel de naam anders doet vermoeden wordt niet enkel de naam van een passagier opgeslagen in het Passenger Name Record. Van Europese burgers wordt een lijst aan gegevens opgesteld die betrekking hebben op de handelingen van de passagier vanaf het moment van de boeking van de reis naar de Verenigde Staten tot en met de aankomst aldaar. Grofweg worden de volgende gegevens opgeslagen en uitgewisseld:

- gegevens aan de hand waarvan de passagier met de personen in zijn gezelschap kunnen worden geïdentificeerd, alsmede degenen die de reservering hebben geboekt, het reisbureau of de employé die de boeking heeft bevestigd en/of de tickets heeft uitgegeven;
- de gegevens van de reis waarvoor het ticket is uitgevaardigd maar ook alle andere trajecten die onderdeel van dezelfde reis uitmaken als de reis uit verschillende etappes bestaat, met meerdere tickets;
- gegevens met betrekking tot de betalingswijze, creditcardnummers, bijzondere voorwaarden voor bepaalde groepen (frequent flyer, lid van bijzondere groepen), e-mailadressen alsmede woonadressen en telefoonnummers thuis of op het werk die bij de reservering

worden opgegeven en contactpersonen;

- specifieke opmerkingen van het personeel van de luchtvaartmaatschappij.

Bovendien kan de bankrekening van een verdachte via de kredietkaartgegevens worden gecontroleerd op basis van Amerikaanse wetgeving of wanneer een Amerikaanse rechter dit toestaat.

Europeanen vogelvrij

Amerikanen kunnen naar de rechter gaan als ze van mening zijn dat nieuwe regelgeving in strijd is met de grondwet. Een goed voorbeeld hiervan is de rechtszaak die Amerikaanse burgers met succes hebben aangespannen tegen de luchtvaartmaatschappijen Blue Air en NorthWest Airlines, die eveneens persoonlijke gegevens afstonden aan de Amerikaanse autoriteiten. Omdat de Amerikaanse rechter van mening was dat deze praktijk in tegenspraak is met Amerikaanse privacywetgeving, moesten deze vliegmaatschappijen de dataverzending stopzetten. Het Amerikaanse Congres heeft, in navolging van de Amerikaanse rechter, besloten om de financiering van een nog omvattender informatiesysteem stop te zetten. In tegenstelling tot Amerikaanse burgers is het voor Europese burgers onmogelijk om zich in de VS tot een rechter te wenden en zich te beroepen op het recht op privacy.

Het bizarre gevolg van deze onvolkomenheden in de huidige overeenkomst met de Amerikanen is dat een zogenoemd CAPPs II-systeem op dit moment door de Amerikaanse overheid met behulp van Europese (!) persoonsgegevens getest dreigt te worden. Vooral nog is deze dreiging met drie maanden uitgesteld vanwege onvolkomenheden in het Amerikaanse systeem. Maar overeind blijft dat het CAPPs II-systeem niet getest mag worden met gegevens van Amerikaanse burgers, vanwege de uitspraak van de Amerikaanse rechter.

De Europese Commissie kan volgens de procedure van artikel 31, lid 2 van richtlijn 95/46, constateren dat een derde land, in dit geval de Verenigde Staten, op grond van haar nationale wetgeving voldoende waarborgen voor een passend beschermingsniveau biedt met het oog op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de fundamentele vrijheden en rechten van personen. Ondanks het ontbreken van Amerikaanse wetgeving met betrekking tot bescherming van persoonsgegevens, van niet-Amerikanen, heeft de Commissie toch besloten dat de persoonsgegevens in de Verenigde Staten op 'adequate' wijze worden

beschermd. Dit besluit van de Europese Commissie laat de noodzaak zien voor het Europees Parlement om de vinger steeds aan de pols te houden.

Uit het volkomen miskennen van de juridische positie van Europeanen in de Verenigde Staten blijkt hoe slordig de Europese Commissie in deze zaak te werk is gegaan. Bij het sluiten van de overeenkomst met de Amerikanen is zij voorbijgegaan aan Europese privacybepalingen. De Commissie heeft de plicht om er voor te zorgen dat Europese vliegtuigmaatschappijen zich houden aan Europese regelgeving. De Europese Commissie was echter op geen enkele wijze van plan om zich aan deze wettelijke plicht te houden. Gegeven het feit dat de Europese Commissie pas bij dreiging van de stap naar het Europees Hof daadwerkelijk aan het werk gaat, is het meer dan ooit van belang dat het Europees Parlement haar controlebevoegdheden benut.

Proportionaliteitsbeginsel

Zoals uitgelegd door het Europees Hof, stelt artikel 8, lid 2 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM) dat inmenging in het privéleven alleen is toegestaan "wanneer dit bij wet is voorgeschreven, dit noodzakelijk is in een democratische samenleving, met het oog op legitieme doeleinden en dit niet onevenredig is gelet op het nagestreefde doel". Deze zinsnede uit het EVRM verduidelijkt dat inbreuk op de privacy alleen te rechtvaardigen is wanneer aantoonbaar is dat de ingreep noodzakelijk -dat wil zeggen dat er geen enkele andere mogelijkheid bestaat- en proportioneel is. Aan beide criteria wordt in mijn ogen niet voldaan in het kader van de nu voorliggende overeenkomst. Uit de overeenkomst blijkt dat de gegevens niet alleen gebruikt kunnen worden voor de bestrijding van terrorisme, maar ook voor andere doeleinden. De gegevens kunnen eveneens overgedragen worden aan andere overheidsdiensten en derden. De onduidelijkheid over eventuele andere doeleinden van de gegevensverzameling doen serieuze twijfel rijzen of de maatregelen proportioneel te noemen zijn. Deze twijfel wordt aangevuld met absurde bepalingen in de huidige overeenkomst over bewaartijd en bescherming van de gegevens. Het aantal vereiste gegevens (34 verschillende deelverzamelingen) lijkt op geen enkele wijze in verhouding te staan tot het beoogde doel. Bovendien wil men deze gegevens zeven jaar en indien nodig langer kunnen bewaren: dit strookt niet met de tientallen dagen maximale bewaartijd die wettelijk is

vastgelegd in de Verenigde Staten voor gegevens van Amerikaanse burgers. Naast deze overwegend juridische bezwaren doemt ook steeds vaker de vraag op of fanatieke terroristen daadwerkelijk afgeschrikt zullen worden door dergelijke maatregelen. Knullige voorvallen vergroten bovendien de twijfel over de professionaliteit van de inlichtingendiensten die op basis van de verkregen informatie moeten handelen. In december 2003 en januari 2004 werden meerdere vluchten naar de Verenigde Staten vanuit Europa geannuleerd. Mogelijk zouden zich terroristen aan boord bevinden. In één van de gevallen bleek de verdachte persoon achteraf een baby te zijn. De politieke samenwerking tussen de Europese Unie en de Verenigde Staten in de strijd tegen terrorisme dient serieus in de gaten gehouden te worden. Het EVRM is duidelijk over de voorwaarden waaronder een zekere inbreuk op burgerrechten legitiem kan zijn. Discussie over de criteria zoals proportionaliteit en noodzakelijkheid zal, zoals zo vaak bij dergelijke juridische bepalingen, altijd blijven bestaan. Dat er op zijn minst sprake is van gereede twijfel over de noodzakelijkheid en proportionaliteit van deze maatregelen staat voor mij echter als een paal boven water.

Terrorisme vs. democratie

De mate waarin de volksvertegenwoordiging betrokken wordt bij de samenwerking tussen de VS en Europa is zeer gering, zoals blijkt uit de reactie van de Europese Commissie op de dreiging met een gang naar het Hof. Dit is met name het gevolg van de onduidelijk geregelde Europese samenwerking op cruciale beleidsterreinen. De Europese Commissie en de Raad van Ministers zijn de voornaamste spelers in de onderhandelingen namens 'Europa'. De controlemogelijkheden van zowel de nationale parlementen als het Europees Parlement zijn echter te beperkt om beide spelers effectief te kunnen controleren. Het Europees Parlement heeft op creatieve wijze de Commissie onder druk weten te zetten. De dreiging met de stap naar het Hof is echter een uitzondering die de regel bevestigt. In de regel kan het Europees Parlement op dergelijke dossiers nauwelijks krachtig optreden. De nationale parlementen zijn als het om de informatievoorziening gaat vaak afhankelijk van de vrijgevigheid van de betrokken minister. De notulen van de vergaderingen van de Raad van Ministers zijn namelijk geheim. Het is daarom bijna onmogelijk om vast te stellen wat de rol is

geweest van een minister in Europees overleg over terrorismebestrijding. Als gevolg van de sterkere positie van Commissie en Raad ten opzichte van Europees Parlement is er een scheefgroei ontstaan tussen uitvoerende en controlerende macht. Het gevaar van gebrekkige controlemogelijkheden is dat maatregelen niet aan juridische en democratische controle onderworpen worden. Het is de vraag in hoeverre we niet nu al achter de feiten aanlopen en er, achter gesloten deuren, maatregelen worden getroffen die ernstige gevolgen kunnen hebben voor onze vrijheid. Gerenommeerde internationale organisaties zoals Statewatch en Human Rights Watch maken sinds de aanslagen van 11 september constant gewag van een verslechterende situatie als het gaat om het respect voor burgerrechten. In een rapport van Statewatch wordt duidelijk dat er vlak na de aanslagen op de Twin Towers in de VS besloten is tot de oprichting van speciale Europese politie-eenheden. Deze eenheden zijn echter direct na het besluit van de Raad van Ministers in oktober 2001 operationeel geworden, zonder dat de taken van deze eenheden formeel geregeld was. Gevolg hiervan is, aldus Statewatch, dat politie-eenheden actief zijn waarvan de politieke verantwoordelijkheid niet gedefinieerd is. Statewatch meldde ook dat gedurende het Spaanse voorzitterschap van Europa in 2002 afgesproken werd dat er een standaard database komt waarin alle informatie over terroristen wordt verzameld. Deze maatregel lijkt op het eerste gezicht volledig te verklaren vanuit de bestrijding van terrorisme. Een jaar eerder werd de definitie van terrorist echter zodanig opgerekt dat onder andere demonstranten tot deze categorie gerekend kunnen worden. De directe link tussen demonstranten en hardvochtige terroristen is volkomen onduidelijk. Toch heeft deze maatregel als gevolg dat sommige regeringen mogelijkheden achter de hand hebben om specifieke nationale protestbewegingen tegen te werken. Als we proberen om meer duidelijkheid te verkrijgen, blijkt hoe moeilijk het is om een helder antwoord te krijgen op de vraag wie de verantwoordelijkheid draagt voor de nieuwe maatregelen: Brussel wijst naar Den

Haag en Den Haag wijst naar Brussel. Dit is een niet te verkroppen zaak. Het kan toch niet zo zijn dat we in onze ijver om terrorisme te bestrijden het respect voor fundamentele en democratische principes uit het oog verliezen?

Schrikreactie

Het Europees Parlement heeft volkomen terecht haar hakken in het zand gezet en heeft een lijst eisen op tafel gelegd waaraan de nieuwe overeenkomst op zijn minst moet voldoen. Ten eerste moeten passagiers toegang hebben tot een snelle en doeltreffende beroepsprocedure voor het geval zich moeilijkheden voordoen. Ten tweede moet met onmiddellijke ingang het *pull-systeem*, waardoor de Amerikaanse overheid zonder juridische grondslag en zonder filters voor gevoelige informatie kan graaien in gegevens, vervangen worden door het *push-systeem*. In het laatste geval bepalen de Amerikanen niet langer welke informatie ze ontvangen, maar bepaalt de EU welke informatie de VS krijgt. Verder moeten de absurde termijnen en garanties voor bewaring en bescherming van gegevens in de Verenigde Staten drastisch worden aangepast. Ten slotte moet het aantal verstrekte gegevens worden ingeperkt.

Dat emotie het debat over terrorismebestrijding domineert is begrijpelijk. Zeker nu de terreur ook in Europa heeft toegeslagen. Toch mag emotie uiteindelijk niet de basis zijn van nieuwe regelgeving. Angst is een slechte raadgever en waarschijnlijk precies wat terroristen voor ogen hebben. Immers, wanneer wij in een schrikreactie op geweld burgerrechten opgeven en democratische principes negeren, hebben terroristen wat ze willen: een ontregelde, angstige en benauwende samenleving. We zullen het hoofd koel moeten houden en ons keer op keer af moeten vragen hoe ver we moeten gaan in het bestrijden van terrorisme. Dat we ons moeten wapenen tegen terrorisme staat buiten kijf. We moeten er echter voor waken dat we onze vrijheid opofferen en gevangenen worden van onze angst voor terreur.

De auteur is lid Europees Parlement voor D66

Angst is een slechte raadgever

NAVO en partners, van Alaska tot Amman?

De NAVO heeft sinds kort 26 leden. Slovenië, Slowakije, Roemenië, Litouwen, Letland, Estland en Bulgarije mochten al enkele maanden de NAVO vergaderingen bijwonen, maar zijn nu ook officieel lid. De uitbreiding zal vooral veranderingen teweegbrengen voor het aangezicht van de NAVO-partnerschappen. Waar tot nu toe in het Partnerschap voor Vrede programma (PvV) aandacht werd besteed aan het omvormen van oude defensie-apparaten in Centraal-Europa zal de aandacht van NAVO nu uitgaan naar de partnerlanden in Centraal-Azië en de Kaukasus en de NAVO-EU overlap van landen zal groter worden.

DOOR JOANNEKE BALFOORT

De partnerschappen van de NAVO zijn veelzijdig en het onderhouden daarvan wordt vaak niet als doelstelling genoemd, maar bij de veiligheidstaak van de NAVO zijn deze onontbeerlijk. Met een overzicht van deze lappendeken van partners van velerlei pluimage zal ik trachten deze stelling te illustreren.

De Euro Atlantische Partnerschapsraad (EAPR) bestaat uit 46 landen, die allen lid zijn van het Partnerschap voor Vrede programma (PvV). Het PvV is in 1994 opgezet met het oogmerk om de landen uit het Oostblok te assisteren bij het omvormen van oude defensiestructuren en ze gereed te maken voor een eventueel NAVO-lidmaatschap. De EAPR beslaat de gehele Euro-Atlantische regio. Alleen Bosnië-Herzegovina en Servië en Montenegro zijn nog geen PvV-lid en maken nog geen deel uit van de EAPR. Bosnië-Herzegovina zal, indien voldaan is aan de gestelde voorwaarden van defensiehervormingen en samenwerking met het Joegoslavië tribunaal (ICTY) waarschijnlijk in Istanboel PvV-lidmaatschap worden aangeboden. PvV-lidmaatschap voor Servië en Montenegro is nog ongewis. Met de uitbreiding zal de EAPR drastisch wijzigen. Een deel van de actieve partners behoren nu tot het bondgenootschap en de overblijvende 20 landen hebben uiteenlopende belangen. Rusland en Oekraïne hebben bovendien een speciale samenwerking met de NAVO. Om deze verschillende partners te accommoderen moet het instrumentarium (breed scala aan PvV activiteiten, maar ook individuele actieplannen, actieplannen defensie opbouw en terrorisme) flexibel ingezet kunnen worden. De landen vallen in drie groepen onder te verdelen: kandidaat-lidstaten, Centraal-Azië en Kaukasus en West-Europese partners. Moldova en Belarus vallen hier niet onder te groeperen. NAVO heeft geen actieve partnerschapsrelatie met Belarus, maar Moldova wordt bijgestaan met concrete projecten en assistentie bij defensiehervormingen.

Kandidaat lidstaten

Macedonië, Albanië en Kroatië maken onderdeel uit van het Membership Action Programme (MAP) en zijn daarmee kandidaat-lidstaat. Zoals de recente toetreders worden zij door middel van het indienen van een Annual National Plan jaarlijks getoetst aan de hand van politieke en militaire criteria of zij gereed zijn voor het NAVO-lidmaatschap. De drie landen hopen in Istanboel te horen wanneer zij lid kunnen worden. Gezien de staat van politieke en defensiehervormingen in de drie landen is het echter onwaarschijnlijk dat er nu al een datum geprikt gaat worden.

Centraal Azië en Kaukasus

De landen in Centraal-Azië en Kaukasus lopen nog ver achter op andere landen van het voormalig Oostblok. De rozenrevolutie in Georgië is een uitzondering en het is maar de vraag

of dit voorbeeld gevolgd zal worden. De meerderheid van de landen in deze regio worden geleid door dictatoriale regimes waar het schenden van mensenrechten aan de orde van de dag is. De landen zijn onderling verschillend zowel in democratisering als in participatie aan NAVO activiteiten. De crisis tussen Armenië en Azerbeidzjan beleefde een dieptepunt toen tijdens een PvV cursus een Armeense officier werd vermoord door een Azeri. Stabiliteit in deze regio is van groot belang voor de NAVO en enkele landen zijn instrumenteel bij terrorismebestrijding. NAVO zal in Istanboel waarschijnlijk het besluit nemen om deze regio, die tot nu toe niet erg actief heeft geparticipeerd in Partnerschap voor Vrede programma, meer aandacht te geven en bij te staan bij defensiehervormingen en democratische controle over de strijdkrachten.

West-Europese partners

Interoperabiliteit tussen de strijdkrachten is een prioriteit voor NAVO en partners, zodat deelgenomen kan worden aan door NAVO geleide vredesoperaties. De vijf West-Europese Partners (Zwitsersland, Oostenrijk, Ierland, Zweden en Finland) voldoen reeds aan dat criterium en hebben binnen het Partnerschap voor Vrede programma dan ook behoefte aan andere activiteiten, zo willen zij deelname voor partners aan de NATO Response Force (NRF) en CBRN bataljon.

NAVO-Oekraïne

Vanaf 1997 bestaat er een speciale relatie met Oekraïne, de NAVO Oekraïne Commissie. Een NAVO Oekraïne werkgroep defensiehervormingen begeleidt Oekraïne en adviseert over plannen voor aanpassingen binnen Oekraïense strijdkrachten. Oekraïense strijdkrachten nemen op grote schaal deel aan vredesoperaties, zoals KFOR en vormen de tweede grootste troepenleverancier in Irak. De positieve ervaringen met de NAVO hebben er mede toe geleid dat Oekraïne besloot in 2002 het NAVO lidmaatschap als een lange termijn doel aan te nemen. NAVO hield directe toenadering af, maar stemde wel toe met het ontwikkelen van een verdergaand partnerschap. In het nieuwe actieplan worden jaarlijks gedetailleerde afspraken gemaakt over politieke, economische en militaire doelstellingen, zoals bijvoorbeeld over de mediavrijheid, vrijheid van vergadering en verkiezingswetgeving. Niet altijd tot groot genoegen van Oekraïne kunnen op deze manier bijeen-

komsten van de NAVO Oekraïne commissie gebruikt worden om misstanden in de politieke arena in Oekraïne aan de kaak te stellen.

NAVO Rusland Raad (NRR)

In 2002 werd de NAVO Rusland Raad opgericht als een forum voor 20 gelijkwaardige leden, NAVO leden en Rusland. Onder de NAVO Rusland Raad, die eenmaal per maand op Ambassadeursniveau bijeenkomt, werden verschillende werkgroepen opgericht die zich met uiteenlopende zaken bezighouden. Het brede scala aan onderwerpen betreft onder andere Theatre Missile Defence, non proliferatie (dreigingsanalyse), civiele verdediging, defensiehervormingen, terrorisme, maar ook politieke dialoog over bijvoorbeeld situatie in Afghanistan, Kosovo en Georgië. De sfeer tussen NAVO en Rusland is aanzienlijk veranderd sinds de NRR en de samenwerking verloopt constructief. Natuurlijk heeft Rusland geklaagd over de uitbreiding, het CSE verdrag en het recente besluit van NAVO om *air policing* op zich te nemen in de Baltische staten, maar de toon waarop dit gebeurt lijkt toch aanzienlijk milder te zijn dan voorheen.

Mediterrane Dialoog

Egypte, Marokko, Israël, Algerije, Mauritanië, Jordanië en Tunesië maken deel uit van de Mediterrane dialoog. Tot nu toe is er nog niet veel samenwerking, men komt een maal per jaar bijeen op niveau van Ambassadeurs en er is op kleine schaal militaire samenwerking. Mede in het kader van samenwerking bij terrorismebestrijding is het idee opgevat om de dialoog te versterken door middel van een samenwerkingsprogramma op basis van vrijwilligheid. De landen zullen op deze basis deel kunnen nemen aan een deel van het Partnerschap voor Vrede programma.

Greater Middle East (GME)

Vorig jaar is in de VS een initiatief ontwikkeld met als doel politieke en maatschappelijk hervormingen in de landen in het Midden-Oosten te bevorderen. In eerste instantie wordt hierbij gedacht aan een groot aantal landen (inclusief landen van Mediterrane dialoog en Irak) variërend van Marokko tot Pakistan. EU/NAVO en G8 partners zouden verschillende elementen uit moeten werken. VS en VK hebben in de NAVO onder de noemer "Istanboel Coöperatief Initiative" de NAVO aangezet om

het veiligheidsrozet van het initiatief in te vullen. Dat de NAVO een grote rol krijgt bij het veiligheidsspoor van het wijdere Midden-Oosten wordt nog niet door iedereen omarmd. Discussie is volop bezig en is nog niet uitgekristalliseerd. De recente ontwikkelingen in het Israëliisch-Palestijns conflict zijn ook niet bevorderlijk. Frankrijk is nog niet overtuigd van een NAVO rol in het GME concept en vindt verdieping van de Mediterrane dialoog voldoende. VS streeft naar verdieping MD en een vergelijkbaar aanbod voor het bredere aantal GME landen. Op termijn zouden deze twee kunnen fuseren. Over het geografische bereik is men het ook niet eens. VS en VK willen bepaalde terroristische regimes uitsluiten (Iran, Syrië, mogelijk Palestijnse Autoriteit). Frankrijk wil de 7 MD landen buiten het initiatief houden. Anderen, waaronder Nederland, staan een inclusieve benadering voor waarbij niet a priori landen worden buitengesloten. Of Afghanistan en Pakistan ook bij het initiatief behoren is eveneens onderwerp van discussie.

NAVO-EU

Sinds enkele jaren werkt de EU voortvarend aan de middelen, structuren en procedures om vredesoperaties op te zetten. Daarmee wordt de relatie met de NAVO relevant, aangezien de NAVO immers al langer vredesoperaties uitvoert. Het feit dat de lidmaatschappen van beide organisaties grotendeels overlappen (en met de uitbreiding van EU en NAVO verder zullen overlappen) speelt daarbij ook een rol. Op een aantal terreinen is inmiddels door de EU en de NAVO afspraken gemaakt. Het gaat dan vooral om de samenwerking in de aanloop naar een militaire vredesoperatie en samenwerking op het gebied van capaciteitsontwikkeling (in het jargon 'Berlijn plus'). De EU heeft in het verleden de NAVO-operatie in Macedonië overgenomen en thans staat de overname door de EU van de NAVO-operatie SFOR hoog op de agenda. Dat

is een lakmoesproef of alle regelingen voor samenwerking ook in de praktijk goed zullen werken. Steeds meer wordt evenwel duidelijk dat de samenwerking eigenlijk breder zou moeten zijn. Beide organisaties richten zich met hernieuwde aandacht op het 'Greater Middle East'. De NAVO is verder verantwoordelijk voor de vredesoperatie ISAF in Afghanistan en het zou voor de hand liggen om intensief samen te werken met de EU, die in dat land ook op velerlei terrein actief is. Een ander onderwerp betreft terrorismebestrijding waar beide organisaties, vanuit hun eigen verantwoordelijkheid, een belangrijke rol spelen.

De tijd dat beide organisaties, zo dicht bij elkaar in Brussel gelegen, 'in splendid isolation' werkten, is gelukkig ver achter ons, maar een pragmatische samenwerking kan en moet verder worden ontwikkeld. De NAVO-top in Istanboel eind juni kan daar hopelijk een duw aan geven.

Nieuwe praatclub

De partners van de NAVO vormen een bont gezelschap, zeker wanneer landen zoals Qatar, Bahrein en mogelijk Pakistan deel uit gaan maken van het Greater Middle East initiatief en betrokken raken bij de NAVO. NAVO staat voor vrede, veiligheid en stabiliteit en dat de reikwijdte steeds verder van oorspronkelijke grondgebied reikt is een logisch gevolg van de politieke ontwikkelingen (overname ISAF in Afghanistan). Het vormen van nieuwe partnerschappen en het consolideren en verdiepen van de bestaande partnerschappen blijft een belangrijke taak voor de NAVO. Zolang praktische samenwerking voorop staat en deze zich concentreert op bevorderen interoperabiliteit, deelname aan vredesoperaties, defensiehervormingen en terrorisme kan voorkomen worden dat NAVO een nieuwe praatclub wordt.

De auteur heeft een achtergrond in internationale betrekkingen en internationaal recht.

E . P . W E L L E N S T E I N

Zeven vette jaren voor de EG

Dat de Europese Gemeenschap zeven magere jaren achter de rug heeft, daarover kan nauwelijks discussie zijn. Het meest opmerkelijke is misschien wel, dat het Gemeenschapsgebouw niet verder in verval is geraakt, ondanks het gebeuk tegen de fundamentele (zoals het 'eigen middelen'-stelsel en de communautaire besluitvormingsprocedure) en het verwaarlozen van de dakbedekking (het niet uitvoeren van plechtig genomen besluiten, zoals bijv. de liberalisatie van het dienstenverkeer en het invoeren van een éénvormig model paspoort).

Jarenlang waren de zittingen van de Europese Raad, de periodieke vergadering der regeringsleiders, drie maal per jaar gewijd aan 'meer van hetzelfde', in casu de eindeloze ruzies over de EG-begroting en meer in het bijzonder de Britse bijdrage daaraan. Aan enig vooruitziend en innovierend beleid kwamen zij daardoor nauwelijks toe, al mag men ook weer niet verwaarlozen dat het zelfs gedurende deze magere Europese jaren wel gelukte om een aantal problemen van de dag onder controle te krijgen: de sancering van de staalmarkt bijv., en het in de hand houden van de steeds weer oplaaiende handelsproblemen met de Verenigde Staten en met Japan, terwijl de betrekkingen met de Derde Wereld verder werden uitgebouwd. Minder succesvol was men daarentegen met het bijstellen van het uit de hand (en uit de begroting) lopende landbouwbeleid, al werden ook hier wel aanzetten tot de hoogstnoodzakelijke herstructurering gegeven.

Keerpunt

Een groot deel van de verdienste voor de wending, die de Europese zaken medio 1984 begonnen te nemen, komt

stellig toe aan president Mitterand, die in de eerste helft van dat jaar het voorzitterschap van de Europese Raad bekleedde en daar systematisch gebruik van maakte om het opgezamelde 'contentieux' op te ruimen en nieuwe dynamiek te ontwikkelen. Hij had daarbij de wind wel mee: in zijn eigen land was men een jaar eerder tot de pijnlijke, maar duidelijke conclusie gekomen dat Frankrijk op zichzelf noch het vermogen noch de ruimte bezat om economische politiek met eigen signatuur te voeren, in afzondering van de omringende landen en de verdere wereld. Aan een aantal eenzijdige Franse economische experimenten, die de in 1981 aan de macht gekomen socialistische regering met groot enthousiasme was begonnen, werd een abrupt einde gemaakt; binnen de regeringsploeg pleitten sommigen nog wel voor een beleid van isolement (terugtrekking uit het wisselkoersarrangement van het Europees Monetair Stelsel, zonodig vrijwaringsmaatregelen tegenover de EG-partners), doch de president besliste anders. Deze fundamentele keuze voor een niet-nationale (in meer bevlogen taal zou men ook kunnen zeggen: een Europese en mondiale) benadering in Frankrijk viel samen met een kentering in het denken van mevrouw Thatcher, die het

belang van de Europese markt steeds hoger begon in te schatten. Dit alles tegen de achtergrond van een mentaliteitsverschuiving in geheel West-Europa, waar nog kort tevoren industriële problemen en groeiscenario's als iets vrijwel onzinnelijks waren uitgekregen, doch waar een steeds grotere ongerustheid over de achterblijvende economische ontwikkeling in vergelijking met de VS, Japan en zelfs de Nieuwe Industrialiserende Landen was ontstaan. Vooraanstaande industriëlen verwoordden met kracht de noodzaak van de Europese dimensie, niet in abstracte termen doch aan de hand van concrete problemen, zoals normen, overheidsaankopen en milieuvorschriften. Een eminent voorbeeld daarvan is dr. Dekker van Philips; doch ook in de met de EG door vrijhandelsakkoorden verbonden landen deed zich dat verschijnsel voor, bijv. de actie van de heer Gyllenhammer (VOLVO) in Zweden.

Ook buiten het eigenlijke EG-terrein begon in de afgelopen jaren de Europese dimensie op de voorgrond te treden: de Britse minister van defensie Heseltine (nu alweer ex-) werd een gangmaker van de samenwerking en de rationalisatie op het gebied van de Europese wapenproductie, waar te onzent staatssecretaris Van Houwelingen een steeds overtuigender pleitbezorger van is. Wat tenslotte de politieke aspecten van het veiligheidsbeleid betreft, al sinds 1981 maken deze deel uit van de agenda van de Europese Politieke Samenwerking, doch daarnaast worden sinds 1984 ook pogingen gedaan om in de 'herleefde' West-Europese Unie ('gelijkgezinder' dan de EPS door de afwezigheid van Denemarken, Griekenland en Ierland) de Europese dimensie van de veiligheidsproblematiek systematisch te behandelen.

Van Fontainebleau tot Milaan

President Mitterand had dus wind en tijd mee, toen hij twee jaar geleden de Europese discussies een constructieve wending beoogde te geven. Twee topconferenties, een grote rede voor het Europese Parlement in Straatsburg in mei, voorafgegaan door een dito tijdens zijn staatsbezoek aan Nederland in maart, en aan het einde van het Franse voorzitterschap waren toen inderdaad de grootste obstakels op het Europese pad verwijderd, te weten het Britse begrotingsprobleem, de 'begrotingsdiscipline' en het beteugelen van de uitwassen van de 'monetaire compenserende bedragen' (mcb's) in de intra-EG handel in land-

bouwprodukten. Bij dit laatste kwam echter ook een zwakke stee in de overigens voor Europese politiek zo essentiële relatie tussen Frankrijk en de Bondsrepubliek aan het licht: het onvermogen van Bondskanselier Kohl om onwelkome aspecten van Europese beleidsbeslissingen aan opstandige fracties in zijn coalitie met het gezag van zijn ambt op te leggen. Voor het saneren van de mcb's, die de Duitse boeren een volkomen ongerechtvaardigde voorsprong bij de export naar andere EG-landen hadden verschaft, verlangde hij een compensatie in de vorm van een even ongerechtvaardigde BTW-vermindering. Teneinde zijn 'pakket' niet in gevaar te brengen gaf Mitterand hierin toe, stelde de EG-partners aldus voor een fait accompli en had daarmee in feite een eerste stap naar de renationalisatie van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek gezet. Dat het hier geen incidenteel probleem betrof, bleek een klein jaar later toen de Bondsrepubliek, door haar 'veto' over de hoogstnoodzakelijke en in principe reeds vastgelegde neerwaartse aanpassing van de graanprijs uit te spreken, met de daad logenstrafte wat de Europese mond beleed.

Was het oude 'contentieux' op de Europese Raad te Fontainebleau zo goed en zo kwaad als het ging grotendeels opgeruimd, de eigenlijke bedoeling van de Franse president was om bij die gelegenheid ook een spectaculaire nieuwe start te maken; de oude problemen hadden echter ook nu weer zoveel tijd in beslag genomen, dat hij er alleen maar dank zij zijn privilege als voorzitter in slaagde om een tweetal passages in het slotcommuniqué op te nemen inzake zijn toekomstplannen. Deze betroffen enerzijds het instellen van een institutionele commissie van persoonlijke vertegenwoordigers der regeringsleiders, die zich om verbeteringen in het functioneren van de EG-instellingen moesten bekommeren; anderzijds het instellen van een Comité voor het Europa van de Burgers, dat voorstellen moest doen over zaken, die de burgers in hun dagelijks leven raken (zoals vereenvoudiging van grensovergangen, gelijkstelling van diploma's, universitaire uitwisselingen e.d.). Na Fontainebleau verdwijnt de Franse president als drijvende kracht bij het zoeken naar nieuwe initiatieven meer en meer uit het beeld; niet alleen omdat het Franse voorzitterschap is afgelopen, maar veeleer omdat zijn eigen politieke positie gaandeweg verzwakt, de binnenlandse ontwikkelingen al zijn aandacht opeisen en daarenboven de relatie met Bonn minder en minder bruikbare conclusies oplevert. Het spel verplaatst zich intussen

via Dublin, waar een soort interlocutoire Europese Raad van goed niveau plaatsvindt, via de traditionele Europese Raad van maart in Brussel naar Milaan.

Het kan verkeren

Premier Fitzgerald moet in december 1984 in Dublin nog veel tijd aan de resterende problemen van de Spaanse en Portugese toetreding besteden; maar in mei 1985 worden de toetredingsverdragen eindelijk getekend, en in juni in Milaan doen de Spanjaarden en Portugezen al mee alsof zij reeds vol lid waren. In Dublin ontwikkelt mevrouw Thatcher zich overigens weer verder tot een soort 'objectieve bondgenoot' van de 'klassieke' Europeanen, althans t.a.v. bepaalde onderwerpen. Zij valt onze eigen minister-president, die zijn technologiemenorandum toelicht, meteen bij als hij voortaan voor het vaststellen van technische normen meerderheidsbesluiten i.p.v. de unanimiteitsregel van artikel IOO-EEG bepleit; wie Lubbers daarbij afvalt, is uitgerekend de Duitse Bondskanselier. Het kan verkeren.

Maar de op gang gebrachte wagen van de Europese Raad rolt door, al ware het maar door de wet van de traagheid; op zijn weg ontmoet hij daarbij het vierspan van het Europese Parlement, getrokken door de vier grote fracties en zich opmakend om met een ontwerp voor een geheel nieuw Europees verdrag het concours d'élégance tussen de Gemeenschapsinstellingen te winnen. Wie ook gelijk mogen hebben -degenen, die het Parlementsontwerp als irreële onzin verwerpen, of degenen die het de hemel inprijzen- feit is dat de discussie over dat ontwerp, naast de al eerder vermelde discussie in economische kringen over de absolute noodzaak van een echte gemeenschappelijke markt, de zaken van de Gemeenschap weer in het middelpunt van de belangstelling heeft geplaatst. Ook in de nationale parlementen, die zich al jaren van Europese ontwikkelingen weinig meer hadden aangetrokken, onder het motto dat die zaken toch in Straatsburg thuishoren. Een hooggeplaatste Bondsrepubliek heeft eens opgemerkt, dat het besluit om het Europese Parlement rechtstreeks te laten verkiezen, uitdrukkelijk zonder de bereidheid om dat Parlement ook meer verantwoordelijkheden te geven, één van de meest cynische daden van de na-oorlogse Europese politiek is geweest. De trieste geldigheid van deze uitspraak strekt zich overigens ook uit tot hetgeen nu in het kader van de hervorming van het EEG-verdrag ter

tafel ligt. Maar t.a.v. zijn eigen rol in het op gang brengen van deze verdrags-hervorming kan men alleen maar zeggen dat het Parlement gedaan heeft wat mogelijk was, en dat zijn actie de loop der gebeurtenissen wel degelijk heeft beïnvloed, zij het niet met een eindresultaat naar zijn smaak.

Consensus?

De instelling t.a.v. Europese integratie verschilt van lidstaat tot lidstaat: het is geen leuze om te zeggen dat tussen de 'oude zes' nog steeds relatief de grootste homogeniteit in benadering van de Gemeenschap bestaat. Voor de Britten is de Gemeenschap nog steeds een geregeld samenwerkingskader waar men kijkt of men samen nuttige dingen kan doen, maar zonder intrinsieke meerwaarde a priori. Wel bestaat bij het Verenigd Koninkrijk al heel lang de wens om zijn geslonken buitenlands-politieke dimensie via de Gemeenschap weer meer gestalte te geven (net als Frankrijk). Bij de Denen is juist dat laatste weer niet welkom, vooral niet als het om veiligheidsvraagstukken gaat; maar wat de EEG als zodanig aangaat bevinden zij zich op dezelfde golflengte - het is allereerst een 'market', en wie ertegen is heet 'anti-marketeer'. De Deense minister voor EG-zaken heet historisch minister 'voor de Europese markten', mercantieler kan het niet.

De Ieren hebben in de Gemeenschap een vehikel gevonden om achter de slagschaduw van de Britse eilanden vandaan te komen en in hun eigen recht in de zaken van Europa en de wereld te participeren. De Griekse toetreding ten tijde van ex-president Karamanlis mag een soortgelijke motivatie hebben bezield, het Hellas van Piipandreou mengt te veel Levantijnse overlevingstactiek in de politieke praktijk om een algemene plaatsbepaling mogelijk te maken. De twee nieuwe leden tenslotte, Spanje en Portugal, zochten en vonden via de EG verlossing uit hun isolement en achterstand t.o.v. de rest van West-Europa; voor beide zal de toetreding moeilijke economische problemen met zich mee brengen en van de manier waarop de partners die helpen opvangen zal veel afhangen. Maar a priori zal hun instelling wellicht dichter bij die van de 'oude zes' staan dan van Denemarken of Griekenland. Dat is in Milaan reeds gebleken.

Is in zo'n heteroogeen gezelschap nu nog wel enige consensus mogelijk? 'Natuurlijk niet!', zou Heldring zeggen. Maar verrassenderwijze is er, zelfs na de uitbreiding tot

Twaalf, op een aantal belangrijke punten thans meer consensus dan er in lange tijd geweest is:

- nooit tevoren is er zoveel 'convergentie' in de macro-economische en monetaire politiek tussen de lid-staten geweest;
- iedereen is overtuigd van de noodzaak van één homogene 'binnenmarkt' als thuisbasis voor een concurrerende Europese industrie; voor dat doel aanvaardt men ook meerderheidsbesluiten (het Deense probleem even tussen haakjes zettend);
- iedereen is overtuigd dat nieuwe technologie gestimuleerd moet worden;
- het belang van het handhaven van een open, op concurrentie stoelend wereldhandelssysteem wordt algemeen onderschreven; bestrijding van protectionisme moet hand in hand gaan met voldoende onderhandelingskracht om als gelijken met de VS en Japan te kunnen spreken;
- hervorming van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek zonder het kind met het badwater weg te gooien wordt algemeen gewenst.

In Milaan ging het dan ook niet zozeer om de inhoudelijke problemen (een scenario van de Europese Commissie voor het totstandbrengen van de homogene binnenmarkt in zeven jaar werd van de zegen der regeringsleiders voorzien), als om de manier waarop het toekomstige beleid in praktijk moest worden gebracht, d.w.z. de besluitvormingsprocedures. Het institutionele comité had, echter niet unaniem, bepaalde hervormingen aanbevolen in de vorm van formele verdragsherzieningen; mevrouw Thatcher met name stond daar niet achter, zij meende dat hetzelfde resultaat te bereiken zou zijn met een verklaring van goede intenties (geen veto's gebruiken). Parijs en Bonn hadden zich verloren in een halfslachtig ontwerp dat de façade van een 'Europese Unie' beoogde op te trekken zonder substantieel iets aan de oplossing der problemen bij te dragen.

Bella figura

Tot verrassing van de meeste deelnemers en ergernis van sommigen toverde het Italiaanse voorzitterschap in juni 1985 in Milaan uit de schijnbare lege onderhandelingshoed tóch nog een levensvatbaar konijn te voorschijn, in de vorm van een procedurebesluit (dus met meerderheid genomen) inzake het bijeenroepen van een onderhandelingsconferentie ter herziening van het EEG-verdrag op de

door het institutionele comité genoemde punten. Destijds waren er velen, die de wijsheid van deze 'forcing' betwijfelden, en niet alleen in Londen en Kopenhagen. Waartoe bij meerderheid een conferentie bijeenroepen, die alleen met unanimité überhaupt iets, al was het nog zo mager, zou kunnen besluiten?

Maar ziet, gedurende de conferentie, die onder Luxemburgs voorzitterschap voortrolde, werd toch geleidelijk een akkoord met de Britten bereikt, en zelfs met de Denen (hun voorbehoud sloeg op de houding van het Deense parlement, niet op die van de regering zelf). Het onderhandelingsproces heeft dus de overhand gekregen op de aanvankelijke posities, zonder twijfel omdat Londen één ding per se wilde vermijden: met Denen en mogelijk-kwijze Grieken als enig gezelschap, geïsoleerd te worden van de andere partners. Wat de dynamiek van het proces betreft hebben de Italianen met hun Milanese 'forcing' dus achteraf gelijk gekregen. Ook wat de kwaliteit van het spel betreft? Het is de ironie van de geschiedenis, dat juist de Italianen zelf daar nog het meest aan twijfelden.

De winkel van Sinkel

Net als in de winkel van Sinkel is bij de lopende verdragsherziening van alles te koop, maar het is niet alles even fraai. Het minst fraaie is zonder twijfel wat over de rol van het Europese Parlement is afgesproken: er is een soort tweede lezing van wetgevingsvoorstellen ingelast, met de mogelijkheid van 'amendering', doch daar het laatste woord aan de Raad van Ministers blijft is dat een hybride woordgebruik. Dat het Deense parlement hier een aantasting van zijn souvereiniteit in ziet, is bizar. Ingrijpender is de wijziging van bepaalde verdragsartikelen, met name art. 100-EEG, die het mogelijk maakt voortaan met gekwalificeerde meerderheid besluiten te nemen die voor het totstandbrengen van de 'binnenmarkt' nodig zijn. De echte toets is natuurlijk, of men later van die meerderheidsstemming ook werkelijk gebruik zal maken - dat gebeurt immers nu vaak óók niet bij artikelen, die allang de meerderheidsclausule bevatten (zoals landbouwzaken en handelspolitiek). Toch lijkt er echt iets veranderd te zijn: kort na het aanvaarden van het Raadsvoorzitterschap lieten zowel minister Braks als minister Ruding zonder veel tegenstand met meerderheid besluiten over de rundvleesmarkt en de exportkredieten nemen. Belangrijk is, dat het reglement van orde van de

Raad zó gewijzigd wordt, dat meerderheidsstemmingen zo nodig kunnen worden afgedwongen; maar dat is nog niet besloten.

Behalve de nieuwe verdragsteksten inzake de binnenmarkt zijn er nog nieuwe bepalingen inzake de 'monetaire capaciteit', de 'samenhang' (die beoogt de achterstand van minder ontwikkelde regio's te verkleinen), het onderzoek en de technologische ontwikkeling, het milieu en de sociale politiek. Soms hebben deze, vaak nogal uitvoerige, teksten meer het karakter van intentieverklaringen dan van verdragsbepalingen. Doch zij vestigen wel duidelijk Gemeenschapscompetenties op een aantal terreinen waar vroeger alleen ad hoc via art. 235-EEG (het artikel voor de niet-voorzien gevallen) kon worden opgetreden.

Op institutioneel gebied valt naast de tekst over het Europese Parlement nog een dito over de uitvoerings- en beheersbevoegdheden van de Europese Commissie te vermelden: daar deze zeer veel aan latere invulling overlaat, is over de concrete draagwijdte nog geen oordeel te vellen. Duidelijker in zijn consequenties is een nuttige bepaling, die de mogelijkheid van het inbouwen van een procedure in eerste instantie bij het Europese Hof in Luxemburg mogelijk maakt.

Dan is er nog het ontwerp-verdrag inzake de 'Europese Samenwerking op het gebied van de Buitenlandse Politiek', dat de reeds bestaande 'EPS' formaliseert met één kleine toevoeging: een licht secretariaat te Brussel, een zinnige oplossing. Dat alles tezamen vindt zijn plaats onder de gemeenschappelijke paraplu van één 'Europese Acte', die het streven naar een 'Europese Unie' nog eens bevestigt. Onder deze fraaie woorden gaat dus een mengsel van nuttige, minder overtuigende en ronduit teleurstellende elementen schuil.

De lakmoestest

Gemeten aan de oorspronkelijke plannen van het Europese Parlement is dit resultaat natuurlijk minimaal; gemeten aan de atmosfeer rondom de Europese Raad van Milaan, nog geen jaar geleden, is het niet anders dan opmerkelijk te noemen. Doch slechts gemeten aan de praktische toepassing, die de instellingen (en vooral de Raad van ministers) aan deze nieuwe teksten zullen geven,

zal beoordeeld kunnen worden wat deze verdragsherziening werkelijk waard is. Voor het Parlement is het een schrale troost, dat het in de toekomst toetredingsverdragen (welke?) ter goedkeuring zal krijgen voorgelegd, evenals overeenkomsten met derde landen; maar het heeft er bijzonder verstandig aan gedaan om, met behoud van zijn kritische beoordeling, zorgvuldig te vermijden spaken in de wielen van de verdere procedure te steken.

Voorlopig zijn de ogen op Denemarken gericht; als dit artikel in druk verschijnt zal waarschijnlijk het referendum achter de rug zijn. Valt dat positief uit, dan heeft het Deense parlement zich daar bij voorbaat al bij neergelegd. Is het negatief, dan komt het Nederlandse voorzitterschap de boeiende taak toe, tóch voor het behoud van de substantie van de overeengekomen verbeteringen te zorgen, net zoals Schmidt en Giscard zeven jaar geleden ondanks Engelse tegenstand tóch het Europees Monetair Stelstel ten doop hielden.

Eén ding staat vast, de Gemeenschap houdt zich na jaren kibbelen eindelijk weer bezig met de echte problemen: het goed doen functioneren van de gemeenschappelijke markt in al zijn economische en sociale aspecten, en op deze grondslag het behartigen van de belangen van onze volkeren in een turbulente wereld. Daar was het altijd om begonnen. Twintig jaar geleden waren er in West-Europa nog twee rivaliserende concepten: de Britse vrijhandelszone-benadering (EFTA) en het door hen als 'little Europe' betitelde Europa van de Zes. Met de uitbreiding tot Twaalf heeft de communautaire formule een éclatante overwinning behaald. Maar als die niet kan worden omgezet in bestuurlijke daadkracht (en daar gaat de verdragsherziening om), is de uitbreiding een verlies voor allen. De logheid van het aantal overwinnen met gestroomlijnde besluitvormingsprocedures: dat is de lakmoestest.

De auteur was secretaris-generaal van de Hoge Autoriteit van de EGKS en directeur-generaal buitenlandse betrekkingen van de EG.

Om de 25ste jaargang van Idee te vieren, wordt dit jaar in ieder nummer een oud artikel opnieuw gepubliceerd. Dit artikel verscheen in maart 1986.

Het dilemma van het Europees Parlement

Het Europees Parlement raakt maar niet los van een vervelend en zelfs gevaarlijk dilemma. De belangrijke bevoegdheden waarover het beschikt, zijn rechten en (aanzienlijke) invloed, kunnen niet worden uitgeoefend zonder directe legitimatie door de kiezers, dus niet zonder rechtstreekse verkiezing van de parlementsleden. Maar door de alsmaar dalende opkomst van de kiezers bij de Europese verkiezingen sinds 1984 komt de legitimatie onder druk te staan. Er ontstaat voor de gekozenen en hun instelling een tekort aan legitimiteit, dat op den duur het democratisch gehalte van het hele EU-gebeuren kan aantasten.

DOOR JAN PRILLEVITZ

Opiniepeilers voorspellen voor de opkomst bij de EP-verkiezingen van juni a.s. een nieuw diepterecord. Was de gemiddelde deelneming in 1999 voor de hele Unie nog 49,4%, door de sterk teruggelopen kiezersinteresse in Duitsland, Frankrijk, Spanje, Griekenland en (uiteraard) Groot-Brittannië zou het dit jaar op iets meer dan 45% uitkomen. Dat wordt niet gecorrigeerd door de kiezers in de 10 nieuwe toetredende lidstaten, waar de euroscepsis groeiende lijkt. Het Europese gemiddelde zou nog lager komen te liggen als er in België, Luxemburg en (min of meer) Italië geen stemplicht zou bestaan. Voor Nederland, dat in 1999 met nauwelijks 30% de op een na laagste opkomst had, voorspelt Maurice de Hond voor a.s. juni een opkomstpercentage gelijk aan of lager dan dat van vijf jaar geleden (*NRC/Handelsblad* van 21 februari jl.). In 1979 begonnen met een percentage van 57,8% (wat voor de Europegezinden al een fikse teleurstelling was), zakte het in 1984 tot 50,6%, in 1989 tot 47,2%, in 1994 tot 35,6% om in '99 het dieptepunt van 29,9% te bereiken.

Tot vervelens toe is erop geweest, dat de deelname aan de Amerikaanse presidentsverkiezingen geen hoger percentage kent dan het gemiddelde voor de Europese verkiezingen en dat het met de opkomst bij bijvoorbeeld de verkiezingen voor de Amerikaanse Senaat nog treuriger is gesteld, terwijl toch niemand de legitimiteit van de gekozene(n) respectievelijk die van Amerika's machtigste parlementaire instituut in twijfel trekt (de dubieuze verkiezing van George W. Bush in 2000 was een geval apart). De vergelijking gaat mank: als er al wat te vergelijken valt, dan is het de opkomst bij de Europese verkiezingen met die voor de nationale parlementen in de EU-lid-staten. Dat valt in sommige landen dramatisch slecht uit voor de Euroverkiezingen. In Nederland scheelt het langzamerhand zo'n 50%.

Het wegblijven bij de stembus wordt ook wel uitgelegd als een teken van tevredenheid van de kiezers. A contrario redenerend, zou je dus bij ontevredenheid een hoge opkomst moeten hebben. Eurocommissaris Bolkestein lanceerde de theorie van de "tevreden thuisblijvers" in 1998. Dat was het jaar waarin een grote meerderheid van de kiezers tevreden was, zeker over Paars, maar bij de Kamerverkiezingen van dat jaar toch massaal naar de stembus toog.

Paradoxaal

Het Europees Parlement is een instelling die zich met gemak kan meten met de andere EU-instituten. Het is een efficiënte medewetgever, een effectief deel van de communautaire begrotingsautoriteit, en het oefent een democratische controle uit die aan hoge normen voldoet. Wat de toekomst betreft: als er één EU-orgaan bij de Conventie over de ontwerp-grondwet heeft gewonnen, gelet op onder meer de voorgestelde uitbreiding van de terreinen van parlementaire medewetgeving, dan is het wel het Parlement. Met die positieve ontwikkeling heeft de opkomst bij de verkiezingen in geen enkel opzicht gelijke tred weten te houden, integendeel.

Het dilemma van het Europees Parlement

FOTO: HERMAN WOUTERS

EEN BESLISSING ZOALS DE INVOERING VAN DE EURO IS BUITEN DE BURGERS OM GENOMEN.

Hoe verklaar je die paradox? De oorzaken zijn deels van structurele, deels van cosmetische aard. Ze zijn vaak gesignaleerd en geanalyseerd. Ik som ze in het kort nog eens op.

In de Europese institutionele structuur ontbreekt dat wat het hart is van elke parlementaire cultuur: de confrontatie tussen regering en oppositie. Er is in de EU geen regering en dus evenmin een oppositie. De mogelijkheid van een keuze tussen die twee is de Europese kiezer niet gegeven. Evenmin kan hij kiezen voor een andere regeringscoalitie of voor handhaving van de huidige. Met andere woorden: er valt te weinig te kiezen, het wedstrijdelement ontbreekt, er is geen echte inzet, er staat te weinig op het spel. Er is immers geen duidelijke relatie met de machtsvraag. Voor machtsverwerving gaat de kiezer nog naar de stembus; voor machtscontrole, medewetgeving en begrotingsbegeleiding (de sterke punten van het EP) niet. Dit structurele tekort had nog enigszins gecompenseerd kunnen worden als de politieke partijen, hun Europese federaties en de EP-fracties erin geslaagd zouden zijn Europa politiek-inhoudelijk in te vullen. Maar in dat opzicht zijn ze duidelijk tekortgeschoten. Weet u wat een christen-democratisch Europa precies inhoudt, en in welk opzicht het verschilt van een sociaal-democratisch of liberaal Europa? Ik niet. De politieke tegenstellingen en scheidslijnen, de verschillende standpunten van afgevaardigden en fracties in het EP zijn voor de kiezers op z'n best bescheiden accentverschillen die de moeite van een keuze niet of nauwelijks lonen. En dan heeft stemmen ook geen zin. Je komt niet op om adhesie te betuigen met het EP als instelling, of om de democratie in Europa te versterken. Dat is de kiezer veel te abstract.

Het politieke onvermogen van de partijen vloeit voort uit de hardnekkige, a-politieke traditie om Europa altijd in termen van consensus te benaderen. Te lang is men de Europese eenwording als doel op zichzelf blijven zien; te weinig is er door de politieke families gedaan om Europa als middel voor het bereiken van bepaalde politieke idealen te presenteren en als zodanig gestalte te geven. Daardoor verbleekten te scheidslijnen -zo ze er al waren- en bleven de Europese verkiezingen te lang een kapstok om er een voorlichtingscampagne over Europa aan op te hangen. Koen Koch schreef twintig jaar geleden in *Vrij Nederland* dat de

Euroverkiezingen nog het meest lijken op die voor de Opperste Sovjet. Er is maar één kandidaat: Europa. Daar kan je op stemmen zonder te kiezen.

Dit politieke tekort is ernstiger dat het veelbesproken democratisch deficit, omdat het één van de directe oorzaken is van de dalende opkomst bij de verkiezingen en daarmee van het legitimitetsprobleem. Europa is te lang gebaseerd geweest op het harmoniemodel. Verkiezingen echter vertegenwoordigen het conflictmodel. Bij de Europese voorlichtings- en verkiezingscampagnes komen die twee modellen soms op een koddige manier met elkaar in botsing. In de voorlichting weerklinkt luid de Europahymne: *Alle Menschen werden Brüder*. In de verkiezingscampagnes moet dat nog gauw even worden omgezet in: *Und willst du nicht mein Bruder sein / So schläg' ich dir den Schädel ein*. Erg overtuigend klinkt dat dan niet meer.

Kiezers doorzien snel geforceerde pogingen om een consensuspolitiek van vijf jaar op het laatste moment nog met kunstmatig opgepepte conflicten bij te stellen.

Het Europees Parlement is in zekere zin slachtoffer van die consensuspolitiek geworden en daarmee slachtoffer van zijn eigen succes. Zijn indrukwekkende rol als medewetgever vereist parlementaire meerderheden die alleen via compromissen kunnen worden bereikt, compromissen die de politieke scheidslijnen doen vervagen en de standpunten verwateren. Het a-politieke zit hem dus in het systeem, waarbinnen de figuur van de beitelende, schavende, plooi-en-gladstrijkende rapporteur (in het Nederlandse stelsel onbekend) die z'n verslag en resolutie rijp moet maken voor aanvaarding door een zo groot mogelijke meerderheid, een spelfunctie vervult.

Zonder ons

Europagezinden beschouwen euroscepsis vaak als een moreel onoorbaar verschijnsel en dat is het -als je je realiseert wat Europa voor iedereen betekent- in zekere zin ook (zeker geldt dat voor de manier waarop sommige partijen, ook Nederlandse, het fenomeen populistisch pogen uit te buiten). Maar de scepsis komt natuurlijk niet uit de lucht vallen. De grote Europese beslissingen van de laatste vijftien jaar (EMU, euro, uitbreiding) zijn voor het merendeel buiten de burgers om genomen. Formeel was alles in orde. De nationale volksvertegenwoordigers gaven hun fiat. Hier en daar werden referenda gehouden. Maar waar die verkeerd

uitpakten, moesten de kiezers hun huiswerk overdoen, dat in een sfeer van bedreiging: "Denk erom dat je nu vóórstemt, anders gebeuren er rampen." Wat bij hen is blijven hangen, is een gevoel van machteloosheid, een gevoel politiek irrelevant te worden beschouwd. Daar in Brussel en Straatsburg beslissen politieke, parlementaire en ambtelijke elites over ons en zonder ons.

Groeiend is de afkeer van bedillerige en bemoeizieke regelgeving die 'Brussel' de Europese burgers oplegt en aan de totstandkoming waarvan 'Straatsburg' toch maar actief heeft meegewerkt. Menige speeltuin moet het loodje leggen wegens het niet-voldoen aan Europese veiligheidscriteria, om maar eens een voorbeeld te noemen.

Maken de burgers daarbij verschil tussen Commissie, Raad en Parlement. Natuurlijk niet. Ze zien het EP niet als hun vertegenwoordiging, maar als vitaal deel van het Europese establishment dat wel even zal uitmaken wat goed voor de burgers van dit werelddeel is. Dat nodigt niet bepaald uit tot opkomen bij de verkiezingen.

Dan zijn er nog de kwesties van de overdreven vergoedingen voor Europarlementariërs, het gesjoemel met reiskosten en het kostbare heen- en wegedraaf tussen Brussel en Straatsburg (waaraan het EP zelf niets aan kan veranderen). Daar komt de al meermaalen gesignaleerde verambtelijking en technocratisering van het Europese parlementaire bedrijf nog bij. "Dat dreigt meer en meer gevangen te raken in zijn eigen vergaderruimten en papieren wereld die voor de realiteit doorgaan." (H.W. von der Dunk) De depolitiserende procedures (medewetgeving, begroting) hebben al menige parlementariër die zijn werk serieus neemt, veranderd in een schaduw-bureaucraat die dichter bij zijn ambtelijke counterparts van Commissie en Raad staat dan bij zijn kiezers. Die dan ook van hem/haar vervreemden en andersom.

De schrik slaat me om het hart als ik denk aan het EP van 732 leden dat de komende zomer aan de slag gaat. Wie kent wie dan nog? Wie geniet nog het voorrecht rapporteur te mogen worden? De nieuwe nationaliteiten en de fracties binnen die nationaliteiten moeten allemaal aan voorzitters- en andere baantjes geholpen worden. Dat betekent: splitsing van commissies, nieuwe subcommissies en werkgroepen, rapporteurschappen voor dossiers die *pour besoin de la cause* op de agenda zijn gezet. Men is nu al bezig in het ambtelijk EP-apparaat direc-

toraten-generaal te splitsen om de nieuwe lid-staten van de nodige A1- en A2-ambtenaren te voorzien (waarbij dan ook nog scherp gelet wordt op de politieke kleur van deze functionarissen). Gevolg: het EP wordt een gigantisch vergaderghetto – als het dat al niet was – waar efficiency en effectiviteit ver te zoeken zijn.

Toekomst

Ik heb de oorzaken van de lage opkomst extra dik in de rode verf gezet, omdat de Europarlementariërs zelf, uitzonderingen daargelaten, niet zwaar lijken te tillen aan het legitimiteitsprobleem dat eruit voortvloeit. Ze zijn geneigd het af te doen met Bolkestein-achtige clichés. Of ze geven de voorlichters en de media de schuld. In het beste geval komen er goede ideeën uit de bus om de bevoegdheden en invloed van het Parlement substantieel te versterken en de instelling veel meer te politiseren. Voortreffelijke suggesties daartoe zijn gelanceerd door Lousewies van der Laan en Herman Beun in het maartnummer van de *Internationale Spectator* (2004) en door Dorette Corbey en Diederik Peereboom in het decembernummer (2003) van hetzelfde tijdschrift. Hun voorstellen liggen in het verlengde van wat de ontwerp-grondwet voor het Parlement voorstelt. Blijft echter de vraag of de verwezenlijking van dat alles tot een hogere opkomst zal leiden.

Het is te hopen, maar het valt te betwijfelen. Het kernprobleem is en blijft de uiterst moeilijke positie van een parlement dat niet gekoppeld is aan een regering en dus min of meer in de lucht blijft hangen. Belangrijke stappen in de goede richting zouden zijn: verkiezing door het Parlement van de Voorzitter van de Europese Commissie uit door de fracties voorgedragen kandidaten, en koppeling van de keuze van eurocommissarissen aan de Europese verkiezingen, in die zin dat kandidaat-commissarissen bij de Europese verkiezingen als lijsttrekkers van nationale kandidatenlijsten optreden en de nationale fractie die als grootste uit de stembus komt, automatisch de commissaris van het betrokken land levert (even afgezien van de door de ontwerp-grondwet voorgestelde beperking van de omvang van de Commissie). Dan zou er echt wat te kiezen zijn.

Voer de korte termijn is het wachten op het opkomstpercentage in juni. Valt dat dramatisch laag uit, dan ontcom je er in Nederland waarschijnlijk niet aan de

Europese verkiezingen te gaan koppelen aan bijvoorbeeld de Provinciale Staten-verkiezingen (een idee dat de Europeanen altijd met walging heeft vervuld). Daarvoor zou eventueel wijziging van art. 129 lid 4 van de Grondwet nodig zijn. Het is een laffe oplossing, ik geef het toe, maar altijd nog eerlijker dan het opstellen van Europese lijsttrekkers (Verhofstadt) van wie iedereen weet dat ze nooit in het EP zullen stappen. Eerlijker ook dan het misbruiken van de Europese verkiezingen om een aanval op het zittende kabinet te openen (Max van den Berg). In dit verband kun je je ook afvragen of de Europese gekozenen niet min of meer zouden moeten reïntegreren in het nationale parlement (in Nederland door toevoeging van de 27 EP-ers als bijzondere leden aan de Staten-Generaal, spreekrecht, vrij lidmaatschap van

parlementaire commissies e.d.). Je voert dan weer een soort dubbelmandaat in, maar wat is daar eigenlijk tegen? Sowieso kan een kwart (zo niet meer) van de commissie-, werkgroep-, intergrouvergaderingen enz. van het EP worden geschrapt, zonder dat dit afbreuk doet aan de politieke en maatschappelijke relevantie van de instelling. De vrijgekomen tijd kunnen de Europarlementariërs dan aan het contact met de eigen kiezers én aan werkzaamheden van het nationale parlement besteden. Dat kan hun herkenbaarheid in de publieke opinie vergroten, aldus bijdragen tot een betere opkomst bij de Europese verkiezingen en helpen het legitimiteitsprobleem op te lossen.

De auteur is oud-directeur Europees Parlement

HET EINDE VAN EEN ILLUSIE

Op 1 mei neemt Europa afscheid van een illusie. Met de toetreding van de tien nieuwe leden is het aantal lidstaten uitgegroeid tot 25 – zonder dat er enige verbetering komt in de constitutionele vormgeving van het oude continent. Het politieke Europa zal niet tot stand komen. Geen bondsstaat, geen statenbond, maar een verzameling staten die de binnengrenzen hebben afgeschaft om een gemeenschappelijke markt te creëren voor goederen diensten en personenverkeer. 25 partners die elkaar nauwkeurig in de gaten houden als het gaat om het eigen financieel en economisch voordeel. De politieke bloedarmoede van de Unie die met 15 leden al zo pijnlijk duidelijk is, zal met nog tien nieuwe leden erbij zeer manifest zijn. De zogenaamde Grondwet zal dat niet veranderen.

Nooit meer een Frans-Duitse oorlog – dat was de allersterkste drijfveer voor de start van Europa. Na de oorlogen van 1870, 1914 en 1939 moest de Frans-Duitse strijdbijl definitief worden begraven. Dat is gelukt – en het zou zonder 'Europa' ook wel zijn gelukt, want de nieuwe grote vijand was de Sovjet-Unie en dus was samenwerking noodzakelijk.

In veel landen –vooral ook in Nederland– leefde de hoop en de verwachting dat de Europese samenwerking zou uitgroeien tot iets bijzonders. Misschien geen federatie maar dan toch wel een confederatie. Een bond van staten met gemeenschappelijke politieke doeleinden, een gemeenschappelijke buitenlands beleid en een gemeenschappelijke defensie. Maar in de jaren vijftig liep het al mis toen Frankrijk de voorstellen voor een Europese Defensie Gemeenschap torpedeerde. De kans dat er naast de economische samenwerking nog iets zou komen met een meer politieke betekenis was daarmee bekeken.

Eigenlijk is het frappant dat we daarna nog zo lang zijn doorgestaan met 'doen-alsof': er kwam een Europees Parlement dat aanvankelijk heel weinig te vertellen had maar toch al vrij snel rechtstreeks werd gekozen. Dat was een vergissing. Algemeen kiesrecht voor een parlement is pas aan de orde als dat parlement veel te vertellen heeft. Zo is het met alle parlementen gegaan: ze veroverden de macht op de machthebbers tot dan toe en pas daarna kwam het algemeen kiesrecht. Als je de volgorde omdraait krijg je wel een parlement dat door burgers is gekozen maar als de parlementaire inbreng niet veel voorstelt verliezen de stemgerechtigde burgers al snel hun belangstelling. Als het parlement allens toch meer te vertellen krijgt –zoals met het Europese parlement is gebeurd– zijn de kandidaten vooral bezig met uitleggen dat ze heel wat voorstellen en dat de burgers daarom vooral moeten stemmen. Bij iedere Europese verkiezing merk je dat weer: 'ga stemmen want we zijn belangrijk' is het algemene advies aan de kiezers. De meeste kiezers geloven dat niet en blijven thuis.

Ook de invoering van de Euro was een kwestie van 'doen-alsof'. In alle landen is de invoering van een nationale munt altijd het resultaat geweest van een of andere nationale unificatie. Zonder eenwording met een centraal bestuur geen nationale munt. Maar de Euro is ingevoerd zonder enig centraal gezag: de Europese Centrale Bank heeft weliswaar het monetaire beleid in handen en de lidstaten mogen daar niet aankomen – maar als de lidstaten budgettaire tekorten kweken die groter zijn dan was afgesproken (in het Stabiliteitspakt) wordt de zelfstandigheid van de Europese Bank flink ondergraven. Een Europese munt zonder een werkelijk Europees financieel en economisch beleid met een centrale beslissingsmacht stelt weinig voor. Na drie jaar Euro kunnen we constateren dat de Euro makkelijk is als je naar het buitenland gaat, maar is de nieuwe munt het ook werkelijk een hooggevaardeerd bewijs van vooruitgang in de Europese financieel-economische sturingsmacht?

Het Europa van de burgers is nooit gekomen –waarschijnlijk omdat de inwoners van ons werelddeel toch vooral Nederlanders, Belgen, Fransen, Duitsers etc. zijn gebleven– ondanks die vlag waar straks weer tien sterren bij moeten en ondanks het verdwijnen van de meeste douaneposten. Politiek gesproken bestaat er alleen Europese verdeeldheid. Dat was zo tijdens de crisis in de Balkan, dat is nu zo jegens de VS, Irak en het terrorisme. Kan het nog veranderen? Onder druk wordt alles vloeibaar. Eenwording ontstaat uit nood. Pas als Europa zodanig in zijn existentie wordt bedreigd dat het gemeenschappelijk belang zwaarder weegt dan de afzonderlijke nationale belangen zal Europa werkelijk een stap vooruit maken. Moeten we daar op hopen?

De buitenlandse
aanpak van
John Kerry

KIJK MIJ!

De buitenlandse aanpak van John Kerry

Het buitenlandse beleid is een belangrijk aandachtspunt in de Amerikaanse verkiezingscampagne. Terwijl president Bush in diverse commercials op de Amerikaanse televisie de gevolgen van 11 september nog eens onder de aandacht brengt, haalt rivaal John Kerry uit naar het huidige buitenlandse beleid. De vraag die Amerika nu bezighoudt, is of Kerry beter in staat is om buitenlandse politiek te bedrijven dan president Bush.

DOOR MONICA DE BRUYN

Dat de Democraten niet te spreken zijn over het buitenlandse beleid van president Bush is geen nieuws meer. President Bush zou de wereld tegen zich in het harnas hebben gejaagd met zijn strijd tegen terrorisme en volgens de Democraten zou de recente verkiezingsuitslag in Spanje, na de aanslagen in Madrid op 11 maart 2004, daarvan het zoveelste bewijs zijn. Ook in Nederland zijn velen van mening dat de oorlog in Irak niets te maken heeft met de aanvallende strijd tegen het terrorisme. Toen Bush na vele protesten -en niet alleen van de Democraten- besloot om met diverse bondgenoten naar Irak te gaan, was de maat vol. Democratische presidentskandidaten profiteerden van de ergernis die onder het Amerikaanse volk leefde.

Duidelijke visie

Hoewel Kerry vóór de oorlog in Irak heeft gestemd, geeft hij eveneens te kennen het buitenlandse beleid van president Bush onacceptabel te vinden. "Als Bush zijn campagne uitsluitend om (inter)nationale veiligheid wil laten draaien, moet hij dat vooral doen," aldus Kerry, die reeds diverse plannen voor het Amerikaanse onderwijs, de gezondheidszorg en de economie heeft. Kerry: "Het probleem is niet alleen dat Bush zijn motivaties om Irak binnen te vallen verdraait. Het begint eveneens erop te lijken dat hij in 2002 tegen het Amerikaanse volk loog over de aanwezigheid van massavernietigingswapens in Irak. Het buitenlandse beleid van Bush is het meest absurde, roekeloze, arrogante en ideologische beleid in de moderne Amerikaanse geschiedenis en wij gaan die koers veranderen."

In zijn verkiezingsprogram verwijst Kerry voor de oorsprong van het buitenlandse beleid van Bush naar 11 september 2001: Kerry stelt dat Bush ongepast op de terroristische aanslagen heeft gereageerd, in tegenstelling tot president Franklin Roosevelt na de aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941. Kerry: "Roosevelt zocht naar een oplossing voor het gerezen probleem. Bush deed alles om voor de fouten van de inlichtingendiensten, die tot de aanslagen van 11 september 2001 leidden, een verklaring te zoeken. Bush heeft niets essentieels bijgedragen aan de verbetering van de veiligheid."

Kerry staat bekend om zijn militaire verleden in Vietnam en in deze roerige tijden lijkt Amerika hier gevoelig voor: het feit dat Kerry oorlogsveteraan is, zou aantonen dat hij over leiderschapskwaliteiten beschikt. In 1997 schreef Kerry zijn boek getiteld *The new war*, een diepgaande analyse van veiligheidsaspecten in Amerika in de 21e eeuw. Met dit boek maakt hij nog steeds indruk op de Democraten. In zijn boek stelt Kerry dat wie Amerika wil leiden de plicht heeft om een duidelijke visie kenbaar te maken over de wijze waarop het land beveiligd dient te worden, met behoud van respect vanuit de rest van de wereld. Volgens Kerry zou Bush met zijn huidige beleid de verstandhouding met andere landen op het spel hebben gezet en de terroristische aanslagen in Spanje zouden volgens critici inderdaad aantonen dat Bush een bondgenoot armer is. Hoewel uiteraard nimmer gesteld kan worden dat de voormalige Spaanse premier Aznar ook het veld had moeten ruimen zonder de aanslagen van 11 maart 2004, lijkt het erop dat de

Spanjaarden door het stemmen op de socialist Zapatero hun ongenoegen hebben laten blijken over het feit dat Aznar -tegen de wil van het overgrote deel van het Spaanse volk- in samenwerking met Bush besloot om 1300 militairen naar Irak te sturen.

Gevaarlijk spel

Om de situatie in Irak in de hand te houden, wil Kerry de transatlantische verhoudingen aanzienlijk verbeterd zien. Volgens Kerry moeten de kosten na verbetering van de transatlantische verhoudingen -waarvoor de verantwoording uiteraard ook ligt bij NAVO-topman Jaap de Hoop Scheffer- onder de diverse landen verdeeld worden.

"Amerika heeft de bondgenoten nodig voor het beschermen van de soldaten in Irak en de mogelijkheden om de dreiging van terrorisme te bestrijden te maximaliseren - niet alleen in Irak, maar overal," zegt Kerry. Reeds in de aanloop naar de oorlog in Irak heeft Kerry in zijn positie als senator gewezen op het belang van een stabiele coalitie, zodat Amerika in staat zou zijn om de wederopbouw van Irak aan te kunnen. In Capitol Hill, Washington DC zei Kerry vorig jaar: "Het is tijd om de waarheid onder ogen te zien en om de koers te wijzigen. Dit is van belang voor Amerika, voor de positie van Amerika in de wereld en vooral voor de troepen." Kerry ziet graag dat de NAVO en de Verenigde Naties zich mengen in het conflict in Irak met als doel om te komen tot een stabiele en bovenal democratische situatie in Irak. Het winnen van de vrede in Irak is een belangrijk punt voor Kerry, omdat dit volgens hem een aanzienlijke impact op de strijd tegen het terrorisme zal hebben. "Wij kunnen het ons niet veroorloven om in Irak de fout in te gaan," stelt Kerry. Kerry lijkt daarom vooralsnog niet voornemens om Amerikaanse troepen uit Irak terug te trekken.

Een stabiele situatie in het Midden-Oosten is volgens Kerry eveneens essentieel in de strijd tegen het terrorisme. Israël is in het Midden-Oosten de enige democratische staat en vormt niet alleen een belangrijke bondgenoot voor Amerika. Israël is eveneens een belangrijke partner van Amerika in het streven naar vrede en veiligheid in het Midden-Oosten. Volgens Kerry heeft Bush de situatie in het Midden-Oosten volledig genegeerd. "Hij speelt hiermee gevaarlijk spel," aldus Kerry in diens verkiezingsprogramma. Kerry heeft het Midden-Oosten diverse malen bezocht en weet dat de meerderheid van de

Israëliërs en de Palestijnen niets liever wil dan vrede én dat de Israëliërs verwachten dat er een Palestijnse staat wordt gevormd. De hulp van Amerika is zeer gewenst om dit doel te bereiken, omdat Amerika het enige land is dat in staat is om te werken met alle betrokken partijen, zodat een effectieve dialoog bewerkstelligd kan worden. Kerry: "De zogenaamde routekaart naar de vrede, al is deze inmiddels achterhaald, lijkt mij nog steeds een acceptabele richtlijn." Deze routekaart zou volgens Kerry echter alleen uitkomst bieden als de Amerikaanse betrokkenheid continu aanwezig is, waarbij alle mogelijkheden tot het bereiken van een vreedzame situatie realistisch benaderd dienen te worden.

Kerry haalt eveneens de situatie in Afghanistan aan in zijn verkiezingsprogramma: "Zowel vanuit mijn ervaring als senator als vanuit mijn tijd als militair weet ik dat het doel van oorlog niet alleen *regime change* moet zijn, maar ook het winnen van vrede. Bush heeft weliswaar de oorlog in Afghanistan weten te winnen, maar verze-kerd van vrede is men in dit land nog steeds niet." Kerry wil graag dat Amerika blijft samenwerken met coalitiepartners en de Verenigde Naties om een vreedzame situatie in Afghanistan te bewerkstelligen, zodat de grondslagen van het terrorisme voorgoed worden uitgeroeid. "Amerika moet het terrorisme voorgoed de kop indrukken, maar wel op dusdanige wijze dat Amerika zeker weet dat er niet nog ergens bewegingen actief zijn die ieder moment een aanslag kunnen plegen," zegt Kerry.

Prognoses voor de verkiezingsuitslag van 2 november 2004 lopen continu uiteen. In hoeverre de Amerikanen Kerry blijven steunen, valt pas te zeggen nadat president Bush officieel zijn campagne gestart heeft. Hij zal zijn verkiezingscongres naar alle waarschijnlijkheid houden in New York, met Ground Zero op de achtergrond. Hoewel veel Amerikanen van mening zijn dat hij de aanslagen van 11 september 2001 misbruikt voor zijn campagne, is het mogelijk dat Bush -wellicht met voormalig burgemeester van New York Rudolph Giuliani achter zich als kandidaat voor het vice-presidentschap- een tweede termijn in het Witte Huis krijgt. Het kan dus nog spannend worden.

Monica de Bruyn is freelance journaliste en doet dit jaar voor Idee verslag van de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten.

FOTO: HERMAN WOUTERS

Maak zetelverdeling Tweede Kamer democratischer

Momenteel wordt het zetelaantal van politieke partijen die deelnemen aan bijvoorbeeld de Tweede Kamerverkiezingen bovenal bepaald door twee factoren: het aantal verkregen stemmen en de gekozen systematiek om de restzetels te verdelen. Dit valt in het voordeel uit van de partijen die relatief gezien de meeste stemmen hebben gekregen. Deze systematiek van zetelverdeling is in democratisch opzicht niet de meest optimale. Waarin schuilen de democratische tekortkomingen in de huidige systematiek en hoe kunnen deze tekortkomingen weggenomen worden?

DOOR JEROEN STERLING

Stel dat iedere partij, net zoals in het huidige stelstel, de kiesdrempel van één zetel (van de honderdvijftig) dient te halen om in de Kamer te komen. Stel voorts dat elke partij die de kiesdrempel haalt in principe hetzelfde aantal zetels krijgt ofwel een adequaat zetelaantal om een

fractie in staat te stellen het volksvertegenwoordigende werk naar behoren uit te kunnen voeren. Verdeel eventuele restzetels louter op basis van voorkeursstemmen. Hierbij tellen de stemmen op de lijsttrekker niet mee. De partij met de kandidaat met de meeste voorkeursstemmen, komt als eerste in aanmerking voor een restzetel. Vervolgens de partij met de kandidaat die, op één kandidaat na, de meeste voorkeursstemmen heeft gehaald, enzovoort.

Een vitaal en weerbaar systeem

Stel daarenboven dat niet iedere zetel hetzelfde stemgewicht krijgt: het stemgewicht wordt bepaald door het behaalde aantal stemmen van een partij te delen door het totale aantal uitgebrachte stemmen, waarvan het aantal stemmen op partijen die de kiesdrempel niet hebben gehaald in mindering is gebracht. En dit vervolgens te delen door het aantal toebedeelde zetels aan een fractie. Binnen een fractie krijgt ieder fractielid dus hetzelfde stemgewicht, net zoals dat momenteel het geval is. Fractieleden van verschillende fracties krijgen daarentegen vrijwel altijd een verschillend stemgewicht.

Voorbeeld

Laten we eens kijken wat dit zou betekenen voor de uitslag van de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen. Negen partijen is het gelukt om bij deze verkiezingen de kiesdrempel te halen. Drie partijen hebben het leeuwendeel van de stemmen binnengehaald. In het huidige stelstel krijgen deze partijen het leeuwendeel van de zetels en nog iets meer dan dat. In het nieuwe stelstel krijgt iedere partij echter ongeveer evenveel zetels. 150 (het aantal te verdelen zetels) gedeeld door 9 (het aantal partijen dat de kiesdrempel gehaald heeft) betekent 16 zetels voor elke partij en voor het CDA, de PvdA, de VVD en de SP respectievelijk 2 restzetels, 2 restzetels, 1 restzetel, en 1 restzetel. Deze restzetels leiden in het nieuwe stelstel echter niet tot meer stemgewicht in tegenstelling tot de oude systematiek. De uitslag van de laatste Tweede Kamerverkiezingen zou er als volgt uit hebben gezien:

Absolute zetelverdeling en procentueel stemgewicht in huidige en voorgestelde systematiek

	Aantal verkregen stemmen bij Tweede Kamerverkiezing	Zetelverdeling volgens huidige systematiek	Aantal zetels volgens voorstel	Procentueel stemgewicht fractie volgens huidige systematiek	Procentueel stemgewicht fractie volgens voorstel
CDA	2.763.480	44	18	29,33	29,00
PvdA	2.631.363	42	18	28,00	27,62
VVD	1.728.707	28	17	18,67	18,14
SP	609.723	9	17	6,00	6,40
LPF	549.975	8	16	5,33	5,77
GL	495.802	8	16	5,33	5,20
D66	393.333	6	16	4,00	4,13
CU	204.694	3	16	2,00	2,15
SGP	150.305	2	16	1,33	1,58
Overige	127.093	0	0	0	0
Totaal	9.654.475	150	150	99,99	99,99

Meer profiel

De voorgestelde systematiek brengt belangrijke voordelen met zich mee. Het probleem van 'te grote' dan wel 'te kleine' kamerfracties wordt opgelost. Dit is met name van belang om politiek te bedrijven op een meer gelijkwaardig kennisniveau. In het huidige stelsel heeft een kamerlid van een grote fractie namelijk veel meer tijd om zich in een dossier te verdiepen dan een kamerlid van een kleine fractie. Als een ieder ongeveer dezelfde tijd in een dossier kan steken om zich te informeren, dan vergroot dat de kans dat het debat effectiever en efficiënter kan worden gevoerd. Voor de burger wordt het kamerdebat daardoor beter volgbaar. Voorts wordt door een effectiever en efficiënter debat de positie van de wetgevende macht ten opzichte van de uitvoerende macht versterkt. Daarenboven wordt de positie van de oppositie qua zetelaantal structureel versterkt, zodat een tegengeluid beter kan worden vormgegeven. Ten tweede klinkt bij stemmingen de uitgebrachte stem van de kiezer beter door: het stemgewicht is vrijwel gelijk geworden aan het aantal verkregen stemmen bij de verkiezingen. De vertaling van stemmen in zetels heeft in de nieuwe systematiek geen invloed meer op het stemgewicht. Vanuit democratisch oogpunt is dit een belangrijk winstpunt, omdat het argument 'elke stem telt' dan pas echt een ware uitspraak wordt.

In het hier voorgestelde stelsel blijft het mogelijk voor Kamerleden om hun zetel en stemgewicht te behouden als zij uit hun fractie stap-

pen dan wel worden gezet. De mogelijkheid van uittreedende fractieleden is namelijk één van de beste stokken achter de deur om het debat -en daarmee de binding met de samenleving- binnen fracties en partijen levend te houden. Hierbij is het van belang te bedenken dat lang niet iedere partij zo fraai democratisch is georganiseerd en functioneert als de onze. Voorts is de mogelijkheid van uittreding dan wel uitzetting een waardevolle stimulans voor partijen en kiezers om de 'juiste' kamerleden in de Tweede Kamer te kiezen.

Het belangrijkste nadeel is dat een aantal partijen in het voorstel ten opzichte van de huidige systematiek een aantal zetels moet 'inleveren'. Hoe dit valt, is afhankelijk van het ontwikkelingsstadium van de democratische traditie binnen die partijen. Voorts bestaat er de welhaast theoretische kans dat er ineens een horde ultra radicale politici in de Kamer komt. Kiezers die dit niet willen, ervaren in het nieuwe stelsel meer aanleiding om te gaan stemmen.¹ Kortom: ons democratisch bestel wordt met de voorgestelde systematiek vitaler en weerbaarder.²

Om het bovenstaande voorstel te realiseren dient de Kieswet te worden aangepast. De Grondwet hoeft niet te worden gewijzigd, omdat de voorgestelde systematiek nauwer aansluit bij de Grondwet dan de huidige wijze van zetelverdeling.

De auteur is lid van de Besluitvormingscommissie van D66

Noten

1. Door hun stem uit te brengen wordt namelijk de kiesdrempel hoger. Hoe hoger de kiesdrempel, hoe meer stemmen er nodig zijn om in de Kamer te komen.
2. Overigens heeft de opkomst van de LPF destijds laten zien dat juist deze eigenschappen onderontwikkeld waren.

PUBLICATIELIJST

KENNISCENTRUM D66

Onderzoeksrapporten

Investeren in innovatie

Knelpunten en oplossingen voor het MKB, Erie Tanja – januari 2004.

Het lichaam als wachtwoord

De invoering van biometrie in reis- en identiteitsdocumenten, Marjolein Bouwers – december 2003

Onderwijs: de sleutel tot integratie?

Een onderzoek naar integratiebevorderende maatregelen in het onderwijs, Tamara Schellings - juli 2003.

Individualisme en Individualisering.

Een onderzoek naar de opvattingen van de leden van D66, Martijn Verhagen - maart 2003.

De opvattingen van D66-ers over het straffen van wetsovertreders.

Een beschrijvend onderzoek, Nienke Moor - november 2002.

D66 en levensbeschouwing.

Een onderzoek onder leden en politici van D66, Annelien Bredenoord - juli 2002.

Publicatiereeks Sociaal-Liberale Perspectieven

Om Holland staat geen hek - Han Entzinger, najaar 2002, € 7,-
Prioriteiten bij immigratie en inburgering.

Toegang in drievoud - Arthur Docters van Leeuwen, Theo Hooghiemstra, Erwin Muller, Carel Tielenburg en Christiaan de Vries, voorjaar 2002, € 7,-

Een pleidooi voor actualisering van de democratische rechtsstaat.

Tussen internationale rechtsorde en nationaal belang - Jan Hoekema, Rienk Terpstra en Rob de Wijk, voorjaar 2002, € 7,-
Het Nederlandse buitenlands en veiligheidsbeleid herzien.

Risico's delen en risico's nemen - Kees Goudswaard en Udo Kock, najaar 2001, € 7,-

Trends en uitdagingen in de sociale zekerheid.

Betrokken Ondernemerschap - Alexander Rinnooy Kan, Gerard Schouw, Christiaan de Vries, najaar 2000, € 7,-
Over de betekenis van verantwoord ondernemen.

Volksgezondheid in het perspectief van de burger - Henk Leenen, voorjaar 2000, € 7,-

Naar een sociaal-liberaal beleid op het gebied van de volksgezondheid.

Als u twee of meer uitgaven in de serie Sociaal Liberale Perspectieven' bestelt, dan kosten de uitgaven per stuk € 5,00.

Conferentieverlagen

- 'De gekozen burgemeester: hoe en wat?', oktober 2003
- 'Staten in de Steigers', juni 2003
- 'Na de oorlog - hoe nu verder?', april 2003
- 'De wereld is groter dan Den Haag', februari 2003
- 'De uitbreiding van de EU en het milieu', december 2002
- 'Making a difference - on corporate social responsibility', april 2002
- 'Het Amerikaans buitenlands beleid', april 2002

COLOFON

Idee tijdschrift van het Kenniscentrum D66

25ste Jaargang – Nummer 2 – april 2004

Verschijnt 6 x per jaar

ISSN nr. 0927-2518

Redactie

MARGO ANDRIESEN, CONSTANTIJN DOLMANS, ARTHUR OLOF, WOUTER-JAN OOSTEN, FRITS PRILLEVITZ, KEES VERHAAR (VOORZITTER), EDWIN VOLBEDA, MARTIN VAN 'T ZET

Eindredactie

EMILY VAN DE VIJVER

Aan dit nummer werkten mee

JOANNEKE BALFOORT, AUKE BLAAUWBROEK, JAN WILLEM BERTENS, JOHANNA BOOGERD, MONICA DE BRUYN, LODEWIJK BUSCHKENS, HEIN CANNEGIETER, CAROLINE JANSEN, EPPO JANSEN, EDY KORTHALS ALTES, LOUSEWIES VAN DER LAAN, MARIJKE MOUS, JAN PRILLEVITZ, JEROEN STERLING, HANS TERLOUW, SOPHIE IN 'T VELD, JAN VIS, NICO WEGTER

Beeld

FOTOGRAFIE: HERMAN WOUTERS

ILLUSTRATIES: MARCO VAN LIEROP

Vormgeving en realisatie

DRUKKERIJ ULEMAN-DE RESIDENTIE, ZOETERMEER

BASISONTPWERP FABRIQUE, DELFT

Uitgave en administratie

KENNISCENTRUM D66

NOORDWAL 10, POSTBUS 660, 2501 CR DEN HAAG,

TEL. 070-3566066, E-MAIL: KENNISCENTRUM@D66.NL

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 33,-. Studenten € 16,-.

Losse nummers € 7,-.

©2004 Kenniscentrum D66. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Coverfoto: HERMAN WOUTERS

Mijn idee

EUROPA POPULARISEREN IS NIET ZONDER GEVAREN

Het is waar dat de Europese Unie voor vele burgers een 'ver-van-mijn-bed-show' is. Vele Europese burgers voelen immers geen fysieke nabijheid met Brussel, de stad van waaruit die Unie bestuurd wordt. Het kluwen van de verschillende Europese instellingen is voor de man of de vrouw op de straat niet te ontrafelen: wie doet wat is een vraag die voor velen onbeantwoord blijft. Maar wat velen niet beseffen is dat het merendeel van onze nationale wetgevingen bepaald worden door diezelfde Unie. Helaas willen nationale politici maar al te vaak 'haantje de voorste' zijn wanneer het over een goed Europees voorstel gaat: dan hebben zij zagezegd zelf de creatieve vondst gedaan van die nieuwe wet of wetswijziging, terwijl het gewoon over een uitvoering gaat van een beslissing die reeds op Europees niveau genomen werd. Maar ja, geen kat weet wat dat Europese parlement beslist. Dus kan de nationale politicus/-a zelf met de pluimen gaan lopen. Wanneer Europese regelgeving een minder prettige en minder 'te verkopen' wetsaanpassing vraagt, is de Unie uiteraard de zondebok, ofschoon hun eigen partijgenoten mede verantwoordelijk zijn.

De Europese Unie krijgt dus zelden of nooit een eerlijke beoordeling voor haar werk: of ze is de zondebok, of ze wordt vergeten. Het is dus verdienstelijk dat het Europese imago beter verkocht wordt, niet door de ambtenaren en bureaucraten, maar wel door de politici. Helaas stuurt men nog al te vaak 'afgedankte' of fin-de-carrière politici naar Europa. Eenmaal die in Europa zitten tellen ze immers niet meer mee in de nationale politiek. Het is hoog tijd dat alle partijen nieuw jong talent -dat niet alleen met dit Europese project maar ook met de marketing en snelheid van de consumptiemaatschappij opgegroeid is- naar Europa sturen. Het zijn zij die vanuit een misschien iets of wat naïef enthousiasme en vanuit een vertrouwdheid met de flitsende media, het Europese gedachtegoed het best zullen kunnen vertolken aan de burger.

Vandaar dat ik ook de marketing- en communicatiestrategie van het boekje Beste Europa van Caroline Gennez 'als initiatief' zou willen toejuichen. Europa heeft een betere marketingstrategie nodig! Maar helaas gebruiken de socialisten de bekende Steve Stevaert-methoden om alles simpel uit te leggen, en zo een verhaal electoraal te verkopen dat sommige waarheden verdoken houdt en dat vaak niet strookt met het beleid van hun eigen ministers.

Europees beleid is immers geen zaak alleen van de europarlementariërs of de Eerste Minister en de minister van Buitenlandse Zaken, maar Europa is al lang een stukje binnenland geworden: elke minister maakt deel uit van de Raad van de Europese Unie alwaar beslissingen genomen worden. Indien Europa volgens de socialisten niet sociaal genoeg zou zijn, dan is dat mede de schuld van de ministers in België die die sociale portefeuilles in handen hadden (sinds 1988) en hebben. Met andere woorden, Caroline Gennez schiet met haar boekje in de rug van haar eigen partijgenoten.

Op die manier gebruiken de socialisten hun vlotte verkoopstalenten om een bewust negatief beeld te verspreiden van Europa. Ze haken in hun aangehaalde voorbeelden in op de vele ongemakken die Europa voor de burgers met zich meebrengt of zou kunnen meebrengen, maar voor de meeste zaken die

aangehaald worden, zijn ze zelf al 16 jaar mede-verantwoordelijk (via de respectievelijke ministers in de Raad van de Europese Unie). Zo wordt ook het Europese concurrentiebeleid doorheen heel het boekje aan de schandpaal gezet, maar is dat niet mede een product van de vroegere socialistische Commissaris, de Belg en partijgenoot Karel Van Miert? Het is dus maar al te gemakkelijk om Europa nu als iets negatief aan de mensen voor te stellen. En zeker wanneer de gegeven argumenten in het boekje niet altijd correct zijn: zo is er bv. geen sprake van het liberaliseren van de ziekteverzekering of het afschaffen van de gratis bussen vanuit het Europese niveau.

Dit boekje is niet Euro-kritisch maar Euro-sceptisch. Met het oog op de toetreding van de 10 nieuwe lidstaten uit Oost-Europa doen ze daar nog een schepje bovenop en demonstreren ze een grote angst voor het vreemde. Een zekere angst voor het onbekende is menselijk, maar de socialisten buiten die angst electoraal uit zonder na te denken over de gevolgen daarvan. Hiermee bewandelen ze een pad dat gevaarlijk dicht bij het discours van extreem rechts komt en dat het Vlaams Blok ook openlijk belijdt. Het boekje -dat de angstige burger op verzoek gratis wordt toegestuurd- straalt nergens het idealisme, het optimistische en het solidaire uit dat van ware socialisten verwacht zou kunnen worden. Vooral dat laatste is opvallend. Terwijl socialisten hier ten lande te pas en te onpas zwaaien met de noodzaak voor meer solidariteit, betonen ze zich nu als ware groepsegoïsten die er alles aan doen om de voordelen voor het eigen volk te beschermen tegen de 'vreemde indringers'. Waarbij ze op de barricades staan om de Poolse arbeiders alvast de eerste twee jaar van ons grondgebied te weren. Toen ze in onze contreien voor vrijheid en kansen voor de mens vchten dachten socialisten nog aan alle mensen. Nu willen ze die verworven vrijheid en kansen verdedigen tegen nieuwkomers. Dit eurosceptisme van de SPa is een conservatieve houding.

Daarmee is de toon voor de komende Europese Campagne gezet. Het gaat in wezen over de toekomst van de samenleving. Waarbij socialisten, conservatieven en nationalisten vol wantrouwen staan tegenover Europa. En liberalen die geloven dat Europa zowel voor ons als voor de nieuwkomers bijzondere kansen biedt. Kansen op vrijheid, welvaart en geluk. Waarbij de eersten de angst voor het vreemde voeden en de anderen het geloof in de mens propagieren.

Caroline Gennez zou de geschriften van de joods-Hongaarse schrijver Gyorgy Konrad beter eens lezen. Als kind ontsnapte hij ternauwernood aan de vernietigingskampen. Veel van zijn familieleden overleefden het niet. Nadien kwam hij in conflict met de communistische leiders in zijn land en belandde in de cel. Na de val van de Berlijnse Muur kon hij eindelijk vrij adem halen. Maar toen de opname van de Oost-Europese landen in de loop van de jaren negentig op zich liet wachten richtte hij zich tot ons. Een smeekbede om zijn vrijheid en die van miljoenen anderen definitief te verankeren in de Europese idealen, de mensenrechten, de sociale rechtvaardigheid. Binnen enkele weken zullen we hen eindelijk opnemen binnen de grote Europese familie. We moeten hen met een groot hart opnemen als volwaardige medeburgers binnen de EU. Ondubbelzinnig en solidair.

idee

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

DNPP.

JAARGANG 25
NUMMER 3
JULI 2004

TIJDSCHRIFT VAN HET KENNISCENTRUM

Thema

HOE SOCIAAL IS LIBERAAL?

OVER DE HANG NAAR DWANG
VRIJZINNIG EN ONVOORSPELBAAR
LINKS-LIBERALISME VOLGENS HALSEMA

HOE SOCIAAL IS LIBERAAL?

- 5 **Inleiding op het thema**
DOOR WILFRIED DERKSEN EN EMILY VAN DE VIJVER
- 6 **Loot van liberale stam**
DOOR ERWIN NYPELS
- 8 **Vrijzinnig maar bovenal onvoorspelbaar** Kohnstamms loopbaan als jakobs ladder
naar essentie D66
DOOR ARTHUR OLOF EN EMILY VAN DE VIJVER
- 14 **Serius sociaal-liberalisme verdient een eigentijdse invulling**
DOOR PATRICK VAN SCHIE
- 17 **Links-liberalisme volgens Femke Halsema**
DOOR EDWIN VOLBEDA
- 20 **De Liberaal Democraten**
DOOR WILFRIED DERKSEN
- 22 **Wie is de liberaalste van het land?**
door Erik Dees
- 27 **Democratie in een sociaal-liberale samenleving**
DOOR CONSTANTIJN DOLMANS EN MICHIEL SCHEFFER
- 30 **Hoe sociaal is liberaal?**
DOOR ARTHUR OLOF
- 33 **Bestaat wereldwijd liberalisme?**
DOOR JASPER VEEN
- 36 **Het menselijk liberalisme**
DOOR DIRK VERHOFSTADT
- 38 **Over de hang naar dwang**
DOOR CHRISTIEN BRINKGREVE
- 40 **Uit de oude doos: K.R. Popper en de ideologiediscussie van D66**
DOOR J.K. ABBES

EN VERDER

- 45 **Drugs, samenleving en beleid: de nuchtere visie**
DOOR ERIK DEES EN EMILY VAN DE VIJVER
- 49 **De andere dat zijn wij**
DOOR THIJS VAN STEVENINCK

VASTE RUBRIEKEN

- 3 **Jan Vis**
25 **Van Lierop**
26 **Marijke Mous**
52 **Mijn Idee**

CAMPAGNESOLIDARITEIT

Nu het avontuur in Irak steeds meer gaat lijken op een fiasco en de bondgenoten neiging krijgen om er uit te stappen, is het Witte Huis begonnen aan een campagne om de alliantie bijeen te houden. Condoleezza Rice kwam onlangs naar ons continent om de Europeanen er aan te herinneren dat Amerika ons in en na de Tweede Wereldoorlog ("toen het moeilijk was") niet in de steek heeft gelaten en dat het ons niet past om Irak te verlaten nu het daar moeilijk is. Dit beroep op solidariteit maakt vooral indruk als je de geschiedenis niet goed kent en veronderstelt dat Amerika uit eigen beweging en ten koste van grote offers Europa te hulp is gesnel. Zo is het niet gegaan.

Amerika was tot in de jaren veertig uitgesproken isolationistisch. In 1940 werd Roosevelt vooral herkozen vanwege de suggestie dat hij zijn land buiten de oorlog zou kunnen houden. De overheersende opinie was dat Europa zijn eigen boontjes maar moest doppen; de Amerikaanse strijdkrachten stelden dan ook niets voor. In 1940 was het Amerikaanse leger zelfs kleiner dan het Nederlandse (240.000 tegen 300.000). Pas na de Japanse aanval op Pearl Harbour (december 1941) werd het echt menens –al was het voor de Amerikanen toen nog vooral een oorlog in de Pacific tegen Japan en niet tegen Hitler- Duitsland. Dat werd het formeel wel toen Hitler aan de VS de oorlog verklaarde (een paar dagen na Pearl Harbour), maar pas een jaar later zouden de Amerikanen daadwerkelijk gaan deelnemen aan de oorlog tegen Duitsland: de landing in Noord-Afrika.

Van werkelijk te hulp schieten was geen sprake. Amerika kwam niet in oorlog door het nakomen van een bondgenootschappelijke verplichting, maar omdat het zelf werd aangevallen. De NAVO-doctrine (de aanval op één NAVO-partner is een aanval op alle partners) geldt pas sinds 1949 en was dus nog helemaal niet aan de orde. Natuurlijk is er in de oorlog solidariteit gegroeid, bewondering en dankbaarheid. Maar dat is iets anders. Amerika hoopte er buiten te blijven en -tot ons grote geluk- bleek dat onmogelijk.

Ook de suggestie van grote offers voor Europeanen die zelf te slap waren om op te treden (Rumsfeld: 'het oude Europa') vergt wel enig weerwerk. Een paar cijfers.

Als het gaat om gesneuvelde geallieerde militairen en verzetsstrijders dan ziet de statistiek er als volgt uit. Veruit de meeste gesneuvelden waren Russen: 13,6 miljoen. Dan volgen de Britten en de andere landen van het Britse Gemenebest met 452.000. Vervolgens komen de Joegoslaven met 300.000 en daarna de Amerikanen met 295.000, de Fransen met 250.000 en de Polen met 120.000. Alle andere geallieerden telden 20.000 of minder gesneuvelden (Nederland 5000). Dat is wat anders dan het beeld van de gangbare oorlogsverhalen en -films. In de koude oorlog is het Russische aandeel natuurlijk weggemoffeld en hetzelfde kan men wel zeggen van de honderdduizenden Joegoslaven (al is het de vraag of men alle gesneuvelde Joegoslaven als geallieerden kan beschouwen; Tito had niet het hele land achter zich: veel Kroaten waren huurlingen van Hitler).

Het verschil tussen Amerika en Europa is nog groter als men let op het totale aantal slachtoffers (militairen en burgers -al past hier de bedenking dat de statistiek geen onderscheid maakt tussen de holocaust en slachtoffers van oorlogshandelingen). Ook in dat geval staat de Sovjet-Unie bovenaan, gevolgd door Polen en Joegoslavië. Op de vierde plaats komt Frankrijk. Daarna Groot-Brittannië inclusief het Gemenebest en vervolgens Tsjecho-Slowakije. De VS -waar nauwelijks burgerslachtoffers vielen- komt in deze lijst op de zevende plaats, gevolgd door Nederland.

Als Amerikanen spreken over oorlog dan gaat het over ervaringen van militairen op het slagveld of aan het front. Voor Europeanen is het beeld veel omvangrijker: bezetting, vervolging, deportaties, holocaust, bombardementen, hongersnood, vernietiging. De beleevingswerelden en de geschiedenis zijn anders dan we vaak denken. De verschillen zijn te groot voor een serieus beroep op solidariteit.

Hoe sociaal is liberaal?

Ter gelegenheid van de overdracht van het archief-Vonhoff organiseerde het Nationaal Archief 18 mei jl. een symposium met de titel "Nederland op weg naar een liberale partij". Het Nationaal Archief stelt in de aankondiging van dit symposium, dat de verwezenlijking van het liberale gedachtegoed in een haast sluipend proces VVD en D66 steeds dichterbij elkaar brengt. Bij de opening van het symposium stelt de directeur van het Nationaal Archief echter al dat "liberalen altijd meer verdeeld zijn geweest dan andere stromingen en groeperingen". In zijn voordracht betwijfelde de directeur van de Teldersstichting het liberale gehalte van zowel de Vrijzinnig-Democratische Bond als haar erfgenaam D66. En Gerrit Voerman, directeur van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, betoogde dat de kans dat VVD en D66 tot een fusie zullen komen erg gering is.

De afgelopen periode hebben verschillende politieke partijen discussies gevoerd over hun ideologie, uitgangspunten en vernieuwing. Van Aartsen stelde een partijfilosoof aan en VVD-staatssecretarissen Rutte en Schultz pleitten voor een samengaan van hun partij met gedeelten van de PvdA en D66. In sociaal-liberalisme ligt volgens hen de toekomst. Femke Halsema noemt zich links-liberaal en Wouter Bos lijkt zich steeds verder van de sociaal-democratie te verwijderen.

Al deze discussie gaat voorbij aan de cruciale basis: waar sta je voor? Zowel D66 als VVD noemen zich liberaal. Waaruit blijkt dat liberalisme? Bestaat er zoiets als sociaal-liberalisme? Hoe ziet liberaal beleid eruit? Is dat de legalisering van euthanasie en homohuwelijk, zijn dat de kroonjuwelen van bestuurlijke vernieuwing of is het iets anders? Het liberalisme: een term die velen gemakkelijk gebruiken, een politieke stroming die veel associaties oproept en een ideologie waar zowel (sommige) D66'ers als vele anderen oprecht in geloven. *Idee* gaat op zoek naar het liberalisme en heeft verschillende mensen binnen en buiten de partij gevraagd hun licht over bovenstaande vragen te schijnen.

Een van de oprichters van D66, Erwin Nypels, betoogt hoe de partij vanaf haar oprichting in doelstelling sociaal-liberaal te noemen is. Sociaal-liberaal? "Nee," zegt Jacob Kohnstamm, "ik ben een vrijzinnig democraat en zal dat blijven." Maar is dat laatste wel tegenstrijdig? Een interview met deze ras-D66'er.

Patrick van Schie, directeur Teldersstichting, stelt D66 de vraag wat sociaal-liberalisme volgens de partij inhoudt en hoe D66 vorm aan het etiket wil geven. De uitspraken van Femke Halsema waren aanleiding haar te vragen hoe liberalisme er volgens haar en GroenLinks uit moet zien. Nachtwakersstaat en sociale rechtvaardigheid: vinden deze elkaar in het liberalisme? Wilfried Derksen schetst een historisch perspectief op het liberalisme en de plaats van D66 daarin. Erik Dees beoordeelt in zijn bijdrage de verschillende claims van de hedendaagse Nederlandse politieke partijen op het liberalisme. In haar column vraagt Marijke Mous zich af waar D66 zich tegenwoordig bevindt.

"Een sociaal-liberale visie wordt niet bereikt met een tijdloze vermenging van twee sporen uit de erfenis van de Franse revolutie. Het gaat vooral om een visie op de burger." Constantijn Dolmans en Michiel Scheffer beschrijven hoe die visie vorm moet krijgen. Arthur Olof houdt het huidige VVD-beleid langs de sociale meetlat.

Hoe ziet liberalisme er wereldwijd uit? Jasper Veen, politiek adviseur bij Liberal International, beschrijft verschillende vormen op drie verschillende continenten. Dirk Verhofstadt beoordeelt het liberalisme bovenal als menselijk.

In een column beschrijft Christien Brinkgreve de strijd tussen vrijheid en dwang. Tot slot van dit thema een artikel uit de oude doos. J.K. Abbes gaf in 1990 met het gedachtegoed van Popper in de hand de argumenten waarom D66 een liberale partij is.

De redactie van *Idee* hoopt met dit nummer niet alleen gedachten over (sociaal)liberalisme op een rij te zetten, maar ook de discussie over ideologie en de ontwikkeling van het gedachtegoed een impuls te geven.

Wilfried Derksen, gastredacteur *Idee*
Emily van de Vijver, eindredacteur *Idee*

Loot van liberale stam

Van de aanvang af kent D66 een drietal kerndoelstellingen met betrekking tot drie verschillende aspecten van de politiek: een inhoudelijke kerndoelstelling (gericht op de vrije individuele ontplooiing van alle mensen), een kerndoelstelling ten aanzien van het bestuursstelsel (radicale democratisering van de samenleving) en een kerndoelstelling ten aanzien van de methode van politiek bedrijven (pragmatisme). Deze drie doelstellingen zijn onverbreekbaar aan elkaar verbonden en ze zijn even belangrijk. De doelstellingen met betrekking tot democratisering en pragmatisme zijn ruimschoots bekend en worden in het algemeen aan de eigen identiteit van D66 gekoppeld.

DOOR ERWIN NYPELS

Vrij vaak wordt het pragmatisme beschouwd als grondslag van D66. Dit is onjuist. Het pragmatisme is niets anders dan een methode van politiek bedrijven: het benaderen van maatschappelijke problemen op een ondogmatische wijze zonder vaste bindingen met belangengroepen. Hierbij legt men zich niet bij voorbaat vast op het gebruik van bepaalde instrumenten (bijvoorbeeld overheidsingrijpen) of maatschappij-blauwdrukken. Pragmatisme betekent het voeren van een beleid gebaseerd op feitenonderzoek in plaats van op vooroordeelen. Het leidt tot een permanente hervormingsgezindheid. Pragmatisme betekent dat een beleid wordt ontwikkeld op basis van doelmatigheid. Dit houdt in dat het pragmatisme op

zichzelf geen grondslag vormt van een politieke partij en ook geen normen aangeeft voor het te voeren beleid. Pragmatisme en het daarmee verbonden doelmatigheidsstreven krijgen pas betekenis in nauwe relatie met de gestelde politiek inhoudelijke doelstellingen. Voor een partij die het pragmatisme bepleit, is

Het gaat D66 niet alleen om formele vrijheid

het daarom absoluut noodzakelijk in de presentatie de politiek inhoudelijke doelstellingen centraal te stellen. Gebeurt dit niet dan is het gevaar levensgroot dat het pragmatisme door de buitenwacht gelijk wordt gesteld aan opportunisme.

Werkelijke vrijheid

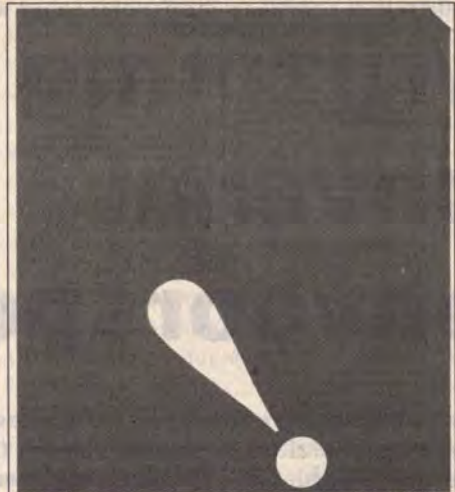
Bij de democratisering gaat het D66 niet alleen om het staatsrecht, maar om democratisering van de samenleving in het algemeen, zoals bij gezondheidszorg, onderwijs, ruimtelijke ordening, stadsvernieuwing, bedrijfsleven (ondernemingsraden) en pensioenwereld alsmede bijvoorbeeld bij versterking van de positie van consumentenorganisaties. Weinig kiezers weten dat 'democratie' voor D66 daarbij veel meer betekent dan een bestuursstelsel alleen en dat de opvattingen van D66 over democratie uitgaan van een complete visie op de inrichting van de samenleving. D66 heeft in het verleden ten onrechte de inhoudelijke kerndoelstelling met betrekking tot de inrichting van een democratische samenleving weinig benadrukt, evenals de hieruit voortvloeiende lijn in de politieke programma's.

Vanaf 1966 heeft D66 bevordering van de vrije individuele ontplooiing van alle mensen als belangrijkste politiek inhoudelijke doelstelling van het beleid beschouwd. Dit blijkt met name uit de doelomschrijvingen die de partij tot nu toe heeft gehad. Het politiek programma van het oprichtingscongres in december 1966 stelt bijvoorbeeld: "De partij heeft tot doel voor Nederland en, zo mogelijk, andere landen bij te dragen tot de geestelijke en materiële ontplooiing van alle mensen, ongeacht hun levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, nationaliteit, taal, maatschappelijke afkomst of sekse." De drie hiernavolgende doelomschrijvingen (van 1977, 1980 en 1987) kennen wat betreft de inhoudelijke kerndoelstelling een vrijwel gelijklopende woordkeus. In de thans geldende "Uitgangspunten van de Democraten" (uit het jaar 2000) wordt het als volgt aangegeven: "D66 wil vrijheid voor ieder mens om zich naar

eigen inzicht te kunnen ontplooiën en om te leven volgens eigen normen en waarden." De doelstelling "vrije individuele ontplooiing" had onder meer tot gevolg dat D66 van de aanvang af een zwaar accent heeft gelegd op de liberale vrijheidsrechten. Het ging hierbij speciaal om één klassieke vrijheid: de geestelijke vrijheid (met name ten aanzien van levensbeschouwing en meningsuiting) en twee moderne vrijheden: de zelfbeschikking over het menselijk lichaam (abortus, euthanasie, medische behandelingen) en de vrijheid van leefvorm (seksuele geaardheid, wijze van samenwonen en taakverdeling binnen een leefeenheid). Deze vrijheden worden ook in de huidige "Uitgangspunten van de Democraten" sterk benadrukt. In verband hiermee mag men D66 als een *liberale* partij beschouwen. Het ging en gaat D66 daarbij niet alleen om de formele vrijheid, maar meer in het algemeen om de mogelijkheden die een mens krijgt om van zijn vrijheid gebruik te maken (materiële vrijheid). Werkelijke vrijheid bestaat pas als ook aan een aantal randvoorwaarden wordt voldaan om deze inhoud te geven. Vrijwel van het begin heeft D66 daartoe beschouwd: een goed milieu, goed onderwijs, goede gezondheidszorg, behoorlijke woonvoorzieningen, werkgelegenheid, een redelijk inkomen en een goed functionerende rechtsstaat. Later is daar onder meer veiligheid aan toegevoegd. De overheid heeft volgens D66 tot taak waar nodig deze voorwaarden voor de persoonlijke ontplooiing te garanderen. Dit geldt overigens niet alleen voor afzonderlijke personen, maar ook voor bevolkingsgroepen. Daarom is emancipatie van achtergestelde groepen, gelijke behandeling en individualisering voor D66 van grote betekenis. Door het stellen van deze randvoorwaarden om de vrije individuele ontplooiing werkelijk inhoud te geven, krijgt D66 een sociaal-liberaal karakter.

Progressief-sociale tak

Het realiseren van de weergegeven randvoorwaarden vraagt maatschappelijke solidariteit en sociale beweging. Hiermee behoort D66 –evenals de Engelse Liberal Democrats– tot de hedendaagse sociaal-liberale stromingen in Europa. Historisch gezien vertoont het karakter van D66 enige gelijkheid met de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB) uit de eerste helft van de vorige eeuw. De VDB verwierp de ideologieën van de toenmalige socialisten en liberalen, maar ging uit van een combinatie van het liberale

APPEL

**aan iedere Nederlander
die ongerust is
over de ernstige devaluatie
van onze democratie.**

f. 1.-

vrijheidsstreven met de sociale beweging van de socialisten. De bond werd opgericht met als belangrijk doel democratisering door verovering van het algemeen kiesrecht (inclusief het vrouwenkiesrecht). De ondogmatische benadering van de politieke problemen vertoonde veel gelijkheid met het latere pragmatisme van D66. De VDB wordt in het algemeen door historici beschouwd als de progressief-sociale tak van het Nederlandse liberalisme.

Kortom: inhoudelijk is D66 een sociaal-liberale partij. Voor het verkrijgen van voldoende steun in de samenleving moet dit gegeven in de presentatie een veel centralere plaats krijgen!

Erwin Nypels is medeoprichter D66, oud-lid Tweede Kamer voor D66, oud-lid D66-commissie Identiteit 1999/2000.

KOHNSTAMMS LOOPBAAN ALS JAKOBSLADDER NAAR ESSENTIE D66

Vrijzinnig maar bovenal onvoorspelbaar

Jacob Kohnstamm verlaat per 1 augustus de driemansfractie van D66 in de Eerste Kamer om voorzitter te worden van het College Bescherming Persoonsgegevens. Daarmee sluit hij een aaneengesloten periode af van bijna dertig jaar waarin hij voor en namens D66 functies bekleedde "als amateur, semi-prof en prof". Bij de start van de werkateliers van D66 Amsterdam eind mei keek hij terug op zijn loopbaan "omdat het persoonlijke ook altijd politiek is". We praten met hem verder over de 'fantastische, soms duivelse dilemma's' die hij daar aanstipte omdat hij daarmee doordrong tot wat hij ziet als de essentie van D66: onvoorspelbaar zijn, en vooral blijven. Het gaat niet uitsluitend om het eindresultaat, het gaat bovenal om de weg ernaartoe.

DOOR ARTHUR OLOF EN EMILY VAN DE VIJVER

Jacob kwam in 1968 naar Amsterdam vanuit Brussel, waar vader Max sinds 1952, als secretaris van Jean Monnet, een belangrijke rol speelde bij de totstandkoming van de Europese samenwerking en integratie, toen in het Europese Genootschap voor Kolen en Staal. Hij kan zich herinneren dat hij in 1969 in het Amsterdamse studentenhuus met drie huisgenoten tot diep in de nacht een heftig debat voerde waarbij het ene duo VVD-standpunten verdedigde, hij met een ander D66-punten. "Aan het begin van mijn dertigjarige loopbaan vierde ik meteen een ultieme overwinning van D66 op de VVD. Om drie uur 's nachts belden de 'VVD'ers' hun partij om zich als lid op te geven, maar daar werd niet opgenomen. Dus greep ik de telefoon en belde enkele minuten later D66. En wat denk je: 'Goedenavond, met het secretariaat van D66, wat kan ik voor u doen?' En zo werd ik lid van D66, een daad die mij sindsdien bijna alle nachten en dagen heeft gekost."

Districtenstelsel

Jacob: "Ik was in eerste aanzet 'snurkend lid', zoals Alexander Rinnooy Kan dat noemt. Totdat het opheffingscongres kwam in Marcanti Amsterdam op 21 september 1974. Toen bleek er net geen statutair vereiste tweederde meerderheid voor opheffing te zijn. Ik was overigens tegen opheffing. Omdat het zo slecht ging met de partij, was ik eerder al de bibliotheek in gedoken en had me verdiept in de geschiedenis van de Vrijzinnig Democratische Bond van Treub en Oud. Ik ontdekte dat mijn grootvader Philipp daar voorzitter van was geweest. Hij was in Friesland zelfs kandidaat voor het parlement, toen voor het laatst volgens het toenmalige districtenstelsel. Dat heeft hem de das omgedaan, maar dit terzijde. Het VDB-programma van 1901 bevat in essentie alle elementen waar we nog steeds voor staan; referendum, statenbond, het gebroken gewertje zat er dichtbij, voorstellen ter verbetering van de democratie, het zogenaamde systeemloze model. Ik had echt het gevoel dat hier onze wortels lagen. De VDB haalde tot de oorlog steeds vier tot zes procent van de stemmen. Mensen met een hogere ontwikkeling maar het hart op de goede plek en een veranderingsgezinde insteek. Waarom zouden die in 1974 niet meer te organiseren zijn?"

Groentje

Jacob werd actief in de Amsterdamse gemeenteraadscampagne en aansluitend vice-voorzitter in het bestuur van D66 Amsterdam. In 1976 diende hij op het partijcongres een motie in om een adviesraad op te richten en werd daar vice-voorzitter van: "Ik wilde wel voorzitter worden maar de toenmalige partijvoorzitter Jan Glastra van Loon en de twee andere kandidaten voor het presi-

dium, Michel Jager en Aad Nuis, hadden geen enkel vertrouwen in dat groentje. Michel werd toen – meen ik mij te herinneren – voorzitter, maar een jaar later volgde ik hem op. Jan Terlouw was in 1976 druk bezig om de partij weer uit het dal te halen." Schertsend: "Ik heb nog steeds last van de longontsteking die ik tijdens de door hem ontketende handtekeningenactie opliep."

Kruisvluchtwapendebat

De adviesraad werd het strijdperk waar tegenpolen in de Kamerfractie, zoals Laurens Jan Brinkhorst en Ineke Lamberts, in alle openheid (met pers!) "bijna een schisma in de fractie creëerden". Jacob: "Links van mij zat Ineke en rechts Laurens Jan en achter mij fluisterde Jan dat ze zich een beetje gedeisd moesten houden. Inzet waren brandende kwesties zoals kernenergie, die we volgens Ineke niet moesten willen omdat dat gevaarwekkend was en we niet wisten wat we met het afval moesten doen, versus Laurens Jan die zei dat dat allemaal wel zo kon wezen, maar dat we steeds nieuwe kennis verwerven, waardoor het op den duur denkbaar is dat we met het afval wel degelijk wat kunnen doen." Of het debat over de plaatsing van Amerikaanse kruisvluchtwapens in Nederland: "Laurens Jan vond dat die Russen absoluut niet deugden met hun SS20's en dat we daarop een reactie moesten geven. Deden we dat niet, dan zouden ze denken dat ze het hier voor het zeggen hebben. Ineke zei dat we dan zouden meedoen aan een volgende stap in de wapenwedloop, waar niets goeds van te verwachten viel. Veel van de gevoerde discussies gingen over de botsing tussen theorie en feiten. Van Friedrich Nietzsche is de mooie zin afkomstig dat overtuigingen een groter gevaar zijn voor de waarheid dan een leugen. Of anders gezegd: als de feiten zich niet aan de theorie houden, is dat jammer voor de feiten, de theorie gaat boven alles. In afwijking daarvan vind ik dat D66 er altijd voor moet zorgen dat de werkelijkheid op de meest objectief denkbare wijze wordt beoordeeld en dat van daaruit met een zo zuiver mogelijke redenering ons standpunt wordt bepaald. Pas daarna moet je kijken naar wat onze overtuiging ook weer was en of die überhaupt nog te

handhaven is. Met als uitkomst, zoals Aad Nuis het heeft verwoord, dat D66'ers niet graag meelopen in demonstraties omdat de straten in Nederland vaak te smal zijn voor de spandoeken waarop onze beredeneerde en subtiel geformuleerde leuzen staan. En dat moet vooral zo blijven. Het is voor onszelf en voor anderen lastig, maar we moeten blijven zoeken naar de meest objectieve beoordeling van de feiten en op basis van die nieuwe inzichten altijd weer bereid zijn om aan alles te twijfelen. Het blijft natuurlijk een intellectuele club. Voor mij is de essentie van een intellectueel dat deze in staat en bereid is ten alle tijden aan alles te twijfelen, reden waarom ik Frits Bolkestein ooit een anti-intellectueel heb genoemd omdat hij alles zeker lijkt te weten."

Bij de discussie over de kruisraketten mondde de discussie uiteindelijk uit in een standpunt van de partij geformuleerd door onder andere Suzanne Bischoff dat we "onder de huidige omstandigheden" geen plaatsing wilden van middellange afstands raketten. "Door dat standpunt lieten wij weten dat wij in het geval de Russen onverkort dóór zouden gaan met het ontwikkelen en plaatsen van SS20-raketten, wij alsnog bereid zouden zijn om in reactie daarop Amerikaanse middellangeafstands raketten op Nederlands grondgebied te doen plaatsen. Nog steeds kun je me midden in

de nacht wakker maken en dan verdedig ik dat standpunt als het enig juiste!"

'Jongen, waar kwam je eigenlijk voor?'

Twijfel

Jacob werd in 1981 als nummer dertien op de lijst in de Kamer gekozen. Toen Laurens Jan Brinkhorst hem vroeg welke portefeuille hij wilde, zei hij doodleuk dat hij die van defensie wel wilde. "Laurens Jan keek alsof hij water zag branden, want defensiewoordvoerder was hij zelf en dat wilde hij ook graag zo houden. Ik moest me eerst maar verdiepen in het defensiematerieel, want ik wist daar inderdaad absoluut niets van." Toen Jan Terlouw vervolgens toetrad tot het "afschuwelijke kabinet" Van Agt/Den Uyl/Terlouw en Laurens Jan fractievoorzitter werd, kwam Jacob alsnog op de begeerde portefeuille en daarmee midden in het kruisraketendebat. Het Komitee Kruisraketten Nee (KKN), met

FOTO: HERMAN WOUTERS

Sienie Strikwerda, Mient Jan Faber, Maarten van Traa en vooral ook CPN'er Joop Wolf, wilde graag dat D66 zou meedoen aan de grote demonstratie op het Amsterdamse Museumplein. Jacob: "Wij wilden ook meedoen maar dan wel onder de voorwaarde dat de leuze die gekozen werd met enige verklaring kon worden getransponeerd naar 'onder de huidige omstandigheden' geen plaatsing van raketten; het moest niet 'nooit' worden en op dat punt is er systeem in onze gekte. Radicaal links of rechts kan zo'n standpunt met droge ogen innemen, maar het is niet onze markt. Zoiets zit bovendien niet in onze genen. Wij moeten altijd weer bereid en in staat zijn om te twijfelen over onze posities. Dat is publicitair soms niet zo aantrekkelijk, maar op het moment dat we ophouden dat te doen, vernietigen we onze echte wortels. Het

effect is trouwens dat anderen ons altijd onvoorspelbaar vinden."

Wil jij het licht uitdoen?

Na de gefaseerde val van Van Agt-III kelderde D66 van 17 zetels in 1981 naar 6 zetels bij de verkiezingen van 8 september 1982. Jacob stond de facto op de zevende plaats. "Vrij naar Carmiggelt: toen ik de volgende ochtend wakker werd, ontdekte ik dat ik nog een klein slokje pils in mijn mond had. Ik had om lid te worden van de Tweede Kamer mijn werk als advocaat eraan gegeven en in minder dan anderhalf jaar stond ik weer op straat. De daaropvolgende wachtgeldperiode heb ik gebruikt voor het vervullen van het partijvoorzitterschap. Ik heb me daarvoor in oktober met Oost-Europees aandoende cijfers tot nieuwe voorzitter gekozen.

Opland had na die verkiezingsnederlaag een cartoon gemaakt van een vervallen herensociëteit met Hans van Mierlo groggy in een versleten leren fauteuille, Henk Zeevalking natuurlijk als butler met een blad vol omgevallen glazen en flessen en bij de uitgang, met zijn rug naar ons toe en die enorme brilmontuur aan weerszijden van dat smalle kopie, Laurens Jan Brinkhorst, net benoemd tot EU-ambassadeur in Tokio, met een koffer in de hand "op weg naar Japan". Laurens Jan draait zich niet eens om terwijl hij zegt: 'Hans, als je de laatste bent die weggaat, wil jij het licht dan uitdoen?'

Met die prent in mijn hoofd ging ik in mijn eerste jaar als voorzitter alle afdelingen langs, als een zombie, overal bezwerend dat het licht niet uit zou gaan. Overal in de partij woedde de discussie dat we niet duidelijk genoeg waren geweest, werd de vraag gesteld of onze standpunten wel links genoeg waren geweest, of we dat genuanceerde standpunt over de kruisraketten nog moesten handhaven, zeker nu we weer veilig oppositie konden voeren. Dat laatste punt werd inzet van het voorjaarscongres in 1984 met een eindeloze hoeveelheid moties en amendementen, waarvan de grondtoon was: nooit meewerken aan plaatsing van middellangeafstandsraketten. Ik heb alle indieners van die moties en amendementen met behulp van de onvermoeibare inzet van de secretaris van het bestuur, Michiel ten Brink, tot twee keer toe bij elkaar gehaald, om tot een voor iedereen inzichtelijke en aanvaardbare procedure van behandeling van dit agendapunt te komen. Uiteindelijk kreeg Kees Slotje van alle indieners van moties met de strekking 'Nooit kruisraketten' de opdracht hun standpunt te vertolken, en verdedigde ik het 'onder de huidige omstandigheden niet'. Ik denk dat mijn belangrijkste bijdrage aan de partij daar toen geleverd is; het door mij verdedigde standpunt werd na een zwaar en emotioneel debat met een piepkleine meerderheid aangenomen, bijna zonder opzeggingen en zonder wanklank. Omdat we de weg waarlangs het congres tot dat uiteindelijke besluit zou gaan komen in volle openheid en in grote unanimiteit hadden uitgestippeld. Ook bijna alle vaak uiterst gedreven tegenstanders van het minderheidsstandpunt, kon-

den daardoor met de uitkomst daarvan leven."

Op sterven na dood

In de daaropvolgende jaren waren er nog twee beslissende gebeurtenissen die D66 uit de as deden herrijzen. Jacob: "Hoewel we op sterven na dood waren, was het juist de euthanasie waarmee we weer op de kaart kwamen. De adviesraad had er bij Elida Wessel-Tuinstra op aangedrongen om een initiatiefontwerp inzake euthanasie in te dienen. In eerste instantie met ogenschijnlijk tegenzin, maar gaandeweg met volledige inzet en enthousiasme heeft Elida aan dat tijd- en energievretende verzoek voldaan. De behandeling van het initiatiefvoorstel in het voorjaar van 1986 leidde tot grote politieke spanningen in Kamer en kabinet tussen CDA en VVD, waarbij er zelfs een dreiging tot uitschrijven van nieuwe verkiezingen aan te pas

kwam vooraleer de VVD haar uitgesproken steun aan het initiatiefontwerp introk. Wekenlang was het initiatiefontwerp van D66 dé bepalende factor op de voorpagina's en op radio en televisie. We werden daardoor weer uiterst zichtbaar, bovendien op een onderwerp waarop het voor iedereen duidelijk was wat de toegevoegde waarde van D66 was."

De andere gebeurtenis was het feit dat Hans van Mierlo bereid bleek weer lijsttrek-

ker te worden, als zijn dochters dat zouden goedvinden en de partij te kennen zou geven dat echt te willen, zo had hij ook in het openbaar laten weten. Het partijbestuur drong er voortdurend bij Jacob op aan om aan Hans te laten weten dat de partij niets liever wilde dan dat hij het lijsttrekkerschap weer op zich zou nemen. Maar Jacob meende dat je dat bepalende verzoek maar één keer zou kunnen doen en dat de timing daarvan dus nauw luisterde. Bovendien was politieke omzichtigheid geboden: Maarten Engwirda stond in de Kamer met het half dozijn "overgebleven helden ons fort te verdedigen" en het bekend worden van een mogelijk mislukt verzoek aan Hans om de kar te gaan trekken zou het verdedigen van dat fort er niet makkelijker op maken. Jacob: "Ik moest eerst zeker weten dat de dochters geen bezwaar hadden, en dat er grote kans op een positief antwoord was. Het

**Ik ben een
vrijzinnig
democraat**

wachten was dus op een zogenaamd 'window of opportunity'. Uiteindelijk maakte ik een afspraak voor het cruciale gesprek op een maandagavond. Maar op de zondagmiddag belde Annath Koster namens Hans en zei: 'Jacob, het is heel vervelend en je mag het niemand vertellen, maar Hans is in het ziekenhuis opgenomen. Hij ligt in de intensive care. We weten absoluut niet wat er gebeurd is en hoe ernstig een en ander is, maar voorlopig kan jouw afspraak met hem niet doorgaan.' Op maandagmiddag belde Annath opnieuw, vertelde dat Hans in het AMC lag, niet meer op de meest intensive care, en dat hij me die avond graag wilde zien. Ik kwam binnen en daar lag hij met in de borstzak van z'n pyjamajasje een pieper die op een monitor achter hem zijn hartslag in beeld bracht. Ik baalde: heb ik eindeloos gewacht om hét goede moment te kiezen voor dit ultieme gesprek en zie, zit ik hier op het meest ongelegen moment waarop ik er toch onmogelijk indringend en langdurig bij hem op kan aandringen om het lijsttrekkerschap te aanvaarden. En Hans, de schurk, die natuurlijk wist of voorvoelde waarover ik met hem wilde spreken, haalde midden in het gesprek dat nog over koetjes en kalfjes ging dat apparaat uit zijn borstzak, trok de plug eruit met als gevolg dat de hartslag op de monitor achter hem geheel tot stilstand kwam en vroeg: 'Jongen, waar kwam je eigenlijk voor?'

Duivels dilemma

Geheel onvoorspelbaar en buitengewoon ingewikkeld was de afweging in het debat in de tweede helft van de jaren tachtig over het pensioen van de weduwe Rost van Tonningen. "Haar man was als NSB'er voor en in de Tweede Wereldoorlog Kamerlid en secretaris-generaal geweest op een van de departementen. Opeenvolgende kabinetten direct na de oorlog hadden welbewust besluiten genomen op grond waarvan mevrouw Rost van Tonningen een pensioenuitkering zou behouden, ook als deze zou zijn opgebouwd in de periode waarop haar overleden echtgenoot als NSB'er hoge posities in Tweede Kamer en op departementen vervulde. In de tweede helft van de jaren tachtig bleek mevrouw Rost van Tonningen - mede dankzij haar pensioen in

financieel opzicht in goeden doen - nog steeds niet genezen van de abjecte opvattingen van wijlen haar echtgenoot: zij was actief in de partij van Glimmerveen. Toen daarover publiciteit ontstond, tuimelde de hele wereld, van de joodse lobby, leden van het verzet, overlevenden van concentratiekampen tot groeperingen die zich bedreigd voelden door het gedachtegoed van Glimmerveen c.s. over kabinet en Tweede Kamer heen en deed een even emotioneel als indringend appél op ons om Rost van Tonningen dat pensioen alsnog te doen afnemen. Daarvoor was echter een aparte wet nodig, terwijl de essentie van wetten nu juist is dat ze algemeen geldende regels moeten bevatten en niet op één persoon te herleiden zijn. Een duivels dilemma. Ook voor mijzelf in persoonlijke zin, want mijn familie is van Joods-Portugese afkomst, en dus is de woede, het onbegrip en het vaak onverwerkte verdriet over de oorlog mij als

het ware met de paplepel ingegoten. De grootst denkbare maatschappelijke verantwoordiging en het leed dat velen met oorlogstrauma's nog steeds teisterde, moest afgewogen worden tegen een essentieel onderdeel van de democratische rechtsstaat, te weten dat je niet op die grond en bij wet een individu een welbewust en krachtens eerdere wetgeving toegekend recht op een pensioen kunt ontnemen. Ik heb weken lang vertwijfeld gezocht naar

Optimale individuele ontplooiing in solidariteit

een standpunt waarin een rationele en rechtstatelijk verantwoorde benadering van het probleem gekoppeld zou worden aan een respectvolle reactie op de zinderende emoties die het één en ander opriep; een standpunt waarin beide stromingen in de fractie zich overigens zouden kunnen verenigen. Uiteindelijk zou het debat op een woensdagmiddag plaatsvinden en 's ochtends moesten we in onze fractievergadering op mijn afspraak onze koers bepalen. Maar ik had nog geen standpunt! Op weg naar de fractievergadering stapte ik die ochtend in de trein en maakte een dwingende afspraak met mezelf: ik zou een standpunt bepalen en daaraan vasthouden, uiterlijk op het moment dat de trein Den Haag Hollands Spoor zou binnenrijden. En even voor dat moment besloot ik dat het emotionele - hoe invoelbaar en gerechtvaardigd ook - uiteindelijk in een rechtsstaat

niet de doorslag zou mogen geven. Hoewel de fractie verdeeld bleef over het in te nemen standpunt (zes leden stemden tegen de motie die bepleitte dat het pensioen bij wet zou worden gestopt; twee leden stemden voor die motie) mocht ik namens de gehele fractie het woord voeren, ook omdat ik door de langdurige twijfels oprecht namens de gehele fractie kon spreken. Het werd een loodzwaar debat met op de afgeladen publieke tribune al die haast verwrongen gezichten van de verzetsen oorlogsslachtoffers, al die mensen die de boel hier toen overeind probeerden te houden, die de Kamer inkeken met een smekende blik: doe het ons niet aan. Toen ik midden in de nacht en bekaft thuis kwam, ging de telefoon: mijn vader, die vroeg wat ik had gestemd. Dat had hij in al die jaren nog niet eerder gedaan. Ik dacht eerlijk gezegd: na alles ook dat nog, maar vertelde welk standpunt ik had ingenomen. Een diepe stilte aan de ander zijde van de lijn en toen een zucht en wat zwaar op de hand: 'Godzijdank, hebben we in de oorlog niet voor niets geleden.' In de oorlog werd de rechtsstaat vervangen door totale willekeur; in zijn ogen zou een besluit tot ontneming van het pensioen ontoelaatbaar zijn, want te zeer op willekeur gebaseerd. En ondanks die vaderlijke zegen over het ingenomen standpunt, knaagt het nog steeds dat het soms onmogelijk is om rechtvaardigheid en het rechtvaardigheidsgevoel met elkaar te verenigen."

Sociaal-liberaal

Sociaal-liberaal? "Nee, ik ben een vrijzinnig democraat en zal dat blijven. In de kreet zitten natuurlijk sociaal-liberale aspecten, we zijn ook een loot aan de stam van de oude liberalen. Maar ik ben het zo ontzettend vaak oneens met wat in Nederland in ieder geval liberalen voorstellen, ook al zijn het veelal plezierige mensen in de omgang. In november 1997 maakte ik via een interview met Max van Weezel in VN publiek dat ik mij niet herverkiesbaar zou stellen voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer of voor een post in Paars II: ik had besloten om na het staatssecretariaat in Paars I een jaar 'niet van de partij te zijn' en wilde met mijn partner een jongensdroom verwezenlijken en een jaar gaan varen. Toen ik op vrijdag na publicatie van dat interview in de ministerraad kwam, had iedereen het verhaal gelezen. Het grote verschil tussen de sociaal-democraten, met uitzondering overigens van Elizabeth Schmitz en later Felix Rottenberg, en de VVD'ers was dat de meeste PvdA'ers er het stilzwijgen over

deden. Kok kwam tijdens de lunch bij me en zei dat hij absoluut niet begreep hoe ik zoiets kon doen. Als je voor de verworpenen der aarde in het leven staat, ga je immers niet een jaartje zeilen, zo vertaalde ik zijn boodschap. Vanuit zijn optiek begrijpelijk trouwens. Maar de VVD'ers kwamen vrolijk naar me toe en zeiden: 'Schurk, van zoiets droom ik nu al tijden en jij doet het gewoon!' Plezierige mensen, dus. Maar de liberalen in Nederland staan toch heel sterk voor de nachtwakersstaat. Ik ben ervan overtuigd dat een onwaarschijnlijk sterke staat nodig is om de uitwassen van kapitalisme en van te grote ego's te beteugelen, om ervoor te kunnen zorgen dat de samenleving ook echt een samenleving voor iedereen is. Dus ben ik een voorstander van een sterke staat, en dat is niet liberaal in de gebruikelijke opvattingen daarover binnen de VVD. In ons beginselprogramma staat: 'Optimale individuele ontplooiing in solidariteit.' Ik vind dat een prachtige kreet, daar kan niks af; één en ondeelbaar. Als die solidariteit er marginaal bij hangt, is optimale individuele ontplooiing voor één ieder onmogelijk. De democratische rechtsstaat moet dienstbaar zijn aan dat streven, omdat mensen en structuren nu eenmaal verschillend van kracht zijn."

JACOB KOHNSTAMM

- Geboren in 1949 in Wassenaar
- HBS-b Europese school Brussel 1968
- Studie rechten Universiteit van Amsterdam 1970/1977
- Vice-voorzitter D66 Amsterdam van 1975 /1978
- Vice-voorzitter adviesraad D66 van 1977/1978
- Voorzitter adviesraad D66 van 1978 tot 1981
- Lid Tweede Kamer van juni 1981 tot september 1982 (einde van kabinet-Van Agt III)
- Partijvoorzitter D66 van november 1982 tot juni 1986
- Lid Tweede Kamer van juni 1986 tot augustus 1994 (einde kabinet-Lubbers III)
- Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken in kabinet-Kok (Paars I) van augustus 1994 tot augustus 1998
- Lid Eerste Kamer van juni 1999 tot september 2004

Serieus sociaal-liberalisme verdient een eigentijdse invulling

Meer dan 30 jaar heeft D66 vermeden zich met enige ideologische vlag te tooien. Al in het eerste program van deze partij werd de stelling verkondigd dat de ideologieën "geen antwoord meer geven op de vragen die ons bezig houden". Bij alle verdere pragmatisme werd die lijn altijd consequent volgehouden. Wel positioneerde de partij zich later tussen liberalisme en sociaal-democratie in, maar zonder tussen beide stromingen een keuze te maken. Zoals Van Mierlo in 1988 aangaf was dat taboe, omdat wat complementair is dan tegenover elkaar komt te staan "in karikaturen van zichzelf".

DOOR PATRICK VAN SCHIE

In november 1998 verklaarde het D66-congres zich tegen de zin van de partijtop tot "sociaal-liberaal". Het was, in de woorden van de historicus die de geschiedenis van D66 heeft opgetekend, "een verkwanseling van de erfenis van Hans van Mierlo, die amper een jaar weg is". Hoezeer dit ook juist is, voor mij als liberaal is dat vanzelfsprekend geen bezwaar. Mij maakt de congres-uitspraak vooral benieuwd naar de invulling die D66 aan het begrip weet te geven. Het lijkt mij immers dat wie zo nadrukkelijk voor het sociaal-liberalisme kiest, vast wel voor ogen zal hebben wat daaronder dient te worden verstaan. Maar D66 geeft daarvan geen blijk. Sinds het D66-congres het sociaal-liberalisme omarmde zijn wij vijf-en-een-half jaar verder, maar nog altijd heeft de partij geen enkel document geproduceerd waarin de keuze op een ook maar enigszins samenhangende wijze wordt beargumenteerd.

Wankelmoedigheid

In maart 2000 stelde een D66-congres "uitgangspunten" vast waarin valt te lezen: "D66 wil mensen blijvend in staat stellen hun eigen keuzes te maken. Dat is ons democratisch perspectief, dat noemen wij sociaal-liberaal." Deze erg magere omschrijving sticht meer verwarring dan helderheid. Het kunnen maken van eigen keuzes heeft met democratie niets te maken, tenzij met de "eigen" keuzes niet die van afzonderlijke mensen worden bedoeld maar collectieve keuzes waarnaar tal van individuen zich maar hebben te schikken. In dat geval kunnen zulke keuzes democratisch zijn maar zijn zij veelal niet liberaal. Als de omschrijving wel duidt op keuzes die individuele mensen maken, hebben we als zodanig met een liberale uitlating te maken, maar is het gissen naar het hoe en waarom van het voorvoegsel "sociaal". Nu vermelden de "uitgangspunten" ook het streven naar een samenleving "waarin individuele vrijheid even vanzelfsprekend is als sociale cohesie". Daarmee wordt een spanningsveld betreden waar een sociaal-liberaal inderdaad zijn weg in moet zoeken. D66 heeft dat tot dusverre helaas niet gedaan. Alsof dit al niet genoeg te denken geeft, luidt de ondertitel van het D66-verkiezingsprogramma voor de periode 2002-2006: "Liberaal van gedachte, sociaal van gevoel". Het is een leuze die eerder blijk geeft van wankelmoedigheid dan van doordachtheid.

Up-to-date

Wie meent dat ik vreugde uit die constatering put, vergist zich. Het sociaal-liberalisme is een eerbiedwaardige stroming waarmee elke liberaal, ook als hij of zij zich niet tot deze vari-

ant van het liberalisme bekend, rekening heeft te houden. In zijn oorspronkelijke verschijningsvorm vanaf de jaren zeventig van de negentiende eeuw – met, om ons tot Nederland te beperken, invloedrijke protagonisten als Cort van der Linden, Pierson, Goeman Borgesius en Treub – gaf het sociaal-liberalisme een nuttige correctie op een liberalisme dat in zijn begrijpelijke streven het individu te bevrijden uit allerlei knellende sociale verbanden, soms wel eens doorschoot en geneigd was omgevingsinvloeden te veronachtzamen. Destijds richtten de sociaal-liberalen zich vooral, zij het bepaald niet alleen, op de vraag of de individuele burger zonder steun in de rug wel in staat mocht worden geacht verantwoordelijkheid voor het eigen leven en dat van zijn of haar gezin te dragen. De sociaal-liberalen twijfelden of een individu het wel zonder zo'n steun kon stellen. Daarom spanden zij zich in voor het op- en uitbouwen van sociale zekerheid en het tot stand brengen van andere voorzieningen die konden bijdragen aan het streven de burger daadwerkelijk het heft in eigen handen te geven. Voor zover uitspraken van D66'ers en het stemgedrag van hun parlementariërs een indicatie geven van de associatie die in die partij met sociaal-liberalisme wordt gemaakt, voert het in de richting van die zeer traditionele opvatting van het begrip. Als dat inderdaad het geval is, wijst dit erop dat D66 nog altijd streeft naar een positie halfweg tussen het klassieke liberalisme en de sociaal-democratie in. Maar de partij dient te beseffen dat sociaal-liberalisme niet simpelweg een beetje van dit aangevuld met een beetje van dat is. Omdat het een sociaal-liberaal uiteindelijk altijd te doen is om, waar nodig met steun van een collectieve instantie, de keuzevrijheid van het individu te vergroten zal hij of zij zich bij uitstek moeten oriënteren op de vraag tot waar de staatsinterventie mag gaan. Waar ligt het kantelpunt waar interventie ter ondersteuning van het individu verwordt tot een interventie die het individu bovenal hinder oplevert? Het zou interessant zijn als D66 op die vraag een onderbouwd antwoord wist te geven, maar de partij maakt zich er – blijkens bijvoorbeeld haar verkiezingsprogramma – liever van af met

de opmerking: "Het zinloze gevecht tussen markt en overheid laten we voor wat het is" (een opmerking waarin overigens het liberale instrument "markt" ten onrechte wordt vereenzelvigd met het liberale uitgangspunt "individu").

Het zou dus een begin zijn als D66 zich eens boog over de betekenis van het sociaal-liberalisme in deze meest traditionele betekenis van het begrip. Maar ook niet meer dan een begin. Terecht heeft D66 altijd benadrukt dat politieke opvattingen moeten aangrijpen bij maatschappelijke ontwikkelingen. Tot 1998 verbond de partij daaraan altijd de onjuiste gevolgtrekking dat ideologieën dus gedateerd zijn. Nu de partij zich heeft bekend tot de ideologie van het sociaal-liberalisme, moet zij ernaar streven – zoals elke serieuze ideologisch gefundeerde partij – de beginselen in wisselwerking met de werkelijkheid up-to-date te houden.

En dan is de meest traditionele invulling van het begrip in een samenleving van meer dan ooit zelfbewuste en zelfstandige individuen achterhaald, of in ieder geval niet afdoende.

D66 dient zich te bezinnen op de betekenis van haar identiteit

Eigentijdse betekenis

Laat ik als liberaal D66 helpen met het geven van een voorzetje hoe het begrip "sociaal-liberalisme" op een eigentijdse manier handen en voeten kan krijgen. Ik geef, mede op

grond van de beperkte ruimte die mij is toebedeeld, niet meer dan enkele noties mee. Als het D66 menens is met het sociaal-liberalisme zal zij er verder zelf mee aan de slag dienen te gaan.

→ Een sociaal-liberaal gaat ervan uit dat het individu mede door de omgeving wordt gemaakt en "gemaakt". Het is daarom zaak met die omgevingsfactoren rekening te houden: er zijn grenzen aan de mate waarin het (op zichzelf staande) individu tot de maat der liberale politiek kan worden gemaakt. Zo is vrijheid voor het individu wel zeer nastrevenswaard, maar zij kan niet los worden gezien van de toestand waarin de samenleving verkeert. Een andere implicatie van de term "sociaal-liberalisme" is dat omgevingsfactoren de mate beteugelen waarin kan worden gebroken met datgene wat in het verleden is gegroeid. Dit betekent dat een sociaal-liberaal niet degene zal zijn die de

meest radicale vernieuwingen voorstaat. Want wie acht wil slaan op het geworden, bouwt vanzelf in zijn maatschappijbeschouwing een conserverend element.

Aan de hand van twee concrete voorbeelden stip ik de eigentijdse betekenis van het sociaal-liberalisme aan. De eerste betreft het belang van veiligheid. Wie de sociale context verdisconteert beseft dat vrijheid voor individuele burgers niet overal als vanzelf valt te verwezenlijken. Vrijheid behoeft een voedingsbodem in de vorm van een samenleving waarin wezenlijke zaken als veiligheid en een gedeeld basisrepertoire aan waarden gegeven zijn. Wanneer het daaraan ontbreekt, zal een onzekerheid groeien die op den duur de pijlers van onze samenleving ondergraaft. In een wereld waarin samenlevingen meer vervlochten raken en daardoor ook kwetsbaarder worden voor gevaren van terroristische aanslagen of nieuwe dodelijke ziektekiemen, krijgen individuen en samenlevingen met elkaar te maken, of zij dat willen of niet. Bij zulke gevaren ontstaat er spanning tussen het verlangen naar veiligheid en de afkeer van een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer. Liberalen zijn gehouden elke poging tot inperking van de persoonlijke levenssfeer uitermate kritisch te bezien. Maar maatregelen ter verhoging van de veiligheid mogen in deze omstandigheden niet lichtvaardig worden afgewezen omdat de privacy onaantastbaar wordt geacht. Een terroristische aanslag of een ongecontroleerde epidemie kan immers een onafzienbare humanitaire ramp te weeg brengen en de bodem waarin de vrije samenleving gedijt ernstig vergiftigen. In de balans tussen veiligheid en privacy mag een verschuiving van gewicht in de richting van veiligheidsfactoren bepaald niet worden uitgesloten.

Een tweede voorbeeld waarin het rekening houden met de sociale context belangrijke implicaties heeft voor de te volgen politiek, is dat van de Europese integratie. Het verkiezingsprogramma van D66 spreekt onbekommerd een voorkeur uit voor een "federaal Europa" waarin het vetorecht van de lidstaten zoveel mogelijk wordt beperkt. Maar kan wel zo eenvoudigweg aan de nationale context waarin de (Nederlandse) individuen nu leven worden voorbijgegaan? Serieuze aandacht voor de sociale omgeving vereist –nog afgezien van het democratisch gebod– dat het statelijk verband waarin belangrijke beslissingen vallen moet aansluiten bij de wens en belevingswereld van de burgers. Die geven er tot nog toe geen blijk van dat zij zich Europeaan voelen in de zin van een lotsverbondenheid met burgers van de andere lidstaten; integendeel, mede door de Europese integratie wordt vooralsnog de nationale identiteit verstevigd. Een nieuwe vorm van "gemeenschap" mag niet kunstmatig worden gecreëerd. Sociaal-liberalen zullen oog hebben voor de nationale inbedding, althans tot dusverre, van het individu.

Gelet op de noodzakelijke implicaties van de term "sociaal-liberaal" –zoals hierboven uiteengezet– zal D66 zich om voor sociaal-liberaal te kunnen doorgaan grondig dienen te bezinnen op de betekenis van haar nieuwe identiteit. Zolang zij dat niet doet of als zij terugschrikt voor de meer praktische invulling van het begrip "sociaal-liberaal", gaat het bij haar blijkbaar slechts om het aanbrengen van gevelversiering. Identiteit komt echter van binnen, ook in de moderne beeldcultuur.

De auteur is directeur van de Prof. mr. B.M. Teldersstichting, het wetenschappelijk bureau ten behoeve van het liberalisme en de VVD

Links-liberalisme volgens Femke Halsema

Een sterke, actieve overheid is nodig om de grote sociale problemen waarvoor Nederland staat het hoofd te kunnen bieden. De wijze waarop Balkenende hier invulling aan geeft is echter uiterst discutabel, meent GroenLinks-leider Femke Halsema. "Ik vind dat er een grote nood is aan moreel leiderschap in de politiek." Halsema ziet hier voor GroenLinks als links-liberale partij een rol weggelegd. Edwin Volbeda sprak met haar.

DOOR EDWIN VOLBEDA

De teloorgang van de grote ideologieën of betekenisgevende visies heeft vanaf het begin van de jaren negentig geleid tot twijfel en verwarring over de rol en de taakopvatting van de centrale overheid in de samenleving. Ook politieke partijen kampen al geruime tijd met een legitimiteitsprobleem. Bovendien leken de klassieke links-rechtsverhoudingen onzichtbaar te worden in het 'paarse compromis'. Economische voorspoed en toenemende welvaart gedurende de tweede helft van de jaren negentig versterkte dit beeld.

Pas de laatste jaren, is deze 'ideologische leegte' voorwerp van een levendige discussie tussen de partijen onderling, maar ook binnen de partijen zelf. Door de grote kwesties van nu (terrorisme, Fortuyn, immigratie/integratie, economische, politieke en sociale onrust, geweeeklaag over normloosheid) lijkt een ideologische heroriëntering meer dan ooit noodzakelijk. Voor Halsema zijn de rollen op het politieke speelveld inmiddels duidelijk. 'Het conservatisme rukt op', schrijft zij in *De Helling* (2004/2). Een (neo)conservatisme dat zij belichaamd ziet in de regeringspartijen VVD, CDA en D66, maar ook in de oppositiepartijen PvdA en de SP. Als laatste progressieve, links-liberale partij zal GroenLinks zich hiertegen moeten verzetten, is Halsema vastbesloten.

Negatieve en positieve vrijheid

De ideale overheid zou links-liberaal beleid moeten voeren, vindt Halsema. Ter verduidelijking verwijst zij naar het Amerikaanse liberalism: "Hiermee bedoel ik dat vrijheid nooit een schaars goed mag zijn van een bepaalde bevoorrechte groep en liberalisme wel degelijk ook overheids-paternalisme kan betekenen, namelijk de plicht van de overheid om mensen vrij te maken." Halsema illustreert deze opvatting aan de hand van het werk *Two Concepts of Liberty* (1958) van de Britse filosoof Isaiah Berlin. Hierin wordt een onderscheid aangebracht tussen het negatieve en het positieve vrijheidsbeginsel. Het negatieve vrijheidsbeginsel heeft betrekking op de klassieke burgerrechten, zoals vrijheid van meningsuiting, religie en vereniging. Het positieve vrijheidsbeginsel, dat is vastgelegd in onze sociale grondrechten heeft, wat Halsema betreft, vooral betrekking op het herverdelingsvraagstuk: "Mensen in de samenleving zijn niet als vanzelfsprekend allemaal even vrij. Vrijheid is ook afhankelijk van je sociaal-economische positie oftewel de kansen die je hebt in de samenleving. VVD'ers beschouwen vrijheid als een gegeven en accepteren ook dat vrijheid een schaars goed is. In onze sociale grondrechten is vastgelegd dat de overheid een inspanningsverplichting heeft om de welvaart te spreiden, om de werkgelegenheid te bevorderen en om het milieu te beschermen. De overheid moet mensen daadwerkelijk vrijmaken, emanciperen. Anders gezegd: de mens moet in staat worden gesteld zichzelf te ontplooiën." Volgens Halsema gaan vrijheid en emancipatie aan gemeenschapsvorming vooraf: "Voor een werkelijk goed huwelijk heb je twee vrije mensen nodig. Ik verzet mij tegen de tegenstelling tussen individu en gemeenschappen. Goede gemeenschappen zijn gemeenschappen die voortkomen uit geëmanciperde vrije mensen. Onvrije gemeenschappen, waarvan de leden zich min of meer gedwongen voelen om daar deel van uit te maken, zoals bijvoorbeeld tijdens de verzuiling, heb-

ben naar mijn idee weinig waarde." Halsema vindt overigens niet dat een overheid rechtstreeks de verantwoordelijkheid heeft om gemeenschapszin te creëren: "Mensen vormen gemeenschappen zelf. Maar de overheid moet wel de harde voorwaarden scheppen waarbinnen gemeenschapszin mogelijk is. In plaats van tegen mensen te zeggen 'u zult zich verenigen', moet je ervoor zorgen dat mensen zich kunnen verenigen omdat er een publieke sfeer is gecreëerd waarin mensen zich veilig en verbonden voelen."

Handreiking overheid

Op het punt van de inspanningsverplichting (positieve vrijheid) schiet Balkenende duidelijk tekort, betoogt Halsema. Volgens haar ontkent deze regering, met een beroep op de eigen verantwoordelijkheid, het bestaan van structurele achterstanden en ongelijkheden in de samenleving: "Als overheid moet je hier iets aan doen." Halsema erkent overigens de gevaren van de verzorgingsstaat: "Mensen kunnen gevangen raken in financiële afhankelijkheden, waardoor ze ook slecht aan het werk kunnen komen. Ik vind dat de verzorgingsstaat activerend moet zijn. Je moet mensen uitnodigen om te gaan werken zodat zij opnieuw sociaal-economisch zelfstandig kunnen worden. Het is onverstandig mensen uit te nodigen om langdurig gebruik te maken van een financiële regeling. Maar tegenover het verwijt van rechts dat links de verzorgingsstaat eindeloos laten uitdijen, staat het onbeantwoorde verwijt aan rechts, namelijk het beste wapen tegen uitdijning van de verzorgingsstaat is arbeid," stelt Halsema nadrukkelijk. "Als je geen werkgelegenheidsbeleid voert, en dat doet dit kabinet, dan vind ik het ronduit onverantwoord om mensen die wel gebruik maken van die financiële regelingen, zoals bijstand of WAO, steeds minder inkomenszekerheid te geven. Dan drijf je mensen richting armoede, zonder dat je hen een alternatief biedt in de vorm van werkgelegenheid en sociaal-economische zelfstandigheid."

De negatieve vrijheden worden in haar optiek eveneens met voeten getreden. Halsema: "Mijn stelling is, en daarom noem ik ons de laatste links-liberale partij, dat de overheid

steeds meer burgerlijke vrijheden aantast, bijvoorbeeld op het gebied van het strafrecht en de terrorismewetgeving. Te denken valt aan de identificatieplicht, het preventief fouilleren en in het kader van terrorismebestrijding, de uitbreiding van onderzoeksmogelijkheden van veiligheidsdiensten. Dit zijn verontrustende ontwikkelingen die ons allemaal treffen."

Balkenendes aanpak van het allochtonenvraagstuk, 'de sociale kwestie van deze eeuw', stemt Halsema zo mogelijk nog treuriger: "Wat je ziet is dat deze regering zich heel sterk richt op het beperken van culturele vrijheden in de hoop dat allochtonen zich dan betamelijk, volgens onze moraal gaan gedragen. Een dominante cultuur wordt hen opgedrongen, bijvoorbeeld door het beperken van religieuze vrijheden, het overwegen van een hoofddoekjesverbod en behalve de regeringspartijen bepleitten ook de SP en

PvdA een beperking van het recht op een vrije partnerkeuze. Daar ben ik op tegen. Je moet namelijk niet de culturele vrijheden beperken, je moet de sociaal-economische vrijheden vergroten. Je moet vrouwen handreikingen doen om zich te emanciperen. Dat doe je door ze naar school te sturen. Daar mag wat mij betreft ook een verplichte inburgering met financiële sancties tegenover staan. Een handreiking van de overheid aan mensen om

zich te emanciperen is nooit vrijblijvend."

Systeemkritiek vs. maatschappijkritiek

In de beleving van Halsema kenmerkt de huidige 'conservatieve' regering zich door haar eenzijdige, kritische benadering van de samenleving. Een belangrijk sociaal probleem zoals de toenemende criminaliteit bijvoorbeeld, wordt door Balkenende gereduceerd tot een mentaliteitskwestie. De individuele verantwoordelijkheid wordt eenzijdig benadrukt. Volgens Halsema spelen ook hier de onderliggende structurele sociale, economische en culturele problemen een belangrijke rol: "Waar ik mij bij aansluit is een langlopende criminologische discussie waarin wordt gezegd dat welvaart criminaliteit produceert. Toen de welvaart steeg, is ook de criminaliteit gaan stijgen. Alleen als je kijkt bij wie de criminaliteit stijgt, dan is dat vooral bij

"Grote nood aan moreel leiderschap"

die mensen die naar verhouding het minst deelhebben aan de welvaart. De stelling is eigenlijk vrij simpel. Jongeren met wie het goed gaat op school, die serieuze arbeidsmarktperspectief hebben, met weinig problemen thuis, hebben veel meer te verliezen en zullen minder gevoelig zijn voor criminaliteit. Je ziet gewoon dat jongeren die het makkelijkst te verleiden zijn tot crimineel gedrag, jongeren zijn met weinig arbeidsmarktperspectief, vaak drop-outs zijn en vaak problemen thuis hebben. Als je naar de statistieken van deze groep kijkt, dan is er een relatie te leggen tussen kansen, kansarmheid en criminaliteit. Als je dus iets aan de oorzaken wilt doen, zul je daar aandacht voor moeten hebben. Maar daarmee doe ik niets af van de individuele verantwoordelijkheid van ook die jongeren om op het rechte pad te blijven."

In plaats van te investeren in preventie, denkt deze regering vooral in termen van straffen, risicobeheersing oftewel Law and Order. Halsema: "Om het cynisch te zeggen is het zo dat jongeren pas aandacht krijgen van deze regering, nadat zij de wet hebben overtreden."

Tegenover de maatschappijkritiek van Balkenende, heeft Halsema een duidelijke voorkeur voor de systeemkritiek: "Als politicus ben ik meer geïnteresseerd in het falen en het presteren van overheden en publieke instituties. Ik vind dan ook dat mijn controle zich meer daarop behoort te richten, dan dat ik mensen ga controleren. Ik erger mij eraan dat een aantal politici kritisch, zeg maar ronduit negatief is over de samenleving en niet kritisch is op zichzelf. Mijn opvatting is dat politiek wel degelijk van invloed is op ontwikkelingen in de samenleving. Als ministers bijvoorbeeld hun eigen lonen gaan verhogen, moet je niet verwachten dat men in de samenleving bereid is de lonen te matigen. Politici moeten voorbeeldstellend zijn. Ik vind dat er een grote nood is aan moreel leiderschap in de politiek."

'Arbeiders zelfbestuur'

Bestuurlijke vernieuwing is naast onderwijs hét (links-liberale) thema waarmee D66 zich in deze coalitie wenst te manifesteren. Hoewel twee van haar 'kroonjuwelen', geko-

zen burgemeester en districtenstelsel, vermoedelijk worden verwezenlijkt, ondervindt met name het laatste grote weerstand in het parlement, zo bleek onlangs toen Thom de Graaf zijn plannen presenteerde. Ook Halsema heeft haar bedenkingen: "Eén van mijn grote teleurstellingen in D66 is dat zij veel te verward omgaat met het thema van democratisering. Zo langzamerhand is democratisering voor D66 beperkt tot een gekozen burgemeester en het districtenstelsel, waarbij ik het districtenstelsel een waanzinnige vorm van paternalisme vind, dat niets met werkelijke democratisering te maken heeft. Ik kom voort uit de PvdA waar twintig jaar gestreden is tegen het verminderen van de macht van regionale partijbaronnen. En wat doet D66 nu, zij introduceert Belgisch cliëntelisme, dat strijdig is met de gedachte van de representatieve democratie en de vertegenwoordigers van politieke en religieuze minderheden."

Dergelijke gevaren schuilen volgens Halsema ook in vormen van directe democratie: "Hoewel ik voor referenda en volksinitiatieven ben, is het in een land dat traditioneel opgebouwd is uit politieke en culturele minderheden van groot belang dat in het politieke stelsel de verdediging van het minderheidsbelang wordt bewaakt. Er moeten politieke vertegenwoordigingen zijn die de minderheidsbelangen representatief op een ander forum naar voren kunnen

bringen. In een volstrekt directe of in een enquêtedemocratie delft de minderheid het onderspit omdat de meerderheid altijd gelijk heeft. Als bijvoorbeeld uit een enquête van Maurice de Hond blijkt dat 51% voor de doodstraf is, dan zou je die moeten gaan invoeren."

Naast een toenemende invloed van burgers op de politieke besluitvorming, vindt Halsema het minstens zo belangrijk burgers ook meer zeggenschap te geven over hun persoonlijke leefomgeving: "Ik ben voor meer fluïde vormen van democratie, zoals democratisering op de universiteiten, invloed van ouders op het onderwijs, maar ook: meer zeggenschap van ondernemingsraden in het bedrijfsleven over topinkomens. Ik ben toch nog wel een beetje van het 'arbeiders zelfbestuur'. Dat is pas echte democratisering. Daar hoor je D66 nooit over!"

"Vrijheid is ook afhankelijk van sociaal-economische positie"

De Liberaal Democraten

Een definitie van liberalisme: het geheel van ideeën en theorieën over de inrichting van de samenleving en de positie van de burger in de samenleving die erop gericht zijn het individu de mogelijkheid te geven zich geestelijk en materieel zo ver te ontplooiën als de hem van nature meegegeven mogelijkheden zouden toelaten. Het liberalisme was oorspronkelijk de emancipatiebeweging van de vooruitstrevende burgerij tegen een machtige staat en kerk, strevend naar vrijmaking en gelijkberechtiging van de burger. Daarmee was onlosmakelijk verbonden het streven naar economische vrijheid.¹

DOOR WILFRIED DERKSEN

Halverwege de negentiende eeuw was het liberalisme succesvol: geïnspireerd door filosofen als Adam Smith wordt de macht van de overheid beperkt en bloeit het klassieke liberalisme. Brede kringen, maar wel vooral van welvarende burgers, hebben veel vertrouwen in de menselijke rede, het vrije onderzoek in wetenschap en godsdienst, vrije ontplooiing in de kunst en vrije concurrentie in handel en nijverheid. Zij hebben toegang tot de macht. Van democratie is nog geen sprake: een weldenkende liberale elite heeft het voor het zeggen.

Wilde vrijheid

Het komt echter tot een kentering: een deel van de liberalen raakt zich er van bewust dat de ontstane nachtwakerstaat weliswaar formeel vrijheid biedt aan iedereen, maar dat velen in armoede leven. Deze liberalen willen verder werken aan het bereiken van een liberale maatschappij in een staat, waarin de overheid een actievare rol zou moeten spelen om de individuele vrijheid in een samenleving te realiseren. De liberalen verenigen democratisch gedachtegoed met hun liberale uitgangspunten en kiezen voor een meer egalitaire visie op de samenleving. In dit liberaal democratisch gedachtegoed past als doel van de mens het streven zichzelf te verwerkelijken. De mens heeft een weg te gaan om zichzelf te kunnen ontplooiën. De mens heeft niet alleen die weg te gaan, hij heeft daar ook recht op. In die visie kan hij aanspraak maken op middelen opdat hij zijn doeleinden kan nastreven. Er ontstaat, geïnspireerd door John Stuart Mill, een besef dat individuele vrijheid niet alleen afhankelijk is van de relatie tussen de overheid en de burgers, maar ook van de relaties tussen burgers onderling, dat wil dus zeggen van de gemeenschap waarvan een persoon deel uitmaakt. Mill stelt dat vrijheid van denken, onderzoek en discussie zowel de samenleving als de burger ten goede komt en ook op zich als goed moet worden beschouwd. Vrijheid valt volgens Mill niet samen met de afwezigheid van wetten. De met hem verwante filosoof Thomas Hill Green formuleert een positief vrijheidsbegrip. De overheid heeft daarin als taak door een actief optreden voor een ieder vrijheid - het vermogen iets te doen of van iets te genieten, dat waard is om te doen of genoten te worden - mogelijk te maken. Sociale wetgeving en bescherming van de zwakken in de samenleving moet de actieve deelname van allen in het maatschappelijk leven garanderen.

Liberaal democratisch denken gaat er in mijn visie van uit dat de welvaart van de mens, zijn welzijn en de vooruitgang, zowel in geestelijk als in materieel opzicht, slechts te verwerkelijken zijn door een streven naar een zo groot mogelijke, persoonlijke vrijheid, zowel negatief als positief, van ieder individu. Dit denken verzet zich tegen iedere vorm van dwang, met name door overheid en kerk, voor zover deze bij hun dwanguitoefening uitgaan van eigen, voor het individu oncontroleerbare en geaccepteerde, normen. Vrijheid bestaat hierbij uit negatieve en positieve vrijheid. De negatieve vrijheid is de situatie waarin iedereen gelijke rechten heeft op vrijheid. Met negatieve vrijheid hangen de klassieke grondrechten samen. In het algemeen geeft de negatieve vrijheid aan waar de overheid zich moet onthouden. Negatieve vrijheid is echter van weinig waarde zonder positieve vrijheid. (Positieve) vrijheid valt te definiëren als de situatie, waarin iedereen gebruik kan maken van zijn negatieve vrijheid, waar de vrijheid tot haar recht kan komen. De Duitse socioloog Ralf Dahrendorf stelt het in *Die Chancen der Krise* als volgt: "*Damit (Bürger) Rechte wirksam werden, müssen sie mit sozialem Fleisch und Blut versehen werden.*"² In deze visie vindt de vrijheid haar grens daar, waar de vrijheidsbeleving van de een de ontplooiing van de ander(en) belemmert. Zij wordt begrensd door de (mede-)verantwoordelijkheid voor de ander en de natuur. Een liberale maatschappij kan niet betekenen, dat iedereen absolute vrijheid heeft. Iedere persoon moet een

gelijk recht hebben op een zo uitgebreid mogelijke vrijheid, voor zover deze te verenigen is met eenzelfde mate van vrijheid voor anderen. Door de vrijheid te begrenzen wordt zij verwezenlijkt. De 'wilde' vrijheid, de situatie, waarin ieder absolute vrijheid heeft, is geen vrijheid maar een situatie, waarin de sterksten het voor het zeggen hebben. Individuen moeten niet alleen het recht hebben zelf keuzes te maken, zij moeten ook zelf kunnen kiezen. De positieve vrijheid veronderstelt dus een maatschappij gebaseerd op sociale rechtvaardigheid. Mensen moeten zich geen zorgen hoeven maken over de elementaire noden, over onderdak, voedsel en kleding, maar ook over goed onderwijs en goede gezondheidszorg. Armoede en onkunde maken het onmogelijk dat men gebruik kan maken van negatieve vrijheid. Sociale gerechtigheid houdt ook zorg in voor hen, die (nog) niet volledig in de samenleving kunnen participeren. Dit geeft uitdrukking aan de zorg en de verantwoordelijkheid, die mensen voor elkaar behoren te hebben en is inherent aan respect voor de ander. Daar waar de moderne maatschappij leidt tot een aantasting van het milieu wordt ook de zorg voor een goed milieu een voorwaarde, een imperatief voor positieve vrijheid. Een 'groene' politiek hoeft niet te leiden tot een aantasting van de vrijheid. Voorwaarde is dan echter wel dat de zorg voor het milieu de individuele vrijheid zoveel als mogelijk intact laat.

Democratievisie

Inherent aan liberaal democratisch denken is de democratie. Dat betekent in eerste instantie dat elke machtsuitoefening dient onder controle te staan: een machtsuitoefening dient óf democratisch te geschieden óf onder democratische controle te staan. De voorname uitoefening door macht vindt plaats door de overheid in haar geledingen. De overheid is een feitelijk gegeven, historisch ontstaan. Dit feitelijk gegeven is niet voldoende om haar te aanvaarden. Het bestaan van een overheid staat op zich los van vrijheid. Een overheid kan zelfs de grootste vijand van de vrijheid worden. Zij kan en dient echter beschermer van de vrijheid te zijn en is voor de vrijheidsverwezenlijking essentieel. Zij moet de negatieve vrijheid garanderen en een bijdrage leveren aan het realiseren van de

positieve vrijheid. Zij mag de vrijheid niet verder beperken dan noodzakelijk is om de optimale vrijheid te verwezenlijken en zij moet democratisch zijn, zij moet gedragen worden door de volkswil. Hier ontstaat een dilemma: liberaal democraten staan voor de democratie, toch kan ook de democratie de vrijheid bedreigen. Democratisch kan besloten een autoritair regime in te voeren of om burgerrechten in te perken. In een situatie waarin de vrijheid bedreigd wordt door terrorisme, wordt dit steeds actueler. Een liberale democratievisie erkent dit dilemma en zoekt een balans tussen vrijheid en democratie. De democratie moet uitgaan van de individuele vrijheid en gebaseerd zijn op het recht en de mogelijkheid van ieder individu om in de democratie te kunnen deelnemen. Hierbij is het essentieel, dat ook de belangen van de minderheid rekening wordt gehouden. De overheid hoeft niet alles naar zich toe te trekken. Dat wat burgers, samenleving en markt zelf kunnen, hoeft de overheid niet te doen.

Bovengenoemd gedachtegoed herkende ik in eerdergenoemd artikel uit 1995 in D66. Dat gedachtegoed kenmerkt D66 nog steeds. De door het partijcongres vastgestelde uitgangspunten van D66 vermeldt in de inleiding: "D66 stelt de mens centraal: vrij, betrokken, gelijkwaardig en mondig. Wij streven naar een democratische, duurzame en open samenleving, waarin individuele vrijheid even vanzelfsprekend is als sociale cohesie; een samenleving waarin burgers verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen voor zichzelf en hun omgeving; een samenleving waarin arbeid, persoonlijke ontwikkeling, vrije tijd en zorg goed te combineren zijn. D66 wil actief kansen scheppen voor mensen om hun talenten te benutten en hun kennis toe te passen. D66 heeft vertrouwen in de beslissingen die mensen nemen over wat hen aan het hart gaat." In de Uitgangspunten noemde D66 dat defensief sociaal-liberaal. Wat mij betreft mogen wij dat gerust liberaal of liberaal-democratisch noemen.

De auteur is oud-lid van het landelijk bestuur van D66 en oud-voorzitter van de commissie Uitgangspunten van D66, thans vice-president van de Partij van Europese Liberaal Democraten (ELDR).

Noten

1. In deze bijdrage wil ik vanuit een historisch perspectief schetsen waarom ik D66 beschouw als een liberaal democratische partij. Ik borduur in dit artikel voort op een eerder artikel mijnerzijds, *Positief liberalisme*, dat ik in 1995 publiceerde in LEF.
2. München: Knauer, 1985, blz. 38

Wie is de liberaalste van het land?

Nederland wordt een tweestromenland. Dat is de conclusie die PvdA Tweede Kamerlid Diederik Samson onlangs trok in *NRC Handelsblad* op basis van een analyse van een groot aantal Kamerstemmingen in het afgelopen jaar. Zijn conclusie – politiek Nederland is verdeeld in een links en een rechts kamp – is echter te kort door de bocht. Los van de vraag of de klassieke links-rechts indeling nog bruikbaar is, wordt het politieke landschap gevormd door meer componenten dan alleen het stemgedrag van Tweede Kamerfracties gedurende een jaar. Bovendien wordt dat gedrag niet exclusief bepaald door politiek-inhoudelijke overwegingen.

DOOR ERIK DEES

Anderen beweren dat de ideologische verschillen in Nederland verwaarloosbaar klein zijn geworden. Profilering langs ideologische lijnen zou niet meer van deze tijd zijn. Thom de Graaf liet enkele maanden geleden in *NRC Handelsblad* weten dat het tegenwoordig om verstandige beleidsmaatregelen en goede bestuurders gaat. Naar mijn idee zijn er in Nederland, net als in de meeste andere Europese landen, al lange tijd en nog steeds enkele politiek-maatschappelijke hoofdstromingen te onderscheiden: de sociaal-democratische, de liberale, de (christelijk-)conservatieve. In sommige landen bestaat ook nog een sterke populistisch-reactionaire stroming. Behalve op opvattingen over sociaal-economische thema's zijn deze stromingen ook gebaseerd op opvattingen over de persoonlijke levenssfeer en de bestuurlijke verhoudingen. Elke stroming wordt gesteund door een bepaald volksdeel en hun – al dan niet politieke – vertegenwoordigers.

Claims

Een deel van de Nederlandse bevolking, de sociaal-democratische stroming, wenst een meer egalitaire samenleving. Het conservatieve volksdeel streeft naar het behoud van of zelfs een terugkeer naar traditionele patronen en verhoudingen, naar ordelijkheid en strikte gezagsverhoudingen. Liberalen propageren een geïndividualiseerde en geëmancipeerde samenleving. Deze hoofdstromingen kunnen slechts ruw geschetst worden, omdat er steeds variaties in aangebracht worden. Ook worden stromingen vaak in mengvorm aangehangen.

De afgelopen decennia hebben laten zien dat de omvang van de verschillende stromingen sterk kan verschillen. Eind jaren zestig en in de jaren zeventig was de sociaal-democratische stroming relatief sterk, in de jaren negentig de liberale. De laatste jaren lijkt het conservatisme sterker te worden. De stromingen kenmerken zich overigens ook door een bepaalde politiek-maatschappelijke cultuur, de wijze waarop politiek bedreven wordt en mensen zich gedragen.

Politieke partijen zijn van oorsprong representanten van ideologische stromingen. Slechts enkele, waaronder D66, hebben daar in het verleden juist geen expliciete keuze in willen maken. Van enkele partijen is zeer duidelijk tot welke stroming ze behoren, zoals de SP en de SGP. Het CDA inmiddels ook; dat profileert zich steeds meer als conservatieve partij. Maar hoe zit het met de overige partijen? En meer in het bijzonder: welke partij kan zich liberaal noemen?

Afgaande op recente uitspraken rekent een flink aantal partijen zich tegenwoordig tot de liberale stroming. Voor de VVD is dat al sinds lange tijd. Ook D66 heeft zich in de jaren negentig tot het liberalisme bekend, zij het met de toevoeging 'sociaal'. De PvdA en zelfs GroenLinks hebben inmiddels ook een balletje opgegooid om hun gedachtegoed van het etiket 'liberaal' te voorzien. Binnen de PvdA voelt een deel van de leden wel wat voor het etiket sociaal-liberalisme (net als veel D66'ers), binnen GroenLinks voelen sommigen voor links-liberalisme. Om al die 'claims' op het liberalisme te beoordelen is het allereerst van belang vast te stellen waar die stroming voor staat.

Pragmatisch

Het liberalisme stelt zowel de zelfbeschikking en ontplooiingsvrijheid als de eigen verantwoordelijkheid van het individu centraal; stelt dat de voorkeuren en beslissingen van burgers in vrijheid tot

stand komen, zonder dogmatiek, paternalisme of groepsdrang; rechtvaardigt elke uiting van individuele keuzes zolang die geen schade aan anderen berokkent; omarmt een grote maatschappelijke pluriformiteit als logische uitkomst van optimale keuzevrijheid; verlangt een sterke en directe maatschappelijke, politieke en economische participatie van alle burgers op basis van hun individuele verantwoordelijkheidsbesef; gaat respectvol en ruimhartig om met degenen die niet in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien; richt zich niet op een bepaalde bevolkings- of inkomensgroep. Het liberalisme biedt de basis voor ideeën over de persoonlijke levenssfeer, de maatschappelijke pluriformiteit, de bestuurlijke verhoudingen, het respect voor de natuur en de betrokkenheid bij de wereld. Een van de grootste filosofen uit de geschiedenis, Immanuel Kant, koppelt vrijheid en verantwoordelijkheid direct en onlosmakelijk aan elkaar. Optimale vrijheid kan alleen geëffectueerd worden als eenieder zijn verantwoordelijkheden nakomt. Volgens Kants zgn. 'categorisch imperatief' wordt de vrijheid van het individu beperkt wanneer de belangen van een ander erdoor geschaad worden. Kant gaat zelfs uit van een morele plicht van ieder individu om betrokkenheid te tonen bij anderen. Bovendien benadrukt hij de rede als leidraad voor het menselijk handelen.

PvdA, GroenLinks en VVD

De PvdA en GroenLinks lijken er dus wel wat voor te voelen om het sociaal-democratische etiket te verruilen voor een liberaal. De vraag is hoe geloofwaardig dat is. Zien zij bovenstaande opsomming –al is die dan een subjectieve weergave van het geheel aan liberale gedachten– werkelijk als leidraad voor hun denken en handelen? Kan een partij die al een halve eeuw het woord 'arbeid' in de naam draagt dan wel is samengesteld uit o.a. voormalige communistische en socialistische partijen en zich behalve groen ook 'links' noemt de niet-klassegebonden benadering van het liberalisme omarmen? Beide wekken zo op zijn minst de indruk met name de belangen van de zwakkeren in de samenleving te willen dienen. Deze partijen hebben een sterke traditie in egalitairistisch en collectivistisch denken. Dat is niet verenigbaar met het liberale gedachtegoed dat uitgaat van het individu. Met name GroenLinks draagt de boodschap nog nadrukkelijk uit. Weliswaar heeft GroenLinks op het gebied van immateriële onderwerpen een liberaal profiel. Zolang deze partij echter nog gewoon te boek wil staan als

'progressieve socialistische milieupartij' lijkt 'links-liberaal' een holle frase.

De PvdA, het moet gezegd, is al zo'n twintig jaar bezig zich los te maken van haar sociaal-democratische wortels. Met het vertrek van Den Uyl en het aantreden van Wim Kok als politiek leider midden jaren tachtig koos de PvdA voor een opschuiving in de richting van een meer liberale koers. Met name op het sociaal-economische vlak maakte de partij een grote ommezwaai. In de eerste helft van de jaren negentig bepleitte Kok een drastische versoering van de WAO. Vervolgens werden onder Paars inkomensdenuivering en de 24-uurseconomie geaccepteerd en bleek Wouter Bos bij de formatiebesprekingen begin 2003 miljardenbezuinigingen op de collectieve uitgaven te accepteren. Het concept-beginselprogramma van Wouter Bos en Ruud Koole vormt een bevestiging van deze ontwikkeling. Een vergelijking met het oude beginselprogramma uit 1977 laat zien dat alle socialistische elementen verdwenen zijn. Dit langdurige proces ging –en gaat nog steeds– gepaard met heftige interne discussies en opzeggings van het partijlidmaatschap. Gezien de sterke comeback in januari 2003 en de peilingen sindsdien lijkt de koerswijziging de PvdA geen windeieren te leggen. De toekomst moet uitwijzen of deze ontwikkeling zich voortzet. De VVD staat sinds jaar en dag bekend als liberale partij. De grondslagen van de partij wijzen dat ook uit: "de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie staat als liberale partij open voor een ieder die de overtuiging heeft, dat vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale gerechtigheid en gelijkwaardigheid van alle mensen de fundamenten behoren te zijn van elke samenleving. De beginselen die uit deze overtuiging voortvloeien, aanvaardt zij als grondslag voor haar politiek."

De vraag is echter in hoeverre de VVD de liberale beginselen altijd volledig navolgt. De eigen staatssecretarissen Mark Rutte en Melanie Schultz riepen enige tijd geleden dat de VVD naast veiligheid en financiën hoge prioriteit zou moeten geven aan sociaal-maatschappelijke thema's als onderwijs en welzijn. Is het dan denkbaar dat een liberale partij dergelijke onderwerpen –en zeker onderwijs– verwaarloost? Het liberalisme richt zich toch juist op de maatschappij en is in zichzelf al sociaal? Of loopt die redenering bij de VVD soms toch spaak? De opmerkingen van beide staatssecretarissen kwamen kort nadat verschillende van hun partijgenoten, zoals Geert Wilders, Ayaan Hirsi Ali en Jozias van Aartsen op het

gebied van integratie en immigratie verschillende onliberale ideeën lanceerden. Zo hebben de VVD-woordvoerders zonder omhaal gezinspeeld op afschaffing van de vrijheid van onderwijs voor het islamitische volksdeel. Ook anderszins is openlijk blijk gegeven van een sterke distantie tot mensen met een islamitische levensovertuiging. Hoezo vrijheid en gelijkwaardigheid? Deze politici zouden de grondslagen van de eigen partij nog eens goed moeten doornemen. Op deze zeer belangrijke maatschappelijke kwesties neemt de VVD een onversneden conservatief standpunt in. De VVD heeft altijd, en passend binnen liberale beginselen, zwaar de nadruk gelegd op economische vrijheid en zelfstandig ondernemerschap. Het verantwoordelijkheidsbesef met betrekking tot het milieu (ook liberaal!) als keerzijde van economische bedrijvigheid heeft echter regelmatig te wensen overgelaten. Op gebieden als gelijkberechtiging, gewetensvrijheid in ethische kwesties en vrijheid van meningsuiting heeft de partij zich in de regel goed van haar liberale taak gekweten. Directe politieke en maatschappelijke participatie is daarentegen weer een moeizaam dossier geweest. Ook daarin heeft de VVD conservatieve trekjes vertoond.

D66

Het D66 partijcongres van november 1998 stelde, onder invloed van de vernieuwingsbeweging Opschudding, voor het eerst een ideologische richting vast: sociaal-liberaal. Er waren direct critici die ofwel vonden dat D66 zich niet ideologisch moest laten duiden ofwel dat de toevoeging 'sociaal' overbodig was; het liberalisme was volgens hen in zichzelf al sociaal. Het liberale gedachtegoed is door het congres vervolgens neergelegd in het document 'Uitgangspunten van D66' en in de statuten van de partij. Met de Uitgangspunten zette de partij overigens een traditie voort die begon met Appèl 66 en vervolgens resulteerde in hoofdstuk 0 van het Beleidsprogramma. Deze documenten bevatten al talrijke (sociaal-)liberale ideeën. Het congresbesluit uit 1998 moet dan ook meer gezien worden als een semantische verandering, niet als een inhoudelijke. Uitgaande van filosofen als Kant kan D66 zonder meer als liberale partij worden beschouwd. Het vrijheidsdenken, zowel in de persoonlijke als economische sfeer, is altijd een kernpunt geweest. Op het gebied van zelfbeschikking inzake ethische kwesties, gelijkberechtiging en politieke participatie cq. bestuurlijke vernieuwing heeft de partij zelfs een voortrekkersrol vervuld. Daarnaast heeft D66 een relatief

zware nadruk op de rationele benadering van maatschappelijke vraagstukken gelegd. Economische vrijheid is voor D66 altijd vanzelfsprekend geweest.

Ook de samenhang tussen vrijheid en verantwoordelijkheid was altijd uitgangspunt. In haar onlangs gepubliceerde Integratienota formuleert D66 het als volgt: "D66 komt op voor de individuele vrijheid. Het gaat ons dan ook niet om de autonomie van de groep. Wij vinden dat de overheid moet optreden tegen groepsdwang en onderdrukking binnen de eigen etnische groep, religie of zelfs familie. Iedereen die in Nederland woont, heeft individuele vrijheidsrechten. Maar daarbij hoort ook de plicht de vrijheid van anderen te respecteren. [...]. Vrijheid gaat gepaard met het nemen van verantwoordelijkheid."

Op sociaal-economisch en financieel terrein heeft D66 lange tijd haar standpunten bepaald op basis van een mix van sociaal-democratische en liberale standpunten. De laatste jaren is de partij steeds meer op de liberale koers terecht gekomen. Enkele voorbeelden: versobering van het stelsel van sociale zekerheid incl. strengere criteria voor de WAO, structurele beperking van het financieringstekort (verantwoordelijkheid jegens komende generaties) en tegelijkertijd handhaving van een basispakket aan sociale voorzieningen. Hierin staat D66 echter niet alleen. De VVD (en ook het CDA) volgen deze lijn. Zelfs de PvdA neigt in dezelfde richting.

Is D66 dan misschien de meest liberale partij van Nederland? Of eerder de meest pragmatische, sterk uitgaande van de maatschappelijke wind die waait? De partij was begin jaren zeventig nog bereid een progressief verbond te sluiten met de PvdA en de PPR, twee op het socialisme georiënteerde partijen. En lange tijd is beweerd dat ideologische etikettering niet des D66's was. Is de (sociaal-)liberale etikettering toevallig juist gekomen toen de invloed van het liberalisme als stroming in Nederland op haar hoogtepunt was?

Al sinds de oprichting heeft D66 zijn liberale gedachtegoed in verschillende documenten vastliggen. Een beginselprogramma à la dat van de VVD of PvdA is niet nodig, de fundering is er al. Daar is in verschillende perioden inderdaad pragmatisch mee omgegaan, maar voor welke partij geldt dat niet? D66 hoeft helemaal niet weg te lopen voor haar gevarieerde verleden. Liberalisme staat dicht bij pragmatisme dan bij conservatisme of socialisme.

De auteur is coördinator Kenniscentrum D66

Democratie in
sociaal lib
samen

DE DEMOCRATEN EN DE OUDE DOOS

De tijd dat je gemakkelijk uit kon leggen wat het verschil was tussen de socialisten en de liberalen lijkt soms ver weg. Was dat de goede oude tijd? Toen de socialisten stonden voor het belang van de groep en de liberalen voor het belang van de beroepsgroep. Toen de een de staat zag als de bringer van het heil voor de samenleving en de ander diezelfde staat beschouwde als een instituut waartegen het individu en zijn vrijheid moest worden beschermd. De geleide economie versus de vrije markt, de vooruitstrevendheid versus het conservatisme, het T-shirt versus de blazer. Het was misschien geen goede, maar wel een duidelijke tijd.

D66 ontleent aan die periode zijn ontstaansrecht. Hans van Mierlo zag de gemaktheid van de polarisatie en bestreed het verkokerde denken dat daarvan het gevolg was en dat zo naadloos aansloot bij de verzuiling van het oppermachtige CDA. Hij werd geholpen door de grensvervagende welvaart. De socialisten hadden hun zin gekregen: arbeiders raakten geëmancipeerd, de wetenschappelijke, culturele en bestuurlijke elite maakte ruimte in hun kringen voor nieuwkomers uit een andere maatschappelijke klasse. Die daarmee geïntegreerd raakte in een ander maatschappelijk beeld: dat van de groentenvakman en de interieurverzorgster, van de hoogleraar in trui en van beroemde kunstenaars als Karel Appel en Jan Wolkers die werden vervangen door de Bekende Nederlanders van de tv. Het bedrijfsleven deed niet mee, gebaat als het is bij een klassenmaatschappij en het minimaliseren van de inspraak.

De nieuwe maatschappelijke orde paste D66 als een jas. D66 kon floreren tegen het decor van een zeltogende VVD, die was gevlucht in steeds grotere behoudendheid in steeds kleinere kring in traditionele dracht (tot het uiteindelijk zelfs het koningshuis te gortig werd en de stropdas afwierp) en de PvdA die steeds abstracter ging redeneren over de zwaksten in de samenleving en hoopte gered te worden door het ontstaan van achterstandswijken en zwarte scholen. Maar D66 verrommelde zijn unieke electorale kansen door de ingebakken twijfel van zijn intellectuele hang naar het bespreekbaar maken van elke denkbare invalshoek te verheffen tot een gedachtegoed waarin ieder politiek instinct moest smoren. Zonde. Dus werd Hans van Mierlo weer van stal gehaald en jawel, de oude reus smeedde Paars.

Met die coalitie was iets mis, vond Pim Fortuyn. Hij wordt te pas en te onpas nagepraat. Niks verfoelijker dan Paars, dat de oude tegenstelling tussen links en rechts had kwijt gemaakt. Dat is kennelijk heel verwijtbaar. Fortuyn polariseerde weer, maar anders; hij verwoordde een kloof tussen de burger en zijn overheid waarin sindsdien door velen (ik denk wel eens: iederéén) voetstoots en ongehinderd door enige nuance wordt geloofd. Een nieuwe tegenstelling: de overheid als zakkenvullende, manipulerende, op eigen gewin gerichte baas en de burger in de oude rol van uitgebuite, onbegrepen knecht. De kracht van dat beeld schuilt in het garen dat iedere geleding van de samenleving daarbij spint. De gefnuiktheid van zorgconsument, het *dédain* voor de tradities van de islam (waarden en normen!), de sympathie voor de bio-industrie die door de wreed varkens-, koeien- en kippenruimende ministers wordt gegenereerd, de afkeer van het mislukt openbaar vervoer: de burgerlijke emotie keert zich tegen de overheid. De politiek reageert schuldig en terneergeslagen.

Waar is D66? Dat vermeit zich met de vraag of liberaal wel sociaal kan zijn. Ooit was dat een heel interessante vraag.

Democratie in een sociaal-liberale samenleving

De afgelopen jaren is de concurrentie losgebarsten om het eigendom van het predikaat 'sociaal-liberaal'. Naast D66 claimen ook vleugels in de VVD en PvdA deze ideologische basis. De versnippering van dit geluid over drie partijen waar ze in de minderheid zijn, is geen bijdrage aan een sterk vrijzinnig geluid. Dat is zorgwekkend omdat de hoofdstroom van het politiek denken nu conservatief is.

DOOR CONSTANTIJN DOLMANS EN MICHEL SCHEFFER

In het boek *De Wereld van Sofie* legt filosofieleraar Alberto Knox aan Sofie de dialectiek van Hegel uit. "Als een socialist en een liberaal bij elkaar gaan zitten om een maatschappelijk probleem op te lossen, zal er al gauw een spanning tussen twee verschillende denkwijzen boven tafel komen. Dat betekent niet dat de een helemaal gelijk heeft en de ander helemaal niet. Het is heel waarschijnlijk dat ze allebei gedeeltelijk gelijk en gedeeltelijk ongelijk hebben. Naarmate de discussie vordert, zal het beste van de beide argumentaties overeind blijven." Paars is vaak gezien als een pacificatie tussen beide visies. Maar aan het eind grossierde Paars meer in compromissen dan in syntheses. Een sociaal-liberale visie wordt niet bereikt met een tijdloze vermenging van twee sporen uit de erfenis van de Franse revolutie. Het gaat vooral om een visie op de burger.

Politieke klasse

We kunnen daarbij bijvoorbeeld voortborduren op de vroegere werken van Marx. De jonge Marx –als sociaal bewogen zoon uit een liberaal nest– was wellicht de eerste sociaal-liberaal voordat zich in hem de overtuiging wortelde dat een nieuwe lente alleen door geweld en dictatuur bereikt kon worden. De mens die vrij is van vervreemding, verantwoordelijk en vrij genietend van de vrucht van zijn werk. De mens die in samenwerking met zijn medeburgers inhoud geeft aan zijn omgeving. Dan ontstaan nieuwe verhoudingen tussen burgers onderling en tussen burgers en bestuur. Voor D66 is de opdracht de verbinding te leggen tussen een sociaal-liberale visie op de samenleving en de noodzaak tot radicale democratie vanuit een analyse van de actuele problemen in de wereld. Het is een revolutionaire uitdaging omdat we er van uit gaan dat grote omschakelingen noodzakelijk zijn.

Nu wordt het predikaat 'sociaal-liberaal' vanuit tenminste drie partijen geclaimd. Dat is voor de drie partijen eerder een bumpersticker, of een interne stroming, maar zeker niet een samenhangende visie op de samenleving en een politiek programma. Geen van de drie partijen heeft een visie ontwikkeld die een politiek project voorstelt vanuit een historisch materialistische analyse. Het gedachtegoed zweeft en geeft daarmee te weinig antwoorden op de dilemma's waarvoor we vandaag de dag staan.

De uitdagingen die voor ons liggen zijn niet eenvoudig op te lossen. We hebben nog maar weinig tijd om een duurzaam evenwicht tussen economie en milieu te realiseren. Nog minder tijd hebben we om de historisch extreem grote verschillen in welvaart in de wereld te verkleinen. In het verlengde daarvan is het versterken van de multilaterale internationale rechtsorde een dringend probleem. In vergelijking met deze uitdagingen zijn de opvang van de vergrijzing, de modernisering van onderwijs en zorg, een leefbare inrichting van de openbare ruimte en het bevorderen van een innovatieve en sociale economie bescheiden opdrachten die nu al erg veel van onze politieke klasse vragen.

Absurd theater

"Ik heb niets met de 21ste eeuw," zei Wim Kok. Balkenende durft dat niet hardop te zeggen, maar heeft ook niets met de 21ste eeuw. Toneelspelers in het verkeerde stuk of absurd theater? In de 'woorden' van filosoof Alberto Knox: "Vaak laat het absurde theater hele banale situaties zien. Je zou het daarom een soort hyperrealisme kunnen noemen. De mens wordt precies zo voorgesteld als hij is. Maar als je in een toneelstuk precies laat zien wat er op een doorgewone ochtend in een doodgewoon huisgezin in de badkamer gebeurt – ja, dan begint het publiek te lachen. Dat lachen kun je zien als een verweer tegen het feit dat ze zichzelf op het toneel ontmaskerd zien." Helaas zien we de ironie van de conservatieve houding van onze politieke klasse in onze snel veranderende wereld nog niet in. Er valt daarom weinig te lachen. En toch gaat het om een visie op de 21ste eeuw. Een 21ste eeuw met andere eisen dan 35 jaar geleden; de tijd waar Kok en Balkenende naar verlangen en waarin D66 de levensadem kreeg.

De verhoudingen in de wereld zijn sterk veranderd tussen 1966 en 2004. In Nederland en Europa is scheidslijn tussen het publieke en het private domein evenzeer verschoven. In 1966 was er sprake van een autistische overheid. In 2004 is de overheid schizofreen en paranoïde. Er is sprake van een voortwoekerende bureaucratisering en technocratisering van het openbaar bestuur. De overheid lijkt meer op een dolgedraaid industrieel productieapparaat dat circulaire produceert, dan op een klantgericht systeem dat problemen oplost. De overheid produceert één pak, in één kleur, en één maat, voor één inkomensafhankelijke prijs. Ondertussen is de markt door de invoering van nieuwe technieken, nieuwe vormen van strategische samenwerking en een nieuwe cultuur van zakendoen een digitale kleermaker geworden die *mass-customisation* probeert te bewerkstelligen. De overheid vindt het prachtig en juicht toe aan de zijlijn. Maar zelf is ze niet in staat maatconfectie voor grote groepen individuen te leveren. Het is een droevig gezicht. Helaas kunnen we deze schizofrene overheid niet voorgoed in een TBS-kliniek opsluiten.

Hegemonistisch programma

Met de D66 verkiezingsprogramma's en een enkele uitgave van het Kenniscentrum zijn er pogingen gedaan het begrip sociaal-liberaal concreet inhoud te geven. Maar ver-

der is er de laatste jaren te weinig geïnvesteerd in de concrete uitwerking. Het gaat –naast het inrichten van de staat– om dagelijkse dingen als de inrichting van de straat. Het gaat om een visie op de zorg. Niet als een compromis tussen ziekenfonds en particulier maar als een integraal systeem zonder scheidslijnen. Het gaat om een visie op werk en inkomen. En het gaat om de financiering van de overheid; hoe gaan sociaal-liberalen met geld om? Dat mag de politieke top van D66 niet alleen overlaten aan de hardwerkende vrijwilligers in de partij.

Een concrete en samenhangende sociaal-liberale visie is van betekenis voor alle mensen. D66 heeft, om het begrip van Gramsci uit de kast te halen, een hegemonistisch programma. Een programma voor iedereen, niet voor deelbelangen of doelgroepen. Namelijk het hervormen van de instituties met als doel een betere greep van burgers op hun leefomgeving. Dit politieke project staat los van inkomensgroep, belangengroep of opleidingsniveau. In 1994 konden we zeggen dat naast de inwoners van de grachtengordel D66 haar electoraat kon vinden bij de 'geschoolde (hoofd)arbeiders'. Ons electoraat was toen ook de zelfstandige ondernemer in de bouw en als kraamverzorger. Ze hebben een eigen huis, twee schoolgaande kinderen en soms een auto van de zaak. Ze wonen in Zevenaar of Zoetermeer. Ze vinden zichzelf nette mensen, licht geëngageerd en zijn vooral bezorgd over de kansen voor hun kinderen en de verzorging van hun ouders. Ze hebben onlangs nog geld gegeven voor goede doelen. Ze zijn bezorgd om het milieu maar laten de auto niet staan vanwege het beroerde OV-alternatief. Ze zijn de PvdA ontgroeid en vinden de VVD te behoudend. Ze hebben in 1989 PvdA gestemd in 1994 op D66, 1998 op de VVD, en in 2002 misschien wel LPF want ze voelden zich ongehoord! D66 is veel kiezers verloren omdat wij in ons politiek handelen onvoldoende duidelijk maken dat er samenhang is in onze concrete oplossingen en dat bestuurlijke vernieuwing noodzakelijk is om de kwaliteit van de politiek te verbeteren.

Noodzakelijk verklaren

De politiek dient oplossingen te bieden voor reële problemen, zo zei Popper. Dat is dan pragmatisch in de 19de-eeuwse betekenis van het woord namelijk een handelen gericht op het bereiken van een doel. Dat is niet een handelen gericht op onmiddellijk gewin en evenmin een handelen op basis

van een theoretische conceptie van de wereld. In die zin is D66 niet ideologisch. Met dit uitgangspunt staan we eerder in de lijn van de Angelsaksische politici dan dichtbij de Rijnlandse of Gaullistische denkwereld. Toch is zo'n pragmatische benadering geen vrijbrief voor doelloos handelen aangezien politiek handelen gericht is op het realiseren van een project. Het betekent dat de test van een sociaal liberale visie op mens en politiek ligt in de praktische uitvoering. Een pragmatische politiek betekent ook de oplossingen voorleggen aan de dialectiek van het democratisch debat.

Pragmatisme is politiek gemotiveerd door feiten en analyse. De sociaal-liberale 'ideologie' van D66 mag geen bezweringsformule zijn die de analyse vervangt. Het is een mensbeeld van waaruit we analyseren en oplossingen aandragen. En dat mensbeeld staat momenteel bloot aan een koude, conservatieve wind.

De vrijages van PvdA en VVD met het sociaal-liberale gedachtegoed en het afwisselend overbodig en noodzakelijk verklaren van D66 draagt niet bij tot helderheid. Laat staan enthousiasme. Desondanks denken velen: "als D66 niet meer zou bestaan zouden we nu zelf een sociaal-liberale beweging oprichten". Misschien staat D66 zichzelf in de weg van een werkelijke sociaal-liberale partij zolang de sociaal-liberalen over drie partijen verdeeld zijn. Maar met of zonder D66 is er behoefte aan een sociaal-liberaal mensbeeld tegenover het 'absurde theater' van het conservatisme; een concrete synthese tussen Marx en Adam Smith. Het is de hoogste tijd daar opnieuw invulling aan te geven.

Michiel Scheffer was voorzitter D66 Programmacommissie in resp. 1998-2002 en 2002-2003; Constantijn Dolmans is redacteur Idee.

De Voorzet

Appel aan iedere D66-er die zich in wil zetten voor een sociaal-liberale partij met ambitie

Hoe sociaal is liberaal?

Een samenleving is een samenwerkingsverband waarin de deelnemers (de burgers) zaken regelen die hun individuele mogelijkheden overstijgen. Zij leggen hun afspraken vast in wet- en regelgeving en treffen collectieve voorzieningen om ze te realiseren en erover te waken. Want zodra een afspraak is vastgelegd, is simultaan 'een gelegenheid voor de dief' gecreëerd. Sommige media en politieke partijen vestigen daar maar al te graag de aandacht op. Een nadere inspectie van de VVD-opstelling inzake een paar van die 'pijnportefeuilles': hoe sociaal is liberaal?

DOOR ARTHUR OLOF

Bij de nieuwe Bijstandswet tekent de VVD op de eigen site aan: "Het is niet sociaal wanneer mensen worden doodgeknuffeld in een uitkering. Opgesloten zijn in een uitkering kan leiden tot sociale uitsluiting. Wat sociaal lijkt, kan asociaal uitpakken. De VVD is ervan overtuigd dat dit wetsvoorstel daar een goede bijdrage aan levert. Dat neemt niet weg dat ook wij vinden dat de een kernfunctie van ons sociale vangnet moet blijven voor hen die daarop zijn aangewezen." (We nemen maar even aan dat die goede bijdrage niet het asociale gehalte betreft.)

Huursubsidie

Voor doodknuffelen (sympathieke typering trouwens) bestaat niet veel gevaar. Veel minima mogen in hun handjes knijpen als ze niet onder zichzelf komen te zitten, in financiële zin. Voor een bijstandmoeder met een kind van vier blijkt zelfs dat niet te voorkomen. Al na Prinsjesdag (16.9.2003) schreef *NRC Handelsblad* dat VVD-minister Sybilla Dekker (VWS) "stevig [bezuinigt] op de huursubsidie, ruim 200 miljoen in de komende jaren. Ze zegt zich te realiseren dat per maand 12 euro meer huur betalen 'veel is voor iemand op bijstandsniveau', maar het is niet onbetaalbaar". Voor wie op onze 'inkomenswaarborg' kan rekenen, is niets onbetaalbaar.

NRC Handelsblad (17.5.2004) schetst een 'onbetaalbaar' incidentje tijdens het VVD-partijcongres in mei: "Met het vorig jaar ingevoerde 'one man, one vote' systeem, waarbij alle leden op het congres het woord mogen voeren en stemmen, was het nog een beetje wennen. Zo ging geruime tijd heen met een door een deelwethouder uit Amsterdam-Osdorp ingediende motie, waarin gevraagd werd om een verhoging van het tarief van de twee hoogste schijven van de inkomstenbelasting, 'uit solidariteit met de zwakken'. Zo haaks stond dit idee kennelijk op het 'mentaal model' van de VVD, dat het aanvankelijk even duurde voordat de motie energiek werd bestreden. Kamerlid Van Miltenburg leek het zelfs wel een sympathieke gedachte te vinden. Tenslotte greep Van Aartsen zelf in: lastenverzwaring, geen denken aan!" Nogmaals, hier gaat het om de hoogste schijven, niet om de 'inkomenswaarborg'.

Reparatiemaatregelen

Het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD) berichtte op 21 januari dat ondanks alle reparatiemaatregelen (mede dankzij de Tweede-Kamerfractie van D66 alsnog genomen) toch "vooral chronisch zieken, zorgbehoevende ouderen en bijstandsgerechtigden [zullen] schrikken van hun inkomen deze maand. Zij gaan er ondanks reparatiemaatregelen van de regering fors op achteruit. [...]Het instituut wijst ook op de noodzaak van goede voorlichting over de reparatiemaatregelen. Mensen die dat helemaal niet gewend zijn [sic] moeten nu via een belastingformulier of bij de gemeente actie ondernemen om te krijgen waar ze recht op hebben. Actieve voorlichting moet voorkomen dat de koopkracht nog verder daalt door het niet gebruikmaken van de regelingen." Minder regels? Wie er ziek van wordt, verspeelt als bonus ook nog zijn no-claimrestitutie in het 'tot gezondheid prikkelende' nieuwe zorgstelsel.

AWBZ

De koopkracht kwam nog verder onder druk te staan in de Voorjaarsnota, waarin het kabinet nieuwe bezuinigingen aankondigde, met name in de zorg. *NRC Handelsblad*: "Het grootste deel van de extra maatregelen treft de zorg, waar ook de grootste tekorten waren. Minister Hoogervorst (Volksgezondheid, VVD) zal de premies van de AWBZ (bijzondere ziektekosten) verhogen van 13,25 procent naar 13,55 procent. Dat kost een gemiddelde burger 100 euro per jaar en levert de staat zo'n 300 miljoen euro op. Hoogervorst snijdt verder voor zo'n 200 miljoen euro in zijn begroting, vooral bij de AWBZ. Dat bedrag loopt de komende jaren op tot 900 miljoen euro. Door de verhoging van de AWBZ-premie wordt de koopkracht van burgers verder onder druk gezet. Die daalde al enigszins door de maatregelen van prinsjesdag (11 miljard euro aan bezuinigingen). De verhoging van de AWBZ-premie wordt deels gecompenseerd door meevallende inflatiecijfers, waardoor de feitelijke koopkrachtruggang meevalt." Saillant detail naast al deze besparingen in de zorg is intussen het gegeven dat instellingen in diezelfde zorg in dit economische tijd erin slagen om het eigen vermogen in 2003 te laten toenemen tot vier miljard euro.

Huishoudelijke hulp

Maar eerlijk is eerlijk, we hadden het over de collectieve lasten. De kosten van de AWBZ bestaan voor een behoorlijk deel uit de huishoudelijke hulp voor langdurig zieken (1,3 miljard euro). Reden voor VVD-minister Gerrit Zalm (Financiën) om op het partijcongres van zijn partij in mei laconiek te opperen om bijstandtrekkers voor deze huishoudelijke hulp in te zetten. Dat idee is niet alleen van een cynisch populisme (uiteraard voor andere doelgroepen), maar gaat ook volledig voorbij aan het feit dat de Tweede Kamer, tot ongenoegen van VVD-staatssecretaris Marc Rutten (Sociale Zaken), daags daarvoor een motie aannam om de tuinbouw toegang te verlenen tot de nieuwe arbeidsmarkten in het oosten van Europa (Polen), juist omdat het 'legioen van bijstandtrekkers' niet in de vraag kan voorzien. En voorzitter Doornbos van LTO Nederland had dat ook niet verwacht, vertelde hij *NRC Handelsblad* (5.5.2004): "Het inzetten van mensen uit de bijstand is volgens Doornbos geen oplossing. Veel van hen hebben jaren niet gewerkt en zijn uit

het werkritme geraakt. Als ze serieus naar werk zoeken, willen ze vast werk. En financieel gaan ze er niet of nauwelijks op vooruit. Daarom zijn ze niet gemotiveerd. 'En met een onwillige hond is het slecht hazen vangen', zegt Doornbos."

Gekrabbel aan de poort

Het zijn allemaal *minor details* natuurlijk, als we eenmaal de blik vestigen op de werkelijk brandende kwestie: al die 'onwillige honden' van buiten. We hebben er immers al genoeg voor de tuinbouw. Maar toch staan ze te krabbelen aan onze poort, niet zozeer als waakhond, veeleer in het hondenweer van ons asielbeleid. Onder LPF-stemmers, het werkwillige deel uiteraard, is electoraal natuurlijk nog wel wat te halen. Krachtdadige slagvaardigheid is hier het parool, en zowel de VVD-fractie als VVD-minister Verdonk (Integratie en Vreemdelingenzaken) doet haar best. Integratie en Vreemdelingenzaken valt niet voor niets onder het departement van Justitie. Niet alleen voor wie zich wil laten 'doodknuffelen', ook voor wie de armen uit de mouwen wil steken. Zoals die Polen in de asperges, die Britten in de bouw. Wachtend op het definitief besluit in de procedure, ter verpozing een klein literair uitstapje. "Vaderlanden bestaan niet meer! Maar mooie 'levensstandaarden' hebben nog nooit zo'n prachtbestaan gehad... je hebt net zoveel landen als 'levensstandaarden', grimmig verdedigd, geloof me maar, door diegenen die zich te goed doen... en zij die rammelen van de honger azen er koortsachtig op... 't Is een felle oorlog, permanent... latent... waar je niet openlijk voor uit durft te komen... tussen alle proletariërs... niet minder gruwelijk dan een gewone oorlog... tussen de laagste 'levensstandaarden' en de 'superstandaarden'... Jij proletariër, bankwerker, kapper, modiste, typiste, kantoorkruk of iets dergelijks, proberen jullie maar 's je prak in de Verenigde Staten te gaan verdienen!.. in Engeland, in Zweden, in Holland... zo maar 's, op goed geluk... om 's een beetje te genieten... van een hogere 'levensstandaard' (dat wil zeggen een beetje minder te ploeteren, terwijl je beter betaald wordt), dan zal je 's zien hoe je d'ruit gesmeten wordt! Op staande voet! Zonder verdere discussie... eruit gewerkt met een paar flinke klappen met de lat, alsof je een onbeschaamde etterende en schurftige knaap bent!" Em. Kummer citeert Louis-Ferdinand Céline in een schotschrift

uit de jaren dertig. Dat waren duidelijk andere tijden.

Kennismigranten

Han Entzinger zei in het aprilnummer van *De Olifant*, het blad van D66 Amsterdam, over de VVD-standpunten inzake asielbeleid en integratie: "[Hun plannen] beknotten juist de rechtszekerheid van nieuwkomers, op hun verblijfstitel, terwijl dat een noodzakelijke voorwaarde is voor succesvolle integratie. Zo'n maatregel [...] om een huwelijksmigrant pas na tien jaar een zelfstandig recht op een verblijfsvergunning te geven, maakt de nieuwkomer afhankelijk van de partner." Boris Dittrich noemt die tienjaarseis ronduit 'niet liberaal', juist vanwege de gevolgen voor vrouwen. En hij vervolgt: "Ook gooit de VVD 'erg veel mensen op één hoop' en is D66 tegen het afschaffen van het recht op een dubbele nationaliteit." Die dubbele nationaliteit wil minister Verdonk 'verbieden' vanaf de derde generatie allochtonen, want ook al is de integratie van grote groepen allochtonen geheel of gedeeltelijk geslaagd, toch staat "een te groot deel van de allochtone bevolking [...] nog op te grote afstand van de samenleving". Het is niet helemaal duidelijk of dit verbod ook geldt voor 'kennismigranten'.

De meevallers

De VVD blijft op de kleintjes letten, zoveel is duidelijk. "Eenvoudige arbeid" voor den bijstandtrekker, we hebben het allemaal al eens eerder gezien, de turf heeft slechts plaatsgemaakt voor asperges. "Dacht [de staatssecretaris dan] dat er een potentiële VVD-stemmer school in degene die dat weigert en vervolgens voor straf op zijn uitkering wordt gekort," vroeg Frits Bolkestein sar-

donisch aan Mark Rutte op weer een ander VVD-feestje. "Nou, die misschien niet, moest Rutte toegeven."

Het is, kortom, tijd om op zoek te gaan naar wat meer menselijke warmte. Een modaal gezin met twee kinderen, hoeksteen van de samenleving, gaat er namelijk gewoon een procent op vooruit. En de huursubsidie is dan misschien 'onbetaalbaar' voor minima, huizenbezitters gaan er fors op vooruit. Wie onder hen ook nog over een leaseauto beschikt, valt helemaal in de prijzen. Ook al levert dat de fiscus een tegenvaller op van ettelijke tientallen miljoenen.

Om nog te zwijgen van de geijkte overschrijdingen en regelrechte verkwistingen ten laste van de schatkist. Wat te denken van de bijzonder coulante clementieregeling voor frauderende bouwbedrijven, die de hele boete kunnen mislopen als de NMa niet binnen een week werk maakt van een aangifte? Tot honderd procent immuniteit! Zonder fratsen! Wie wil dan nog klokkenluider zijn? Net als bij de verlaging van de vennootschapsbelasting die staatssecretaris Wijn zich heeft voorgomen, willen we toch vooral een gunstig ondernemersklimaat. Han Entzinger: "De VVD is buitengewoon dubbelhartig. Aan de ene kant staan ze voor een vrije markt, maar aan de andere kant is er een sterk nationalistische vleugel die het motto bezigt: 'sterkt elkaar, koopt Nederlandse waar'." Het 'volk' dat de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie beoogt te dienen, is volgens mij voldoende duidelijk in kaart. Een *merger* tussen VVD en D66 zou niet alleen een sociaal-liberaal, maar ook een VVD'er alleen maar bevreemden; al te 'volks' moet het natuurlijk ook weer niet worden.

De auteur is redacteur van Idee

Bestaat wereldwijd liberalisme?

Als politieke traditie varieert liberalisme van land tot land. In Engeland is de liberale traditie rond religieuze tolerantie, government by consent, individuele en vooral economische vrijheid gegroeid. In Frankrijk wordt liberalisme meer geassocieerd met secularisme en democratie. In de Verenigde Staten gaat het liberalisme gepaard met persoonlijke vrijheid en anti-kapitalisme. In Australië daarentegen is men weer sympathieker tegenover het markt-denken maar minder enthousiast over burgerrechten.

DOOR JASPER VEEN

De linguïstische interpretatie van liberalisme verschilt van taal tot taal. Sommige talen kennen de term liberaal niet, in anderen heeft het verschillende connotaties. In de meeste talen betekent een liberaal diegene die vrijheid verlangt. In andere talen en culturen wordt liberaal weer meer geassocieerd met een seksuele afwijking. Een van de meest fundamentele verschillen in het gebruik van het woord liberaal zit tussen het Amerikaanse en de Europese traditie. In Europa betekent liberaal veelal het beperken van de invloed van de overheid op de persoonlijke en economische sfeer, daarentegen staat liberaal in de VS synoniem met *big government*. Als zowel de betekenis van als de associatie bij liberalisme over de wereld zulke grote verschillen kent, kan er dan wel sprake zijn van een wereldwijde liberale beweging? Welke nadruk wordt op welke liberale ideeën gelegd in verschillende delen van de wereld?

Azië

Kernbegrip binnen het liberalisme is vrijheid. In het Westen wordt deze al snel geassocieerd met de vrijheid van het individu en het individualisme. Het is niet verrassend dat in de meeste Aziatische culturen, met name die beïnvloed zijn door Confucianisme, er een grotere nadruk ligt op een harmonische samenleving dan op het zelfbeschikkingsrecht van het individu. In Azië worden, veelal door de (semi)autoritaire elite om hun dictatuur te legitimeren (het Asian Values debat) culturele redenen aangevoerd om aan te geven dat liberalisme en democratie niet werkbare concepten zijn in Azië. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de meeste liberaal georiënteerde partijen in Azië geworteld zijn in hun strijd tegen (verlichte) despoten en vechten voor politieke- en burgerrechten. Neem nu een van de oudste liberale partijen in Azië de Liberal Party of the Philippines opgericht in 1946, deze bond de strijd aan tegen de tirannie en onderdrukking van Ferdinand Marcos en wierp zich op als de fakkeldrager van de liberale democratie. De partij werd een vehikel van onvrede en oppositie en het waren de leiders van de Liberal Party die bij de eerst gearresteerden hoorden. De aanslag op haar leider Benigno Aquino, bij aankomst doodgeschoten op de treden van een vliegtuig in 1983, resulteerde in een serie demonstraties en protesten die uiteindelijk de val van Marcos inluidde.

Waar een Europese liberaal al snel het woord markteconomie gebruikt om zijn ideologie uit te leggen is het enthousiasme voor de voordelen van liberalisering van de markt in Azië minder ontwikkeld. In dat gedeelte van de wereld beschouwen zelfs vele liberalen vrijhandel een systeem dat de rijkere landen bevoordeelt ten opzichte van de onderontwikkelde landen. Interessant is bijvoorbeeld dat in de Filippijnse liberale partij er politici zijn die pleiten voor protectionisme. Wellicht is de economische associatie en het nabije begrip *laissez faire* er de oorzaak van dat veel liberaal georiënteerde partijen in Azië een voorkeur hebben voor het partijlabel democratie en niet zozeer liberaal. Dit wordt waarschijnlijk ook nog eens versterkt door niet geassocieerd willen worden met de zeer conservatieve partijen in Zuid-Korea, Japan en Australië die zich allen liberaal durfden te noemen.

Dezelfde opofferingsgezindheid, veelal gepaard met de dood of langdurig gevangenschap, in de strijd voor democratie zien we door de gehele regio. In Zuid-Korea met Nobel laureaat Kim Dae-Jung, in Taiwan de strijd van de Democratic Progressive Party tegen de Kuomintang, in Cambodja met de Sam Rainsy Party, in Thailand de strijd van de Democratic Party, etc. Toch voelen deze democratische activisten, in hun strijd voor politieke hervormingen die ver achter de economische ontwikkelingen liggen in Azië, zich meer thuis in de liberale familie omdat ze vechten voor typisch liberale thema's zoals politieke en burgerrechten en de *rule of law*. Waar de meeste democraten in Azië de fase van strijden voor vrijheid tegen oppressie hebben gewonnen, strijden ze nu voor de vrijheid van politieke participatie en democratische consolidatie.

The America's

Karakteristieke eigenschap van Latijns-Amerika is haar politieke instabiliteit. Niet alleen volgen regeringen elkaar in rap tempo op, ze schommelen vaak tussen democratie en dictatuur. Een continent gepolariseerd tussen het marxisme en het katholicisme. Vaak wordt erop gewezen dat haar onderontwikkeling ligt aan de traditie van staatsgeleide economie, haar mercantilisme, en corporatistische neigingen. Het liberalisme dat overwaaide uit de Franse Revolutie en de onafhankelijkheidsstrijd in de 19e eeuw tegen de Spanjaarden en Portugezen inspireerde, ging verloren in de 20e eeuw. De katholieke kerk opende frontaal de aanval op het liberalisme en schilderde haar af als anti-klerikaal. Daarnaast werd liberalisme vaak vereenzelvigd met wildwest kapitalisme met alleen maar oog voor het belang van de rijke elite en zeker niet voor de samenleving als geheel. Maar waarschijnlijk had het liberalisme het meest te lijden onder een aantal rechtse militaire dictaturen, die het klassiek liberale thema van markt liberalisering doorvoerde. Dit bracht die liberalen die vrijheid hoog in het vaandel droegen niet alleen in een lastig pakket maar stelde tegenstanders -vaak fervente aanhangers van het collectivisme- in staat om dictatuur gelijk te stellen aan (klassiek) liberalisme.

Kenmerkend in Latijns-Amerika is dat politieke partijen slechts een electoraal voertuig zijn voor prominente charismatische, veelal populistische politici. En hoewel het politieke krachtenveld gedomineerd wordt door partijen die aangesloten zijn bij de conservatieve en socialistische internationale is er ook een aantal liberale partijen, waarvan sommigen slechts in *name only*.

In de jaren negentig hoopten de 'Latijnse' liberalen dat ook Zuid-Amerika gereed was voor het liberale gedachtegoed. Immers het socialisme had zichzelf in diskrediet gebracht, de zelfmedelijden oproepende *dependency theory* had afgedaan en het anti-klerikale beeld van het liberalisme leek bijgesteld. Op initiatief van de Amerikaanse overheid en de Wereldbank werd onder de Washington Consensus een aantal criteria (lees markt liberalisering) aan de landen opgelegd die ervoor moesten zorgen dat deze ook mee 'globaliseerden'. Hierbij werden echter twee kapitale fouten gemaakt die het liberalisme verder in diskrediet brachten. Ten eerste was het beleid meer neoliberal en ging zij niet gepaard met versterking maar juist eerder verzwakking van de politieke en juridische instituties. Gevolg

was dat de doorgevoerde privatisering vaak in handen kwam van enkele individuen. Ten tweede speelden paradoxaal genoeg liberale partijen nauwelijks een rol in de economische hervormingen, maar werden zij uitgevoerd door een bont gezelschap van militaire dictators, technocraten en populistische partijen. We zien tegenwoordig vooral het klassiek liberalisme als stroming in Latijns-Amerika en met name markt liberalisering. De laatste jaren heeft men ook meer oog voor the rule of law gekregen. Echter veel prominente liberalen zitten alleen in think tanks, een reden wellicht hiervoor is dat politieke partijen programmatisch weinig voorstellen en het liberalisme slechte herinneringen oproept bij de bevolking. Toch zien we dat in Centraal-Amerika van de vijf landen er drie een liberale partij hebben, die in Honduras zelfs de laatste 75 jaar wisselend aan de macht was. In Costa Rica is het vooralsnog een kleine partij maar die wel in staat is gebleken het tweepartijstelsel open te breken. In Honduras hebben de liberalen de macht van de militairen gebroken.

Canada

Noord-Amerika kent een van de meest succesvolle en grootste liberale partijen ter wereld: Canada. De Liberal Party of Canada is een federatieve partij. Je kunt niet lid worden van de partij. Je kunt lid worden van de lokale riding association die weer gelieerd is aan de regionale partij die op haar beurt weer gelieerd is aan de Liberal Party of Canada. Naast deze nationale federatie zijn er liberale partijen in elke provincie die niet allen nauwe banden hebben met de partij. Veel energie en tijd zit hier in het onderhouden van de contacten tussen alle partijen op de verschillende niveaus om op de hoogte blijven van wat er zich allemaal afspeelt op lokaal niveau. In Canada zijn de coalities dan ook binnen partijen in plaats van tussen partijen. Vaak worden de Liberals of Canada in de hoek van de sociaal-liberalen geduwd, en als architecten en hoeders van de Canadese welvaartsstaat is dit niet geheel ongeloofwaardig. Dit werd nog eens bevestigd tijdens het congres van de Liberale Internationale in Ottawa 2000, waar de VVD en de Liberals of Canada hard met elkaar in aanvaring kwamen over de resolutie Free Trade at the Millenium. Toch zul je weinig ideologische standpunten vinden in hun partijprogramma die het sociaal-liberalisme onderstrepen. Reden hiervoor is dat het tweetalige land bestaat uit vijf regio's met ieder zijn eigen economische specialisatie van landbouw en visserij tot mijnbouw en bosbouw tot industrieën. Onder deze economi-

sche verschillen liggen de soms cruciale sociale en culturele realiteiten. Vraag een Canadees in Canada naar zijn identiteit en het is zeer waarschijnlijk dat je hoort: "I am a Quebecer" of "I am from BC". Regionale identiteit is vaak de basis voor politieke meningen, economische mogelijkheden en diepliggende ressentimenten. Een gevolg van de enorme regionale verschillen is dat een idee verschillend geïnterpreteerd en uitgevoerd kan worden in de provincies door dezelfde partij. Omdat het expliciete schrijven van beleidsplannen een potentiële bron van divisie is, geven de voornaamste politieke partijen niet gedetailleerd aan wat ze nu eigenlijk willen. Daardoor neigt het nationaal beleid uitgedrukt te worden in algemeenheden.

Als men toch een in het oog springende liberaal thema wil duiden waarmee de partij zich zeer sterk identificeert, is dat de constitutionele erkenning en bescherming van de rechten van minderheden. Daarnaast benadrukken ze equality of opportunity en vinden ze dat de staat een belangrijke rol behoort te spelen om te zorgen dat eenieder toegang heeft tot onderwijs, gezondheidszorg, sociale voorzieningen en meedeelt in de economische vooruitgang in het land.

Islam

Een opvallende ontwikkeling van de laatste jaren is dat een aantal moslim partijen zich aangesloten hebben bij de Liberale Internationale. Hier kun je twee stromingen in herkennen: moslims die een minderheid en moslims die een meerderheid vormen in hun eigen land. In landen waar moslims een minderheid zijn zoals Tanzania, Ivoorkust en Bulgarije zie je dat ze zich aansluiten bij de liberalen vanwege de nadruk op respect voor minderheden en religieuze tolerantie. Een negatieve reden voor partijen in landen waar moslims een meerderheid zijn, zoals in Marokko en Tunesië, is dat de religie een obstakel vormt om zich aan te sluiten bij de christen-democraten. Positieve redenen zijn dat in veel moslim landen deze 'liberaal georiënteerde' partijen tot de hervormers in hun land behoren, die de invloed van de staat op het economisch leven willen verminderen, de rol van religie in de politiek willen beperken en wat meer vrijheid en rechten voor burgers willen.

Politieke verwatering

Het liberale etiket wordt vrij gebruikt. Niet iedereen die een liberaal label draagt is ook een liberaal. Er zijn politieke partijen die misbruik maken van de term zoals de Russische ultranationalistische leider Zhirinovskii met zijn

Liberaal Democratische Partij. Maar ook de beide rechts conservatieve regeringspartijen in Japan, Koizumis Liberaal Democratische Partij, en in Australië, Howards Liberale Partij gebruiken het label.

Daarnaast zijn er ook nog de verschillende stromingen binnen het liberalisme waarvan het economisch liberalisme en het sociaal-liberalisme de belangrijkste vormen zijn. Hierbij onderscheiden we in het Europese partijpolitieke spectrum ook de centrum partijen in Scandinavië en de Baltische Staten met veelal agrarische achtergrond. Maar ook tussen partijen die behoren tot een specifieke stroming binnen het liberalisme bestaan er verschillen door de politieke, sociale en culturele tradities in de landen. Waar D66 competitie in de gezondheidszorg bepleit, zien in het centralistische Engeland de Liberal Democrats geen noodzaak in de liberalisatie van publieke diensten, niet in het minst voor de National Health Service. Ten slotte leidt het algemene probleem van ontideologisering tot politieke verwatering. In veel landen hebben politieke partijen geen ideologische inhoud, ontbreekt een duidelijk programma, werken personality based en zijn het niet meer dan stemverenigingen.

Gekscherend wordt wel eens beweerd dat de Liberale Internationale alle partijen van het politieke spectrum in zich herbergt, op de communisten en de fascisten na. Hebben al deze liberale partijen wel iets gemeenschappelijks? Ten eerste onderschrijven de bij de Liberale Internationale aangesloten partijen allen haar Oxford Manifesto (1947) en de latere manifesten. Natuurlijk verschilt de toepassing van deze liberale principes van land tot land vanwege de specifieke sociaal-culturele inrichting van elke maatschappij. Ten tweede valt op dat alle liberale partijen nadruk leggen op een kernpunt van het liberalisme: respect voor mensenrechten. In het verlengde hiervan springen liberalen er duidelijk uit in de promotie van politieke en burgerrechten en hun strijd tegen elke vorm van dictatuur. Ten derde wordt het pragmatische standpunt gehandhaafd dat zolang je een sterke kern hebt van echte liberale partijen het geoorloofd is om partijen die liberale elementen bezitten aan boord te nemen in de hoop hen liberaler te maken met het uiteindelijke doel de liberale familie invloedrijker te maken. Het grootste verschil tussen de liberale partijen is het toekennen van de mate van invloed van de staat op het economische leven.

De auteur is politiek adviseur bij Liberal International. Voor liberalisme in Afrika, zie Idee 6 / 2003.

Het menselijk liberalisme

Het is hoog tijd voor een herijking van onze positie in deze wereld. Waar staan wij, inwoners van de Europese Unie, voor? In tegenstelling tot Amerikanen zijn Europeanen getekend door hun verleden. Amerikanen zijn doorgaans onbezorgd, vrijblijvend en onbevooroordeeld. Wij, Europeanen, dragen de last van onze voorouders. We wikken en wegen onze woorden om niemand te kwetsen, om politiek correct te blijven, om de waarheid geen geweld aan te doen. We beseffen hoe gevoelig een tekst, een zin, een woord kan zijn. Daarom temperen we onze gedachten en gevoelens. We zijn voorzichtig en offeren alles op het altaar van de menselijke integriteit. Dat is geen gebrek. Het is een kwaliteit. Omdat we beter dan wie ook beseffen dat de minste fout kan leiden tot het onvoorstelbare. Tot brutaliteit, willekeur en onmenselijkheid.

DOOR DIRK VERHOFSTADT

Ware Europeanen zijn wereldmensen. Dat bewijzen we met de recente uitbreiding van de Europese Unie, met onze inzet voor het Kyoto-akkoord, het Internationaal Stafgerechtshof en de voorwaarden die we aan kandidaat lidstaten stellen met betrekking tot de mensenrechten. We twijfelen niet aan universele waarden en rechten, we beleven ze samen met lotgenoten. Wat we verfoeien, is de onverschilligheid, de trots en het gevoel van suprematie. Want wie zich beter voelt dan een ander kent zichzelf niet. Suprematie is een vorm van egocentrisme, het gevoel dat men handelt namens God. Dat is razend gevaarlijk. Op basis van dit idee werden miljoenen mensen onderdrukt en vermoord.

FOTO: HERMAN WOUTERS

Vrijheid koesteren

We moeten niet hypocriet doen. We weten dat in tal van landen de rechten van de mens nog overtreden worden. Mensen die omwille van hun mening, hun engagement, hun optreden, hun geloof, hun afkomst, hun geslacht, hun huidskleur vernederd, veroordeeld en vervolgd worden. Een dergelijke behandeling is onaanvaardbaar. Maar hebben we als individu, als lid van een gemeenschap, als land het recht het onrecht bij anderen te bestrijden? Is het optreden tegen schenders van mensenrechten geoorloofd? Kunnen en durven we eindelijk de ultieme grens trekken tussen de belangen van een gemeenschap en de individuele vrijheid, een discussie die nu al meer dan 200, zoniet 2000 jaar voortduurt? Kunnen en durven we de finale stap te zetten naar universeel afdwingbare rechten van de mens? Als men er vanuit gaat dat mensen geboren worden als wereldburgers met onvervreemdbare rechten dan ligt het antwoord voor de hand. Dan moeten we ingrijpen. Dan spelen de argumenten van cultuurrelativisten, dat we ons niet mogen moeien met de waarden van andere culturen, niet langer een rol. Dan moeten aanvaarden dat elke mens zich kan richten tot alle andere mensen op de wereld en zijn hulp kan inroepen om zijn recht als mens in bescherming te nemen. In diezelfde zin zal ook het gevecht voor meer vrijheid nooit eindigen. Steeds opnieuw zullen er mensen en structuren ontstaan die ons handelen en denken willen inperken of beheersen. Daar moeten we als liberalen alert voor blijven. De geschiedenis leert ons dat we elke inperking van de vrijheid, hoe goedbedoeld ook, met wantrouwen moeten bekijken. "Vrees de profeten en de degenen die bereid zijn te sterven voor de waarheid, want ze zorgen ervoor dat er velen met hen sterven", schreef Umberto Eco. Het leert ons dat we de vrijheid moe-

ten koesteren en beschermen en dat we elke gezagsdrager die spreekt en beslist in naam van God, van de Partij of van het Volk met argwaan moeten gadeslaan. Want op basis van emoties, gevoelens en angst zouden we snel bereid zijn de vrijheden die we koesteren uit handen te geven. Tot het moment waarop we met ontzetting vaststellen dat we gevangenen zijn van wat we onszelf en anderen nooit toewensten.

Vooruitstrevend

De menseheid heeft met succes al een heel parcours afgelegd naar meer vrijheid. Eerst tegen de barbarij, de feodaliteit, de religieuze onfeilbaarheid, het obscurantisme, het absolutisme en sinds de Verlichting tegen het marxisme, het fascisme en het socialisme. Nog nooit stonden liberale waarden zo sterk in de westerse wereld. De echte strijd is nu niet meer tussen het liberalisme en andere ideologieën. Nu is het een strijd binnen het liberale kamp zelf. Een strijd tussen het echte liberalisme als een vooruitstrevende en vernieuwende beweging naar meer vrijheid en rechtvaardigheid en zij die het liberalisme als dekmantel misbruiken om hun verstarde conservatisme, egoïsme, uitbuiting en exploitatie van mens en natuur een vorm van beschaafdheid te geven. Het echte liberalisme is het liberalisme dat kiest voor de vrijheid, de vooruitgang, de rechtvaardigheid, de rechten en de waardigheid van de mens. Dat is het menselijk liberalisme.

Dirk Verhofstadt (1955) studeerde rechten en pers- en communicatiewetenschappen in Gent, werkte jarenlang in de mediasector, en schreef de boeken Het einde van het BRT-monopolie en Het menselijk liberalisme. Een antwoord op het antiglobalisme'. Onlangs verscheen zijn nieuwste boek Pleidooi voor individualisme.

Over de hang naar dwang

"Een hang naar dwang" formuleerde Lisa Boersen, medewerkster van de Balie, het voorzichtig, toen ik vroeg wat de door haar georganiseerde avonden over 'de moraal van de twintigers' haar duidelijk hadden gemaakt. Ze zei in een paar woorden waar mijn boek *Vroeg mondig, laat volwassen* steeds meer over bleek te gaan: hoe moeilijk de opdracht van de zelfsturing is, hoe ingewikkeld het is om zelf te moeten kiezen wat je doet, hoe je wilt leven, hoe je eruit wilt zien. Die vrijheid is natuurlijk een grote verworvenheid, maar plaatst mensen, in dit geval jongeren, voor grote problemen. Zelf ervaart ze, tot haar eigen verbazing, hoe prettig ze familiebanden weer vindt, na een fase van losmaking: mensen bij wie je je voelt horen, voor wie je niet eerst werk hoeft te verzetten, en door wie je bepaald bent –zowel genetisch als door de opvoeding. Bepaling en beperking: daar had ze behoefte aan, in die zee van vrijheden en mogelijkheden waaruit je zelf moest kiezen. Dat gaf houvast, en werkte ontlastend. Het trof me dat dit uit de mond van een jongere kwam. Wij volwassenen kunnen wel vinden dat de jeugd soms losgeslagen is en meer grenzen nodig heeft, maar als jongeren dit ook zelf zeggen maakt dit toch meer indruk.

Het is een mooi voorbeeld van de onvoorziene gevolgen van op zichzelf mooie idealen en belangrijke sociale strevingen; in dit geval het ideaal van vrijheid, van het doorbreken van oude beperkingen op grond van religie, klasse, sekse, van de ruimte voor de wil en het verlangen, bevochten op het lot. Wat we ons nu duidelijker realiseren is dat dit een incompleet verhaal is, in een aantal opzichten.

Wat aan het zicht wordt onttrokken zijn de taaie ongelijkheden op grond van sekse en klasse, formeel afgeschaft maar op een vaak verborgen manier doorwerkend. En de verschillen in vermogens: de bestaande ongelijkheden in talenten, in intelligentie, in sociale vermogens, in bekwaamheden. Door de nadruk op vrijheid is ook iets anders veronachtzaamd: het inzicht in het belang van binding en cohesie. Het belang van structuur, wil vrijheid niet destructief worden. Het is een klassiek thema in de filosofie en de sociologie -vrijheid en dwang- en elke tijd worstelt met het probleem hoeveel dwang nodig is en hoeveel vrijheid mensen aankunnen. De nadruk in deze cultuur op vrijheid en gelijkheid heeft bijna doen vergeten dat er nog een ander klassiek ideaal is: dat van broederschap. Dat verwijst naar solidariteit, maar valt ook ruimer te zien als het belang van ergens bij horen, van belonginess, van binding, van een plaats hebben, van gezien worden. Hier schort het vaak nogal aan, en veel van de problemen van en met alloctonen vallen in dit licht te zien: van een gebrek aan binding, aan plaats en perspectief.

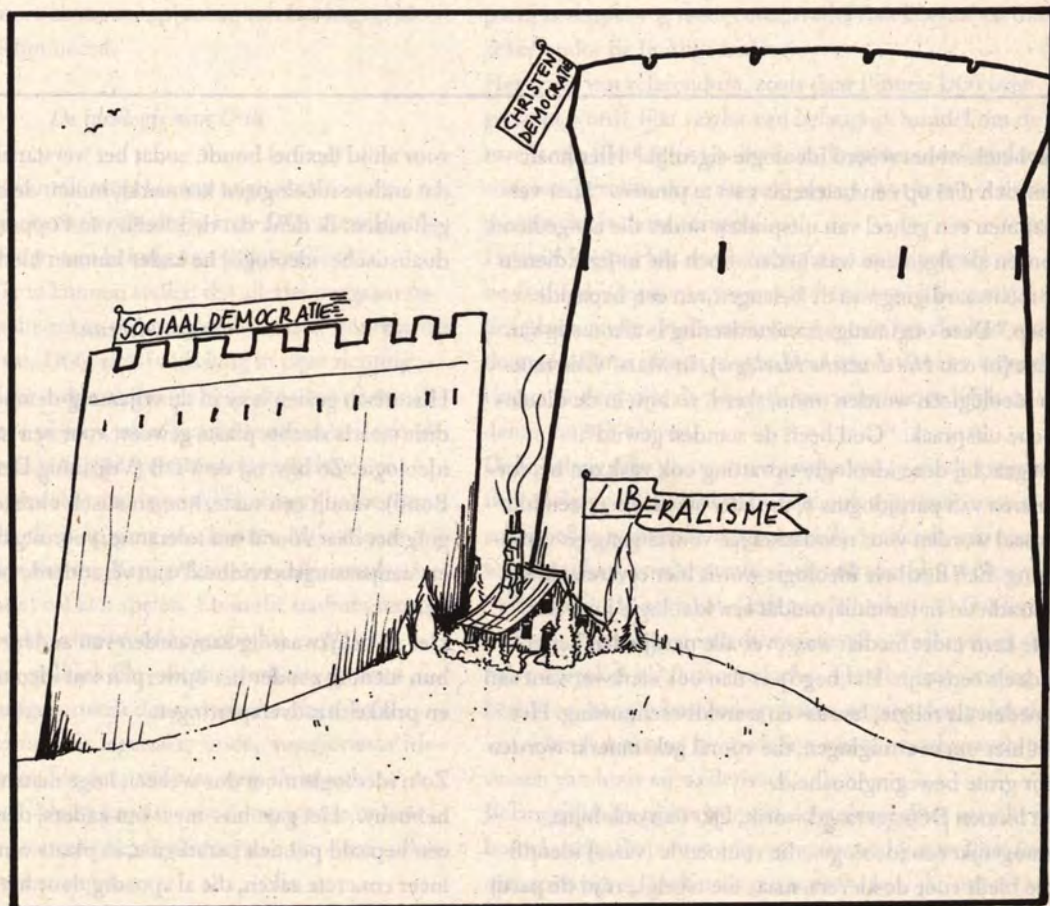
Wat ook aan het zicht onttrokken is door de nadruk op verruiming van mogelijkheden, nieuwe kansen, doorbreking van grenzen is het belang van het besef van beperkingen. Pas als je die kent kan je vrijheid realiseren, en struikel je niet meer steeds over te hoge verwachtingen en te zware eisen. Dan kun je je verlangens op maat snijden van je eigen mogelijkheden. Deze vorm van zelfkennis is in deze tijd van groot belang, want veel van de beperkingen en bepalingen van buitenaf zijn verdwenen. En het wrede van deze tijd is dat mislukkingen gezien worden als eigen schuld, want je had er toch zelf voor gekozen.

Het besef groeit dat dwang nodig is. We hebben de laatste decennia de verschuiving meegemaakt van *fremdzwang* naar *selbstzwang*, van externe beperkingen naar de eis van de zelfsturing, de zelfbepaling. We zien dat die *selbstzwang* niet voor iedereen mogelijk is, vooral niet als je daar niet in opgevoed bent. Dan is de sprong te groot, dan is het geweten niet op een manier gevormd die past bij deze samenleving. Het is duidelijk dat er dan behoefte is aan fremdzwang, regels van buiten, structuur, en straf voor regelovertreding.

Maar laat het ideaal de selbstzwang blijven, als vorm van beschaving, als programma, als samenlevingsproject, als cultureel ideaal. Als mensen het niet aankunnen: zorg dan voor meer dwang en beperking. Maar probeer ze op te voeden naar ons ideaal van zelfsturing, blijf de toerusting aanbieden van onderwijs, scholing, begeleiding, opvoeding. Zoals mensen opgevoed moeten worden

voor het politieke ideaal van de democratie – dat ze meningsverschillen niet uitvechten maar uitpraten, en dat ze een stem hebben in de manier waarop ze bestuurd worden. Zo vraagt ook het sociale ideaal van vrijheid en zelfontplooiing lessen in de samenleving – in de verworven mogelijkheden en beperkingen, in de vereiste regulering van besluitvorming en van gedrag. En lessen in zelfkennis. Dat laatste is een oud ideaal, maar in deze tijd onontbeerlijk.

Christien Brinkgreve is hoogleraar sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Ze schreef een aantal boeken, waaronder Margriet Weet Raad, gevoel gedrag moraal in Nederland 1938-1978, i.s.m. Michel Korzec, De vrouw en het badwater, en recent Vroeg mondig, laat volwassen. Voorts talrijke artikelen in wetenschappelijke en literaire tijdschriften, en jarenlang een column op de achterpagina van NRC Handelsblad.

J . K . A B B E S

K.R. Popper en de ideologiediscussie van D66

Methodologisch-programmatische consequenties: sociale ethica

Op welke manier kan Poppers redelijkheidsbegrip functioneren in de ideologiediscussie van D66?

Het begrip ideologie schijnt tot nu toe niet zo populair te zijn geweest bij D66. Toch zijn er D66'ers die met nadruk voor het nadenken over de ideologie van de partij hebben gepleit. Zo werd opgemerkt dat "ideologische identificatiepunten onontbeerlijk zijn voor een duurzame binding van grote groepen kiezers aan D66". Historisch gezien is het meestal zo geweest, dat men geen ideologie kan maken. Een bepaalde politieke stroming of partij ontstond meestal rondom een bepaald politiek idee of vanwege een groot ongenoegen (bijv. de Schoolstrijd). Zo'n politieke groepering werd zich dan slechts langzamerhand van haar ideologie bewust. Soms greep men in die laatste fase terug op verwante schrijvers uit de voorgeschiedenis van de partij (bijv. in de geschiedenis van de ARP), die dan min of meer bepalend werden voor de definitieve verwoording en keuze van zo'n ideologie.

Wat betekent het woord ideologie eigenlijk? Hier hoeft men zich niet op één betekenis vast te pinnen. "Hier verstaat men een geheel van uitspraken onder die aangediend worden als algemene waarheden, doch die in feite dienen ter rechtvaardiging van de belangen van een bepaalde groep." Deze ongunstige karakterisering is afkomstig van Marx (in o.a. *Die deutsche Ideologie*). In Marx' visie moeten ideologieën worden ontmaskerd, zo bijv. in de ideologische uitspraak: "God heeft de standen gewild".

Het gaat bij deze ideologie-opvatting ook vaak om het formuleren van partijdogma's, die later steeds meer een hinderpaal worden voor noodzakelijke vooruitgang en verandering. Een flexibele ideologie wordt hier ervaren als een contradictio in terminis, omdat een ideologie juist een vaste kern moet bieden waarover alle partijleden het grotendeels eens zijn. Het begrip is dan ook sterk verwant aan gebieden als religie, levens- en wereldbeschouwing. Het gaat hier om overtuigingen, die vooral gekenmerkt worden door grote bewegingloosheid.

Wat binnen D66 gevraagd wordt, lijkt dan ook bijna onmogelijk: een ideologie, die voldoende (vaste) identificatie biedt voor de kiezers, maar die tegelijkertijd de partij

voor altijd flexibel houdt, zodat het 'verstaringsproces' dat andere ideologieën kenmerkt, buiten de deur wordt gehouden. Ik denk dat de ideeën van Popper D66 dat dualistische, ideologische kader kunnen bieden.

De geschiedenis

Historisch gezien is er in de vrijzinnig-democratische traditie steeds slechts plaats geweest voor een meer flexibele ideologie. Zo bijv. bij de VDB (Vrijzinnig Democratische Bond): vanuit een vaste, humanistisch-christelijke kern ging het daar vooral om tolerantie, vooruitgang, solidariteit en 'aanpassingsbereidheid' aan veranderde omstandigheden.

Het als gelijkwaardig aanvaardden van andere mensen en hun mening zonder het opwerpen van ideologische muren en prikkeldraadversperringen.

Zo'n ideologie moet dus wel een hoge mate van abstractie hebben... Het gaat hier meer om kaders, denkmodellen, een bepaald politiek paradigma, in plaats van een aantal meer concrete zaken, die al spoedig door het verande-

ringsproces van de tijd een blok aan het been worden. Het probleem van de oudere partijen is dat hun ideologieën vaak te concreet zijn. Daardoor wordt hun ideologie-opvatting te veel deductief van aard. Zodra zich een nieuw probleem voordoet, kijken deze partijen niet voldoende in de *Umwelt* van het probleem voor de 'goede' oplossing, maar passen zij vooral de deductieve methode toe. Zij kijken namelijk eerst naar hun ideologie en deduceren daaruit hun 'oplossing'. Dat hun ideologie ondertussen uit een ander tijdperk stamt en het probleem juist gekenmerkt wordt door 'nieuwheid', acht men vaak minder belangrijk. Ook daar waar de traditionele ideologiekritiek wijst op het feit dat partijen steeds de belangen van een bepaalde groep behartigen en die bedoeling verhullen in hun ideologie, geloof ik dat deze kritiek voor de oudere partijen grotendeels opgaat. Hun ideologieën dienen niet het algemeen belang, wat deze partijen wel vaak willen doen voorkomen. Ik meen dat D66 er nooit op uit is geweest om de belangen van een bepaalde groep te verdedigen. Het lijkt mij ook noodzakelijk dat het groepsbelang *zoveel mogelijk* uit de moderne, meer abstracte opvatting van het begrip ideologie wordt geëlimineerd.

De ideologie van D66

Het hoofddoel van dit artikel is aan te geven hoe zo'n moderne, meer abstracte ideologie voor D66 ontwikkeld kan worden en dan met behulp van Poppers ideeën. Daarbij meen ik te kunnen stellen dat allerlei programma-tisch-ideologische zaken en meningen, zoals ze voorkomen in publicaties van D66, zich reeds lang in deze richting ontwikkelen. Het is dus niet mijn bedoeling voor een koerswijziging te pleiten, maar bepaalde zaken in de reeds bestaande ontwikkeling te accentueren, waardoor een bewustwordingsproces van bepaalde belangrijke facetten uit de eigen identiteit op gang zou komen. Mijn idee is dat de politieke filosofie van Popper hier een *colligerende* (samenbindende) rol kan spelen. En in dit stadium moeten er concrete voorbeelden worden genoemd.

Wat uit Poppers politiek-filosofische werk steeds weer opvalt, is zijn uitgesproken democratische gezindheid. Speciaal de democratie tegenover oude, 'vastgeroeste' ideologieën. Typerend is de manier waarop Popper het opneemt voor de klassieke, Atheense democratie in haar strijd tegen de (conservatieve) aristocratie, die deze volks-regering wilde vernietigen.

Niet de mensen verdelen in (semi-)historische ideologieën, maar als mondig, volwaardige burgers accepteren, die ja of nee kunnen zeggen tegen bepaalde voorstellen zonder ideologische vooroordelen (historicistische normen) en alleen op grond van rationeel-humanitaire overwegingen, waarbij de geschiedenis van de democratie en de humaniteit de basis vormt. Individualisering (ieder mag zelf bepalen wat geluk is, indien hij maar geen bedreiging voor de ander wordt), rationele, zedelijke zelfbepaling van individuen en groepen van individuen (tolerantie). Kan D66 zich niet herkennen in deze overwegingen?

Dat D66 zich steeds heeft ingezet voor constitutionele hervormingen ten gunste van de democratie lijkt mij Popperiaans. Ook het oude idee om de bestaande, ideologische partijen op te blazen en nieuwe, in feite meer rationeel denkende blokken te vormen lijkt mij goed in de zin wat Popper over de politiek heeft gezegd. In dit verband lijkt mij een fusie van D66 met de PvdA (na het definitief loslaten van het marxisme als dogma door deze partij) meer voor de hand liggen dan met de VVD. Deze laatste partij is simpelweg meer conservatief dan liberaal en dat zeker onder de huidige leiding.

Het recht van referendum, zoals daar binnen D66 over gedacht wordt, lijkt verder een belangrijk middel om de macht van ideologieën te breken: de mensen zullen dan in concrete gevallen voor datgene kiezen, wat hun het beste past en dat is democratisch.

Hoewel Popper het revolutiebeginsel in de politiek met beslistheid afwijst, mogen er wat hem betreft best revoluties plaatsvinden in de wetenschap en in het denken van de mens. Onze ideeën mogen best revolutionaire veranderingen ondergaan, als wij ondertussen maar redelijk en democratisch blijven.

Deze belangrijke plaats van de wetenschap en de rationeel-wetenschappelijke denkwijze (die ook door niet-wetenschappelijk gevormde, maar redelijk denkende mensen toegepast kan worden) treffen wij ook aan bij D66'ers: "Wat zijn in de ogen van D66 goede besluiten? Dat ligt niet vast, maar hangt van de situatie af... Veel nadruk derhalve op zaken als democratische, open besluitvorming, besluitvorming gebaseerd op feiten, wetenschappelijke inzichten, keuzen na beoordeling van alternatieven en processen van hoor en wederhoor..."

Belangrijk is Poppers leer van de stuksgewijze, sociale bouwkunde. Stap voor stap verantwoord voorwaarts (ook anticiperend op toekomstige maatschappelijke ontwikke-

lingen). Elke stap op democratische wijze. Zonder historicistisch of speculatief-holistisch ontwerp van de toekomst, maar met een open toekomst voor een open samenleving. Daarbij bereid zijn van fouten te leren, onbevangen tegenover zulke fouten staan (geen prestige-kwesties). Een open samenleving, waarin dus publieke en particuliere organisaties aan deze sociale technologie mogen meedoen in vreedzame wedijver, zonder de betutteling van een almachtige staat, maar met een overheid, die op rationele wijze toezicht houdt. Waarbij kiezers niet slechts eens in de vier jaar, maar zo vaak als redelijk mogelijk is om hun mening wordt gevraagd, want dat is democratisch. Als men de kiezers elke vier jaar 'invloedloos' naar huis stuurt, nadat zij hun door politici fel begeerde stem hebben uitgebracht, beschouwt men in feite de democratie als een noodzakelijk kwaad. Er is dan geen positieve grondhouding ten opzichte van de democratie, zoals wel bij Popper.

Optimisme

D66 is een optimistische beweging, die streeft naar het nieuwe van de 21ste eeuw. Optimistisch: ondanks twee bijna alles vernietigende wereldoorlogen en Auschwitz zien wij nu toch bijna overal in de wereld de redelijkheid en de tolerantie gaan overwinnen (het Midden-Oosten is nog een uitzondering). Ten koste van de oude ideologiën. Is dat niet wat Popper heeft bedoeld?

Het socialisme en de christen-democratie daarentegen zijn in wezen pessimistisch geworden. De (democratisch-)socialist streeft naar iets waarvan hij zelf allang weet dat het eigenlijk niet te bereiken is. De oude partijen achter het CDA hebben altijd en vroeger op vaak intolerante wijze een bepaalde eschatologie gehad, waarvan op een gegeven moment duidelijk werd dat deze, zoals die tot dan toe werd voorgesteld, onhoudbaar was. Pogingen tot reconstructie zijn tot nu niet echt geslaagd, zijn vaak meer emotioneel dan rationeel, en worden bovendien door een groot deel van de achterban niet gedragen door het daar aanwezige, weinig inspirerende conservatisme. Vormen van *double thinking* doen zich veelvuldig voor. Het liberalisme van de VVD blijft ook al steken in een ouderwets soort conservatisme (groepsbelang: passen op de knikkers!), dit liberalisme is langzamerhand niet meer dan een fossiel uit een roemrijk verleden.

D66 kan echter, wanneer zij kiest voor Poppers opvattingen, optimistische geloven in de vooruitgang van de open

samenleving met de open toekomst. Er zijn velen die D66 onduidelijkheid verwijten, juist omdat deze partij geen duidelijke ideologie zou hebben of 'voldoende' levensbeschouwelijke achtergrond. Op voorhand lijkt mij deze beschuldiging een vreemde zaak, als zij uit de hoek komt van groepen, die zelf grote moeite hebben om hun eigen, sterk verouderde en vooral filosofisch achterhaalde ideologieën overeind te houden. In het bovenstaande heb ik proberen duidelijk te maken dat een moderne partij als D66 in een tijd van ontideologisering nog slechts een abstracte ideologie kan hebben, in de vorm van een nieuw politiek model of paradigma – te veel concreetheid zou onmiddellijk tot nieuwe verstarring leiden en die verstarring wordt juist door D66 verworpen. Want bij D66 gaat het wel degelijk om een 'paradigma-switch' (T.S. Kuhn), een nieuwe politieke cultuur, waarbij de overheid nog slechts abstracte, morele kaders aangeeft, waarbinnen de individuen in vrijheid op hun eigen manier mogen leven in tolerantie ten opzichte van elkaar. Waarbij de overheid alleen streng optreedt, als het algemeen belang wordt geschaad (bijv. als het gaat om de politieke en sociale burgerrechten, de democratie en het milieu).

Moraal

Moeilijke zaken moet men niet overslaan. Een van de belangrijkste aspecten van de ideologiekritiek is de morele kwestie. Wat heeft Popper in verband hiermee voor D66 te betekenen? De democraat Popper gaat ervan uit dat in een rationeel-democratische samenleving de burger zoveel mogelijk zijn eigen morele principes moet kunnen formuleren – zonder bevoogding door anderen. Alleen die dingen, waarmee de burger anderen en de samenleving in zijn geheel onnodige en ontoelaatbare schade toebrengt, zijn moreel verwerpelijk, wat betreft de taak van de overheid. Daar moet zij grenzen stellen. Wat bij Popper dus verdwijnt, is het oude joods-christelijke zondebeginsel met een (onzichtbaar) zondenregister en een eschatologisch Laatste Oordeel. In deze nieuwe, gesecculariseerde moraal is schuld strikt rationeel, dus wetenschappelijk aantoonbaar en niet (voornamelijk) irrationeel, zoals vroeger. Uit de filosofische literatuur is bekend dat geen samenleving in normen gelooft, die niet gebaseerd zijn op (eertijds religieuze) zingevingsverhalen, waarin die samenleving gelooft. Normen en waarden moeten gebouwd zijn op een zin verlenende *set of stories* die voor 'waar' worden gehou-

den (bijv. de bijbel of de koran). Normvervaging ontstaat, wanneer zulke verhalen niet meer worden geloofd. Zulke verhalen vormen samen een levensbeschouwing. Is het zo dat D66 geen levensbeschouwing heeft en dus ook zwak staat in zijn morele overtuiging? Dat hoeft volstrekt niet zo te zijn! Poppers leer bevat een 'volwaardige' levensbeschouwing, een volledige *set of stories*, die ook voor de moderne, redelijk denkende mens volledig geloofwaardig zijn: de geschiedenis van de redelijkheid, de democratie en de humaniteit, van de vroegste tijd af, met inbegrip van de beste elementen (in Popperiaanse zin!) van jodendom en christendom. Toegegeven: hier is een zeker eclecticisme aanwezig, maar eclecticisme is tolerant (van elkaar willen leren).

Wat betekent dit alles in de praktijk?

In het laatste partijprogramma van D66 (15 augustus 1989) lees ik bij "Milieu" (blz. 6): "Een goed milieubeleid moet uitgevoerd worden: de maatregelen zullen moeten worden nageleefd. Daartoe stelt de overheid strenge normen..." Het gaat hier om een algemeen belang en de positie van D66 is hier strikt redelijk.

In het partijprogramma 1986-1990 (februari 1986) lees ik op blz. 29: "Dat geldt bij fundamentele kwesties als relatievormen. De overheid moet geen normen opleggen, maar ieder de mogelijkheid geven de eigen, persoonlijke overtuiging te volgen." Het gaat er dus niet om andere levensbeschouwingen dan die van Popper te veroordelen, maar ze juist in ere te laten, een ieder kan zijn eigen micro-ethische principes behouden, hij moet ze echter niet aan anderen proberen op te leggen. Dat noemt Popper intolerant, als hij het over de open samenleving heeft.

Welke waarborgen moet de overheid dan bieden om ethische ontsporingen te voorkomen. Niets anders dan de waarborgen van de redelijkheid en de humaniteit, zoals die kunnen bestaan in een democratische samenleving.

Hoewel de grondslag van de moraal buiten de wetenschap ligt, maar gevonden moet worden in een 'zingevend primaat' (bij Popper dus de redelijkheid en de humaniteit), wil dat niet zeggen dat wij de wetenschap niet nodig zouden hebben bij het toepassen van morele regels. Hoewel het vraagstuk van goed en kwaad vooraf gaat aan de feiten, kan een morele beslissing vaak gemakkelijker worden gemaakt door het op wetenschappelijke wijze blootleggen van de feiten. Over welke feiten precies moet de morele

beslissing worden genomen? Dat kan rationeel-wetenschappelijk onderzoek dikwijls uitwijzen. Veel morele discussies kunnen zelfs voorkomen worden door wetenschappelijke procedures. Eerder heb ik de term 'intrinsieke moraal' gebruikt. Het gaat hier om morele regels, die in hun formulering zoveel mogelijk bij de Umwelt van een probleem worden aangepast door ze te confronteren met de feiten waarom het in de eerste plaats gaat in een onderhavig probleem. Bij het lokaliseren van deze 'meest ter zake doende' feiten kan wetenschappelijk onderzoek helpen. Op deze wijze gaat men rationeel om met morele regels.

Mijns inziens omhelst D66 deze intrinsieke moraal allang, zie bijvoorbeeld het partijprogramma over doping: "Onregelmatig gebruik van doping keurt D66 af. Het toedienen van als doping geduidde middelen is alleen toelaatbaar onder verantwoordelijkheid van de sportarts, die behandelt volgens medisch-ethische normen." Het verband tussen wetenschap en moraal is hier duidelijk. Natuurlijk huldigen andere groepen die standpunten ook, maar bij D66 treedt het principiële verschil op, dat doping *an sich* niet slecht hoeft te zijn. Men leze hier de SWB-brochure *Doping en Sport* eens nauwkeurig na (blz. 31-37 en de samenvatting). Het betreft hier een schoolvoorbeeld van Popperiaans denken: wetenschappelijke kennis wordt gebruikt om de individuele vrijheid van de sportmens zo groot mogelijk te maken. Alleen wat medisch-wetenschappelijk gezien inhumain is en de (negatieve) vrijheid van met name de jeugdige sporter schaadt, wordt voorgesteld strafbaar te zijn.

Conventie

Bij Popper berusten de basismoren van de samenleving uiteindelijk op conventie. Hij wijst erop dat direct bij het ontstaan van de eerste democratie (het klassieke Athene) moraal berustte op conventie: "Zij leerde dat de menselijke instellingen van taal, zede (moraal) en wet geen taboe's zijn, maar mensenwerk, niet van nature zijn gegeven, maar op overeenkomst berusten, terwijl zij er tegelijk de nadruk op legden, dat wij voor ze verantwoordelijk zijn."

Ik denk dat dit ook de positie van D66 is. In zijn artikel over de VDB wijst Kljnsma op het belang van Marchants invloed op deze partij: "In deze sfeer van potentiële, politieke vernieuwing herdefinieerde de toenmalige partijlei-

der van de VDB, Marchant, de ideologische grondslagen van de vrijzinnig-democratie. Hij pleitte voor een open samenleving, waarbinnen rechtsvorming, wetgeving en bestuur zich voortdurend zouden kunnen aanpassen aan veranderingen in de opvattingen van het volk. Marchant werd geïnspireerd door de aan de Historische Rechtsschool ontsproten leer van de rechtssouvereiniteit. Daarin werd grote waarde gehecht aan het rechtsbewustzijn van de bevolking." Natuurlijk zal men hier onmiddellijk op het gevaar van het fascisme wijzen (*das gesunde Volksempfinden*), maar ik zou deze opmerkingen dan binnen de vaste kaders van de geschiedenis van de democratie en de humaniteit (Klassieke Oudheid, Verlichting, jodendom en christendom) willen plaatsen (vrijheid, gelijkheid en solidariteit!).

In dit licht zijn de opmerkingen van Marchant nog steeds van groot belang voor de ideologie van D66. Heel duidelijk komt het belang van deze opmerkingen in de euthanasie-discussie naar voren: één ideologische minderheids-groepering van hoogstens 35% houdt hier een goede oplossing al jaren tegen. Een referendum zou de discussie in één keer kunnen beëindigen en de staatsburger zou zonder betutteling door de overheid over zichzelf kunnen beslissen. Zo'n referendum is ook mogelijk, omdat via de moderne media het publiek uitstekend kan worden voorlicht (allerlei 'praat-shows' op de t.v. hebben een grote kijkdichtheid, de ethische meningsvorming is hier een belangrijk bijproduct).

Democratisch-humanitair handelen is mijns inziens in feite wat D66 voorstaat. Men kan dit hedonisme noemen of 'hedonistisch-verantwoordelijk-democratisch'. Popper wijst erop dat een overheid zich zoveel mogelijk moet richten op het bestrijden van onrecht, ongeluk, honger en armoede. Ik zou daarom liever van *sociaal-hedonisme* willen spreken (J.S. Mill en J. Bentham: *the greatest happiness of the greatest number*).

In dit verband verwijt men D66 dikwijls pragmatisme en utilitarisme (wat naar wens functioneert, is op zichzelf al 'goed', zonder verdere metafysica of traditie). Ik heb geprobeerd aan te geven dat D66 wel degelijk over 'volgende' ethische achtergrond kan beschikken en deze sociale ethica heeft bovendien veel diepere, historische wortels in de Europese cultuur dan onze tegenstanders willen toegeven. Verder lijkt deze ethica ook veel modern en functioneler te zijn, alleen al omdat zij niet het

'archaische' of anachronistische karakter heeft, zoals die van de tegenstanders meestal wel.

Terecht is reeds op de VDB gewezen. Vanuit de traditie van de Verlichting (waar ook een van de grondslagen van Poppers ideeën ligt) is de lijn van het progressief-humanitair liberalisme ontstaan. In de vorige eeuw bestond al het verschil tussen de zgn. Jong- en Oud-liberalen.

Nederlands eerste sociale wet was geen christendemocratisch, maar een Jong-liberaal voorstel. Het is duidelijk dat D66 thans de erfgenaam is van deze progressieve, sociaal-liberale lijn. Vrijheid, gelijkheid en solidariteit (broederschap) is steeds het parool van deze lijn geweest. Leren leven met de spanning tussen deze drie begrippen is binnen de D66-formule het best mogelijk. Belangrijk daarbij is ook de onderscheiding in positieve en negatieve vrijheid. Onder negatieve vrijheid verstaat men de oude, liberaal-democratische burgerrechten of grondrechten, terwijl het bij de positieve vrijheid om de nieuwere, sociale grondrechten gaat.

Het is duidelijk dat Poppers 'humanitaire attitude' alles te maken heeft met deze sociale grondrechten van de moderne, democratische mens. Alles tezamen lijkt mij de conclusie gerechtvaardigd dat Poppers filosofie belangrijke methodologisch-programmatische consequenties kan hebben voor D66.

De auteur is historicus met speciale belangstelling voor de filosofie van de geschiedenis.

Om de 25ste jaargang van Idee te vieren, wordt dit jaar in ieder nummer een oud artikel opnieuw gepubliceerd. Dit artikel verscheen in december 1990.

Dit is een ingekorte versie van het artikel. De volledige versie inclusief noten is te lezen op www.d66.nl.

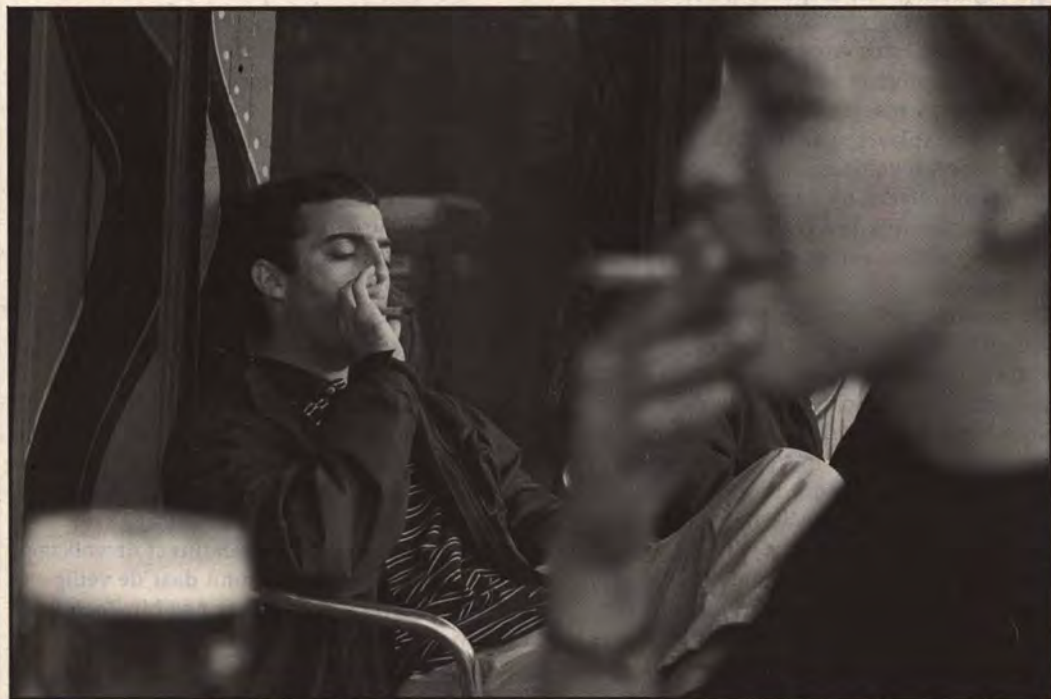
Drugs, samenleving en beleid: de nuchtere visie

“Ik ben nergens bang voor, behalve voor de legalisering van drugs”, zo zou Pablo Escobar ooit gezegd hebben. Het standpunt van de drugsbaron komt sterk overeen met dat van minister van Justitie Donner, al verschillen hun beweegredenen ongetwijfeld. Donner wijst legalisering van alle drugs, dus ook softdrugs, zonder meer af. Sterker, het lijkt erop alsof hij zoekt naar argumenten om het huidige gedoogbeleid te kunnen verruilen voor criminalisering van cannabis.

DOOR EMILY VAN DE VIJVER EN ERIK DEES

Vaak, ook door Donner, wordt beargumenteerd dat liberalisering heel slecht zou vallen bij de ons omringende landen. Het Nederlandse gedoogbeleid is de afgelopen jaren al vaak bekritiseerd. Franse politici noemden Nederland zelfs een narcostaat. De vraag is: wie is er nou gek? Hebben diezelfde politici wel zicht op de maatschappelijke realiteit? Uit een recent Frans onderzoek blijkt dat het aantal jonge blowers in Frankrijk in de afgelopen tien jaar is verdubbeld, ondanks het op papier zeer strenge beleid. Zitten de Franse gevangenen dan niet stampvol met cannabisgebruikers? Zeker niet. De wettelijke strafmaatregelen worden vrijwel nooit opgelegd. Hasj en marihuana zijn overal verkrijgbaar, met alle (gezondheids)risico's van dien. Vanwege het gebrek aan regulering kunnen juist ook minderjarigen ongelimiteerd cannabis gebruiken. Van de zestienjarige Franse jongens rookt tien procent meer dan tien joints per

FOTO: HERMAN WOUTERS

maand. De conclusie die in het onderzoek wordt getrokken is dan ook dat cannabis dezelfde benadering verdient als tabak: met voorlichting en preventie moeten Franse jongeren gewezen worden op de risico's die het gebruik ervan met zich meebrengt. Repressie is heilloos. De Franse regering volhardt echter vooralsnog in haar standpunt dat cannabis in het algemeen gevaarlijk is en strafbaar moet blijven. Door dat beleid vervolgens niet uit te voeren ondergraft ze haar eigen geloofwaardigheid.

Probleem-aan-de-achterdeur

In Nederland is het gebruik van cannabis-producten de afgelopen tien jaar weliswaar gestegen, maar beduidend minder hard dan in Frankrijk en andere ons omringende landen. Ook in Duitsland en Groot-Brittannië is de cannabisconsumptie hoger dan in ons land. Het is dan ook geen toeval dat in verschillende Europese landen het softdrugsbeleid naar Nederlands voorbeeld aan het veranderen is. Steeds meer regeringen erkennen dat het bezit en gebruik van kleine hoeveelheden niet te vervolgen is. Ook worden de voordelen van regulering steeds scherper gezien.

Het beeld van Nederland dat zijn deuren wijd openhoudt voor allerlei drugshandel en dat de consumptie ervan wijd verbreid is klopt dus niet. Harddrugs zijn streng verboden, op softdrugs is al enkele decennia regulering van toepassing zonder dat van legalisering sprake is. Het gebruik en kleinschalig bezit worden gedoogd, groot-schalige productie en handel vervolgd. Coffeeshops moeten als erkende verkoopen-gebruiksplaatsen aan een flink aantal voorwaarden voldoen. Ze worden regelmatig gecontroleerd op de naleving daarvan. Deze benadering levert in de meeste gevallen een rustige, veilige en overzichtelijke situatie op.

De grondgedachte achter het Nederlandse beleid is de overtuiging dat matig gebruik van cannabis geen ernstige effecten met zich meebrengt. Scheiding van de markten voor hard- en softdrugs is dan ook al bijna dertig jaar de kern van Nederlandse drugsbeleid. Het Nederlandse beleid is niet gericht op uitbanning van het softdrugsgebruik, maar op regulering.

Omdat de grootschalige handel in cannabis-producten verboden is verkeren coffeeshops echter in een lastige situatie: kleine hoeveelheden verkopen aan maakt-niet-uit hoeveel klanten mag, maar de daarvoor

noodzakelijke hoeveelheden kunnen alleen bij criminele producenten en handelaren worden verkregen. Dit probleem-aan-de-achterdeur is de achilleshiel van het Nederlandse beleid. Controle op kwaliteit en samenstelling en de betrouwbaarheid van leveranties worden erdoor beperkt, terwijl criminele organisaties woekerwinsten maken.

Maar cannabis, zo beweren sommigen, is toch een gevaarlijk goedje? Je moet toch niet willen dat dat vrij verkrijgbaar is? Wat voor signaal geef je dan af als overheid? Deze geluiden namen vorig jaar sterk toe toen bleek dat de concentratie van de werkzame stof THC (tetrahydrocannabinol) in nederwiet de laatste jaren behoorlijk was toegenomen, van 8 naar 15%. Of dat ook tot grotere gezondheidsrisico's leidt is echter niet duidelijk. Wanneer dat inderdaad zo zou zijn is een verbod nog niet automatisch het meest logische antwoord.

Afhankelijk van de vraag wat die risico's precies zijn zou zelfregulering door gebruikers (bv. minder joints in hetzelfde tijdsbestek) en door coffeeshophouders (voorlichting, preventie) meer voor de hand liggen. Aangenomen mag worden dat minder vraag telers doet streven naar een minder hoog THC-gehalte in hun wiet. Wanneer een dergelijke aanpak niet zou werken zou alsnog tot een verbod van wiet met een te hoog THC-gehalte moeten worden besloten.

Koerswijziging

Naast de gezondheidsaspecten zijn er nog meer factoren te noemen die het softdrugsbeleid dienen te beïnvloeden, zoals de belasting van overheidsdiensten als politie en justitie en de geloofwaardigheid van het overheidsbeleid. De vraag is gerechtvaardigd of het wenselijk is om een aanzienlijk deel van de openbare middelen in te zetten tegen de handel in genotmiddelen, die relatief weinig schade aanrichten en de openbare orde nauwelijks verstoren. Nog een belangrijk gegeven is de vrije beschikbaarheid van genotmiddelen als tabak en alcohol. Iedere Nederlander heeft de vrije keus alcohol te drinken en tabak te roken vanaf zijn zestienste jaar. In werkelijkheid beginnen veel jongeren er al op veel jongere leeftijd aan. Beide middelen bedreigen direct de volksgezondheid, bij alcohol komt daar de veiligheid ingeval van misbruik nog bij. Toch worden deze middelen niet tot de drugs gerekend en zijn ze vrij verkrijgbaar. De gebruiker betaalt belasting aan de overheid

en de overheid waarschuwt op haar beurt voor de negatieve gevolgen. Wat maak nu dat deze middelen legaal zijn en andere genotmiddelen verboden of op zijn best gedoogd? Het antwoord lijkt de maatschappelijke acceptatie van alcohol en tabak te zijn. Ze worden al eeuwen gebruikt, iedereen weet wat het is en wordt verondersteld te weten hoe er mee omgegaan moet worden. Deskundigen zijn het er evenwel in grote lijnen over eens: in de huidige omvang zijn van alle genotmiddelen –inclusief harddrugs– tabak en alcohol het meest bedreigend voor de gezondheid. Toch wordt de vrije verkrijgbaarheid niet in twijfel getrokken. Regulering is –terecht– het motto. Is het verstandig om de traditionele consumptiepatronen onder de bevolking als uitgangspunt voor beleid te blijven kiezen? Wij

vinden van niet. Los van de vraag hoe lang en door hoeveel mensen een middel moet worden gebruikt om geaccepteerd te raken, zijn wij van mening dat de gezondheids- en veiligheidsrisico's van elk middel daarvoor in de plaats moet worden gesteld. Als principe moeten middelen alleen verboden worden wanneer daar om gezondheids- en/of veiligheidsredenen een dringende reden toe bestaat. Het gevolg van een verbod op bepaalde producten is namelijk een gebrek aan controle en inzicht; met als gevolg minder adequate voorlichting en daardoor een grotere kans op misbruik; illegale, soms gewelddadige, maar altijd zeer lucratieve handel en stigmatisering van gebruikers. Van verschillende kanten wordt dan ook aangedrongen op een koerswijziging. Dat de wens tot liberalisering/regulering van in ieder

geval softdrugs breed gedragen wordt, bleek wel tijdens de conferentie "Drugs & Drang" over roesmiddelen, veiligheid en gezondheid, 26 maart jl. georganiseerd door de wetenschappelijke bureaus van D66, CDA, GroenLinks, VVD en PvdA. Deskundigen uit de wereld van politie, rechterlijke macht, openbaar bestuur, politiek, wetenschap en hulpverlening discussieerden met elkaar en het publiek over het Nederlandse drugsbeleid. Gedurende de hele dag overheersten twee met elkaar samenhangende geluiden: ten eerste dat een softdrugsbeleid waarbij liberalisering gekoppeld is aan stringente regulering de voorkeur verdient, ten tweede dat gestreefd moet worden naar een oerwonderend genotmiddelenbeleid, waarbij de gezondheidsrisico's als uitgangspunt moeten gelden.

Gedifferentieerde regulering

De indeling van genotmiddelen in soft- en harddrugs of legaal en illegaal werkt vertroebelend en gaat voorbij aan de kern van de zaak: de inbedding van (het gebruik van) genotmiddelen in de samenleving en optimale voorlichting over voordelen en risico's. Vanzelfsprekend zijn wij niet voor het klakkeloos vrijgeven van allerhande middelen. Een verantwoord beleid is gebaseerd op zoveel mogelijk vaststaande feiten. Het verdient aanbeveling een gezondheidsrisicoprofiel van alle denkbare genotmiddelen op te stellen. De indelingen in soft- en harddrugs en in legale en illegale drugs moeten daarbij vermeden worden. De enige maatgevende indeling is die in aanvaardbare en onaanvaardbare risico's voor de volksgezondheid. Per middel kan dan op zo objectief mogelijke wijze worden vastgesteld wat de mogelijke gevolgen zijn van het gebruik ervan. Criteria als de kans op excessief gebruik cq. kans op verslaving, de kans op lichamelijke en geestelijke schade en de kans op maatschappelijke en sociale problemen zijn daarbij onontbeerlijk. Onderzoek dient zoveel mogelijk uitsluitel te geven over verhoogde verslavingskans en gezondheidsrisico's onder bepaalde bevolkingsgroepen, zoals mensen met bepaalde lichamelijke of geestelijke aandoeningen. Mede op basis van de uitkomst kan vervolgens een meer afgewogen oordeel worden geveld over de vraag welke middelen wel en welke niet legaal verkrijgbaar zouden moeten zijn. Legale middelen zouden onder een stelsel van gedifferentieerde regulering moeten vallen. Dat stelsel behoort begrijpelijk, transpa-

rant en billijk te zijn. Ook behoort bij elk middel een uitgewerkte risicovermelding te worden gevoegd. Want op voorhand moet ervan worden uitgegaan dat alle genotmiddelen zekere gezondheidsrisico's met zich meebrengen.

Veilig gebruik, minder misbruik

Elk genotmiddelenbeleid moet een balans in zich hebben tussen enerzijds de persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid van het individu en anderzijds de veiligheid en gezondheid van diezelfde individu als ook van de samenleving als geheel. Uitgangspunt wat ons betreft is een optimale individuele (keuze)vrijheid, zolang de veiligheids- en gezondheidsrisico's niet te groot zijn. Maar wanneer zijn die risico's te groot? Het gaat om een combinatie van enkele factoren: het gemiddelde effect op de gezondheid, de verslavende werking, de gemiddelde gebruiksfrequentie, het aantal (te verwachten) gebruikers.

Of mensen genotmiddelen willen gebruiken is een persoonlijke keuze binnen de grenzen van openbare orde, veiligheid en volksgezondheid. De overheid heeft de plicht degenen te beschermen die geen weloverwogen keuze kunnen maken. In het geval van drugs zijn dat vooral minderjarigen. Met goede kennis van de werking en gevolgen van drugs kan adequaat voorgelicht worden. Dat levert een veiliger gebruik en minder misbruik op.

Met middelen waarvan wordt vastgesteld dat ze geen ernstige bedreiging voor de gezondheid opleveren zou hetzelfde moeten worden omgegaan als met alcohol en tabak: controle op productie en kwaliteit; belastingheffing; gecontroleerde en gereguleerde verkooppunten; minimumleeftijd voor aanschaf; grondige en doorlopende voorlichting over de werking en gevolgen van gebruik van genotmiddelen.

Gereguleerde legalisering van drugs zou de beste manier zijn om de productie, distributie en kwaliteit ervan te controleren en met de handel gepaard gaande criminaliteit en misbruik te stoppen, op voorwaarde dat elk middel bij matig gebruik geen ernstige gevolgen voor de volksgezondheid met zich meebrengt.

Erik Dees is coördinator Kenniscentrum D66; Emily van de Vijver is eindredacteur Idee.

De anderen dat zijn wij

De D66 integratienota "De anderen dat zijn wij" is in totaal een gedegen stuk werk, zoals dat van een redelijke partij als D66 verwacht mocht worden. De problemen worden niet ontkend, maar goedkope –en populistische– oplossingen zijn vermeden. Het zwakke punt is echter dat op sommige gebieden de nota een zekere studeerkamerwijsheid uitstraalt. Alsof de auteurs de erin geschetste onderwerpen niet uit eigen ervaring kennen en nog steeds niet 'onder de mensen' komen.

DOOR THIJS VAN STEVENINCK

Het is tegenwoordig erg populair om (de goede) Nederlandse normen en waarden terug te voeren op de grondwet. Vergeten wordt echter dat het veel besproken anti-discriminatieartikel 1 door de Staat der Nederlanden stelselmatig overtreden wordt. Zelf ben ik meerdere keren –door de overheid– gediscrimineerd. Op geslacht: mijn zusjes hoefden geen militaire dwangarbeid te vervullen, ik wel. Op leeftijd: toen ik als jonge aio een keer met mijn emeritus promotor een tramritje maakte, moest ik een veel hogere ritprijs betalen dan hij. En op ras en op geslacht: toen ik een keer bij het ministerie van SZW een interessante vacature zag, stond daar expliciet bij dat "bij gelijke geschiktheid" (iets dat natuurlijk niet bestaat) de voorkeur uitging naar vrouwen en etnische minderheden. We moeten onszelf niet voor de gek houden. Discriminatie vindt plaats door vrijwel ieder individu, zoveel heeft wetenschappelijk onderzoek wel uitgewezen. Maar juist de overheid zou zich daarvan moeten distantiëren. Dat maakt artikel 1 (structureel) in ieder geval minder geschikt als richtlijn voor welk beleid dan ook. In die zin had Pim Fortuyn groot gelijk: dit artikel zou beter afgeschaft kunnen worden. Het is opmerkelijk dat hier in alle gevallen goede redenen voor aan te geven zijn. Maar discriminatie is discriminatie, hoe goed het ook bedoeld is. D66 lijkt daar nog een reden aan toe te willen voegen. Turkse-Nederlanders en Marokkaanse-Nederlanders mogen wel een dubbele nationaliteit hebben maar de meeste hier geboren Nederlanders niet.

Culturele gewoonten

Vrouwenbesnijdenis is een achterlijk, afschuwelijk en weerzinwekkend gebruik. Daar is ieder weldenkend mens het over eens. Volkomen onvergelijkbaar met besnijdenis bij mannen ook. Toch stel ik vraagtekens bij de door D66 gepropageerde maatregelen om vrouwenbesnijdenis tegen te gaan. Dit onderwerp is vergelijkbaar met zaken als kinderarbeid, abortus en drugsgebruik. We zijn er tegen, maar wat kunnen we er tegen doen? Wat is belangrijker? Onze handen schoonhouden, of het probleem oplossen? Er wordt wel erg veel gepraat over de Somalische gemeenschap. Vrouwenbesnijdenis komt echter ook voor in veel andere –meest– Afrikaanse landen, zoals Sudan, Ethiopië, Eritrea, Jemen, Egypte, Mali, Sierra Leone en Burkina Faso. Het is bovendien niet een exclusief islamitisch gebruik zoals wel eens gesteld wordt, hoewel het wel vaak samen gaat, in ieder geval in zijn meest extreme gevallen.

Vrouwenbesnijdenis gepleegd in het buitenland door Nederlanders strafbaar stellen is een goed begin, maar bij lange na niet voldoende. De oplossing zal hiernaast vooral moeten liggen in meer preventie en voorlichting. D66 zou meer nadruk moeten leggen op voorlichting. Een voorstel om een verplichte jaarlijkse controle bij de GGD van alle meisjes uit 'verdachte' landen lijkt voorlopig praktisch onhaalbaar. Welk land is immers verdacht, en welk land niet? Ga je oordelen op een combinatie van een donkere huidskleur en een rechte neus, zoals kenmerkend voor Somaliërs en Ethiopiërs? En het bewijs zal in veel gevallen immers – zonder grove schending van privacy– moeilijk zo niet onmogelijk te leveren zijn.

Ongewild is het onderwerp vrouwenbesnijdenis mijn privésfeer binnengedrongen. Mijn partner is als vluchteling uit Ethiopië naar Nederland gekomen. Met haar heb ik uitvoerig over dit onderwerp gediscussieerd. En mijn vorige partner was als vluchteling uit Kenia naar Nederland gekomen. Zij wees me erop dat er veel misverstanden leven over dit verschijnsel. Bijvoorbeeld de –onterechte– overtuiging dat besnijdenis het verlangen van vrouwen naar vleselijke gemeenschap zou doen afnemen, iets wat door mijn huidige partner (hiervan onafhankelijk) is bevestigd. Dergelijk vormen van (bij)geloof binnen de desbetreffende gemeenschap zijn buitengewoon hardnekkig, en zouden veel krachtiger bestreden moeten worden. Desnoods laten we iedereen die hier binnenkomt een verklaring tekenen dat bepaalde zaken in Nederland

echt niet kunnen (w.o. vrouwenbesnijdenis, maar ook eerwraak). Dan zullen juridische maatregelen makkelijker te nemen zijn. Daarnaast moeten ideeën om culturele achtergronden te bestrijden –en met symbolische ingrepen te werken– serieuzer bekeken worden.

Onderwijs

Onderwijs zou kernwaarden moeten overdragen. Eëns, maar ik vind dat in sommige gevallen (autochtone en allochtone) leerlingen ook over –voor autochtonen minder prettige– delen van de geschiedenis moeten leren. Creoolse allochtonen uit de Cariben –Suriname, Aruba en de Nederlandse Antillen– wijzen er op dat de geschiedenis van de slavernij in het Nederlandse onderwijs stelselmatig wordt verwaarloosd. Het gaat hier om mensen wier voorouders onvrijwillig –als slaven– in het koninkrijk zijn gekomen. Hun geschiedenis is ook onze geschiedenis, zij het niet iets om trots op te zijn. Dat is overigens heel wat anders dan Turken en Marokkanen, wier familie als arbeidskracht zijn gekomen, iets over de geschiedenis van hun land willen weten.

Arbeidsmigratie

Integratie en immigratie zijn twee kanten van één verschijnsel. Momenteel wordt wat eenzijdig de nadruk gelegd op wat er mis is gegaan bij de integratie. Voor een deel is dat zeker terecht. Maar voor een ander deel is het inherent aan de beperkte horizon van zo'n 4 jaar die aan politici eigen is. Het gevaar is dat

de nadruk op het feit dat we een aantal serieuze problemen met integratie binnen hebben gehaald via immigratie er toe zal leiden dat we een moratorium gaan stellen op immigratie, net als onze 'liberale' zusterpartij. De vergrijzing nadert echter. Op zich geen probleem, zoals vaak (ten onrechte) gesteld wordt. Maar vroeg of laat komen we voor de keuze te staan of meer immigranten binnen laten of accepteren dat onze welvaart terugloopt. Vaak is –terecht– opgemerkt dat immigratie geen oplossing vormt voor de vergrijzing. Maar dit doet me altijd denken aan iemand die uitgehongerd is en het hem aangeboden broodje kaas weigert omdat het zijn honger zeker niet zal stillen. Overigens zullen onze 'nieuwe' immigranten niet uit de nieuwe EU-landen moeten komen (want daar is de vergrijzing nog veel sterker dan bij ons) maar uit de traditionele Derde Wereld. Bovendien worden opmerkingen meestal onderbouwd door redeneringen dat Nederland steeds meer immigranten zou moeten binnenlaten om de verhouding werkenden – niet werkenden constant te houden. Dit gaat eraan voorbij dat de vergrijzing maatschappelijke veranderingen met zich meebrengt. Hiermee zal de vraag naar anderzortige kwalificaties op de arbeidsmarkt stijgen. Hierbij denk ik aan sectoren als de verpleging en de verzorging. In dit opzicht is het niet onverstandig om hier alvast, voor de verandering nu al, over na te gaan denken. Dan kunnen we, in tegenstelling tot in de jaren '60, ons voorbereiden op demografische veranderingen.

PUBLICATIELIJST

KENNISCENTRUM D66

Publicatiereeks Sociaal-Liberale Perspectieven

Om Holland staat geen hek - Han Entzinger, najaar 2002, € 7,-
Prioriteiten bij immigratie en inburgering.

Toegang in drievoud - Arthur Docters van Leeuwen, Theo Hooghiemstra, Erwin Muller, Carel Tielenburg en Christiaan de Vries, voorjaar 2002, € 7,-

Een pleidooi voor actualisering van de democratische rechtsstaat.

Tussen internationale rechtsorde en nationaal belang - Jan Hoekema, Rienk Terpstra en Rob de Wijk, voorjaar 2002, € 7,-
Het Nederlandse buitenlands en veiligheidsbeleid herzien.

Risico's delen en risico's nemen - Kees Goudswaard en Udo Kock, najaar 2001, € 7,-
Trends en uitdagingen in de sociale zekerheid.

Betrokken Ondernemerschap - Alexander Rinnooy Kan, Gerard Schouw, Christiaan de Vries, najaar 2000, € 7,-
Over de betekenis van verantwoord ondernemen.

Volksgezondheid in het perspectief van de burger - Henk Leenen, voorjaar 2000, € 7,-
Naar een sociaal-liberaal beleid op het gebied van de volksgezondheid.

Als u twee of meer uitgaven in de serie Sociaal Liberale Perspectieven bestelt, dan kosten de uitgaven per stuk € 5,00.

Onderzoeksrapporten

Investeren in innovatie
Knelpunten en oplossingen voor het MKB, Erie Tanja – januari 2004.

Het lichaam als wachtwoord
De invoering van biometrie in reis- en identiteitsdocumenten, Marjolein Bouwers – december 2003

Onderwijs: de sleutel tot integratie?
Een onderzoek naar integratiebevorderende maatregelen in het onderwijs, Tamara Schellings - juli 2003.

Individualisme en Individualisering.
Een onderzoek naar de opvattingen van de leden van D66, Martijn Verhagen - maart 2003.

De opvattingen van D66-ers over het straffen van wetsovertreders.
Een beschrijvend onderzoek, Nienke Moor - november 2002.

D66 en levensbeschouwing.
Een onderzoek onder leden en politici van D66, Annelien Bredenoord - juli 2002.

Conferentieverlagen

- 'De gekozen burgemeester: hoe en wat?', oktober 2003
- 'Staten in de Steigers', juni 2003
- 'Na de oorlog - hoe nu verder?', april 2003
- 'De wereld is groter dan Den Haag', februari 2003
- 'De uitbreiding van de EU en het milieu', december 2002
- 'Making a difference - on corporate social responsibility', april 2002
- 'Het Amerikaans buitenlands beleid', april 2002

COLOFON

Idee tijdschrift van het Kenniscentrum D66

25ste Jaargang – Nummer 3 – juli 2004

Verschijnt 6 x per jaar

ISSN nr. 0927-2518

Redactie

MARGO ANDRIESEN, CONSTANTIJN DOLMANS, ARTHUR OLOF, WOUTER-JAN OOSTEN, FRITS PRILLEVITZ, KEES VERHAAR (VOORZITTER), EDWIN VOLBEDA, MARTIN VAN 'T ZET. GASTREDACTEUR: WILFRIED DERKSEN

Eindredactie

EMILY VAN DE VIJVER

Aan dit nummer werkten mee

CHRISTIEN BRINKGREVE, ERIK DEES, FEMKE HALSEMA, JACOB KOHNSTAMM, MARIJKE MOUS, ERWIN NYPELS, MICHIEL SCHEFFER, PATRICK VAN SCHIE, THIJSS STEVENINCK, JASPER VEEN, DIRK VERHOFFSTADT, JAN VIS

Beeld

FOTOGRAFIE: HERMAN WOUTERS

ILLUSTRATIES: MARCO VAN LIEROP, GEMEENTE ARCHIEF ROTTERDAM

Vormgeving en realisatie

DRUKKERIJ ULEMAN-DE RESIDENTIE, ZOETERMEER
BASISONTWERP FABRIQUE, DELFT

Uitgave en administratie

KENNISCENTRUM D66
NOORDWAL 10, POSTBUS 660, 2501 CR DEN HAAG,
TEL. 070-3566066, E-MAIL: KENNISCENTRUM@D66.NL

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 33,-. Studenten € 16,-. Losse nummers € 7,-.

©2004 Kenniscentrum D66. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Coverfoto: HERMAN WOUTERS

Mijn idee

'WAAROM ZIT ONZE OLIE ONDER HUN ZAND?'

Eind goed al goed. De Amerikaans-Britse resolutie die de Veiligheidsraad unaniem heeft aangenomen, geeft hun inval in Irak alsnog legitimiteit. Na alle leugens en perversiteiten. De Nederlandse aanwezigheid kan onverdacht verlengd worden. Of niet soms?

Je zou toch zeggen dat een nieuwe resolutie van de VN-Veiligheidsraad bij uitstek het moment is om de toch al te Westerse aard van de 'coalition of the willing' af te zwakken. Bij voorkeur door er arabische landen aan toe te voegen. Zo'n moment zou zich dus ook bij uitstek lenen om Nederlandse troepen te vervangen door een militaire aanwezigheid vanuit de regio zelf. Arabische troepen zijn ook beter gewend aan de locale omstandigheden, aan de plaatselijke mores en ongetwijfeld beter in staat om met de bevolking te communiceren. Je ziet dat wel vaker met VN-vredesmissies.

Bijkomend voordeel voor Nederland zou zijn dat onze troepen niet langer gezamenlijk op hoeven te trekken met een agressor die martelingen officieel heeft opgenomen in het Handboek Soldaat. En zich medeplichtig maken aan dergelijke oorlogsmisdaden, elke keer dat zij een verdachte aan de Amerikanen uitleveren. Een onvervalste win-winsituatie, zou je toch denken. Maar voor zover ik weet, is niemand ook maar op het idee gekomen.

Dat komt ook omdat het niet om Irak gaat, of om de Irakezen. Carl Bloice schreef op 12 mei in Z Magazine: "De centrale drogreden om de oorlog in Irak te beginnen en gaande te houden is dat onze missie zou zijn het Iraakse volk 'democratie' te brengen, als lichtend voorbeeld voor de gehele regio. Ook al zijn de neo-conservatieven nergens anders succesvol, de verkoop van deze leugen is een wapenfeit van de eerste orde. [...] Je hoeft alleen maar te kijken naar de voormalige Sovjet-republieken in Centraal-Azië, waar we despoten aanmoedigen, belonen en bewapenen om te zien hoe hol deze frase is." "Bagdad krijgt geld, waarom Harlem niet?", kopt The Korea Herald op 2 april 2004. Bloice: "Op mijn favoriete anti-oorlogsspandoek staat de tekst: 'Waarom zit onze olie onder hun zand?' En dat is exact waar deze oorlog om gaat, de voornaamste reden voor alle Amerikaanse politiek op de Balkan, Centraal-Azië en het Midden-Oosten."

Denkt Nederland dan soms een graantje mee te pikken uit de exploitatie van Irak? Een pervers idee, dat niet bepaald getuigt van hoogstaande normen en waarden. En dan nog. Jan Sampiemon en Karel van Wolferen waarschuwen op 12 juni in NRC Handelsblad: "Als je een banaan deelt met een gorilla, zul je hoogstens de schil bemachtigen." Bij leven en welzijn.

DNPP

JAARGANG 25
NUMMER 4
SEPTEMBER 2004

idee

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

D66
democraten

TIJDSCHRIFT VAN HET KENNISCENTRUM

Thema

KIJK OP DUURZAAMHEID

DE ENORME OPGAVE VAN DUURZAME ONTWIKKELING

EEN ANDER PLATTELAND EN EEN DUURZAME STAD

NORMEN EN WAARDEN ALS ELECTORALE GOUDMIJN

KIJK OP DUURZAAMHEID

- 3 **Inleiding op het thema**
DOOR EMILY VAN DE VIJVER
- 5 **Duurzaamheid behoeft dwars denken**
DOOR BORIS VAN DER HAM
- 8 De Nederlandse land- en tuinbouw: **Een voorbeeld van duurzaamheid!**
DOOR GERARD DOORBOS
- 12 **Naar een ander platteland**
DOOR FRITS PRILLEVITZ
- 14 **Hijst D66 witte vlag voor Groene Hart?**
DOOR WILLEM VERHAAK
- 19 **De duurzame stad**
DOOR DOEKE EISMA
- 21 **De uitdaging van duurzaam beleggen**
DOOR SYLVIA VAN WAVEREN
- 24 **Ook klimaatbeleid moet duurzaam zijn**
DOOR FRITS DE GROOT
- 26 Grenzen aan de groei: **Sociale en duurzame mondiale vrijhandel**
DOOR ERICH HELFFERICH
- 29 **Giftige lobby**
DOOR YVES ENGLER
- 32 Uit de Oude Doos: **Het milieubeleid kan alles bereiken wat het wil**
DOOR ALLAN VARKEVISSER EN CHRISTIAAN DE VRIES

EN VERDER

- 38 **Balkenende's luchtballon** De drijfveren achter het normen- en waardendebat
DOOR WERNER DE GRUYTER
- 41 **Pleidooi voor een staatsmonopolie voor hard drugs**
DOOR THIJS VAN STEVENINCK
- 44 **Gooi het kind niet met het badwater weg!**
DOOR GERHARD BRUNSVELD

VASTE RUBRIEKEN

- 36 **Van Lierop**
37 **Marijke Mous**
46 **Postbus 660**
48 **Mijn Idee**

Aanvulling *Hoe sociaal is liberaal?*

Naar aanleiding van de vorige *Idee*-special over liberalisme is enige onduidelijkheid ontstaan over de auteur van de column 'Over de hang naar dwang' op pagina 38 en 39. Deze column is van de hand van Christien Brinkgreve, hoogleraar sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht.

Kijk op duurzaamheid

Uit een peiling op het D66 Najaarscongres 2003 bleek dat de daar aanwezige leden het thema 'duurzaamheid' als zeer belangrijk aanmerkten. Dit was voor de partij reden om het onderwerp in 2004 prominent op de agenda te zetten. Het grote probleem van het begrip is dat het zeer ruim en voor veler uitleg vatbaar is.

Zo zijn er mensen, die bij duurzaam het accent leggen op het milieu, terwijl anderen ook het bestrijden van armoede tot duurzaamheid rekenen. Dan hebben we het nog niet gehad over degenen die stellen dat een duurzame (te verstaan als 'winstgevende') economie nodig is om te komen tot welke andere vorm van duurzaamheid dan ook. De vraag hoe economische ontwikkelingen en milieu zich tot elkaar verhouden staat centraal in het debat. Volgens staatssecretaris Van Geel hoeft milieu geen obstakel voor ontwikkeling te zijn. Op de informele milieuraad die in juli in Maastricht werd gehouden door de ministers van Milieu van de EU-lidstaten en enkele kandidaat-lidstaten pleitte Van Geel ervoor van Europa de meest concurrerende en eco-efficiënte kenniseconomie ter wereld te maken. In prijs en flexibele arbeidsmarkt kan Europa niet concurreren volgens Van Geel, "we kunnen wel efficiënter omgaan met materialen en energie. Dat is belangrijk in een tijd dat steeds meer landen van die schaarse grondstoffen en energie gebruikmaken. Landen die zuinig omgaan met die grondstoffen, hebben een ijzersterk verhaal." (*NRC Handelsblad*, 17 juli 2004)

De redactie van *Idee* stelde zichzelf de vraag hoe economische ontwikkeling en duurzame ontwikkeling zich tot elkaar verhouden. En gaat het bij duurzaamheid primair om milieu? De redactie vroeg vertegenwoordigers uit verschillende velden om hun visie op duurzaamheid versus economische ontwikkeling.

D66 Tweede Kamerlid Boris van der Ham onderkent dat vaak brood op de plank boven een duurzame wereld gesteld wordt. Toch is een duurzame toekomst mogelijk en moet daar in internationaal verband hard aan gewerkt worden. Nederland kan daar volgens hem een belangrijke rol in spelen, mits ze de moed heeft dwars te denken.

Duurzaamheid en landbouw leiden tot menig discussie. Frits Prillewitz ziet toekomst in een vitaal platteland. Gerard Doornbos, voorzitter van LTO Nederland, stelt dat de Nederlandse landbouw in termen van duurzaamheid een voorloper is, die alle doelstellingen wil en zal halen. Volgens hem is er toekomst voor een duurzame landbouw in Nederland. Milieudefensie is bang dat D66 haar oog voor natuur en milieu aan het verliezen is en roept de Tweede Kamerfractie op op te komen voor het groen in Nederland. Boris van der Ham geeft direct een reactie.

Dat het streven naar een duurzame samenleving en toekomst niet alleen over de groene gebieden gaat, blijkt uit de bijdrage van Doeke Eisma. Als voorzitter van de Raad van Toezicht van de Ontwikkelingsmaatschappij Den Haag werkt hij aan een duurzame en vitale toekomst van de stad. Ook het bedrijfsleven speelt een grote rol in de discussie over duurzaamheid. Pensioenfonds PGGM was een van de eerste grote beleggers die zich richtten op duurzaam beleggen. Sylvia van Waveren geeft een toelichting op het hoe en waarom. Frits de Groot, secretaris milieuzaken bij VNO-NCW uit zijn zorgen over het niet-duurzame klimaatbeleid van de huidige regering en pleit voor het betrekken van ondernemers bij het stellen van doelstellingen.

Na de mislukking van Cancun heeft de WTO begin augustus eindelijk afspraken kunnen maken over een eerlijker wereldhandel. De realisatie daarvan lijkt echter nog ver weg. Erich Helfferich roept D66 op op te komen voor eerlijke en duurzame wereldhandel, zolang daar in WTO-verband geen bindende afspraken over gemaakt zijn. Doornbos stelt dat de ontwikkelingslanden behoefte hebben aan een landbouwbeleid zoals dat rond de jaren zestig in Europa is gevoerd. Dat biedt de vele kleine boeren de kans om op een verantwoorde wijze de toekomst in te gaan. Vanuit Montreal spreekt Yves Engler zijn zorgen uit over de Amerikaanse lobby bij Europese regeringen om nieuwe reguleringen van de chemische industrie door de Europese Commissie tegen te houden.

Tot slot van dit thema over duurzaamheid een bijdrage van Wim Hafkamp. In een gesprek met deze milieu-econoom wees hij er in 1994 al op, dat het denken rondom duurzame ontwikkeling niet verder was gekomen dan de discussie tussen milieu-mensen en milieu-ministers. Het vraaggesprek dat in 1994 met hem gehouden werd, publiceren we in de rubriek *Uit de Oude Doos* gedeeltelijk opnieuw. Het illustreert dat het debat rondom duurzaamheid nogal duurzaam is - zou dat zijn wat onze D66'ers beoogden toen ze duurzaamheid hoog op de agenda zetten?

THEMA IDEE SEPTEMBER 2004

Kijk op duurzaamheid

De eerste stap is om de juiste mensen te vinden. Dit is een proces dat vaak langer duurt dan men denkt. Het is belangrijk om te kijken naar de achtergrond van de mensen die u wilt inzetten. Het is ook belangrijk om te kijken naar de manier waarop u met hen wilt samenwerken. Het is belangrijk om te kijken naar de manier waarop u met hen wilt samenwerken. Het is belangrijk om te kijken naar de manier waarop u met hen wilt samenwerken.

FOTO: HERMAN WOUTERS

De tweede stap is om de juiste mensen te vinden. Dit is een proces dat vaak langer duurt dan men denkt. Het is belangrijk om te kijken naar de achtergrond van de mensen die u wilt inzetten. Het is ook belangrijk om te kijken naar de manier waarop u met hen wilt samenwerken. Het is belangrijk om te kijken naar de manier waarop u met hen wilt samenwerken.

De derde stap is om de juiste mensen te vinden. Dit is een proces dat vaak langer duurt dan men denkt. Het is belangrijk om te kijken naar de achtergrond van de mensen die u wilt inzetten. Het is ook belangrijk om te kijken naar de manier waarop u met hen wilt samenwerken. Het is belangrijk om te kijken naar de manier waarop u met hen wilt samenwerken.

Duurzaamheid behoeft dwars denken

Het begrip 'duurzaamheid' is een sleutelwoord geworden van de moderne internationale politiek. Duurzaamheid is wat mij betreft de poging om milieubeleid en sociaal-economische ontwikkeling in te bedden in de menselijke natuur. Die uitdaging van de duurzaamheidsgedachte is kort samen te vatten met het bekende zintje uit de Driestuiversopera van Brecht: "eerst het vreten, dan de moraal." Want iedereen zal zeggen dat ze voor een mooi milieu zijn, voor sociale ontwikkeling van de Derde Wereld, tegen de zeespiegelstijging, en voor het beschermen van regenwouden en zeldzame dieren, maar er moeten 's avonds wél aardappels op tafel. Of rijst, of maïs, of welk eten dan ook, als er al eten is. Kortom: hoe combineren we de zorg voor de toekomstige generaties met de primaire belangen van de generatie van vandaag die ook moet leven? Dat is de vraag.

DOOR BORIS VAN DER HAM

Het interessante is dat we op die vraag, die wereldomvattend is, ook nog best het antwoord weten. Neem nu de energievoorziening. We weten allemaal al jaren dat we van de oliegebaseerde economie af moeten en op duurzame bronnen moeten overgaan. Wat zijn daar de problemen dan bij? Onlangs heeft een deskundige mij op de achterkant van een bierviltje uitgerekend dat er slechts een paar honderd vierkante kilometer aan zonnepanelen nodig zijn om in de huidige energiebehoefte van de aarde te voldoen. Een kind zal zich afvragen: waarom

beginnen we er NU niet grootschalig mee? Een terechte vraag, lijkt me.

De doelen zijn ons dus wel bekend. Maar de weg ernaartoe is het onderwerp van discussie. Het woord 'transitie' is daarom verheven tot de kern van duurzame ontwikkeling. Welke stappen moet je zetten om tot de ideale situatie te komen, hoe maak je vernieuwing mogelijk, hoe betaal je het en wie gaan nieuwe dingen uitvinden?

Waar blijft Balkenende?

Kan Nederland, als klein landje, een rol spelen in de enorme opgave van duurzame ontwikkeling? Als het gaat om de écht grote problemen van onze tijd -armoede, energie, biodiversiteit en water- kunnen we die immers alleen maar in internationaal verband aanpakken. Mijns inziens is de rol van kleine landen als Nederland onontbeerlijk. Internationale podia hebben immers vrije spelers nodig, aanjagers, golfopwekkers. In dat licht is het rapport 'Omgaan met kennis in transities' van de Raad voor Ruimtelijk, Milieu en Natuuronderzoek interessant. Het rapport stelt "dat vernieuwing niet kan zonder nieuw, dwars denken". Innovatie is altijd een kracht van Nederland geweest, maar waar wil Nederland de komende decennia constructief dwars liggen, en met wie gaan we die nieuwe dingen doen?

Witte biotechnologie

Technologische vernieuwing is een voorwaarde bij transitie. Europa blijft daarbij achterliggen. Ondanks de Lissabon-doelstellingen worden er in Europa en daarin Nederland niet echt grote stappen gemaakt. Zeker als je het vergelijkt met landen als Japan, ook China en Amerika. George Bush staat niet bekend als een groot milieudenker. Maar hij heeft in een

mum van tijd, toen hij overtuigd was van de toekomst van de waterstofeconomie, 1,2 miljard dollar ter beschikking gesteld voor onderzoek. Het effect van zo'n gebaar en zo'n enorme berg geld is dat *the best and the brightest* zich als bijen in Amerika samendrommen om het Hogere Honing van de waterstofeconomie te onderzoeken. Mooi dwars gedacht van Bush. Dit soort leiderschap zie ik helaas niet terug bij de Europese Commissie, waar er ongetwijfeld nog menig vergadering aan zal worden besteed. Naast broodnodige kennis over nieuwe milieutechniek, missen we daardoor ook de economische voordelen van het ontwikkelen ervan. Ook op het gebied van de zogenaamde witte biotechnologie loopt Amerika voorop. Deze witte biotechnologie is dé oplossing bij de productie van chemicaliën en kan nu al energiebesparingen opleveren van 40% en is uitermate geschikt om te voldoen aan de Johannesburg-doelstelling dat in 2020 het gebruik van chemicaliën sterk moet zijn teruggebracht. Een land als Nederland, waar een zeer sterke chemische industrie nestelt, moet deze innovaties omarmen en uitbouwen. Waar blijft Balkenende dus met de speerpunten van het innovatieplatform?

Kopgroepen en netwerken

"Er zijn zo'n twintig grote mondiale problemen die we in ongeveer twintig jaar moeten oplossen, of er tenminste een start mee hebben gemaakt. Huidige instituties voldoen niet aan de benodigde flexibiliteit." De Fransman Rischard heeft als onderdirecteur van de Europese afdeling van de Wereldbank een boek geschreven met deze stelling. Hij pleit voor netwerkafspraken tussen landen, bijvoorbeeld voor visserij, of een andere invulling van de G7 of de G20. Hij bepleit kopgroepen van landen en regio's om sneller tot resultaten te komen en onwrikbaar geachte standpunten toch los te wrikken. Er zijn goede voorbeelden van kopgroepen. Zo zijn de cfk's in betrekkelijke korte tijd uit de spuitbussen verdwenen, via afspraken met de meest betrokken landen. Ook de Global Dams Commission heeft een aantal

richtlijnen uitgedaan over dammen en ecosystemen waar sindsdien redelijk aan is voldaan. Dat de kopgroep gedachte ook in internationaal opzicht kan werken hebben we gezien tijdens de top in Johannesburg. Daar heeft de EU met de aanstaande toetreders samen met Canada, Brazilië, Noorwegen, IJsland en Nieuw Zeeland aangegeven hardere doelstellingen na te streven voor duurzame energie dan wat mondiaal nodig was. Wat D66 betreft zou Nederland ook een kopgroep moeten vormen met andere Europese landen op het gebied van bijvoorbeeld dierenwelzijn. Als een aantal landen, in een groep, bewijzen dat hoge ambities wel degelijk kans van slagen hebben, zijn slomere regeringen sneller geneigd hen in de ambitie te volgen. Dit vereist dus meer leiderschap van onder meer dit kabinet; het wijzen naar Europa en naar het *level playing field* om vooral dingen níet te hoeven doen is een slechte reflex van de minister van Landbouw en de staatssecretaris van Milieu. Duurzame politici houden niet van blindemannetje spelen en wachten niet tot de ánder het eerst met zijn ogen knippert. Die zijn dwars en doen het zélf.

Landbouwhervormingen noodzakelijk

Een paar maanden geleden waren in Kopenhagen tien van 's werelds topeconomen, allen

Nobelprijswinnaars, bij elkaar om te praten over de manier waarop de grootste mondiale problemen kunnen worden aangepakt. In hun zogenaamde Copenhagen Consensus stond het afschaffen van landbouwsubsidies hoog op het prioriteitenlijstje. Terecht, want nog steeds wordt alleen al in Europa bijna de helft van de totale EU begroting uitgegeven aan landbouwsubsidies voor gewassen als suiker, maïs, graan en aardappelen. De productiesubsidies gaan hand in hand met exportsubsidies voor Europese overschotten: Brussel geeft alleen al aan suiker jaarlijks 1,3 miljard euro uit. Zo kan er kunstmatig geconcurrereerd worden met de veel goedkoper geproduceerde suiker uit de Derde Wereld. Het is een understatement dat dit niet goed is voor de duurzame economische ontwikkeling van die landen. Er wordt letterlijk honger geleden door het

Duurzame politici houden niet van blindemannetje spelen

bestaan van onze subsidies. De economische faculteit van de Universiteit van Adelaide heeft becijferd dat als alle landbouwsubsidies in de wereld met de helft zouden worden teruggedrongen, dit tussen de 200 en 1000 miljard dollar per jaar zou opleveren aan efficiencywinst. Dat is een astronomisch bedrag van tussen de 30 en 150 dollar per wereldburger.

In 2001 zijn de landen die deelnemen aan de Wereldhandelsorganisatie (WTO) in Doha gesprekken begonnen om een einde te maken aan deze handelsbarrières. De partijen zitten elkaar nu al 3 jaar aan te kijken in de hoop dat de ander de eerste stap durft te doen. Gelukkig heeft de Europese Commissie een paar maanden geleden getracht om uit deze impasse te komen door te verklaren bereid te zijn om de exportsubsidies af te schaffen, mits ook Noord-Amerika en Australië meedoen. Een prima actie, het werd hoog tijd. Vanzelfsprekend heeft deze 'dwarse' actie van de Commissie meteen een stortvloed van kritiek ontvangen

van Europese landbouworganisaties. CDA-kamerleden sloten zich bij die kritiek aan. Gelukkig keek de Commissie voor één keer wél naar het mondiale belang.

Onontbeerlijk

"Let's stop talking, let's go walking," zei premier Balkenende op de duurzaamheidstop in Johannesburg in 2002. Een beetje steenkolen Engels, dat wel -en steenkolenengels is niet echt gepast op zo'n duurzaamheidstop zou je zeggen- maar het was goed bedoeld. Hij citeerde tijdens die top ook Mahatma Gandhi: "You must be the change you wish to see in the world." Een inspirerende uitspraak: je moet zelf de verandering zijn die je voor de wereld wilt. Als Nederland en Europa die uitspraak goed op zich laten inwerken, dan zullen ze beseffen dat enige dwarsheid onontbeerlijk is om te komen tot een duurzame wereld.

Boris van der Ham is Tweede Kamerlid voor D66

DE ZWAKKE SCHAKELS TUSSEN KENNIS & ECONOMIE

Maandag 25 oktober organiseert D66 in het Auditorium van de Technische Universiteit Eindhoven de nationale kenniseconomie conferentie "De zwakke schakels tussen kennis & economie". Geïnteresseerden uit overheid, politiek, kennisinstellingen, onderwijs & wetenschap en bedrijfsleven kunnen met elkaar en vele interessante sprekers (o.a. minister Laurens Jan Brinkhorst, Roel Pieper, Boris Dittrich en voorzitter van de raad van bestuur van TU Eindhoven A. Lundqvist) in discussie van over dit thema.

Voor meer informatie over het programma of om u op te geven voor de conferentie kunt u contact opnemen met Jan Willem Dijk via jan.willem.dijk@dconsult.nl, of kijk op www.d66kenniseconomie.nl

DE NEDERLANDSE LAND- EN TUINBOUW:

Een voorbeeld van duurzaamheid!

De Nederlandse land- en tuinbouw is zó duurzaam, dat ze als voorbeeld kan dienen voor anderen die, net als wij, streven naar een duurzame economie. Dan gaat het mij om de wijze van produceren, om de kwaliteit van de producten, om de bijdrage aan de Nederlandse economie en nadrukkelijk ook om de toekomst van land- en tuinbouw in ontwikkelingslanden.

DOOR GERARD DOORNBOS

Duurzaam produceren betekent dat je op een zodanige wijze gebruik maakt van de natuurlijke hulpbronnen, dat die ook voor toekomstige generaties beschikbaar blijven. In de huidige omstandigheden komt dat onder meer neer op de uitdaging om schoner, (dier)gezonder en (voedsel)veiliger te produceren. Die uitdaging geldt alle economische activiteiten, binnen en buiten Nederland. Voor agrarische ondernemers is die uitdaging een onderdeel van het dagelijkse leven, juist omdat we werken met natuurlijke processen. Dat maakt dat we, in overleg met onder meer de overheid, onszelf scherpe doelstellingen opleggen. Zo brachten we in de afgelopen jaren al de hoeveelheid gebruikte gewasbeschermingsmiddelen met ruim vijftig procent terug.

Uitdagingen

Een mooie prestatie, maar niet genoeg. Het gaat immers niet zo zeer om hoeveelheden, maar om de feitelijke milieudruk van de gebruikte middelen. Ook die daalde al fors; recent toonde bijvoorbeeld RIVM-onderzoek aan dat in het oppervlaktewater geen resten van bestrijdingsmiddelen uit de landbouw zijn te vinden. Daarnaast hebben we ons vastgelegd op de doelstelling om per 2010 de resterende milieudruk met nog eens vijftien procent terug te brengen. Die doelstelling gaan we halen. Daarmee zijn we dan koploper in de wereld. Maar dat niet alleen, op geïmporteerde producten tref je vele malen meer residuen aan dan op Nederlandse groente en fruit! Dit maakt trouwens ook dat het debat dat vanuit de milieubeweging steeds opnieuw wordt aangezwengeld als zou Nederlands groente en fruit door de gebruikte gewasbeschermingsmiddelen nadelig zijn voor de volksgezondheid in feite achterhaald is. Dit nog los van het feit dat de overheid (recent nog de Voedsel- en Warenautoriteit en het Voedingscentrum en eerder ook Els Borst als D66 minister van Volksgezondheid), bij herhaling aangeeft dat er van zo'n directe relatie helemaal geen sprake is.

Een ander belangrijke uitdaging is die van de mineralen, de mest dus. Het gaat daar om het verschil tussen de bemestingsnormen en de feitelijke productie. Die productie brengen we omlaag, steeds weer – en steeds weer verschuiven ook de normen. Dat maakt het wel lastig, maar ook hier zullen we onze doelen halen! Merk trouwens wel op, dat diezelfde mineralen voedingsstoffen zijn. Waarmee ik wil zeggen, dat we niet zonder kunnen! Het gaat om het vinden van het juiste evenwicht, per grondsoort en gebied en per gewas. Ik geef toe, dat daar in het verleden fouten mee gemaakt zijn. Daar hebben we van geleerd – volgens mij trouwens een simpel voorbeeld van de kenniseconomie: steeds weer leren van het verleden en daardoor slimmer en beter werkend en producerend de toekomst in!

Het Nederlandse mestoverschot is vooral een gevolg van de niet-grondgebonden veehouderij, oftewel de intensieve veehouderij. Terzijde, in deze sector deden zich in het verleden excessen voor in termen van dierwelzijn. Daar moest dus wat gebeuren, en dat gebeurt nu ook. Wat betreft het mestoverschot, melkvee is het probleem niet: het aantal koeien in ons land is terug op het niveau van 1938 – die produceren per stuk wel meer melk, maar zeker niet meer mest dan voor de Tweede Wereldoorlog. Bovendien is de varkensstapel drastisch verminderd, en loopt ook het pluimvee in omvang terug. Die ontwikkelingen zijn overigens voor een belangrijk deel een gevolg van de vrije markt. De productie van 'bulk' (daarmee bedoel ik de dieren

die uiteindelijk bij de kiloknaller in het schap komen) verplaatst zich naar landen als Thailand en Brazilië. Die ontwikkeling juich ik toe. Ik kom daar straks op terug.

Bijdrage aan de keten

Nu lees ik ook wel eens, dat de Nederlandse consument een voorkeur heeft voor genvrij voedsel. Dergelijk voedsel bestaat niet! Als de Nederlandse consument werkelijk zou kiezen voor genvrij eten en drinken, levert hij in termen van duurzaamheid dus hooguit een bijdrage aan de oplossing van het overbevolkingsvraagstuk. Waar het hier wel over gaat, is de vraag in welke mate mensen geïnformeerd zijn (genvrij is heel iets anders dan genetisch gemodificeerd) en vooral wat ze van boeren en tuinders kunnen vragen. Het is volkomen terecht, dat de consument een gezond en veilig product eist. Het punt is alleen, dat de boer en tuinder slechts één, weliswaar belangrijke, schakel in de keten is. Dat maakt dat diens invloed op de kwaliteit van het product dat in de winkel in het schap ligt beperkt is.

Bij bloemen is die keten kort: de tuinder bost de bloemen al en maakt ze aldus winkelklaar, via de veiling en het aansluitende transport belanden ze dan bij de klant. Korte keten, veel invloed. Maar zet daar eens de melk tegenover. De bijdrage van de individuele boer wordt opgenomen in een grote plas. Van die plas worden allerlei producten gemaakt, vaak met toevoegingen waar de boer geen invloed op of weet van heeft. Uiteindelijk komt bijvoorbeeld het toetje in het schap. Sommige van die producten zijn lang niet zo goed voor de gezondheid als de oorspronkelijke melk. Zeker niet bij overmatig gebruik. Maar waar ligt dan de verantwoordelijkheid? Bij de boer of tuinder, bij de levensmiddelenindustrie of bij de supermarkt die al dat lekkers op kinderooghoogte bij de kassa uitstalt?

Wat ik bedoel te zeggen is, dat de Nederlandse boer en tuinder uiteraard aanspreekbaar is op zijn bijdrage aan de keten, maar niet alle verantwoordelijkheid bij hem of haar neergelegd kan worden. Andere schakels in de keten spelen ook een rol en hebben vaak meer invloed en macht. Ik vind

dat ook zij aangesproken mogen worden op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid – duurzaamheid dient door alle betrokkenen samen opgebouwd te worden! En last, but not least, is er uiteraard de consument zelf. Laurens Jan Brinkhorst heeft ooit gezegd dat kilohoppen en verantwoord shoppen niet samen gaan. Helemaal mee eens. D66 is een liberale partij – dat betekent toch dat ze een groot vertrouwen heeft in de eigen verantwoordelijkheid van de burger? Spreek die burger daar dan op aan: *'an apple a day, keeps the doctor away!'*.

Agro-complex

Verwijt bovendien boeren en tuinders niet dat de biologische landbouw zo traag van de grond komt. LTO en individuele agrarische ondernemers zetten zich in voor de (markt)ontwikkeling van het biologische product. Aan de aanbodzijde ligt het probleem niet: de ondernemers willen echt wel. Maar ze kunnen het niet kwijt in voldoende mate en voor een verantwoorde prijs. Dat speelt te meer, nu de supermarkten in een prijzenoorlog verzeild zijn geraakt. Omdat het biologische product enerzijds qua productiekosten wat duurder is, en anderzijds door de beperkte omvang in de keten geen schaal(en dus kosten)voordelen heeft, komt het er per saldo bekaaid van af.

Het is kortom de markt, die maakt dat de productie van om het even welke sector van de Nederlandse economie ook in economische zin duurzaam moet zijn. Anders verplaatst die productie zich naar het buitenland. Dat geldt dus ook voor de land- en tuinbouw. Hoe staat die sector er in economisch opzicht dan voor? Laat ik het antwoord op die vraag beginnen met de opmerking dat tweederde deel van de land- en tuinbouw geen enkele vorm van overheids-subsidie ontvangt. Kortom: we praten in principe over een sector die de eigen broek ophoudt en tegelijkertijd een behoorlijk stuk van de Nederlandse broek. Want het agro-complex is de grootste producerende sector binnen de Nederlandse economie. Wij exporteren jaarlijks voor 46 miljard Euro en leveren een netto bijdrage van 20 miljard aan de Nederlandse handelsbalans. Dat is ongeveer

Vanuit de Wereldbank is nog nooit zo weinig geïnvesteed in landbouw van ontwikkelingslanden

de helft van het positieve saldo op die handelsbalans!

Vrede en veiligheid

Enkele jaren geleden heeft de bekende Harvard-professor Michael Porter in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken de concurrentiekracht van de Nederlandse economie onderzocht. Wat bleek? Volgens Porter is de land- en tuinbouw het meest innovatieve deel van de Nederlandse economie en levert de Agrofood Valley rondom de Universiteit van Wageningen de belangrijkste bijdrage aan de Nederlandse kenniseconomie. Wellicht vanwege deze uitkomsten hebben we nadien vanuit EZ niets meer over deze studie gehoord. Hier ligt een uitdaging voor D66'er Laurens Jan Brinkhorst. Niet alleen omdat hij als voormalig minister van Landbouw precies weet hoe belangrijk de land- en tuinbouw is voor de Nederlandse economie, maar ook omdat hij als minister van Economische Zaken onze sector kan benutten bij het bereiken van de doelstellingen van de WTO.

Ik vind die WTO, waar Brinkhorst onlangs belangrijke resultaten bereikt heeft, namelijk een goede zaak. De liberalisering van de wereldmarkt moet doorgaan. Ook als die betekent, dat delen van de Nederlandse productie verplaatst worden naar het buitenland. De Nederlandse land- en tuinbouw kan de gevolgen daarvan immers opvangen, door de natuurlijke voordelen die we hier hebben (klimaat, grondsoort, beschikbaarheid van water, maar ook ligging ten opzichte van de markt en de kennis en het vakmanschap van de ondernemers) te benutten om specialiteiten met een hoge toegevoegde waarde te produceren. Let wel, dat betekent bijvoorbeeld ook dat er ruimte is voor de intensieve veehouderij. Om bijvoorbeeld de belangrijkste leverancier van bacon in de UK te zijn (en dat zijn wel!), moet de sector voldoen aan allerlei eisen op het gebied van duurzaamheid (met name ook op het gebied van dierwelzijn). Daar liggen dus kansen voor de Nederlandse boer en tuinder.

Het is nog wel de vraag, wat de individuele boer of tuinder in de ontwikkelingslanden

aan die liberalisering heeft. Zo is koffie het meest geliberaliseerde product – en toch hebben we Max Havelaar nodig om de kleine koffieboeren te ondersteunen. Eerder wees ik er al op, dat een deel van de intensieve veeteelt zich verplaatst naar landen als Thailand en Brazilië. De productie en verwerking aldaar wordt gedragen door grote, internationale ondernemingen. In termen van kwaliteitseisen is dat goed. Dergelijke multinationals kunnen zich geen voedselschandalen veroorloven, de beurs zou hen onmiddellijk afstraffen. Maar die kleine Thaise boer met tien kippen plukt geen enkel voordeel van die ontwikkeling. Bovendien: er zijn zo veel kleine boeren en tuinders in de ontwikkelingslanden, zeventig procent van de bevolking is in de land- en tuinbouw werkzaam. Ik zie dat ook terug op internationale bijeenkomsten: het grootste deel van mijn collega's komt uit ontwikkelingslanden! Die mensen spreken mij, en de

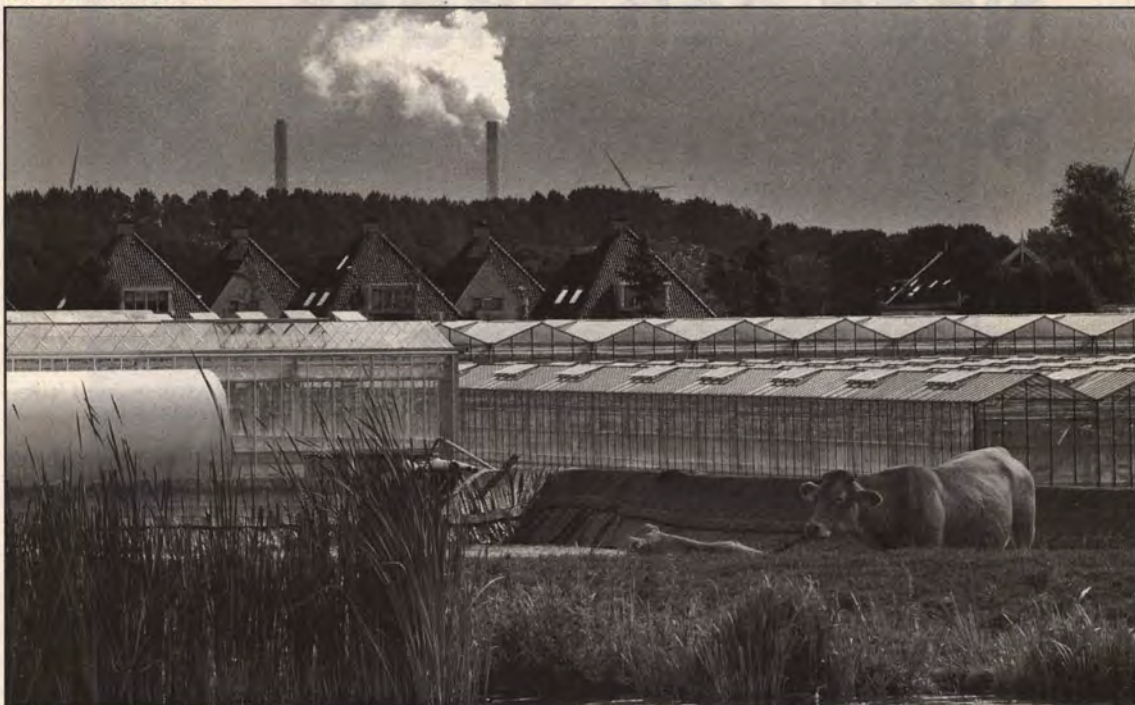
Nederlandse boer en tuinder, aan op onze ervaring en deskundigheid. Die zien én waarderen dat wij ons als klein land hebben ontwikkeld tot de op één na grootste exporteur ter wereld. Via allerlei activiteiten zetten we ons als collega's in, om de land- en tuinbouw in die landen tot ontwikkeling te brengen. Daarbij moeten we er voor waken, dat het uiteindelijk de mensen zelf zijn die hun bedrijven, hun sector en hun platteland tot ontwik-

keling brengen. Wij dragen daar kennis en ervaring voor aan, onder meer via onze eigen ontwikkelingsorganisatie Agriterra.

Gemakkelijk is het niet. Allerlei zaken die voor ons zó vanzelfsprekend zijn, dat we er niet eens meer bij stilstaan, ontbreken in die landen. Denk aan een stabiele en betrouwbare overheid, betrouwbare wetgeving, een kadaster, infrastructuur, elektriciteit, water en energie, marktstructuur, financieringsmogelijkheden, enzovoorts – kortom basisbehoeften die van levensbelang zijn voor een onderneming. De WTO is belangrijk, maar het schokkende feit is dat er vanuit de Wereldbank nog nooit zo weinig is geïnvesteerd in de landbouw van de ontwikkelingslanden. Daar ligt de grote uitdaging. Een uitdaging die direct raakt aan vrede en veiligheid in dit deel van de wereld.

We zijn in ons werelddeel koploper in termen van duurzaamheid

FOTO: HERMAN WOUTERS

Koploper

Vrede, veiligheid en een goede voedselvoorziening zijn het fundament van duurzaamheid. Na de Tweede Wereldoorlog is het EU-landbouwbeleid tot stand gekomen vanuit het streven om die duurzaamheid in Europa te bereiken. Het moge zo zijn, dat datzelfde landbouwbeleid te lang is doorgezet, met als gevolg dat er nieuwe uitdagingen op het vlak van duurzaamheid in beeld gekomen zijn, maar dat laat onverlet dat voor Afrika en Midden- en Zuid-Amerika nu eenzelfde, de eigen interne markt beschermend beleid noodzakelijk is. Dat biedt de kans om vanaf de basis (en de Nederlandse boer en tuinder draagt daar graag aan bij) te investeren in de ontwikkeling van de sector in die landen en in de toekomst van boeren, tuinders en burgers.

Kortom, door lessen te trekken uit het EU-

landbouwbeleid kunnen we enerzijds de duurzaamheid van de eigen land- en tuinbouw vergroten, en anderzijds in die landen een duurzame land- en tuinbouw ontwikkelen. De Nederlandse land- en tuinbouw kan daarbij een voorbeeldrol vervullen. Zowel omdat we in ons werelddeel koploper zijn in termen van duurzaamheid en daarmee het fundament gelegd hebben voor een goede toekomst, als door onze kennis en ervaring over te dragen aan de ontwikkelingslanden. Me dunkt, dat dit precies past bij de doelstellingen van de partij die naast 'liberaal' ook het etiket 'sociaal' in het vaandel heeft staan. Ik nodig D66, en in het bijzonder haar minister van Economische Zaken, van harte uit daarbij met ons samen te werken!

De auteur is voorzitter van LTO Nederland.

Naar een ander platteland

De Lissabon-strategie moet in het Europa van de 25 staten ertoe leiden dat de EU in 2010 de meest dynamische en concurrerende economie in de wereld wordt. Tegelijkertijd zullen ook de in 2001 in Gotenburg afgesproken doelstellingen op het terrein van duurzaamheid en biodiversiteit verwezenlijkt moeten zijn. Niemand ontkennt dat dit forse opgaven zijn. De EU zelf zal, naast nationaal beleid, alles uit de kast moeten halen om met nieuw beleid de implementatie van beide strategieën succesvol leven in te blazen.

DOOR FRITS PRILLEVITZ

Met de komende wijzigingen van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en het regionaal beleid (plus het al verder ontwikkelde milieubeleid) wordt de kans geschapen dat de landelijke gebieden van Europa op termijn (met een uitloop naar 2010) hun bijdrage zullen leveren aan de realisering van zowel de Lissabon- als de Gotenburgstrategie. Maar de vertaling van het nieuwe EU-beleid terzake, naar nationaal, regionaal, en vooral ook lokaal niveau moet er wel op gericht zijn om uitvoering van beleid op basis van de doelstellingen uit beide strategieën, overal en consequent mogelijk te maken. Vooral in overheidskringen vereist dit een breuk met het verleden. De opgave is dus lastig, maar geen onmogelijke. De stand van zaken op het platteland, we beperken ons veel tot Nederland, is redelijk bemoedigend. Ook de overheid neigt naar ander beleid, zie de nota's Ruimte en Vitaal Platteland. Erkend wordt dat landbouw en platteland zich in een transitiefase bevinden. D.w.z. dat er meer aan de hand is dan een voortdurende aanpassing aan zich wijzigend Europees en nationaal beleid. Wat zijn dan de vormende krachten die verwijzen naar een duurzaam en sociaal, cultureel en economisch vitaal platteland?

Landbouwontwikkelingen

Het beeld van de landbouw in Nederland is aan het veranderen. Meer dan een halve eeuw werd de (voornamelijk grondgebonden) landbouw financieel vertroebeld vanuit Brussel. Problemen die dat gaf (overproductie) werden aangepakt met wijzigingen in de subsidie- en beschermingssystemen. Dat leidde ertoe dat boeren nog efficiënter moesten gaan werken, hun inputs verhoogden (kunstmest, krachtvoer, gewasbescherming etc.), technologische ontwikkelingen maximaal benutten (combines, GPS, melkrobots etc.) en zo op koers lagen naar schaalvergroting (mede mogelijk door ruilverkavelingen) en specialisatie.

Kortom, de landbouw had te maken met een *economy of scale*. Natuur en landschap, bodem, lucht en water lieten als eersten de nadelen van dit systeem zien. De (urbane) samenleving volgde, waarna pas de overheid schoorvoetend in begon te zien dat de waarden van het platteland op het spel stonden. Ook boeren begonnen te ontsnappen aan de *economy of scale*: de verbreding van de landbouw deed z'n intrede op zeer georiënteerde wijze van biologische boeren met verkoop van streekproducten tot zorgboerderijen. De EU, al eerder actief met richtlijnen voor natuur- en milieu (Vogel en Habitat en Nitraat) die mede het proces van duurzaamheidsontwikkeling ondersteunden, verstond het tijdsgewricht en de situatie waarin het platteland en de landbouw terecht dreigde te komen: subsidies worden ontkoppeld van de productie, een plattelandsverordening maakt het mogelijk dat bij allerlei ontwikkelingen het héle platteland ondersteuning krijgt. Dit met het oog op de ontwikkeling van een kennis- en diensteneconomie aldaar. Werd tot nu toe het ecosysteem ge exploiteerd, in de toekomst zal het duurzaam gebruikt (moeten) worden, zodat de stap gezet kan worden van een *economy of scale* naar een *economy of care*.

Creatief vermogen

Is er draagvlak voor een ontwikkeling zoals hier geschetst? In agrarische kringen zeker, waar de laatste jaren milieuo operaties en agrarische natuurverenigingen overal in het land zijn ontstaan. Ook maatschappelijke organisaties op de terreinen natuur, landschap en recreatie onder-

FOTO: HERMAN WOUTERS

steunen het proces naar een *economy of care* op het platteland. De ontwikkeling naar een gebiedsgerichte aanpak enthousiasmeert vaak een hele streek, als men mag meepraten en meebeslissen. Dat jonge boeren graag nog kiezen voor moderne bedrijven en schaalvergroting niet uitsluiten is geen punt, want daarvoor is in relatief grote delen van ons land nog plaats. Bovendien zijn zij, samen met de glastuinders en de intensieve veehouders vaak de fanatiekste aanhangers van de kenniseconomie en zorgen zij in samenwerking met kennisinstituten voor echte innovaties. Dit laatste echter alleen indien bureaucratische regels en kaders hen niet bij voortduring de pas afsnijden.

De nota Ruimte markeert de overgang van een sterke overheidssturing naar een meer faciliterend optreden van de overheid, met decentraal meer verantwoordelijkheden, en ook ruimte voor maatschappelijke organisaties, met gebiedsgerichte aanpak en de provincie in de rol van regisseur kan aan deze nieuwe sturingsfilosofie vorm worden gege-

ven. Daarnaast wordt er hard gewerkt (mogen we aannemen) aan vermindering van de administratieve lastendruk van ondernemers en de regeldruk in het algemeen, dus de hele bureaucratische rompslomp. De provincie Zeeland bijvoorbeeld heeft in een nota aangegeven wat zich allemaal mag vestigen in leeggekomen agrarische bebouwingen. De overheid moet dus laten blijken wat toelaatbaar is en minder werken met verboden om zo de wil, de moed en het plezier om aan een vitaal platteland te werken er (weer) in te houden. Dat kan het beste door allerlei verbroken relaties weer nieuw leven in te blazen: tussen stal en platteland, tussen landbouw en natuur, tussen consument en producent, tussen primaire productie en macht, enz. Het creatief vermogen dat dan loskomt vormt de beste garantie, dat wat het landelijk gebied betreft de Lissabon- en Gotenburg-strategieën geen onhaalbare kaarten zijn.

De auteur is o.a. voorzitter van de Algemene Vereniging voor Natuurbescherming Haaglanden en redacteur van Idee.

Hijst D66 witte vlag voor Groene Hart?

Het hart van menig voorvechter voor een beter milieu maakte een sprongetje toen eind 2002 het verkiezingsprogram van D66 werd vastgesteld. Dat liet niets aan duidelijkheid over met zinnen als "de economie moet zich voegen naar de grenzen die de ecologie stelt" en "behoud van het open landschap staat voorop". Amper twee jaar later is Milieudefensie niet meer zo overtuigd van de hardheid van die beloften. Ouderwetse ondernemerstaal voert de boventoon.

DOOR WILLEM VERHAAK

"Groen moet groen blijven. In natuurgebieden zoals de Waddenzee en de Biesbosch willen we geen boringen of militaire oefeningen." Aldus het verkiezingsprogramma 2002-2006, dat het D66-congres in november 2002 vaststelde. Bij twijfel geen gas winnen, zo luidde het partijstandpunt. Toch ging de Kamerfractie van D66 dit voorjaar akkoord met gaswinning in de Waddenzee. Natuurlijk, meeregeren in een coalitie is compromissen sluiten en soms een nederlaag lijden. Maar in het regeerakkoord staat over de Waddenzee een prachtige tekst: "Boren naar gas in de Waddenzee is niet toegestaan." Ook het moratorium op het schuin boren onder de Waddenzee wilde men met tien jaar verlengen.

Van vervelende coalitiedruk is in dit geval dus geen sprake. Geheel uit vrije wil is D66 van

standpunt veranderd. De Kamerfractie zegt dat er nieuwe feiten zijn en dat de twijfel over de negatieve gevolgen van bodemdaling voor de natuur zijn weggenomen. Ik twijfel er niet aan dat zij dat echt meent. Maar ik constateer wel dat voor veel

Minder mainport, meer brainport

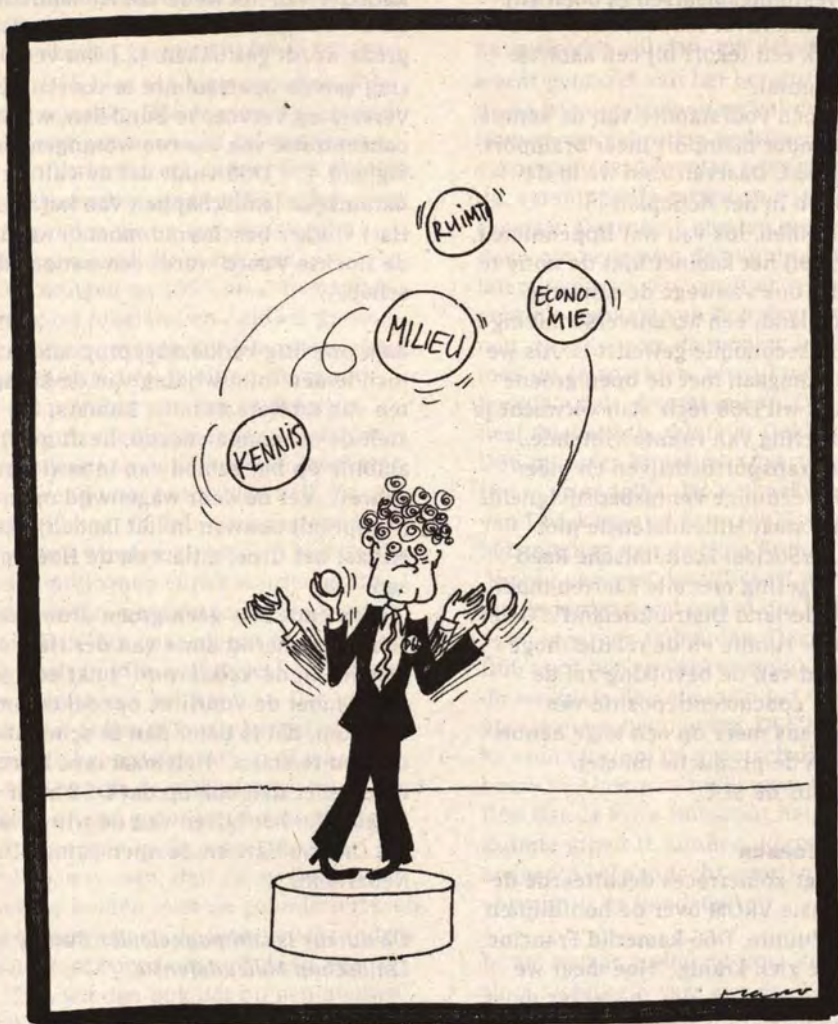
anderen, waaronder Milieudefensie, de door de Commissie Meijer gepresenteerde feiten helemaal niet nieuw of opzienbarend zijn, en dat daarom de twijfel over gaswinning niet is weggenomen. De vraag rijst dan ook of er bij D66 een herschikking heeft plaatsgevonden tussen het gewicht dat men geeft aan economie en milieu.

Lippendienst

Is bij D66 -een 'groene partij' volgens eigen zeggen- het ecologisch belang ondergeschikt geworden aan het economisch belang? Het is een vraag die zich ook opdringt in de actuele discussie rond de inrichting van ons land. In april presenteerde minister Dekker van Ruimtelijke Ordening de Nota Ruimte. Zij benadrukte, mede namens de D66-ministers, het in al haar toelichtingen: versterking van de economische concurrentiepositie van Nederland staat in haar nota voorop.

Het is de vertrouwde ouderwetse ondernemerstaal die de boventoon voert. De mainports moeten de ruimte krijgen om verder te groeien, want zij zijn 'de motors van de economie'. Voor de Rotterdamse haven is uitbreiding met een Tweede Maasvlakte nog niet genoeg. Dus wordt nog eens driehonderd hectare agrarisch gebied in het noordelijk deel van de Hoeksche Waard bestemd voor havengerelateerde bedrijven. Ook het vliegverkeer moet verder groeien, dus wordt het vrijwaringsgebied rond Schiphol waar geen huizen gebouwd mogen worden, door het kabinet fors vergroot. Dat maakt de bouw van minstens 15 duizend huizen, daar gepland door provincies en gemeenten, onmogelijk.

Het kabinet wil ook zogenaamde 'greenports' meer ruimte geven. Wie denkt dat met dit niet-bestaande Engelse woord de ecologische hoofdstructuur wordt bedoeld, komt bedrogen uit. Nee, het gaat om de tuinbouwsector die versterking behoeft. Over het energiegebruik in de glastuinbouw en de bodem- en waterverontreiniging ten gevolge van de bollenteelt lezen we weinig.

In het 'Actieplan Bedrijventerreinen' erkent minister Laurens Jan Brinkhorst van Economische Zaken de noodzaak van herstructurering van verouderde terreinen. Maar weer worden de mooie woorden niet in daden omgezet. Het kabinet wil zijn geld en energie besteden aan herstructurering van slechts éénderde van die verouderde industrieterreinen. Bovendien kondigt hij de aanleg van een groot aantal nieuwe terreinen aan, onder andere in de Hoeksche Waard, het Beuningse Veld bij Nijmegen, het coulisselandschap tussen Almelo en Bornerbroek en de Wijkmeerpolder in Noord-Holland. Over het hele land gerekend moet er tot 2020 zo'n 23 duizend hectare bedrijventerrein bijkomen. Let wel, dat is een groei van ruim twintig(!) procent ten opzichte van het bestaande areaal bedrijventerrein in

Nederland. Daarbij krijgt iedere gemeente ook het recht een eigen bedrijventerrein aan te leggen. Niks onderlinge samenwerking en afstemming, ieder voor zich! Iedereen die om zich heen kijkt, ziet hoeveel ruimte op de huidige terreinen ondertussen wordt verspild. Platte dozen, uitgestrekte parkeerterreinen en braakliggende stukken domineren het beeld. Ondergronds ruimtegebruik en hoogbouw komen zelden voor. Een dergelijk halfslachtig beleid zet natuurlijk geen druk op de ketel om intensiever ruimtegebruik op bestaande bedrijventerreinen echt van de grond te krijgen.

De aanleg van nieuwe terreinen wordt met de bekende clichés beargumenteerd. Ze is nodig omdat onze economie 'in zwaar weer verkeert [en] om Nederland weer op de internationale ranglijsten met meest aan-

trekkelijke vestigingsplaatsen te doen stijgen. [...] Nu achterover leunen, betekent onherroepelijk een tekort bij een aantrekkelijke conjunctuur.'

Maar D66 is toch voorstander van de kennis-economie? Minder mainport meer brainport, kort samengevat. Daarvan zien we in de Nota Ruimte en in het Actieplan Bedrijventerreinen, los van wat lippendienst, weinig terug. Bij het kabinet lijkt de notie te ontbreken dat ook vanwege de schaarse ruimte in ons land, een accentverschuiving richting kennis-economie gewenst is. Als we zuinig willen omgaan met de open groene ruimte -en dat wil D66 toch- dan verwacht je minder facilitering van ruimte vretende logistieke en transportbedrijven en meer inzet op ruimtezuinige kennisbedrijvigheid. In die mening staat Milieudefensie niet alleen. Ook de Sociaal Economische Raad stelt dat de regering niet alle kaarten moet zetten op 'Nederland Distributieland'. "Gelet op de schaarse ruimte en de relatief hoge scholingsgraad van de bevolking zal de internationale concurrentiepositie van Nederland steeds meer op een hoge kennis-intensiteit van de productie moeten berusten," aldus de SER.

Vuurlinie opzoeken

Vlak voor het zomerreces debatteerde de kamercommissie VROM over de hoofdlijnen van de Nota Ruimte. D66-kamerlid Francine Giskes weerde zich kranig. "Hoe meer we aan de markt overlaten, des te sterker moet de overheid zijn," aldus haar commentaar op het voorgestelde rijksbeleid. Zij pleitte voor sterkere rijkskaders en voor de invoering van een openruimteheffing die het bouwen in de open ruimte minder aantrekkelijk maakt. Maar ook onderschreef zij het economische accent van de Nota Ruimte, al vond ze wel dat de Hoeksche Waard een Nationaal Landschap moet worden.

We zijn benieuwd of de kamerfractie van D66 bij de definitieve besluitvorming over de Nota Ruimte dit najaar weerstand zal weten te bieden aan de onevenwichtige nadruk van dit kabinet op ouderwetse, ruimte vretende, economie. Het verkiezingsprogramma spreekt duidelijke taal: "De economie moet zich voegen naar de grenzen die de ecologie stelt. [...] Uitgangspunt van D66 is dat de economische ontwikkeling gericht moet zijn op een afname van de milieudruk. [...] Herstructurering en duurzame ontwikkeling van bedrijfsterrinen moeten krachtig worden aangepakt. [...] Behoud van het open

karakter van het Nederlandse landschap staat voorop. D66 wil dat er een groene grens wordt getrokken. [...] Om versnippering van de open ruimte te voorkomen en verkeer en vervoer te bundelen, wil D66 concentratie van nieuwe woningen en bedrijvigheid. [...] D66 vindt dat de culturele en natuurlijke landschappen van het Groene Hart sterker beschermd moeten worden. Ook de Hoekse Waard wordt een nationaal landschap."

Zo'n prachtig verkiezingsprogramma moet toch leiden tot afwijzing van de kerngedachten van de Nota Ruimte. Immers, die nota stelt de economie voorop, heeft geen enkele ambitie op het gebied van intensief ruimtegebruik, zet de deur wagenwijd open voor (verspreid) bouwen in het landelijk gebied, en tast het Groene Hart en de Hoekse Waard aan.

"Balkenende II is geen groen droomkabinet," schreef kamerlid Boris van der Ham een jaar geleden in de *Volkskrant*. "Juist een groene partij moet de vuurlinie opzoeken om iets te bereiken, dat is beter dan in schoonheid aan de kant te staan." Helemaal mee eens. We rekenen er dan ook op dat D66 méér waarmaakt dan het hijsen van de witte vlag voor het Groene Hart en de open ruimte in Nederland.

De auteur is campagneleider Ruimte en Landschap Milieudefensie

Reactie van de D66 Tweede Kamerfractie

Met veel genoegen heb ik het artikel van Willem Verhaak van Milieudefensie gelezen over het milieubeleid van D66. Milieudefensie is een van de meer radicale en activistische milieuorganisaties en kiezen dikwijls een toon van argwaan die in ieder geval scherp houdt!

D66 is een partij die duurzaamheid hoog in het vaandel heeft. Economische ontwikkeling moet hand in hand gaan met groen beleid. Daarom verzetten we ons tegen onder andere de gedachte van bijvoorbeeld het CDA en VVD dat deze koppeling soms los moet worden gelaten. Makkelijk gewin in het heden, eist zijn tol voor winst in de toekomst, vindt D66. Daarom zal je de milieurisico's altijd moeten meewegen bij alle beslissingen in de politiek. Bij een gevecht voor een duurzame toekomst moeten we ons niet laten afleiden door de korte termijn, door gevestigde belangen, maar ook niet door symboolpolitiek.

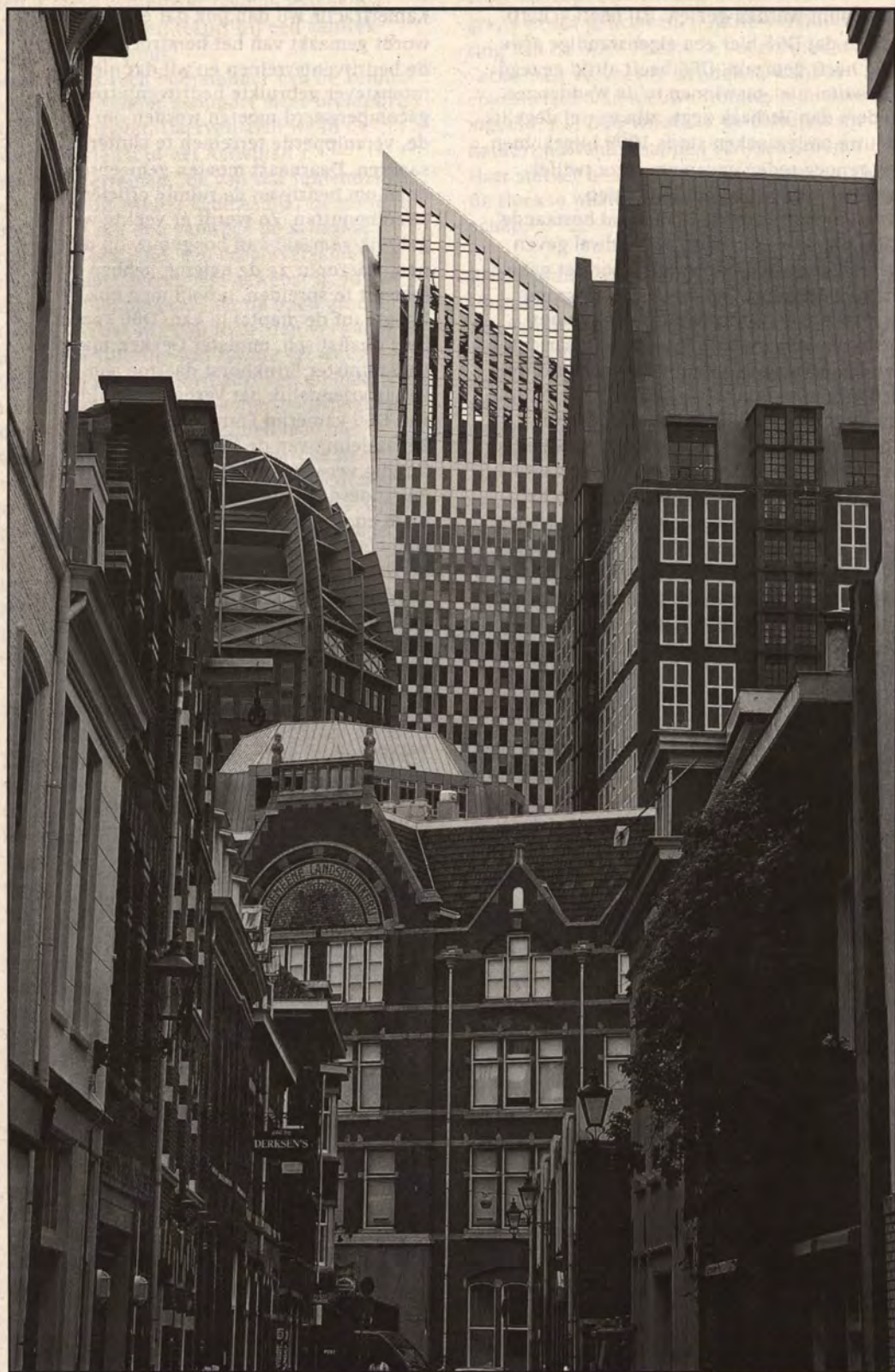
In dat licht moet ook het door Verhaak genoemde voorbeeld van het Waddenzee-standpunt worden gezien. Hij heeft scherp gezien dat D66 hier een eigenstandige afweging heeft gemaakt. D66 heeft altijd gezegd: bij twijfel niet gaswinnen in de Waddenzee. Anders dan Verhaak zegt, zijn er wel degelijk nieuwe onderzoeken sinds 1999 bijgekomen die genoeg redenen gaven om onze twijfel opnieuw tegen het licht te houden. Praktijkervaringen na 1999 bij al bestaande gaswinning bij Ameland en Zuidwal geven aan dat er geen gevaren zijn voor het gebied door gaswinning. D66 heeft op die grond gezegd dat extra gaswinning onder voorwaarden dan mogelijk moet zijn, maar dat een fikse bedrag van de inkomsten moet worden aangewend voor het gebied zelf. Zo zullen door druk van D66 de verwoestende Kokkelvisserij worden uitgekocht en ettelijke honderden miljoenen euro's worden gestoken in de verdere verduurzaming van het gebied. D66 is hier consequent en duurzaam. Verhaak heeft in zijn artikel veel kritiek op de Nota Ruimte van het Kabinet. Dat heeft D66 ook. Met Milieudefensie verzetten we ons tegen de bebouwing van de Hoeksche Waard. Wat betreft de uitbreiding van Schiphol is er een groot probleem: als we willen dat mensen in de omgeving van Schiphol gaan wonen, dan zal er duidelijkheid moeten komen over de geluidshinder, en over de toekomst van de luchthaven, anders is het onverantwoord om er huizen neer te zetten. D66 wil dan ook dat bij een nieuwe Luchtvaartwet er kraakheldere afspraken komen over geluidshinder en de verantwoordelijkheid van Schiphol. In de huidige Luchtvaartwet is dit totaal onhelder, daarom heeft D66 destijds tegen deze wet gestemd. D66 verzet zich ook tegen versnippering van bedrijventerreinen. De witte schimmel rond dorpen en steden is ons, samen met Milieudefensie, een doorn in het oog. We moeten erkennen dat er natuurlijk wel gewerkt moet worden in Nederland, en dat het werk op de industrieterreinen banen zijn

voor gewone mensen die een boterham op tafel willen hebben. De D66 Tweede Kamerfractie wil dan ook dat er meer haast wordt gemaakt van het herstructureren van de bedrijventerreinen en wil dat nieuwe, intensiever gebruikte bedrijventerreinen gecompenseerd moeten worden om bestaande, versnipperde terreinen te sluiten en te saneren. Daarnaast moeten gemeenten meer doen om bedrijven de ruimte efficiënter te laten benutten. Zo wordt er veel te weinig gebruik gemaakt van hoogbouw op de terreinen, waardoor ze de neiging hebben eindeloos uit te spreiden, terwijl men ook de hoogte (of de diepte) in kan. D66 spoort, heel dualistisch, minister Dekker, maar ook D66-minister Brinkhorst daartoe aan. Het is vriendelijk dat Verhaak de bijdrage van D66-kamerlid Francine Giskes bij de behandeling van de Nota Ruimte als een "kranig verweer" kwalificeert, want het is ons inderdaad wat waard om Nederland open en groen te houden. Daarom pleitte D66 voor het zo veel mogelijk ontzien van de waardevolle delen van het Groene Hart voor nieuwe bebouwing. D66 heeft een sterke voorkeur om de grootschalige woningbouw in Almere te realiseren. Daarnaast wil D66 dat de Nota Mobiliteit helpt om de Nota Ruimte groen te kunnen uitvoeren. Dat wil zeggen: veel aandacht voor sneller openbaar vervoer in de Randstad.

In het najaar zullen de Nota Ruimte en de Nota Mobiliteit weer aan de orde komen. D66 zal vechten voor aanpassing van de Nota's in onze richting. Ja, D66 weet dat mensen willen werken en dat er een boterham op tafel moet. Ja, D66 weet dat mensen vervoerd moeten worden naar hun werk. Maar D66 weet ook dat mensen Nederland mooier willen maken en dat we niet alleen baksteen en asfalt willen nalaten. Daarom moeten we slim omgaan met de ruimte. Daar zoeken we graag de vuurlinie voor op.

Boris van der Ham, Tweede Kamerlid D66

FOTO: HERMAN WOUTERS

De duurzame stad

Ontwikkelingsmaatschappij Den Haag (OM Den Haag) is ontstaan uit de Haagse Lokale Agenda 21. Lokale Agenda 21 is een wereldwijd programma dat gepresenteerd is tijdens de milieuconferentie in Rio de Janeiro in 1992. Op lokaal niveau wil deze agenda burgers en bedrijfsleven meer en effectiever betrekken bij de duurzaamheid van steden. Door het stimuleren van duurzaam maatschappelijk ondernemerschap wil OM Den Haag een substantiële impuls geven aan de duurzame ontwikkeling van Den Haag.

DOOR DOEKE EISMA

OM Den Haag is in het voorjaar van 2001 opgericht als een zelfstandige en onafhankelijke stichting door de Gemeente Den Haag, NV ENEO Energie, HTM Personenvervoer NV, Woningbeheer NV/NV Stedelijk Belang en de Rabobank Den Haag e.o. Tezamen vormden deze partijen de kern van de Raad van Toezicht. Ook staan zij garant voor de continuïteit. Daarnaast is in de Raad van Toezicht een aantal zetels gereserveerd voor ondernemingen en organisaties die door hun kennis en ervaring extra toegevoegde waarde bieden. Twee van deze zetels worden bezet door de Kamer van Koophandel Haaglanden en MKB Den Haag. Sinds dit voorjaar zijn tot de Raad van Toezicht ook toegetreden: Onderwijsgroep Mondriaan, de Rijksgebouwendienst, Shell Nederland NV, Siemens Nederland BV en de Haagse Hogeschool. Sinds haar oprichting richt OM Den Haag zich tezamen met ondernemers, overheid en maatschappelijke organisaties in de regio Haaglanden op vier inhoudelijke aandachtsgebieden:

duurzame energie en energiebesparing, mobiliteit en bereikbaarheid, bouwen en wonen, leefbaarheid en veiligheid. OM Den Haag heeft de functie van aanjager, coördinator, makelaar tussen de betrokken partijen en adviseur of projectmanager. Veelal

'Links, lastig en levert niks op'

ontstaan via OM Den Haag nieuwe vormen van samenwerking tussen ondernemers, ambtenaren en belangenbehartigers. Partijen die elkaar op het thema duurzaamheid, zonder hulp van buitenaf, vaak moeilijk weten te vinden.

Draagvlak verwerven

Steeds meer bedrijven zijn zich bewust van hun maatschappelijke positie. Zij zien in dat een onderneming niet als een eiland in de samenleving opereert. Maatschappelijk ondernemen is al lang geen modegril meer, maar een voorwaarde om de toekomst van een bedrijf op de lange termijn te bestendigen. Jaren geleden werd duurzaam ondernemen nog afgedaan met 'links, lastig en levert niks op', maar inmiddels is een steeds groter aantal bedrijven zich bewust van die maatschappelijke verantwoordelijkheid. Met name bij het midden- en kleinbedrijf is duurzaam ondernemen een grotendeels onontgonnen terrein. OM Den Haag springt daarop in met een zakelijke aanpak en een stimulerende benadering met één centraal doel: daadwerkelijk met elkaar investeren in een duurzaam Den Haag.

In samenwerking met verschillende regionale organisaties ontwikkelt OM Den Haag een praktisch instrument voor duurzaam ondernemen, toegespitst op het regionale midden- en kleinbedrijf. Omdat het belang van een duurzame bedrijfsvoering voor MKB-bedrijven de komende jaren zal toenemen is, voor veel MKB-ondernemers een thema als milieu nu nog zwak ontwikkeld. Duurzaamheid in de keten wordt als relatief complex ervaren, terwijl de marktperspectieven van bijvoorbeeld milieuvriendelijke producten onduidelijk zijn, net als de mogelijke bijdrage ervan aan de eigen concurrentiepositie. OM Den Haag ontwikkelt daarom samen met ondernemers, een praktische handreiking voor duurzaam ondernemen in het regionale MKB. Ook wordt een communicatie- en implementatieplan opgesteld om de bedrijven te informeren. OM Den Haag is eveneens bezig om met de gemeente een platform samen te stellen met personen die sleutelfiguren zijn in vastgoedontwikkelingen. Dit om gezamenlijk te komen tot duur-

zame stedelijke concepten. In dit kader worden Stadsgesprekken en Stadsdebatten georganiseerd over de thema's bereikbaarheid en CO2-uitstoot. Het gaat dan bijvoorbeeld om bereikbaarheid van de binnenstad of meer specifiek om de bevoorrading van de winkels en bedrijven. OM Den Haag spant zich in voor verduurzaming van bedrijventerreinen, zoals de Binckhorst. Bij de herstructurering van dit terrein is de duurzaamheid een zeer belangrijk onderwerp. Andere onderwerpen die OM Den Haag onder de aandacht wil brengen zijn warmte-koudeopslag en het gebruik van zonne-energie. OM Den Haag is op verzoek van NV ENECO Energie in 2003 een project gestart voor het realiseren van windmolens langs de rijkswegen. Directe aanleiding was de vraag van het bedrijf Wereldhave om de mogelijkheden in kaart te brengen voor het plaatsen van een windturbine op hun bedrijventerrein in Ypenburg. OM Den Haag is daarop begonnen om de betrokken partijen en stakeholders bijeen te brengen en de mogelijkheden voor een windmolenpark langs de A4 en A12 in beeld te brengen. Daarnaast zijn de mogelijkheden in beeld gebracht om binnen dit park een windmolen te plaatsen op het terrein van Wereldhave. De gemeente Den Haag en het Stadsgewest Haaglanden nemen inmiddels deel in het project, waarvan de eerste fase is afgerond. Gebleken is dat er

goede mogelijkheden bestaan voor een windmolenpark langs de A4 (van Den Haag tot Midden Delfland). De voorlopige voorzichtige conclusie is dat bij relevante partij en draagvlak bestaat voor in ieder geval de realisatie van een klein windmolenpark op Haags grondgebied. Mogelijk kunnen hier 5 à 6 windmolens komen. Vanuit het oogpunt van economische rentabiliteit is dit in principe voldoende. Het Stadsgewest is nu bezig bij de betrokken randgemeenten bestuurlijk draagvlak te verwerven voor een gezamenlijk regionaal windmolenpark, dat zich vanaf Den Haag in zuidelijke richting uitstrekt langs de A4.

Deze voorbeelden van wat OM Den Haag doet, tonen aan dat het van groot belang is om partijen bij elkaar te brengen en vervolgens projecten van de grond te krijgen. Voor de geboden hoogwaardige dienstverlening rekent OM Den Haag marktconforme tarieven en de inkomsten worden weer gebruikt voor nieuwe projecten en activiteiten. Tot nu toe is gebleken dat OM Den Haag motiveert, inspireert en enthousiasmeert gericht op het behalen van resultaten. Want dat is wat telt voor een duurzame en vitale toekomst van de stad.

De auteur is Voorzitter Raad van Toezicht OM Den Haag

De uitdaging van duurzaam beleggen

PGGM is het pensioenfonds van de zorg en welzijnssector. Met een belegd vermogen van ongeveer 55 miljard euro en 1,8 miljoen deelnemers is PGGM na ABP het grootste pensioenfonds van Europa. Bij PGGM in Zeist werken zo'n 1200 mensen. Waarom zou een pensioenfonds als PGGM kiezen voor duurzaam beleggen?

DOOR SYLVIA VAN WAVEREN

Eigenlijk is er maar één steekhoudende reden om als pensioenfonds geld op duurzame wijze te investeren en dat is de overtuiging dat het op langere termijn leidt tot een hoger rendement. PGGM wil hierbij vooraan staan om maximaal van deze ontwikkeling te profiteren. Nadeel van in de voorhoede willen zijn, is dat er veel nog onbegane wegen betreden moeten worden. Toen PGGM de eerste schreden op dit pad zette, werd duurzaam beleggen met name in de financiële wereld nog gezien als een hype, als soft en idealistisch en zeker niet winstgevend. Maar PGGM heeft duurzaam beleggen eigenlijk altijd als iets heel vanzelfsprekends ervaren. Het aanbieden van een pensioenregeling voor huidige en toekomstige generaties heeft per definitie een duurzaam karakter.

Uitsluiting

Een van de belangrijke pijlers van PGGM's duurzaam beleggingsbeleid is al in de jaren tachtig van de vorige eeuw door de *board of trustees* vastgesteld. Het gaat om twee uitsluitingscriteria:

- PGGM belegt niet in landen waar de mensenrechten overduidelijk worden geschonden;
- PGGM belegt niet in ondernemingen die voornamelijk (meer dan 50% van de omzet) actief zijn

FOTO: HERMAN WOUTERS

in de wapenindustrie en -handel. Maar er zullen geen andere uitsluitingscriteria bijkomen. Uitsluiting als manier om invulling te geven aan het duurzame beleggingsbeleid is met name in de VS (*sin stocks*) lang populair geweest. Maar het nadeel van deze methodiek is dat je als institutioneel belegger steeds een waardeoordeel moet formuleren over de meest uiteenlopende ethische zaken en telkens weer moet beslissen waarom er wel of niet in een bepaalde sector of onderneming belegd mag worden. Bovendien kan bij niet investeren geen enkele invloed op de bedrijfsvoering worden uitgeoefend, dus ook niet om onzorgvuldig beleid juist ten goede te keren. Als aandeelhouder is deze mogelijkheid er wel. Een goed voorbeeld van actief aandeelhouderschap is dat PGGM met name belegt in ondernemingen met een lage aandelenkoers als gevolg van een ontoereikende corporate governance. Door een relatief groot belang in dergelijke ondernemingen te verwerven en actief te werken aan de verbetering van het corporate governance-beleid zal naar verwachting een uitstekend beleggingsrendement worden gerealiseerd. PGGM doet dit via de Engelse assetmanager Hermes in het Hermes Focus Fund.

'Beste van de klas'

Een tweede pijler van PGGM's duurzaam beleggingsbeleid is door de raad van bestuur als volgt geformuleerd:

- PGGM richt zich op landen en ondernemingen die staan voor duurzame toegevoegde waarde (sociaal beleid en milieu);
- PGGM richt zich op ondernemingen met een goede corporate governance, waarbij ondernemingen op basis van positieve criteria worden gerangschikt, de zogenaamde 'beste van klas'-aanpak.

In 2000 is een begin gemaakt met dit beleid vorm te geven door aan SNS Asset Management een mandaat te verlenen van €100 miljoen. Voordat SNS Asset Management werd geselecteerd, is er een langdurig selectieproces geweest. In die periode was duurzaam beleggen door institutionele beleggers zeker nog geen gemeengoed. Natuurlijk had PGGM wel ruimschoots ervaring met het selecteren van externe

managers, maar een duurzame manager selecteren was iets anders. Ten eerste waren er destijds lang nog niet zoveel aanbieders als nu, vooral niet die gericht waren op de institutionele belegger. Bovendien hebben alle aanbieders zo hun eigen systematiek en mate van 'strengheid' in hun screening van ondernemingen. Zeker een eerste keer was het dus lastig te bepalen welke aanbieder paste bij PGGM's principes en beleggingsbeleid. Nu dit proces een keer doorlopen is, wordt het gemakkelijker nieuwe duurzame externe managers te vinden. In 2003 is een manager geselecteerd voor de Amerikaanse markt.

Dialogo

PGGM's derde pijler van het duurzame beleggingsbeleid luidt als volgt: zorg dragen voor een voortdurende dialoog tussen aandeelhouders en de ondernemingen waarin PGGM belegt (de 'engagement'-aanpak). Om aan deze doelstelling invulling te geven is in 2001 Isis Asset Management ingeschakeld om een actieve en positieve dialoog aan te gaan met ondernemingen waarin PGGM belegt, met als doel deze ondernemingen aan te moedigen hun bedrijfsvoering op een duurzame leest te schoeien. Isis Asset Management maakt voor de Europese aandelenportefeuille van €5,5 miljard die

PGGM beheert, gebruik van de eigen Responsibility Engagement Overlay-aanpak (REO).

PGGM is erg enthousiast over deze methodiek. Ondernemingen worden gestimuleerd hun sociaal en/of milieubeleid aan te passen als hier onvoldoende invulling aan wordt gegeven. Niet door moraliserend te zijn en ondernemingen hier alleen maar op te wijzen, maar door ze via Isis Asset Management daadwerkelijk handvatten te bieden om het duurzame beleid te verbeteren. Een van de nadelen van deze methodiek is, dat het moeilijk is direct invloed van engagement te meten in een extra rendement in de portefeuille.

De grote uitdaging is nu om ook de interne portefeuillemanagers van PGGM, het screenen op duurzame criteria -naast financiële criteria- eigen te maken. Pas als dat het geval

Beloon als overheid duurzaam gedrag en duurzame initiatieven

is, kan er daadwerkelijk gesproken worden van een duurzaam beleggingsbeleid met betrekking tot de gehele portefeuille van PGGM.

Ons duurzaamheidsbeleid wordt voortdurend geëvalueerd. Zoals genoemd is daarbij een belangrijke uitdaging de ontwikkeling van onze eigen visie wat betreft de implementatie van duurzaamheidscriteria voor het interne portefeuillebeheer. Een randvoorwaarde hierbij is meer duidelijkheid over de wisselwerking tussen *outperformance* ('profit') en duurzaamheid ('people and planet'). Bovendien zal er, om duurzaam beleggen echt op een hoger plan te tillen, veel onderzoek moeten worden gedaan. PGGM ondersteunt verschillende initiatieven op dit gebied. Bijvoorbeeld door het oprichten (samen met Triodos bank en Mees Pierson) van Dutch Sustainability Research, een instituut dat onderzoek verricht naar de duurzaamheid van beursgenoteerde ondernemingen.

Stroomversnelling

De rol van de overheid is van groot belang voor het tot wasdom komen van het gedachtegoed omtrent duurzaamheid. Maar veel meer als een stimulerende dan als een wetgevende partij. Het denken in termen van *People Planet Profit* is nog relatief jong en dat is niet gebaat bij regelgeving die –hoe stimulerend bedoeld ook– innovatie, experimenten en onconventionele ontwikkelingen beknellen of vroegtijdig doen afbreken. Dus beloon als overheid duurzaam gedrag en duurzame initiatieven, en bedenk dat regel-

geving meestal wordt geïnterpreteerd als een ondergrens waar een organisatie zich aan dient te houden. Die perceptie zal niet leiden tot een extra impuls van de omvang en kwaliteit van duurzaam beleggen. Waar pensioenfondsen met hun van nature lange termijn horizon wel vaker –maar ook op het gebied van duurzaam beleggen– tegenaan lopen, is het korte termijn karakter van de politiek. Die blik reikt over het algemeen niet verder dan vier jaar en daarna kan de vlag er weer geheel anders bijhangen. Juist een onderwerp als duurzaam beleggen heeft tijd nodig om erachter te kunnen komen welke aanpak het best werkt en het meeste rendement oplevert.

PGGM gelooft in duurzaam beleggen en gelooft in het extra rendement dat het zal leveren. Gelukkig worden we daarin ook steeds vaker bevestigd door onderzoek en praktijkervaring. Voordeel van hierin voorop willen lopen, is dat we nu al behoorlijk veel kennis in huis hebben over dit onderwerp en ook weten waar we extern aanvullende kennis kunnen halen. Anderzijds is duurzaam beleggen een issue dat tot voor kort in de financiële wereld nauwelijks serieus werd genomen. Om daarbij een voortrekkersrol in te nemen vergt veel geduld en veel speurwerk naar de juiste partijen om mee in zee te gaan. Maar het lijkt erop dat die periode nu voorbij is, dus ontwikkelingen komen nu in een stroomversnelling.

De auteur is manager corporate governance & sustainable investments.

Ook klimaatbeleid moet duurzaam zijn

Het kabinet wil het voorzitterschap van de Europese Unie aangrijpen om een stevig internationaal klimaatbeleid neer te zetten voor de periode na 2012 ('post-Kyoto'). Het kabinet heeft daarbij een mondiale vermindering van de uitstoot van broeikasgassen van 30% in 2020 t.o.v. de uitstoot in 1990 voor ogen. Op de klimaatconferentie van de Verenigde Naties die half december in Argentinië wordt gehouden, zouden de eerste onderhandelingen over de post-Kyoto-afspraken kunnen starten. De ondernemingsorganisatie VNO-NCW en de Europese koepel UNICE pleiten voor een behoedzame aanpak.

DOOR FRITS DE GROOT

Bij de te ambitieuze doelstelling zoals die nu -hoe goed ook bedoeld- wordt voorgesteld, is het risico levensgroot aanwezig dat het draagvlak voor wereldomvattende klimaatafspraken in belangrijke industriële landen buiten Europa verder afbrokkelt. Dit zal de aanpak van het klimaatprobleem zeker niet ten goede komen. De enige manier om dit te voorkomen is het ontwikkelen van duurzaam klimaatbeleid met de nadruk op duurzaam. Een aanpak waarbij de elementen milieu, economie en sociaal in alle redelijkheid tegen elkaar worden afgewogen.

Balans

Internationaal klimaatbeleid is namelijk typisch een vorm van beleid waarbij de principes van duurzaamheid in praktijk kunnen en moeten worden toegepast. Bij duurzaamheid gaat het om de optimale afweging tussen milieu-, economische- en sociale belangen. Het milieubelang bij klimaatbeleid is duidelijk. Het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen waardoor -als alle berekeningen en voorspellingen correct zijn- een zo gering mogelijke verstoring van het klimaat zal

optreden. De economische component zit hem erin dat vergaande maatregelen om de uitstoot van broeikasgassen te beperken uitsluitend genomen kunnen worden door innovatieve en economisch goed renderende bedrijven,

Veel langhangend fruit is al geplukt

waarbij voor hen dan ook sprake moet zijn van een mondiaal *level playing field*.

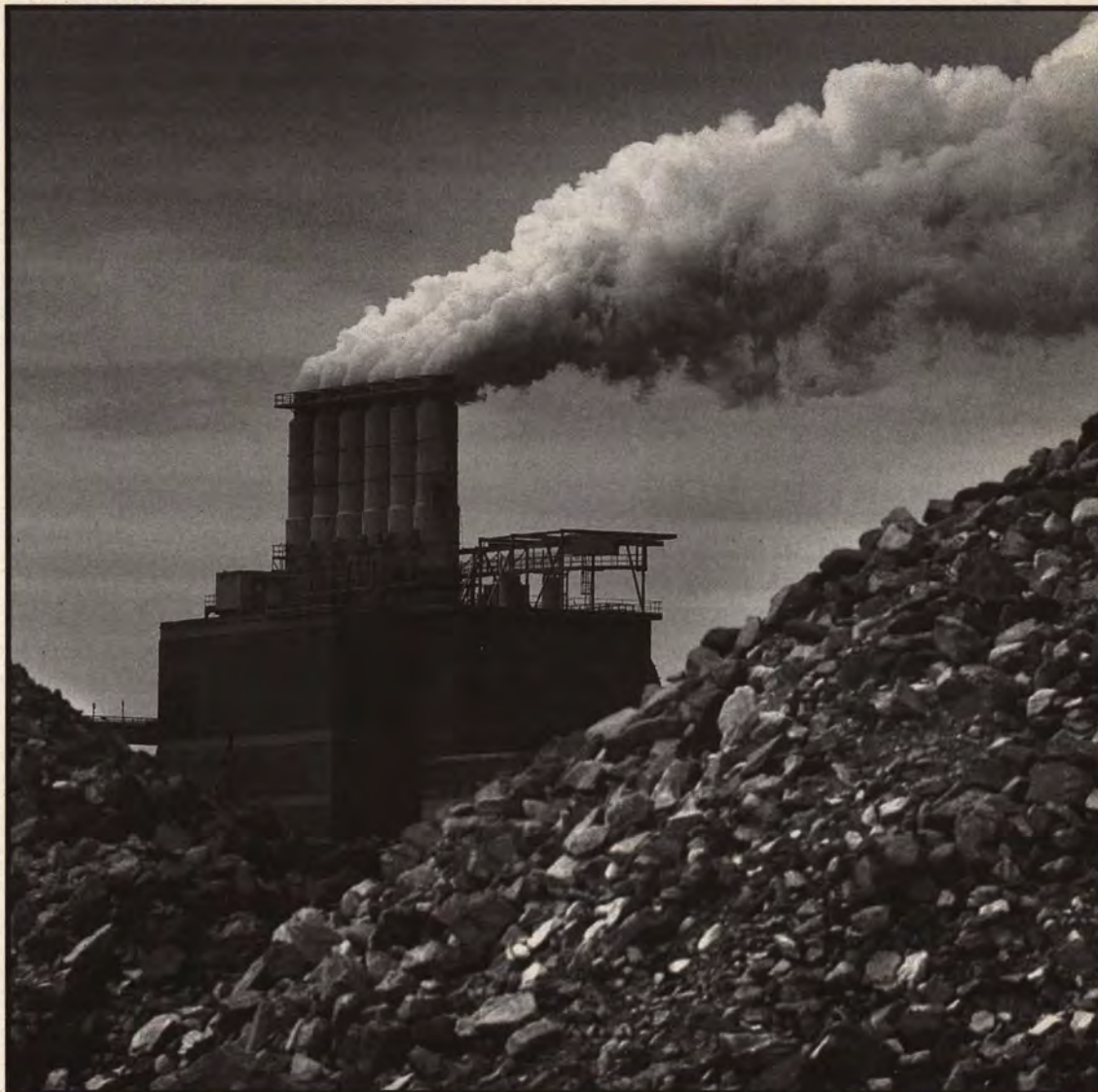
Reductiemaatregelen hebben vrijwel altijd betrekking op energiegebruik en energie-efficiency. Door het energiebesparingsbeleid in Nederland van de afgelopen 10-15 jaar is veel 'laaghangend fruit' al geplukt. De goedkope en eenvoudige maatregelen zijn allang getroffen. Verdere maatregelen grijpen vaak diep in productieprocessen in en kosten relatief veel geld. Dit kan alleen worden opgebracht wanneer concurrenten in andere landen vergelijkbare maatregelen moeten treffen. De sociale component volgt hier als het ware vanzelf uit. Bij een gebrekkig *level playing field*, bijvoorbeeld als gevolg van een solistisch klimaatbeleid in Europa, zullen industriële bedrijven sneller geprikkeld worden om hun productie buiten Europa te brengen. Dit leidt tot extra werkloosheid die door de maatschappij niet zal kunnen worden opgevangen. Het overhevelen van productie naar minder CO₂-efficiënte fabrieken buiten Europa heeft ook nog het effect dat de CO₂ emissies aldaar onevenredig zullen toenemen, wat weer een ongunstig effect heeft op het klimaatprobleem.

Hoe ernstig de gevolgen van een verstoring van het klimaat ook mogen zijn, steeds zal bij de aanpak de balans gevonden moeten worden tussen milieu, economie en de sociale impact. Wanneer de balans ontbreekt, zal het uiteindelijke gevolg als een boemerang op ons afkomen.

Ambitieuze reductiepercentages

VNO-NCW maakt zich grote zorgen over het niet duurzame karakter van het huidige en het toekomstige internationale klimaatbeleid. Het wereldomvattende Kyoto-verdrag uit 1997 wordt eigen-

FOTO: HERMAN WOUTERS

lijk alleen in Europa serieus genomen. Dat is om ten minste twee redenen vreemd. Ten eerste omdat in Europa maar zo'n 25% van de totale CO₂-uitstoot in de wereld plaatsvindt. De uitstoot buiten Europa is 75%, met de Verenigde Staten met een uitstoot van zo'n 33% als de absolute koploper. Ten tweede omdat de effecten van klimaatverandering in eerste instantie vooral buiten Europa zullen optreden en daar ook het hardst zullen aankomen. De huidige Kyoto-systematiek met absolute reductiepercentages voor industriële landen (emissieplafonds) werkt niet, omdat het er niet voor zorgt dat de reducties plaatsvinden daar waar zij het goedkoopst zijn en de economie zo min mogelijk schaden. Een volgend klimaatverdrag, dat vanaf 2012

moet gaan functioneren, zal qua aard en architectuur daarom heel anders moeten zijn. Innovatie en snelle verspreiding van (nieuwe) technologie zullen centraal moeten staan. Daarbij hoort samenwerking op wereldschaal voor het ontwikkelen van nieuwe energieconversietechnologieën en overdracht van kennis hierover. Voor het al te uitbundig uitroepen van ambitieuze reductiepercentages is voorlopig even geen plaats. Omdat de industriële landen die nu juist aan boord gehaald moeten worden dan opnieuw zullen afhaken en een verduurzaming van het internationale klimaatbeleid dan verder weg is dan ooit.

De auteur is secretaris milieuzaken ondernemingsorganisatie VNO-NCW.

GRENZEN AAN DE GROEI:

Sociale en duurzame mondiale vrijhandel

In veel westelijke EU-lidstaten zijn hervormingen van de verzorgingsstaat noodzakelijk. Inkomsten en uitgaven met betrekking tot pensioenen, gezondheid en verzorging zijn uit balans. Ook de diverse kosten van de sociale uitkeringen moeten naar beneden door het oneigenlijk gebruik terug te dringen. Meer eigen bijdragen en verantwoordelijkheid zijn onafwendbaar ongeacht de grotere concurrentie door EU uitbreiding of globalisering. Het moment is gunstig om deze al lang noodzakelijke hervormingen in liberale richting door te zetten. In de oude EU-lidstaten wordt eveneens hard gewerkt aan verbetering van concurrentiepositie door verlaging van belastingen, uitkeringen, lonen (werktijdverlenging zonder betaling), flexibilisering van arbeidsmarkt, *outsourcing* en vooral innovatie. Mijns inziens zijn deze hervormingen ontoereikend om het prijsverschil met ontwikkelingslanden te overbruggen.

DOOR ERICH HELFFERICH

De EU-markt is een gemeenschappelijke markt met nationaal sterk verschillende levensstandaards, sociale, ecologische en belastingwetgeving en daarmee samenhangend verschil in productiekosten. Na de recente uitbreiding zijn deze verschillen aanzienlijk groter geworden, maar de verwachting is dat ze hanteerbaar zijn en naar elkaar toe zullen groeien. Op dit moment valt er geen gelijke gemeenschappelijke wetgeving af te spreken; wat voor de een te hoog is, is voor de ander te laag en omgekeerd. Er is hooguit een acceptabele bandbreedte overeen te komen. De verwachting is dat complementaire arbeidsverdeling en samenwerking tussen dure en goedkope EU-landen groei zullen geven en grote, tijdelijke frictie op de arbeidsmarkt en een prijs van het gemeenschappelijk exportproduct die kan concurreren op de wereldmarkt. Voor liberalen is een en ander een goede aanloop tot vrije wereldhandel met open buitengrenzen van de EU.

Democratisch tekort

Liberalen moeten zich echter realiseren dat sociale en groene tegenkrachten hun successtory mogelijk hebben gemaakt. Elke vrije markteconomie zal bij democratische verhoudingen uitgroeien tot een sociaal en ecologisch gereguleerde markteconomie. Het marktliberalisme heeft echter een democratisch tekort. De burger kiest niet bewust voor het overboord zetten van sociale, milieu- en diervriendelijke aspecten uit het productieproces, noch voor de ruimte vretende niet te stoppen groei, noch voor vrije wereldhandel als die gepaard gaat met groeiende werkloosheid. Deze zaken zijn de uitkomst van verborgen, achterliggende economische mechanismen die door het eigenbelang van betrokkenen worden aangedreven. De som van alle individuele keuzes hoeft geen algemeen belang op te leveren. Correctie blijft een overheidstaak! Op de wereldmarkt is het democratisch tekort groter dan in de EU: marktliberalisme heeft hier vrij spel; maatschappelijke tegenkrachten zijn moeilijker te mobiliseren en door het ontbreken van een wereldoverheid hobbelt mondiale regelgeving achter ongewenste ontwikkelingen aan. Op een ontoereikend gereguleerde wereldmarkt worden kostenfactoren, die niet aan de klant kunnen worden doorberekend maar van belang zijn voor de kwaliteit van het leven, door concurrerende ondernemers uit het productieproces gezet. Op een sociaal en ecologisch gereguleerde EU-markt kunnen deze factoren voor een deel binnenboord gehouden worden. Zo is de reductie van de CO₂-emissie op Europees niveau te regelen, maar op mondiaal niveau zijn niet alle landen tot ondertekening van het Kyoto-voorstel te bewegen. Ook de historisch gegroeide liberale overtuiging dat economische groei uiteindelijk ook welvaart bij de armen brengt, is niet zonder meer te transfereren naar de wereldmarkt. Ook hier geldt: successen in het verleden behaald bieden geen garantie voor de toekomst. Grenzen aan de groei kondigen zich alom aan, waardoor een Westers welvaartsniveau voor ontwikkelingslanden niet is weggelegd.

FOTO: HERMAN WOUTERS

Optimale concurrentie

De EU zal economisch pas op de plaats moeten maken en voorrang moeten geven aan de ontwikkelingslanden. Regionale economische zones van landen in een overeenkomstig of complementair ontwikkelingsstadium -vergelijkbaar met de uitgebreide EU- zijn een voorwaarde voor een meer zelf gekozen ontwikkeling. Een Afrikaanse vrijhandelszone met buitengrenzen die beschermen tegen niet vooruitgang brengende handel, krijgt steeds meer aanhang bij ontwikkelingsonderzoekers. Zo'n zone geeft minder westerse dominantie en minder verstoring van de eigen sociaal-culturele ontwikkeling, terwijl westerse steun vooral voor vrede en beter bestuur kan doorgaan.

De huidige bijna autonome groei moet plaats maken voor selectieve groei en krimp, voor het Westen met het accent op welzijn en voor ontwikkelingslanden op welvaartsstijging. De EU moet haar voornemen de meest concurrerende economie van de wereld te worden, vervangen door een streven naar optimale concurrentie, leidend tot een model voor duurzame economie dat acceptabel en haalbaar voor ontwikkelingslanden is.

De PvdA spreekt zich in haar concept-manifest uit voor een sociaal en ecologisch gereguleerde markteconomie en tevens voor mondiale vrijhandel door afbraak van handelsbarrières. Dit zonder zich af te vragen wat er aan de buiten-

grenzen moet gebeuren. Bij open EU-grenzen worden we de komende decennia op steeds meer terreinen geconfronteerd met ondermaatse prijzen die voortvloeien uit voor ons onacceptabel lage levensstandaards. Oneerlijke mondiale concurrentie draagt bij aan banenverlies, geeft permanente frictie op de arbeidsmarkt, veroorzaakt druk op onze standaards met betrekking tot collectieve uitgaven, lonen, arbeidsvoorwaarden en sociale voorzieningen en resulteert in onzekerheid en sociale onvrede. Open EU-grenzen verhinderen bovendien een voorttrekkersrol met betrekking tot milieu, dierenwelzijn, ruimtelijke ordening, selectieve groei en krimp in duurzame richting. We worden gedwongen mee te doen aan een niet zelf gekozen wedstrijd.

Abnormale footprint

Alle lopende West-Europese hervormingen gaan uit van vrijhandel, hetgeen het denken over alternatieven verhindert. Om te beginnen is het nodig vrijhandel niet langer als zaligmakend te beschouwen. Het taboe op protectie moet vervangen worden door gerechtvaardigde protectie tegen ondermaatse prijzen, die hier werkloosheid veroorzaken. Dit zolang behoorlijke sociaal-ecologische regelgeving vanuit de WTO ontbreekt.

Op de wereldmarkt zijn wij te duur en zij te goedkoop: een structureel probleem voort-

vloeiend uit een totaal verschil in levensstandaard en een gezamenlijk probleem dat om een handelspolitiek vraagt die voor beide partijen aanvaardbaar is. Minder intensieve wereldhandel en stimulering van regionaal verbonden productie en consumptie kan problemen voorkomen. De Europese handel bestaat voor 70% uit interne handel. Het lijkt wenselijk dat het daarbij blijft. Regionaal verbonden consumptie en productie geven bovendien minder transport. Veel internationaal transport wordt t.z.t. onrendabel door hoge duurzame energieprijzen.

In het kader van een gemeenschappelijk overeengekomen handelspolitiek moeten wij allereerst onze ontwrichtende subsidies op agrarische export afschaffen en de productie van graan, melk, suiker, rundvlees beperken tot de interne EU consumptie. Verder is het een positieve ontwikkeling dat Westerse ondernemers hun exportproductie naar het afzetgebied verplaatsen, als tenminste de productie voor de consumptie binnen de EU niet meeverhuist. Export uit ontwikkelingslanden naar rijke landen moet minder als zaligmakend voor hun ontwikkeling gezien worden. Deze export betreft veelal grondstoffen of goederen met weinig toegevoegde waarde, die onderdeel van onze abnormale footprint zijn. Belangrijker is dat hun productie van goederen met toegevoegde waarde voor eigen consumptie -vooral de voedingsmiddelenindustrie- op gang komt. Onze bijdrage daartoe zit in de overheveling van onze exportproductie. Dat geeft investeringen, overdracht van techniek en werkgelegenheid.

Van achterstand naar voorsprong

De komende tijd zal blijken dat ondanks de in de EU in gang gezette hervormingen en verbeteringen van de concurrentiepositie het banenverlies groter zal zijn dan de winst aan nieuwe banen. Ter voorkoming van sociale onrust zullen we maatregelen moeten nemen tegen import van ondermaats geprijsde producten. Na al onze inspanning om tot prijsverlaging te komen zijn quotering en importhefing alleszins gerechtvaardigd, zeker als we de opbrengst als ontwikkelingshulp overboeken, omdat we ze beschouwen als achteraf geheven sociale- en milieukosten. Om te voorkomen dat de hele operatie concurrentiepositieverbetering uitdraait op bezuinigingen op uitkeringen en lonen, omdat ondernemers en managers ongrijpbaar zijn, moeten nationaal en Europees met alternatieven ter beperking van ontwrichtende vrijhandel komen. In z'n algemeenheid zijn gerichte importaccijn-

zen aan de buitengrenzen van de EU ter voorkoming van onfaire concurrentie even gerechtvaardigd als de algemeen geaccepteerde binnenlandse accijnzen ter sturing van de consumptie. Nu algemeen ingezien wordt dat subsidies het verkeerde antwoord op te lage landbouwprijzen waren, kunnen beide fiscale maatregelen gelijktijdig ingezet worden door accijnzen te heffen op ondermaatse agrarische producten van binnen- of buitenlandse herkomst en daarmee duurzame, dier-, milieu-, landschapvriendelijke productie een kans te geven. De inkomsten dienen voor de ontwikkeling van duurzame landbouw en voor een verlaging van de btw ter compensatie van de hogere prijzen van duurzame producten en van niet duurzame producten met accijnzen. Een hogere prijsvorming van de duurzame producten kan dan ongestoord op de vrije markt plaatsvinden. Een lager agrarisch inkomen door exportverlies door afschaffing van subsidies moet door een hogere prijs op de Europese markt goedgemaakt worden. De hogere prijs voor de duurzame producten sluit tevens aan bij de nieuwe gezondheidstrend waarbij veel en goedkoop vervangen wordt door minder en beter. Een verstandige consument kan quitte spelen. De directe inkomenssteun ter vervanging van de aan productie gekoppelde steun kan kleiner worden en daarmee de EU-landbouwpost. Extra verdiensten komen uit aanwijsbare natuur- of landschapszorg.

Met bijvoorbeeld een CO₂heffing op industriële import kan de EU haar huidige kosten gevende energiebesparingen en duurzame energiebeleid voortzetten en uitbreiden zonder haar concurrentiepositie te schaden en tegelijk met deze gelden duurzame energieopwekking in ontwikkelingslanden financieren. Daarmee preludeert de EU op ondertekening van het Kyoto-akkoord met haar CO₂-emissieplafond en verhandelbare emissierechten. Mondiaal bekijkt iedere ondernemer t.z.t. wat voor hem het voordeligst is: kopen/verkoop van emissierechten, fossiele energiebesparing of duurzame energieopwekking. Met de aankoop van vrijkomende emissierechten is duurzame energieopwekking in ontwikkelingslanden te financieren. Een achterstand wordt omgezet in een voorsprong.

Kortom: importhellingen aan de buitengrenzen van de Europese Unie kunnen een goede zaak zijn, zolang we op WTO-niveau niet voor elkaar kunnen 'krijgen' wat redelijk is.

De auteur is agrarisch onderwijskundige.

Giftige lobby

De *Financial Times* had eind maart' twee berichten over de chemielobby van de regering-Bush die verontrustend zijn voor iedereen die de volksgezondheid en het milieu is toegedaan. De eerste kopte 'Amerikaanse diplomaten lobbyen bij EU om chemische regelgeving', de tweede 'VS sluiten deal over Montreal-protocol'.

DOOR YVES ENGLER

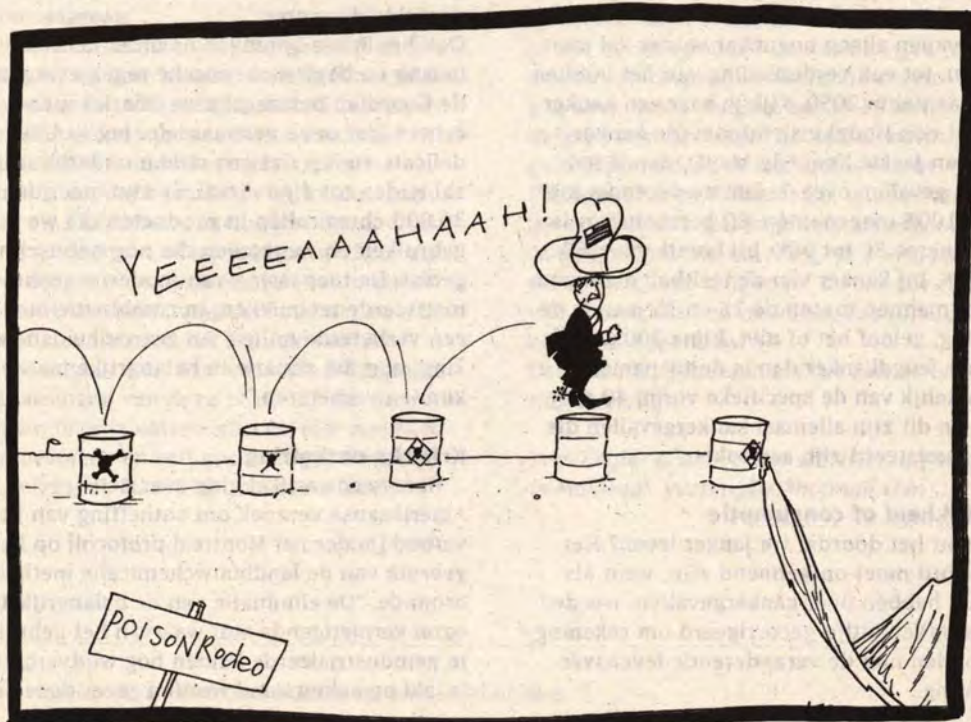
De *Financial Times* berichtte: "Colin Powell, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, heeft Amerikaanse diplomaten opdracht gegeven om bij Europese regeringen te lobbyen tegen omstreden plannen van de Europese Commissie voor nieuwe reguleringen van de chemische industrie."

Disproportioneel

Waarom maakt Powell zich zo druk? "Brussel [de EU] wil bedrijven dwingen om zo'n 30.000 chemische stoffen bij een nieuwe instelling te melden en aan te tonen dat de chemicaliën die ze produceren en gebruiken ook veilig zijn." Daarbij "vereisen gevaarlijke chemicaliën een speciale vergunning die wordt afgegeven onder condities die bepaald zijn door de lidstaten en het Europese parlement. De Commissie betoogt dat deze maatregelen noodzakelijk zijn omdat zo'n 10.000 chemicaliën die tegenwoordig worden gebruikt, op geen enkele wijze gereguleerd zijn." Het Europese standpunt klinkt niet onredelijk. Althans, als je geen chemische onderneming bent. Want daarvoor, zegt Powell, "betekenen de voorstellen een kostbaar, disproportioneel belastend en complex systeem van regelgeving waaraan moeilijk, zo niet onmogelijk kan worden voldaan. De Amerikaanse export voor de meeste industrieën, die tientallen miljarden dollars belooft, zou worden aangetast door de nieuwe politiek."

Kankerepidemie

Powell is niet van gisteren, dus geeft hij in zijn opdracht aan de Amerikaanse diplomaten aan dat zij bij hun gelobby bij Europese politici moeten zeggen dat "wij [bedoelt hij de chemi-

sche industrie?] volledig achter de Europese inspanningen staan om de volksgezondheid en het milieu te beschermen" maar dat "de [ontwerp]wet nog niet duidelijk is en bovendien eist van lidstaten, fabrikanten en exporteurs dat zij moeten voldoen aan een uitzonderlijk ingewikkeld, kostbaar en belastend regime." Niemand wil een ingewikkeld systeem van regelgeving, maar als je er tien- zo niet honderdduizenden sterfgevallen en handicaps mee kunt voorkomen, is het misschien toch wel een goed idee.

Een artikel in de *Canadian Press* licht toe: "Synthetische chemicaliën in lucht, water, voedsel en leefmilieu zijn de belangrijkste oorzaak van een rampzalige kankerepidemie die 41% van de Canadese mannen zal treffen en 38% van de vrouwen. Aldus een onderzoek dat gisteren bekend werd gemaakt."

"De [Canadese kanker-]golf is nog dramatischer indien bezien over een langere periode: in 1921 was kanker doodsoorzaak bij 6,6% van de mannelijke en 8,6% van de vrouwelijke sterfgevallen, op dit moment belooft dat 27,4% bij de mannen en 23,1% bij de vrouwen, aldus het onderzoek."²

Volgens dr. Samuel Epstein van het Instituut voor Volksgezondheid van de University of Illinois School en voorzitter van de Coalitie ter Preventie van Kanker "is er de afgelopen decennia sprake van een uitbarsting tot epidemische proporties van het aantal gevallen van kanker, dat inmiddels elke tweede man en een op de drie vrouwen treft. Nog verontroostender is het huidige inzicht dat het aantal gevallen alleen nog maar verder zal toenemen, tot een verdubbeling van het huidige hoge aantal in 2050. Kijk je naar een kanker als het non-Hodgkinslymfoom (de kanker waaraan Jackie Kennedy stierf), dan is het aantal gevallen over de laatste decennia met bijna 100% toegenomen. Bij hersentumor is de toename 80 tot 90%, bij borstkanker 60 tot 65%, bij kanker van de teelbal, met name onder mannen tussen de 28 en 35 jaar, is de stijging, geloof het of niet, bijna 300%. Kijk je naar jeugdskanker dan is de toename, afhankelijk van de specifieke vorm, 40 tot 50%. En dit zijn allemaal kankergevallen die niet gerelateerd zijn aan roken."

Erfelijkheid of consumptie

"Komt het doordat we langer leven? Het antwoord moet ontkennend zijn, want als we het hebben over kankergevallen, worden de aantallen altijd gecorrigeerd om rekening te houden met de veranderende levensverwachting.

Heeft het wellicht te maken met erfelijke factoren? In het geheel niet. Er is geen enkele aanwijzing dat de erfelijke eigenschappen van de mensheid de afgelopen veertig, vijftig jaar zijn veranderd. Vet eten dan? Er is weinig bewijs dat vet de kansen op kanker vergroot. In de Mediterrane landen is de consumptie bijzonder vet, met name door olijfolie, die tot veertig procent van het dieet kan uitmaken. Maar het aantal gevallen van kanker, met name de reproductieve vormen, is laag. Er zijn wel sterke aanwijzingen van een correlatie tussen de consumptie van dierlijke vetten en sommige vormen van kanker. Maar dat wijst er alleen maar op hoezeer die vetten al besmet zijn met een grote hoeveelheid industriële, chemische en petrochemische carcinogenen."³

Groei- en leerproblemen

En kanker is niet het enige gevaar. Danielle Knight bericht dat "giftige chemicaliën die de industrie overal in de Verenigde Staten in het milieu loost, mogelijk debet zijn aan de mysterieuze uitbarsting van groei- en leerproblemen, waarschuwt een rapport dat hier 7 september publiek werd gemaakt". Het is daarbij niet verbazingwekkend dat "als je kijkt naar de 25 Amerikaanse gebieden waar de meeste giftige emissies plaatsvinden, gezamenlijk meer dan 46% van het totaal, dat de Afro-Amerikaanse inwoners in 14 van de 25 gebieden daarbij boven het landelijke gemiddelde scoren."⁴

Ook het Britse koningshuis onderkent het belang en bepleit chemische regelgeving. In de *Guardian* beklagt prins Charles zich erover "dat onze verwaardelozing van het delicate stelsel dat ons milieu onderhoudt, zal leiden tot zijn verval. Er zijn meer dan 30.000 chemicaliën in producten die we gebruiken en weggooien die nog nooit zijn getest. De toepassing van moderne geautomatiseerde technieken, in combinatie met een verbeterde milieu- en gezondheidsbewaking, zou die situatie in belangrijke mate kunnen verbeteren."⁵

Kritieke ontheffing

Het tweede artikel ging over het Amerikaanse verzoek om ontheffing van het verbod [onder het Montreal-protocol] op het gebruik van de landbouwchemicalie methylbromide. "De eliminatie van de belangrijkste ozon-vernietigende stof waarvan het gebruik in geïndustrialiseerde landen nog wijdverbreid is, zal op achterstand worden gezet door het

toestaan van tijdelijke 'kritieke ontheffingen' voor de Verenigde Staten en tien andere landen.⁶ Die 'kritieke ontheffingen' zijn voor de Verenigde Staten wezenlijk. Het *Environmental News Network* bericht "dat onder de nieuwe overeenkomst elf ontwikkelde landen uitzonderingsbepalingen hebben verkregen op de volledige eliminatie tot een totaal van 13.438 ton methylbromide in 2005. De elf landen zijn Australië (145 ton), België (47), Canada (56), Frankrijk (407), Griekenland (186), Italië (2133), Japan (284), Portugal (50), Spanje (1059), het Verenigd Koninkrijk (129) en de Verenigde Staten (8942)."⁷ U vraagt zich wellicht af wat methylbromide is? Global Response geeft de volgende definitie: "Methylbromide is een pesticide die gebruikt wordt om velden te steriliseren voordat er gewassen worden geplant zoals aardbeien en tomaten. Het kleurloze en reukloze gas wordt geïnjecteerd in de grond en vernietigt alle levende organismen. In zulke 'dode grond' wordt de aanplant des te afhankelijk van synthetische chemicaliën."⁸ Methylbromide is bijzonder giftig, het is volgens het Amerikaanse Environmental Protection Agency een 'Klasse 1 Acuut vergif'. Tot de bekende gevolgen van blootstelling behoren hersenbeschading, aantasting van het zenuwstelsel, de longen, nieren en lever en de dood. Boeren en omwonenden klagen bij beperkte blootstelling vaak over duizeligheid, uitputting, spierpijn en verwarring."

Alternatieven

Je zou dus denken dat het gebruik noodzakelijk is, waarom zouden boeren zichzelf en ons anders aan dergelijke risico's blootstellen? Dat is dus niet zo. Global Response: "Het VN Methyl Bromide Technical Options Committee, dat bestaat uit 68 wetenschappers uit 23 landen, concludeert dat er alternatieven bestaan of bijna uitontwikkeld zijn voor 90% van de toepassingen van methylbromide." Wetenschappelijk stafmedewerker Jamie Liebman van het Pesticide Action Network stelt vast dat "voor alle belangrijke toepassingen van deze pesticide om de bodem te ontsmetten, succesvolle voorbeelden bestaan van een goede oogst, zowel in de Verenigde Staten als in andere landen,

zonder gebruik van methylbromide. Nederland verbood methylbromide in 1992, Denemarken, Zweden, Noorwegen en Finland volgden in 1998. Deze landen verbouwen, net zoals Zwitserland en Duitsland, met succes aardbeien, tomaten en andere gewassen zonder dat er methylbromide aan te pas komt."

Oeganda

Als een arm land als Oeganda in staat is om het gebruik van het ozon-vernietigende giftig methylbromide, met name voor de bloemteelt, in 2007 volledig uit te bannen, dan moet een rijk land als de Verenigde Staten daar toch zeker toe in staat zijn. Maar zoals *Fox News* bericht, heeft "de regering-Bush zich de afgelopen drie jaar verzet tegen of getracht afzwakking of uitstel te vinden voor elke multinationale poging tot een vermindering van gevaarlijke chemicaliën."⁹ Dat is deels te wijten aan de weerzin van de regering-Bush tegen alles wat een mondiaal karakter heeft (de uitzonderingen op het bijzonder succesvolle Montreal-protocol kunnen leiden tot ondermijning van internationale samenwerking op ander duurzaam vlak, waartegen Bush geen enkel bezwaar heeft). Maar belangrijker is ongetwijfeld het gegeven dat "chemicaliën negen procent uitmaken van de wereldhandel"¹⁰

Conclusie

Bedrijven lozen dagelijks twee tot vijf nieuwe chemicaliën in het milieu, nauwelijks getest op veiligheid.¹¹ De wereldwijde productie van chemische stoffen is enorm gegroeid, van 1 miljoen ton in 1930 tot 400 miljoen ton vandaag.¹² En ook al wordt er geld gepompt, aldus Zac Smith van de *Ecologist*, "in biotechnologie, nanotechnologie en allerlei ander high-techonderzoek, de campagne om een keer te geven aan, laat staan inzicht te krijgen in" de causale relatie van chemicaliën en de volksgezondheid nog niet eens begonnen.¹³ Dat ook niet gebeuren als het aan de regering-Bush ligt.

Yves Engler is activist en schrijver, hij woont in Montreal. yvesengler@hotmail.com

Allan Varkevisser
en
Christiaan de Vries

Het milieubeleid kan alles bereiken wat het wil

Vraaggesprek met Wim Hafkamp

Wim Hafkamp is milieueconoom en houdt zich bezig met de interacties tussen milieu en economie. Daarbij gaat het om heel uiteenlopende onderwerpen, variërend van het combineren van economische en ecologische modellen tot het strategische milieubeleid van ondernemingen. Hij heeft hiertoe econometrie gestudeerd en bezet sinds 1990 een bijzondere leerstoel Milieu- en Natuurstudies aan de Katholieke Universiteit van Brabant. Deze wordt deels door milieuoorganisaties gefinancierd. Daarnaast werkt hij bij KPMG-Milieu, onderdeel van de adviespool van het bekende accountantsconglomeraat. In zijn inaugurele rede van november 1990 aan de Katholieke Universiteit van Brabant schetste hij kort de contouren van de schone economie. Reden genoeg om met hem eens van gedachten te wisselen over de relatie tussen economie en milieu.

CdV: *Zou je een typering willen geven van het karakter van de verwevenheid die je in je inaugurele rede in positieve zin signaleert tussen economie en overheid op het punt van milieu?*

W.H.: De achtergrond van mijn uitspraken over deze verwevenheid ligt allereerst in het feit dat ik meen dat de particuliere sector het niet zonder de collectieve sector kan stellen. Ze zijn met elkaar verweven, er is geen hiërarchie. We kunnen niet zonder onderwijs en gezondheidszorg, we kunnen misschien zonder kunst, maar dan komen we zeker te leven in een verschralende wereld. Zo is er een aantal onderwerpen dat je kan noemen waarvoor het bestaan van de collectieve sector noodzakelijk is. Maar laten we als voorbeeld eens het verpakkingenconvenant nemen. Dit bestaat nu zo'n drie jaar en iedereen die zich op afstand bevindt van het convenant, zegt: 'Zie je wel, er gebeurt eigenlijk niets'. En dat terwijl er ontzettend hard gewerkt wordt! Zeker van de kant van de bedrijven. Maar er spelen natuurlijk belangen, commerciële belangen en dat maakt het er niet altijd makkelijker op. Ik denk, aannemende dat het zo is dat processen op deze

manier werken, dat een deel van de irritatie voortkomt uit het feit dat we deze jaren weliswaar zijn begonnen met deze aanpak, maar er te weinig voor wordt gezorgd, zeker van de kant van de overheid, dat er ook regelmatig een behoorlijk beeld naar buiten wordt gepresenteerd. En daar moet aan toe worden gevoegd dat je feitelijk geen goed referentiepunt hebt: Wat is eigenlijk 'veel', wat is eigenlijk 'goed' in zo'n proces? Is het nou goed wat er met zo'n cfk-actieprogramma gebeurt, is dat een succes? Of moeten we meer naar de milieuoorganisaties luisteren die zeggen dat we achterlopen op het uitgestippelde pad en ons voortdurend wijzen op wat er allemaal onder 'niet te vermijden' gebruik van cfk's wordt bijgeschreven?

Een dergelijk gemis zag je terug in de discussie over het Nationaal Milieu Beleidsplan (NMP), bij de vraag of de doelstellingen uit het NMP nu wel of niet gehaald worden. Mijn stelling is dat de doelstellingen heel behoorlijk worden gehaald en dat het milieubeleid succesvol is geweest in de afgelopen jaren. Je ziet dat voor de milieuproblemen waarvoor in termen van uitstoot van stoffen criteria zijn gesteld, de doelstellingen worden gehaald. Er zijn een paar

uitzonderingen. Eén daarvan is de CO2 uitstoot, de broeikasdiscussie, en de andere is het brandstofverbruik bij verkeer en vervoer. Maar dat zijn ook bij uitstek velden waarbij je met een sectoraal geformuleerd milieubeleid niet voldoende kunt bereiken. Daar moet het dan ook komen uit de zogenaamde externe integratie, uit het meenemen van de milieudoelen in andere beleidsvelden, zoals Verkeer en Waterstaat en Economische Zaken. Dat is wat nu duidelijk in het vizier komt. Ik zal mijn stelling nog wat aanscherpen: milieubeleid kan alles bereiken wat het wil.

A.V.: Zou de negatieve houding kunnen voortkomen uit het feit dat men wel ziet dat er iets gebeurt, dat burgers wel worden voorgelicht en dat zij tot ander gedrag worden gestimuleerd, maar dat men ergens in het achterhoofd het idee blijft houden dat de belangrijkste vervuulende activiteiten gewoon doorgaan. Als ik namens mezelf spreek, dan zie ik afspraken tot stand komen, maar ik zie ook dat de bedrijven vooral de neiging hebben om zich eraan te onttrekken, uitwijkgedrag vertonen. Zeker op de terreinen waar het er op aan komt.

W.H.: Maar dat is natuurlijk niet onbegrijpelijk. Meestal zijn er forse belangen mee gemoeid. In alle gevallen waarin je van partijen –of dat nu reizigers of consumenten of huishoudens of bedrijven zijn– vraagt om de dingen anders te doen, stuit je op weerstanden.

Jouw opmerking verwijst er naar dat het juist met de integratie van milieudoeleinden nog niet zo wil lukken. De echte vragen weten we nog niet goed te stellen, laat staan dat we ze weten te beantwoorden. Jouw vraag gaat in de richting van het WRR-rapport dat pas in verschenen. Ik ken de inhoud alleen uit de berichten erover in de krant, maar de strekking ervan lijkt te zijn dat het tijd wordt dat 'echte' keuzes worden gemaakt, dat we duidelijker dienen te zeggen wat we bedoelen met duurzame ontwikkeling en er naar handelen. Dat zie ik dus als een oproep in de richting van wat ik de externe integratie noemde. Het gaat dan ook om de opname en verwerking van milieudoeleinden, óók in de beleidsaanpak van de andere relevante departementen.

Ik ben een keer op een avond in Tilburg geweest waar Minister Alders optrad om zijn milieubeleid van de afgelopen 4 jaar te verdedigen. Voor een zaal met studenten, jonge socialisten, belangstellenden en mensen van milieuorganisaties. Hij werd daar de hele avond zo'n beetje weggejoeld. Het was niet om aan te zien. En dan zie je hoe Alders de mouwen opstroopte en het debat aanging met iedereen die iets te kankeren had. Maar waar gingen die kankerpartijen over? Over Schiphol, over de energietax, over onderwerpen waar de Minister van VROM per definitie te weinig in te brengen heeft. Dat is waar 'm de 'cognitieve dissonantie' van de burger vooral in zit. Die denkt

immers: 'Ik moet van alles doen voor het milieu, maar die dijkverbreding van Rijkswaterstaat gaat gewoon door.' Het is moeilijk je er steeds van bewust te zijn dat de overheid geen 'eenheid' is. Daar werken ook verschillende mensen en er is sprake van verschillende krachten op verschillende terreinen. Verschillende krachten worden hierbij ook vertegenwoordigd op en door verschillende departementen. Daar zitten dus de echte fricties. Volgens mij is het dan ook de taak van de politieke partijen en van de politiek om de eenheid te creëren en het denken over economie en milieu en de relaties tussen de verschillende beleidsterreinen weer boven water te halen. Ik zeg niet dat je bij Verkeer en Waterstaat en bij EZ alleen nog maar milieudoelen zou moeten nastreven, maar er moet worden nagedacht over nieuwe benaderingen, nieuwe richtingen die het mogelijk maken dat milieueffecten naar behoren worden verdisconteerd en milieuproblemen worden aangepakt.

CdV: Het is de stelling van Dick Tommel dat EZ pertinent ongevoelig is voor een beleidsbenadering waarin ook daadwerkelijk milieuproblemen verwerkt zijn.

W.H.: Economische Zaken is een departement dat sterk de sectorbelangen verdedigt, vooral die van het internationaal georiënteerde en exporterende bedrijfsleven. En vanuit die belangenbehartiging zijn ze meestal tegen dingen en zelden ergens vóór. Als ze ook eens ergens voor zouden zijn, dan zou je tenminste ergens over kunnen debatteren.

A.V.: Het vraagstuk wordt in termen van 'of-of' gesteld. Ben jij van mening dat het inderdaad geïntegreerd kan worden? Dat er dus geen belangentegenstellingen meer bestaan die zodanig uitwerken dat bijvoorbeeld uitbreiding van Schiphol altijd voorrang krijgt boven milieubelangen.

W.H.: Als je het op korte termijn bekijkt, zijn er natuurlijk altijd belangentegenstellingen. Bijvoorbeeld als je nu nee zegt tegen iemand die klaar staat om een of ander groot project onder handen te nemen, dan druist dat in tegen zijn belang. Óók als je zou beweren dat het voorgenomen project niet zo'n goed idee is omdat het echt anders kan.

[...]

Dit geldt volgens mij ook voor Schiphol, voor mainport Rotterdam en voor de Betuweroute. Daar doet zich hetzelfde voor. Er wordt 7 miljard geïnvesteerd, maar er zijn rapporten over de werkgelegenheid die gepaard gaat met de Betuweroute en die cijfers vallen ontzettend tegen. Daar moet ook het sommetje worden gemaakt: als je economische ontwikkeling wilt en werkgelegenheid, is dát dan het middel om het te krijgen. Want als ik de baas van de haven Rotterdam zou zijn, zou ik zeker zeggen dat de Betuwelijn er moet komen. Ten eerste hoeft ik het zelf niet te betalen, ten tweede is het een route naar het achterland. Alle grote

transporteurs in Nederland vinden dat de Betuweroute er moet komen, want het vrachtvervoer over de weg op de lange afstand in Europa zou in de toekomst weleens veel moeilijker kunnen worden en dan is het handig om zo'n verbinding te hebben. Maar als je er zelf in zou moeten investeren, als ze zelf een contract zouden moeten aangaan over de benutting van de capaciteit van die route, dan geven ze waarschijnlijk niet thuis. Bij mijn weten ligt er niet één letter of intent met een vervoerder of belader om de capaciteit van de Betuweroute werkelijk te gaan benutten.

A.V.: Ik bedoelde toch meer het milieu. In je inaugurele rede heb je het ook over de Tragedy of the Commons: de bossterfte, de aantasting van de ozonlaag. De collectieve goederen, waar geen prijs voor bestaat, worden door de werking van economisch systeem genegeerd en aangetast.

W.H.: OK, dan ga ik verder. In een economie waar de infrastructuur (collectief goed met prijskaartje) al niet bij de gebruiker in rekening brengen, wordt het natuurlijk heel moeilijk om de (in geld uitgedrukte) negatieve milieueffecten die ontstaan door aanleg en gebruik van die infrastructuur, wèl in rekening te brengen. Een milieusparende economie is heel goed denkbaar. De tegenstelling bestaat vooral omdat we nu eenmaal zo'n systeem hebben dat al die milieueffecten met zich meebrengt, om daar uit los te komen moet je een aantal heilige huisjes omver werpen. Dat zijn vooral dingen die wij als van 'God gegeven' ervaren. Gratis toegang tot infrastructuur bijvoorbeeld. Maar ook andere zaken, zoals het recht om hetgeen we niet nodig hebben weg te gooien. En het automatisme waarmee we milieukwaliteitsnormen gaan oprekken zodra ze grenzen stellen aan economische activiteiten. Dat betekent onder meer dat je activiteiten als gasboringen op de Waddenzee moet kunnen verbieden. Het onmiddellijke strategische belang van olie- en gasexploratie daar weegt niet op tegen de milieurisico's die daarmee gepaard gaan. Je moet nee kunnen zeggen, zelfs of juist als je schrikt van de normen die je zelf hebt opgelegd.

CdV: Mij lijkt hier sprake van een contradictie, namelijk dat zolang je het begrip consumptie zelf niet hebt geproblematiseerd, er voortdurend geproduceerd zal worden. Je kunt het ook omkeren, hier is mijns inziens sprake van een voortdurende cirkelbeweging.

W.H.: Maar ik heb daar geen probleem mee. Wat mij betreft hoeft consumeren, noch produceren geproblematiseerd te worden. Ik heb een iets andere lijn van denken daarover, we hebben de neiging om het te problematiseren omdat we de milieu-aspecten die er mee samenhangen – uitputting van grondstoffen, emissies van vervuilende stoffen en afvalverwerking – onaanvaardbaar vinden. De vraag

is of deze effecten, zoals jij beweert, één op één verbonden zijn met productie en consumptie. Jij stelt dat de zeef wel enigszins kan worden gedicht, maar dat uiteindelijk de uitputting van de hulpbronnen toch blijft doorgaan en we met een toenemende afvalberg blijven zitten. Dat is nu juist een materialistische benadering waar bijvoorbeeld de marketeers in onze samenleving ruim voorbij zijn. Die hebben allang door dat mensen er helemaal niet op uit zijn zoveel mogelijk spul per te besteden gulden te krijgen. Men is uit op zoveel mogelijk tevredenheid en zoveel mogelijk verrassing of zoveel mogelijk geluk, zekerheid of mensen eigenlijk merkartikelen kopen. Mensen blijken daar extra geld voor over te hebben, ze willen weten waar ze aan toe zijn. De marketeers zeggen dat het er vroeger om ging of je überhaupt iets kon maken. Later in de jaren twintig en dertig zijn we overgestapt op de massaproductie, het moest efficiënt en goedkoper. Nog wat later, in de jaren vijftig zijn we toe gegaan naar een wat meer hedonistische benadering, een product moest goed zijn, allerlei eigenschappen hebben. Maar het ging nog steeds om het tastbare product. De laatste twintig jaar is daar het niet zo tastbare gedeelte van het product bijgekomen, bijvoorbeeld uitstraling, vertrouwen, gevoel. Ik zeg altijd dat mensen het beste zoveel mogelijk dure designspullen kunnen kopen. Daar zit een groot aandeel van immateriële dienstverlening in, weinig materiaal en het gaat bovendien lang mee. Het heeft waarde als artefact. Ik denk dat de uitdaging nu ligt in de vraag hoe je dit kunt beïnvloeden.

[...]

Kijk, bedrijven zijn nu volop bezig om het op milieugebied beter en beter te doen en dat is niet alleen een kwestie van het efficiënter maken van productieprocessen en van minder emissies van stoffen en minder afvalstoffen. Zijn zijn ook met hun productontwerp bezig en stellen zich vragen als: hoe doen we het over de hele 'life-cycle' heen? Maar zij zijn wel allemaal bezig vanuit het gegeven van de concurrentie op de markt, ze zijn allemaal bezig de beurswaarde van de onderneming te maximaliseren. En hebben ook een wereldbeeld waarin dat past: ook de concurrent wil altijd meer en beter.

[...]

De economische instrumenten van het milieubeleid zijn ook nog steeds veelbelovend. Ik denk dat er ook altijd plaats zal blijven voor het hele traditionele instrumentarium van geboden en verboden. Het is deze mix die er in de toekomst anders uit kan gaan zien. Voor wat betreft het economisch instrumentarium is de discussie over energieheffing en de ecotaks interessant. Die heffing is heel goed mogelijk, zeker als deze in één internationaal verband wordt ingevoerd. Uiteindelijk zijn er voor al die economische processen twee indicatoren waaraan je de milieu-impact kunt

afmeten. Dat zijn brandstofverbruik en waterverbruik. Als je weet hoe energie- en waterintensief een bepaald proces is, dan heb je een goede indicator voor het overall-effect. Dan hoef je nauwelijks nog te weten hoeveel emissies van antimoon of hoeveel koolwaterstoffen er mee gepaard gaan. Voor water geldt hetzelfde als voor energie. Iedereen denkt maar dat hij of zij het recht heeft om grondwater op te pompen, in hoeveelheden die niet te beschrijven zijn. Heineken en de andere biermakers haalden tot voor kort voor elk flesje bier dat zij produceerden een hoeveelheid van 12 flesjes water uit de grond. In de zuivelindustrie wordt 6 keer zoveel water gebruikt als er melk wordt geproduceerd. En dan heb ik het nog niet eens over de hoeveelheden proces- en spoelwater die in de industrie, met name de chemie, warden gebruikt. Dat zijn enorme hoeveelheden en dat heeft dan ook gevolgen voor de grondwaterstand, voor de natuur, voor de gebieden die verdrogen. Daar zou je iets aan kunnen doen door een heffing op verbruik. Energie, althans brandstoffen, is daarvoor zeker geschikt want dat is een mooie stroom die je vanaf bijvoorbeeld de raffinaderij kunt volgen, bij grondwater ligt dat iets moeilijker.

We hadden het over welke andere economische ontwikkeling denkbaar is in verband met producten en diensten. Daar valt best iets bij te bedenken. De vraag is echter of je het vanuit de overheid zou moeten benaderen. Wat belangrijk is en wat ik duidelijk zie, is dat in bedrijven en bij consumenten nogal wat verandert. Terwijl bij de overheid – Verkeer en Waterstaat en EZ – het denken over economische ontwikkeling en over infrastructuur altijd maar hetzelfde liedje blijft.

De externe integratie moet op gang komen en de vraag is hoe en wat er dan allemaal kan veranderen. Men gaat ervan uit dat de bestaande infrastructuur de goede is en dat we die nodig hebben om de competitieve Nederlandse economie van de volgende eeuw te ontwikkelen. Maar het is de vraag of het *dé*ze infrastructuur zal zijn waarmee je de concurrentiestrijd in de volgende eeuw kunt volhouden. En deze vraag wordt niet gesteld.

Het zijn niet alleen de politici en de ambtenaren die zijn vastgeroest in het denken over infrastructuur. Ook aan de aanbodkant – de leveranciers van wegen, tunnels en bruggen – is men in business om altijd maar meer van dezelfde infrastructuur aan te leggen. Als project A klaar is moet project B komen enzovoorts. Men houdt dus samen een soort van professioneel circuit in stand.

Zo kan het dus niet langer. Bij een duurzame ontwikkeling veranderen de aard en de doeleinden van de infrastructuur. De elektronische snelweg komt bijvoorbeeld in zicht, maar ik denk dat er een soort van angst heerst een grote infra-

structurele investering te plegen in zaken die niet zo zichtbaar en tastbaar zijn. Toch denk ik dat het meer die kant op moet: telecommunicatie en informatietechnologie. Helaas blijft men ook in die sector aan de aanbiederskant vooralsnog te veel stilzitten. Men denkt te weinig na over de kansen om een alternatieve infrastructuur aan te bieden. Onze infrastructuur is voor een deel groen, maar die kan ook allerlei andere kleuren hebben. De lieden die voor de zwarte en de grijze infrastructuur opkomen, voor asfalt en staal en beton, maken momenteel de dienst uit. En de vraag is hoe dat te veranderen valt. En dat heeft ook weer alles te maken met milieu, werkgelegenheid en dus met sociale zekerheid. Voor mij is dit het echte debat en dat wordt op dit ogenblik niet gevoerd, zeker niet in de politiek.

A.V.: Je constateert een gebrek aan een integrale benadering in de politiek. Kan je daaruit niet afleiden dat duurzame ontwikkeling nog steeds niet de betekenis heeft gekregen die het zou moeten hebben?

W. H.: Klopt! Eigenlijk is omtrent duurzame ontwikkeling het denken niet verder gekomen dan wat de milieumensen en de milieuministers denken. Voor de anderen is het op z'n best een vijfblaadje van waarachter zij hele andere dingen presenteren: het traditionele economische groei-recept, met soms een groen randje. Maar onze aspiraties zijn misschien wel erg groot. We zijn 6 jaar geleden begonnen met het introduceren van het begrip duurzame ontwikkeling, dat is vervolgens overal omhelsd als de 'oplossing' voor de relatie milieueconomie. We realiseren ons te weinig dat het gaat om een geweldige omwenteling. Ik meen echter dat een ander denken over infrastructuur een belangrijke bijdrage zal kunnen leveren in de overgang naar een duurzame ontwikkeling. We zijn soms te veel geneigd over een duurzame ontwikkeling te denken vanuit alleen het milieu. We staan voor de oplossing van het milieu vraagstuk en zoeken daar nu een economische ontwikkeling bij. Je zou het natuurlijk ook kunnen omdraaien en nadenken over economische ontwikkelingsprocessen, welke verschillende richtingen daarin mogelijk zijn en in welke mate je dan in staat bent om de milieuproblemen op te lossen.

Om de 25ste jaargang van *Idee* te vieren, wordt dit jaar in ieder nummer een oud artikel opnieuw gepubliceerd. Dit artikel verscheen in september 1994.

Dit is een ingekorte versie van het artikel. Het volledige interview is te lezen op www.d66.nl.

De afbeelding is een tekening van een man met een camera en een vlag, die wordt ondersteund door een andere man. Het is een satirische afbeelding die verwijst naar de Amerikaanse interventie in Irak.

DUURZAAM EN DEGELIJK

Terug van vakantie de post doorgeploegd. Daarbij zat een bericht van de gemeente waarin werd aangekondigd dat ons glas en papier niet langer in de daarvoor bestemde kratten bij de voordeur wordt opgehaald, maar dat we het gescheiden afval naar verzamelplekken moeten brengen, naar 'brengparkjes' (echt waar!).

Mijn moeder is 83 en woont bij mij om de hoek in een appartementencomplex waar beneden in containers alle afval naar zijn aard gesorteerd kan worden gedeponeerd. Mijn moeder is slecht ter been en niet sterk, dus kan zij met kleine hoeveelheden tegelijk milieubewust van haar overschotten af, net als een paar honderd andere ouderen in haar woonoord. Ook zij heeft de brief van de gemeente gekregen. Haar brengparkje ligt een forse tippel gaans met leeg glas en oud papier naar de overzijde van een drukke weg. Het resultaat laat zich raden: zij heeft -met haar ganse omgeving- besloten dat het mooi is geweest met het milieu.

Volgens mij is het voor de overheid niet zo hachelijk om verdergaande maatregelen in te voeren ter bescherming van het milieu. Ook niet als daar veel geld mee gemoeid is. Dat kost politici geen stemmers. Efficiënt en met respect omgaan met de rijkdommen van moeder aarde is ons op het lijf geschreven. Dat zit in onze duurzame en degelijke Nederlandse genen. Het bijbels rentmeesterschap. Terwijl ik dit schrijf weerkaatsen de zonnepanelen op het dak van mijn overbuurman hinderlijk mijn werkkamer in. Hij is ook vast geabonneerd op groene stroom, terwijl hij toch een verstandige econoom is. Het gaat om het idee. We zijn dol op recyclen, sterker nog, we geven gloednieuw meubilair met speciale schildertechnieken de aanblik zojuist van de vuilnisbelt te zijn weggeplukt. We kijken met gepast afgrijzen naar reportages over slinkende regenwouden, afkalvende ijskappen, uitstervende diersoorten. De korenwolf verhindert met zijn ogenschijnlijk nietig bestaan profijtelijke projecten. We betalen zonder moren de verwijderingsbijdrage en kopen zuinige apparatuur, daartoe aangezet onze eigen Loes Luca. We houden batterijtjes apart en onze liefde voor de fiets is een bloeiende branche. Zonder dat ding kunnen we niet met vakantie heb ik de afgelopen weken weer kunnen constateren; hoog op het dak van de auto, op de drager met apart -geheid Nederlands- nummerbord.

In dat licht is de berichtgeving over het voornemen van de minister de petfles af te schaffen op zijn zachts gezegd opmerkelijk. Net als de arbo-wetgeving die in mijn gemeente het ophalen van papier en glas in de weg staat. Of het rioolrecht dat in de gemeentelijke belastingen een steeds prominentere rol speelt.

In de Nederlandse identiteit zit het milieubewustzijn wel goed. We houden van de natuur, van groen en koeien in de wei. We willen scharreleieren en vlees van doodgeknuffelde varkens. Ik kocht laatst een brood in plastic dat er precies uitzag als bruin papier. Verkoopt waarschijnlijk beter. Maar we worden in de steek gelaten door een overheid die doet alsof wij anders zijn. Of we hebben gekozen voor de file en de spuitbus. Die niks doet aan Schiphol en grof profiteert van alle verbruikte benzine. Op die manier worden we ontslagen van het dreigend schuldgevoel over onze kerosineverslindende zomerse uitstapjes en de iedere winter weer verder stukgetrappelde Alpenflora. Het is hier ook wat krap. Marten Toonder zei het laatst: 'Nederland heeft geen natuur, Nederland heeft alleen milieu'.

Balkenende's luchtballon

DE DRIJVEREN ACHTER HET NORMEN- EN WAARDENDEBAT

De reactie van Balkenende en de zijnen op de uitkomst van het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) over normen en waarden, verhult de motieven waar dit debat werkelijk om draait. Wat zijn achter de coulissen van het publieke debat de belangen die op het spel staan in het normen- en waarden-debat?

DOOR WERNER DE GRUYTER

Volgens de conservatieven is onze samenleving terechtgekomen in een woelige zee. Onze culturele normen en waarden staan namelijk op het punt te vervagen door golven van (multiculturele) pluriformiteit. Eerwraak, homohaar, hoofddoek en een reeks aan incidenten leidden ertoe dat Jan Peter Balkenende terecht kwam in het vaarwater van Pim Fortuyn. De CDA-voorman creëerde met zijn presentatie het beeld dat onze waarden en normen zouden aanmeren in een veilige haven. Een kleine analyse prikt deze illusie door. Het antwoord dat het kabinet Balkenende formuleert op het normen en waarden probleem is

Terugverlangen naar de illusie van veiligheid

driedelig: het kabinet zal het debat over normen en waarden in Nederland blijven stimuleren, zal door strenge handhaving het goede voorbeeld geven en zal proberen de burger zijn eigen verantwoordelijkheid te laten nemen. Leidt dit, zoals de premier ons doet geloven, werkelijk tot een normatieve verandering in ons gedrag?

Verleidelijke schijnoplossingen

Uit het proefschrift *Inflatie van geweld* van juriste Egelkamp blijkt dat onze perceptie over onze onveiligheid de laatste 25 jaar als gevolg van het uitvergrooten van incidenten en angstgevoelens in de pers zich neerwaarts ontwikkeld heeft. Er is een atmosfeer ontstaan waarin elk incident aan een structurele oorzaak verbonden wordt. Een moord door een leerling van een VMBO-school leidt meteen tot een debat over het mislukken van het VMBO-concept. De mishandeling van een dief in een supermarkt leidt meteen tot een debat over de teloorgang van normen en waarden in onze samenleving. Door de gechargeerd gepresenteerde werkelijkheid overschatten veel mensen de ernst van geweld in onze omgeving. Het is daarom niet vreemd dat mensen terug gaan verlangen naar een tijd waarvan ze de illusie hebben van veiligheid. Het ontstaan van het normen en waarden debat past in deze trend.

De gecreëerde atmosfeer biedt voor politici de kans om hun machtsbasis te vergroten door simpele oplossingen te formuleren voor de complexe problemen rondom veiligheid. De roep om strengere straffen en meer blauw op straat heeft zich binnen de afgelopen twintig jaar vertaald in een uitbreiding van het politieapparaat met meer dan 30%. De capaciteit is sinds 1985 maar liefst toegenomen met 260%! Kennelijk wordt er door de politiek, de media en het publiek gedacht: hoe harder de straf, hoe veiliger de samenleving. Terwijl bijvoorbeeld de situatie in de VS toch tot de ultieme relativisering zou moeten leiden dat repressie niet automatisch leidt tot meer veiligheid. Amnesty International geeft als voorbeeld Canada, het land waar het aantal moorden met 40% daalde pas nadat de doodstraf daar in 1976 werd afgeschaft. Intussen zwijgen de politieke hardliners wijselijk over de bevindingen uit de kabinetsnota *Criminaliteitsbeheersing* uit 2001, waarin staat vermeld dat de uitbreiding van de capaciteit van de afgelopen jaren zich niet vertaald heeft in 'een navenante stijging van het aantal

ophelderingen'. Het is een interessante vraag of een politicus regeert vanuit eigen belang of vanuit landsbelang?

Door de werkelijkheid eenzijdig te presenteren spelen de media en politici direct in op ons onbehagen. De Duitse socioloog Ulrich Beck verwoordt datzelfde onbehagen, als de beangstigende gedachte dat onze relatief rustige welvarende en goed georganiseerde omgeving door een (kleine) verandering uit evenwicht gebracht kan worden – bijvoorbeeld door de gevolgen van immigratie, terrorisme, globalisering of rampspoed. Zo registreert bijvoorbeeld het NOS Journaal naar aanleiding van een valse bommelding op Amsterdam Centraal, uitsluitend reacties van omstanders die het verband leggen met een terroristische dreiging. Door dit incident te koppelen aan het ongrijpbare probleem van terrorisme zitten we –als kijker– op het puntje van onze stoel. Als een ware cliffhanger eindigt dit item van

het NOS Journaal als we een omstander horen zeggen: "Het komt nu wel heel erg dichtbij..."

Om te weten hoe het afloopt heeft de kijker geen keus dan te wachten op de volgende episode van deze spannende serie. De scheidslijn tussen nieuws en amusement is niet eenduidig te trekken.

Wat is het probleem?

In tegenstelling tot wat de conservatieven beweren, hoeven we ons niet druk te maken over de normvervaging. Zo concludeert de Wetenschappelijke Raad in het normen- en waardenrapport bijvoorbeeld, dat een gemeenschappelijk besef van waarden en normen over het algemeen aanwezig is in Nederland. Egelkamp constateert in haar proefschrift dat onze perceptie van het begrip criminaliteit aan inflatie onderhevig is. Verbaal geweld werd bijvoorbeeld 20 jaar geleden als een lichte overtreding beoordeeld en wordt nu als misdrijf gezien. Onze beschaving staat niet op het punt te verdrinken als gevolg van een steeds groter gebrek aan normen en waarden, maar ons tolerantieniveau voor wat wij ervaren als hinderlijk gedrag is gedaald. Vanuit sociaal-psychologisch oogpunt vervagen sociale normen in een samenleving per definitie niet, ze veranderen alleen constant afhankelijk van de omstandigheden. Zo

waren bijvoorbeeld de sociale normen omtrent seksualiteit in de crisisjaren van de vorige eeuw, een periode van extreme schaarste, totaal tegenovergesteld aan de zestiger jaren, een periode van economische voorspoed, amper dertig jaar later. Oudere generaties zijn altijd opgegroeid met een andere set van normen en waarden en hebben daarom niet voor niets meer moeite met de mores van vandaag dan jongere generaties. Daar komt nog bij dat onze huidige samenleving wordt gekenschetst door relatief snelle veranderingen als gevolg van de invloed van de vergrijzing, het multiculturalisme, de rol van de communicatietechnologie, de effecten van globalisering, de steeds grotere invloed van de EU, aftakeling van de welvaartsstaat etc. Het is dan ook niet de eerste keer in de geschiedenis dat de echo van normvervaging weerklinkt over ons land en zeker niet de laatste keer. Vanuit dit

perspectief is het geklaag over normen en waarden samen te vatten als de moeite die veel mensen hebben met het accepteren en begrijpen van (zichtbare) veranderingen in hun leefomgeving als gevolg van de dynamische omstandigheden. De politicus, die zijn machtsbasis vergroten wil, is dus niet onverstandig bezig wanneer hij of zij de maatschappelijke realiteit simplificeert en een bepaalde omstandigheid uit het verleden idealiseert.

Onze perceptie van het begrip criminaliteit is aan inflatie onderhevig

Electoral goudmijn

Normoverschrijdend gedrag laat zich niet begrenzen door het voeren van een debat, of repressie (zoals het nu is voorgesteld) en al helemaal niet door een oproep om de 'eigen verantwoordelijkheid' te nemen. Deze, door het kabinet, geformuleerde antwoorden zullen het gedrag van de man op straat niet beïnvloeden. Waar draait dit debat dan om? Het gaat om het in stand houden van de associatie tussen normen en waarden en Jan Peter Balkenende in de beeldvorming, dit is het belangrijkste politiek strategische wapenfeit van de CDA-leider. Het bracht hem de electorale overwinning, nadat Pim Fortuyn, die op de achtergrond gesteund werd door de christen-democraten, het succesverhaal van Paars vernietigde. In een tijd waarin angst (vooral na 11 september 2001)

het gedrag van groepen mensen bepaalt, zijn mensen op zoek naar een leider die richting kan geven. Het is dan ook niet voor niets dat de strategen achter de Amerikaanse president, bij de komende verkiezingen, hun leider zullen positioneren als de 'commander in chief', het draait niet om de gemaakte politieke blunders maar om het reduceren van de heersende angstgevoelens.

De huidige premier formuleerde, met zijn oproep tot herstel van 'normen en waarden', als het ware voor veel mensen het tegengif voor een snel veranderende omgeving. De

CDA-stuurman gaf daarmee in een woelige tijd richting aan de kiezer om af te koersen op het rustige vaarwater. Daarmee is het normen- en waardendebat in dit jaargetijde de electorale goudmijn van de premier.

Maar als het electoraat niet uit rationele motieven stemt, dan is de hamvraag: draait het in de politiek om het formuleren van antwoorden op gevoelens, of om het creëren van genuanceerde oplossingen voor concrete problemen?

De auteur is sociaal psycholoog.

Pleidooi voor een staatsmonopolie voor hard drugs

Harddrugs zijn slecht voor de volksgezondheid, daar is ieder weldenkend mens het over eens. Maar het verbieden van de consumptie ervan heeft nooit gewerkt, werkt nu niet, en zal ook nooit werken.¹ Er zijn nu eenmaal altijd idioten die drugs willen consumeren en daar (heel) veel geld voor over hebben. Lichtgelovige politici als minister Donner (CDA) willen dat niet snappen, en denken dat een 100%-controle op Schiphol echt werkt. Het feit dat als drugs niet dan op een andere manier komen, komt blijkbaar niet bij hen op.²

DOOR THIJS VAN STEVENINCK

Emily van de Vijver en Erik Dees pleiten voor een liberalere visie op verboden drugs, zowel voor softdrugs als voor harddrugs.³ Zij wijzen tevens op diverse inconsequenties in het soft-drugsbeleid, zoals de 'achterdeurproblematiek' van de coffeeshops. Als liberaal ben ik tegen de meeste verboden, zo ook hier. Hun betoog is, zonder het met zoveel woorden te zeggen, vooral gericht op softdrugsbeleid. Ik zou hun betoog willen doortrekken naar een ander expliciet onderscheid: tussen wat werkt en wat niet werkt. Dat betekent ook harddrugs toestaan, maar wel onder zeer strikte voorwaarden.

Drugs bestaan

Een verbod is schadelijk voor veel partijen. Voor gebruikers in consumerende landen, voor niet-gebruikers in producerende landen, voor koeriers, en voor doorvoerlanden. De enige partijen die er beter van worden, zijn de traditionele drugsmafia en -in toenemende mate- het internationale terrorisme. Zou de politiek vergeten zijn hoe de 'Drooglegging' (een alcoholverbod) in de VS de echte Mafia heeft gecreëerd? Zodra het over harddrugs gaat, wordt het ook politici van relatief liberale Nederlandse partijen als VVD, D66, de PvdA en Groen Links te veel. En dat is niet onbegrijpelijk: het gaat hier om veel gevaarlijker stuff dan een 'onschuldig' jointje. Ik wil harddrugs (zoals heroïne en cocaïne) niet legaliseren zodat ze bij elke drogisterij vrijelijk verkocht kunnen worden, maar er een *staatsmonopolie* van maken. De hoge kosten van de meeste drugs worden alleen veroorzaakt door het feit dat ze illegaal zijn, dus de kosten hoeven geen beletsel te zijn. Mijn voorstel is niet nieuw⁴, maar sommige elementen ervan bij mijn weten wel. Onder het huidige beleid van repressie leidt ieder 'succes' (zoals wanneer de douane een partij drugs onderschept) tot een onmiddellijke stijging van de prijs (hoe groter de partij des te sneller), waarna het aanbod weer toeneemt. In zo'n situatie is het enige alternatief om, via voorlichting, proberen de vraag in te dammen. De praktijk heeft geleerd dat dit onvoldoende werkt, tenzij de aartsengel Gabriël er in slaagt de slechte drugsdealers op hun gemoed te werken zodat ze banketbakker, straatveger of fietsenmaker worden. Dugs bestaan en kunnen ten slotte niet worden onuitgevonden (een lelijke vertaling van het mooiere Engelse 'deinvented').

Gedachtenexperiment

Het uitgangspunt dat drugs ter plekke in een *opvangcentrum* door de overheid verstrekt worden, en dat er streng toezicht wordt gehouden op de *onmiddellijke consumptie* neemt een essentiële plaats in mijn voorstel in. De praktijk heeft geleerd dat een verslaafde er alles aan zal doen te scoren, zelfs als hij⁵ zich aan de grootste 'vernederingsen' zal moeten onderwerpen. Elke consumptie zal dus zonder morren zijn paspoort laten zien en zijn naam laten registreren. De prijzen zullen in één klap instorten, omdat de klanten van de illegale leveranciers geen belangstelling meer hebben. Zo wordt de handel in harddrugs onmiddellijk onrendabel gemaakt.

Laten we eens analyseren –als gedachtenexperiment– wat er zou gebeuren en op welke gebieden.

1. Het enige –en grootste– nadeel is dat de drugsconsumptie waarschijnlijk zal toenemen. Daar staan twee compenserende effecten tegenover. Drugs zijn geen 'verboden vrucht' meer, waardoor het niet meer 'cool' is om het eens uit te proberen. Bovendien vallen dealers als bron voor andere verslaafden weg.
2. De staat kan de prijzen bepalen door de drugs in Colombia of Afghanistan tegen kostprijs in te kopen, of zelf te gaan verbouwen. Net zoals legale ondernemingen hun whiskey in Schotland inkopen, sigaretten in de VS, en sigaren in Cuba. De drugs zullen met een kleine winstmarge –een soort accijns– verkocht kunnen worden. Die winstmarge mag niet te hoog zijn, want dan lonkt het illegale circuit van aanvoer weer.
3. De gebruikers hoeven geen exorbitante bedragen meer neer te leggen voor een bovendien onbetrouwbaar product. Integendeel, de verstrekte drugs zijn in staatslaboratoria door gecertificeerde analisten onderzocht. Bovendien kan verstrekking onder medische begeleiding plaatsvinden, waardoor het gebruikersrisico (overdoses) veel kleiner wordt. Verslaafden kunnen –onder deskundige begeleiding– afkicken.
4. De overlast voor de niet-drugsconsumenten neemt in één klap af. Drugsconsumenten hoeven hun genotsmiddelen niet meer in de illegale sector te kopen en ze hoeven geen autoradio's meer te stelen of zich te prostitueren (misschien kan dát argument het CDA ooit nog eens overtuigen!) om de niet-marktconforme hoge prijzen daar te betalen. Ze kunnen hun drugs gewoon tegen faire –officieel vastgestelde– prijzen kopen van de overheid.
5. De drugstoeristen uit de ons omringende landen kunnen in Nederland geen drugs meer kopen, simpelweg omdat ze geen Nederlands paspoort kunnen laten zien. Jacques Chirac zal dus niet bang meer hoeven zijn dat zijn landgenoten en *masse* richting Nederland verdwijnen. Ze zullen hun *drogues* gewoon in de *banlieus* blijven kopen, tenzij natuurlijk Frankrijk ons systeem zou overnemen.
6. De staat krijgt een veel beter overzicht van wie zijn klanten zijn. Aan eventueel te kwetsbare onderdanen (kinderen, zwangere vrouwen) kan bescherming geboden worden. Minderjarigen kunnen worden uitgesloten van het kopen van drugs bij de overheid. Zij zijn zo weinig koopkrachtig dat ze voor de bestaande bendes niet interessant zijn. Volwassenen zouden hun heil moeten zoeken in het buitenland, omdat de handel in Nederland niet meer winstgevend zou zijn en dus zal verdwijnen. Misschien kunen wij de Fransen gaan verwijten dat ze een narcostaat hebben!
7. De politie kan zich nu dus weer concentreren op het boeven vangen (lees inbrekers, verkrachters, moordenaars, kinderlokkers, mensensmokkelaars, valsemunters, enz.). Het cellentekort zal als sneeuw voor de zon verdwijnen. Het gerechtelijk apparaat raakt niet zo snel meer overbelast. Volgens Laetitia Griffith heeft 5% van alle misdrijven in Nederland een opium-achtergrond, en heeft maar liefst 25% van alle onvoorwaardelijke detentiejaren betrekking op opiumwetzaken.⁶
8. De energie die veel mensen nu stoppen in het ontwijken van de politie of het elimineren van de concurrentie kan dan productief worden aangewend om welvaart te scheppen. De bolletjesslikkers zijn inmiddels bekend, maar wie weet dat sommige smokkelaars zelfs hun honden⁷ bolita's laten slikken?
9. Volgens sommige tegenstanders van mijn plan is er een constante hoeveelheid mis-

daad in deze wereld. Het legaliseren van bepaalde wetsovertredingen zou dus andere misdadige overtredingen uitlokken. Ik geloof niet dat dit waar is: de beste manier om misdaad te creëren is door veel economische activiteiten te verbieden. Als zij toch gelijk hebben, kunnen we misschien het beste andere relatief onschuldige consumptie-artikelen als drop, cola of cashewnoten gaan verbieden.

10. De producerende- en doorvoerlanden raken een belangrijke bron van criminaliteit kwijt, zodat de samenleving daar niet meer ontwricht raakt. Het Amerikaanse leger hoeft geen cocaïnevelen in Colombia meer te vernietigen, en zo het milieu te vergiften. Het is een volstrekte illusie om, zoals Boris Dittrich doet, voor te stellen dat legale gewassen winstgevender kunnen worden dan cocaïne.⁸ Als ontwikkelingshulp ooit werkt dan zeker niet op deze manier. De kosten aan politieagenten, Orionvliegtuigen op Curaçao, containerscanners in Rotterdam, en 'walradars' op de Nederlandse Antillen en Aruba kunnen uitgespaard worden, want de gedaalde prijzen maken de handel niet meer interessant. De opbrengsten van deze bezuinigingen kunnen weer worden gebruikt om de normen van het Groei- en Stabiliteitspact te halen (en wie kan daar tegen zijn?).
11. Mocht een dergelijk systeem wereldwijd ingevoerd worden, zullen veel terroristische organisaties (zoals Al Qaeda) naar een andere bron van inkomsten moeten uitkijken. Misschien is dit nog het beste argument om zelfs de VS te overtuigen van het heilloze van hun *War on drugs*.

De auteur is econoom. Zijn woonplaats wordt overspoeld door drugs uit Colombia. De enige drugs die hij zelf gebruikt zijn koffie, rode wijn en –als het erg warm is– koud bier.

Noten

1. Zie Jan Pleus en Rolf Schöndorff, 'Drugs legaliseren', *Economie voor Jou*, *NRC Handelsblad*, 23 maart 1996, zie www.nrc.nl.
2. 'Schipholteam onderschept steeds minder cocaïne', www.nu.nl, 23 juli 2004.
3. Emily van de Vijver en Erik Dees, 'Drugs, samenleving en beleid: de nuchtere visie', *Idee*, juni 2004, blz. 45-48.
4. De Amerikaanse econoom Robert Barro (door sommigen gezien als toekomstig Nobelprijswinnaar) heeft hier eerder voor gepleit in *Business Week* van 13 maart 2000.
5. Waar hij (zijn) staat, kan uiteraard ook 'zij' ('haar') gelezen worden.
6. Laetitia Griffith, 'Drugsbeleid – Zoete geur, bittere smaak', website van de VVD, www.vvd.nl/standpunten.
7. 'Nieuwe bolletjeslikkers', *Amigoe*, 22 juli 2004. (De *Amigoe* is de Nederlandstalige kwaliteitskrant van Curaçao.)
8. 'Nederlands drugsbeleid moet ketenaanpak worden', website van Boris Dittrich, www.borisdittrich.nl.

Gooi het kind niet met het badwater weg!

Er lijkt deze kabinetsperiode enig schot te zitten in de verdere doorvoering van bestuurlijke vernieuwing. De gekozen burgemeester is hiervan het belangrijkste uithangbord en roept ook de meeste discussie op. Politieke partijen, raadsgriffiers, gemeentesecretarissen en de burgemeesters zelf spreken zich kritisch uit over de door de minister ontvouwde plannen. Naast de nieuwe voorstellen is het dit jaar ook twee jaar geleden dat de Wet dualisering gemeentebestuur werd ingevoerd. De uitwerking van deze wet wordt op dit moment geëvalueerd door een commissie onder leiding van mevrouw Leemhuis-Stout. In het kader van deze ontwikkelingen is het aardig dat het Nederlandse Genootschap van Burgemeesters een boekje heeft uitgebracht over "de rol en positie van de burgemeester bij initiatieven voor vernieuwend gemeentebestuur" met de titel *De dynamiek van dualisering*.

DOOR GERHARD BRUNSVELD

Het doel van het boekje is om de rol van de burgemeester te duiden in de veranderende gemeentelijke organisatie. Hoewel de auteurs geen directe aanleiding geven om de publicatie op dit moment uit te brengen, is de timing gezien het voorgaande welhaast perfect. In het eerste deel wordt door wetenschappers de positie van de burgemeester in verschillende facetten uiteengezet: de burgemeester wordt geplaatst in het duale bestel, vooral tot uitdrukking komend in zijn rol als voorzitter van de gemeenteraad en van het college van B&W, zijn positie ten opzichte van de raadsgriffier en zijn huidige positie in het licht van de gekozen burgemeester. Alle punten zijn aspecten die voor zowel Leemhuis-Stout cs. als de ambtenaren van minister De Graaf interessant zijn voor de evaluatie van de Wet als het maken van nieuwe regelgeving ten aanzien van de gekozen burgemeester.

Het grootste probleem dat de auteurs signaleren in de huidige rol van de burgemeester is de dubbele voorzittersrol van zowel de gemeenteraad als van het college van B&W. Dit staat op gespannen voet met de rol die beide organen in de Wet dualisering gekregen hebben, de controlerende en wetgevende taak versus de uitvoerende taak. Wanneer gemeenteraad en college tegenover elkaar komen te staan, wordt de burgemeester in een lastig pakket gedwongen. Hij is medeverantwoordelijk voor het beleid van het college en heeft daarin ook zijn eigen portefeuille, maar dient als voorzitter van de gemeenteraad op zijn minst een neutrale positie in te nemen. Hiermee is ook de belangrijkste inbreng van het boekje naar voren gebracht. Om het duale bestel tot zijn recht te laten komen, dient in de Grondwet deze positie te worden veranderd.

Een tweede kritiekpunt is het dicterende karakter van de Wet dualisering gemeentebestuur. De nationale overheid heeft volgens de auteurs geprobeerd een blauwdruk voor een modelgemeente neer te zetten. Daarbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen de grootte van de gemeente of haar functioneren in het monistische systeem van voor 2002. Gemeenten dienen zelf te bepalen in hoeverre een duaal systeem moet worden doorgevoerd. Daarmee wordt aan twee zaken voorbijgegaan. De invulling van onze staatsinrichting is per definitie een taak voor de centrale overheid, aangezien de structuur daarvan is vastgelegd in de Grondwet en de gemeentewet. Er zal altijd een bemoeienis van de nationale overheid zijn bij het veranderen van de politiek-bestuurlijk organisatie op gemeentelijk niveau. Daarbij, en dat is het tweede punt, binnen de huidige wettelijke kaders hebben gemeenten de ruimte om zelf invulling te geven aan het dualisme. Het

dictaat van de centrale overheid is minder stringent dan afgeschilderd. In feite wordt dit door de auteurs ook erkend. In deel twee van het boek wordt aan de hand van tien voorbeelden aangetoond dat gemeenten op eigen wijze de rol tussen gemeenteraad en college invullen. Een aardig aspect aan de invoering van het duale stelsel op gemeentelijk niveau is, dat dit gelijk liep met de winst van nieuwe partijen bij de in 2002 gehouden gemeenteraadsverkiezingen. In tal van gemeenten werd onder impuls van deze nieuwe partijen de werkwijze van gemeentelijke organisatie onder de loep genomen.

De burgemeester wordt neergezet als een functionaris die zich staande moet houden in een door de wetgever gedicteerde, veranderende gemeentelijke organisatie met zicht op nog meer onheil: de gekozen burgemeester. De burgemeester wordt opgeroepen om in

zijn huidige functioneren rekening te houden met de komende veranderingen. De keuze is om of hierin mee te gaan door reeds nu een profiel te bepalen en de momenten van herkenbaarheid voor het publiek te kiezen, of slechts de tijd tot de gekozen burgemeester uit te zitten en over twee jaar plaats te maken voor de nieuw gekozen functionaris. Ook de wetgever krijgt in het derde en laatste deel algemene tips van "gooi het kind niet met het badwater weg" via "met onwillige honden is het slecht hazen vangen" naar "doe het goed, of doe het niet." Hiermee is de behoudende tendens van het boekje aangegeven.

De auteur is lobbyist en politicoloog

De dynamiek van dualisering. De rol van de burgemeester bij initiatieven voor vernieuwend gemeentebestuur, drs. J.H.W. Oostendorp (red), 2004, ISBN 90-74293-03-4

Onder redactie van drs. J.H.W. Oostendorp

De dynamiek van dualisering

**Rol en positie van de burgemeester
bij initiatieven voor vernieuwend gemeentebestuur**

SOLIDARITEIT

De historische toelichting van Jan Vis op de voorgeschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in het julinumnummer van Idee vertoont een ernstige omissie. Daardoor vallen zijn conclusies enigszins in het water. Condoleezza Rice, de veiligheidsadviseur van president Bush, had een oproep tot solidariteit gedaan met de Amerikanen in Irak. Ze zei dat Europa wel iets terug mocht doen na de Amerikaanse interventie in de Tweede Wereldoorlog.

Jan Vis tekent hierbij aan dat de Amerikanen uitgesproken isolationistisch waren tot aan het moment, december 1941, dat Hitler aan de VS de oorlog verklaarde. Maar onder de Leen- en Pachtwet van maart 1941 werd de Amerikaanse president al gemachtigd wapenhulp te geven aan landen wier verdediging in het belang van de VS was. Onder deze wet werden grote konvooien met wapens aan Engeland en Rusland verscheept. Hitler wilde deze met zijn duikbootvloot aanvallen en het was daarom dat hij aan de VS de oorlog verklaarde. Maar de facto hadden de VS de oorlog dus al eerder aan Hitler verklaard. Overigens, zonder dit maritieme aspect zou een Duitse oorlogsverklaring aan de VS natuurlijk een slag in de lucht geweest zijn: Hitler zou toch nooit het grondgebied van de VS hebben kunnen bedreigen.

Verder wordt in het artikel de Amerikaanse oorlogsinspanning nogal gerelativeerd door de aantallen gesneuvelde militairen uit de verschillende landen die tegen Hitler vochten op te sommen. De Amerikanen komen daarin ver achter de Russen en de Britten. Ja, haal je de koekoek, hun land werd niet direct aangevallen en verder is het altijd de strategie van de Amerikanen geweest om oorlog te voeren met veel en superieur materieel en met zo weinig mogelijk manschappen; solidariteit betonen gaat effectiever met levende soldaten dan met dooie. De Amerikaanse interventie was effectief en doorslaggevend. De enorme verliezen aan soldatenlevens die de Russen en de Engelsen leden zou het Amerikaanse volk nooit gepikt hebben. Zonder de 'preëemptieve Loon- en Pachtwet-oorlog' waardoor ook bondgenoten met Amerikaans materieel konden vechten en zonder het bewust zuinig zijn met soldatenlevens, was er in de VS geen draagvlak voor deelname aan de oorlog geweest. We zouden dan waarschijnlijk met Hitler (of Stalin?) zijn blijven zitten.

Tenslotte, als een politicus het woord solidariteit in de mond neemt bedoelt hij natuurlijk gemeenschappelijkheid van belangen. Voor de Tweede Wereldoorlog werd deze solidariteit door de Amerikanen met de Leen- en Pachtwet gedemonstreerd, nu moet je wel oledom zijn om de gemeenschappelijkheid van belangen niet te zien. Maar om deze belangen langs de weg van democratisering van het Midden-Oosten veilig te stellen is wel erg hoog gegrepen (of naïef?). En tegen de verkiezingen in november moet er uitzicht zijn op repatriëring. Dat wordt nog spannend!

Gerrit Bosch, Waalre

Naschrift

Ik handhaaf mijn stelling dat Amerika uitgesproken isolationistisch was totdat het zelf in de oorlog werd betrokken. De Leen- en Pachtwet is geen bewijs van het tegendeel.

Roosevelt was er van overtuigd dat de nazi's niet konden worden verslagen door de Engelsen alleen (de Sovjet-Unie bleef tot juni 1941 buiten de oorlog). Amerikaanse deelneming was nodig, maar gezien de stemming in het land moest president Roosevelt na zijn herverkiezing in november 1940 uiterst behoedzaam opereren. Allereerst moest de zogenaamde Neutraliteitswet worden ingetrokken, die leverantie van wapens aan andere landen verbood. Dat lukte.

De tweede stap was de introductie van de Leen- en Pachtwet, waarbij als argument werd gebruikt dat het leveren van wapens aan de Britten de beste manier was om zelf buiten de oorlog te blijven. Dat de Britten de wapens gratis kregen, sloot aardig aan bij de uittaling van Churchill: "If you give the tools w'll finish the job". Het beeld dat Roosevelt gebruikte was dat van de brand bij de buurman: natuurlijk leen je hem je brandslang uit.

De derde stap was de totstandkoming van een tijdelijke dienstplichtwet die in september 1941 zou aflopen maar toen werd verlengd. De verlenging werd door het Huis van Afgevaardigden aanvaard met de meerderheid van slechts één stem. Deze minimale meerderheid -drie maanden voor de Japanse aanval op Pearl Harbour- lijkt mij het duidelijkste symptoom van de krachtige wens om buiten de oorlog te blijven.

Wat ik hier kort heb samengevat is uitvoerig te lezen in FDR, a biography door Ted Morgan (Simon and Schuster, New York, 1985). Daar kun je ook lezen waarom miljoenen Amerikanen -vooral de vakbond CIO van John L. Lewis, de black vote en de Irish vote- zich zo sterk verzetten tegen alles wat tenderde naar Amerikaanse deelneming.

Gezien dit alles lijkt mij de parallel die Condoleezza Rice heeft getrokken niet verantwoord.

Jan Vis

PUBLICATIELIJST

KENNISCENTRUM D66

Publicatiereeks Sociaal-Liberale Perspectieven

Om Holland staat geen hek - Han Entzinger, najaar 2002, € 7,-
Prioriteiten bij immigratie en inburgering.

Toegang in drievoud - Arthur Docters van Leeuwen, Theo Hooghiemstra, Erwin Muller, Carel Tielenburg en Christiaan de Vries, voorjaar 2002, € 7,-
Een pleidooi voor actualisering van de democratische rechtsstaat.

Tussen internationale rechtsorde en nationaal belang - Jan Hoekema, Rienk Terpstra en Rob de Wijk, voorjaar 2002, € 7,-
Het Nederlandse buitenlands en veiligheidsbeleid herzien.

Risico's delen en risico's nemen - Kees Goudswaard en Udo Kock, najaar 2001, € 7,-
Trends en uitdagingen in de sociale zekerheid.

Betrokken Ondernemerschap - Alexander Rinnooy Kan, Gerard Schouw, Christiaan de Vries, najaar 2000, € 7,-
Over de betekenis van verantwoord ondernemen.

Volksgezondheid in het perspectief van de burger - Henk Leenen, voorjaar 2000, € 7,-
Naar een sociaal-liberaal beleid op het gebied van de volksgezondheid.

Als u twee of meer uitgaven in de serie Sociaal Liberale Perspectieven bestelt, dan kosten de uitgaven per stuk € 5,00.

Onderzoeksrapporten

Investeren in innovatie
Knelpunten en oplossingen voor het MKB, Erie Tanja – januari 2004.

Het lichaam als wachtwoord
De invoering van biometrie in reis- en identiteitsdocumenten, Marjolein Bouwers – december 2003

Onderwijs: de sleutel tot integratie?
Een onderzoek naar integratiebevorderende maatregelen in het onderwijs, Tamara Schellings - juli 2003.

Individualisme en Individualisering.
Een onderzoek naar de opvattingen van de leden van D66, Martijn Verhagen - maart 2003.

De opvattingen van D66-ers over het straffen van wetsovertreders.
Een beschrijvend onderzoek, Nienke Moor - november 2002.

D66 en levensbeschouwing.
Een onderzoek onder leden en politici van D66, Annelien Bredenoord - juli 2002.

Conferentieverlagen

- 'De gekozen burgemeester: hoe en wat?', oktober 2003
- 'Staten in de Steigers', juni 2003
- 'Na de oorlog - hoe nu verder?', april 2003
- 'De wereld is groter dan Den Haag', februari 2003
- 'De uitbreiding van de EU en het milieu', december 2002
- 'Making a difference - on corporate social responsibility', april 2002
- 'Het Amerikaans buitenlands beleid', april 2002

COLOFON

Idee tijdschrift van het Kenniscentrum D66

25ste Jaargang – Nummer 4 – september 2004
Verschijnt 6 x per jaar
ISSN nr. 0927-2518

Redactie

MARGO ANDRIESSEN, CONSTANTIJN DOLMANS,
ARTHUR OLOF, WOUTER-JAN OOSTEN, FRITS PRILLEVITZ,
KEES VERHAAR (VOORZITTER), EDWIN VOLBEDA,
MARTIN VAN 'T ZET.

Eindredactie

EMILY VAN DE VIJVER

Aan dit nummer werkten mee

GERRIT BOSCH, GERHARD BRUNSVELD,
GERARD DOORNBOS, DOEKE EISMA, YVES ENGLER,
FRITS DE GROOT, WERNER DE GRUYTER, BORIS VAN DER
HAM, ERICH HELFFERICH, MARIJKE MOUS,
THIJS VAN STEVENINCK, SYLVIA VAN WAVEREN, JAN VIS,
WILLEM VERHAAK

Beeld

FOTOGRAFIE: HERMAN WOUTERS
ILLUSTRATIES: MARCO VAN LIEROP

Vormgeving en realisatie

DRUKKERIJ ULEMAN-DE RESIDENTIE, ZOETERMEER
BASISONTWERP FABRIQUE, DELFT

Uitgave en administratie

KENNISCENTRUM D66
NOORDWAL 10, POSTBUS 660, 2501 CR DEN HAAG,
TEL. 070-3566066, E-MAIL: KENNISCENTRUM@D66.NL

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 33,-. Studenten € 16,-.
Losse nummers € 7,-.

©2004 Kenniscentrum D66. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Coverfoto: HERMAN WOUTERS

Mijn idee

TOPSALARISSEN

Enige tijd geleden heeft de ministerraad de salarissen van haar opvolgers met 30% verhoogd. De ministerraad (of de Tweede Kamer) is inderdaad het juiste orgaan om deze salarissen vast te stellen. Maar het gehanteerde argument doet vreemd aan. De commissie Dijkstal had vastgesteld dat deze salarissen ver achterlopen bij 'de markt', bij het bedrijfsleven dus. (Er staat niet dat de kwaliteit van de ministers onvoldoende is door de te lage beloningen.) En in het bedrijfsleven, wat dan blijkbaar maatgevend is, kijkt men graag naar de topsalarissen in de VS, want die liggen daar allemaal een flink stuk hoger. Maar met zulke arbitraire vergelijkingen doe je geen recht aan het begrip marktwerking, sterker nog: daarmee haal je de marktwerking juist onderuit!

Het is toch juist zo dat lonen en prijzen in een vrije markt 'vanzelf' tot stand komen; dat is juist de kracht van de markt. Een goede huisvrouw zal geen twee euro voor een zak sinaasappelen betalen als je even goede ook voor een euro kunt kopen. En als er maar voldoende van zulke prijsbewuste klanten zijn dan komt er vanzelf een redelijk uniforme markt voor sinaasappelen tot stand. Voorwaarde is dus dat producten en diensten niet alleen vrij uitwisselbaar zijn, maar ook metterdaad op voldoende schaal vrij uitgewisseld worden. Als je je op marktwerking beroept, moet je voor een goede minister dus geen twee ton betalen als je een even goede ook voor een ton kunt krijgen. En er blijken steeds weer topmanagers te zijn die deze job wel voor het huidige ministerssalaris willen doen. Blijkbaar is het ambt van minister zo aantrekkelijk dat men graag wat salaris inlevert voor een beroep waarbij je zo fijn aan de weg kunt timmeren. (Natuurlijk moet je hierbij niet naar de dagprijzen kijken, maar gewoon 'door de jaren heen'.) Marktprijzen worden niet in achterkamertjes bepaald, ook niet in die van de heer Dijkstal, maar in een open markt. Hoe werkt deze arbeidsmarkt in het internationale bedrijfsleven? Wanneer een Poolse arbeider tegen zijn baas zegt dat hij even veel wil verdienen als zijn collega in Nederland, krijgt hij terecht te horen dat hij dan maar in Nederland moet gaan werken. En velen doen dat dan ook. Maar de uitwisseling van arbeidskrachten is toch nog zo beperkt dat de lonen in Nederland er niet of nauwelijks door verlaagd worden en die in Polen niet verhoogd; vooralsnog blijft de ongelijkheid bestaan. Maar als de hoogste baas bij een multinational tegen Wim Kok zegt (want die gaat daarover tegenwoordig): ik wil net zo veel verdienen als mijn collega's in Amerika, dan zegt deze: jongen, je hebt groot gelijk, hier heb je 30% erbij. De topmanager dreigt niet dat hij anders zijn baan eraan geeft en naar de VS gaat; nee hij kijkt wel uit! Hij wil van twee walletjes eten: niet de concurrentie aangaan in de VS, maar wel een VS-salaris incasseren.

De kampioenen van de vrije markt –topmanagers en hun commissarissen– houden voor de eigen salariëring de marktwerking buiten de deur. Dit onversneden kapitalisme lijkt daarin juist op het gedrag aan de top van geleide economieën, zoals bij communistische / socialistische regimes. Het lijkt me een goede zaak wanneer D66 als sociaal-liberale partij het argument van de marktwerking in de politieke discussie inbrengt; het liberale begrip marktwerking pakt juist heel sociaal uit!

idee

TIJDSCHRIFT VAN HET KENNISCENTRUM

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

DNPP.

JAARGANG 25
NUMMER 5
OKTOBER 2004

D66
democraten

BALKENBENDE

G...
BO...
INGR...
IN D...

Thema

PvdA

TUSSENSTAND BALKENENDE II: VAN IDEAAL NAAR ILLUSIE?

D66 OPHEFFEN? GRAAG ZELFS!

INNOVATIE MOTOR ECONOMISCH HERSTEL

NEGEN REDENEN WAAROM BUSH WINT

TUSSENSTAND BALKENENDE II

- 3 **Inleiding op het thema**
DOOR MARGO ANDRIESSEN EN EMILY VAN DE VIJVER
- 4 Dittrich over wat gedaan is en nog gebeuren moet: **Tussenbalans Balkenende II**
DOOR BORIS DITTRICH
- 7 Op zoek naar kerntaken en doeltreffende sturing: **De vernieuwde overheid**
DOOR THOM DE GRAAF
- 10 **Modernisering van de overheidsmodernisering**
DOOR MARK VAN TWIST
- 13 Staatsrechtelijke hervormingen **Structuurwijzigingen of cultuurverandering?**
DOOR JAN TERLOUW
- 16 **Geef uw stem een gezicht**
DOOR MICHIEL SCHEFFER EN GERHARD BRUNSVELD
- 19 **Nieuw perspectief was nodig om Waddendiscussie vlot te trekken**
DOOR JAN PAUL VAN SOEST
- 22 **Kimberley en Charissa moeten de kenniseconomie redden**
DOOR LOES NIJLAND
- 25 **Minister Brinkhorst, geef ons een visioen!**
DOOR KEES VERHAAR JR.
- 28 **Innovatie is de ware motor van economisch herstel**
DOOR ROEL VAN DER POORT
- 30 **Marktwerking of verrijking?**
DOOR MICHIEL HERTER
- 32 **Politiek als leren praten 'plus'**
DOOR ELAINE TOES
- 35 **Breken of doorgaan?**
DOOR ERIK DEES EN PIETER VAN WIJNEN
- 38 **D66 opheffen? Graag zelfs!**
DOOR JOHN BIJL
- 40 **Pleidooi voor een progressief konvooi**
DOOR HANS CREBAS
- 42 Uit de Oude Doos: **Aardige jongens, die D66'ers**
UIT *IDEE 2*, APRIL 2001

EN VERDER

- 44 **Negen redenen waarom Bush wint — en één waarom dat niet erg is**
DOOR UDO KOCK
- 48 **Kennedy in 5 jaar premier van Groot Brittannië**
DOOR JASPER VEEN

VASTE RUBRIEKEN

- 43 **Marijke Mous**
47 **Jan Vis**
49 **Van Lierop**
50 **Postbus 660**
52 **Mijn Idee**

Van Ideaal naar Illusie?

Er hoeft inmiddels geen twijfel meer te bestaan dat deelname aan het huidige kabinet D66 een exposure geeft die het zonder die positie nooit gehad zou hebben. Elke D66-politicus die er moeite voor doet, krijgt aandacht in de media. De redactie van *Idee* vroeg zich nieuwsgierig af, of dit nu ook tot het gewenste resultaat leidt. Krijgt de partij nu ook voor elkaar wat beloofd was in het verkiezingsprogramma? Wordt het hoofdlijnenakkoord ook echt uitgevoerd? Het leek ons tijd voor een verantwoordingsmoment. Zoiets gebeurde bij *Idee* al eerder. In april 2001 verscheen "Woensdag Gehakt", het themanummer over de tussenbalans Paars II. Op dit moment wordt volop tegen het beleid van Balkenende II gedemonstreerd, nog geen vier jaar geleden leek echter het tegenovergestelde het geval: aardige jongens die D66'ers, maar maken aardige mensen goede politiek?

Liggen we nu echt op koers? Er zijn van die onderwerpen, die maar niet goed van de grond lijken te komen. De Andere Overheid, de Kenniseconomie, de Ergerlijke Zelfverrijking, moet aan die kwesties niet eens wat harder getrokken worden? Daarnaast zijn er issues waarin de partij een ommezwaai gemaakt heeft, met natuurlijk bovenaan de lijst de gasboring in de Waddenzee. Was dat nu echt nodig? Tenslotte is daar het akelige gevoel dat D66 straks klaar is, als de kroonjuwelen binnen zijn. Is er dan nog iets waar de Democraten zich mee kunnen profileren? Het zou toch aardig zijn als er straks ook nog iets te winnen is bij de verkiezingen. Of gaan we ons toch maar opheffen?

Eerst dus maar die *kroonjuwelen*. Voormalig partijleider Jan Terlouw is er nooit erg voor warmgelopen en hij heeft er nog steeds problemen mee. Ze leiden de aandacht af van wat werkelijk belangrijk is en zullen D66 weer achtervolgen bij de volgende verkiezingen. John Bijl geeft hem daarin gelijk. D66 leidt aan ideologie-armoede. Dat is volgens hem de reden dat er hier en daar weer gesproken wordt over opheffen van de partij. In dat verband is er ook nogal wat te doen over het nieuwste kroonjuweel, het districtenstelsel. Hoe belangrijk is dat eigenlijk? Michiel Scheffer en Gerhard Brunsveld zijn er in ieder geval kritisch over. Thom de Graaf, inmiddels minister van Bestuurlijke Vernieuwing, gaat natuurlijk gewoon door met het incasseren van de kroonjuwelen, hij staat er voor. Maar er is meer. Als lijsttrekker beloofde hij de kiezer ook een Andere Overheid. De plannen daarvoor zijn inmiddels klaar. Ze zullen vooral moeten leiden, schrijft hij, tot een goede werkrelatie tussen burger en overheid. Vereenvoudiging van procedures door middel van ICT en een betere omgang met klachten zijn daarbij essentieel. Dat veranderingen bij de overheid echter moeilijk gaan, beschrijft professor Mark van Twist. De meeste ambities sterven een schone dood, omdat er geen aandacht is voor het managen van de gewenste veranderingen. Misschien iets voor De Graaf om op te letten? Volgens Elaine Toes moet het onderwijs veel beter benut worden om toekomstige burgers bij besluitvorming te betrekken. Dat leidt ons tot de *kenniseconomie*. Tot nu toe wordt daar meer over gepraat dan dat er resultaten worden geboekt. Om de Nederlandse kenniseconomie beter op gang te krijgen zijn er in ieder geval meer bèta's nodig. Maar hoe krijg je die? Loes Nijland van de Inspectie van het Onderwijs vindt dat er veel meer aandacht moet komen voor het onbenutte potentieel van de meisjes in Nederland. Student Kees Verhaar jr. meent echter dat het bètastudenten aan een doel ontbreekt en roept minister Brinkhorst op hen een visioen voor de toekomst te geven. HR manager Roel van der Poort zet in op hoogwaardige kenniswerkers. Om die te krijgen moet D66 niet meedoen aan de waan der loonmatiging.

Ten slotte de *resultaten* van dit kabinet voor D66. Boris Dittrich constateert dat reeds verschillende D66 punten bereikt zijn in dit kabinet, hoewel hij nog wel een verlanglijst voor de resterende jaren heeft. De fractie heeft echter gebroken met het standpunt op boren in de Waddenzee. Gaat de instemming met de gaswinning de partij straks parten spelen? Jan Paul van Soest, projectleider voor de Commissie Meijer, vindt dat D66 er goed aan heeft gedaan en hij legt uit waarom. Niet alleen op het punt van de Waddenzee kan D66 kiezers verliezen. Zou het electoraal verstandig zijn om met Balkenende II te breken? Pieter van Wijnen en Erik Dees verkennen deze optie, evenals het alternatief: doorgaan.

Volgens Hans Crebas gaat het niet om breken of doorgaan, het gaat erom dat D66 een innovatieve rol blijft spelen. D66 moet in de komende tijd de aanjager zijn van progressieve samenwerking.

Als platform van het Kenniscentrum geeft *Idee* de ruimte discussies aan te zwengelen en nieuwe ideeën een kans te geven. Dat is in dit nummer weer met enthousiasme gebeurd. Wie het leest, krijgt een aardig beeld van de Tussenstand van het kabinet Balkenende II.

Margo Andriessen, redacteur *Idee*

Emily van de Vijver, eindredacteur *Idee*

DITTRICH OVER WAT GEDAAN IS EN NOG GEBEUREN MOET

Tussenbalans Balkende II

Anderhalf jaar geleden besloot de D66-fractie van de Tweede Kamer toe te treden tot het Kabinet Balkenende II. Een besluit dat niet over één nacht ijs ging: uniek voor de Nederlandse coalitievorming werd het besluit voorgelegd aan de leden van D66. Die stemden met overgrote meerderheid in met de deelname, maar wel met enkele inhoudelijke kanttekeningen.

DOOR BORIS DITTRICH

De reden waarom wij wilden deelnemen aan het kabinet was dat ons tijdens de onderhandelingen duidelijk werd dat D66, CDA en VVD een gemeenschappelijke hervormingsagenda hadden. Eén van de frustraties tijdens vooral het tweede Paarse kabinet van zowel D66 als de VVD was dat de PvdA veel noodzakelijke hervormingen in vooral de sociale zekerheid en gezondheidszorg niet wilde. In de visie van D66 is de verzorgingsstaat geen doel op zichzelf, maar een middel om te bereiken dat mensen zelf de teugels van hun leven in handen kunnen nemen. Als de verzorgingsstaat van middel tot doel verwordt, dan is het een valstrik in plaats van een trampoline. Mensen afhankelijk van de overheid maken, valt niet onder de D66-definitie van het woord solidariteit. De WAO en de kosten in de gezondheidszorg liepen totaal uit de hand en Paars II stond erbij en keek er naar. Toen in het voorjaar 2003 bleek dat de huidige coalitiepartijen zich bij die structurele hervormingen konden vinden, was er voldoende inhoudelijke basis en vertrouwen de formatie succesvol af te ronden. Bovendien bleek dat het onderlinge vertrouwen zo groot was, dat ook de bestuurlijke hervormingen die hoog op de D66-agenda stonden grotendeels verwezenlijkt konden worden.

Geen blokkade

Na anderhalf jaar ben ik tevreden over de vorderingen die er zijn gemaakt. Nederland wordt toekomstbestendig gemaakt. Eén van de grootste uitdagingen voor het kabinet is het verhogen van de arbeidsparticipatie. Het aantal inactieven is in Nederland veel te hoog vergeleken met

andere landen. Oorzaken zijn vooral de lage arbeidsparticipatie van mensen boven de 55 jaar en de enorme arbeidsongeschiktheid. Jarenlang is de WAO gebruikt als afvloeiingsregeling. D66 staat dan ook op hoofdlijnen achter de maatregelen die het kabinet over het VUT en pre-

Dit mag niet het kabinet zijn van de coalitiepartijen

pensioen en de WAO heeft voorgesteld. Eindelijk een kabinet dat de echte problemen van Nederland durft aan te pakken. Wij zijn ons volledig bewust van de geringe populariteit van deze maatregelen, maar D66 bepleit ze in zekere zin al jaren. We moeten niet weglopen van de inhoudelijke overtuiging die we hebben. Zo komt het WAO-voorstel van het kabinet in grote lijnen overeen met het WAO-plan dat D66 als oppositiepartij in februari 2002 publiceerde. Wat betreft de VUT: D66 heeft in 1984 al voorgesteld op te houden mensen met belastinggeld te stimuleren eerder met werken te stoppen.

Voor de maatregelen in de zorg geldt in feite hetzelfde. Al onder Paars heeft Els Borst plannen gelanceerd voor een totaal vernieuwd ziektekostenstelsel. In het huidige voorstel van het kabinet vormen de plannen van Borst de ruggengraat. Ook zij was al tot de conclusie gekomen dat een andere financieringsopzet, en dus verzekeringssysteem, de enige methode is om de explosief stijgende gezondheidszorgkosten op te kunnen brengen. Dit kabinet heeft hier zeer voortvarend werk van gemaakt. Er zitten voldoende sociale compensaties in het stelsel om chronisch zieken en gehandicapten, ouderen, en gezinnen met kinderen tegemoet te komen. Overigens zullen er voor kinderen tot 18 jaar geen premies en geen eigen risico's zijn.

Op deze beide terreinen doet het kabinet wat het beloofd heeft. Er is ook geen blokkade door één van de coalitiegenoten, zoals onder Paars wel het geval was.

Ingenomen ben ik ook met de voortvarende aanpak op het gebied van de bestuurlijke vernieuwing. Wetsvoorstellen voor de gekozen burgemeester (eindelijk!) en het districtenstelsel liggen al bijna ter behandeling in de Tweede Kamer. Vooral de gekozen burgemeester is een hele prestatie gezien de standpunten van het CDA en de VVD in het verleden. Ik heb er ook vertrouwen in dat deze wetsvoorstellen de komende maanden door Tweede en Eerste Kamer aangenomen zullen gaan worden. In het jaar 2006 zullen zonder meer de eerste burgemeesters in Nederland rechtstreeks gekozen gaan worden. Eindelijk zullen we dan niet meer met

Georgië genoemd kunnen worden als het laatste Europese land met benoemde burgemeesters!

Naast deze twee voorstellen, die verreweg de meeste aandacht van de media krijgen, heeft Thom de Graaf ook een enorm project gelanceerd: andere overheid. De grote publieke onvrede die in 2001 rond Pim Fortuyn tot uiting kwam, had voor een belangrijk deel te maken met een falende overheid. Enerzijds komt dit doordat burgers verwachtingen hebben van de overheid die niet waargemaakt kunnen worden, anderzijds doordat de overheid op veel terreinen ook daadwerkelijk faalt. Dit door

Thom de Graaf geleide project moet de taken van de overheid herdefiniëren en de werkwijze reorganiseren. Het resultaat moet een kleinere, snellere en betere overheid zijn. Ik verwacht veel van dit project dat tot een van de grootste uitdagingen van dit kabinet moet worden gerekend. Ons doel is een overheid die als service-verlener naast de burger staat en meedenkt en zich niet meer als bureaucratische tegenstander ontpopt.

Wensen

Dit overwegend positieve verhaal over de vorderingen van dit kabinet tot nu toe neemt niet weg dat ik ook kritiek heb en duidelijke wensen voor de komende tweeënehalf jaar. Beginnend met het eerste, begrijp ik niet dat D66 zowel in het kabinet als in de Tweede Kamer continu de waakhondfunctie moet vervullen als het gaat om investeringen in het onderwijs. Met de snel groeiende kennisintensiteit van de samenleving neemt het belang van goed onderwijs nog steeds toe. In de huidige geglobaliseerde economie zal Nederland nooit in staat zijn alleen op grond van loonkosten te concurreren met anderen. Het concurrentievoordeel moet komen van slimmer werken: een hogere arbeidsproductiviteit door het toepassen van kennis op alle terreinen. Niet voor niets heeft D66 zo hard gevochten voor de oprichting van het Innovatieplatform. Alleen door middel van voortdurende innovatie zal Nederland in staat zijn ons hoge welvaartsniveau vast te houden. Je zou zelfs kunnen zeggen dat het de taak van de overheid is ervoor te zorgen dat bestaande technologie versneld verouderd. Vreemd genoeg lijkt die notie nog steeds niet voldoende doorgedrongen te zijn in het kabinet. De maatregelen in het hoger onderwijs, die dankzij de inzet van de Tweede Kamerfractie zijn teruggedraaid, tonen dat eens te meer aan. Een leven lang leren betekent ook dat je na je dertigste nog met een universitaire studie moet kunnen beginnen. En studenten van buiten de EU kunnen een wezenlijke bijdrage leveren aan onze kenniseconomie. Dat mag de overheid dan best wat geld kosten. Het Innovatieplatform heeft een trage start gemaakt. Ik heb daar vorig jaar kritiek op geuit. Maar nu begint deze bundeling van macht, geld en hersens op stoom te komen. Er zijn 14 adviezen uitgebracht, waaronder die over kenniswerkers van buiten de EU, die nu nog maar met één loket, één procedure en een verlaging van de legeskosten te

maken krijgen; het Casimir-project dat de uitwisseling van onderzoekers tussen de universiteiten en het bedrijfsleven moet bevorderen; en de kennisvouchers voor het MKB, waarmee bedrijven met een bon bij een kennisaanbieder naar keuze onderzoekscapaciteit kunnen inkopen. Toch zullen de belangrijkste adviezen van de platform de komende maanden moeten komen. Ik verwacht voorstellen die radicaal en vernieuwend zijn. Bijvoorbeeld rond de financiering van universiteiten en hoge scholen. We mogen daarbij niet bang zijn heilige huisjes omver te gooien. Bestaande belangen en verworvenheden moeten ondergeschikt gemaakt worden aan toekomstige belangen. Het is kwaliteit dat geldt voor D66 en niet gewoonte.

De komende jaren verwacht ik van het kabinet ook een duidelijker visie op duurzaamheid. Een bestendige economie is in de visie van D66 ook een duurzame economie. Recente uitlatingen over het Kyoto-verdrag en de zojuist uitgekomen Nota mobiliteit tonen aan dat het kabinet worstelt met het duurzaamheidsvraagstuk. Op deelterreinen gaat dat heel behoorlijk: de aanleg van de ecologische hoofdstructuur, het stopzetten van de kokkelvisserij, stimulering van duurzame energie. Wat ontbreekt is een kabinetsbrede overtuiging dat alleen een duurzame economie de toekomst heeft.

Tot slot verwacht ik van het kabinet een veel betere communicatie naar de burgers. Dit mag niet het kabinet zijn van de coalitiepartijen, dit moet de regering van heel Nederland zijn. Ministers gaven de afgelopen maanden fragmentarisch inzicht in plannen en voorstellen. Een totaalverhaal ontbrak. Dat zal vanaf nu toch echt anders moeten. Communiceren met de samenleving is een essentieel onderdeel van het takenpakket van elke politicus. De ministers zullen veel meer het grote verhaal moeten uiteenzetten. De premier moet leiderschap tonen en ervoor zorgen dat de communicatie verbetert. Niet door een communicatieafdeling uit de grond te stampen, maar door zelf met zijn ploeg adequaat uiteen te zetten, waarom Nederland veranderen moet. En dan niet alleen vandaag en tot de volgende verkiezingen, maar ook voor de volgende kabinetsperiode en zelfs voor de volgende generaties.

Boris Dittrich is Fractievoorzitter voor D66 in de Tweede Kamer

OP ZOEK NAAR KERNTAKEN EN DOELTREFFENDE STURING:

De vernieuwde overheid

Belofte aan de kiezer en inzet bij de onderhandelingen voor deelname van D66 aan Balkenende II: de andere overheid van D66. In 2002 verscheen het pamflet "Wil de nieuwe overheid nu opstaan!", o.a. van de hand van –toen nog lijsttrekker– Thom de Graaf. Inmiddels is hij minister in Balkenende II en heeft hij deze vernieuwing in portefeuille. Hoe staat het na ruim een jaar met de Andere Overheid? De minister voor Bestuurlijke Vernieuwing aan het woord.

DOOR THOM DE GRAAF

De maatschappelijke onrust van de recente jaren heeft het gevoel van urgentie versterkt om de participatie van mensen aan de politieke democratie te vergroten, indirect en direct. Het was voor mij in het afgelopen jaar een belangrijke opgave om dat nu te vertalen in concrete en werkzame voorstellen voor de gekozen burgemeester en het kiesstelsel.

Maar dat is maar een deel van het verhaal. Bestuurlijke vernieuwing is meer dan alleen staatsrechtelijke vernieuwing. Dat wil niet zeggen dat de werking van de formele democratie, van onze staatsrechtelijke inrichting, niet belangrijk is. Die moet worden onderhouden, juist door haar te vernieuwen waar nodig. Het gaat ook om de materiële werking van de democratische rechtsstaat en dus om de structurele verhouding tussen de overheid en de samenleving, de burger.

Het stelsel van de representatieve democratie is onder druk komen te staan door de te grote afstand en een te gering vermogen tot maatschappelijke binding en tot daadwerkelijk gevoelde representatie. Dat heeft natuurlijk ook te maken met veranderingen in de samenleving zelf, met een verder individualiserende samenleving. Alle politieke instituties, van het parlement tot de partijen, zijn op zoek gegaan naar verbeteringen.

Spiraal doorbreken

De overheid ligt onder vuur. Er is cynisme, wantrouwen, of erger nog: onverschilligheid. Terecht of niet, het leidt in ieder geval tot legitimatieverlies dat een overheid zich in een democratische rechtsstaat niet kan veroorloven. Er zit een gapend gat tussen de pretenties en de prestaties van de overheid en de verwachtingen van de burgers. In een ongelukkige wisselwerking tussen politiek, media en consumerende burgers, worden de pretenties van de overheid tot ongekennde proporties opgeblazen. En daarmee corresponderen de verwachtingen van de burgers en hun belangenorganisaties. Die zijn in hun gedragspatronen in niet geringe mate afhankelijk geworden van interventies van de overheid en er soms regelrecht aan verslaafd geraakt. Dat is dus gedoemd om te leiden tot onvrede en frustratie.

Zie hier de paradox van de succesvolle verzorgingsstaat die Nederland in de afgelopen 50 jaar heeft opgebouwd: een steeds hoger opgeleide bevolking, steeds mondiger mensen die hun eigen keuzen willen maken en niet meer betutteld willen worden, steeds zelfbewuster in de invulling van hun leven, hun werk, hun relaties. Maar die emancipatie heeft niet geleid tot meer eigen verantwoordelijkheid voor de eigen leefomstandigheden en voor de samenleving waarin mensen verkeren. Integendeel: we lijken allemaal steeds meer te willen leunen op de overheid en we eisen ook steeds meer maatwerk om ons persoonlijk geluk te vervolmaken. Enerzijds verlangen mensen van de overheid meer ruimte, anderzijds vragen ze om een krachtig optredende, handhavende en presterende overheid. Zoals de behoefte om veilig aan het verkeer deel te nemen versus de aversie tegen het handhaven van de verkeersveiligheid via boetes. Of de maatregelen naar aanleiding van de rampen in Enschede en Volendam, die tot meer regels, en dus tot meer lasten voor de horeca hebben geleid. Of het bestrijden van terrorisme versus het respecteren van de grondwettelijke rechten van burgers.

Het is overheid en samenleving de afgelopen tijden niet gelukt om deze moeizame spiraal te

doorbreken. Toch is dat noodzakelijk. Tussen rechten en plichten, wensen en wetten, werkelijkheid en verwachting zal een nieuw evenwicht moeten worden gevonden. Daarop zullen we individuele burgers en maatschappelijke organisaties, de zogenaamde *civil society*, moeten aanspreken. Doorgaan op de weg van 'u vraagt wij draaien', met nog meer overheidsregulering, nog meer inzet van mensen en middelen, is simpelweg niet mogelijk en biedt ook geen oplossingen. We zullen selectiever moeten zijn bij het formuleren van beleid en de inzet van instrumenten.

Forse ambitie

Dat is de ene kant van het verhaal: een nieuwe verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid en samenleving. We zullen daar consequent in zijn: minder zelf regelen, meer vertrouwen op de behartiging van maatschappelijke taken door de betrokkenen zelf, niet alleen de oude middenveldstructuren, maar ook de mensen die rechtstreekse verantwoordelijkheid dragen: de leraren, de artsen en verzorgers. De overheid zal de centrale sturing waar mogelijk moeten loslaten, *checks and balances* op een lager niveau leggen en de burger meer keuzevrijheid geven. Tegenover de grotere eigen verantwoordelijkheid van burgers en hun organisaties staat aan de andere kant de inzet van de overheid om meer vrijheid te geven, minder bureaucratische last te veroorzaken, mensen meer in staat te stellen om verantwoordelijkheid te dragen en beter te presteren waar de overheid echt zelf moet optreden.

Een overheid die anders wil gaan werken, zichzelf anders en beter organiseert en andere relaties zoekt met de samenleving. Dat is een forse ambitie. Het is tijd voor actie. Ons programma is veelomvattend en ambitieus, en een collectieve verantwoordelijkheid van het hele kabinet. Veel gaat op de schop en dat betekent dat niet alleen in de uitkomsten, de resultaten, geen plaats meer is voor verkokering en tegenwerkende deelbelangen in de overheid, maar ook in de aanpak. De overheid zal als geheel optreden, onorthodox en met nieuwe werkwijzen. Dat snijdt dus dwars door de bestaande verbanden en belangen heen.

Concern het Rijk

Het programma 'Andere Overheid' – mede gebaseerd op de analyses van de WRR in het rapport 'De toekomst van de nationale rechtsstaat' – gaat over veel terreinen, veel initiatieven en veel verschillende actoren. Betrokkenheid van burgers en de kwaliteit van hun relaties met de overheid staat voorop, in alle sectoren, van het onderwijs tot de zorg, van de sociale zekerheid tot de gemeentelijke dienstverlening. ICT speelt daarin een doorslaggevende rol, maar ook de ontvankelijkheid van de overheid om klachten snel en zorgvuldig te behandelen, beleid niet over mensen heen te strooien, maar het gesprek aan te gaan, actief informatie te verstrekken en dienstbaar te zijn. Burgers en bedrijven hoeven straks maar een keer gegevens aan de overheid te verstrekken. Het is al mogelijk dat via internet aangifte gedaan kan worden bij de politie. De gemeentelijke basisadministratie wordt gemoderniseerd, en we werken aan de invoering van een burger-servicenummer. We zullen de administratieve lasten voor de burgers met een kwart verminderen. Daarbij gaat speciale aandacht uit naar langdurig zieken en gehandicapten, ouderen en uitkeringsgerechtigden, die bij uitstek last hebben van langs elkaar heen werkende overheidsorganisaties. Ook hier levert ICT een wezenlijke bijdrage. Deregulering blijft een leeg woord als er geen concrete inspanningen aan verbonden worden. Minder regels is niet per se de opdracht, maar wel betere regels die eenvoudiger zijn, minder lasten voor burgers en bedrijfsleven geven en niet meer overheidsbemoeyenis vragen dan noodzakelijk is. Veel departementen zijn al aan de slag gegaan om de eigen wetgeving te herijken, minder waar het kan, makkelijker toegankelijk, meer gericht op nieuwe verantwoordelijkheidsverdeling. Dat zijn institutionele vernieuwingen die, gecombineerd met bezuinigingen, zoals in de sociale zekerheid, ook pijn kunnen doen en verwachtingen frustreren. Op andere terreinen, in het onderwijs, de zorg, op het terrein van de ruimtelijke ordening, zorgt minder gedetailleerde overheidsbemoeyenis juist voor ruimte en dynamiek die vroeger ondenkbaar waren.

Ook in de relaties tussen de overheden kan het beter en effectiever om de problemen in de grote steden, in het jeugdbeleid, op veiligheidsgebied, aan te kunnen pakken. Het grotestedenbeleid wordt op een nieuwe leest geschoeid. Aan de steden wordt overgelaten hoe zij de afgesproken resultaten op verschillende terreinen willen bereiken. We vervangen de vele verschillende regelingen door slechts drie brede doeluitkeringen en een veelheid van administratieve voorschriften wordt afgeschaft. Heldere prestatiebesturing komt daarvoor in de plaats. Het

FOTO: HERMAN WOUTERS

vergroot de slagkracht van de steden en de administratieve last wordt geminimaliseerd. Ook dat is bestuurlijke vernieuwing. Sluitstuk vormt de organisatie en de werkwijze van de overheid. Voor de rijksdienst betekent dat een zoektocht naar de kern van onze taken, het beëindigen van dubbel werk en een op de maat van de samenleving en de maatschappelijke opgaven toegesneden organisatie van de rijksdienst met een doeltreffende politieke sturing. Gericht op de samenhang van het beleid in plaats van op departementaal verdeelde belangen. Het vergt onder politici en ambtenaren een cultuurverandering, een omslag in denken. Geen familie van onverenigbare departementen, maar een concern het Rijk, dat zichzelf efficiënt organiseert en herkenbaar is als werkgever, dienstverlener, beleidsvormer en uitvoerder van hoog niveau.

Geen relativering

"Als D66 meedoet aan een volgend kabi-

net, dan alleen als de vernieuwing wordt ingezet. Ik wil een nieuwe overheid, een ander bestuur, een nieuwe democratie, want ik geloof niet dat als we in Den Haag gewoon doorgaan zoals we nu werken, het onderwijs in de scholen beter wordt, de problemen in de zorg verdwijnen, de straten, treinen en trams weer veilige plekken worden en de verloedering in wijken wordt aangepakt."

Dat waren mijn woorden, april 2002, als lijsttrekker op een verkiezingsbijeenkomst. Hoewel ik er nooit tegenop zie om een in het vuur van de strijd gedane uitspraak later van een van realiteitszin getuigende relativerende kanttekening te voorzien, heb ik die neiging hier geenszins. En zo maakt belofte schuld.

Thom de Graaf is vice-premier en minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties.

Modernisering van de overheidsmodernisering

Het idee dat de overheid modernisering behoeft is niet nieuw. Nieuw is wel (of dat zou het althans moeten zijn) dat er bij voortduring en meer diepgaand wordt nagedacht over de wijze waarop hemelbestormende ambities met betrekking tot de modernisering van de overheid ook daadwerkelijk gerealiseerd gaan worden.

DOOR MARK VAN TWIST

Als er één thema is dat steeds terugkeert in de discussie over de modernisering van de overheid, dan is het wel dat modernisering als ambitie op papier prachtig ogen mag, maar tegelijk ook wel een ambitie is die in de praktijk maar moeilijk te realiseren valt. Ad Geelhoed, voormalig topambtenaar en medeauteur van ten minste één van de belangrijke rapporten over modernisering van de overheid meldde daarover ooit in *Publiek Management*: "Bestuurlijke vernieuwing en kwaliteitsverbetering van het overheidsfunctioneren is een lijdensweg van decennia. Er zijn nooit heel wezenlijke veranderingen aangebracht."

Naar mijn idee is nodig dat (in aanvulling op een heldere en inhoudsvolle visie op de andere overheid) een bestuurskundige bewegingsleer wordt ontwikkeld, waarin veranderkundige inzichten zijn verwerkt en die zo kan bijdragen aan een meer kansrijke implementatiestrategie. Ideeën zijn mooi en plannen zijn prachtig, maar uiteindelijk gaat het er natuurlijk wel om wat er in de praktijk van terecht komt. Dat vraagt om inspanningen die het minder goed doen op televisie en waar je in het land de handen maar zelden voor op elkaar krijgt ('technocratisch geneuzel'), maar die uiteindelijk wel het verschil bepalen tussen succes en falen.

Belangrijke lessen

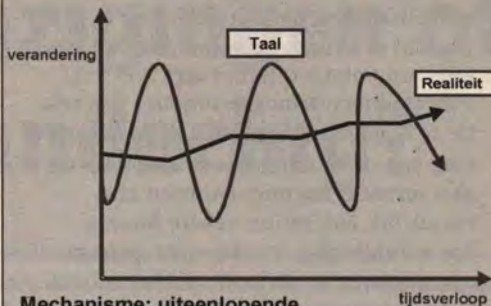
Om van de modernisering van de overheid meer te maken dan een mooi staaltje symboolpolitiek is het voor eenieder die ambities heeft om de overheid daadwerkelijk te moderniseren nodig enkele belangrijke lessen uit het verleden in acht te nemen. Een korte bloemlezing (dus zonder pretentie hierin ook maar enigszins volledig te zijn):

- Verwachtingen en voorkeuren met betrekking tot de 'andere overheid' verschuiven en veranderen door de tijd. Dat gebeurt mede onder invloed van toegenomen prestaties. Verwachtingen over de kwaliteit van de overheid nemen toe als prestaties verbeteren, met als mogelijk gevolg dat hetzelfde niveau van presteren op een zeker moment niet langer goed genoeg is. *'Doing better, feeling worse'* is een tragisch gegeven bij bestuurlijke dynamiek, dat wellicht ook op de modernisering van de overheid van toepassing is.
- Het vermogen tot verandering (lees: modernisering) van de overheidsorganisatie verkeert in een zekere spanning tot het vereiste van stabiliteit, het vermogen tot een (al dan niet productief) evenwichtsherstel na verstoring. 'De winkel moet wel gewoon open blijven tijdens de verbouwing' – enerzijds een waarheid als een koe, anderzijds overigens ook een slimme strategie voor uitstel en afstel op termijn.
- Organisaties (ook die binnen de overheid) kenmerken zich bij blootstelling aan veranderambities door een zekere drang tot zelfbehoud die kan worden aangeduid als 'dynamisch conservatisme', d.w.z. dat overheidsorganisaties – ook als hun prestaties onder druk staan – dikwijls een grote vitaliteit aan de dag leggen als het om hun voortbestaan gaat; ze zijn in staat (op het oog althans) sterk te bewegen, met behoud van het bestaande als achterliggende intentie.
- Structuur (bijvoorbeeld: de indeling in en van departementen) is een vorm van stolling; doorgaans betreft het de vastlegging en daarmee 'verharding' van processen en procedures, een stolling die overigens precies door het proces van vastleggen en verharderen (als uit-

drukking van een moderniseringsambitie) weer een deel van zijn betekenis verliest. Soms is de vertraging die in de structuur is ingebakken zo groot dat een interventie gericht op modernisering alweer bijna achterhaald is op het moment waarop dat zijn beslag krijgt, met als gevolg: 'accumulerende achterstanden'.

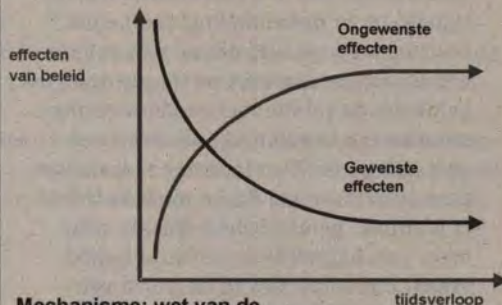
- Elk veranderingsproces heeft een voor- en een achterkant. Wat er aan de voorkant gebeurt (op het podium, zichtbaar voor de camera) kan anders zijn en zelfs diametraal verschillen van wat zich afspeelt achter de coulissen. Pogingen tot rationalisering (lees: modernisering) zijn soms heel goed te begrijpen als slui-er, alibi en aandachtsafleider of zelfs als een paraplu die bescherming biedt tegen 'nattigheid' van boven (laat ons met rust, wij zijn aan het veranderen).
- In dat licht komt het ook nogal eens voor dat 'grote veranderaars' successen van hun voorgangers vieren als de hunne en winst verzilveren die eigenlijk al in de periode daarvoor is klaargelegd. Vernieuwen is natuurlijk ook veel makkelijker als er eigenlijk weinig nieuws aan te beleven valt. Onder het motto van: 'kijk hier eens, er gebeurt al van alles en er komt nog meer aan' wordt soms in feite gekozen voor het terugschroeven van de vernieuwingsambities tot het politiek en ambtelijk haalbare. Het punt daarbij is dat zelden iemand er belang bij heeft om deze situatie serieus aan de kaak te stellen. De minister niet, want die kan voortbouwen op het succes van anderen. De ambtelijke top niet, want die kan gewoon verder met wat ze al van plan waren en reeds in gang hebben gezet. En ook de ambtenaren zelf niet, want die kunnen zo immers gewoon hun werk blijven doen.
- De volatiliteit van taal en werkelijkheid blijkt in de praktijk van organisatieverandering sterk uiteen te lopen. Tien jaar geleden concludeerde ik in mijn proefschrift al dat modernisering van de overheid niet zelden vooral vorm krijgt door verbale vernieuwing: een vernieuwing die natuurlijk niet uitsluitend maar wel in zeer belangrijke mate betrekking heeft op de woorden en begrippen waarin er over de organisatie van de overheid

Bestuurskundige bewegingsleer

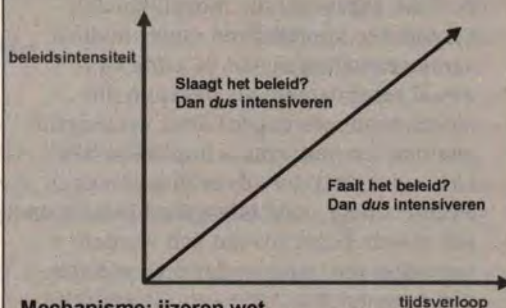
Mechanisme: uiteenlopende volatiliteit van taal en realiteit

Bestuurskundige bewegingsleer

Mechanisme: wet van de afnemende beleidseffectiviteit

Bestuurskundige bewegingsleer

Mechanisme: ijzeren wet van de beleids-accumulatie

gesproken wordt (kerndepartementen, shared services, kernkabinet, etc.).

- Veranderingsambities brengen niet alleen gewenste maar ook ongewenste effecten teweeg. In de loop van de tijd zullen onder invloed van leerervaringen door degenen die onderwerp van beleid zijn de gewenste effecten van beleid afnemen

en de ongewenste effecten toenemen. Vanaf het ogenblik dat een dergelijke dynamiek is ontdekt, rijst de vraag naar mogelijkheden om dat beleid zo te wijzigen dat een bevredigender patroon van effecten ontstaat. Het vraagt niet veel voorstellingsvermogen om hier een relatie te leggen met ambities tot modernisering van de overheid, waar degenen die aan verandering onderworpen zijn natuurlijk ook tot op zekere hoogte onvermijdelijk perverserende gedragingen aanleren in de loop van het traject. Dit mechanisme, door Roel in 't Veld ooit benoemd als de wet van de afnemende beleidseffectiviteit, laat zich schematisch als volgt in beeld brengen:

- Daarnaast is er volgens diezelfde In 't Veld sprake van nog een andere wetmatigheid in de ontwikkeling van beleid, door hem aangeduid als de wet van de beleidsaccumulatie en waarvoor opnieuw geldt dat de relatie met moderniseringsambities ten aanzien van de overheid snel gelegd is: "De algemene reactie van de overheid op gelukt en mislukt beleid is identiek: gelukt beleid smaakt naar meer van hetzelfde en mislukt beleid vraagt om correcties in de vorm van nieuw beleid, uiteraard afkomstig van dezelfde overheid." Ook dat ontwikkelingsmechanisme is schematisch weer vrij eenvoudig in beeld te brengen:
- De mogelijkheden tot modernisering van de overheid zijn geen vaste en onveranderlijke gegevens; die mogelijkheden veranderen voortdurend onder invloed van leerervaringen aan de zijde van zowel veranderaars als degenen die (soms noodgedwongen) deze veranderingen moeten ondergaan. Implicatie hiervan is dat enerzijds de realisatie van ambities door voortschrijdend inzicht op een steeds hoger niveau kan worden vormgegeven, maar anderzijds ook dat pogingen tot frustratie van die ambities niet zelden steeds slimmer invulling krijgen ('goed plan, werken we aan - maar nu even niet', 'komt voor elkaar, over een paar jaar - want dan zijn we met u klaar').

Ontwikkelingstendities en bewegingsmechanismen

Een terugkerend thema in de discussie over de modernisering van de overheid is dat er beter en meer diepgaand moet worden nagedacht over de gebrekkige realisatie

van prachtige plannen die steeds sterven in schoonheid. Het mechanisme dat in dit type processen aan de orde is, lijkt steeds gelijk: de betoverende belofte en papieren pracht van een nieuw model wordt in verband gebracht met de lastige en soms moeizame praktijk van alledag. Op basis daarvan wordt een grootschalig veranderingstraject in gang gezet dat niet alleen bedoelde maar ook onbedoelde en onvoorziene effecten oproept. Die gaan zich (naarmate de realisatie vordert) op een gegeven moment zo indringend manifesteren dat er weer een nostalgisch verlangen naar vroeger ontstaat, wat dan weer de basis vormt voor een volgend (verbaal vernieuwd) papieren model dat via de betoverende beloftes die daarmee samenhangen de basis vormt voor weer een nieuwe slag in het streven naar modernisering van de overheid.

Aan deze tragiek valt naar mijn idee te ontkomen, wanneer er een beter begrip zou ontstaan van de ontwikkelingstendities en de bewegingsmechanismen die onvermijdelijk samenhangen met pogingen tot modernisering van de overheid. Dat zou pas een mooie uitdrukking zijn van reflexiviteit in de bestuurlijke praktijk! Aanzetten voor een dergelijke productieve reflexiviteit zijn onder meer te vinden in het werk van In 't Veld.

De uitdaging voor de komende tijd is alleen om dat werk (meer dan voorheen) te verbinden met inhoudelijke aanzetten tot modernisering van de overheid. Zonder blijvende aandacht voor management van het traject dat moet leiden tot de realisering daarvan zullen we ook in de toekomst nog heel lang moeten wachten op wat inmiddels in het beleidsjargon van heden de 'Andere Overheid' is gaan heten.

Prof. dr. M.J.W. van Twist is directeur van Berenschot Procesmanagement B.V., bijzonder hoogleraar publiek-private samenwerking aan de Universiteit Nijmegen en decaan van Nederlandse School voor Openbaar Bestuur in Den Haag. Deze bijdrage is gebaseerd op een uitgebreide beschouwing van de auteur in de bundel Trajectmanagement, beschouwingen over beleidsdynamiek en organisatieverandering (Lemma, 2004).

STAATSRECHTELIJKE HERVORMINGEN

Structuurwijzigingen of cultuurverandering?

Oudere D66'ers zullen wel weten dat ik nooit warmgelopen ben voor onze voorstellen voor staatsrechtelijke hervormingen, die in de media helaas sinds jaar en dag bekendstaan als onze kroonjuwelen. In de ongeveer tien jaar dat ik eerste woordvoerder was van de partij ben ik er, voor zover ik me herinner, tijdens spreekbeurten of congres toespraken nooit uit mezelf over begonnen. Als iemand er naar vroeg, dreunde ik plichtmatig de desbetreffende standpunten op uit het partijprogramma.

DOOR JAN TERLOUW

Vanwaar die lauwe houding? Nu ik voor het eerst sinds jaren geen officiële functie voor de partij meer bekleed, nu ik niet meer namens de partij spreek, en nu *Idee* me er naar heeft gevraagd, zal ik daar iets over zeggen.

Ik ben van mening dat de voorstellen weinig helpen voor wat we willen bereiken, dat de voorstellen in al die jaren van ons bestaan te weinig zijn doordacht, en dat door altijd maar op die staatsrechtelijke hervormingen te hameren, de aandacht wordt afgeleid van wat ik werkelijk belangrijk vind.

De gekozen burgemeester

Met name gedurende mijn bestuursperiode als commissaris der Koningin heb ik waargenomen dat er nauwelijks horizontale doorstroming van burgemeesters is. Hiermee bedoel ik dat

burgemeesters niet doorstromen naar een gemeente van ongeveer dezelfde grootte als die waar ze het ambt vervullen. Dat komt omdat het een slechte indruk maakt als je solliciteert naar een andere

De basisgedachte van ons staatsbestel is de vertrouwensdemocratie

gemeente als daar geen promotie aan vastzit. Bovendien is het in zekere zin een belediging voor de gemeente waar je bent. Heel jammer, want na een jaar of zeven, zo is mijn ervaring, is verandering voor alle partijen, zowel de gemeente als de burgemeester, vaak goed. Nieuwe inspiratie.

Dit probleem zou ook al in 1966 goed oplosbaar zijn geweest, zonder enige wetswijziging, als gemeenteraden ertoe waren overgegaan burgemeesters uit te nodigen te solliciteren. Initiatief van de gemeenteraad dus. In de meeste gevallen zou benoeming zijn gevolgd, mogen we aannemen. Protestante kerken kennen deze manier van tot een benoeming komen, het heet daar 'beroepen'. Dominees stromen vaak door naar gemeenten die even groot zijn als waar ze tot dan toe stonden. Ik heb het beroepen van burgemeesters vaak in het openbaar bepleit. De partij heeft er nooit op gereageerd, waarschijnlijk omdat men het uit den boze vindt, dat de Raad een burgemeester zou kiezen. Het is aan de bevolking om dat te doen. Intussen is de partij wel krachtig voorstander geweest van dualisering van het gemeentebestuur. Daarbij kunnen wethouders van buiten de Raad door de Raad (en dus absoluut niet door de bevolking gekozen) worden benoemd. Eigenaardig.

Nu zal dat kiezen van burgemeesters er heus wel komen, helaas niet zozeer omdat wij dat al bijna veertig jaar bepleiten, maar omdat de tijd er rijp voor is. Thom de Graaf wil dat alle burgemeesters op dezelfde datum worden gekozen, omdat er anders zes jaar lang twee soorten

burgemeesters zouden zijn, benoemen en gekozen. Ik denk niet dat het land daarvan zou omvallen. Geef de gemeenten vrijheid van handelen, daar zijn we toch zo voor? Laat iedere gemeente het doen zoals hij wil. Het zou me niet verbazen als dat is: een nieuwe burgemeester kiezen op de dag dat de ambtstermijn van de zittende burgemeester afloopt. Dan hebben we het hele jaar door hier en daar lokale verkiezingen. Dat lijkt mij een verlevendiging van de politiek. En de landelijke politiek zal zich er minder mee bemoeien, want landelijke fractievoorzitters hebben niet genoeg tijd om om de haverklap naar een plek in het land te gaan waar een burgemeestersverkiezing aan de hand is. Dat willen we toch? Of houden we diep in ons hart niet van lokale autonomie? Dat is een gedachte die me nogal eens bekruipt.

Het referendum

Daar ben ik altijd voor geweest, maar alleen in uitzonderlijke gevallen. Soms zijn politieke bestuurders het spoor bijster. Dan moet de bevolking kunnen ingrijpen. Maar dat moet moeilijk gemaakt worden. We willen niet dat de bevolking bij referendum bepaalt dat er geen belasting meer hoeft te worden betaald. Vooruitgang wordt altijd bewerkstelligd door individuen, of ze nu Spinoza, Newton of Keynes heten. Nooit door instituties. Gekozen politici horen zulke vooruitstrevende individuen te zijn. Een voorbeeld. Bij de bio-industrie zijn drie partijen in het geding, de producent, de consument en de politiek. Neem varkensvlees. De producent wordt gedwongen, door de marktwerking, om de kostprijs zo laag mogelijk te houden. De consument verlangt prijzen en kwaliteit, niet de productiemethoden, lees: de leefomstandigheden van varkens. Het is de politiek die de randvoorwaarden bij de productiemethode moet en kan stellen. Alsjeblieft niet bij referendum, maar op grond van een politieke overtuiging en door politieke overreding.

De basisgedachte van ons staatsbestel is de vertrouwensdemocratie. Er moet voor worden gewaakt dat deze gedachte niet wordt aangetast door het referendum, dat immers gevaarlijke trekjes kan hebben.

De kieswet

Er liggen voorstellen om de wet te veranderen die de manier regelt waarop volksvertegenwoordigers worden gekozen.

Waarschijnlijk zit er veel goeds in die voor-

stellen, want Thom de Graaf doet niet zomaar wat. Ik volg alle verwickelingen niet op de voet. Maar ongerust ben ik wel. Voor verandering van de kieswet is in mijn ogen een breed draagvlak nodig, heel anders dan bij het voorbeeld hierboven over de levensruimte van varkens. Verbetering van de behandeling van dieren is het soort vooruitgang dat bevochten moet worden door overtuigen, ook met de kleinst denkbare meerderheid moet je proberen iets te bereiken. Maar als het gaat om de kieswet, die bepaalt hoe iedere volwassen Nederlander zijn vertegenwoordiger kiest, wil ik een breed draagvlak hebben. Ik hoor voortdurend in de media dat D66 alleen in het kabinet is gaan zitten om zijn kroonjuwelen er door te drukken. Mijn hemel. Ik ben er trots op dat D66 niet schroomt om in moeilijke tijden medeverantwoordelijkheid voor het beleid te dragen, om er mede voor te waken dat bezuinigingen niet de verkeerde sectoren treffen.

Iedere partij is gerechtigd om te proberen zijn programmapunten tot beleid te maken. Maar niet tot elke prijs. De VVD staat niet toe dat de PvdA wezenlijk meebeslist over de vorm van de nieuwe kieswet, schijnt het. Willen we op die manier onze staatsrechtelijke hervormingen er door drukken? Hervormingen die er toch voor bedoeld zijn om alle burgers meer invloed op de politiek te geven? Moet nu werkelijk de kieswet veranderen, niet omdat de mensen dat willen, maar omdat het in het regeerakkoord staat? Zouden we verandering van de kieswet aan een referendum durven onderwerpen?

Politiek ideaal

Ik ben nog genoeg partijpoliticus om me zorgen te maken over de volgende verkiezingen. Dat duurt nog even, want ik denk dat Balkenende de rit uitzit. Er wordt veel kritiek op hem uitgeoefend, vooral de (m.i. juiste) kritiek dat hij zulke voorspelbare antwoorden geeft op vragen. Maar voorspelbaarheid is vaak een veiligheidsgordel voor een politicus en verder is de premier behoorlijk onverzettelijk en consequent. Maar goed, eens komen er weer verkiezingen. Hoe gaat D66 die in?

Er zal tegen die tijd wel iets (maar niet alles) gerealiseerd zijn van de staatsrechtelijke hervormingen. Daar zullen de journalisten het over hebben. Waarom is er niet meer bereikt, zullen ze vragen. Wat is het belang ervan?

Het zal niet gaan over wat Laurens Jan

Brinkhorst heeft gedaan op het gebied van innovatie, over wat Medy van der Laan in moeilijke tijden heeft gered voor de kunsten. Dat zijn belangrijke onderwerpen. Ik zou willen dat het ook gaat over de vraag hoe we de terreur van de economische groei kunnen verminderen. Hoe we wereldwijd de investeringen kunnen losmaken die de energievoorziening veiligstellen zonder ooldioxideproductie. Hoe we volledige scheiding van kerk en staat kunnen bereiken. Hoe we het onderwijs, na de vele systeemwijzigingen, in rustige en kwalitatief goede banen kunnen leiden. Hoe we de hedonistische tendensen kunnen ombuigen naar versterking van de medeverantwoordelijkheid van burgers voor de samenleving. Laten we snel beginnen de

ruimte te scheppen om het daar over te hebben in de volgende verkiezingscampagne.

Mijn politieke ideaal is altijd geweest om burgers meer verantwoordelijkheid te geven, volwassener te maken, door middel van rechten en plichten. Het hebben van plichten is een recht. Dat is natuurlijk ook altijd de bedoeling geweest van de voorstellen voor staatsrechtelijke hervormingen. Maar ik geloof meer in cultuurveranderingen, veranderingen in houding, dan in structuurwijzigingen. Die laatste volgen automatisch als de eerste gelukt zijn.

Jan Terlouw was voor D66 o.a. fractievoorzitter in de Tweede Kamer

Geef uw stem een gezicht

Het zijn roerige tijden voor deze coalitie. Het Museumplein was al goed voor vijf kamerzetels, deze 2 oktober. Maar deze coalitie blijft zich hard maken voor een directe band tussen kiezer en gekozene. We krijgen eindelijk een districtenstelsel! Hoewel het ongenoegen over het districtenstelsel niet genoeg is om een Museumplein te vullen, houden ook deze plannen van het kabinet de critici bezig. Een onderbelicht aspect is hierbij de gevolgen van het nieuwe kiesstelsel voor politieke partijen. Aangezien wij onszelf de meest democratische partij van Nederland noemen, is het wellicht aardig om de gevolgen van het districtenstelsel op onze partij los te laten.

DOOR MICHIEL SCHEFFER EN GERHARD BRUNSVELD

Zoals bij zo veel wetgeving schuilt de ware betekenis van de wijziging van de kieswet in de details. De intentie van het districtenstelsel is, in theorie, om de band tussen kiezer en gekozene te versterken. Of dit nobele doel daadwerkelijk wordt gerealiseerd is geheel afhankelijk van de uitvoering ervan. Die uitvoering ligt geheel bij de politieke partijen en is daarvan afhankelijk. Om de impact van het nieuwe stelsel op D66 te bemeten eerst de hoofdlijnen.

Het nieuwe stelsel

Een kiezer heeft in het nieuwe stelsel twee stemmen: één stem voor een landelijk lijst en één stem voor een districtenlijst. Op basis van de uitslag van de landelijke lijst wordt het aantal zetels per partij bepaald. Ten minste 75 kamerzetels worden ingevuld via de uitslag op de landelijke lijst en de overige 75 zetels kunnen worden ingenomen door districtskandidaten uit een van de 20 kiesdistricten. De districten kunnen afhankelijk van bevolkingsomvang tussen de 2 en de 5 kamerleden afvaardigen. Een eis is wel dat elk van deze kandidaten ten minste 50% van de kiesdrempel van het district haalt. Het kan dus dat niet alle districtszetels worden toegewezen en dan neemt het aantal landelijk toegewezen zetels toe.

Partijen (kiesverenigingen) dienen minstens een landelijke lijst in te dienen. Regionale lijsten alleen kan niet (jammer voor de Fryske Nationale Partij). Daarnaast worden de districtlijsten ook op basis van landelijke bepalingen ingediend. Dat wil zeggen dat regionale lijstverbindingen niet kunnen (tenzij er sprake is van een landelijke lijstverbinding). Dat wil ook zeggen dat de kandidaatstelling per district door de landelijke partij moet worden gefiatteerd. Ten slotte hoeft een districtskandidaat niet in het district woonachtig te zijn, maar mag hij/ zij niet op meer dan één districtlijst voorkomen. In de toelichting op de wet wordt gesteld dat partijen een regionale kandidaatstellingsprocedure kunnen voeren, maar hierin vrij zijn. Ook de districtlijsten kunnen door de landelijke partijorganisatie bepaald worden.

Gestalte geven

Een eerste effect van het nieuwe kiesstelsel voor D66 is dat bij de huidige omvang en stemverhouding D66 in geen enkel district een districtszetel zal halen. Daartoe is immers in de grootste districten (met vijf zetels) 20% van de stemmen noodzakelijk. D66 heeft nog nooit in de geschiedenis die score in enig district gehaald (ook niet in 1994). Dat betekent ceteris paribus dat een partij die de rechtstreekse band tussen kiezer en gekozene hoog in het vaandel draagt zelf die directe band niet kan realiseren zonder enige actie te ondernemen.

Een neveneffect is dat afgezien van plaatselijke heroïek of landelijke aura een stem voor een districtskandidaat van D66 een verloren stem is. Dat wil zeggen dat D66 stemmers geheel vrij zijn om te gaan kiezen voor kandidaten van andere partijen. Kandidaten van andere partijen zullen naar de stemmen van D66 vissen. Omdat deze districtsstem geen invloed heeft de omvang van de partijen heeft deze stem ook geen invloed op de coalitievorming. Het enige effect is dus het versterken van de sociaal-liberale stroming in andere partijen...

Een tweede effect is dat regionale lijstverbindingen niet kunnen. De situatie dat D66 in Limburg een lijstverbinding aangaat met GroenLinks en in Groningen met de VVD is dus onmogelijk. Ook stembusakkoorden kunnen niet. D66 Gelderland kan dus niet Nijmegen aan de VVD gunnen en steun krijgen van de VVD voor een kandidaat in Gelderland Noord. Het is ook niet mogelijk om een regionale charismatische figuur te benoemen die buiten de partijen staat, althans niet zonder instemming van het Landelijk Bestuur.

Een derde effect is dat de spanningen tussen de landelijke partijorganisatie en de regio kunnen gaan stijgen. Er is geen verplichting voor partijen om een lijst in de districten te voeren. Een landelijke lijst volstaat.

Bovendien kunnen kandidaten op de landelijke lijst ook op districtlijsten staan.

Partijen zijn dus in beginsel niet verplicht hun intern verkiezingssysteem te veranderen en kunnen vanuit een landelijke kandidaatstelling "niet-lokale" kandidaten in een district parachutereren. De kieskring staat dan feitelijk machteloos en kan alleen haar steun onthouden dan wel een stemverklaring ten gunste van een andere kandidaat in een andere partij geven.

Kortom daar waar er geen bedreigende werking van het nieuwe stelsel naar D66 uit gaat is voor D66 allereerst de vraag of ze uit oogpunt van realisme alleen cosmetisch of niet aan het nieuwe stelsel mee doet of daadwerkelijk districts kandidaten lanceren, ook al is dat op het eerste gezicht zinloos. Niet daadwerkelijk gestalte geven aan de districtlijst is een diskwalificatie van het stelsel. We zijn het aan onze stand verplicht om dit stelsel vorm te geven. Een vrij marginale invoering bestaat er uit de top kandidaten op de landelijke lijst ook elk een district te geven. Dat vergt relatief weinig inspanning maar komt toch neer op een dubbel mandaat, waarbij de facto het landelijk mandaat voorrang zal hebben. Een meer fundamentele invoering behelst het door de kiesdistricten opstellen van een eigen lijst met één kandidaat. Hier zal dan de vraag zijn of het om een landelijke kandidaat gaat (een minister of zittend kamerlid) dan wel om een

kandidaat met een regionale inbedding (een burgemeester of wethouder dan wel een bekende sporter of ondernemer etc.).

Herstructurering

Het werkelijke debat is voor D66 hoe we het nieuwe kiesstelsel integreren in een strategisch concept en dan in een verkiezingsprocedure. Het nieuwe stelsel kan een forse bron van spanning worden tussen het landelijke en het districtsniveau. De wijze van invoering zegt ook iets over de identiteit die we als partij willen hebben. Een slordige invoering staat garant voor spanningen in de tent. Arnhem, Leiden en Utrecht (waar nog de grootste kans op een districtszetel bestaat) kunnen hun borst alvast nat maken. Daar komt bij dat in de vier grootste provincies met meerdere kiesdistricten een 'nieuwe' bestuurslaag kan ontstaan. Tussen afdeling en provincie zal het district een vorm moeten krijgen, al was het alleen al om de districts kandidaat een plek te geven van waaruit hij/zij zijn district kan bedienen. In een partij waar het kader al dun is een bijzondere uitdaging. Let wel dat het juist in deze districten gaat om een kans op een zetel.

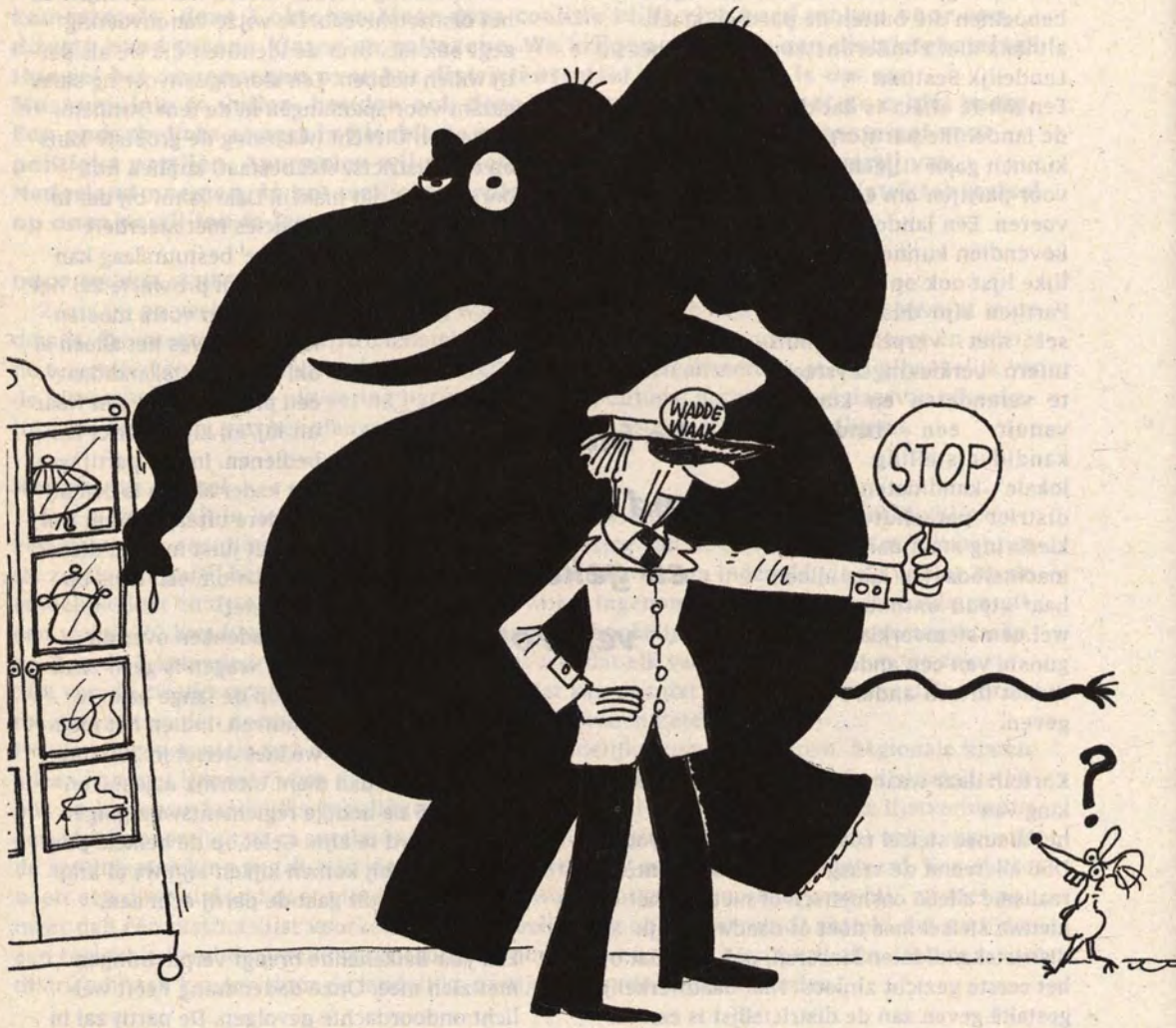
Het nadenken over dit soort vragen is geen zaak om op de lange baan te schuiven. Indien het nieuwe kiesstelsel in 2007 toe-

gepast wordt dan dient uiterlijk najaarscongres 2005 de nodige reglementswijzigingen doorgevoerd te zijn. Gelet op de heikle punten die daarbij komen kijken zijn we al krap bij tijd, want dit gaat de partij echt aan.

Een jaar Balkenende brengt verplichtingen met zich mee. Onze dadendrang heeft wellicht ondoordachte gevolgen. De partij zal in ieder geval op de gevolgen van het districtenstelsel moeten anticiperen en nadenken over mogelijke herstructureringen binnen de partij. Dit lijkt een interne partijorganisatie discussie, maar het resultaat is dat D66 als eerste partij belang hecht aan de districten en de verankering ervan in de landelijke politiek.

Michiel Scheffer en Gerhard Brunsveld zijn Directeur en Projectmedewerker bij Polisema BV in Nijmegen en waren resp. Voorzitter en Secretaris van de Programmacommissie van D66 van 1997 tot 2002.

De intentie is de band tussen kiezer en gekozene te vergroten

Nieuw perspectief was nodig om Waddendiscussie vlot te trekken

Is het terecht dat D66 'door de bocht is gegaan' met betrekking tot de winning van het Waddengas? Dat is de prangende vraag die de redactie van *Idee* voorlegde. De vraag kan kort of lang beantwoord worden. Kort: "Ja, volkomen terecht. Winning van gas in de Waddenzee kan zonder natuurschade plaatsvinden, de opbrengsten van aardgas zijn deels te gebruiken om natuurherstel en -ontwikkeling een impuls te geven die ongekend is". Lang kan ook. Dan kan dieper worden ingegaan op de ecologie van de Waddenzee, op het symbool gaswinning, op de impasse in de discussie, en de beweging die nu is gecreëerd.

DOOR JAN PAUL VAN SOEST

Het rapport van de Adviesgroep Waddenzeebeleid, ook wel Commissie-Meijer genaamd, heeft al de nodige invloed gehad. Voorafgaand aan het werk van deze commissie was het Instituut voor Milieu- en Systeemanalyse (IMSA) van Wouter van Dieren al een tijd doende het debat vlot te trekken door eindeloze gesprekken met stakeholders en het systematiseren van de zondvloed aan kennis over de waddenecologie. De Adviesgroep kon zodoende beginnen met zaaien in een akker die al intensief was geploegd.

Handen af?

Dat was ook nodig, want de discussie zat voordien muurvast. Natuur- en milieuorganisaties droegen het beeld uit dat gaswinning ongeveer het allergenste was dat de natuur in de Waddenzee zou kunnen overkomen, en de politiek – PvdA en D66 voorop – had de zaak op slot gedaan. De Waddenzee werd geleidelijk bevorderd van binnenwater dat maar beter kon worden ingepolderd (daarvoor werden nog maar enkele decennia geleden plannen gemaakt) tot symbool bij uitstek van ongerepte natuur, waar niemand meer met de handen aan zou mogen komen. 'Handen af van de Waddenzee' werd de slagzin die weerklank vond tot in de verste uithoeken van het land.

De slagzin sprak en spreekt overigens minder aan bij de bewoners van het Waddengebied zelf, die al jaren constateren dat er een stevige kloof is gegroeid tussen de stoutmoedige uitspraak 'handen af' en de werkelijkheid. De hand van de mens is overal in het Waddengebied en de Waddenzee te vinden, in de vorm van baggerwerkzaamheden voor vaargeulen, schelpdiervisserij, toerisme, wadpieren steken, zoutwinning, gaswinning (al sinds de start van de winning van het Slochterenveld strekt de bodemdalingschotel tot onder de Waddenzee maar geen sterveling die daarover debatteert), en nog zo wat activiteiten. Hoezo handen af? De werkelijkheid van de hand aan de ploeg, de gaskraan en de kokkelkor is de laatste jaren steeds meer af gaan wijken van het droombeeld van 'handen af van de Waddenzee'.

Die kloof tussen werkelijkheid en slogan bleek duidelijk bij de start van de Adviesgroep Waddenzeebeleid, bij het doornemen van een grote stapel wetenschappelijke kennis en gesprekken met vele experts en betrokkenen. De Waddenzee was een symbool geworden, en de discussie erover was losgeraakt van de werkelijkheid en de wetenschap. We troffen nogal wat gefrustreerde wetenschappers aan die hun kennis en inzichten niet kwijt hadden gekund in de besluitvorming.

Politieke uitspraak

Toen in 1999 het kabinet in reactie op de integrale studie bodemdaling Waddenzee (IBW) besloot dat gaswinning niet kon omdat de onzekerheden nog niet in voldoende mate zouden zijn weggenomen, was dat een politieke, geen wetenschappelijke uitspraak. Achterbannen roerden zich immers krachtig en de kabinetsploeg, Jan Pronk als minister van Milieu voorop, durfde geen leiderschap te nemen en de kennis te laten prevaleren boven de sentimenten.

Ook in 1999 was de wetenschappelijke kennis voldoende voor de conclusie dat gaswinning in de Waddenzee zonder relevante schade aan de natuur mogelijk is. Er lag een uitvoerig en gedegen bodemdalingsstudie, waarop zes van de zeven door het kabinet geraadpleegde experts positief commentaar gaven. Een van de zeven gaf aan onzekerheden te zien, die echter betrekking hadden op een ander punt dan gaswinning, namelijk zandsuppletie bij de Waddeneilanden. Door gaswinning wordt die maar marginaal verhoogd. Niettemin werd dit punt, en vooral de term 'onzekerheden', direct door de politiek aangegrepen om te betogen dat gaswinning op de lange baan moest.

De werking van de Waddenzee is al begin vorige eeuw uitgebreid beschreven, toen de Nederlandse natuurkundige en Nobelprijswinnaar Hendrik

Lorentz uitrekende hoe de Waddenzee zich zou gaan gedragen na de aanleg van de Afsluitdijk. Wat Lorentz berekende kwam uit: het waddensysteem gedroeg zich exact volgens zijn modellen.

Het Lauwersmeer werd afgesloten, en de Wadden deden precies wat de berekeningen voorspelden: er kwam voldoende zand naar toe. De zeespiegel is de afgelopen eeuw met zo'n 20 cm gestegen en de Waddenzee beent dat keurig bij door zandaanvoer en sedimentatie. Er wordt gas gewonnen uit het Groningerveld, dat uitloopt onder de Waddenzee, en de bodemdaling wordt goedgemaakt door sedimentatie, helemaal volgens de boekjes. De kwetsbare pionierzone ter plaatse van het Groningerveld is nu zelfs het beste opslibgebied langs de Groninger kust. Er vindt gaswinning in de Waddenzee plaats op de lokaties Zuidwal en Ameland,

en jawel hoor, het systeem gedraagt zich steeds weer zoals voorspeld.

Recent hebben de relevante kennisinstituten onder leiding van RIKZ alle kennis en inzichten nog eens op een rijtje gezet en geëvalueerd. De conclusie is niet verrassend: de onderzoekers verwachten geen significante effecten (op bodem en natuur) van gaswinning in de Waddenzee.

Voorzorgsbeginsel

Toch bleef het beeld dat gaswinning ongeveer het ergste was dat men de waddenecologie kon aandoen. Intussen konden andere activiteiten dan gaswinning hun gang gaan, die zich in de afgelopen 10, 20 jaar tot serieuze bedreigingen hebben ontwikkeld. Dat geldt vooral de schelpdierwinning, waar bij de laatste tijd de discussie zich heeft toegespitst op de kokkelvisserij. Vergeet echter niet dat ook mosselvisserij schade

met zich mee heeft gebracht en volgens de experts nog steeds met zich meebrengt. Een 'Delphi-achtige' discussie met zo'n 25 waddendeskundigen begin dit jaar, leerde dat er een redelijk grote mate van overeenstemming bestaat over de rangorde in schadelijkheid van verschillende activiteiten.

Schelpdiervisserij staat daarin bovenaan.

Gaswinning heeft in de ogen van deze experts

marginale effecten. Toch ging alle aandacht steeds daarnaar uit, onder het motto 'handen af' en verdedigd met een beroep op het voorzorgsbeginsel "bij twijfel niet doen".

Maar dat beginsel werd voor verschillende activiteiten wel heel anders toegepast. Zoals een promovendus ooit stelde: "bij twijfel niet gas winnen, maar wel schelpdieren vissen". Op tal van activiteiten die door wetenschappers als veel risicovoller dan gaswinning worden getaxeerd, zoals een olieramp of andere calamiteiten, wordt geen beleid gevoerd, maar voor gaswinning golden maatstaven die niet voor andere activiteiten worden aangelegd.

In plaats van de algemene kreet 'voorzorgsbeginsel' te hanteren die ogenschijnlijk willekeurig kan worden geïnterpreteerd - al naar gelang de spreker, de politieke partij en de activiteit in kwestie - heeft de

De discussie was losgeraakt van de werkelijkheid en de wetenschap

Adviesgroep Waddenzeebeleid het idee van voorzorgsbeginsel concreet handen en voeten gegeven. Het principe is werkbaar gemaakt in de vorm van het concept van natuurgrenzen. Als een activiteit daarbinnen blijft is er geen significante natuurschade. Op basis van de best beschikbare kennis kunnen natuurgrenzen worden bepaald, waarbij tevoren duidelijk is dat als deze niet worden overschreden, geen schade zal optreden. In plaats van steeds nieuwe analyses te beoordelen aan de hand van persoonlijke en in de tijd verschuivende interpretaties van voorzorg en aanvaardbare onzekerheden, dwingt het idee van natuurgrenzen tot helderheid vooraf. De wetenschap leert welke effecten door verschillende activiteiten worden opgeroepen, in wisselwerking tussen wetenschap en politiek kan worden vastgesteld bij welk effectniveau sprake is van schade, de politiek kan vervolgens vaststellen welk effect nog toelaatbaar is zodat schade is uitgesloten. Als extra veiligheidsklep wil de Adviesgroep Waddenzeebeleid ook nog eens de activiteiten uitvoeren aan de hand van continue monitoring van de effecten, zodat en route kan worden bekeken hoe de voorspellingen op basis van wetenschappelijke modellen en analyses zich verhouden tot werkelijkheid. Mochten zich tijdens de rit toch andere of grotere effecten voordoen dan verwacht, dan kan de activiteit worden bijgestuurd, of desnoods worden beëindigd. In geval van gaswinning lijkt dat een overbodige veiligheidsklep, omdat zelfs bij ongelimiteerde gaswinning (Ameland, Zuidwal, Slochteren) geen effecten zijn waargenomen, maar juist in het licht van de discussie over voorzorg kan met de benadering van de Adviesgroep Waddenzeebeleid een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid worden bereikt dat geen schade optreedt.

Nieuw perspectief

De conclusie is dat gaswinning in de Waddenzee zonder schade mogelijk is, dat er verschillende andere activiteiten zijn die wel schadelijk zijn, waarop onvoldoende is gelet en waar onvoldoende beleid op is gevoerd, en dat door het kiezen van gaswinning als symbool in combinatie met de slogan 'handen af' beleid en ontwikkeling van de Waddenzee op slot en in het slop zijn geraakt. De politiek had zichzelf vastgewurmd in het issue van de gaswinning om daarmee zichzelf een groen imago te verwerven, maar intussen werd de Waddenzee goeddeels aan zijn lot overgelaten.

De Adviesgroep Waddenzeebeleid heeft niet alleen alle kennis nog eens goed op een rijtje gezet en geëvalueerd, maar ook een nieuw perspectief geschetst waarmee ontwikkeling van de waddennatuur, van het Noorden des lands en van het waddenbeleid een nieuwe impuls konden krijgen.

D66 heeft als 'partij van de redelijkheid' al kort na het uitkomen van het rapport van de Adviesgroep Waddenzeebeleid het belang van dit perspectief gezien: het belang voor de natuur en voor de economische ontwikkeling. Daarom toch weer terug naar het korte antwoord op de vraag van de redactie: "Is D66 terecht door de bocht gegaan?" Daar past een volmondig ja!

De politiek had zichzelf vastgewurmd

Ir. Jan Paul van Soest adviseert bedrijven en overheden over duurzame ontwikkeling, natuur, milieu, energie en economie. Hij is daarnaast onder meer voorzitter van de Bezinningsgroep Energie en lid van de Raad van Toezicht van het Wereld Natuur Fonds. Hij was projectleider van het projectteam dat de Adviesgroep Waddenzeebeleid (Commissie-Meijer) inhoudelijk ondersteunde.

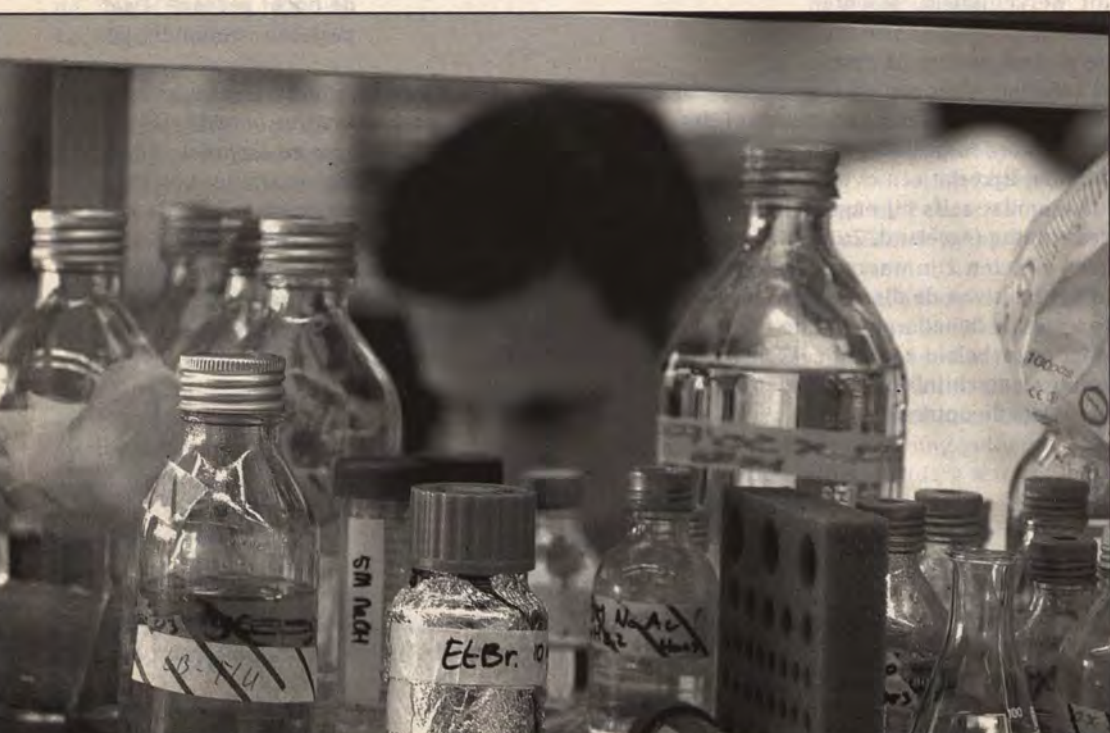
Kimberley en Charissa moeten de kenniseconomie redden

De kenniseconomie is één van de prioriteiten van dit kabinet. Een kennissamenleving heeft veel 'kenniswerkers' met een bèta-achtergrond nodig. Samen met berichtgeving over een dreigend tekort aan deze 'bèta's' was dit voor de Inspectie van het Onderwijs aanleiding om in te gaan op dit onderwerp. Deze bevindingen zijn te lezen in het dit voorjaar verschenen Onderwijsverslag. Wat zijn de belangrijkste geconstateerde dilemma's?

DOOR LOES NIJLAND

In Lissabon hebben de EU-leden afgesproken dat Europa de 'meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld' moet worden. De kennissamenleving heeft voor dit kabinet dan ook prioriteit. De ontwikkeling ervan vraagt om meer creatieve, innovatieve en hoogopgeleide mensen op allerlei terreinen, maar vooral op het gebied van bèta en techniek. Naast de te verwachten vervangingsvraag van zo'n 14.000 hoger opgeleide bèta's en technici per jaar voorziet het bedrijfsleven namelijk een uitbreidingsvraag van zo'n 3.500 plaatsen, en zullen voorgenomen investeringen van de overheid op het gebied van Onderzoek & Ontwikkeling vragen om zo'n 3.000 extra bèta's en technici. Het huidige aantal van zo'n 13.500 afstuderende bèta's en technici per jaar is echter ternauwernood voldoende om in de geschatte vervangingsvraag te voorzien; voor de extra impulsen door bedrijfsleven en overheid komt Nederland echt bèta's en technici tekort. Willen we dus onze ambities waarmaken, dan zal het aantal bèta's en technici op de arbeidsmarkt flink omhoog moeten. En dat zou ook moeten kunnen, want gebleken is dat in landen als Zweden en Groot-Brittannië het aandeel bèta's en

FOTO: HERMAN WOUTERS

technici onder afstuderenden twee keer zo hoog is als in Nederland.

Moeizame bekering

Het eerste dat politiek Nederland dan invalt is: veel bèta- en techniekstudenten gaan verloren voor de bèta-arbeidsmarkt omdat ze afhaken voordat ze de eindstreep van hun studie gehaald hebben. Daar wordt op dit moment aan gewerkt met plannen voor een 'bèta-bonus'. Of zo'n bonus nu werkt of niet, belangrijker is de constatering in het Onderwijsverslag dat hier niet makkelijk veel te halen is. Het percentage afhakers onder bèta- en techniekstudenten is in het w.o. namelijk niet hoger dan bij andere studies, en in het hbo zelfs het laagst van alle studiesectoren. In het w.o. doen alleen geneeskundestudenten het beter, maar die worden én geselecteerd, én, mogelijk door de aan de studie inherente combinatie van leren en werken, sterk gemotiveerd. En zelfs gesteld dát het mogelijk zou zijn om de bèta-uitval in het w.o. te beperken tot het niveau van geneeskunde, dan nog levert dat theoretisch hoogstens 1.500 afstudeerders extra per jaar op, en dat is nog lang niet genoeg. Er moet dus nog veel meer gebeuren. Als het beperken van het aantal afhakers niet voldoende zoden aan de dijk zet, is de volgende reflex dat het totaal aantal studenten in bèta- en techniekstudies omhoog moet. Op die manier, mogen we aannemen, zullen er vanzelf ook meer over de eindstreep komen. Voor het verhogen van dit totaal aantal studenten zijn er twee mogelijkheden. Enerzijds kan geprobeerd worden het aantal mbo'ers dat in het hbo een bèta- of technische vervolgstudie komt doen te verhogen. Dit lijkt voor het bestrijden van het bètatekort op korte termijn het meest interessant, omdat deze mbo'ers gezien hun vooropleiding het snelst met hun ho-opleiding klaar zullen zijn. Echter, aan het werven van deze mbo'ers voor een ho-bètastudie kleven bezwaren. Het belangrijkste bezwaar is dat er ook aan mbo-bèta's en -technici een groot tekort is. Het werven van mbo'ers voor het h.o. zou dus betekenen dat het ene gat met het ander gevuld wordt. Een ander belangrijk bezwaar is dat mbo'ers alleen hbo-vervolgopleidingen

doen, terwijl er vooral ook behoefte is aan universitair opgeleiden voor Onderzoek en Ontwikkeling.

Anderzijds kan men proberen meer geslaagden van havo of vwo te verleiden tot een bèta- of technische studie. Hiervoor hebben deze aankomend studenten in het algemeen een zogenaamd 'bètaprofiel' nodig. In het havo en vwo moeten leerlingen tegenwoordig na de derde klas uit vier min of meer vaste vakkencombinaties kiezen: de 'profielen'. Twee van deze profielen bieden toegang tot bèta- en techniekstudies: het profiel 'Natuur & Gezondheid' en het profiel 'Natuur & Techniek'. Hier dient zich ook direct het volgende bèta-'lek' aan: de ervaring leert dat niet iedereen met een dergelijk bèta-profiel ook daadwerkelijk voor een bèta- of technische studie kiest. Allereerst komt dat doordat de profielen ook opleiden voor studies in de sectoren Landbouw en Gezondheid. Afgezien

daarvan zien we echter nog zo'n 3800 geslaagden met het profiel Natuur & Gezondheid of Natuur & Techniek niet terugkomen in een bèta- of technische studie. Een op het eerste gezicht aanzienlijk aantal, maar ook daarbij moeten we bedenken dat een bèta-profiel ook voor andere studies gewenst is. Bijvoorbeeld voor de leraaropleidingen in de exacte vakken in het hbo, en econometrie in het w.o. Van de

overige leerlingen hebben bovendien ongetwijfeld velen niet per ongeluk, maar met een vooropgezet doel een duidelijke, en dus waarschijnlijk gemotiveerde keuze gemaakt voor een niet-bèta- of techniekstudie. En zelfs al zou een gedeelte van deze laatste groep alsnog en moeizaam 'bekeerd' kunnen worden, dan nog is het niet voldoende om in de behoefte van onze kenniseconomie te voorzien.

Kritische massa

We moeten het probleem, of liever gezegd de oplossing, dus nog dieper in het voortgezet onderwijs zoeken, namelijk bij de keuze voor het profiel. Opvallend is daar het grote verschil tussen de seksen. Nog geen vijf procent van de meisjes slaagt met het profiel Natuur & Techniek, tegen ruim 25% van de jongens. Dit wordt weliswaar gedeeltelijk goedge maakt in het profiel Natuur &

Opvallend is het grote verschil tussen de seksen

Gezondheid, maar daar is de garantie dat de leerling vervolgens een natuur- of techniek studie gaat doen weer kleiner: de aantrekkingskracht van het profiel Natuur & Gezondheid voor meisjes ligt vooral in de toegang tot medische opleidingen. Nog opvallender is dat dit verschil in bèta-keuze tussen jongens en meisjes in Nederland veel groter is dan in de landen om ons heen: in landen als Zweden, Denemarken en Groot-Brittannië is het aandeel vrouwen onder afgestudeerde bèta's en technici bijna twee keer zo groot als in ons land (32% vs. 18%). Dit maakt de toch al omstreden verklaring van een verschil in aanleg tussen jongens en meisjes onwaarschijnlijk, en er lijkt dan ook maar één conclusie gerechtvaardigd: Nederlands vrouwelijk bèta-talent wordt niet optimaal benut. Dit verborgen talent heeft bovendien een behoorlijke omvang: wanneer het profielkeuzepatroon van meisjes zou overeenkomen met dat van jongens, zouden er jaarlijks zo'n vijf- à zesduizend Natuur & Techniek- en Natuur & Gezondheid-geslaagden bijkomen. Ook bij gelijkblijvende afhaakpercentages in latere onderwijsstadia zou dit een paar duizend afgestudeerde bèta's en technici extra opleveren. En anders dan bij de eerdere oplossingen gaat het hier niet om de afroming van bestaande doelgroepen maar om het bereiken van een kritische massa bij het rekruteren van een nieuwe doelgroep. Het moet in ons land even vanzelfsprekend kunnen worden als in de ons omringende landen dat meisjes voor bèta-richtingen kiezen. Maar dan moeten aanzienlijk meer meisjes gemotiveerd worden in het voortgezet onderwijs leerkeuzes te maken die die bèta-optie niet vroegtijdig afsnijden.

Opvallend in deze kwestie is hoe weinig belangstelling de maatschappij toont voor

deze belangrijke beslissing in het meisjesbestaan. Voor steeds meer keuzes die verondersteld worden grote gevolgen te hebben voor hun toekomst worden regels en begeleiding nodig geacht: ze krijgen geen sigaretten en drank mee als ze nog geen 16 zijn, ze mogen geen piercing laten zetten zonder aanwezigheid van hun ouders, maar wat voor profiel ze kiezen, dat mogen ze op die leeftijd wel helemaal zelf uitzoeken. Terwijl de meisjes daarmee duidelijk niet alleen hun eigen toekomst, maar indirect ook die van Nederland bepalen.

De vraag is nu op welke gronden die profielkeuze tot stand komt, en wie daar invloed op uitoefent, of misschien wel zou kunnen of moeten uitoefenen. Zijn het de peers, de vrienden en vriendinnen die de keuze beïnvloeden? Worden de profielen met de ouders om de keukentafel besproken? Geeft de school advies, en wordt daar iets mee gedaan? We weten uit ons onderzoek voor het Onderwijsverslag dat scholen verschillen in de hoeveelheid leerlingen die voor een bèta-profiel kiezen. Kunnen we achterhalen waar dat precies in zit? Wordt er op veilig gespeeld, aangemoedigd, voorgelicht? Of gaat het om imago, en kunnen de media daar misschien een rol in spelen?

Onduidelijk is voornamelijk welke invloed de hierboven geschetste vierhoek school – ouders – peers – media in de keuze van jonge meiden heeft, en zou kunnen hebben. Onderzoek daarnaar en vergelijking met de ons omringende landen kan Nederland een eind op weg helpen haar ambitie van de kennis-economie te verwezenlijken. Kortom: praat eens met Kimberley en Charissa. Redt de kennis-economie!

De auteur is onderzoeker bij de Inspectie van het Onderwijs.

Minister Brinkhorst, geef ons een visioen!

Nederland heeft een economie die draait op het ontwikkelen en verkopen van kennis. Daarom is het belangrijk om een goed onderwijssysteem te hebben, zodat het voortbestaan van de Nederlandse economie in haar huidige welvarende vorm gegarandeerd is. Gelukkig wordt er in politiek Den Haag net zo over gedacht en wordt er ook van alles gedaan om de kwaliteit van het onderwijssysteem in samenhang met economische doelstellingen te verbeteren. Er is alleen één probleem: de maatregelen werken niet.

DOOR KEES VERHAAR JR.

Nu alweer een aantal jaren geleden werd in het middelbaar onderwijs de zogenaamde tweede fase ingevoerd. Dit systeem zorgde ervoor dat leerlingen niet meer allerlei losse vakken konden kiezen. Zij moeten nu een zogenaamd 'profiel' kiezen, een vastomlijnd vakkenpakket. Een systeem waarbij leerlingen geen 'pretpakket' kunnen samenstellen. In de tweede fase werd feitenkennis op zich minder belangrijk. De nadruk kwam op het leren opzoeken van informatie via allerlei ouderwetser (bibliotheek etc.) en modernere (internet) bronnen en ook op het leren werken met de gevonden informatie (methoden). Het leerlingen willen leren om informatie te vinden is op zichzelf ook helemaal geen verkeerde doelstelling. Het wordt voor mensen immers steeds moeilijker om te vinden wat zij nodig hebben in de immer groeiende wirwar van informatiebronnen. Pijnpunt is echter dat de leerlingen die van de middelbare school komen nu veel minder harde feitenkennis hebben dan wat van hen verwacht wordt op het hoger onderwijs.

Wegtrekken

Het blijkt in de praktijk dat de methode zoals die in de tweede fase centraal staat (het opzoeken van de benodigde informatie en daar vervolgens mee werken) niet of nauwelijks goed werkt als men bezig is met wetenschappelijk onderzoek. Het is namelijk zo dat harde feitenkennis (ik heb het dan vooral over kennis van processen, formules e.d.) ook zorgt voor een cruciaal stuk inzicht in de te onderzoeken situaties. Het begrijpen van nieuwe dingen gaat vele malen gemakkelijker als men de onderliggende basisprocessen volledig beheerst en daar hoort het kennen van de harde feiten en formules bij. Cruciale zaken worden niet opgemerkt, omdat men er simpelweg niet van weet. De tweede fase filosofie is dan: als je daar mee te maken krijgt kun je opzoeken hoe dat werkt. In deze gevallen gaat dat dus niet op, omdat men een situatie nou eenmaal niet kan herkennen als men er nog nooit van gehoord heeft.

Gevolg van deze hele situatie is dat de mensen die na hun middelbare school kiezen voor een technische opleiding aan een universiteit of hbo geconfronteerd worden met zaken die zij niet begrijpen, omdat ze de voorkennis hiervoor missen. Gelukkig heeft het ministerie van Onderwijs dit probleem ook herkend en zijn ze met een oplossing gekomen: de moeilijkheidsgraad van het hoger onderwijs moet naar beneden. Echt, briljant.

Nederland heeft in het verleden veel betekend voor de wetenschap (o.a. Nobelprijs Natuurkunde voor Gerardus 't Hooft en Martinus J. G. Veltman in 1999) en techniek (grote technische bedrijven als Philips e.d.). Het hoge niveau van de mensen die hier in Nederland afstudeerden heeft daar aan bijgedragen. Als we nu het niveau van de opleidingen gaan verlagen zullen de mensen die afstuderen dus ook niet meer zo'n hoog niveau hebben als voor deze verandering. Het gevolg is dat grote bedrijven die goed opgeleide mensen nodig hebben weg zullen trekken naar bijvoorbeeld Japan, waar zij deze mensen wel kunnen vinden. Het kleine aantal goed opgeleide mensen dat hier dan nog is, zal in Nederland geen werk meer kunnen vinden en zal ook wegtrekken. Zie daar het einde van de Nederlandse kenniseconomie. Het tweede grote probleem bij het stimuleren van een kenniseconomie is dat er steeds minder animo is voor de bèta-studies. Een steeds groter deel van de Nederlandse studenten zit in de

hoek van de 'logen', de psychologen, sociologen etc. Ook hier ligt de oorzaak weer in het middelbaar onderwijs. Daar wordt namelijk de basis gelegd voor wat elke leerling als vervolgopleiding zal gaan kiezen. Bèta-studies hebben een imago probleem. Het is natuurlijk aan de opleidingen zelf om aan dit imago te werken, maar hier ligt ook zeker een taak voor de mensen in het middelbaar onderwijs. Zij hebben de grootste invloed op de leerlingen daar en zij zijn degenen waar deze leerlingen op vertrouwen. Als een decaan op een middelbare school zegt dat natuurkunde saai is, wordt dat al snel voor waar aangenomen. Dit kan natuurlijk andersom net zo werken.

Pas geleden las ik in de krant van het plan om bèta-studenten die in het laatste jaar van hun studie goede resultaten halen een bonus van 1500 Euro te geven. Dit zou zijn om zo het afronden van de studie te bevorderen. Het lijkt mij dat dit geld beter ergens anders in gestoken kan worden. Een student die al een aantal jaar bezig is, zal zijn studie ook echt wel afmaken. Het blijkt dat de meeste afvallers in de eerste 2 jaar vallen. Voor deze mensen is een bonus van 1500 Euro aan het eind van hun opleiding geen motivatie om nog een aantal jaar te gaan werken aan iets wat eigenlijk toch niet geschikt voor hen is. Bovendien doen de meeste mensen dingen die ze leuk vinden en is geld niet zo'n goede drijfveer om door te gaan. Verder is 1500 Euro een vrij klein bedrag tegen de tijd dat je afgestudeerd bent.

Uitdaging

Wat moet er nu gedaan worden om te zorgen dat een groter aantal goed opgeleide mensen beschikbaar komt om aan de Nederlandse kenniseconomie te werken? Het antwoord is naar mijn mening redelijk eenvoudig: hou op met het steeds bedenken van nieuwe plannen en zorg eerst dat het huidige systeem goed werkt. Dit zit vooral in het afleveren van goed voorbereide studenten door de middelbare scholen. Hiervoor zal dan in ieder geval (een deel van) de feitenkennis terug in het programma gebracht moeten worden, zodat de aansluiting na de middelbare school verbetert.

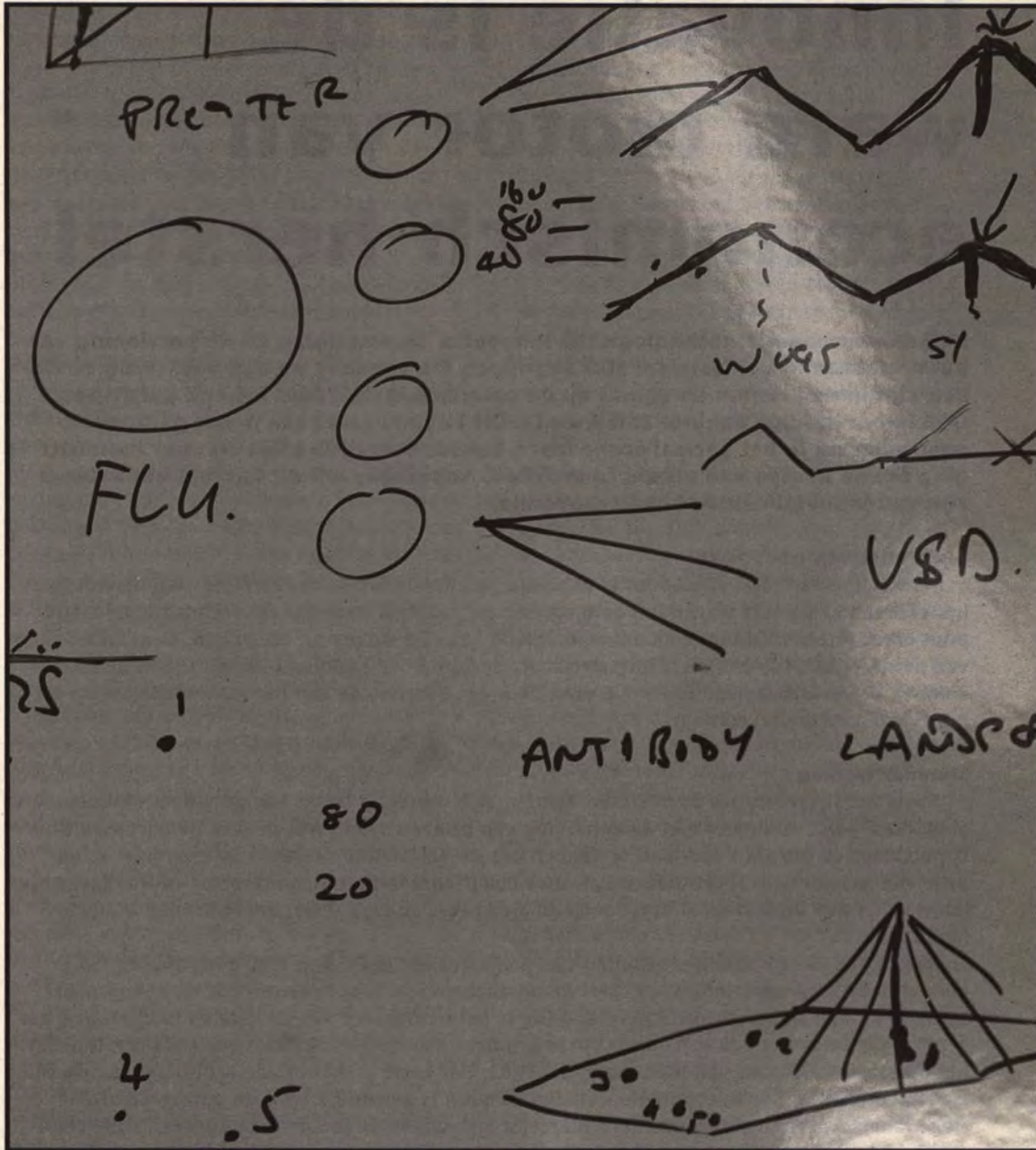
Er moet actie ondernomen worden om de animo voor wetenschap en techniek te vergroten onder middelbare scholieren. Dit zou gedaan kunnen worden door studenten van een universiteit of hbo hun ervaringen te laten vertellen op de middelbare scholen en te laten zien wat wetenschap en techniek nu

écht inhoudt. Een andere grote verbetering zou zijn om te zorgen dat de mensen die wetenschap en techniek op scholen doceren dit ook echt goed kunnen en de mogelijkheid hebben om hun kennis op een leuke en enthousiaste manier op de leerlingen over te brengen. Op die manier worden leerlingen vanzelf geprikkeld en meer geïnteresseerd in deze materie.

Bij Scintilla, de Elektrotechnische Studievereniging van de Universiteit Twente, merken we steeds weer dat jonge mensen geen idee hebben van het belang van techniek (behalve dat ze graag het nieuwste mobieltje hebben) en dat ze ons als jonge 'technenuten' maar een raar volkje vinden. Maar zonder die techniek komt het niet goed met de economie. Dat zien wij ook bij onze bezoeken aan bedrijven: er is een grote markt voor jonge (elektro)technici. De vraag is zo veel groter dan het aanbod, dat de aanvangssalarissen voor afgestudeerden elektrotechniek tot de hoogste van alle academici behoren. Dat zou deze minister uit moeten dragen. Ook zien we dat veel bedrijven nog steeds bezig zijn met het ontwikkelen van spannende nieuwe producten. Daarmee kun je ook laten zien, dat techniek een heel spannend vak is, met een grote toekomst.

Niet alleen vanuit het ministerie van Onderwijs moet actie ondernomen worden, maar ook het ministerie van Economische Zaken heeft een belangrijke rol. Minister Laurens Jan Brinkhorst van Economische Zaken is een warm pleitbezorger van de kenniseconomie. Wat ons een beetje tegenvalt, is dat de minister zo weinig uitdraagt dat techniek leuk is. Door alleen maar in heel algemene termen over technologie te spreken, maakt hij de bètavakken juist niet spannend en aantrekkelijk – nee, het blijft dan bij moeilijke woorden die, zo zien wij om ons heen, onze leeftijdgenoten nu juist niet aanspreken. Waarom neemt Brinkhorst geen voorbeeld aan John F. Kennedy? Deze Amerikaanse president maakte zijn ambities concreet, door te stellen dat Amerika binnen 10 jaar mensen op de maan zou laten lopen. Dit visioen van Kennedy heeft een enorme golf aan enthousiasme voor de techniek en aan technologische ontwikkelingen teweeg heeft gebracht. Jonge mensen wisten wat ze voor hun land konden doen – en ze deden het. Namens Scintilla daag ik daarom minister Brinkhorst uit om ook met een concreet, aansprekend visioen te komen. Een idee dat jonge mensen stimuleert om zich te

FOTO: HERMAN WOUTERS

richten op de techniek. Geef ons een droom die we waar kunnen maken, maak die kenniseconomie concreet. Dat is de uitdaging die we nodig hebben – geen abstracte praat in ambtelijke nota's, maar een ècht idee over wat de Nederlandse techniek en bètawetenschap aan de economie bij gaan dragen.

Hopelijk wordt er nu eindelijk eens ingezien waar het verkeerd is gegaan en dan vooral wat er gedaan moet worden om te zorgen dat het met de Nederlandse kenniseconomie weer de goede kant op gaat. Als Brinkhorst

visionair genoeg is om onze uitdaging op te pakken, dan nodigen wij hem van harte uit om hier in Twente zijn droom met ons te delen. Wij zorgen er dan voor, dat de jonge technici van Twente hem kennis laten maken met hun kwaliteiten en hun ambities. Samen zullen we dan zien, hoe we het visioen van Brinkhorst en daarmee de kenniseconomie gaan verwezenlijken!

De auteur is secretaris van E.T.S.V. Scintilla – Elektrotechnische Studievereniging Universiteit Twente

Innovatie is de ware motor van economisch herstel

De kenniseconomie, technologische innovatie, loonmatiging en de herziening van het sociale zekerheidsstelsel zijn begrippen die vandaag de dag veel terug te vinden zijn in de kranten en vooral op de opiniEPagina's. Zoals bekend participeert D66 in het huidige kabinet Balkenende. Dit kabinet kiest een nogal paradoxale positionering in het sociaal-economisch beleid. Enerzijds kiest zij voor loonmatiging om de kosten van arbeid te drukken. Anderzijds wil dit kabinet het kabinet zijn van innovatie en de kenniseconomie.

DOOR ROEL VAN DER POORT

De essentie van mijn standpunt is dat deze paradox in het sociaal-economisch beleid eigenlijk verlamrend werkt voor duurzaam economisch succes. Vanwege dit verlamrende standpunt ontnemt het kabinet zichzelf eigenlijk de kans op succes op dit gebied. Gezien het gegeven dat D66 zich terecht wil manifesteren als de kampioen kenniseconomie zullen de fractie en onze bewindspersonen moeten ijveren voor een aanpassing van het kabinetsbeleid op dit punt. Een nadere verkenning.

Slimmer werken

Zowel bedrijven alsook de overheid zouden zich minder moeten bezighouden met loonmatiging, maar juist veel meer met de verhoging van productiviteit. Alleen al in de Europese Unie is het utopisch om als Nederland te denken dat we ooit zouden kunnen concurreren op de prijs van arbeid. Is het verwachten dat onze chauffeurs in de transportsector voordeliger zullen worden dan bijvoorbeeld hun Poolse of Slowaakse collega's? Het antwoord ligt voor de hand: nee.

Loonmatiging is eigenlijk niets minder dan een aspirientje. De pijn lijkt even afwezig en je kunt tijdelijk doorfunctioneren. Echter de oorzaak van de problemen wordt niet aangepast. Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog is het instrument van de geleide loonpolitiek toegepast. Vaak was het ook een succesvol instrument. Het meest recente voorbeeld is natuurlijk het befaamde 'Akkoord van Wassenaar' uit 1982. Het heeft er echter alle schijn van dat de tijd is aangebroken dat onze economie wellicht immuun is geworden voor de paracetamol.

Hoge lonen zijn in beginsel positief. Allereerst stimuleren hoge lonen de zogenaamde economische vraag. Hogere koopkracht bij consumenten leidt tot een hogere vraag naar nieuwe producten en diensten. Loonmatiging tast de koopkracht aan en zodoende dreigt de motor van innovatie stil te vallen. Een hoog loonpeil vormt een belangrijke prikkel tot innovatie. Hoge lonen zijn een prikkel bij alle bedrijven om door middel van investeringen in R&D-afdelingen nieuwe arbeidsbesparende technieken uit te vinden. Ook zorgen lagere loonkosten ervoor dat reeds geïnstalleerde kapitaalgoederen langer winstgevend blijven en remmen daardoor technologische innovatie.

In plaats van te spreken over loonmatiging zou het veel effectiever zijn om onderwerp van gesprek te maken hoe we als natie of als individuele bedrijven productiever kunnen worden. Binnen de EU zijn namelijk diverse landen waar de lonen hoger liggen dan in Nederland, maar waar het land toch succesvoller is vanwege het simpele gegeven dat de productiviteit per gemiddelde werknemer gewoon veel hoger is. Slimmer werken, maar bovenal technologische innovatie voor ons laten werken lijkt een nog veel beter devies. Diverse deskundigen als bijvoorbeeld Prof. Kleinknecht hebben meerdere malen gesteld dat loonmatiging eigenlijk de

bedrijven lui maakt. Met de lagere loonkosten ontstaat er een neiging innovatie uit te stellen. Ook Michael Porter hekelt in zijn boek *The competitive advantage of nations* (1990) de overmatige aandacht in de economische literatuur voor loonkosten. Lage loonkosten vormen niet meer dan een primair voordeel en daarop steunen is vooral een strategie voor minder ontwikkelde landen, zo stelt Porter. Landen met hoge loonkosten (Finland, Zweden) doen het niet slecht, omdat dit factornadeel hen dwingt zich op een hoger niveau te ontwikkelen.

Productiviteitsstijging

Veel wijzer lijkt het om per bedrijf door de Ondernemings Raad en lokale directie afspraken te maken op welke wijze productiviteitsstijging gerealiseerd kan worden. Feitelijke resultaten in dit domein kunnen voor het volgende jaar bepalen welke ruimte beschikbaar is voor loonruimte. Op die wijze is het niet langer nodig of noodzakelijk om collectivistische maatregelen op een gehele bedrijfstak op te leggen.

Dit nieuwe denken kan de druk op ons Poldermodel sterk verminderen en een start betekenen van arbeidsverhoudingen die meer op vrijzinnige en individuele leest geschoeid zijn. Een ander belangrijk voordeel van deze insteek is dat innovatieve bedrijven ook veel interessanter zijn voor werkzoekenden. Dit betekent ook nog een keer extra stimulans door de kans om de best getalenteerde medewerkers van het moment aan te trekken.

Het is voor ondernemingen veel interessanter om te sturen op productiviteit. Productiviteit is een instrument dat hen dwingt en afrekenet op wat echt belangrijk is.

Transformatie

De overheid moet niet de illusie hebben dat zij met overheidsmaatregelen erg veel invloed kan uitoefenen op het economisch succes van Nederland. Ons land is allereerst onderdeel van een open internationale economie. Dat betekent dat een overheid in hoge mate enkel voorwaardenscheppend dan wel faciliterend actief kan zijn. Het belangrijkste dat overheid kan doen is de medewerker weerbaar maken. Niet weerbaar maken in de zin van allerlei juridische beschermingsconstructies in het leven te roepen, maar waarlijk weerbaar maken door ons onderwijs zo in te richten dat het resulteert in ware kenniswerkers evenals structuren te creëren die het bijhouden van kennis

in de diverse levensfasen goed mogelijk maakt.

Ik noemde eerder al het succes van landen als Zweden en Finland die ondanks relatief hoge loonkosten toch economisch succesvol zijn. Een belangrijk verschil tussen deze twee landen en Nederland is dat Zweden en Finland substantieel meer investeren in onderwijs. Nederland besteedt ongeveer 4.6% van het bnp aan onderwijs. Finland besteedt hier 8% aan en Zweden maar liefst 9%. Ook kent Nederland een relatief grote onderwijsuitval. Dit percentage ligt hoger dan in de Scandinavische landen en de VS. Ook kent ons land een veel lager percentage gediplomeerden in exacte vakken. Nederland scoort hierin 5.8%, tegen een EU-gemiddelde van 10.4%.

D66 zou in het kabinet moeten ijveren voor een wijziging van het kabinetsbeleid in economische zin. D66 moet er voor zorgen dat het kabinet het ouderwetse instrument van loonmatiging loslaat. Het is verkeerd geïnvesteerde energie. Voorts geeft de wens tot loonmatiging alle traditionele overlegpartners nog steeds bij voortduring het idee dat zij er nog werkelijk toe doen. Veel nuttiger zou het zijn om energie te steken in het versterken van onze kenniseconomie. Hoe kunnen we de transformatie in gang zetten waarbij de werknemers van Nederland allereerst hoogwaardige kenniswerkers worden en blijven. Alleen hoogwaardige kenniswerkers kunnen hoge lonen in economisch opzicht verantwoord maken. Voor zowel de gehele economie alsook voor de onderneming lijkt groei van de productiviteit een veel beter ruilmecanisme om geformuleerde ambities en ruilafspraken waar te maken. Zulk een richting lijkt veel wijzer dan het achterhoedegevecht voeren van de loonmatiging. Voor een partij als D66 die steeds in de voorhoede verkeert van het maatschappelijk denken is het legitimeren van dit achterhoedegevecht pijnlijk. Naast het vernieuwen van de democratische structuren in ons land zou D66 ook een kampioen moeten worden in het vernieuwen van de arbeidsverhoudingen in Nederland.

De auteur is HR manager bij Nucletron en voormalig landelijk voorzitter van de Jonge Democraten.

Marktwerving of verrijking?

Alweer een tijdje geleden propageerde de PvdA een beloningssysteem waarin de topinkomens niet hoger mogen zijn dan, geloof ik, vijf maal het minimumloon. Ook binnen D66 vond dit idee sympathie. De overheid probeert vaker excessen tegen te gaan, terwijl die vaak het gevolg zijn van regelgeving die de overheid zelf heeft opgelegd. Hoewel er vaak onnodig idioot hoge salarissen worden betaald, ben ik van mening dat de overheid zich hier zo min mogelijk mee moet bemoeien.

DOOR MICHIEL HERTER

Overheden die 'subjectieve' regels opleggen aan economische processen zijn niet erg succesvol gebleken. Regels over de hoogte van salarissen, over hoeveel er geproduceerd moet of mag worden, over de allocatie van schaarse middelen en dergelijke leiden tot een starre plan-economie. Ik ben een vurig aanhanger van marktwerving. Marktpartijen zijn goed in staat om door onderhandelingen vraag en aanbod bij elkaar te brengen, waarbij geld dienst doet als objectief ruilmiddel. Dit geldt voor leveranciers en klanten, bedrijven en overheden, en werkgevers en werknemers.

Concurrentie

De overheid dient zich in dit verband uitsluitend bezig te houden met het faciliteren van de economie en het afdwingen van randvoorwaarden. Faciliteren betekent, onder meer het organiseren van kwalitatief hoog onderwijs, het aanleggen en onderhouden van infrastructuur en de lasten voor burgers en bedrijven zo laag mogelijk houden. Randvoorwaarden zijn bijvoorbeeld het voorkomen van misbruik van macht (zowel economisch als sociaal) en het organiseren van solidariteit met burgers die werkelijk niet mee kunnen komen.

De overheid mag ook sturen op grond van democratisch tot stand gekomen beleid. Op grond

van milieubeleid kunnen bijvoorbeeld kostprijs verhogende toeslagen worden opgelegd. Het zou dan wel prettig zijn als deze toeslagen ook daadwerkelijk worden gebruikt voor het financieren van milieubeleid en

Marktwerving wordt gerealiseerd door concurrentie te bevorderen

niet worden uitgegeven aan allerlei structurele tekorten op andere beleidsgebieden.

Marktwerving wordt gerealiseerd door concurrentie te bevorderen. Dat geldt ook voor instanties die zijn belast met het uitvoeren van overheidsbeleid. Dat marktwerving wordt gerealiseerd door uitsluitend te privatiseren is een misvatting. Het gaat om concurrentie. Namelijk het bevorderen dat meerdere marktpartijen dezelfde of vergelijkbare producten en diensten kunnen aanbieden. Als door omstandigheden geen concurrentie mogelijk is (de infrastructuur van spoorwegen en Schiphol) heeft privatiseren geen enkele zin. Dit moet overigens wel in Europees verband worden gezien.

Door concurrentie kunnen wij vergelijken. Dat geldt voor consumenten, maar ook voor opdrachtgevers, overheden en aandeelhouders. Zonder marktwerving is het erg moeilijk om te beoordelen of voor de beste prijs de hoogste kwaliteit wordt geleverd.

Structuurregime

Veel taken die nu exclusief door de overheid worden uitgevoerd kunnen beter aan de markt worden overgelaten. Ook, bijvoorbeeld, onderwijs. Mevrouw van der Hoeven geeft ongeveer EUR 28 miljard per jaar uit en ik kan mij niet voorstellen dat er nog iemand is die echt weet waar dat geld allemaal heen gaat, laat staan of het effectief en efficiënt wordt besteed. Wat

zijn de doelstellingen van onderwijs, wat willen wij ermee bereiken, en hoe toetsen wij de resultaten? Waarom hebben wij in zo'n klein landje zo veel dezelfde faculteiten en waarom werken universiteiten niet veel meer samen met het bedrijfsleven? Zolang de overheid randvoorwaarden stelt ten aanzien van een minimale kwaliteit en relevante inspecties uitvoert kan onderwijs beter concurrerend door marktpartijen worden aangeboden. Uiteraard dient de overheid er tevens voor te zorgen dat lager en middelbaar onderwijs voor iedereen toegankelijk is. Ik ben ervan overtuigd dat hiermee miljarden kunnen worden bespaard en de kwaliteit stijgt. Door de concurrentie kunnen prestaties beter worden vergeleken en kunnen verantwoordelijken ter verantwoording worden geroepen.

Burgers en bedrijven hebben recht op een overheid die haar taken optimaal uitvoert. Zij zijn de aandeelhouders, de eigenaren, van de overheid. Veel van deze taken moeten worden uitbesteed aan marktpartijen die in concurrentie met elkaar optimaal moeten presteren. Een hoge toetsbare kwaliteit voor een zo laag mogelijke prijs. Dezelfde concurrentie helpt bij het beoordelen van bestuurders en het toetsen van de beloningen.

De aandeelhouders in de overheid hebben een controlerende instantie het mandaat te geven om de uitvoering te controleren. Dit betekent het toetsen of de doelstellingen worden behaald, het ter verantwoording roepen van bestuurders die onvoldoende presteren en het onderhandelen over salarissen.

Dit geldt ook voor ondernemingen en hun bestuurders. De overheid heeft door middel van het structuurregime regels opgelegd die

de bevoegdheden van aandeelhouders beperken. Hierdoor hebben bij grote ondernemingen de commissarissen in feite de macht en hebben aandeelhouders weinig te vertellen. De nieuwe structuurregeling, die 1 oktober jl. is ingegaan, geeft de aandeelhouders iets meer macht, maar gaat nog lang niet ver genoeg. Volgens mij is het erg simpel. Aandeelhouders geven de Raad van Commissarissen de bevoegdheid om bestuurders aan te nemen en te ontslaan, en om de beloning van bestuurders vast te stellen. De aandeelhouders moeten met een meerderheid van 51% (bij aanwezigheid van minimaal een bepaald percentage van de aandeelhouders) de commissarissen kunnen ontslaan. Dit normaliseert excessen. De 'aandeelhouders' van de overheid, de kiezers, kunnen hun 'commissarissen' ontslaan door op een ander te stemmen. Hierbij dienen de aandeelhouders uiteraard wel hun verantwoordelijkheden te nemen en deel te nemen aan het kiezen en stemmen.

De overheid dient uitsluitend te faciliteren

Laat de overheid zich toch uitsluitend bezighouden met activiteiten waarop zij het monopolie heeft. Zoals het gebruiken van geweld (politie en defensie), het spreken van recht, het afbreken van economische en sociale machtsposities, en het organiseren en financieren van solidariteit. En laat de rest over aan de markt. Maar leg dan geen onzinnige regels op waardoor de marktpartijen hun taken niet optimaal kunnen uitvoeren.

De auteur is voorzitter van de Raad van Bestuur van NV DICO International; directievoorzitter van de investeringsmaatschappij Manus Holding b.v. en vervult verschillende commissariaten.

Politiek als leren praten 'plus'

Wanneer mensen als Balkenende en Donner een pleidooi houden voor waarden en normen en wanneer zij de samenleving oproepen om eigen verantwoordelijkheden te nemen, dan kunnen daar gemengde gevoelens bij opspelen. Elaine Toes noemt als bezwaar tegen dit pleidooi voor waarden en normen niet dat het conservatief is, maar dat het overbodig is. Daarnaast lijkt het pleidooi een verhulling van bezuinigingen. Een maatschappelijk programma van politieke vorming biedt een serieus alternatief.

DOOR ELAINE TOES

Velen zijn van mening dat de oproep van Balkenende en anderen gepaard gaat met nieuwe betutteling en omgeven is met spruitjeslucht. Toch is het een mooie gedachte dat mensen zich meer bewust worden van de rol die zij hebben in de samenleving, dat zij zichzelf ontwikkelen en daarbij ook de wereld om hen heen een beetje beter maken. Dan gaat het om politieke vorming van burgers. Hoe kunnen mensen leren om begrip te hebben voor hun omgeving en hoe kunnen zij de competenties ontwikkelen om in die omgeving iets te betekenen? Aan een programma van politieke vorming liggen vijf uitgangspunten ten grondslag, die hierna genoemd worden. Laat onze Grondwet en ook internationale verklaringen het kader zijn voor hoe mensen met elkaar willen omgaan, voor de rollen die zij in hun omgeving op zich nemen. Binnen een dergelijk kader kan het humanistisch gedachtegoed een bron van inspiratie zijn voor politieke vorming. Humanistische vorming maakt mensen niet zozeer tot dragers van rechten jegens staat of collectief als wel tot burgers te midden van en met medeburgers. Volwassen burgers en kinderen zijn immers ook zelf verantwoordelijk. Politieke vorming kan beginnen op school, maar kent legio beginpunten voor volwassenen.

Eigen belang als startpunt

Een eerste uitgangspunt is dat mensen het belang van politiek het best leren begrijpen vanuit ervaringen die hen zelf raken. Door om te gaan met situaties waarin eigen belangen in het geding zijn, oefenen mensen voor hun politiek burgerschap. Het voorbeeld van spelregels voor kinderen maakt dit duidelijk. Dat kinderen die spelen op straat een flink deel van hun tijd en schreeuwen besteden aan het bepalen van de regels waar ze zich aan moeten houden, lijkt wellicht verspilde tijd en ruzie zoeken. Dit aftasten van de grenzen van gepast gedrag is echter heel leerzaam en de wijze waarop zij hierin begeleid worden is van grote betekenis.

In het volwassen leven blijft het eigen belang essentieel als startpunt van politiek, dit terwijl veelal schamper wordt geredeneerd over (eigen) belangen van burgers. Voor de vorming van burgers is het zaak om het eigen belang als politiek te benoemen en om mensen aan te zetten tot reflectie op hun belangen, zodat hierover een gesprek kan plaatshebben als basis om ook belangen en perspectieven van anderen te leren begrijpen in een later stadium. Om gezamenlijk tot oplossingen te komen, moeten juist wel de eigen belangen serieus genomen worden, in bijvoorbeeld woon-, werk-, zorg- en onderwijssituaties.

Als tweede uitgangspunt geldt dat de (politieke) beleving die begon met eigen belangen geleidelijk wordt ingebed in de 'hogere politieke mores'. Wanneer we voorbijgaan aan die geleidelijke groei van politiek begrip, keren sommige burgers zich af. Afgeschrikte burgers kunnen zich schrap zetten naar aanleiding van hun directe ervaringen. Het fortuynisme mag dat duidelijk hebben gemaakt. Politici hoeven zich er niet voor te schamen burgers uit te nodigen om vanuit hun eigen belangen mee te doen. Het is wel cruciaal dat burgers gaandeweg andere belangen ontmoeten en gestimuleerd worden deze te leren begrijpen. Voor de vorming van burgers is het goed dat op school al aandacht is voor het 'verbreden' van het gesprek. Mooie wegen liggen in het samenstellen van een schoolkrant, werken in een leerlingenraad of in een medezeggenschapsraad. Wie mag delen in verantwoordelijkheid – zoals bij openbaar onderwijs nieuwe stijl of Brede scholen- krijgt

reden om deel te nemen aan het gesprek. Het is niet toevallig dat D66 zich sociaal toont meer door achter mensen te staan en hen tot eigen initiatieven te bewegen dan door voor mensen te staan en hen in bescherming te nemen.

Zelf politiek maken

De grootste kans voor politieke vernieuwing ligt bij het derde uitgangspunt. Het gaat er hierbij om dat kinderen zelf politieke situaties ontwerpen en ervaringen opdoen. Een mooi voorbeeld is de kinderraad als onderdeel van de besluitvorming op een basisschool. Hierin leren kinderen zich te verdiepen in de beweegredenen om beleid te ontwikkelen, zij leren zich in het perspectief van anderen te verplaatsen en oefenen het overleggen hierover op een vrij natuurlijke wijze. Zo zijn er Freinetscholen die kinderen oefenen een kas te beheren waarmee de klas bepaalde aankopen realiseert voor de groep. De concrete vorm van de kinderraad binnen basisscholen als politieke oefen-ervaring moet uiteraard plaatsvinden binnen de pedagogische visie van de school: leerkrachten zowel als ouders zullen achter de mate van politicologisering moeten staan om dit tot een succes te maken. Wij leren kinderen hiermee denken over politiek, over de beslissingen die er toe doen binnen hun sociale referentiegroep, in dit geval de school/schoolklas. Het mag duidelijk zijn dat mij persoonlijk een andersoortig onderwijs voor ogen staat dan het bijzonder onderwijs, waarbij ouders kiezen voor een bepaalde visie, maar daar in de praktijk nauwelijks invloed op kunnen hebben om over de kinderen zelf dan nog maar te zwijgen. Het Humanistisch Verbond is om deze reden de campagne pro openbaar onderwijs gestart: "Leer eerst, kies later!" Centraal bij dit uitgangspunt staat dat burgers zelf leren nadenken over het organiseren van de besluitvorming en hiertoe initiatieven leren construeren. Bijzonder onderwijs is absoluut een gemiste kans in dezen! Het werkt segregatie in de hand en politieke vorming tegen, omdat (ouders en kinderen) in polarisaties geleerd wordt te denken!

Het is een gemiste kans als alles voor burgers geregeld wordt. De overheid heeft dan wel als taak voor burgers (ook de financiële) voorwaarden te scheppen om bijvoorbeeld zelf een wijkplatform te kunnen oprichten en samen de lokale mores vaststellen. Deze burgers leren iets dat zonder meer te gebruiken zal zijn in nieuwe situaties, die zij later tegen zullen komen. Het gaat om het opbouwen van 'waardenvol' kapitaal.

Vaardigheden

Hoe krijgt het bovenstaande vorm? Vaak is het lastig dat kinderen en volwassenen nog niet over alle politieke kennis en vaardigheden beschikken. Belangrijk bij het vierde uitgangspunt is de wijze waarop de uitwisseling zelf geleerd wordt. Wanneer kinderen zelfstandig leren nadenken over de eigen mening en zaken moeten beargumenteren, werken met maatjes om moeilijke of leuke dingen samen te doen, leren zij volwaardig te participeren aan besluitvorming. Zo moeten kinderen op een school bijvoorbeeld bij tutorlezen manieren bedenken hoe een ouder met een jonger kind omgaat. Zij leren reflecteren op de processen. Er wordt aangegeven dat door dicht bij het kind te beginnen, kinderen een en ander in een beter perspectief leren zien en zo leren met elkaar om te gaan en iedereen in de waarde te laten. Een element kan ook zijn dat kinderen aan de hand van een gemiddeld lesprogramma hun werk leren plannen.

Zo is ook van belang met de kinderen gezamenlijk te praten over de hiervoor genoemde kinderraad. Kinderen wisselen uit wat het inhoudt en hoe overleg kan worden vormgegeven. Hierdoor wordt een andere dimensie in het onderwijs ingebracht. Er wordt veel gefocust op (overleg)processen, ook bij het gewone werk. Ditzelfde geldt voor volwassen burgers. Het is domweg nodig te leren overleggen en te leren dat interactie met anderen de ene keer een ander doel dient dan de andere keer. Het leren formuleren van amendementen is vele stappen te ver als je niet in staat bent de inhoud los te koppelen van de vorm van een overlegsituatie.

Er moet over nagedacht worden wat nodig is om te leren omgaan met verschillende overlegprocessen en de benodigde vaardigheden moeten simpelweg geoefend worden. In die zin mogen we best een beetje terug naar het kringgesprek van de jaren '70. Dat dit geld kost, spreekt voor zich. Het vraagt ook scholing van de leraren, patiëntenraden en ondernemingsraden. Normen en waarden zullen het kabinet, wat dit betreft, dus geld kosten.

Levenslang politiek leren

In het vijfde en laatste uitgangspunt komen de verschillende stappen van politieke vorming samen. Er is al het nodige gezegd over de waarde van politieke vorming voor andere ontwikkelingsgebieden. Politieke vorming is ook stimulerend voor de taalontwikkeling in het algemeen: wervende teksten schrijven voor een bepaald publiek, spreken voor groe-

pen. En ook voor de sociaal emotionele ontwikkeling in het algemeen is politiek bedrijven een zeer nuttige activiteit: je open stellen voor kritiek/weging door anderen. Je willen verantwoorden voor je 'daden'. Het genoemde voorbeeld over de klassenkas spreekt boekdelen. Ook voor volwassenen geldt dat financiële verantwoordelijkheden en inzicht in de budgetten en te maken keuzes leiden tot het overwegen van de verschillende belangen en prikkelen het inzetten van strategieën om te bereiken wat men wil bereiken. Oplossingen moeten binnen een weerbarstige realiteit ontwikkeld worden.

Al met al staat het bedrijven van politiek immers midden in de wereld. We moeten met elkaar afspraken maken om de bevochten vrijheid en veiligheid ook in de toekomst te kunnen waarborgen. Kinderen leren met behulp van politieke vorming in de praktijk hoe daar concreet invulling aan gegeven wordt en stukje bij beetje vormen zij zich een compleet plaatje van de eigen samenleving als politiek systeem. Die leerstappen maakt niet iedereen als kind. Er moet D66 er daarom veel aan gelegen zijn om ook voor volwassenen gelegenheden te creëren zich(zelf) politiek te vormen. In scholen wordt lang niet altijd gelegenheid geboden aan leerlingen om zich politiek te vormen. Door humanistisch vormingsonderwijs worden wel dilemma's aan de orde gesteld, die de reflectie op samenleven bevorderen. Dat is in feite ook een voorwaarde voor politieke vorming. Kinderen leren op die manier zich te verdiepen in de eigen beweegredenen en zich te verplaatsen in die van anderen. Dat is enorme winst, maar voor politieke vorming is het nog niet voldoende. Daarvoor is een koppeling nodig met het échte politieke spel, waarvoor herleidbare regels bestaan. Dat leren mensen vooral door de eigen politieke ervaringen als het ware op een hoger niveau te tillen, in dialoog met anderen.

En dan is er nog de Grondwet. Kent u hem voldoende? En de gemiddelde burger? En hoe komt dat? Zijn we er eigenlijk nog tevreden over? Daarmee komen we aan bij de politieke inhoud die ons allemaal aangaat, om over Europa nog maar te zwijgen. De genoemde politieke vorming dient vele doelen, van individueel tot mondiaal.

Op de scholen en in de wijk kan de mening van kinderen gevormd worden en leren kinderen argumenten uit te spreken, zonder dat zij –zoals bij bijzonder onderwijs het geval is–gedwongen winkelnering kennen; er valt iets te kiezen! Doordat kinderen daar met elkaar

over kunnen praten en hun stem meetelt, voelen zij zich betrokken. Sommige mensen die betrokken zijn bij Brede Scholen vinden de kinderraad een voorwaarde, die zichtbaar moet zijn in de wijk, omdat kinderen hun invloed moeten kunnen hebben bij het realiseren van wijkgebonden plannen. Ditzelfde geldt voor politieke betrokkenheid van volwassenen bij de organisaties waarin zij functioneren. Voor instellingen zou een criterium voor sociale hygiëne moeten zijn of in voldoende mate gelegenheid worden geboden aan gebruikers, leden en werknemers van die instellingen om zich politiek te uiten en bijdragen te (leren) leveren. Dan kunnen de politieke vaardigheden in samenhang worden toegepast en uitgebreid. Hier is spake van levenslang politiek leren, een waar genoeg voor de onderdanen van de zogeheten Koning Kenniseconomie.

Investeren

Het is een maatschappelijke noodzaak om te investeren in politieke vorming. Voor de maatschappelijke cohesie is het dus van het grootste belang dat mensen in de gelegenheid worden gesteld politiek te (leren) bedrijven. Politiek bedrijven is geen broodwinning op basis van elitaire expertise. Het is een noodzaak voor de samenleving als geheel, dat politiek van alle burgers is en door iedereen kan worden bedreven.

Zoals al aan het begin van dit artikel vermeld: er zijn geen nieuwe waarden en normen nodig. Het 'enige' dat Balkenende hoeft te doen, is investeren. Investeren in een humane infrastructuur, waarmee mensen het instrumentarium in handen krijgen om daadwerkelijk het heft in handen te leren nemen. Een school is er niet alleen voor het lezen, schrijven en rekenen. Net zo min als iemands burgerschap alleen betekent dat hij of zij rechten geniet jegens staat of collectief. Mensen maken samen hun wereld en daarbij zijn zij aangewezen op het onderling delen van ideeën en middelen. Mensen worden beter tot het delen van verantwoordelijkheden gebracht indien ze leren plezier te hebben in samenwerken en samen reflecteren op de besluitvorming dan indien ze op hun plichten worden gewezen. Laat het kabinet investeren in een menswaardige vorming van burgers, op school en daarna.

De auteur is onderwijskundige en werkt als adviseur bij KPC Groep te 's-Hertogenbosch. Extra informatie en verwijzingen bij dit artikel kunt u vinden op www.d66.nl/idee.

Breken of doorgaan?

Het huidige kabinetsbeleid, met zijn drastische ingrepen in de sociale zekerheid en andere financiële voorzieningen, leidt tot weerstand onder grote delen van de bevolking. Velen, ook in de D66 achterban, vrezen dat het beleid een verdere denivellering van inkomens tot gevolg heeft. Bovendien wordt betwijfeld of het kabinetsbeleid werkelijk een remedie is voor de economische stagnatie. Niet verwonderlijk dat de drie regeringspartijen al sinds het aantreden van dit kabinet op verlies in de peilingen staan – en dat verlies wordt eerder groter dan kleiner.

DOOR PIETER VAN WIJNEN EN ERIK DEES

Op zichzelf zijn slechte peilingen niet alarmerend. Zo gaat het immers bijna altijd als er impopulaire maatregelen genomen worden. Echter, als in 2007 de financieel-economische situatie niet is verbeterd, loopt D66 groot risico wederom electoraal verlies te leiden. Zeker als potentiële D66-kiezers hun stem liever geven aan een partij die vanwege haar grootte een substantiële invloed kan uitoefenen op regeringsbeleid. De kans dat D66 –met pakweg vier zetels– dan wederom deelneemt aan het landsbestuur is vrijwel nul. Dan wordt het vechten in de oppositionele marge.

De vraag is hoe zo'n doemscenario te vermijden. Verdient het de voorkeur om het huidige centrum-rechtse kabinet te verlaten? Zo niet, welke koers moet de partij dan varen?

Aansturen op breuk

De kiezer houdt in de regel niet van partijen die een coalitie oplazen. Dat wordt al gauw uitgelegd als weglopen voor je verantwoordelijkheid. En wie breekt, betaalt (bij de daarop volgende verkiezingen). Of er moet een heel sterk punt liggen, iets dat je als partij echt niet over je kant kunt laten gaan en wat je ook goed kunt uitleggen – niet alleen aan de eigen achterban, maar ook aan brede lagen van de bevolking. Winst is dan allerminst verzekerd, maar de geloofwaardigheid is er in ieder geval mee gediend. Zijn er onderwerpen die zich daarvoor lenen?

De kiezer houdt niet van partijen die een coalitie oplazen

In het Hoofdlijnenakkoord heeft D66 zich in verregaande mate gecommitteerd aan de reeds door het kabinet Balkenende I geïnitieerde plannen voor een herstructurering van de sociaal-economische orde: meer eigen verantwoordelijkheid van de burger, een kleinere rol van de overheid, meer marktwerking. Vergroting van welvaartsverschillen tussen burgers wordt geaccepteerd. De herziening van het prepensioen, langere werktijden, loonkostenbeheersing, een hogere pensioenleeftijd en een verdergaande liberalisering van de energiesector versterken het beeld. Naast de D66-bewindslieden steunt ook de Tweede Kamerfractie het saneringsbeleid van het kabinet. Grote meningsverschillen over sociaal-economische onderwerpen kunnen dan ook geen grond zijn om te breken.

D66 moet toch proberen haar sociaal-liberale kant te laten zien met voorstellen om enkele scherpe kantjes van het saneringsbeleid weg te halen. Deze voorstellen zullen echter noodzakelijkerwijs dichterbij de buurt liggen van de standpunten van CDA en VVD dan die van de PvdA en GroenLinks.

Over kennis-economie en onderwijs zijn de coalitiepartijen ook behoorlijk eensgezind. De drie regeringsfracties bedongen in september gezamenlijk het terugdraaien van een aantal bezuinigingsmaatregelen op het gebied van kennis en onderwijs. D66 mag dan regelmatig het voortouw nemen, CDA en VVD volgen wel. Omdat D66 in het Hoofdlijnenakkoord zijn onderwijs-eisen al heeft vastgelegd. De enige mogelijkheid voor een controverser zou zijn een snel economisch herstel en vervolgens onvoldoende extra impulsen voor kennis-economie en onderwijs. Dat scenario is zeer onwaarschijnlijk voor de komende twee jaar.

Op het terrein van bestuurlijke vernieuwing ligt de situatie anders. CDA en VVD bedenken van alles om de uitgewerkte plannen over gekozen burgemeester en kiesstelsel van minister De Graaf te dwarsbomen. Bij voortdurende obstructie zou dit voor D66 een legitieme reden kunnen zijn met het kabinet te breken. Maar of dit onderwerpen zijn waarop je moet breken is sterk de vraag. Kiezersonderzoeken laten keer op keer zien dat maar een klein deel van de burgers de huidige institutionele vormgeving van ons politiek systeem als een groot probleem beschouwt. De kennis en interesse van de gemiddelde burger voor de door D66 bepleite voorstellen is gering.

CDA en VVD zijn niet langer principieel tegen veranderingen – ook dit is vastgelegd in het Hoofdlijnenakkoord. Ze hebben kritiek op de concretisering van De Graaf. Bij een kabinetscrisis vanwege bestuurlijke vernieuwingsthema's kan de uitleg aan de kiezer dan ook gemakkelijk verzanden in technische details. CDA en VVD zullen betogen dat D66 zich rigide heeft opgesteld. Het lijkt dan ook verstandig op verschillende aspecten flink water bij de wijn te doen om de dossiers tot nieuwe wetgeving te brengen.

Bovendien zijn er andere, minder ingewikkelde voorstellen denkbaar om de band tussen kiezer en gekozen te verbeteren. Vernieuwing kan, behalve bestuurlijk, ook politiek en maatschappelijk gestalte krijgen. Over veiligheid, immigratie en integratie van minderheden heeft D66 genuanceerdere ideeën dan CDA en VVD. Meer dan de twee rechtse partijen vindt D66 dat een strenger beleid op deze terreinen niet ten koste mag gaan van de privacy van burgers, mensenrechten en culturele diversiteit. Of dat verschil groter of kleiner wordt is de vraag. Dat hangt mede af van de koers die de VVD gaat varen. De recente commotie rond kamerlid Wilders laat zien dat men diens nog hardere lijn voorlopig niet volgt. Daarmee is de kans gering dat veiligheid en integratie issues D66 een aanleiding zullen geven met het kabinet te breken.

Kort samengevat: op geen van de belangrijkste beleidsterreinen vallen onoverbrugbare meningsverschillen te verwachten. Dus is

aansturen op een breuk ongeloofwaardig. En breken op een subjectieve grond ("er was geen chemie meer") valt ook niet uit te leggen. Het enige alternatief is dan ook: doorgaan.

Hoe door te gaan?

Om succesvol te zijn in een kabinetsdeelname en een nieuw electoraal verlies te vermijden is optimale zichtbaarheid geboden. Hoe dient de partij –met slechts enkele bewindslieden en een kleine fractie– zich de komende jaren te profileren?

Bij de twee laatste Tweede Kamerverkiezingen werd onderwijs door een grote groep burgers genoemd als een van de belangrijkste nationale onderwerpen. Dat valt samen met de nadruk die D66 de laatste jaren heeft gelegd op het belang van kennis in brede zin. Die insteek heeft voor de partij electoraal dan ook gunstig uitgepakt. Tijdens de verkiezingen van 2003 waren burgers die onderwijs noemden als een van de belangrijkste problemen van het land significant sterker geneigd D66 te stemmen. Het lijkt erop dat D66 in toenemende mate wordt gezien als de eigenaar van dit issue. De ingeslagen koers van de nadruk op onderwijs dient daarom te worden geïntensiveerd. Het is een onder-

werp waarmee de partij met name de stem van jongere en hoger opgeleide kiezers kan winnen.

Vaak wordt beweerd dat de aandacht voor het milieu altijd omgekeerd evenredig gerelateerd is aan de aandacht voor de economie. In economisch slechte tijden raakt het milieu op de achtergrond. Ook nu zou dat het geval zijn. Kiezersonderzoeken weerspreken deze verwachting echter. In 2003 noemde nog altijd zo'n vijftien procent van de kiezers de toestand van het milieu als een van de belangrijkste nationale problemen. Sinds de jaren negentig heeft alleen GroenLinks nog het imago van een milieubewuste partij. D66 zou dit ecologische monopolie van GroenLinks moeten doorbreken. Een hernieuwde sterke nadruk op milieu –in het bredere kader van duurzaamheid– kan samengaan met beleidsdoelen als welvaart, economische groei, solide overheidsfinanci-

D66 heeft zich rigide opgesteld

ën, liberalisering en werkgelegenheid. Minister Brinkhorst heeft al stappen in de goede richting gezet met meer aandacht voor technologische innovatie en de ontwikkeling van alternatieve energiebronnen. Het streven naar een combinatie van economische groei en milieubehoud geeft een sterke impuls aan kennisgroei en technologische innovatie, en levert unieke goederen en diensten op, die concurrentie met minder innoverende lagelonenlanden mogelijk maakt. Met een sterke nadruk op duurzaamheid kan D66 zich onderscheiden van coalitiepartners CDA en VVD. Ten opzichte van een partij als GroenLinks kan D66 zich profileren als partij die milieubehoud niet ten koste wil laten gaan van welvaart en een vrij economisch verkeer. Binnen het kader van strenge en consequent uitgevoerde milieuregels kunnen bedrijven het spel van de vrije markt blijven spelen.

Na "11 september" en de perikelen rond Pim Fortuyn is het opinieklimaat bij de issues veiligheid, immigratie en integratie drastisch veranderd. Ook bij zowel het potentiële als het daadwerkelijke electoraat van D66 is nu een meerderheid voorstander van een hardere aanpak van criminaliteit, een strikter toelatingsbeleid van asielzoekers en sterkere inspanningen van niet-westerse allochtonen om zich te integreren in de Nederlandse samenleving.

Dit betekent echter geenszins dat D66 op deze thema's geen eigen geluid meer kan laten horen. De middelen die worden ingezet conflicteren gemakkelijk met waarden die centraal staan in de humanistisch liberale rechtstatelijke traditie die D66 vertegenwoordigt. De D66-fractie kan regelmatig op de rem trappen als zij vindt dat

uitspraken en beleid van de regering de privacyrechten van burgers te veel schenden, een louter negatief beeld oproepen van nieuwe Nederlanders of de indruk wekken dat uiteindelijk niet integratie maar assimilatie gewenst is. Het uitspreken dat culturele diversiteit niet problematisch is zolang nieuwe Nederlanders de Nederlandse taal spreken, volwaardig deelnemen aan het economisch en maatschappelijk verkeer en de beginselen van de rechtsstaat accepteren, zal op zijn minst bij een grote minderheid van het electoraat een welwillend oor vinden. Kortom: als regeringspartij kan D66 het in hoofdzaak eens zijn met de doelstellingen van het veiligheid- en integratiebeleid van het kabinet en tegelijkertijd haar progressieve profiel tonen door kritisch de ingezette middelen te volgen.

Voor D66 liggen er, samenvattend, met name kansen om zich electoraal gunstig te profileren op de volgende thema's: onderwijs; kenniseconomie, milieubehoud en rechtstatelijke en humanitaire randvoorwaarden bij de aanpak van veiligheid- en integratieproblemen. Vervolgens is het van groot belang de standpunten helder en begrijpelijk te presenteren. De inhoud, en niet de procedure van politiek of de politieke cultuur, moet

daarbij centraal staan. Termen als 'andere politiek' en 'genuanceerd denken' volstaan niet om het antwoord van D66 op hedendaagse maatschappelijke problemen aan te geven.

Pieter van Wijnen is politicoloog en is gespecialiseerd in kiezersonderzoek. Erik Dees is coördinator Kenniscentrum D66.

Hoe dient D66 zich te profileren?

D66 opheffen? Graag zelfs!

Natuurlijk ging er even een schok door de partij, toen enkele GPD-bladen kopten dat Laurens-Jan Brinkhorst het opheffen van D66 bepleitte. Ga maar op in een stroming met de VVD en de PvdA, sprak Brinkhorst. Maar om daar nou verrast, boos of zelfs verontwaardigd over te zijn? Laurens Jan stelt namelijk wel iets aan de orde wat niet zomaar weggewuifd kan worden.

DOOR JOHN BIJL

"Brinkhorst bepleit opheffen 'zijn' D66," stelde de krantenkop. Nu is D66 wel vaker voor overbodig of 'een partij voor erbij' uitgemaakt. Maar als een van de geestesvaders van de partij, opper-democraat en –in mijn eigen woorden– een partijprominent die klip en klaar kan uitleggen wat D66 voor politieke stroming is, dat zegt, is toch even schrikken. Want als "we de komende tijd in onze eigen kring moeten nadenken over onze potentiële bondgenoten" voor een nieuwe politieke partij, dan vraagt Laurens-Jan hardop af of D66 nog wel nuttig werk doet voor haar politieke groepering. Zeker als hij ook hardop nadenkt waar die nieuwe "politieke bondgenoten" dan wel vandaan moeten komen: de liberale-socialen van de PvdA en de sociale-liberalen van de VVD. Ook die discussie hebben we eerder gevoerd. De PvdA pleitte jaren geleden voor een fusie met D66, zoals de VVD dat recentelijk heeft gedaan.

Ideologische onzekerheid

Verrassend zijn die fusie-discussies niet. De PvdA was in die periode vooral druk op zoek naar zichzelf, zoals de VVD dat nu is. Van de PvdA bleef na het "afschudden van de ideologische veren" door Kok een politieke watercracker over: het vult, maar is compleet geuren-smaakloos. Maar die ideologische onzekerheid verstop je liever achter de problemen van een ander –het krimpen van D66 in dit geval– dan dat je hardop vraagt wat je hier doet. Ook de VVD twijfelt aan zichzelf en lijkt idelogisch op drift, gekenmerkt door redelijk conservatieve

trekjes die steeds opborrelen aan de rechterkant van haar gedachtegoed. Een groeiende groep VVD'ers vindt dat individuele vrijheid prima is, maar dan wel op hún manier. Voor hen is liberalisme een doel voor een betere samenleving, terwijl

D66 is de laatste jaren al inpolderend 'verkruiemeld'

het liberalisme van D66 meer een beter individu door persoonlijke groei op het oog heeft. Nuanceverschil vinden ze ook bij de VVD. Of althans, vonden ze, want sinds de Oplaten, de Aptroten, de Zalmen en de Georgen van Gendt in Rotterdam tot gedachtegoedvertolkers van de VVD zijn verheven, raakt de meer individugerichte VVD zachtjes aan vervreemd van de partij. En juist die groep voelt de ideologische onzekerheid, wat haar de woorden 'fusie' in de mond legt.

Verdwijnend geluid

En nu is het eruit: D66 kent óók ideologische onzekerheid. Toonaangevend hiervoor is de steeds weer oplopende discussie over de kabinetsdeelname door de partij. Zowel de voors en tegens zijn steeds luidruchtiger te horen, opzeggingen van leden halen met bombarie de pers. Daar bovenop stelt de Haagse fractie zich veelal reactief op in maatschappelijke discussies. Eigengeluid wordt vooral bemeten op de reacties van andere partijen: "we zijn links omdat zij...", "we zijn liberaal omdat zij..." Ideologisch stevig in de schoenen is anders, maar wat wil je: de discussie om het ideologische gedachtegoed te ontwikkelen is uit het oogpunt van pragmatisme jarenlang niet gevoerd.

STEMT D66 BINNENKORT OVER HAAR OPHEFFING?

FOTO: D66 VOORLICHTING

En zonder de ideologische discussie begint de fusiediscussie dan binnen D66. Laurens Jan Brinkhorst, als prominent vertegenwoordiger van de liberale stroming die D66 inhoudt, beseft als geen ander dat D66 nooit een doel op zich is geweest. Hij snapt ook dat het in de eerste instantie gaat om datgene waar D66 voor staat: een wereld waar door vrijheid iedereen de kans krijgt om er beter van te worden. En dat is de politieke stroming die D66 vertegenwoordigt. Hoort te vertegenwoordigen, want ze is de laatste jaren al inpolderend 'verkruiemeld' over de paarse partijen. En zodoende is het onduidelijk geworden waar D66 voor staat en zonder discussie daarover zal dat ook zo blijven.

Het gevolg is alleen dat het sociaal-liberale geluid zo langzamerhand ook verdwijnt. Dat hoort niet. Dat mag niet. Ook D66-politici knokken voor een betere wereld, liefst met de huidige partij, want ze kent een groot aantal sterke politici en bestuurders. Maar als het moet, dan kan het ook zonder. Want als je je partij moet opofferen aan een betere wereld, dan is dat toch wel de moeite waard?

De auteur is opleidingsadviseur bij ING en is lid van het afdelingsbestuur van D66 Rotterdam. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel

Pleidooi voor een progressief konvooi

D66 werd in de jaren zestig van de vorige eeuw opgericht om de verstarde zuilenmaatschappij te doorbreken. Die missie is voltooid. Inmiddels zijn de grote ideologieën ten grave gedragen en leven we in een mondiaal tijdperk met nieuwe gevaren en uitdagingen.

DOOR HANS CREBAS

Na het parsee tijdperk zien we in de politiek een hernieuwde polarisatie ontstaan tussen progressief liberalisme aan de ene kant en (confessioneel) conservatisme aan de andere kant. Deze politieke tweedeling is naar mijn mening een onontkoombaar proces, dat D66 als innovatieve partij zou moeten verwelkomen en bevorderen. Definieer uw tegenstander!

Een aanzet daartoe werd onlangs gegeven door D66 europarlementariër Sophie in 't Veld, die in De Volkskrant waarschuwde, dat het conservatisme in Europa aanzwelt. Het Vaticaan viel het feminisme aan in de recente brief "Samenwerking tussen mannen en vrouwen in de kerk en in de wereld". Op zich geen punt, volgens

Sophie, zeker nu het militante feminisme waar het Vaticaan aan refereert, al sinds jaren praktisch is uitgestorven. Ware het niet, dat steeds meer europarlementariërs het kompas op Rome gericht hebben. De Europese

Volkspartij-fractie waartoe het CDA behoort (EVP), wordt gedomineerd door conservatieve katholieke christen-democraten, zoals de Beierse CSU en christen-democraten uit de nieuwe lidstaten. Sophie stelt met klem, dat het hoog tijd wordt om het hiertegen op te nemen. Ook het moslimfundamentalisme behoort tot de sterk opkomende eigentijdse krachten, waartegen een progressieve politieke beweging in actie moet komen.

De kernopdracht van progressieve politiek kan in een drieslag worden geformuleerd:

- verminder wereldwijd onacceptabele verschillen in status, macht, kennis en inkomen
- verdedig democratie en mensenrechten
- zorg voor duurzaamheid van planeet aarde

Progressief manifest

Om deze opdracht te kunnen uitvoeren, is vanuit een oogpunt van optimale inzet van menskracht en ook ten behoeve van politieke duidelijkheid een bundeling van progressieve krachten noodzakelijk. Een belangrijke aanzet tot een dergelijke oriëntatie werd gegeven door de publicist-socioloog Dick Pels, auteur van de bekroonde Fortuyn-biografie *De geest van Pim* (2003). In reactie op een "Conservatief manifest" publiceerde hij eind 2003 in Trouw het "Progressief manifest", waarin hij PvdA, GroenLinks, D66 en de sociaal-liberale vleugel van de VVD opriep, om te komen tot een nieuw verband van "Alle Progressieve Krachten", op basis van een eigentijdse formulering van het sociaal-liberalisme.

GroenLinks heeft zich, bij monde van Femke Halsema en voorzitter Herman Meijer, merkbaar door Pels' betoog laten inspireren en profileert zich nu als "laatste links-liberale partij". Beslist een vooruitgang ten opzichte van de te lang volgehouden multi-culti-verdediging van conservatieve allochtone culturen. GroenLinks werpt zich nu op als emancipatiepartij.

Ook bij de PvdA zijn interessante ontwikkelingen gaande, na de opstand der burgers o.l.v. Pim Fortuyn en een aantal kritische partijrapporten. Wouter Bos werd overtuigend gekozen tot nieuwe leider, met een ruim mandaat om de PvdA bij de eisen van de tijd te brengen; voorbij oudlinks en voorbij de afgeschudde ideologische veren van Kok. Wie kennis neemt van het concept-beginselprogramma dat in december 2004 aan het PvdA-partijcongres zal worden voorgelegd, moet constateren dat de panelen van de sociaal-democratie verschuiven naar een progressieve, sociaal-liberale middenpositie. Duidelijk is dat in het vernieuwde PvdA-denken

Het narcisme van het geringe verschil

de verantwoordelijke burger veel meer centraal komt te staan, in plaats van de paternalistische overheid. De creatieve en constructieve waarde van individueel talent en ondernemerschap wordt erkend, met behoud van (mondiale) solidariteit als ethische richtsnoer. Niet alleen de zwakken in de samenleving zijn focus van politiek medeleven, maar juist ook de belangen van de brede middenklasse (die immers in belangrijke mate de verzorgingsstaat draaiende moet houden), worden scherp in beeld gebracht. Ten aanzien van immigratie en integratie wordt duidelijke taal gesproken: geen enkele maatschappij heeft een ongelimiteerd absorptievermogen. Daarnaast wordt terecht aangegeven dat Nederland als open, internationaal georiënteerde economie en cultuur een immigratieland geworden is, waarbij selectiviteit, emancipatie en participatie centrale beginselen moeten zijn. Ik durf de stelling aan dat dit concept-beginselprogramma, bedoeld om een breed segment van de Nederlandse bevolking up-to-date aan te spreken, zonder veel aanpassingen door een D66-congres zou kunnen worden aanvaard.

En dan de VVD. Het wordt steeds duidelijker dat deze partij onder druk van de hernieuwde politieke polarisatie in een pijnlijke spagaat is komen te verkeren: de conservatief-rechtse en de sociaal-liberale vleugel fladderen tegen elkaar op en de vogel wil maar niet opstijgen. Hier wordt strijd geleverd om de Geest van Pim.

In de discussie over de toekomst van Europa is dit Europese verkiezingsjaar een belangrijke bijdrage geleverd door de historici en europarlementariërs Joost Lagendijk (GroenLinks) en Jan Marinus Wiersma (PvdA). In hun boek *Na Mars komt Venus* formuleren zij een Europees antwoord op Bush en geven zij een progressief alternatief voor linkse en rechtse eurosceptici.

Zij stellen een agenda voor, om Europa te ontwikkelen tot civiele supermacht als tegenwicht tegen de Amerikaanse militaire hypermacht. In hun visie moet Europa niet proberen een kopie van de VS te worden, maar moet zich juist concentreren op zijn eigen sterke punten: conflictpreventie en humanitaire interventie; eerlijke handel; het versterken van de internationale rechtsorde; terrorisme en de oorzaken van terrorisme bestrijden; duurzaamheid bevorderen; de banden versterken met gematigde krachten in de islamitische wereld; de verspreiding van massavernietigingswapens tegengaan.

Voor al deze zaken heeft D66 toch ook Sophie in 't Veld gestuurd?

Conclusie: medio 2004 liggen PvdA, D66 en GroenLinks globaal op dezelfde strategische koers. Natuurlijk zijn er verschillen tussen de progressieve partijen: historisch, qua partijcultuur en programmatisch. Maar in het licht van de mondiale dreigingen en uitdagingen waar onze generatie voor staat, mogen die niet van doorslaggevend betekenis zijn.

De historicus en schrijver Michael Ignatieff beschrijft in zijn analyse van het Balkanconflict -met dank aan Freud- het narcisme van het geringe verschil (in de bundel *Etnische conflicten en het moderne geweten*, 1999): "Juist wanneer de verschillen tussen groepen klein zijn, moeten ze agressief tot uitdrukking gebracht worden. Hoe minder de verschillen tussen twee groepen om het lijf hebben, hoe meer ze allebei hun best doen die verschillen als absoluut af te schilderen. Bovendien richt de agressie die vereist is om een groep bijeen te houden zich niet alleen naar buiten, op een andere groep, maar ook naar binnen, om de verschillen tussen individu en groep tegen te gaan." De dringende vraag is nu hoeveel schaarse energie D66 de komende jaren gaat besteden aan het narcisme van het geringe verschil.

De toekomst van D66

D66 heeft zich altijd scherp gerealiseerd en ook uitgedragen, dat een partij een middel is en geen doel. Als we als kleine partij onze innovatieve rol willen uitspelen, dan moeten wij ons anno 2004 opwerpen als aanjager van progressieve samenwerking. Maar wat bij de VVD signaleerd werd, doet zich ook bij D66 voor: wij verkeren in een pijnlijke spagaat. Als partij met een centrumlinkse achterban maken we deel uit van een centrumrechts kabinet. Vooral op lokaal niveau leidt dit in het zicht van de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 in toenemende mate tot spanningen. Naar mijn mening staan de leden van D66 dan ook voor een onontkoombare keuze, nu op lokaal niveau en daarna op regionaal, landelijk en Europees niveau. Die keuze luidt: koersen we af op progressieve samenwerking, of zinken we weg in eigen schoonheid... That's the question.

De auteur is Fractievoorzitter D66 Flevoland en schreef dit artikel op persoonlijke titel.

Aardige jongens, die D66'ers

Van D66 wordt wel gezegd dat het een partij is die vooral uit aardige mensen bestaat. Dat lijkt een compliment, maar de constatering is venijnig bedoeld. Aardige mensen maken geen politiek, is de gedachte die erachter schuilt. In dit nummer van Idee wordt een tussenbalans gepresenteerd van de prestaties van het D66-smaldeel in Paars-II. Centraal daarbij staat de inhoud, mede met het oog op de politieke agenda voor de komende tijd.

De bewindslieden komen aan het woord en experts en ervaringsdeskundigen leveren commentaar op hun werk. Met een licht gevoel van gêne moeten we vaststellen dat die commentatoren meer dan eens wijzen op het belang van de persoon van de minister of staatssecretaris. Toch weer die valkuil van aardige mensen, en geen inhoud? Nee, integendeel: Gerrit Ybema bijvoorbeeld blijkt door aardig te zijn tijdens handelsmissies dingen gedaan te krijgen, juist ook omdat hij (net als de anderen) zijn persoon verbindt aan de zaak waarvoor hij verantwoordelijk is. Kortom, dat de persoon ertoe doet, sluit een stevige inzet op de inhoud niet uit. Sterker nog, als de inhoud dat noodzakelijk maakt, accepteert de persoon een etiket als 'duivel'. Dat gaat de principiële inzet voor een medisch-ethisch beleid gericht op individuele autonomie en keuzevrijheid van patiënten voor alles. En aardig of niet, Els Borst staat klaar om 'gehakt' te maken van haar criticasters. Een andere rode draad in dit nummer is de gespannen verhouding tussen economie, ethiek en politiek. Economische zelfstandigheid moet, aldus Annelies Verstand, dus is het van belang dat vrouwen in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Vanuit de krapte op de arbeidsmarkt wordt dat standpunt ongetwijfeld verwelkomd, we hebben immers 'handjes' nodig om de economische motor draaiende te houden. Verstand stelt echter niet de materiële noodzaak tot arbeidsparticipatie maar de principiële machtsgelijkheid tussen mannen en vrouwen centraal, en is bovendien niet blind voor onbedoelde neveneffecten van brede arbeidsparticipatie. Het aardige van D66 in deze coalitie zit 'm in het algemeen vooral in

het streven om mensen in de gelegenheid te stellen hun eigen, individuele keuzes te maken. Mensen tellen. Dat blijkt ook uit de zorgen die Roger van Boxtel heeft over de *lost generation*: de oudere immigranten uit bijvoorbeeld Marokko en Turkije. De eerlijkheid gebiedt hem onder ogen te zien dat we voor deze groep niet veel meer kunnen doen - al is dat een eerlijkheid die blijft jeuken. Zijn deze mensen dan als het ware 'afgeschreven'? Misschien in economische termen, maar Van Boxtel wens deze mensen toch nadrukkelijk als medeburgers te zien. Dat is een principiële keuze, die temeer opvalt daar de Duitse journalist Helmut Hetzel nog stelt dat hij zich, ofschoon geïntegreerd buitenlander, politiek-correct als allochtoon moet omschrijven. Laurens Jan Brinkhorst werd bij zijn aantreden als minister van LNV door de sector allesbehalve aardig gevonden. Inmiddels blijkt hij door zijn inzet op fatsoen, ethiek en wetshandhaving, tegen de keer van liberalisatie en consumentisme, toch waardering te oogsten, zelfs van een theocratische boerenvoorman uit de christelijk-social traditie. Hoezo, aardige mensen, dus geen inhoud? Tegelijkertijd is het juist Brinkhorst die het scherpst de agenda voor de Nederlandse politiek bepaalt met zijn pleddooi voor een democratisch afrekenbaar leiderschap. Hij ontziet daarbij ook zijn eigen partij niet: hij stelt dat D66 nogal eens de hardheid ontbeert die nodig is om in de politieke werkelijkheid overeind te blijven. Kortom, wie aardig wil kunnen zijn, moet ook de nodige hardheid kunnen opbrengen. En met de D66'ers in het kabinet lijkt dat aardig te lukken.

BALKENENDE EN HET BUITENLAND

Laatst Fahrenheit 9/11 gezien van Michael Moore. Over die film is natuurlijk al veel geschreven, ik wist wel ongeveer wat ik zou gaan zien, maar toch verliet ik totaal onthutst de bioscoop. Want de enkele verifieerbare feiten die in deze overigens tamelijk onverteerbare documentaire/film werden gepresenteerd zijn onmogelijk te rijmen met mijn laatste sprankje hoop dat wereldleider Bush en zijn adviseurs toch ook wel een vorm van gelijk moeten hebben.

Het idee alleen al, dat in de dagen na elf september, toen alle vliegvelden in de Verenigde Staten dicht gingen en geen rat meer het land in of uit kon, toen zelfs wij al wisten dat Osama Bin Laden het brein achter die aanslag moest zijn – dat in die dagen de enige personen die het land door de lucht mochten verlaten Saudi's waren, enkele honderden, waaronder vijftieng leden van de familie Bin Laden, is té verbijsterend voor iemand die meent te weten dat dingen vaak anders lijken dan ze zijn. De beelden die overtuigend illustreerden dat er meer dan hartelijke, want met miljoenen dollars onderstreepte, betrekkingen bestaan tussen de familie Bush, de familie Bin Laden en andere Saudi-Arabische families, openden ruw mijn ogen. Het kennelijk niet te weerleggen gegeven – want anders had Moore al lang de nodige processen aan zijn broek gehad – dat de Saudische zakenmensen 7% van de Amerikaanse economie in handen hebben en blijkbaar ook het niet bijster begaafde zoontje van de vroegere president Bush hebben opgekocht, plaatst alles wat er is gebeurd in de naam van de war on terrorism in een zo kwalijk daglicht dat de miljarden die door de directe omgeving van Mister President sinds de Iraakse oorlog zijn verdiend in de wapenhandel nauwelijks opmerkelijk meer zijn.

Hoe vreselijk Amerikaans en oppervlakkig de film verder ook is in de manier waarop de boodschap is verpakt, dat verhelpt op geen manier het gevoel van naïeve idiotie mijnerzijds. Waarom de aandacht zo verlegd is van Bin Laden naar Hoessein, hoe het mogelijk is dat Bush politiek wegkomt met het ontbreken van die massavernietigingswapens, waar de politieke steun vandaan komt voor deze uitzichtloze oorlog, het blijken vragen voor de vaak van een goeie betrokken burger die, blindgeslagen door redelijkheid, de cynische werkelijkheid niet onder ogen kan zien.

Ach, hoe zouden we daartoe in staat zijn, wij gewone mensen, ver van het geraffineerde schaakspel op het wereldtoneel. Daar hoeven wij immers onze haastig onderwezen hoofden niet over te breken, dat kunnen wij overlaten aan de knappe kopjes die aan de Nederlandse regeringstafel zitten te weten hoe het zit. Tot op dit moment kan ik een vage hoop niet onderdrukken dat Michael Moore een gemene leugenaar blijkt te zijn. Als Jan Peter weer op de been is, kan hij het vast uitleggen. Maar de beelden van Balkenende op bezoek bij Bush staan nog op mijn netvlies. JP de MP met zijn kompaan De Hoop van de Schepper werden met egards ontvangen door gummyhoofd George W. De kranten pijpten op over de tijd die de laatste had genomen voor het bedremmelde CDA-tweetal. Als dank voor de Nederlandse steun aan de Amerikaanse buitenlandse politiek, aan de strijd in Irak. Straks mogen ze vast ook wel naar Saudi Arabië.

Negen redenen waarom Bush wint en één waarom dat niet erg is

In de Nederlandse media wordt George Bush afwisselend neergezet als gek, gevaarlijk, of gluiperig — of een combinatie daarvan. Het beeld dat van John Kerry wordt geschetst is minder eenduidig, maar de meerderheid van de journalisten laat, ook in de nieuwsberichtgeving, duidelijk merken dat met hem als president Amerika en de rest van de wereld beter af zijn.

DOOR UDO KOCK

Gezien door de Europese bril van pseudo-objectieve Nederlandse journalisten mag dat zo zijn, de meerderheid van de Amerikanen denkt daar anders over. Zij zien in Bush iemand die zijn gebreken erkent, duidelijk zegt wat zijn plan is, en dat plan vervolgens ook omzet in daden. Veel Amerikanen zijn het met die daden niet altijd eens, maar geven om uiteenlopende redenen toch de voorkeur aan Bush boven Kerry.

Wie naar de feiten kijkt en de stemming in de Verenigde Staten probeert aan te voelen realiseert zich dat een overwinning voor Bush voor de hand ligt. De redenen daarvoor zijn voor iedereen waarneembaar, maar de Nederlandse media berichten liever over de stuntelige publieke optredens van Bush dan dat ze zich verdiepen in de vraag waarom hij zo veel Amerikanen aanspreekt. Hieronder negen redenen waarom Bush wint, en eentje waarom dat niet erg is — de duizend-en-één redenen waarom dat wel erg is heeft u de afgelopen maanden in de Nederlandse kranten en tijdschriften kunnen lezen.

1. Slechter dan Al Gore.

John Kerry is zo mogelijk een nog slechtere kandidaat dan Al Gore. Net als Gore ontbreekt het de campagne van Kerry aan een duidelijke strategie. De ene week staat de economie centraal, de andere week is het de oorlog in Irak. Er is geen centraal thema en geen coherente boodschap, met als gevolg dat Kerry er niet in slaagt duidelijk te maken waarom mensen op hem moeten stemmen. Daar komt bij dat Kerry 20 jaar liberaal, en soms onbegrijpelijk stemgedrag in de Senaat moet verdedigen, terwijl Gore kon bogen op acht jaar succesvol beleid onder Clinton. Net als vier jaar geleden is het een komen en gaan van adviseurs in de Democratische campagne, en Kerry heeft inmiddels twee campagnedirecteuren versleten. In toespraken en interviews is Kerry nog saaier dan Gore. En wie dacht dat Gore zich als een stijve hark over een podium begeeft moet eens goed op de mimiek van Kerry letten. Een overeenkomst is dat beiden de gewoonte hebben om hun ideeën te introduceren met de verbale slaappil: "My plan is...". Als Gore vier jaar geleden al niet van Bush kon winnen, dan maakt Kerry helemaal geen kans.

2. De vloek van de Senaat.

Senatoren hebben traditioneel minder kans tot president gekozen te worden dan kandidaten die gouverneur zijn geweest. Carter (1976), Reagan (1980), Clinton (1992), en Bush Jr. (2000) waren gouverneur toen ze verkozen werden. In het tv-tijdperk is Kennedy, in 1960, de enige senator die het Witte Huis veroverde. Een van de redenen is dat, in tegenstelling tot Nederland, in het Amerikaanse parlement altijd hoofdelijk wordt gestemd zodat van iedere senator precies bekend is waar hij of zij voor of tegen is. In een begrotingswet van velen tienduizenden pagina's staat altijd wel iets waar deze of gene het niet mee eens is, en daar maken Kerry's tegenstanders handig gebruik van in de campagne. Kerry's running mate, John Edwards, die sinds 1998 in de Senaat zit, heeft dezelfde handicap.

3. Kerry is een opportunist.

Volgens de Bush-campagne is Kerry een draaikont. Iemand van je wie je altijd een standpunt kunt horen dat je aanspreekt, zolang je hem maar op het juiste moment van de dag treft. Het Kerry-

kamp doet dit af als campagneretoriek, maar er zit een kern van waarheid in. Zo stemde Kerry tegen de eerste Golf-oorlog in 1991 toen uit peilingen bleek dat een meerderheid van de Amerikanen niet overtuigd was van de noodzaak om Koeweit te hulp te schieten. Ruim tien jaar later, toen de dreiging van Saddam Hussein minder urgent was, was een meerderheid van de Amerikanen wel overtuigd van de noodzaak om militair in te grijpen, mede dankzij het mediaoffensief van het trio Bush-Rumsfeld-Powell. Ook deze keer stemde Kerry met de politieke wind mee — deze keer voor de oorlog tegen Irak.

4. Bienvenido en América!

Demografische veranderingen spelen Bush in de kaart. In zuidelijke staten zoals Texas en Georgia, neemt de bevolking toe door instroom van buitenlandse migranten uit Latijns-Amerika en binnenlandse migranten uit noordelijke industriestaten als Michigan en New York. In de meeste zuidelijke immigratiestaten zijn de Republikeinen al vijftiengintig jaar onverslaanbaar bij presidentsverkiezingen. Hun electorale positie is zo sterk dat de toestroom van migranten uit Latijns-Amerika, die in grote meerderheid op de Democraten stemmen, geen bedreiging vormt. De bevolkingstoename vertaalt zich direct in een toename van het aantal stemmen in het Electoral College, dat uiteindelijk de President aanwijst. Omdat in het Amerikaanse kiessysteem een winner takes all principe geldt, zijn de demografische veranderingen op korte termijn in het voordeel van de Republikeinen. Als Bush dit jaar dezelfde staten wint als vier jaar geleden heeft hij zeven stemmen meer dan toen. Ten opzichte van vier jaar geleden kan Bush bij de aanstaande verkiezingen New Hampshire of West Virginia verliezen, om toch als winnaar uit de bus te komen.

5. Kerry = Bush light.

Kerry weet niet duidelijk te maken hoe hij de War on terror zal aanpakken en waarin zijn aanpak verschilt van Bush. Dan weer horen Amerikanen stoere oorlogstaal, dan weer maakt hij zichzelf belachelijk met de opmerking dat hij de strijd met al Qaeda 'gevoeliger' wil aanpakken. Amerikanen willen weten wanneer, hoe en in welke mate hun president militair geweld zal gebruiken, want de geschiedenis leert dat dat onvermijdelijk is. Sinds Grover Cleveland, president van 1893 tot 1897, is iedere Amerikaanse president op één of andere manier betrokken geweest bij een buitenlands militair conflict. Amerikanen zijn liever iets te vroeg dan te laat met militair ingrijpen, en van Bush weet je na Irak zeker dat hij niet te laat

zal zijn. Omdat Kerry nog nooit opperbevelhebber is geweest, verkeren kiezers in grotere onzekerheid over hoe en wanneer hij het Amerikaanse leger zal inzetten. De twijfel over Kerry is nog groter doordat zijn Irak-standpunt neerkomt op een verwaterde versie van het standpunt van Bush. Kerry roept op luide toon dat hij de oorlog in Irak anders zal aanpakken, zonder ook maar een moment concreet te worden. Een uitzondering is zijn belofte om met Europese bondgenoten te gaan praten over Irak. Voor veel Amerikanen geldt: Europa = Frankrijk, en wie denkt in de Verenigde Staten stemmen te trekken door te beloven met om met Chirac te gaan praten kan beter emigreren dan zich kandidaat stellen voor het presidentschap. Dat Kerry, die als kind op een Zwitsers internaat zat, dat gesprek in het Frans kan voeren laat de meeste Amerikanen koud.

6. Iedereen is rijk.

Bijna 20 procent van de Amerikanen denkt dat hun inkomen bij de top één procent hoort. Kerry kondigt in vrijwel elke toespraak aan dat hij de belastingen van de één procent topinkomens zal verhogen om verbeteringen in het onderwijs en de gezondheidszorg te financieren en het begrotingstekort terug te dringen. En iedere keer jaagt hij daarmee één op de vijf kiezers tegen zich in het harnas. Wat dat betreft was Clinton een stuk slimmer. Hij benadrukte tijdens zijn campagne dat hij de belastingen voor de middeninkomens ging verlagen, wat in de praktijk op hetzelfde neer bleek te komen.

7. Zacht ei.

De laatste decennia zijn Amerikanen geneigd Republikeins te stemmen als ze zich zorgen maken om het buitenlandbeleid en Democratisch als ze zich zorgen maken over binnenlandse onderwerpen zoals onderwijs en gezondheidszorg. Lyndon Johnson zag in 1968 aankomen dat hij zou verliezen van Richard Nixon omdat onder zijn leiding de Vietnamoorlog uit de hand was gelopen, en trok zich terug. De Democraten kozen vervolgens voor vice-president Hubert Humphrey, maar ook aan hem kleefde het Vietnam-virus en hij verloor jammerlijk van de sluwe vos Nixon. Carter verloor in 1980 van Reagan, mede omdat hij de Amerikaanse gijzelaars in Iran niet vrij kon krijgen en niet sterk genoeg stelling nam tegenover de Sovjet Unie die een jaar eerder Afghanistan was binnengevallen. Vier jaar later was de ideologische strijd met de Sovjet Unie op een nieuw hoogtepunt. Walter Mondale, vice-president onder Carter, mocht het namens de Democraten tegen Reagan opne-

men, maar ook hij werd net als zijn oude baas gezien als soft on communism en weggevaagd door Reagan. In 1992 was de Koude Oorlog ten einde en leek het buitenland voor de meeste Amerikanen ver weg. Met de leus *It's the economy, stupid* herinnerden Clinton's adviseurs elkaar eraan om in de campagne steeds de deplorabele staat van de binnenlandse economie centraal te stellen. Die strategie werkte, en Clinton won met een comfortabele marge van George Bush Sr. Bij de verkiezingen in november staat het buitenlandbeleid weer centraal, en een meerderheid van de Amerikanen wil daarom niet het risico lopen de komende vier jaar opgescheept te zitten met een zacht ei.

8. *It's not the economy, stupid!*

Kerry doet verwoede pogingen om Bush een economische recessie in zijn schoenen te schuiven. Op die manier hoopt hij hem hetzelfde lot te laten ondergaan als zijn vader die in 1992 tegen alle verwachtingen in verloor, omdat hij geen antwoord leek te hebben op de economische recessie en de hoge werkloosheid. Maar de meeste Amerikanen weten wel beter. Ze zien dat de economie nog wat sputtert maar weten dat het herstel is begonnen. Kerry weet dat ook, en heeft zijn hoop daarom gevestigd op de tot nu toe achterblijvende banengroei. In industriestaten als Illinois en Michigan ligt de werkloosheid hoger dan het landelijk gemiddelde, en het ligt dus voor de hand dat Kerry's strategie in die staten vruchten zal afwerpen. Toch schiet hij daar niets mee op, want Illinois en Michigan zijn traditioneel staten die de Demoraten winnen en bij lange na niet genoeg om een meerderheid te verwerven. Overigens realiseren steeds meer Amerikanen zich dat het slechts een kwestie van tijd is voordat de arbeidsmarkt aantrekt. Mede daardoor zijn kiezers in traditioneel Democratisch staten als Pennsylvania, West Virginia, en Wisconsin minder gevoelig voor Kerry's kritiek op het economisch beleid van Bush. De kans is dus klein dat Bush Jr. net al zijn vader het Witte Huis moet verlaten omdat de conjunctuur tegenzit.

9. *Geld maakt gelukkig.*

Kerry en Bush hebben beiden ongeveer 200 miljoen dollar voor hun campagne ingezameld. Bush kan dat geld echter veel beter inzetten dan Kerry. Hij hoeft zich niet bij het Amerikaanse publiek te introduceren en kan zijn geld dus meteen gebruiken voor het meest effectieve wapen in de Amerikaanse politiek: tv-spots die de standpunten, capaciteiten, en integriteit van de tegenstander aanvallen. Hoewel Kerry al twintig jaar politiek actief is,

zijn zijn standpunten en levensverhaal bij het grote publiek niet bekend. Kerry moet zijn geld dus verdelen over advertenties waarin hij zichzelf bij de kiezers introduceert en advertenties waarin hij Bush aanvalt. Bovendien heeft Kerry in de laatste en beslissende fase van de campagne minder te besteden dan Bush. Kandidaten moeten stoppen met het inzamelen van geld zodra ze officieel de kandidatuur van hun partij hebben aanvaard tijdens de nationale conventie. Met wat ze op dat moment hebben moeten ze het tot de verkiezingen doen. Traditioneel vindt de conventie van de uitdager als eerste plaats, en om overlap met de Olympische Spelen te voorkomen werd de Democratische conventie in Bosten al eind juli gehouden. Bush aanvaardde zijn kandidatuur pas eind augustus tijdens de Republikeinse conventie in New York. Bush had dus vier weken langer de tijd om geld in te zamelen voor de laatste fase van de campagne.

Niet erg

Tenzij er gekke dingen gebeuren zal George W. Bush op twee november herkozen worden als de 43e president van de Verenigde Staten. Is dat erg? Niet als je, net als D66, streeft naar een politiek verenigd, federaal Europa. De Europese Unie heeft de afgelopen twee jaar aangetoond niet in staat te zijn om op eigen kracht en met een positieve agenda te werken aan de toekomst van Europa. De belangrijkste stuwende kracht achter de Europese politieke eenwording lijkt op dit moment de ambitie van politieke elites om Europa op het wereldtoneel een plek naast de Verenigde Staten te geven. Die ambitie wordt gevoed door een soms aanhaat grenzende afkeer van George Bush. Een overwinning voor Bush betekent op korte termijn een stimulans voor een verdergaande politieke eenwording in Europa. Voor D66 is dit een blessing in disguise. D66 heeft zichzelf dit jaar uitgeroepen tot de "meest Europese partij van Nederland" — net op het moment dat het vertrouwen in de Europese Unie op een dieptepunt is en het idee van een federaal Europa voor steeds minder mensen aantrekkelijk lijkt. Een overwinning voor Bush kan op korte termijn helpen om de droom van een verenigd Europa een stapje dichterbij te brengen maar op lange termijn, om diezelfde reden, bijdragen aan een nieuw electoraal debacle voor D66. Daarom, en om duizend-en-één andere redenen, dus toch maar liever Kerry.

De auteur is econoom. Hij woont en werkt in Washington, DC. Zijn publicaties zijn te vinden op www.udokock.com.

BOUWKOORTS

Onlangs is een commissie van de Tweede Kamer begonnen met een onderzoek dat helemaal niet gehouden hoeft te worden, omdat iedereen de antwoorden allang kent. Ik bedoel de commissie infrastructuurprojecten, die moet uitzoeken hoe het komt dat de ramingen van allerlei belangrijke infrastructurale projecten steeds maar weer worden overschreden.

Als het om bouwen gaat, worden al eeuwenlang de ramingen en begrotingen ruimschoots overschreden en eigenlijk weten we allemaal wel hoe dat komt. De hele mensheid kun je zo ongeveer beschouwen als ervaringsdeskundige. Iedereen die wel eens iets voor eigen kosten heeft laten bouwen heeft het meegemaakt. De aannemer rekent uit wat het uitvoeren van het bestek kost, maar op driekwart van het bouwwerk komt hij je vertellen dat bepaalde onderdelen natuurlijk wel volgens het bestek kunnen worden

uitgevoerd, maar dat er intussen iets veel beters mogelijk is. Als volstrekte amateur zonder ervaring geloof je dat verhaal. En dan tenslotte komt de rekening voor het zogenaamde 'meerwerk'. Op dat grote bedrag had je toch werkelijk niet gerekend! En dat er zoveel meer aan arbeidsloon op staat! Zouden die werkbriefjes wel kloppen? Had je dat maar een beetje beter in de gaten gehouden. In arrenmoede ga je praten en het komt voor dat de aannemer bereid is nogal wat van het bedrag af te halen. Je denkt eerst dat je flink hebt onderhandeld, maar iets later kom je tot het inzicht dat de aannemer ook wel begreep dat een groot deel van zijn berekening op drijfzand berustte – maar de poging was toch de moeite waard, nietwaar?

Het punt is dat bouwwerken niet van de plank worden gekocht. Bijna alle andere zaken zijn te koop voor een tevoren vastgestelde prijs waar nog wel eens wat korting op kan worden gegeven met het oog op de concurrentie. Maar bij het bouwen is dat onmogelijk. Betuwelijnen, startbanen, tunnels, enzovoort worden wel bij inschrijving gegund, maar dat zegt weinig. Ook dan al kan de prijs veel te hoog zijn. En dan komt daar het altijd merkwaardige gedrag bij van de overheid als het om bouwen gaat. De bestuurders aan wie we het beslissen over bouwen hebben toevertrouwd, hebben de natuurlijke neiging de zaak van de zonnige kant te bekijken. Stel je voor dat je van tevoren al gaat zeggen dat het vast heel duur gaat worden, dat zal onderweg wel blijken. En dan is intussen het point of no return al bereikt – ophouden is nog duurder dan doorgaan. Dan komen de verbeteringen, verfraaiingen van het bouwwerk die men onderweg bedenkt of die onderweg noozakelijk blijken. Vervolgens wordt duidelijk dat de particuliere geldgevers waarop toch zo vast en zeker was gerekend, helemaal niet willen meedoen. En dan gaan er een stuk of wat onderaannemers failliet. Enfin – zo kun je doorgaan.

Het proces is over-bekend. En de resultaten van dat proces zijn overal ter wereld te zien. Nederland telt tientallen kerken die nooit werden voltooid. Forse torens met een heel klein spitsje. Den Haag telt een aantal gebouwen dat nog herinnert aan de architectonische koorts waar koning Willem II last van had. De fraaie neo-gotiek die hij in Engeland had leren waarderen moest voor een koopje in Den Haag worden nagedaan. Maar het meest prestigieuze gebouw tuimelde al snel in elkaar. Een van zijn voorouders wist trouwens ook van wanten. Stadhouders Willem V voorzag het Huis ten Bosch van vleugels die hij niet kon betalen. Bij het vertrek naar Engeland in 1795 bleven de schuldeisers bezorgd achter. De Rotterdamse Waterweg -een gedurfd bouwwerk in de 19e eeuw- is tot stand gekomen met financiële schandalen waarover nog lang werd nagepraat. Maar ga eens elders rondkijken; het wemelt van de onvoltooide projecten. In de buurt van New Orleans is met federaal geld een brug over de Mississippi gebouwd – op de voorwaarde dat de deelstaat voor de aansluitende verkeerswegen zou zorgen. Maar die voorwaarde is niet vervuld.

De Tweede Kamer heeft een overbodige commissie ingesteld. We weten allemaal hoe dat soort processen loopt en waarom het strijk en zet veel duurder wordt dan gedacht. Wat we nodig hebben zijn kamerleden die ervaring genoeg hebben om te weten hoe je tijdig tegenspel kunt bieden. Maar het zou me verbazen als de wijsheid die de commissieleden met deze verhoren opdoen na de volgende verkiezingen nog in voldoende mate aanwezig zal zijn. Personele verversing in het parlement is aan de orde van de dag en dus is er weinig verweer tegen gehaaide topambtenaren en aannemers.

Kennedy in 5 jaar premier van Groot Brittannië

De Liberal Democrats in Groot Brittannië verkeren in zelfverzekerde jubelstemming en zijn bezig met een ongekeerde electorale opmars. Behaalden ze al 2001 het hoogste aantal zetels voor een derde partij in het Lager Huis sinds 70 jaar, in de lokale verkiezingen in 2003 behaalden ze bijna 30% van de nationale stem. Wist de partij in het verleden nagenoeg alleen maar zetels van de Conservatieven te winnen, nu weten ze ook Labourbastions in hun voegen te laten kraken of te bezetten. Aansprekende campagnethema's en een kwalitatief sterke front bench verklaren gedeeltelijk het succes.

DOOR JASPER VEEN

Vaak wordt gezegd dat de opmars slechts van tijdelijke aard is in tijden van een onpopulaire Labourregering en een bijna ineenstortende Conservatieve partij. Beiden hebben het vertrouwen verloren van het electoraat. De Conservatieven worden aangevoerd door de meest controverse minister onder Thatcher, Micheal Howard, en lijken compleet out of touch met het electoraat. Niet alleen heeft de Iraq-crisis het vertrouwen in Labour geschaad ook komen de ideologische verschillen tussen old en new Labour steeds vaker aan de oppervlakte culmineerend in een voortdurende leiderschapstrijd tussen Gordon Brown en Tony Blair.

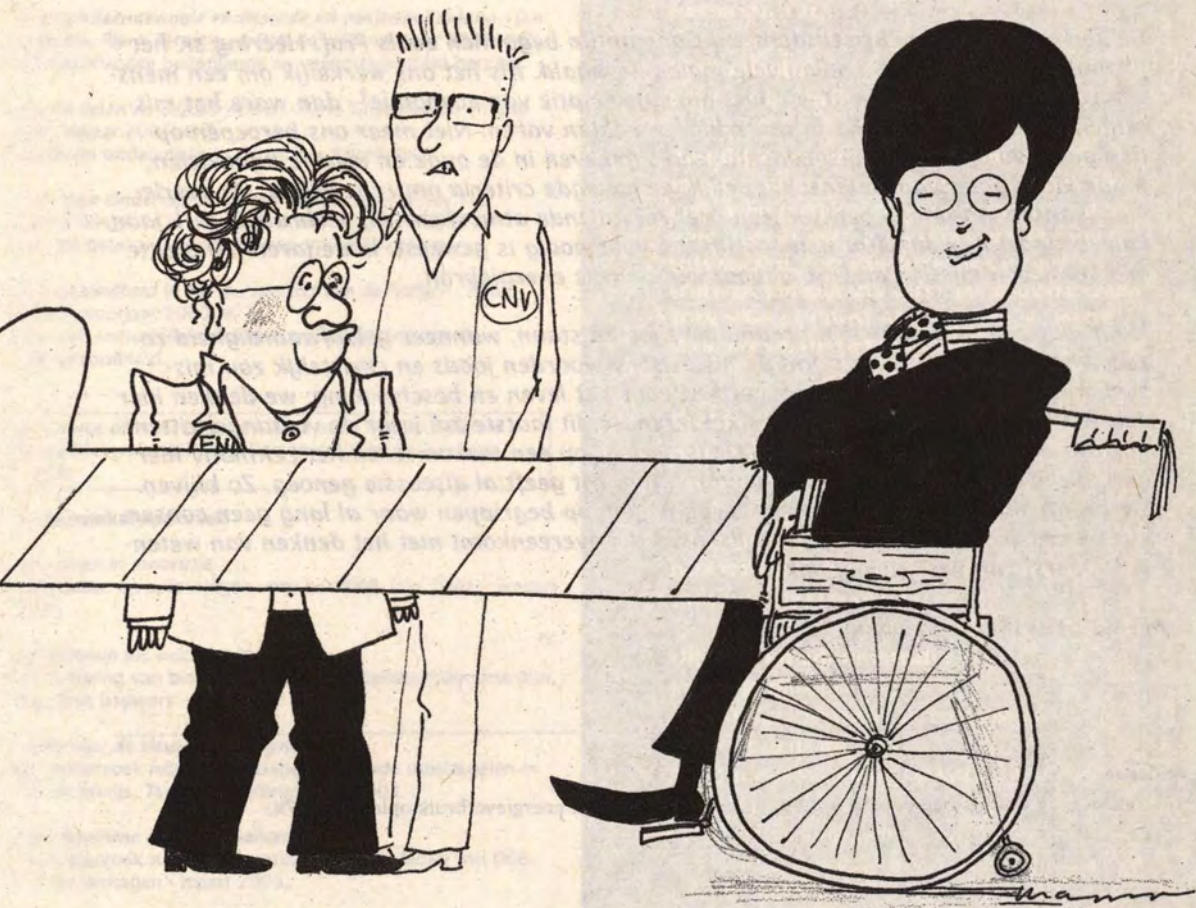
Eigen koers

De voornaamste reden voor het succes van de Liberal Democrats is echter het politiek activisme van de partij met haar leger aan vrijwilligers die in weer en wind huis na huis langsgaan. Van alle zijden wordt erkend dat de Liberal Democrats onder leiding van Lord Rennard, directeur van het hoofdkantoor, een zeer effectieve campagne structuur hebben opgebouwd. De nadruk wordt in deze structuur gelegd op het winnen van lokale verkiezingen die electorale en bestuurlijke credibility opleveren en de zichtbaarheid en lidmaatschap van de partij verhogen. Alle middelen (financieel, materieel en menskracht) worden geconcentreerd op zogenaamde target seats. Het hoofdkantoor bepaalt wat de target seat wordt door te kijken naar voorgaande electorale resultaten, lokaal lidmaatschap, de beschikbare lokale middelen en de mate van campagne die wordt ondernomen in die lokaliteit.

Belangrijk ingrediënt voor het succes is dat het hoofdkantoor 'eist' dat de lokale partij een businessplan schrijft waarin een aantal doelen moet worden gehaald zoals lokaal lidmaatschap verhogen, het gehele jaar een aantal leaflets, gerichte mailings en partijkranten aan huis brengen, organiseren van evenementen. Bij behalen van deze benchmarks wordt de lokale partij beloond door het hoofdkantoor door het electorale budget te ondersteunen met 50% van de uitgaven. Uiteraard doen lokale afdelingen geheel op vrijwillige basis mee. Een lokale afdeling kan uiteraard besluiten haar eigen koers te varen, maar dit doet zij tegen een prijs daar het hoofdkantoor verdere steun onttrekt. Of zoals een campagne strateeg het verwoordde: "Some local constituencies think they know best, the results prove other wise."

Electoral machine

Het is een kleine groep prominente parlementariërs die de campagnethema's en -strategie bepalen. Het is het hoofdkantoor die de campagnestructuur opbouwt en zorgt dat de schaarse middelen effectief worden gebruikt door geldelijke ondersteuning aan lokale partijen aan criteria te verbinden. Niet alleen een substantieel kleiner budget dan de andere partijen maar ook het besef dat goede ideeën alleen niet voldoende zijn om electoraal succesvol te zijn, transformeerde de Liberal Democrats in een succesvolle electorale machine die draait op de inzet van haar leden. Het succes van de Liberal Democrats is een leger van vrijwilligers die vol enthousiasme de straat opgaan, een clubgevoel uitstralen, lokale verkiezingen door het hele land ondersteunen, volgen en vieren. Dit maakt de droom van de Liberal Democrats dat Charles Kennedy de eerste Liberale Premier sinds Lloyd George wordt met de dag reëler.

DE WAARDE VAN EEN PREAMBULE?

Welke zijn de bronnen die een constructieve bijdrage kunnen leveren aan een menswaardige samenleving?

E. Korthals Altes vraagt zich, namens ons lezers, dit af in het aprilnummer van Idee, p. 24. Hij doet dit naar aanleiding van de discussie over het al dan niet vermelden van de joods-christelijke traditie in de Preambule van de Europese Conventie.

De overwegingen die hier een rol spelen zijn meestal van historische signatuur. Juist daarom missen zij overtuigingskracht. Twee wereldoorlogen waar, door staatkundige verhoudingen, ook Canadezen, Marokkanen, Australiërs slachtoffer waren, hebben aan 'Europa' niet die identiteit verleend, waar het zich op beroemd had. Waar overigens grootschaligheid niet toe leiden kan...

De zondeval van het christendom, bij Constantijn begonnen zoals Prof. Heering sr. het formuleerde, heeft zich nadien vele malen herhaald. Als het ons werkelijk om een menswaardige samenleving gaat –en niet om suprematie van economie¹– dan ware het misschien beter de historische formuleringen te laten varen. Niet meer ons beroepen op tien geboden of verlossingsgedachte, zoals gegeven in de oude en nieuwe bijbeldelen, maar uit te gaan van wetenschappelijk vastgelegde criteria omtrent milieu. De overlevingskansen worden beperkt in een snel vervuilende atmosfeer. Wij verbruiken in 1 jaar voor brandstof, waar 400 jaar fossilisatie voor nodig is geweest. In de jaren '70 pleitte een studiegroep van D66 al voor een andere energiebron.

Maar wat zou er dan in zo'n preambule moeten staan, wanneer geloofwaardigheid zo zeer verspeeld is? In plaats van de historische woorden joods en christelijk zou misschien eenvoudig kunnen staan: eerbied voor het leven en bescherming; we denken hier voornamelijk aan jong leven, onze kinderen. In dit laatste zal weer de voetangel zitten: hoe dat dan? Een Europese Conventie is gericht op een toekomst, en het Leitmotiv hier kan alleen maar zijn: bescherming van leven. Dit geeft al discussie genoeg. Zo blijven we bezig. Maar wel concreter dan terugrijpen op begrippen waar al lang geen consensus meer over is, en zeker geen consensus die overeenkomt met het denken van wetenschappers, van welk geloof ook!

Lydia Gransberg, theoloog

Noot:

¹ Bij stijging van het peil van de economie kan het traditionele energieverbruik oplopen tot 7%.

Reageren op een artikel in Idee? Goed inhoudelijke ideeën over D66? Schrijf een artikel en stuur het ons! Bijdragen kunnen gemaild worden naar idee@d66.nl of gestuurd worden naar: Postbus 660, 2501 CR Den Haag, t.a.v. Redactie Idee.
De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of niet te plaatsen.

PUBLICATIELIJST**KENNISCENTRUM D66****Publicatiereeks Sociaal-Liberale Perspectieven**

Om Holland staat geen hek - Han Entzinger, najaar 2002, € 7,-
Prioriteiten bij immigratie en inburgering.

Toegang in drievoud - Arthur Docters van Leeuwen, Theo Hooghiemstra, Erwin Muller, Carel Tielenburg en Christiaan de Vries, voorjaar 2002, € 7,-

Een pleidooi voor actualisering van de democratische rechtsstaat.

Tussen internationale rechtsorde en nationaal belang - Jan Hoekema, Rienk Terpstra en Rob de Wijk, voorjaar 2002, € 7,-
Het Nederlandse buitenlands en veiligheidsbeleid herzien.

Risico's delen en risico's nemen - Kees Goudswaard en Udo Kock, najaar 2001, € 7,-
Trends en uitdagingen in de sociale zekerheid.

Betrokken Ondernemerschap - Alexander Rinnooy Kan, Gerard Schouw, Christiaan de Vries, najaar 2000, € 7,-
Over de betekenis van verantwoord ondernemen.

Volksgesondheid in het perspectief van de burger - Henk Leenen, voorjaar 2000, € 7,-
Naar een sociaal-liberaal beleid op het gebied van de volksgezondheid.

Als u twee of meer uitgaven in de serie Sociaal Liberale Perspectieven bestelt, dan kosten de uitgaven per stuk € 5,00.

Onderzoeksrapporten

Investeren in innovatie
Knelpunten en oplossingen voor het MKB, Erie Tanja – januari 2004.

Het lichaam als wachtwoord
De invoering van biometrie in reis- en identiteitsdocumenten, Marjolijn Bouwers – december 2003

Onderwijs: de sleutel tot integratie?
Een onderzoek naar integratiebevorderende maatregelen in het onderwijs, Tamara Schellings - juli 2003.

Individualisme en Individualisering.
Een onderzoek naar de opvattingen van de leden van D66, Martijn Verhagen - maart 2003.

De opvattingen van D66-ers over het straffen van wetsovertreders.
Een beschrijvend onderzoek, Nienke Moor - november 2002.

D66 en levensbeschouwing.
Een onderzoek onder leden en politici van D66, Annelien Bredenoord - juli 2002.

Conferentieverlagen

- 'De gekozen burgemeester: hoe en wat?', oktober 2003
- 'Staten in de Steigers', juni 2003
- 'Na de oorlog - hoe nu verder?', april 2003
- 'De wereld is groter dan Den Haag', februari 2003
- 'De uitbreiding van de EU en het milieu', december 2002
- 'Making a difference - on corporate social responsibility', april 2002
- 'Het Amerikaans buitenlands beleid', april 2002

COLOFON

Idee tijdschrift van het Kenniscentrum D66

25ste Jaargang – Nummer 5 – oktober 2004

Versijnt 6 x per jaar

ISSN nr. 0927-2518

Redactie

MARGO ANDRIESSEN, CONSTANTIJN DOLMANS,
ARTHUR OLOF, WOUTER-JAN OOSTEN, FRITS PRILLEVITZ,
KEES VERHAAR (VOORZITTER), EDWIN VOLBEDA,
MARTIN VAN 'T ZET.

Eindredactie

EMILY VAN DE VIJVER

Aan dit nummer werkten mee

JOHN BIJL, GERHARD BRUNSVELD, HANS CREBAS, ERIK DEES, BORIS DITTRICH, THOM DE GRAAF, WOUTER TER HEIDE, MICHIEL HERTER, UDO KOCK, MARIJKE MOUS, LOES NIJLAND, ROEL VAN DER POORT, MICHIEL SCHEFFER, JAN PAUL VAN SOEST, JAN TERLOUW, ELAINE TOES, MARK VAN TWIST, KEES VERHAAR JR., JASPER VEEN, JAN VIS, PIETER VAN WIJNEN

Beeld

FOTOGRAFIE: HERMAN WOUTERS, D66 VOORLICHTING
ILLUSTRATIES: MARCO VAN LIEROP

Vormgeving en realisatie

DRUKKERIJ ULEMAN-DE RESIDENTIE, ZOETERMEER
BASISONTWERP FABRIQUE, DELFT

Uitgave en administratie

KENNISCENTRUM D66
LAN VAN MEERDERVOORT 50, POSTBUS 660,
2501 CR DEN HAAG,
TEL. 070-3566066, E-MAIL: KENNISCENTRUM@D66.NL

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 33,-. Studenten € 16,-. Losse nummers € 7,-.

©2004 Kenniscentrum D66. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Coverfoto: HERMAN WOUTERS

Mijn idee

EEUW VAN DE VRIJHEID

Net als president Bush, denk ik dat de 21ste eeuw 'de eeuw van de vrijheid' wordt en dat de VS (evenals elke andere soevereine staat trouwens) geroepen is om de zaak van de vrijheid te dienen, zoals hij zei op de slotavond van de Republikeinse Conventie in New York. In tegenstelling tot hem ben ik er echter van overtuigd dat niet de Verenigde Staten, maar enkel de Verenigde Naties in staat zijn om deze wereldomvattende roeping waar te maken.

Deze waarmaking zal echter nimmer het resultaat kunnen zijn van de ongerijmde preventieve oorlogsgedachte die het Witte Huis in commissie met Downingstreet 10 huldigt. De geschiedenis heeft ons zo langzamerhand immers geleerd dat geweld niets oplost, dus geen vrijheid genereert, maar juist meer geweld oproept, dus de onvrijheid stelselmatig doet toenemen! De preventieve (sic!) oorlog die het terrorisme had moeten beteugelen getuigt hiervan op schrijnende wijze.

Gelukkig ligt echter een geweldloze doorbraak van deze diabolische geweldsspiraal, waarvan Bin Laden en Bush de spil vormen, in het verschiet. Daarbij doel ik op het moment dat wij ons, als mensheid, bewust zullen worden van het tijdsgewricht waarin wij leven. Wat dat betreft is het nu al zonneklaar dat dit wordt gekenmerkt door mondialisering, dus door toegroeien naar mondiale eenheid. Daarbij ga ik er tevens vanuit dat dit niet te stoppen, ofwel autonome eenwordingsproces gericht is op het bereiken van gerechtigheid wereldwijd. En wel dankzij de alom onderschreven mensenrechten, waar de Verenigde Naties voor staan.

Vanuit mijn kijk op ons tijdsgewricht en de niet te loochenen richting daarvan, zou het mensenrechtenideaal dan ook wereldwijd het beleid moeten bepalen. Regeren is immers vooruitzien! Het behoeft geen betoog dat hiervan geen sprake is. Desondanks ben ik niet somber gestemd. Ook partijpolitici (zelfs die in het Witte Huis, in Downingstreet 10 of in het Torentje zetelen) zullen zich op zeker moment namelijk bewust worden van ons tijdsgewricht en daardoor oog krijgen voor de overkoepelende ideële richting die daaruit valt af te leiden. Dat deze haaks staat op de huidige economische, moge duidelijk zijn.

Voor de maatschappelijke vertaling daarvan zullen de Bush's, Blair's, Schröders, Chirac's, Balkenende's dan ook primair over de wil moeten beschikken om hun geloof in het kapitalisme overboord te gooien, door ruiterlijk en in alle openheid te erkennen dat van de gangbare economische koers geen heil te verwachten is. De ruiterlijke erkenning die hen ertoe zal brengen (een man een man, een woord een woord) om niet langer het dood en verderf zaaïende kapitaal maar het leven schenkende mensenrechtenideaal als richtinggevend voor het beleid te propageren. Met andere woorden, enkel het geloof in de Verenigde Naties - in plaats van in de Verenigde Staten - zal recht doen wedervaren aan het unieke tijdsgewricht waarin wij 'als mensheid' verkeren.

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

**Get US out
of the UN**

800-JBS-USA1 www.getusout.org

Thema

**MENSENRECHTEN,
VERDWIJNPUNT OF IJKPUNT?**

IS PRIVACY EEN KABINETSCRISIS WAARD?

MEER DEMOCRATIE, OBJECTIEVE REGELS

MENSENRECHTEN, VERDWIJNPUNT OF IJKPUNT?

- 3 **Inleiding op het thema**
- 5 **Uiteindelijk gaat het altijd en steeds om mensen**
DOOR THEO VAN BOVEN
- 8 **De Verenigde Naties en de Rechten van de Mens**
DOOR PETER BAEHR
- 13 **De schepping van de wereld in het nieuws** Interview met Jaap van Ginneken
DOOR ARTHUR OLOF
- 17 **Sociaal-liberalisme = Mensenrechten**
DOOR LOUSEWIES VAN DER LAAN
- 19 **Vijf vragen aan: ING Group**
- 20 **Is privacy een kabinetscrisis waard?**
DOOR JACOB KOHNSTAMM
- 22 **Vijf vragen aan: Ir. R. Willems, president-directeur van Shell Nederland BV**
- 23 **Mensenrechten: een last voor Holland?**
DOOR LARS VAN TROOST
- 27 **Meerpartijstelsel als garantie voor mensenrechten**
DOOR RENIER NIJSKENS
- 29 **Vijf vragen aan: Hans Wijers, voorzitter Raad van Bestuur Akzo Nobel**
- 30 **Let op uw zaak!**
DOOR WILLEM OFFENBERG
- 31 **Reactie op Willem Offenberg**
DOOR HANS VAN MIERLO
- 32 **Mensenrechten zijn geen luxeartikelen!**
DOOR EDWIN VOLBEDA
- 34 **Juridische bezwaren bij de nieuwe inburgeringplannen van de regering**
DOOR JOËLLE DE POORTE
- 38 **De wereld zal betalen voor wapens China**
DOOR TAN-SUN CHEN
- 40 **Meer democratie, objectieve regels** ILO wijst de weg naar eerlijke mondialisering
DOOR ICFTU
- 43 **Vijf vragen aan: Jan Paternotte, voorzitter Jonge Democraten**
- 44 **Signalement: *Problem from hell***
DOOR DAAN DIEDERIKS
- 46 **Uit de Oude Doos: Het argument als instrument**
UIT IDEE 2, 2003
- EN VERDER**
- 47 **De ethiek van Bush**
DOOR GERHARD BRUNSVELD
- 48 **De San Francisco-motie**
DOOR RENÉ HEIKENS

VASTE RUBRIEKEN

- 16 Jan Vis
26 Van Lierop
37 Marijke Mous
50 Postbus 660
52 Mijn Idee

Mensenrechten, verdwijnpunt of ijkpunt van normen en waarden?

Het klinkt ferm en integer: "De Nederlandse regering is ervan overtuigd dat de internationale gemeenschap een plicht heeft tot ingrijpen bij gevallen van ernstige schending van mensenrechten. Nederland stelt de mensenrechten daarom aan de orde in verschillende organisaties die zich bezighouden met internationale ordening, zoals de VN-organisaties, de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en de Raad van Europa." (www.minbuza.nl)

Maar wat koop je ervoor als dat in de praktijk hooguit een diplomatieke deuk is in een pakje boter op de 'vrije' wereldmarkt. Europa grijpt niet in bij de moordpartijen in Darfur maar hervat waarschijnlijk wel de wapenleveranties aan China. En hoe zit dat met de Verenigde Staten? Mensenrechten dreigen ook in Europa kind van de rekening te worden in de 'oorlog tegen het terrorisme'.

'Mr Human Rights' Theo van Boven, bekroond met de Carnegie Wateler Peace Prize 2004, kijkt terug op veertig jaar mensenrechten. Er is progressie, maar ook recidive en hij is bezorgd: "Lang heb ik aangenomen dat er op het gebied van de mensenrechten principes en waarden bestonden die buiten kijf stonden, als krachtige opinio iuris en acquit in wetgeving en menselijk geweten. Zoals het absolute verbod op marteling, waarover ook niet onderhandeld kan worden. Recent zien wij echter dat zelfs dit acquit aan een bijzonder zorgelijke erosie onderhevig is." Peter Baehr, honorair hoogleraar rechten van de mens aan de Universiteit Utrecht en voorzitter van een subcommissie van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV), vindt dat de Nederlandse regering er meer aan moet doen om mensenrechten tot zuurdesem van alle activiteiten van de VN te maken. En wie kijkt eigenlijk of we er echt iets aan doen? Docent Communicatiewetenschap Jaap van Ginneken ziet helemaal geen internationale controlemechanismen. Premier Balkenende weet ook niet meer dan wat in De *Volkskrant* staat. Dus alleen de publieke opinie kan verschil maken. Maar die heeft ook zo haar eigen preoccupaties, vertelt hij Arthur Olof.

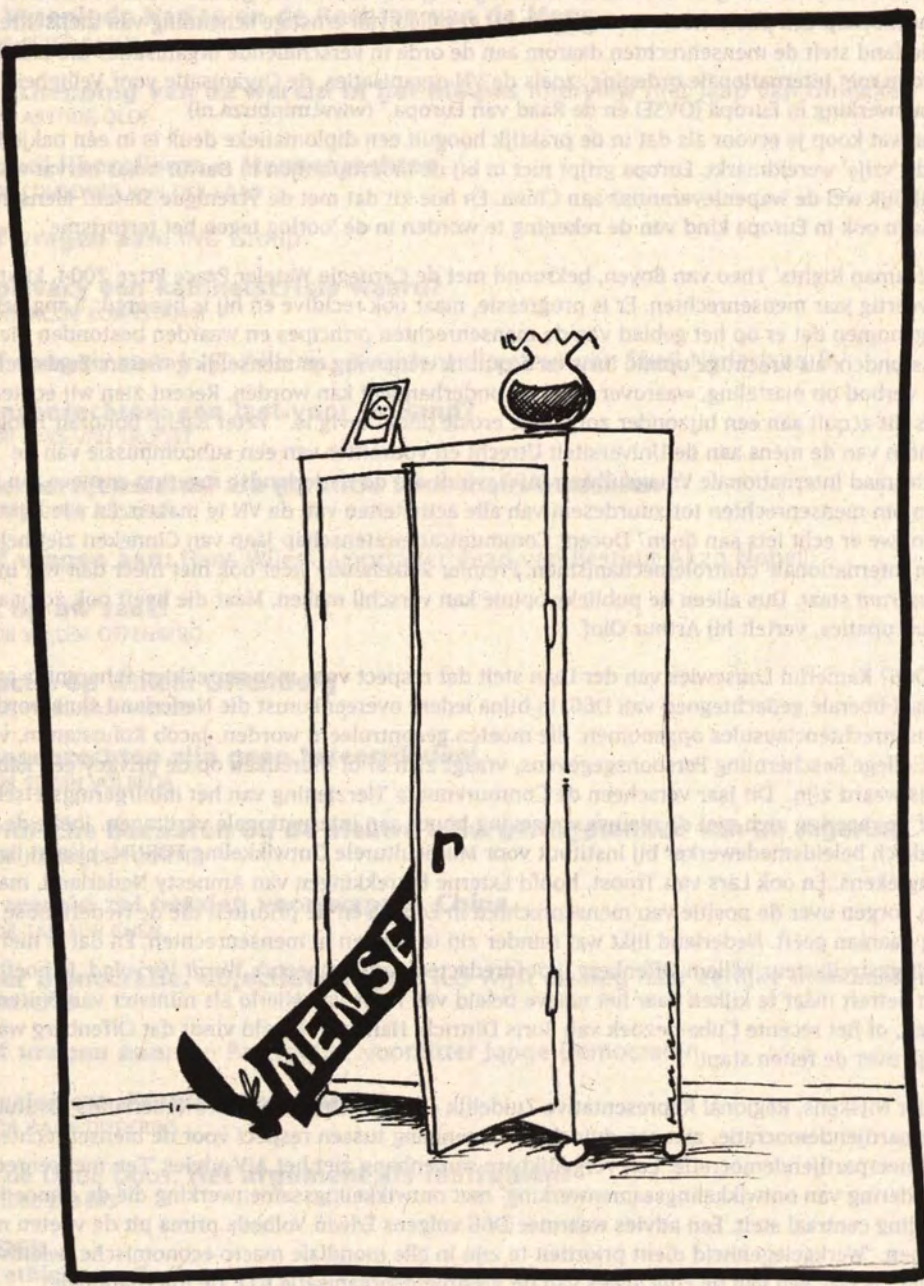
En D66? Kamerlid Lousewies van der Laan stelt dat respect voor mensenrechten inherent is aan het sociaal-liberale gedachtegoed van D66. In bijna iedere overeenkomst die Nederland sluit worden mensenrechtenclausules opgenomen; die moeten gecontroleerd worden. Jacob Kohnstamm, voorzitter College Bescherming Persoonsgegevens, vraagt zich af of inbreuken op de privacy een kabinetscrisis waard zijn. Dit jaar verscheen de Contourennota 'Herziening van het inburgeringstelsel'. Vraag is of de regering zich met de nieuwe wetgeving houdt aan internationale verdragen. Joëlle de Poorte, juridisch beleidsmedewerker bij Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling FORUM, plaatst haar vraagtekens. En ook Lars van Troost, hoofd Externe Betrekkingen van Amnesty Nederland, maakt zich zorgen over de positie van mensenrechten in Europa en de prioriteit die de Nederlandse regering daaraan geeft. Nederland lijkt wat minder zin te hebben in mensenrechten. En dat is niet nieuw, vindt gastredacteur Willem Offenbergh, hoofdredacteur van Amnesty's *Wordt Vervolgd*. Je hoeft wat hem betreft maar te kijken naar het naïeve beleid van Hans van Mierlo als minister van Buitenlandse Zaken, of het recente Cuba-bezoek van Boris Dittrich. Hans van Mierlo vindt dat Offenbergh wat makkelijk over de feiten stapt.

Renier Nijskens, Regional Representative Zuidelijk en Oost-Afrika voor het Nederlands Instituut voor Meerpartijendemocratie, ziet een duidelijke samenhang tussen respect voor de mensenrechten en een meerpartijendemocratie. Een vergelijkbare samenhang ziet het AIV-advies "Een mensenrechtenbenadering van ontwikkelingssamenwerking" met ontwikkelingssamenwerking die de armoedebestrijding centraal stelt. Een advies waarmee D66 volgens Edwin Volbeda prima uit de voeten moet kunnen. "Werkgelegenheid dient prioriteit te zijn in alle mondiale macro-economische beleidsontwikkeling", is ook een van de conclusies van de VN-arbeidsorganisatie ILO. De Internationale Confederatie van Vrije Vakverenigingen (ICFTU) vertelt wat de conclusies betekenen voor wereldhandelsorganisatie WTO. En waar leggen multinationals zelf de lat? De CEO's van Koninklijke/Shell, Akzo Nobel en ING Groep beantwoorden vijf vragen over (al dan niet) ondernemen en investeren in 'foute' landen. JD-voorzitter Jan Paternotte keek er ook naar.

Mensenrechten, verdwijnpunt of ijkpunt van normen en waarden? Misschien is dat twee keer hetzelfde zeggen, in andere woorden. Maar in daader?

Arthur Olof en Emily van de Vijver, themaredacteuren

Mensenrechten, verdwijnpunt of ijkpunt?

Uiteindelijk gaat het altijd en steeds om mensen

Theo van Boven ontving op 22 oktober in het Haagse Vredespaleis de Carnegie Wateler Vredesprijs 2004. Van Boven, tegenwoordig emeritus hoogleraar internationaal recht aan de Universiteit van Maastricht, heeft zich volgens de jury zijn hele leven ingezet voor de bevordering van het respect voor de mensenrechten: als diplomaat, wetenschapper en VN-rapporteur. Bij de aanvaarding van de prijs keek Theo van Boven terug op veertig jaar mensenrechten in theorie en praktijk. Hieronder een ingekorte vertaling van deze terugblik.

DOOR THEO VAN BOVEN

Ooit merkte een Noors lid van een internationale mensenrechtencommissie sceptisch op dat de locatie van hun bijeenkomsten, een souterrain van het hoofdkwartier van de Verenigde Naties in New York, het nodige zei over het bescheiden belang van mensenrechten. Had hij vandaag nog geleefd, dan had hij kunnen zien dat de mensenrechten, althans op bureaucratistisch niveau, huisvesting hebben gevonden in paleizen. Ik bedoel niet zozeer dit Vredespaleis, dat internationaal gerespecteerde juridische instellingen herbergt, als wel het Palais des Droits de l'Homme in Straatsburg en het Palais Wilson in Genève. Afgezien van de vraag of een paleis wel een gepast onderkomen is voor mensenrechten, symboliseert de verhuizing van de kelder naar een paleis onmiskenbaar een trend. Een trend die wereldwijd hoogwaardigheidsbekleders voortbrengt, zoals ministers en staatssecretarissen, ambassadeurs en speciale gezanten, hoge commissarissen, hoogleraren en onderzoeksinstellingen, activisten en academies. Hamvraag is natuurlijk of deze trend ook doorwerkt in de mate waarin mensen wereldwijd hun rechten kunnen genieten.

Dunne, kwetsbare lijn

Want het is verleidelijk om deze trend met een kritische ondertoon te bespreken als een vorm van 'windowdressing'. Maar dat zou geen recht doen aan de oprechte inspanningen van velen om het respect voor mensenrechten te bevorderen en te verankeren in wetgeving en opvoeding. Bovendien staat de genoemde trend ook in wisselwerking met een explosieve toename van burgergroepen en -organisaties die de mensenrechten bevorderen en verdedigen. Toen de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in 1947-'48 werd opgesteld, waren daar zo'n vijftien niet-gouvernementele organisaties uit met name Noord-Amerika en Europa bij betrokken. Bij de VN-wereldconferentie in Teheran in 1968 waren dat er tien keer zo veel. En weer een kwart eeuw later, in 1993 bij de tweede wereldconferentie in Wenen, had hun aantal de 1500 bereikt. En het proces gaat door. De opkomst van al deze organisaties op alle continenten is een meer dan symbolisch bewijs hoe universeel de mensenrechten zijn. En deze ontwikkeling vormt ook de ruggengraat van de mensenrechtenbeweging. In mijn uiteenlopende functies ben ik er altijd zeer bewust van geweest dat ik optrad in een context van politieke verhoudingen en belangen, maar tegelijkertijd in wisselwerking met de belangen en rechten van alle lagen van de burgerbevolking. Wie geen acht slaat op hun inbreng, opvattingen, informatie en verzoeken kan haast geen geloofwaardig werk afleveren. En de lijn die de politieke top en leiding verbindt met de 'grassroots' van de nationale en internationale gemeenschap is vaak bijzonder dun en kwetsbaar. Legitimiteit en verantwoordelijkheid moeten daarom essentiële eigenschappen zijn van elk politiek leiderschap. Tragisch genoeg werden wereldleiders die een enorme betekenis hebben gehad voor de mensenrechten en de vrede, zoals Jimmy Carter en Michajl Gorbatsjov, verliezers in het politieke strijdtoneel.

Vredesmissies

Waarmee ik kom bij het toenemende belang van mensenrechten in conflictsituaties, zoals ook geschetst door voormalig VN-secretaris-generaal Boutros Ghali in *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping*. In de vredesmissies van de Verenigde Naties zijn mensenrechten tegenwoordig standaard opgenomen. De instelling door de Veiligheidsraad van ad hoc-tribunalen voor het voormalige Joegoslavië en Rwanda was vroeger een volstrekt ondenkbare maatregel geweest. Zij werd ingegeven door ernstige zorg om de mensenrechten en het internationaal humanitair recht. De opeenvolgende Hoge Commissarissen voor de Mensenrechten hebben aan de Veiligheidsraad verslag uitgebracht over schendingen tijdens zulke conflicten als die in Soedan, Congo en Ivoorkust. En het Internationaal Hof van Justitie geeft als hoogste rechtsprekende instantie van de VN oordelen en opvattingen die van toenemend belang zijn voor de interpretatie en de implementatie van de mensenrechten.

Slachtoffers

De publieke aandacht is doorgaans gevestigd op schendingen van mensenrechten en veel minder op de preventieve en bevorderende maatregelen, zoals normstelling, educatie en training, humanitaire hulpverlening en ontwikkelingssamenwerking. Die aandacht wordt gewekt door nieuws en andere berichten over wrede daden, onderdrukking, lichamelijk en geestelijk leed die de menselijkheid en het menselijke gevoel van waardigheid diep schokken. Lange tijd hebben dergelijke grove mensenrechtenschendingen, die vaak ook een ernstige bedreiging waren voor de internationale vrede en veilig-

heid, geen enkele of hooguit selectief aandacht gekregen van VN-organisaties.

Was er aandacht, dan toch meestal achter gesloten deuren en toegespitst op feiten, praktijken en structuren. Zonder enig oog voor de mensen achter deze feiten, praktijken en structuren. Dat is sinds zo'n vijftien jaar toch wezenlijk veranderd.

Tegenwoordig zijn de daders en collectieven in toenemende mate ook object van het internationaal recht. De instelling van de ad hoc-tribunalen en het Rome-statuut voor een Internationaal Strafhof in 2002, allemaal met zetel in Den Haag, zijn een duidelijk bewijs van de vastbeslotenheid van de internationale gemeenschap om straffeloosheid te

bevechten en de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de daders te benadrukken. Opmerkelijk in het statuut is dat het bovendien niet alleen voorziet in berechting van de daders maar, bijzonder innovatief, ook slachtoffers in de gelegenheid stelt hun recht en genoegdoening te halen. Ook in het kader van internationale verdragen en organisaties krijgen slachtoffers hiertoe steeds meer mogelijkhe-

den. Deze ontwikkeling stemt geheel overeen met de slotsom dat het uiteindelijk altijd en steeds om mensen gaat.

Werkelijkheid

Bij al deze positieve ontwikkelingen blijft het natuurlijk de vraag in hoeverre ze overeenstemmen met een werkelijkheid vol uitsluiting, discriminatie, geweld, gewapend conflict, armoede en mishandelingen. We kunnen onze ogen daarvoor niet sluiten. En daarom is mijn balans van veertig jaar ook gemengd. Er is zelfs een punt van ernstige zorg waar ik nog eens speciaal de aandacht op wil vestigen. Want alle positieve trends en ontwikkelingen mogen dan wijzen op

Zelfs het absolute verbod op marteling is aan erosie onderhevig

DUURZAME VREDE

De Carnegie Wateler Vredesprijs wordt al sinds 1931 uitgereikt aan een persoon of een instelling die een bijzondere prestatie heeft geleverd voor de bevordering van vrede door middel van woord, daad of geschrift. In toenemende mate wordt beseft dat respect voor de rechten van de mens een voorwaarde voor duurzame vrede is. De prijs is bij testamentaire beschikking ingesteld door de bankier mr. J.G.D. Wateler en werd eerder uitgereikt aan onder meer prof. Röling, Max Kohnstamm, Henri Kissinger, Max van der Stoep, het Lilliane Fonds en in 2002 aan de VN-instelling voor de vluchtelingen, de UNHCR.

voortgang, het zijn zeker geen vaststaande verworvenheden. Lang heb ik aangenomen dat er op het gebied van de mensenrechten principes en waarden bestonden die buiten kijf stonden, als krachtige opinio iuris en acquit in wetgeving en menselijk geweten. Zoals het absolute verbod op marteling, waarover ook niet onderhandeld kan worden. Recent zien wij echter dat zelfs dit acquit aan een bijzonder zorgelijke erosie onderhevig is. Geconfronteerd met de dreiging van terrorisme proberen politieke leiders de definitie van foltering te verengen en sanctioneren martelpraktijken in naam van het publieke belang. Sommige wetgevers en rechtsprekende instanties, die geacht worden het recht te doen zegevieren, accepteren informatie die met foltering is verkregen. Zij staan ook toe dat verdachten worden overgebracht naar plaatsen waar ernstig gevreesd moet worden voor de mogelijkheid

dat zij worden onderworpen aan martelingen. Verdachten worden zonder enige aanklacht en voor onbepaalde tijd in geheime detentiekampen vastgehouden waar zij slachtoffer kunnen worden van foltering.

Strijd tegen het terrorisme

VN-secretaris-generaal Kofi Annan zei twee jaar geleden tijdens een bezoek aan Nederland: "Terrorisme is een van de gevaren waartegen staten hun burgers moeten beschermen. Staten hebben niet alleen het recht maar ook de plicht om dat te doen. Maar staten dienen ervoor te waken dan hun maatregelen tegen terrorisme niet ontaarden in het verhullen of rechtvaardigen van schendingen van de mensenrechten." Als fundamentele, universele waarden mogen juist mensenrechten en democratie niet het slachtoffer worden van de strijd tegen het terrorisme.

THEO VAN BOVEN

Professor Th. C. van Boven (1934) heeft Nederland in de Verenigde Naties vertegenwoordigd in de jaren '60 en '70 en een belangrijke bijdrage geleverd aan de opbouw van het mensenrechtenbouwwerk van deze organisatie.

Als wetenschapper heeft hij, naast zijn proefschrift over bescherming van de godsdienstvrijheid (1967), talloze wetenschappelijke bijdragen, vaak ook uit zijn omvangrijke praktijkervaring, geleverd ter verduidelijking en verdere ontwikkeling van de rechten van de mens.

Als VN-topambtenaar (Directeur van het VN-mensenrechtencentrum, Genève), onafhankelijk deskundige, lid van Verdragscomités en VN-Rapporteur inzake Martelingen is hij onvermoeibaar op de bres gesprongen voor de naleving van de mensenrechten van het individu en van volken. Hij is daardoor regelmatig in botsing gekomen met regeringen, waarop hij kritiek leverde. Het wekt geen verwondering dat Professor van Boven binnen het VN-systeem al vele jaren als 'Mr Human Rights' wordt aangeduid. (Persbericht Carnegie-Stichting)

De Verenigde Naties en de Rechten van de Mens

De rechten van de mens fungeren sinds jaar en dag op de agenda's van velerlei organen van de Verenigde Naties. Het is alweer 56 jaar geleden dat de Algemene Vergadering de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aanvaardde (1948). Die Verklaring wordt tot op de dag van vandaag beschouwd als het basisdocument waarin de belangrijkste standaarden op het gebied van de rechten van de mens zijn vastgelegd.

DOOR PETER BAEHR

Daarna zijn er vele verklaringen en verdragen gevolgd, zoals het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (het Bupo-verdrag) en het Internationale Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (het EsoCul-verdrag), beide van 1966. De rechten van de mens komen aan de orde in bijeenkomsten van de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad en vooral de 53 lidstaten tellende Commissie voor de Rechten van de Mens (MRC), waarvan Nederland sedert dit jaar weer deel uitmaakt.

Advies

In de loop der jaren zijn er talloze organen gecreëerd die erop moeten toezien dat staten ernst maken met de verplichtingen die zij op zich hebben genomen ten aanzien van de naleving van de rechten van de mens. Die organen rapporteren over hun bevindingen weer aan andere organen die erover debatteren en, waar mogelijk en noodzakelijk, staten aan hun jasje trekken. Zoals ook ten aanzien van andere zaken worden de debatten over rechten van de mens -in de genoemde VN-organen- veelal overheerst door politieke tegenstellingen. Zo is het bijvoorbeeld aanzienlijk gemakkelijker kleine staten veroordeeld te krijgen wegens schendingen van de rechten van de mens dan grote mogendheden, zoals de Verenigde Staten, de Russische Federatie en China, hoewel ook deze landen zich wel degelijk alle drie schuldig maken aan zulke schendingen.

Tegen deze achtergrond hebben de Nederlandse ministers van Buitenlandse Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) gevraagd advies uit te brengen over (a) de vraag hoe Nederland de naleving van de mensenrechten beter en geïntegreerder zou kunnen bevorderen met gebruikmaking van het gehele VN-systeem en (b) hoe de VN Commissie voor de Rechten van de Mens zich verhoudt tot het proces van *mainstreaming*.¹ Met dat laatste wordt bedoeld op het o.a. door VN secretaris-generaal Kofi Annan bepleite proces van het maken van de mensenrechten tot een soort zuurdesem van alle activiteiten van de Verenigde Naties.

De door de AIV ingestelde werkgroep heeft bij de voorbereiding van het advies gebruik gemaakt van de omvangrijke ter zake bestaande literatuur en gesprekken gevoerd met een aantal deskundigen, niet in de laatste plaats door een bezoek aan Genève tijdens de jongste zitting van de Commissie voor de Rechten van de Mens. Hieronder volgen enkele onderdelen van dat advies. Op het moment van het schrijven van dit artikel (half november 2004) was nog geen reactie van de bewindslieden beschikbaar.

Politisering

Als statenvertegenwoordigers iets niet zint in de opvattingen van hun collega-diplomaten, dan verwijten zij deze nogal eens de beschuldiging van 'politisering' - het de voorkeur geven aan politieke motieven in plaats van ernst te maken met de rechten van de mens. Die beschul-

diging wordt met name vaak gehoord van de zijde van Afrikaanse en Aziatische landen met betrekking tot de zogeheten landenresoluties, die op basis van de uit 1967 stammende resolutie 1235 van de Economische en Sociale Raad door de MRC worden behandeld. Zij maken bezwaar tegen de praktijk van *namings and shaming*, waarbij bepaalde landen in het bijzonder het voorwerp zijn van kritiek door de MRC. Deze praktijk wordt als niet effectief gezien en als al te selectief gericht tegen landen van het zuiden (zoals tijdens de zitting van 2004 tegen Zimbabwe), mede ten gevolge van een 'arrogante houding' van bepaalde westerse landen (met name de Verenigde Staten). Aan de andere kant hadden deze zelfde landen in het verleden weinig problemen met de aanvaarding van resoluties tegen Zuid-Afrika en Chili en, in de huidige situatie, tegen Israël.

Daar is niet zo heel veel aan te doen. Waar staten in vergadering bijeen zijn, wordt politiek bedreven en dreigt ook altijd het verschijnsel van politisering. Het zou eigenlijk zelfs gek zijn, als in de MRC zich niet zou voordoen hetgeen zich overal elders in de wereld wel voordoet. Dat neemt niet weg dat die politisering de sfeer behoorlijk kan verzieken en niet bijdraagt tot het bereiken van tastbare resultaten, laat staan een verbetering van de mensenrechten situatie in de wereld, waar het ten slotte allemaal om begonnen was! Vandaar dat de AIV pleit voor zorgvuldigheid en terughoudendheid en het 'bedrijven van politiek' zoveel mogelijk te ontdoen van de negatieve effecten van 'politisering'.

Landenresoluties

In haar zitting van 2004 heeft de MRC zogeheten landenresoluties aangenomen met betrekking tot Cuba, Turkmenistan, Noord-Korea, Belarus en Myanmar. Een aantal andere landenresoluties is verworpen (waaronder één over de Russische Federatie/Tsjetsjenië). Een aantal resoluties met betrekking tot landenkwesties is niet in behandeling genomen zoals die met betrekking tot China, Zimbabwe en de VS (met betrekking tot de behandeling van gevangenen op de Amerikaanse basis Guantanamo

Bay). De landenresoluties lijken slechts kans te maken, als deze tegen minder invloedrijke landen zijn gericht, hetgeen onder meer leidt tot het verwijt van het hanteren van 'dubbele maatstaven'.

Over het nut en de effectiviteit van landenresoluties bestaat veel discussie. De nadelen van de politisering overtreffen soms de voordelen van het instrument landenresolutie. Met name het hanteren van dubbele maatstaven belast het imago van de MRC. Ook de effectiviteit van landenresoluties is aan twijfel onderhevig. Ten aanzien van bijvoorbeeld de in 2004 aangenomen resolutie over Cuba wordt algemeen aangenomen dat de Cubaanse regering al haar inspanningen in de komende periode erop zal richten te voorkomen dat volgend jaar opnieuw een resolutie wordt aangenomen en niet op de verbetering van de mensenrechtensituatie in het land. Met betrekking tot sommige andere

landen heeft het middel in het verleden echter wel gewerkt, bijvoorbeeld ten aanzien van El Salvador, Guatemala, Roemenië en op sommige terreinen ook ten aanzien van Iran. Zo'n resolutie levert vaak een rapport op en dat rapport kan weer de basis leveren voor verdere acties en interventies van de MRC in de toekomst. Een ander effect van landenresoluties is dat slachtoffers van schendingen van mensen-

rechten in zulke landen morele steun kunnen ontnemen aan het feit dat een belangrijk orgaan als de MRC zich over hun situatie heeft uitgesproken. Bovendien kunnen zulke resoluties door nationale en internationale ngo's worden gehanteerd bij wijze van drukmiddel.

Hoewel er bij velen twijfel bestaat over het nut van het verschijnsel landenresoluties, is het ook een feit dat landen zich over het algemeen fel verzetten, als het aannemen van een dergelijke resolutie of verklaring dreigt. Dat geeft aan dat het belang ervan niet moet worden onderschat. Daarom blijft het van groot belang dat de MRC zich uitsprekt over situaties van mensenrechtenschendingen waar ook ter wereld. De landenresoluties dienen daarom te worden gehandhaafd, zij het dat ze met de nodige zorg en terughoudendheid moeten worden gehanteerd en dat ze zoveel mogelijk moe-

**Waar staten
bijezen zijn
wordt politiek
bedreven**

ten worden ontdaan van hetgeen hiervoor is aangeduid met 'politisering', dat wil zeggen argumenten die niet zijn gebaseerd op strikt mensenrechtelijke overwegingen.

Blokvorming

De besluitvorming in de MRC wordt deels voorbereid in de zogeheten politiek-geografische groepen: de Afrikaanse groep (15 staten), de Aziatische groep (12), de Latijns-Amerikaanse en Caraïbische groep (11), de Oost-Europese groep (5) en de groep van West-Europese en andere staten (10). Aan het overleg in deze laatste groep gaat veelal weer besluitvorming binnen de Europese Unie (EU) vooraf.

Het bestaan van regionale groepen is een realiteit. Binnen deze regionale groepen, maar ook tussen deze groepen, hebben zich 'blokken' gevormd waarin ook besluitvorming plaatsvindt. Een bijzondere vorm van blokvorming betreft de deelname van EU-lidstaten aan het werk van de MRC. De voordelen van deze vorm van samenwerking op het terrein van het buitenlands beleid zijn duidelijk. Een gezamenlijk standpunt van de EU in de MRC heeft meer invloed dan uitspraken van individuele landen en volgens deskundigen hebben individuele demarches van (kleine) EU-landen in de hoofdsteden van landen die de mensenrechten schenden, momenteel weinig of geen invloed meer. Als de EU het woord voert, wordt daarnaar altijd met aandacht geluisterd. Dat biedt grote mogelijkheden, maar heeft ook risico's. Als er niets wordt gezegd, bijvoorbeeld omdat de EU-landen daartoe niet in staat zijn vanwege het unanimitetsvereiste in het kader van het gemeenschappelijk buitenlands beleid, is dat ook een signaal. Daarom is het bijvoorbeeld erg jammer dat de EU zich in de zitting van de MRC in 2004 heeft onthouden van een standpunt over martelpraktijken in EU-lidstaat Spanje, zoals die zijn opgenomen in het rapport van de Speciale Rapporteur inzake Folteringen, de Nederlander Theo van Boven, en dat de EU geen uitspraken in de MRC heeft gedaan inzake de kwestie Guantánamo Bay.

Een gevolg van de soms moeizame overlegstructuur binnen de EU is dat de EU zelf het

risico loopt al te voorzichtig te opereren. De standpunten die gemeenschappelijk worden uitgedragen, zijn immers altijd het product van bereikte compromissen. Individuele EU-leden kunnen daardoor hun eigen (wellicht van de EU afwijkende) opvattingen minder gemakkelijk naar buiten brengen. Het nemen van eigen initiatief is echter niet verboden, mits vooraf overleg heeft plaatsgevonden. Nederland zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een verbetering van het functioneren van het EU-overleg. Nederland heeft een reputatie hoog te houden van een jarenlange grote betrokkenheid bij de bevordering en bescherming van de rechten van de mens. Hoewel Nederland met ingang van dit jaar weer lid is geworden van de MRC, is naar buiten toe nog betrekkelijk weinig gebleken van Nederlandse initiatieven. Voorzover die hebben plaatsgevonden, bleef dat veelal verborgen binnen het EU-overleg.

Niet-Gouvernementele Organisaties (NGOs)

Het belang van de rol van ngo's binnen de MRC ligt vooral op het gebied van het signaleren van concrete schendingen van de rechten van de mens en bij de verfijning van standdaarden op dit gebied. Die ngo's waarderen het dat zij een vaste plaats hebben binnen de MRC, er het woord kunnen voeren en direct toegang hebben tot

de delegaties van de lidstaten. Anderzijds klagen zij over de te korte spreektijd (2 à 3 minuten) die hun wordt gegund en het gebrek aan aandacht voor hun inbreng.

Daarnaast wordt de aanwezigheid van de zogeheten GONGO's (regerings-gestuurde ngo's) in toenemende mate als een ernstig probleem ervaren. Nog steeds kan eenieder zich opwerpen als ngo. In sommige gevallen stelt een organisatie niet veel meer dan een briefhoofd waarop hun berichten zijn geschreven en andere ngo's dienen als dekmantel om overheidsbeleid uit te dragen. Volgens sommige gesprekspartners zou thans niet minder dan 30% van de in de MRC vertegenwoordigde ngo's uit GONGO's bestaan. Dat is, zoals de AIV opmerkt, een reden tot zorg.

Ook ngo's ondervinden de nadelen van de eerder genoemde blokvorming binnen de

De EU loopt het risico te voorzichtig te opereren

MRC. Doordat staten de neiging hebben eerst binnen hun eigen blok tot overeenstemming te komen, zijn veel ngo's vaak pas in een laat stadium op de hoogte van initiatieven ten aanzien van landen of thema's. Daardoor kan het voorkomen dat kansen op vruchtbare uitwisseling van recente en relevante informatie ongebruikt worden gelaten. De ngo's slagen er over het algemeen wel in, veelal door het organiseren van speciale informatiebijeenkomsten tijdens zittingen van de MRC, om geïnteresseerde delegaties en deskundigen bij elkaar te brengen en te stimuleren tot inhoudelijke discussies over thema's en landen; discussies die vaak ook tot resoluties leiden of deze ondersteunen.

Het Kantoor

Het politieke belang van de Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens (HCRM) ligt erin dat deze functionaris op eigen gezag, initiatieven kan ontwikkelen in gevallen waar sprake is van ernstige en acute schendingen van de rechten van de mens. Tegelijkertijd is de HCRM ook belast met de leiding van het Kantoor ('the Office of the HCHR'). In dat Kantoor worden de belangrijkste activiteiten van de VN op het gebied van de mensenrechten voorbereid en tot uitvoering gebracht. Het Kantoor is belast met de dienstverlening aan de MRC, de verdragscomités en het functioneren van de speciale rapporteurs en werkgroepen. Tevens verzorgt het Kantoor de uitvoering van de technische samenwerkingsprogramma's, het onderhouden van veldkantoren en de veldactiviteiten in algemene zin en de organisatie van internationale conferenties op het gebied van de rechten van de mens en andere internationale bijeenkomsten.

Voor al deze taken beschikt het Kantoor nog steeds over veel te weinig financiële middelen en een daarmee gepaard gaand structureel tekort aan voldoende gekwalificeerd personeel. De Nederlandse regering moet zich met kracht inzetten om voor deze onwenselijke situatie eindelijk een oplossing te vinden. Het gaat niet aan dat het belangrijkste VN-instrumentarium ter bevordering van de rechten van de mens zo inadequaat wordt gefinancierd.

Initiatief

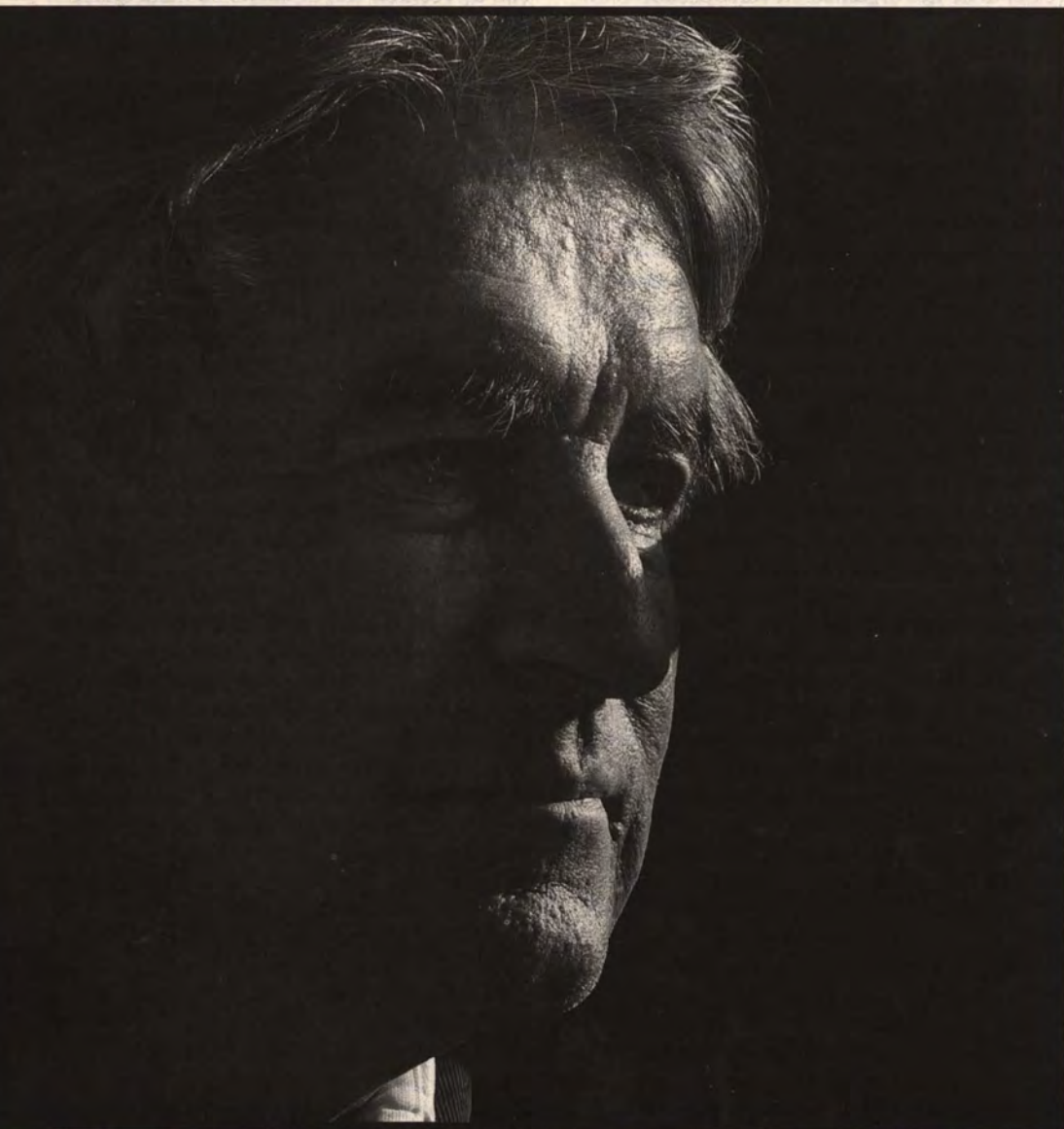
Er valt het nodige aan te merken op de wijze waarop de zorg voor de mensenrechten binnen de VN Commissie vorm krijgt. Die mensenrechten vormen nog bij lange niet het 'zuurdesem' waarvan alle VN-activiteiten zouden moeten zijn doortrokken, zoals secretaris-generaal Kofi Annan (en vele anderen waaronder schrijver dezes) zo graag zou willen. De Nederlandse regering zou er meer aan moeten doen, om dat te realiseren – zowel binnen de Europese Unie als, waar nodig, daarbuiten. Nederland kan, als het dat wil, ook zelfstandig als lid van de Commissie Mensenrechten initiatieven ontwikkelen. Het recente advies van de AIV levert de regering daartoe een aantal suggesties.

Peter Baehr is honorair hoogleraar rechten van de mens aan de Universiteit Utrecht. Hij fungeerde als voorzitter van een werkgroep van de Adviesraad Internationale Vraagstukken, die een advies over de VN en de rechten van de mens heeft voorbereid, dat in September 2004 aan de regering is aangeboden. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.

Noot:

1. Adviesraad Internationale Vraagstukken, *De Verenigde Naties en de Rechten van de Mens*, advies nr. 38, Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2004), bijlage 1.

FOTO: HERMAN WOUTERS

'BALKENENDE WEET OOK NIET MEER DAN WAT IN DE VOLKSKRANT STAAT'

De schepping van de wereld in het nieuws

Wat in het nieuws komt, en wat niet, is onderhevig aan 101 mechanismen. Geld, macht, cynisme, blinde vlekken, zelfgenoegzaamheid, zelfcensuur, angst om voor slappeling te worden uitgemaakt. Sommige wandaden krijgen een overarticulatie, andere worden volledig genegeerd. Inlichtingendiensten noch journalisten doorgronden hoe iemand zo ver komt dat hij Theo van Gogh vermoordt. Of met een passagierstoestel een wolkenkrabber in vliegt. Polemologische kennis zou helpen, maar dat vak is afgeschaft. Door onkunde en onwil zal de polarisatie voortduren, denkt Jaap van Ginneken, docent Communicatiewetenschap aan de Universiteit van Amsterdam.

DOOR ARTHUR OLOF

De media kunnen verschil maken, maar dat doen ze niet vaak en niet genoeg. Van Ginneken: "Als minister De Geus wat roept, vragen ze meteen de vakbond om een reactie. In internationale zaken is dat minder het geval. Je ziet bij grote conflicten dat media sterk geneigd zijn om zich te vereenzelvigen met het strategische perspectief van hun land. En dat zijn doorgaans de Verenigde Staten en Engeland. Want de Angelsaksische media zijn dominant in de wereld. Dat leidt tot gezichtsbedrog. Goede satellietinformatie is er verder eigenlijk alleen van de Amerikanen. En een beetje van de Fransen, die bij herhaling hebben gezegd dat de Amerikanen hun beelden hadden gemanipuleerd. Voor de inval in Irak heb ik geschreven dat we willens en wetens belazerd werden, over massavernietigingswapens, over al-Qaeda. Ik kon dat verhaal moeilijk kwijt. Het wezelwoord 'internationale gemeenschap' wordt voortdurend gebruikt door westerse landen en media. Zelfs als men tegen de VN in, tegen het volkenrecht in, actie onderneemt heet dat uit naam van de internationale gemeenschap. Maar dat is een fictie."

Scepsis is gewenst

Kort na de arrestatie van Mohammed B., verdacht van de moord op Theo van Gogh, liet een journaalbulletin, heel kort, twee videofragmenten zien die circuleerden in radicaal-islamitische kringen. Op een groep mogelijk Iraakse burgers wordt vanuit een Amerikaanse helikopter willens en wetens een raket afgevuurd. Van Ginneken: "Als je dat ziet en je zit in het verdomhoekje, ja, allicht dat er dan stoppen doorslaan. Ik had die beelden nooit eerder gezien, ze zijn ook niet meer herhaald. Dat was toch een uitvoerige actualiteitenreportage waard?! Wat was dat voor materiaal, is het authentiek, hoe circuleert het, hoe reageren islamitische jongeren daarop? Ik heb in mijn boek De schepping van de wereld in het nieuws uitgebreid laten zien dat veel schendingen van mensenrechten die door toedoen of onder het wakend oog van de VS worden begaan ondergearticuleerd worden, terwijl andere schendingen, door onze 'vijanden', een overarticulatie krijgen. Bij CNN en de BBC zit in oorlogstijd zelfs permanent een liaisonofficier van het leger op de redactie met wie in twijfelgevallen overleg plaatsvindt hoe opportuun het is om bepaalde beelden naar buiten te brengen. En dan zijn er nog de gewone psychologische mechanismen. We aanvaarden makkelijker wat goed is voor ons individuele en collectieve ego, terwijl we de dingen die bedreigend zijn juist afweren, kleiner maken, onder-dramatiseren, on-benoemen. Er ontstaat een heel wonderlijk elektromagnetisch veld van polarisatie waarin media en opinieleiders er niet veel belang bij hebben om de voet dwars te zetten. Als je kritisch bent, moet je wantrouwend zijn en voortdurend kijken hoe dat werkt. Scepsis is gewenst, men kan ook meer zijn best doen om spreiding van bronnen na te streven."

Prins op het witte paard

"Want journalistiek kan wel degelijk een sleutelrol spelen; er zijn goede journalisten en programma's. De ruimte is er en er zijn goede mensen en redacties, respect daarvoor. Dan zijn er sommige ngo's die goed hebben geléerd om hun macht en invloed te gebruiken in de publieke

opinie. Maar het blijft moeilijk, want voortdurend schreeuwen twintig, dertig kwesties om de aandacht. Dan moet je keuzes maken. En ook hier zie je weer die heilige overtuiging dat men zichzelf beschouwt als de prins op het witte paard. Dat is ook de reden dat ngo's bij het minste of geringste flink op de broek krijgen. Vanwege die zichzelf feliciterende houding. Zowel journalisten als campagnevoerders kunnen zich meer en beter verdiepen in het functioneren van het internationale mediasysteem. En dan is er de politiek. Ik moet even hard nadenken wanneer een parlementariër verschil heeft gemaakt. Als het gaat om invloed op buitenland in zake mensenrechten, dan zie je dat individuele Amerikaanse Congresleden of groepjes daarvan veel macht hebben ontwikkeld. Het Europees Parlement kan ook meer macht ontwikkelen. Nu het veiligheidsbeleid een Europese zaak wordt, en de strategische aspecten van buitenlandbeleid, is het een beperkte optie om daar in Den Haag soesa over te maken."

Praatjes voor de vaak

Van Ginneken is ervan overtuigd dat de Nederlandse inlichtingendienst AIVD in sommige opzichten op dezelfde wijze informatie vergaart als het leeuwendeel van de Nederlandse media, en ook sterk afhankelijk is van de Anglo-Amerikaanse input. Dus geldt zijn kritiek onverkort de Nederlandse steun aan de Amerikaans-Britse inval: "Ik heb dat al gezegd toen Balkenende en zijn ministers riepen dat ze allemaal inside informatie hadden over Irak. Maar Balkenende weet niets meer dan wat er in *De Volkskrant* heeft gestaan. Ondanks alle schijn zijn politici voor hun informatie afhankelijk van de journalistiek en niet andersom. Ze doen alsof ze allerlei wonderbaarlijke inside informatie hebben, maar dat is simpelweg niet waar. Al dat geroep over wat de Nederlandse inlichtingendiensten wisten zijn praatjes voor de vaak. Het is Amerikaanse *signal intelligence*, af luister-intelligence, er is nauwelijks infiltratie-intelligence. Als die er al is, is ze notoir onbetrouwbaar. Ik vind dat de media daar steeds onkritischer mee omgaan. Dat komt ook doordat de actualiteitsdruk is toegenomen, door de elektronische informatievergaring moet het allemaal binnen vijf minuten wereldwijd uitgevent worden. De televisie is toonaangevend en de zes grote televisienetwerken in de VS spelen daarbij een uiterst dubieuze rol. Het zijn conglomeraten die grote belangen hebben en heel nauw verbonden zijn met het

Amerikaanse establishment. Natuurlijk, het is verbazingwekkend en mooi van een democratie dat ook in de VS alle alternatieve informatie gewoon voorhanden is. Maar je moet ernaar zoeken, het grote publiek krijgt dat niet te zien. Of pas achteraf, als het niet meer terzake doet."

Darfur

Belangenafwegingen zijn ook de beslissende factor waardoor veel rampen en conflicten nauwelijks nieuwsfähig zijn en dat ook niet worden. Van Ginneken: "Dingen die zich in de binnenlanden van Afrika of Latijns Amerika afspelen, ja gut, daar zijn geen kijkers bij, geen camera's, daar komen SOMS miljoenen mensen om en niemand ligt ervan wakker. In Afrika hebben we zo'n zes grote conflicten gehad in de laatste twintig jaar waarbij miljoenen mensen over de kling zijn gejaagd. Angola, Mozambique, Liberia, Rwanda, Burundi, Sierra Leone. Navrant is dat Darfur aandacht begon te krijgen vlak voor het EK Voetbal, toen zakte het weg, toen kwam het weer terug maar toen begonnen de Olympische Spelen. Ik ben daar heel cynisch over geworden." "Vijftig jaar na het begin van alle ontwikkelingssamenwerking zijn er nog steeds een miljard crepeergevallen in de wereld. Ook dat zijn mensenrechten, sociaal-economische mensenrechten Ik was dit jaar in Burkina Faso, een land dat almaar ontwikkelingshulp moet krijgen. Maar hoe komt dat? Hun drie belangrijkste exportproducten moeten concurreren met exportproducten uit de EU en de VS, en die worden gesubsidieerd met bijna 365 miljard per jaar! Zij kunnen zich dus niet eerlijk op de wereldmarkt manifesteren. Vind je het gek dat zo'n land voortdurend aan het infuus hangt? Voor de WTO-top in Cancún had ik die cijfers nog nooit gezien, terwijl ik al dertig jaar met dat onderwerp bezig ben. Als ik het al niet weet, dan weet de gewone burger bij de buis het zeker niet."

Politieke actie

Naast de over- en onderarticulatie vanuit uiteenlopende motieven is er doelbewuste mediamanipulatie, 'politieke actie', een andere kerntaak van geheime diensten. Van Ginneken: "Dat is wel eens geschat op 30% van hun mankracht en budgetten, ook al vormt mediamanipulatie maar 1% van de *bias* in de berichtgeving over conflicten. Het verbaast me dat journalisten er niet van doordrongen zijn, ten eerste dat het bestaat en ten tweede dat het bij grote, hoogoplopende conflicten een factor van belang is. Er wordt veel

misinformatie welbewust door strijdende partijen in omloop gebracht. Er zijn ook allerlei trucjes om die informatie geloofwaardig te maken. Als je het tegelijk op twee punten in de wereld in omloop brengt, lijkt het al alsof het zichzelf bevestigt. Dat is een oud trucje uit de psychologische oorlogvoering, simpel als wat, nog altijd prostaat."

Conflictleer

Het is niet allemaal moedwil en egoïsme, ook onkunde en naïviteit spelen een grote rol. Van Ginneken: "Het probleem bij de moord op Theo van Gogh, en ook met 11 september in de VS, waar die echte inlichtingendiensten veel machtiger zijn, is dat als je van alle kanten informatie binnenhaalt, je die ook kort moet sluiten, liefst binnen 24 uur of een week. Dat gaat keer op keer fout, er is ook geen panacee voor, ook al pomp je er reusachtige hoeveelheden geld en menskracht in. Frappant is dat er zo weinig sociaal-wetenschappelijke kennis is over hoe dat nou werkt bij radicale groepen. Hoe organiseren die zich, hoe rekruteren ze, hoe functioneren ideologieën, polarisatieprocessen, escalatieprocessen? Daar heeft men hele primitieve voorstellingen van. Een vak waarvan het schandalig is dat het is afgeschaft is de polemologie, conflictleer, de uitvinding van professor Røling destijds. Als je met dit soort dingen bezig bent, dan moet je de ins en outs kennen van het functioneren van sociale bewegingen, van sekten en gesloten groepen, je moet goed de dubbele bodems zien van ideologieën, zelfbedrog en bedrog van anderen. Dat is een expertise waarover men volgens mij niet op grote schaal beschikt."

Houtenklazerig

"Over de psychologie van bekeringsprocessen, de totale overgave aan een club die bepaalde denkbeelden uitdraagt zijn hele bibliotheken volgeschreven. De AIVD zou taakgroepen moeten hebben die zich in de positie van zulke mensen verplaatsen, met ze meedenken en niet vanuit een Nederlandse houtenklazerige inschatting quasi in hun schoenen gaan staan. Dat vergt een inspanning. Je ziet bij de Amerikanen ook veel fout gaan. De CIA heeft zulke taakgroepen, maar hun inlevingen zijn toch veramerikaniseerde voorstellingen over hoe radicalen functioneren. Ze zien op het beslissende moment net de verkeerde dingen. Het kenmerk van terrorisme is dat het de asymmetrie in de macht doorbreekt. Navrant was dat op het moment dat de Amerikanen het ruimteschild instal-

leerden waarmee ze zich definitief dachten af te schermen van de boze buitenwereld, gekken daaronderdoor doodleuk verkeersvliegtuigen in wolkenkrabbers vlogen."

Kweekvijver van radicalen

"Ook de strategie van weldenkende opinie-leiders in de westerse wereld is verkeerd. Ze polemiseren zo met de hoofdstroom van de islam, gewone gelovigen, dat veel mensen in de kweekvijver van de radicalen worden gejaagd, met name ook hogeropgeleide jongeren in een identiteitscrisis. De polarisatie gaat daarna vanzelf, die heeft zijn eigen dynamiek. En de schrille stemmen winnen het snel van de bedaarde stemmen. Er komen heel veel onzorgvuldige formuleringen voorbij die een cumulatief effect hebben op betrokkenen, op de radicalen aan weerszijden. Ook in het politieke debat, zoals Wilders. Het is belangrijk dat het verstandige maatschappelijke midden het hoofd koel houdt en zich niet gek laat maken."

Achterkant van het gelijk

"Bij de meeste personen en organisaties, en dat geldt voor mijzelf en voor D66, is je grootste kracht tegelijk je grootste zwakte. Bij het redelijk alternatief, als je nauwkeurig kijkt naar de positie in het politieke spectrum die D66 inneemt, ietsje links van het centrum, ik zie dat in Frankrijk, Duitsland ook, dat zijn partijen waar veel professionals op af komen, mensen uit de vrije beroepen die verstandig, hoogopgeleid zijn. Het gevaar is dat je te veel zwelgt in je eigen redelijkheid, verstandigheid en onemotionaliteit; en dat je jezelf daarmee op het verkeerde been zet. Het zou voor D66 een nuttige exercitie zijn om eens naar de achterkant van het eigen gelijk te kijken, mensen van buiten te halen die daarop schieten en je scherp maken OVER hoe je overkomt. De hele context is met deze polarisering zo radicaal aan het veranderen, het midden komt helemaal braak te liggen. Ik denk dat we daar de komende twintig jaar nog behoorlijk zoet mee zijn. Als het eenmaal zover is gekomen, leert de polemologie, wordt het alleen maar erger. Daar ligt een mooie taak weggelegd, ook voor D66."

De auteur is redacteur van Idee

MENSENRECHTEN

Ze zijn boven de grond gekomen aan het eind van de achttiende eeuw. Het allereerst in Frankrijk waar zes weken na het begin van de Franse Revolutie (zoals bekend 14 juli 1789 de bestorming van de Bastille) de grondwetgevende vergadering de Declaration des Droits de l'Homme et du Citoyen formuleerde. Onder de toehoorders bij die gedenkwaardige vergadering bevond zich de ambassadeur van de nog piepjonge Verenigde Staten van Amerika: de latere president Thomas Jefferson. Op zijn advies voorzag het Amerikaanse congres de grondwet van de Unie van een tiental amendementen die bekend werden als de Bill of Rights en die duidelijk geïnspireerd zijn door het Franse voorbeeld. (Terzijde: de verhoudingen tussen de Unie en Frankrijk waren nog heel warm: Frankrijk was het eerste land dat de Unie erkende, gaf later het Vrijheidsbeeld cadeau en

verkocht in 1809 (tijdens het presidentschap van Jefferson) het Franse koloniaal bezit dat zich uitstrekte van Nouvelle Orleans tot Canada en dat ongeveer een derde omvatte van de latere VS).

Zowel in Frankrijk als in Amerika ging het om voor de hand liggende onderwerpen, al is het typerend dat de Franse declaratie vooral wijst op rechten die de burgers toekomen en de Amerikaanse vooral spreekt over handelingen en acties die van staatswege niet mogen plaats hebben.

Na de Franse tijd werd het stil rondom de grondrechten. De hoopvolle verklaring van 1789 was zoekgeraakt in de Terreur van de Revolutie en het Bonapartistische imperium. Pas in 1848 komt er weer wat aandacht. Ook bij ons (vrijheid van drukpers), maar voor het overige is de negentiende eeuw vooral de eeuw van het nationalisme en het imperialisme, dat nog helemaal niet de negatieve connotatie had die er later aan werd gegeven. Pas in de twintigste eeuw worden de grondrechten, mensenrechten, fundamental rights een onderwerp van groot belang. In de Eerste Wereldoorlog deden de Amerikanen in Europa mee "to make the world safe for democracy" (en dat is zeker een grondrechtelijke impuls) en na de verschrikkingen in Nazi-Duitsland wist iedereen wat er met 'human rights' werd beoogd. De doelstelling van Amnesty International hoeft de weldenkende burger niet te worden uitgelegd. De staat of de staatsman die in strijd met de mensenrechten handelt kan zich verzekerd weten van de afkeuring door het weldenkende deel van de wereld. Instituties die zich bezighouden met de berechting van misdaden tegen de menselijkheid zijn allang geen nieuwheid meer.

Mensenrechten als richtsnoer voor buitenlands beleid - wie is er niet mee bekend? Vooral Nederland is daar sterk in - en dat is frappant voor een land dat in zijn grondwet wel een catalogus met mensenrechten heeft opgenomen, maar dat zijn burgers feitelijk niet het recht heeft gegeven daar een onbelemmerd beroep op te doen. Anders dan veel buurlanden kennen wij immers geen constitutionele rechtspraak. Een buitenlands beleid op basis van de mensenrechten is boordevol goede bedoelingen, maar is slechts dan effectief als er een stok achter de deur zit. We kunnen Turkije alleen maar dwingen zich conform de mensenrechten te gedragen als we bereid zijn de toelating tot de Unie daarvan afhankelijk te maken. Verder kunnen we natuurlijk wapenverkoop aan regimes die qua mensenrechten niet deugen blokkeren, maar iedereen die niet weet hoe zijn spaar- en pensioengelden (en hypotheekrentes) worden belegd, loopt een stevige kans aan een dergelijke handel toch mee te doen.

Het ziet er overigens niet naar uit dat het grote publiek zich intens betrokken voelt bij dit onderwerp. Dat is een frappante tegenstelling met de betrokkenheid die in ons overvolle landje met zijn multiculturele ambitie blijkt te bestaan, waar het gaat om grondrechten als vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst. Wat in de goede oude tijd zo vanzelfsprekend leek, raakt omstreden na er veel anderen bijkomen.

Mensenrechten in het buitenlands beleid: er zijn concrete opvattingen over. Maar mensenrechten in onze nationale huiskamer? We zijn er nog maar nauwelijks over gaan nadenken - laat staan dat er enige consensus is. Anders dan voorheen gaat het immers niet om de vertrouwde verhouding tussen burger en overheid, maar om de verhouding tussen onderling sterk van elkaar verschillende burgers. En dat valt niet mee...

Mr. J.J. Vis was lid van de Raad van State en oud-hoogleraar staatsrecht

Sociaal-liberalisme = Mensenrechten

Het sociaal-liberalisme vecht voor de vrijheid van de individu zonder mensen aan hun lot over te laten. Het stimuleert individuele ontwikkeling zonder te vergeten dat niet iedereen op het zelfde punt begint. Boven alles rekent sociaal-liberalisme af met onderdrukking door totalitaire regimes en dictaturen zonder te vervallen in een anarchie: mensenrechten zijn hierbij onmisbaar. Daarom staat voor D66 de bescherming van mensenrechten boven aan de agenda. Ze vormen het kloppende hart van onze democratie. Om te vechten voor vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid en een rechtvaardige rechtstaat kun je een sociaal-liberaal altijd wakker maken.

DOOR LOUSEWIES VAN DER LAAN

Voor D66 betekent dit concreet dat we inzetten op mensenrechten in zowel binnenlands- als buitenlands beleid. Voor een veilige, rechtvaardige en vreedzame wereld zonder armoede, binnen de Europese lidstaten en in hun omgang met staten buiten de Unie.

FOTO: ANDRÉ VAN DE BOS

Europees Mensenrechten Mechanisme

Om zo efficiënt mogelijk de bescherming van mensenrechten te realiseren is het belangrijk om op Europees niveau een mechanisme te hebben dat de mensenrechtensituatie in lidstaten niet alleen nauwkeurig in de gaten houdt, maar ook afdwingt, desnoods met sancties. Het is niet geloofwaardig als Nederland en Europa van andere landen verlangen de mensenrechten te respecteren, maar zich zelf minder van de regels aantrekken. Bovendien moeten landen niet alleen voor het toetreden tot de Unie gedwongen worden om af te rekenen met discriminatie, marteling en onderdrukking, maar ook daarna is het onacceptabel dat deze praktijken binnen de Unie plaats kunnen vinden. Een aparte Europese commissaris voor mensenrechten zou hier een belangrijke rol kunnen spelen. Deze kan onafhankelijk handelen van regeringen en heeft ook niets te maken met politieke uitruilspelletjes; waarbij de ene lidstaat iets door de vingers van de ander ziet om deze gunst later eens terug te krijgen.

Centraal in buitenlands beleid

Vervolgens is het belangrijk dat de mensenrechtenclausules die in elke overeenkomst zijn opgenomen die Nederland en de Europese Unie heeft met andere landen, streng worden nageleefd. Waar nodig moeten we bereid zijn over te gaan op sancties, want welk nut hebben zulke clausules anders? Juist nu Europa een steeds sterkere internationale economische en politieke macht wordt, moet Europa consequent mensenrechtenartikelen toepassen. Daarom is D66 ook vóór de nieuwe Europese grondwet waarin een Europese minister van Buitenlandse Zaken wordt aangesteld. D66 moet zich sterk maken voor een duidelijke verandering van mentaliteit van onze minister van Buitenlandse zaken en zijn Europese collega's. Ik geef twee voorbeelden om dit te illustreren.

Ten eerste het wapenembargo tegen China. Dit embargo staat onder druk van met name de Franse regering die handelsmogelijkheden met China ziet. De Tweede Kamer wil het wapenembargo tegen China handhaven. Ook de regering is voor handhaven van het embargo, maar willen daar in Europa niet alleen in komen te staan. Met andere woorden, volgens de regering is het Nederlandse standpunt is afhankelijk van andere, buitenlandse ministers. Tegelijkertijd wil deze

regering wel vasthouden aan haar Europese veto op het gebied van het buitenlands beleid. Waarom strijdt de regering zo ontzettend hard voor het behoud van dat veto, maar wil zij er zelf geen gebruik van maken? Het lijkt er hier op dat er eerst gekeken wordt naar wat haalbaar is voor het standpunt wordt bepaald. Dat doet D66 weinig principieel aan en is ronduit schrijnend wanneer we weten dat miljoenen mensen in China nog steeds onderdrukt worden, wanneer de bezetting van Tibet door China duurt voort, en wanneer in China jaarlijks meer doodstraffen worden uitgevoerd dan in alle overige landen van de wereld bij elkaar! Het tweede voorbeeld gaat over Rusland. Rusland is net onder zware Europese druk toegetreden tot het Kyoto-verdrag. In ruil daarvoor zal de EU zich inzetten voor Russische toetreding tot de WTO. Echter de indruk ontstaat dat de betrekkingen met Rusland nog verder verdiept gaan worden zonder dat er genoeg kritische aandacht komt voor de voortdurende mensenrechtenschendingen in Rusland. Ik denk daarbij aan de gebrekkige persvrijheid en aan de situatie in Tsjetsjenië. Net als in China dreigen hier onze principes om economische redenen in de uitverkoop te worden gedaan. Ik heb er in een motie tijdens de bespreking van de begroting van Buitenlandse Zaken op aangedrongen deze verdieping afhankelijk te maken van Russische vorderingen op het gebied van mensenrechten en democratisering. Deze motie is met een kamermeerderheid aangenomen (CDA tegen), maar de regering moet de motie wel goed uitvoeren.

Mensenrechten en het gebrek daaraan vormen zowel de hoop als het lidteken van de afgelopen eeuw. En ook nu in Nederland ervaren we hoe schokkend een open maatschappij als de onze kan worden verstoord. Daarom is het des te belangrijker dat we principieel voor onze idealen staan: voor een sociaal-liberale samenleving, voor de bescherming van mensenrechten. In Europa en in de rest van de wereld.

De auteur is lid van de Tweede Kamer voor D66

VIJF VRAGEN AAN:

ING Group

1. Welke maatregelen kan een westers bedrijf treffen om tijdig te ontdekken dat een (voorgenomen) investering wellicht maatschappelijk omstreden is?

Voor ING als financiële instelling zou een dergelijke situatie zich kunnen voordoen bij de financiering van bijvoorbeeld infrastructurele projecten in ontwikkelingslanden. ING heeft samen met een groot aantal andere banken de zogenoemde 'Equator Principles' onderschreven. Dit zijn richtlijnen die ontwikkeld zijn voor de beoordeling van sociale en milieu-aspecten die verbonden zijn aan de financiering van grote projecten in ontwikkelingslanden. Deze richtlijnen helpen ons en onze klanten tijdig te ontdekken of projecten maatschappelijk omstreden kunnen zijn.

2. Is een discussie over mensenrechten een belangrijke factor bij de besluitvorming over investeringen in een 'fout' land?

In alle landen waar wij zaken doen gelden onze ING Business Principles. Dit jaar is besloten om expliciet in onze Business Principles vast te leggen dat wij de doelstellingen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens ondersteunen en dat wij deze in al onze activiteiten willen toepassen. In de praktijk beoordelen wij per geval in hoeverre onze investeringen in bepaalde landen de mensenrechten zouden kunnen schaden. Dit kan ertoe leiden dat wij ons onthouden van investeringen.

3. Hoe kan de aanwezigheid van westerse ondernemingen de situatie van de mensenrechten verbeteren en geen extra voedingsbodem bieden aan corruptie?

In de eerste plaats zijn we verantwoordelijk voor het respecteren van de mensenrechten van onze eigen medewerkers. Daarom richten we ons met name op het waarborgen van gelijke kansen en goede arbeidsvoorwaarden. Westerse ondernemingen kunnen hierin het goede voorbeeld geven. Uiteraard dienen alle bedrijven zich te houden aan internationale regels die corruptie verbieden.

4. Met welke steun aan lokale organisaties en/of regelgeving levert de aanwezigheid een bijdrage aan een verbetering van de situatie van de mensenrechten?

Bedrijven kunnen bepaalde initiatieven steunen, met name voor hun eigen medewerkers en de lokale gemeenschappen waarin ze actief zijn. Zo ondersteunt ING een aantal projecten in samenwerking met bijvoorbeeld lokale ngo's, goede doelenorganisaties en gemeenschappen die zich onder andere richten op scholing.

5. De milieubelasting van de productie verhuist hiermee naar landen waar de inwoners slechts in zeer beperkte mate ook als consument kunnen meeprofiteren c.q. meebetalen. Op welke wijze kan in dit opzicht een duurzame balans gevonden worden? Milieuheffing op grondstoffen en/of importgoederen?

Dit onderwerp is relevanter voor producenten, niet direct voor ING.

Is privacy een kabinetscrisis waard?

Sinds 2001 heeft een stoet van politici, ambtsdragers en bestuurders de wetten en normen die de privacy van de Nederlandse burger beschermen, met de vinger nagewezen als belemmering voor het oplossen van dringende maatschappelijke problemen. Privacybescherming was kennelijk doorgeschooten en daar moest maar wat aan gedaan worden. Nu het terrorisme zich daadwerkelijk in Nederland manifesteert, is de discussie verscherpt en lijkt een pleidooi voor bescherming van de persoonlijke levenssfeer alleen maar van wereldvreemdheid te getuigen. Hoe zou in een dergelijke situatie privacy een kabinetscrisis waard zijn?

DOOR JACOB KOHNSTAMM

Laat er geen misverstand over bestaan dat we de strijd tegen het terrorisme met alle middelen rechtens moeten voeren. De bevoegdheden die geheime diensten, politie en justitie ter beschikking staan, zijn in de afgelopen tijd daartoe sterk uitgebreid. De laatste voorstellen tot verruiming van bevoegdheden voorzien onder meer in een intensievere informatie-uitwisseling tussen veiligheidsdiensten, politie, Openbaar Ministerie en de IND. Dit komt boven op de op 1 september 2004 in werking getreden antiterrorismewetgeving, de reeds ingevoerde of nog in te voeren bevoegdheden voor het onderscheppen van telecommunicatie en de bevoegdheid tot het opeisen van informatie bij bedrijven en andere organisaties. Een ruime bewaarplicht voor de verkeersgegevens van de telecommunicatie van eenieder is in de maak. Opsporingsbevoegdheden mogen nu al worden ingezet zonder dat sprake is van verdenking van overtreding van het Wetboek van Strafrecht. Het is, aldus de betrokken ministers, voor de overheid voldoende dat een burger haar argwaan opwekt om hem te kunnen observeren ten einde vast te stellen of de argwaan gerechtvaardigd is of niet.

Toch is Theo van Gogh vermoord. Wat er precies is misgegaan laat ik aan anderen om te beoordelen, maar wie de adembenemende opsomming van momenten leest waarop de verdachte bij de geheime dienst in beeld kwam, krijgt niet de indruk dat het lag aan een gebrek aan bevoegdheden voor de overheid.

De roep om meer bevoegdheden klinkt al jaren in de publieke discussie over veiligheid, vaak onder toevoeging dat de burger graag wat privacy zal inleveren voor meer veiligheid. Burgers spreken dat in meerderheid niet tegen. Keer op keer geven zij te kennen dat zij helemaal niets te verbergen hebben. Zouden burgers zich echter niet bekocht mogen voelen als de vraag om meer bevoegdheden vooral dient om het falen van organisaties en bestuurders toe te dekken? Bestuurders en werkers in het veld zouden machteloos moeten toezien hoe misstanden blijven bestaan, omdat zij met handen en voeten gebonden zijn aan de privacywetgeving. Het is te fantastisch voor woorden. Of het nu ging om het aanpakken van veelplegers, overlast gevende verslaafden, uitkeringsfraudeurs of kindermishandeling, verantwoordelijken stelden dat de privacywet hen in de weg zat, meestal in strijd met de feiten en meestal in weerwil van de eigen wettelijke speelruimte. De werkelijke oorzaak van de problemen blijkt meestal in de organisaties zelf of in de gebrekkige onderlinge samenwerking te schuilen.

Het is dus maar de vraag of er veel te winnen is met een herbezinning op de grenzen van de privacy. Want wat stelt iemand dan eigenlijk voor? Bescherming van persoonsgegevens gaat uit van een aantal eenvoudige principes: persoonsgegevens worden niet zomaar verzameld en gebruikt, maar alleen voor zover noodzakelijk en voor specifieke doelen; de burgers om wie het gaat, worden hierover geïnformeerd en hebben recht op inzage en correctie van onjuisthe-

FOTO: HERMAN WOUTERS

den; de gegevens worden goed beveiligd, zijn niet zomaar toegankelijk en worden niet zonder reden bewaard. Overheden hebben de verplichting zich steeds af te vragen of het niet anders kan, of het niet met minder kan, en vooral of het wel effectief is.

Een politicus of bestuurder die privacy als hinderpaal ziet, wil zich deze vragen dus niet stellen en zegt in feite dat de burger zich een willekeurig verzamelen en gebruiken van gegevens over zijn handel en wandel maar moet laten welgevalen.

Bestuurders kunnen zich straffeloos verschuilen achter de schaamlap van de hinderlijke privacywet zolang politici en journalisten hen niet de lastige vragen stellen die privacywetgeving wel stelt. Wie privacybescherming op de helling wil zetten, moet

maar uitleggen waarom hij kennelijk geen last wil hebben van verantwoording van doel, effectiviteit en evenredigheid van overheidsmaatregelen.

Verdere grepen in de schatkist van de burgerrechten kunnen geen ander doel dienen dan af te leiden van schamel functioneren van de overheid. Ik heb niet de illusie dat er niets met de vrije samenleving gebeurt als talloze onverdachte burgers het doelwit van systematisch onderzoek zouden worden, ongemerkt en ongecontroleerd. Zo bezien durf ik de stelling wel aan dat privacy een kabinetscrisis waard is.

Jacob Kohnstamm is voorzitter College Bescherming Persoonsgegevens

VIJF VRAGEN AAN:

Ir. R. Willems, president-directeur van Shell Nederland BV

1. Welke maatregelen kan een westers bedrijf treffen om tijdig te ontdekken dat een (voorgenomen) investering wellicht maatschappelijk omstreden is?

Voor de start van een investering maken Shell maatschappijen een inventarisatie van de mogelijke maatschappelijke, gezondheid- en milieugevolgen van de te ontplooiën activiteiten. Hierbij worden lokale en andere partijen, bijvoorbeeld een bureau- raad en milieuoorganisaties, betrokken en zal het duidelijk worden wat de sociale gevoeligheden en gevolgen zijn van een investering, en hoe daar rekening mee gehouden moet worden.

2. Is een discussie over mensenrechten een belangrijke factor bij de besluitvorming over investeringen in een 'fout' land?

Mensenrechten zijn een belangrijke factor voor alle activiteiten van Shell. Shell's 'Verklaring van Algemene Beleidsuitgangspunten' vormt hiervoor de rode draad. In de Verklaring wordt het respecteren van mensenrechten en het verbeteren daarvan als een van de kern verantwoordelijkheden aangegeven. Shell's betrokkenheid bij mensenrechten komt onder andere tot uiting in deelname aan de ontwikkeling van een instrument van het Danish Centre for Human Rights. Dit instrument inventariseert de mensenrechtensituatie per land en maakt duidelijk waar een positieve bijdrage geleverd moet of kan worden.

3. Hoe kan de aanwezigheid van westerse ondernemingen de situatie van de mensenrechten verbeteren en geen extra voedingsbodem bieden aan corruptie?

Mensenrechten is primair een verantwoordelijkheid van overheden. Een westerse onderneming kan echter wel een bijdrage leveren aan het verbeteren van de mensenrechtensituatie. Een bedrijf kan voor de eigen (lokale) organisatie regels en gedragscodes opstellen die in lijn zijn met de internationale conventies voor de rechten van de mens. Shell heeft de Verklaring van Algemene Beleidsuitgangspunten, die door alle Shell maatschappijen worden gevolgd, op die manier opgesteld. Daarnaast kunnen er afspraken gemaakt worden met toeleveranciers over het verbeteren van mensenrechten in hun organisaties. Uitgebreide informatie over Shell's beleid met

betrekking tot mensenrechten en corruptie is te vinden op de website www.shell.com.

4. Met welke steun aan lokale organisaties en/of regelgeving levert de aanwezigheid een bijdrage aan een verbetering van de situatie van de mensenrechten?

Een westerse onderneming kan zijn aanwezigheid gebruiken om overheden en internationale organisaties te informeren over zijn standpunten en veranderingen te bespreken. Het kan voor een bedrijf lastig zijn om nationale ontwikkelingen op het gebied van mensenrechten aan de orde te stellen zonder de indruk te wekken zich met staatszaken in te laten. Een bedrijf mag nooit op de stoel van de overheid gaan zitten, maar kan wel de lokale samenleving ondersteunen. Dit deel van het Shell beleid komt tot uiting in onder andere de zorg van het bedrijf voor zijn lokale werknemers in de vorm van bijvoorbeeld scholing en gezondheidszorg. Doordat het beleid op de lokale situatie toegespitst is, is het belangrijk dat een bedrijf duidelijk maakt aan de betrokken partijen wat er verwacht kan worden van de activiteiten die het ontplooit om een *force for good* te zijn.

5. De milieubelasting van de productie verhuist hiermee naar landen waar de inwoners slechts in zeer beperkte mate ook als consument kunnen meeprofitieren c.q. meebetalen. Op welke wijze kan in dit opzicht een duurzame balans gevonden worden? Milieuheffing op grondstoffen en/of importgoederen?

Shell heeft een ander dilemma, het opereert als een rijke organisatie in veelal arme landen. Shell maatschappijen werken in die situaties samen met plaatselijke organisaties en ondernemers om het lokale ondernemersklimaat te verbeteren. Als voorbeeld: het stimuleren of leveren van training en onderwijs voor lokale bewoners die daardoor in dienst kunnen treden of bij een van de toeleveranciers kunnen werken. Ook wordt er naar gestreefd delen van het werk aan te besteden bij lokale toeleveranciers. Shell maatschappijen vragen zo'n aanpak ook van de aannemers bij grote constructie projecten. Op die manier stimuleren Shell maatschappijen duurzame lokale economische ontwikkelingen.

Mensenrechten: een last voor Holland?

Op 4 oktober 2004 schreef waarnemend minister-president Gerrit Zalm in een brief aan Amnesty International dat de Nederlandse regering toetreding tot het Protocol bij het VN-Verdrag tegen Folteren 'in beraad' heeft. Achter deze op het oog weinig schokkende mededeling, gaat een sluipende maar ook belangrijke beleidswijziging schuil op het terrein van de rechten van de mens. De Adviesraad Internationale Vraagstukken waarschuwde al in 2001 dat keuzen op het terrein van het Nederlandse mensenrechtenbeleid tot een speelbal van internationale ontwikkelingen dreigen te worden. De Adviesraad lijkt meer dan gelijk te gaan krijgen: mensenrechten worden de speelbal van nationale ontwikkelingen.

DOOR LARS VAN TROOST

De waarnemend minister-president schreef in antwoord op een brief van Amnesty International. De organisatie had in juni een aantal aanbevelingen gedaan voor het Nederlands voorzitterschap van de Europese Unie. Eén van de aanbevelingen was om EU-lidstaten aan te moedigen snel partij te worden bij het nieuwe protocol bij het VN-Verdrag tegen Folteren, zodat een wereldwijd inspectiemechanisme voor gevangenis en detentiefaciliteiten spoedig in werking zou kunnen treden. Inspecties worden gezien als een effectief middel ter preventie van marteling en slechte behandeling van gevangenen en gedetineerden.

Foltering

Het Protocol kwam er niet zonder slag of stoot. Ideeën voor een wereldwijd inspectieregime leefden al begin jaren tachtig, toen onder Nederlands voorzitterschap het Verdrag tegen Folteren tot stand kwam. Te veel staten hadden toen nog te veel bezwaren tegen een internationaal inspectiemechanisme. Zo'n regime werd dus uiteindelijk niet in het Verdrag opgenomen. Desalniettemin werd de totstandkoming van het Verdrag als een diplomatiek succes voor Nederland gezien, ook al moet de rol van andere actoren, zoals Zweden, de *International Commission of Jurists* en

Amnesty International, niet worden onderschat.

Nederland heeft niet meer

zo veel zin in mensenrechten

Nederland behaalde in die jaren nog andere successen in de strijd tegen foltering. De VN-mensenrechtencommissie stelde een Speciaal Rapporteurschap inzake marteling in. Niet zonder symboliek waren de opeenvolgende speciale rapporteurs Peter Kooijmans (meermalen Nederlands delegatieleider bij de VN-mensenrechtencommissie), sir Nigel Rodley (voormalig hoofd juridische zaken van Amnesty International) en Theo van Boven (voormalig directeur Mensenrechten bij de Verenigde Naties). In 2001 ijverde Nederland met succes voor de totstandkoming van EU-richtlijnen inzake marteling in derde landen, een beleidskader dat EU-lidstaten en met name het wisselende EU-voorzitterschap richting moet geven bij het optreden tegen marteling in staten buiten de Unie. In 2002 werd in de VN na jaren van onderhandelen alsnog een akkoord bereikt over een internationaal inspectiemechanisme in de vorm van een protocol bij het Verdrag tegen Folteren. Weer bleven de Nederlandse inspanningen en vasthoudendheid niet onopgemerkt.

Blik op eigen land

Het terrein van de mensenrechten is natuurlijk veel breder dan de vrijwaring van marteling. Maar de strijd tegen martelen is wel een icoon van de internationale mensenrechtenbeweging en de bereidheid van regeringen om marteling te voorkomen en te bestrijden is een ijkpunt voor de staat van de mensenrechten in het algemeen. Het is dus niet verwonderlijk dat de uitbanning van martelen tientallen jaren een wezenlijk onderdeel is geweest van het Nederlandse mensenrech-

tenbeleid. De laatste jaren staat dat beleid in het teken van de bevordering en handhaving van bestaande normen. Het creëren van nieuwe internationale normen acht de Nederlandse overheid van minder belang. Kortom, als één staat partij zou moeten worden bij het Protocol, dan is het Nederland. Het Protocol past in een verklaard Nederlands speerpunt van buitenlandbeleid, heeft als doel naleving van een bestaande norm (het martelverbod) te bevorderen en is ten minste gedeeltelijk een Nederlands product.

Dat de regering nu twijfelt over toetreding is een bedenkelijk signaal, niet alleen voor mensenrechten, maar ook voor de consistentie en geloofwaardigheid van het Nederlands buitenlandbeleid. Als EU-voorzitter kon en wilde Nederland niet veel betekenen voor de inwerkingtreding van een internationaal instrument, waarvoor zij zelf jarenlang diplomatiek heeft geijverd. Een instrument, overigens, dat de toenmalige EU-voorzitter Denemarken in december 2002 met open armen verwelkomde. Het argument van de regering dat zo'n toezichtmechanisme overlap vertoont met een Europese toezichthouder die ook al in Nederland actief is, laat zien dat de regering de blik op eigen land richt en niet op de wereld. Hoeveel last Holland kan hebben van internationale inspectie lijkt de regering meer te interesseren dan hoeveel baat het folterverbod in de rest van de wereld zal hebben bij onafhankelijk toezicht. Abu Ghraib, Bagram en Guantánamo lijken in Den Haag geen bel te doen rinkelen, geen vijver te doen rimpelen. Deze ommekeer in Nederlands enthousiasme doet nog iets anders vermoeden, namelijk dat eenheid van beleid op het terrein van de mensenrechten ver te zoeken is. Zodra andere ministeries dan Buitenlandse Zaken zich met mensenrechten bemoeien (omdat uitvoering van door de diplomaten overeengekomen internationale afspraken nu eenmaal een binnenlandse aangelegenheid is) worden de restanten van Nederlands idealistisch internationalisme getroffen door een gure Hollandse nuchterheid.

Europees mensenrechtenagentschap

Last voor Holland kan ook een thema worden bij een ander recent initiatief. In december 2003 besloot de Europese Raad tot oprichting van een Europees mensenrechtenagentschap. De Raad trad over missie en werkwijze van dit agentschap nauwelijks in detail en verzocht de Europese Commissie met nadere voorstellen te komen. In de al eerder genoemde brief aan Amnesty International schrijft de regering dat zij 'effectieve vervolgactie' wil geven aan de voorstellen van de Europese Commissie. Uiteindelijk kwam de Commissie op 25 oktober 2004 met niet veel meer dan een soort vragenlijst voor de lidstaten: moet het mensenrechtenagentschap functies hebben die alleen de EU beslaan of een wereldwijd bereik hebben? Moet het agentschap de naleving van alle fundamentele mensenrechten in EU-landen *monitoren* of alleen rechten die voortvloeien uit gemeenschapsrecht? Moet het agentschap zich laten informeren over naleving van mensenrechten door de EU-lidstaten of mag het zelf aan actieve informatievergaring doen? De structuur van het Europees mensenrechtenagentschap was een van de weinige onderwerpen waar de Commissie meer dan alleen vraagtekens te bieden had: in termen van staf en Euro's moet het agentschap een lichtgewicht structuur worden.

Het blijft gissen naar wat de regering bedoelt

Het blijft dus voorlopig nog even gissen wat de regering met 'effectieve vervolgactie' bedoelt. Er ligt immers geen echt voorstel op tafel, behalve dat het allemaal niet te veel mag gaan kosten. Het zou dus een overhaaste conclusie zijn, dat de Nederlandse regering voorstander is van een krachtig Europees mensenrechtenagentschap. Sterker nog, als overlap met een andere toezichthouder reden is voor Nederlandse twijfel over toetreding tot het Protocol bij het VN-Verdrag tegen Folteren, dan ligt ook een afhoudende opstelling tegenover een Europees mensenrechtenagentschap in de lijn der verwachting, want zo'n agentschap zal al snel iets doen dat andere internationale of nationale organen ook (kunnen) doen. Ook hier zou last voor Holland dan weer zwaarder kunnen gaan

wegen dan baat voor (in dit geval) Europa. Als het hierboven uitgesproken vermoeden van verdeeldheid van beleid deugt, dan zal bovendien de reactie van Buitenlandse Zaken nog wel eens anders kunnen zijn dan die van Justitie, om maar eens een 'binnenlands' departement te noemen.

Mensenrechten in zaken

In de internationale discussie over maatschappelijk verantwoord ondernemen is de laatste jaren het belang van mensenrechten voor *corporate* handelen steeds sterker naar voren gekomen. Verantwoord ondernemen strekt zich uit over arbeidsrechten, over milieu, maar ook over mensenrechten. Ondernemingen, met name multinationale ondernemingen, hebben, net als ieder ander, de verantwoordelijkheid mensenrechten te bevorderen, maar ook de taak binnen de eigen invloedssfeer mensenrechten te doen naleven. De Nederlandse regering onderschrijft globaal deze zienswijze, maar lijkt van internationale normstelling niet veel te willen weten. Het ministerie van Economische Zaken heeft ingezet op vrijwilligheid: bedrijven en hun bestuurders moeten zich vrijwillig bewegen binnen door hen zelf aanvaarde mensenrechtenkaders, opgenomen in ethische of gedragscodes. De Nederlandse overheid wil dit bevorderen, maar niet afdwingen. Zelfs een initiatief in de VN-Subcommissie voor de Rechten van de Mens om tot niet-bindende internationale normstelling te komen is waarschijnlijk voor de Nederlandse regering al een brug te ver.

Het lijkt erop dat Nederland er niet zo veel zin meer in heeft, in mensenrechten. De koopman zat er nooit op te wachten en de dominee is erop uitgekeken. Nederland heeft niet veel tegen mensenrechten, maar dat de bevordering ervan een waar speerpunt van beleid zou zijn, kan steeds vaker met recht en rede worden betwijfeld. Nieuwe initiatieven, zoals een verdrag tegen 'verdwijningen', een wapenhandelverdrag of mensenrechtennormen voor bedrijven, krijgen geen steun van Nederland of alleen als er een sterk element van vrijwilligheid in zit. Voor nieuwe bindende normen bestaat nauwelijks Nederlands enthousiasme. Zelfs traditionele speerpunten van beleid, zoals de effectieve bevordering van het folterverbod, worden heroverwogen. In de wereld na 11 september 2001 en in Europa na 11 maart 2004 geldt 'veiligheid eerst'. De internationale context voor een actief Nederlands mensenrechtenbeleid is daardoor ontegenzeggelijk moeilijker geworden. Tegelijkertijd lijkt ook een binnenlandse kijk op buitenlandbeleid te overheersen: mensenrechten prima, maar we moeten er geen last van hebben. Ik denk, overigens, dat dit laatste niet helemaal waar is. Maar het is aan de Nederlandse regering om de onjuistheid van deze stelling aan te tonen.

De auteur is hoofd Externe Betrekkingen bij Amnesty International, afdeling Nederland. Deze bijdrage is op persoonlijke titel geschreven.

ANGST

Ferrari

Meerpartijenstelsel als garantie voor mensenrechten

Door de geschiedenis van de volkeren en de staten heen is zichtbaar hoezeer het concept van mensenrechten en de toepassing ervan is geëvolueerd met de verruiming van de machtsbasis binnen een staatsorganisatie en met de openheid van de maatschappij. Met andere woorden: er bestaat een duidelijke correlatie tussen de graad van onbesproken en onbetwiste machtsconcentratie bij politieke leiders en het respect voor mensenrechten.

DOOR RENIER NIJSKENS

Meerpartijenstelsels op zich brengen echter geen vanzelfsprekende, als het ware automatische, waarborg voor het respecteren van mensenrechten. Hiervoor dient het multipartisme niet louter formeel, maar ook in de praktijk, goed te functioneren. Dit kan slechts in een geheel van instellingen die een democratische samenleving zijn 'open gelaat' geven.

Machtsposities

Schendingen van mensenrechten vinden essentieel hun oorsprong in de abusieve doordrukking van de wil van één of enkele machthoudende personen. Deze machthebbers zien dan ook divergerende wils- of gedragsuitingen van mensen, of groepen mensen waarover ze een machtsrelatie uitoefenen, als gevaarlijke bedreiging voor de bestendiging van die machtsuitoefening. Om dit ongehinderd te kunnen bewaren, moeten die machtshebbers erover waken, dat de maatschappelijke organisatie zo gesloten mogelijk blijft: geremde communicaties, beknotte gerechtsinstellingen, een dominante of liefst exclusieve, onderdanige politieke en vakbondsorganisatie, enz. Hiertegenover staat dat meerpartijenstelsels ervoor zorgen dat er *een veelheid aan stemmen en opinies tot uiting komen*, dat er geen eenzijdige gevestigde macht is die 'de waarheid in pacht' heeft. Door het voortdurend bevragen van beslissingen, door andere facetten van een gegeven problematiek aan het licht te stellen, komt de maatschappij tot een grotere aanvaarding van gerelativeerde standpunten en tot de *inperking van machtsposities*. Gezagsdragers in meerpartijenstelsels 'bezitten' niet de macht, ze hebben er een tijdelijke, gemeten beschikking over, en dienen hierover verantwoording af te leggen.

Meerpartijenstelsels zetten ook de instellingen en praktijken op waardoor de wetten en de beslissingen open en correct worden uitgevoerd en opgevolgd. Abuistoestanden worden er vlug opgemerkt en aangeklaagd, en een arsenaal aan juridische en andere middelen kan in werking worden gesteld om die te verhelpen.

Debatcultuur

Meerpartijenstelsels kunnen pas echt betekenisvol hun rol vervullen als ze ook effectief geloofwaardig, permanent actief, en in dialoog staan met hun maatschappelijke basis. In die zin moeten ze een potentieel betekenen voor machtsuitoefening, hetzij als alternatief bewind hetzij als partner met eigen inbreng in een pluralistisch bewind. Een goed functionerend meerpartijenstelsel schept en draagt het vlak waarop de verschillende bevolkingsgroepen onder de burgers van een land hun zorgen, verlangens en problemen kunnen uiten en trachten te regelen.

Meerpartijenstelsels zijn fundamentele vectoren voor het onderhouden van een 'debatcultuur', waardoor een maatschappij permanent in de mogelijkheid heeft om alle onderwerpen te bespreken die het wel en wee uitmaken van het dagelijks leven van een natie. Hierdoor kunnen dan ook, snel en scherp, probleemtoestanden aan de kaak gesteld worden, kan er een sensibilisering worden bevorderd naar de verantwoordelijke beleidsvoerders, en kan uiteindelijk een probleem ook

een gepaste oplossing vinden. Een debatcultuur onderhoudt de ruimste betrokkenheid van het ruimst mogelijk aantal burgers bij het reilen en zeilen van hun land.

Daarnaast komt echter eveneens de hele institutionele omgeving die door die samenleving in stand wordt gehouden en er tegenover rekenplichtig moeten zijn: het overheidsapparaat in brede zin, de belangengroepen, de vakbonden, en al hetgeen men met de verzamelmuitdrukking *checks and balances* bedoelt. Het is haast altijd zo dat deze institutionele omgeving kwalitatief verbeterd en actiever is naarmate een meerpartijstelsel er stevig ingeworteld is.

Meerderheidstirannie

Mensenrechten op zichzelf zijn echter geen starre, gebeitelde concepten, maar evolueren mee met de samenleving. In mensenrechten zit een sterke cultureel-sociale component. Wat gisteren als goed werd beschouwd, wordt vandaag als een inbreuk op de elementaire mensenrechten gezien. De evolutie is bijzonder snel en indringend bijvoorbeeld op het gebied van discriminatie bij ras of geslacht, zoals met de discussie over het homohuwelijk en gelijke rechten voor vrouwen. In de toekomst zouden sommige praktijken als grove schendingen van mensenrechten gezien kunnen worden, die in het heden misschien als niet meer dan spijtig ervaren. Misschien zal de onmetelijke kloof tussen arm en rijk - vooral in de Derde wereld waar dit tot honger en kansloosheid leidt - met de tientallen duizenden straatkinderen, sneller dan men denkt als een grove schending doorgaan.

Zelfs de beste functionerende meerpartijstelsels kennen ook hun begrenzing op het gebied van respect of promotie van mensenrechten. Inderdaad, wanneer over een bepaald aspect een sterke meerderheidsconsensus bestaat, doorheen de verschillende partijen, ontstaat er een blokkade. Neem bijvoorbeeld de kwestie van de afschaffing van de doodstraf in de VS, waar over de verschillende partijen heen een ruime consensus bestaat om daar niet aan te tornen. Dit brengt ons tot het probleem van de 'meerderheidstirannie', dat wel eens voor komt in jonge democratieën. Door dit principe wordt het meerpartijstelsel soms betwistbaar bij delen van de publieke opinie. In veel (meestal jonge) democratieën bestaat nog te vaak weinig respect voor de legitieme aspiraties van minderheidsgroepen. Dit kan soms zijn oorzaak vinden in een angst voor etnische of religieuze onevenwichten, maar het

kan ook vlakaf geïnspireerd zijn door elite-abuis. De brandende vraag is vaak vanaf waar, en voor welke aspecten van hun verlangens minderheden aan bod kunnen/moeten/mogen komen.

Democratic package

Meerpartijstelsels zijn geen organismen die in-vitro of in-vacuüm een bestaan leiden, maar een integrerend deel zijn van een politiek-maatschappelijk geheel. Meerpartijstelsels zijn slechts substantieel wanneer ze opereren in een *democratic package*. Ze kunnen pas hun volle waarde leveren als waarborg voor respect voor mensenrechten, evenals voor andere aspecten van hun samenleving, indien ze in hun land de volledige legitimiteit dragen. Dit is niet meer de vraag in de westerse wereld, maar vormt nog steeds een wezenlijke mogelijke zwakte in de Derde wereld, in nieuwere democratieën. Daar worden nog te dikwijls oppositiepartijen als verdachte, onpatriottische instellingen bestempeld, waardoor hun effectiviteit sterk wordt beknod. Dit is helaas niet alleen het geval in Zimbabwe, waar President Mugabe er heel handig in slaagt om zijn oppositie te brandmerken als een agent van koloniale machten. Ook elders kampen nog te veel formele meerpartijdemocratieën met inefficiënte controlemechanismen. Veel van die partijen zijn zelf haast lege dozen, die slechts een kleine stevige leiding hebben, of omdat ze tussen twee verkiezingskoortsen in diepe inactiviteit vervallen, of omdat hun actie zich moet volbrengen in een samenleving waarin de rest van de instellingen nog helemaal niet bestaat of meedoet.

Afgezien van enkele ellendige karikatuurgevallen, ziet men gelukkig de landenkring met meerpartijstelsels die geleidelijk aan beter en dieper functioneren zich uitbreiden. Gelijk hiermee gaan de mensenrechten er globaal op vooruit. De correlatie is helemaal niet toevallig, maar innerlijk verbonden. We mogen ons echter niet vergenoegen in een oppervlakkige analyse van 'wij' versus 'zij' wanneer we het hebben over goede praktijken. Mensenrechten zijn immers een sterk evoluerend begrip en er zijn veel gevallen waar de mentaliteiten van een samenleving soms meer tijd nodig hebben dan andere om bepaalde stappen te zetten in de wenselijke richting.

De auteur is Regional Representative Zuidelijk- en Oost-Afrika voor het Nederlands Instituut voor Meerpartijdemocratie (IMD).

VIJF VRAGEN AAN:

Hans Wijers, voorzitter Raad van Bestuur Akzo Nobel

1. Welke maatregelen kan een westers bedrijf treffen om tijdig te ontdekken dat een (voorgenomen) investering wellicht maatschappelijk omstreden is?

Elke investeringsbeslissing in een nieuw werkgebied wordt in de Raad van Bestuur besproken en altijd zorgvuldig op maatschappelijke impact beoordeeld. In de Akzo Nobel business principles hebben we afgesproken geen zaken te doen met landen onder UN embargo. Met belangrijke steun van Amnesty International medewerkers hebben we een self assessment voor onze business units geformuleerd, aan de hand waarvan men kan beoordelen op welke aspecten we onze impact op de lokale samenleving moeten bezien. Goede contacten met ngo's en collega bedrijven zijn van groot belang om eventuele dilemma's vroegtijdig te kunnen onderkennen.

2. Is een discussie over mensenrechten een belangrijke factor bij de besluitvorming over investeringen in een 'fout' land?

Discussies over mensenrechten zijn uiteraard van groot belang als het gaat om landen waar deze mogelijk worden geschonden. Maar ook in minder 'verdachte' landen behoort het tot onze verantwoordelijkheid om te kijken naar zaken als vakbondsrechten, kinderarbeid, verkoopbeleid, veiligheid bij toeleveranciers, et cetera. Het maakt allemaal deel uit van onze maatschappelijke verantwoordelijkheid, zoals die is vastgelegd in de business principles van Akzo Nobel. We houden dus terdege rekening met deze aspecten. Al was het maar om ethische redenen, want we willen ook zelf als mens niet betrokken raken bij schending van mensenrechten. Sterker nog: we willen met onze praktische aanwezigheid juist bijdragen aan betere arbeidsomstandigheden. We zijn er van overtuigd dat deze houding essentieel is voor zakelijk succes op de lange termijn. Als onderneming houden we er dan ook geen dubbele standaard op na: één voor westerse landen en een minder strenge voor de zich ontwikkelende landen. De hoogste standaard geldt altijd en overal.

3. Hoe kan de aanwezigheid van westerse ondernemingen de situatie van de mensenrechten verbeteren en geen extra voedingsbodem bieden aan corruptie?

Veel westerse ondernemingen tonen leiderschap op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen: de integratie van People, Planet, Profit and Principles in de dagelijkse bedrijfsvoering.

Akzo Nobel heeft zich onlangs aangesloten bij het UN Global Compact van Kofi Annan: we doen van harte mee aan het gevecht tegen wijdverbreide corruptiepraktijken. Bij Akzo Nobel wordt corruptie absoluut niet getolereerd. Alle medewerkers -in alle functies en in alle landen waar we werkzaam zijn- zijn daarvan op de hoogte en ook goed getraind. Een hele praktische bijdrage aan het verbeteren van mensenrechten leveren we door overal dezelfde hoge gezondheid- en veiligheidsnormen te hanteren, door ervoor te zorgen dat we goede maatschappelijk betrokken- burens zijn, door de

integriteit van onze medewerkers een centrale plaats te geven. Hierdoor kunnen multinationale, globaal opererende bedrijven juist fungeren als een katalysator op het gebied van mensenrechten en ethisch ondernemen. We leren van elkaars goede voorbeelden in bijvoorbeeld de World Business Council for Sustainable Development, waar Akzo Nobel ook lid van is. Daarin werken 170 multinationale ondernemingen nauw samen om leiderschap te geven aan verantwoord ondernemen in de wereld.

4. Met welke steun aan lokale organisaties en/of regelgeving levert de aanwezigheid een bijdrage aan een verbetering van de situatie van de mensenrechten?

Het merendeel van onze bedrijven werkt nauw samen met lokale organisaties op het gebied van community development en community relations. We organiseren open dagen voor ngo's, voor medewerkers van lokale overheden en voor omwonenden, ook in landen waar dat tot nu toe nog zeer ongebruikelijk is. In 'moeilijke landen' hebben we nauwe contacten met collega bedrijven om gezamenlijk te werken aan hoge standaarden - omdat we de winst van waarden kennen en ook omdat we onze minder schone concurrenten aan die hoge eisen willen verbinden zodat concurrentie niet over de rug van milieu of mensenrechten behoeft te worden gevoerd: level playing field creëren. Op een meer algemeen niveau kan de aanwezigheid van grote ondernemingen op die manier bijdragen aan duurzame werkgelegenheid en welvaart. Onderzoek van de OECD maakt duidelijk dat dat de beste manier is om de vicieuze cirkel van armoede, ondervoeding, kinderarbeid en onderdrukking te doorbreken. Mensenrechten gedijen nu eenmaal beter in een welvarende samenleving!

5. De milieubelasting van de productie verhuist hiermee naar landen waar de inwoners slechts in zeer beperkte mate ook als consument kunnen meeprofiteren c.q. meebetalen. Op welke wijze kan in dit opzicht een duurzame balans gevonden worden? Milieuheffing op grondstoffen en/of importgoederen?

De duurzame balans wordt gevonden door in alle landen waar we werkzaam zijn dezelfde hoge eisen aan veiligheid, gezondheid en milieu en aan duurzaamheid te stellen. In zich snel ontwikkelende landen als China en India zijn de afgelopen jaren 300 miljoen mensen opgekomen uit de armoede. Economische bedrijvigheid levert een enorme bijdrage aan vrijheid, welzijn, ontwikkeling en gezondheid van mensen die aan die bedrijfsactiviteiten kunnen deelnemen. Het echte probleem ligt ergens anders: als al deze mensen dezelfde hoge levensstandaard willen als in het westen, hebben we een paar extra werelden nodig voor de nodige grondstoffen.

Wie meent om die reden het recht te hebben hun ontwikkeling op weg naar welvaart af te remmen, slaat de plank volledig mis. Duurzame ontwikkeling begint niet met wijzen naar anderen maar bij onszelf.

LET OP UW ZAAK!

Tegenspoed van goede bedoelingen: Boris Dittrich die Cuba wordt uitgezet, nog voordat hij de luchthaven af is. Het incident riep bij mij meteen herinneringen op aan een optreden van een ander D66-voorman: Hans van Mierlo, die als minister van Buitenlandse Zaken in zijn ijver China op de agenda te krijgen van de Commissie Mensenrechten van de Verenigde Naties een even mal figuur sloeg.

Met de beste intenties wilde Dittrich na een goed verlopen eerste bezoek aan Cuba opnieuw met dissidenten spreken. Havana zag hem aankomen. Op dezelfde manier wilde Van Mierlo zich internationaal in de kijker spelen door de Volksrepubliek singlehanded aan te pakken. Hij trof slechts Denemarken als weifelend medestander, de rest van de Europese Unie liet het afweten. Hun beider optreden is vergelijkbaar: goedbedoeld maar driest en onvoldoende voorgekookt. Typeert dit soort onhandigheid de mensenrechtenaanpak van D66?

Van Mierlo pretendeerde tijdens het EU-voorzitterschap van 1997 dat zijn partij als voorvechter van democratische kernwaarden de mensenrechtenwijsheid in pacht heeft. Met een air van 'maakt u zich geen zorgen, laat u dat maar aan mij over, ik hou me vrijwel dagelijks bezig met mensenrechten' dacht hij kritiek van zich af te schudden. Aangesproken in de Tweede Kamer op zijn weinig zichtbare daden reageerde hij dan ook als door een slang gebeten. Maar die kritiek werd destijds ook binnen de partij gedeeld. 'Het houdt niet over,' zo typeerde medeoprichter van D66 prof. Peter Baehr het mensenrechtengehalte van zijn partij, 'een zwaarder accent is zeker toe te juichen.'

We zijn nu acht jaar verder, Nederland is opnieuw EU-voorzitter. Wat is er te merken van Nederlandse mensenrechteninitiatieven van een regering waarin D66 zitting heeft? Ontpopt D66

zich als hoeder van de mensenrechten? Bindt de partij de strijd aan tegen racisme en discriminatie van minderheden? Wordt het asielbeleid met harde kritiek overladen? Hoe staat het met de bescherming van het recht op privacy nu bij terreurbestrijding het doel alle middelen lijkt te heiligen?

Goedbedoeld maar driest

Boris Dittrich constateert postmodern dat Nederland de erfenis van Fortuyn dreigt te verkwanselen. Maar hoe zit het met de erfenis van Kooijmans en Van der Stoep? Strookt het beleid van dit kabinet ten aanzien van vreemdelingen met de beoogde reputatie van Den Haag als hoofdstad van de internationale rechtsorde? Waar is de rol van voortrekker gebleven? Waar is de compassie?

Het kabinet komt niet verder dan lauwe aanzetten die niet met daadkracht gepaard gaan, zoals het voorstel een Europese mensenrechtenambassadeur te benoemen. En een plan om het EUMC, het Europese waarnemingscentrum voor racisme en vreemdelingenhaat in Wenen, tanden te geven. Wat nu klaar ligt in Brussel is een slap aftreksel van een voorstel om het mandaat van het EUMC uit te breiden. Met zorg ziet men er binnen de Europese Commissie op toe dat de term 'mensenrechten' plichtmatig in allerlei stukken voorkomt. Maar terwijl twintig van de 25 EU-lidstaten dit jaar in Amnesty's zwartboek voorkomen, spreken zij elkaar onderling niet aan op schendingen van de mensenrechten.

Of het nu gaat om gemeenschappelijk asielbeleid, of om toezicht op de bescherming van het recht op privacy bij de aanpak van terrorisme – implementatie van voorbeeldig verwoorde bedoelingen in de Europese Grondwet en het Handvest voor de Burgerrechten schiet schromelijk te kort.

Juist in deze tijden van tegenspoed kan een politieke partij zich profileren als boegbeeld van onbuigbare beginselen. D66 let op uw zaak!

REACTIE OP COLUMN OFFENBERG

Wat een smalende manier van schrijven heeft de heer Offenberg. Het air dat hij mij aanmeet heb ik nooit gehad, net zo min als de pretentie dat D66 de mensenrechtenwijsheid in pacht heeft. Maar goed, zo schrijft de man. Vervelender is dat hij alles door elkaar haalt waar het de geschiedenis betreft.

Ik handelde niet "singlehanded" toen ik in een speech in Genève de mensenrechtensituatie in China aanstipte. Ik handelde als voorzitter van de Unie met een tekst die door de andere leden van de Gemeenschap in het Coreper was goedgekeurd. De kwestie was dat besloten was dat jaar een aantal namen te noemen van belangrijke personen die vanwege hun verdediging van de mensenrechten in de gevangenis zaten. In verschillende landen, waaronder Cuba, maar ook China. China besloot dat jaar in de aanval te gaan en interrompeerde zelfs tijdens de speech van de EU-voorzitter, hetgeen hoogst ongebruikelijk is.

De reden waarom Nederland en Denemarken als enige EU-landen door China werden getroffen door maatregelen, die overigens de facto weinig voorstelden en maar van korte duur waren, ligt in het vervolg op het incident van de toespraak. Nederland had als EU-voorzitter geprobeerd overeenstemming à 15 te krijgen over een door de EU in te dienen resolutie. Toen dit door Frankrijk en later ook Duitsland, Italië en Spanje onmogelijk werd gemaakt, stuurde ik een boze brief aan de lidstaten, waarin ik verklaarde dat vanaf nu alleen EU-resoluties tegen

kleine landen mogelijk zouden zijn.

Nederland gaf daarop het initiatief over aan Denemarken, die de resolutie op nationale titel indiende, met mede-indiening door Nederland, Oostenrijk, Zweden, VK, België, Luxemburg, Ierland en Portugal, alsmede o.a. de VS. China blok-

De andere lidstaten bleven

buiten schot

keerde de resolutie door middel van een no-action motion en legde de schuld bij Nederland en Denemarken. De andere lidstaten bleven buiten schot.

De reden dat Frankrijk zich distantieerde van een krachtiger aanpak was dat Frankrijk bezig was een enorme Chinese order binnen te halen. Op het laatste moment sloot Bondskanselier Kohl -in strijd met de toezegging van de Duitse minister van Buitenlandse Zaken- zich hierbij aan.

Peter Baehr zal altijd een groter accent op het mensenrechtenbeleid toejuichen. Dat zag hij als zijn taak en ik ook. Maar ik kan u verzekeren dat het met een land als Frankrijk buitengewoon lastig is op één lijn te komen, als er orders in de buurt zijn.

Ik sta nog steeds geheel achter het door mij en zoveel anderen gevoerde beleid en noem de kritiek van de zijde van juist de hoofdredacteur van Amnesty's maandblad *Wordt Vervolgd* daarop een gotspe. Zou de heer Offenberg met hetzelfde talent voor feiten gekeken hebben naar de reis van Boris Dittrich naar Cuba?

Hans van Mierlo

Mensenrechten zijn geen luxeartikelen!

In het nog immer actuele advies getiteld "Een mensenrechtenbenadering van ontwikkelingssamenwerking" (april 2003) stelt de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV), dat het uitgangspunt van effectieve ontwikkelingssamenwerking waarin een mensenrechtenbenadering centraal staat, armoedebestrijding moet zijn. "Armoede kan worden gekarakteriseerd als een optelsom van niet-gerealiseerde mensenrechten".

DOOR EDWIN VOLBEDA

Tot midden jaren tachtig werd het mensenrechtendebat sterk gekleurd door de 'Oost-West' verhoudingen, schrijft de AIV. Ontideologisering, de Oost-Europese democratiseringsprocessen en mondialisering wierpen in de loop van de jaren negentig echter een geheel nieuw licht op het denken over mensenrechten. Sommigen hingen bijvoorbeeld het gedachtegoed van de geschiedfilosoof Francis Fukuyama aan, dat er vanuit gaat dat een markteconomie automatisch leidt tot democratie en dus respect voor mensenrechten. Een liberale partij als D66, die voortdurend hamert op de gunstige gevolgen van liberalisering van de wereldhandel voor ontwikkelingslanden, lijkt mijns inziens een pleitbezorger van deze gedachte.

Belangrijker echter is het feit, dat door bovengenoemde ontwikkelingen de categorieën van mensenrechten (burger- en politieke rechten en sociale, economische en culturele rechten), lange tijd hiërarchisch geordend, langzamerhand werden beschouwd als gelijkwaardig aan elkaar. Deze ontwikkelingen brachten bovendien met zich mee dat de traditionele staatsvormen en de oude machtsverhoudingen tussen overheden en burgers wereldwijd niet langer vanzelfsprekend waren. Een belangrijk gevolg hiervan was dat de mens in de eerste plaats werd gezien als een wereldburger en pas in tweede instantie als een staatsburger. Zo beschouwd kwam in het mensenrechten-discours de individuele mens, en dan vooral de allerarmste, steeds meer centraal te staan. Een nieuwe benadering van de mensenrechtenproblematiek op alle beleidsterreinen, met name ontwikkelingssamenwerking, werd daardoor noodzakelijk.

Wenen

De AIV staat in haar rapport uitgebreid stil bij de problemen die onvermijdelijk samenhangen met ontwikkelingssamenwerking. Want hoe goed en consistent het beleid ook is geformuleerd, de weerbarstige werkelijkheid zal altijd een belangrijke factor van betekenis blijven. Niettemin zijn er in de jaren negentig, in ieder geval conceptueel, belangrijke vorderingen geboekt op talloze mensenrechtenconferenties die een mensenrechtenbenadering van ontwikkelingssamenwerking dichterbij moeten brengen. Nederland speelde daarbij een belangrijke rol. De AIV noemt de tweede Wereldconferentie Mensenrechten (Wenen 1993) een belangrijk referentiepunt. Met de stelling dat 'extreme armoede en sociale uitsluiting een schending van de menselijke waardigheid vormen' werd er in Wenen een duidelijke relatie gelegd tussen het armoedevraagstuk en de rechten van de mens. Verder werd de universaliteit van de mensenrechten opnieuw bevestigd en werden de ondeelbaarheid, de gelijkwaardigheid en de onderlinge afhankelijkheid van alle mensenrechten als fundamenteel beginsel vastgelegd in het internationale recht. Bovendien werden nationale staten wereldwijd verplicht gesteld deze mensenrechten op gelijke wijze en met dezelfde nadruk te bevorderen en te beschermen. Er werd echter wel rekening gehouden met historische, religieuze en culturele verschillen. Bij het implementeren van sommige rechten heeft een overheid namelijk een zekere beleidsruimte. Als voorbeeld noemt de AIV het adagium van het recht op huisvesting, dat vanzelfsprekend niet ter discussie staat. De wijze waarop dit recht in praktijk wordt gebracht is echter wel een punt van discussie. Elke staat mag zijn eigen invulling hieraan geven. Bij de implementatie van andere rechten wordt geen beleidsruimte gegeven. Deze zogenaamde kernrechten of niet-opschortbare rechten (bijvoorbeeld het recht op leven) dienen te allen tijde te wor-

den beschermd. Het niet volledig realiseren of het inperken van rechten, bijvoorbeeld door zwaarwegende maatschappelijke belangen, mag alleen wanneer dat in overeenstemming is met het internationale recht. Het oneigenlijk gebruik van een beroep doen op de culturele of religieuze diversiteit (bijvoorbeeld ter rechtvaardiging van het schenden van vrouwenrechten) is onaanvaardbaar. AIV:

'Mensenrechten zijn geen luxeartikelen, die landen zich pas kunnen veroorloven wanneer zij een zeker niveau van ontwikkeling hebben bereikt'.

Voorts werd het voor de AIV belangrijke punt van het recht op ontwikkeling aan de orde gesteld. Dit heeft echter niet geresulteerd in juridisch bindende regels. De AIV betreft dit, omdat dit principe een integrerende werking zou kunnen hebben: 'de afzonderlijke mensenrechten op leven, voedsel, primaire gezondheidszorg, onderwijs en deelname aan het politieke en culturele leven komen samen in het recht op ontwikkeling [...] Bovendien levert een erkenning van het recht op ontwikkeling een bijdrage aan de universele aanvaarding van alle mensenrechten. Aldus kan [dit recht] een positieve rol vervullen ter bevordering van respect voor het geheel van de rechten van de mens'.

De wereldgemeenschap kreeg tenslotte ook nog een belangrijke taak toebedeeld. Zij 'dient het versterken en bevorderen van democratie, ontwikkeling en respect voor mensenrechten en fundamentele vrijheden in de gehele wereld te steunen', aldus de verklaring.

Dergelijke conferenties en de verdragen die daaruit volgen bieden een juridisch kader waarbinnen vruchtbare bilaterale ontwikkelingsrelaties tussen donorlanden en ontvangende landen mogelijk zouden moeten zijn. Beiden kunnen namelijk een beroep doen op het internationale recht wanneer er niet aan de wederzijdse verplichtingen wordt voldaan. In het belang van het bevorderen en beschermen van de mensenrechten dient de internationale gemeenschap daarbij eensgezind op te treden. Samenwerking is het sleutelwoord. Op deze wijze, zo leert de ervaring, wordt de druk op het nalatige land optimaal opgevoerd en worden de beste resultaten bereikt.

De allerarmsten

Een mensenrechtenbenadering van ontwikkelingssamenwerking betekent in de eerste plaats dat de geboden ontwikkelingshulp daadwerkelijk terecht moet komen bij de individuele burgers zelf. Hun rechten moeten

immers worden bevorderd en beschermd. In de woorden van de AIV gaat het er uiteindelijk om dat de allerarmsten een stem krijgen; zij moeten weerbaarder worden gemaakt om eigen keuzes te kunnen maken. Kortom, de mensen dienen voorop te staan, niet landen, overheden of economische doelen, aldus de AIV. Goed bestuur en respect voor alle rechten van de mens in het ontwikkelingsland zijn daarom essentiële voorwaarden voor het verlenen van hulp. Daarnaast is het van groot belang dat de in het internationale recht erkende rechten van de mens worden geïmplementeerd in de nationale wet- en regelgeving. De rechthebbende zelf zal de mogelijkheid moeten krijgen om zijn rechten (zoals het recht op basisvoorzieningen) te kunnen claimen. Ter bescherming van zijn belangen en het beslechten van geschillen is daarom een goed functionerende rechtsorde geen overbodige luxe. Donorlanden kunnen, bijvoorbeeld via hun hulpbeleid, ervoor zorgen dat het justitiële apparaat wordt versterkt (rechters, advocaten opleiden e.d.). Hier is eventueel ook een taak weggelegd voor niet-gouvernementele organisaties. Tenslotte is het van groot belang dat alle staten partij worden bij het opstellen van internationale verdragen. Volgens de AIV laten vele landen dit nog na, waardoor het voor hun burgers buitengewoon lastig wordt om op te komen voor hun internationaal erkende rechten. Bovendien, aldus de AIV, onttrekken deze staten zich hiermee aan de directe controle en toezichtsmechanismen van de internationale gemeenschap.

Het bovenstaande is slechts een kleine greep uit de vele suggesties die de AIV doet ter verbetering van het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid, waarin een mensenrechtenbenadering centraal staat. In de inleiding van het advies, dat overigens op verzoek van de Nederlandse regering is geschreven, doet de AIV een oproep aan de wereldgemeenschap en stelt zij dat "het bestaan van wijdverbreide extreme armoede het onmogelijk maakt voor betrokkenen hun mensenrechten effectief te realiseren. Dit uit zich in gebrek aan medezeggenschap, onvoldoende of ontbrekende primaire gezondheidszorg en onderwijs en toegang tot huisvesting, (schoon) water en voedsel. De internationale gemeenschap dient dan ook hoge prioriteit te blijven geven aan de verlichting en uiteindelijke uitbanning van de armoede."

De auteur is redacteur van Idee

Juridische bezwaren bij de nieuwe inburgeringsplannen

In april jl. werden de kabinetsplannen omtrent inburgering uiteengezet in de Contourennota 'Herziening van het inburgeringstelsel'. Inmiddels is er met het oog op invoering van een inburgeringsplicht in het buitenland een wetsvoorstel Wet Inburgering in het Buitenland. Daarnaast zal een (wijzigings)wetsvoorstel verschijnen om de huidige Wet Inburgering Nieuwkomers (WIN) aan te passen aan de voorgestelde verplichte inburgering in Nederland voor oud- en nieuwkomers. Het door het kabinet ingezette wetgevingstraject voor een nieuw inburgeringstelsel betekent een breuk met het verleden. Vraag is of de regering zich met de nieuwe wetgeving houdt aan internationale verdragen.

DOOR JOËLLE DE POORTE

Het onderwerp inburgering krijgt een sterke juridische invalshoek, in tegenstelling tot de 'welzijnsinsteek' die tot nu toe gold. Wanneer de nieuwe wetgeving in werking treedt, ontstaat een inburgeringsplicht voor nieuwkomers en voor oudkomers. In beginsel slaat de inburgeringsplicht op alle oudkomers, ook zij die al tientallen jaren in Nederland verblijven en over de Nederlandse nationaliteit beschikken. De inburgeringsplicht houdt niet, zoals op dit moment, een inspanningsverplichting in, maar brengt een resultaatsverplichting met zich mee om het inburgeringsexamen in land van herkomst én het inburgeringsexamen in Nederland te halen. Ook ontstaat een meldplicht die met zich meebrengt dat de inburgeraar zich op verschillende momenten bij de gemeente meldt. De consequenties van het niet-nakomen van deze verplichtingen bestaan uit bestuurlijke boetes en de onmogelijkheid een zelfstandige verblijfsvergunning of een vergunning voor onbepaalde tijd regulier of asiel te verkrijgen. Juridische argumenten die tegen deze sancties kunnen worden ingezet zijn onder meer het recht op gezinsleven ex artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), het vertrouwensbeginsel, rechtszekerheidsbeginsel en het non-discriminatiebeginsel zoals dat is neergelegd in nationale, Europese en internationale regelgeving.

Onderscheid naar nationaliteit

Door invoering van de inburgeringsplicht in het buitenland wordt de ongelijkheid tussen mensen met verschillende nationaliteiten die naar Nederland willen komen groter. In de nieuwe regels komt te staan dat mensen afkomstig uit een land waarvoor geen mvv-plicht (machtiging tot voorlopig verblijf, een soort inreisvisum) geldt, die naar Nederland willen komen geen basisexamen hoeven af te leggen. Dit zijn naast de EU/EER-lidstaten¹ de volgende landen: de Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland, Japan, Australië, Canada en Zwitserland. Voor mensen afkomstig uit deze landen verandert er dus niets, voor anderen wordt een nieuwe toelatingsvoorwaarde in het leven geroepen. Dit kan strijd opleveren met het non-discriminatiebeginsel op grond van nationaliteit, zoals dit is neergelegd in onder meer artikelen 14 EVRM en 26 Internationaal Verdrag voor de bescherming van Burger- en Politieke Rechten (IVBPR). In artikel 14 EVRM is bepaald dat het genot van de rechten en vrijheden in het verdrag vermeld, moet worden verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond dan ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status. In artikel 26 IVBPR staat een soortgelijke formulering. Onderscheid naar nationaliteit kan slechts door zeer gewichtige redenen worden gerechtvaardigd. Het is zeer de vraag of het doel dat wordt beoogd met de inburgeringsplicht in land van herkomst (verminderen achterstand nieuwkomers) dit onderscheid rechtvaardigt. Het brengt immers met zich mee dat een erg

moeilijk lerende Chinees niet in staat zal zijn naar Nederland te komen om zich bij zijn echtgenote te vestigen en een Japanner in precies dezelfde omstandigheden wel.

Minister Verdonk (Vreemdelingenzaken en Integratie) zei over deze kwestie: "Het gaat hier [niet-mvv-plichtige landen, JdP] om landen die in cultureel, sociaal-economisch en maatschappelijk opzicht vergelijkbaar zijn met de Europese landen. Hun onderdanen beschikken in het algemeen reeds over een zeker inzicht in de sociale verhoudingen zoals wij die in Nederland kennen, en over inzicht in de in Nederland geldende waarden en normen. Zij zullen voor hun komst naar Nederland nog geen Nederlands spreken, maar beheersen veelal het Engels. Dat alles vergemakkelijkt de aansluiting bij de Nederlandse samenleving en daardoor dreigt er voor hen na aankomst in Nederland ook geen isolement. Zij hebben in het algemeen reeds bij aankomst een zekere voor-sprong ten opzichte van andere migranten die zich duurzaam in Nederland willen vestigen." Hierin ziet de minister voldoende grond om het onderscheid te rechtvaardigen. Naar mijn mening is dit aanvechtbaar. Als uitgangspunt voor de beleidskeuze worden algemene overwegingen gebruikt ten aanzien van onderdanen van bepaalde landen. Een toets aan genoemde discriminatieverboden is echter steeds een toets in ieder individueel geval.

Ook is het de vraag of de ingenomen posities wel altijd houdbaar zijn. Kun je in zijn algemeenheid stellen dat Japan in cultureel opzicht vergelijkbaar is met de Europese landen? Verder wordt het argument dat de meeste mensen uit de vrijgestelde landen Engels spreken selectief gebruikt. Zo zijn er genoeg landen waar een aanzienlijk aandeel van de bevolking de Engelse taal machtig is waarvoor het inburgeringvereiste wel gaat gelden, zoals bijvoorbeeld Zuid-Afrika en Nigeria.

Recht op gezinsleven

De inburgeringsplicht in het buitenland kan voor gezinsherenigers met zich meebrengen dat een inbreuk wordt gemaakt op hun recht op gezinsleven ex artikel 8 EVRM. Voor sommige mensen zal het inburgeringvereiste immers met zich meebrengen dat zij niet naar Nederland kunnen komen, omdat het hen niet lukt te slagen voor het inburgeringsexamen. Op het recht op gezinsleven ex artikel 8 EVRM kunnen uitzonderingen worden gemaakt door een land, het is geen ongeclausuleerd recht. In dat kader dient in een concrete zaak een afweging te worden gemaakt tussen de belangen van een vreemdeling om zijn of haar gezinsleven in Nederland te kunnen uitoefenen en de belangen van de Nederlandse staat om geen ongebreidelde immigratie toe te hoeven staan die de Nederlandse samenleving zou kunnen bedreigen. In geen ander Europees land bestaat een inburgeringsexamen in het land van herkomst als voorwaarde voor toelating. Van dit feit zou je in zijn algemeenheid kunnen afleiden dat het stellen van taaleisen vóór toelating niet noodzakelijk is om de gezinsmigratie te kunnen reguleren. Wanneer het voor een echtpaar onmogelijk is hun gezinsleven in het land van herkomst uit te oefenen (bijvoorbeeld voor vluchtelingen) moet Nederland dat gezinsleven alhier toestaan. Daarnaast is in de EG-Richtlijn Gezinshereniging opgenomen dat lidstaten op zich wel integratievoorwaarden kunnen stellen aan gezinsleden, maar is voor gezinsleden van vluchtelingen een speciale passage opgenomen. Voor hen kunnen deze integratievoorwaarden alleen gelden 'nadat de betrokken personen gezinshereniging is toegestaan'. Aan mensen die behoren tot deze specifieke groep kan dus niet een nieuw toelatingsvereiste worden opgelegd dat inhoudt dat zij voor hun komst naar Nederland een inburgeringsexamen hebben behaald.

Ongelijke behandeling

Zoals gezegd wordt in het nieuwe inburgeringstelsel een verplichting voor oudkomers geïntroduceerd om in te burgeren. Niet relevant is welke nationaliteit men bezit, het onderscheidend criterium is de geboorteplaats. Dit brengt met zich mee dat ook voor Nederlanders (die buiten Nederland zijn geboren of zijn genaturaliseerd) een verplichting tot inburgeren ontstaat. Ook al leven zij sinds jaar en dag in Nederland, spreken vloeiend Nederlands, betalen jarenlang belasting en ga zo maar door, zij krijgen desondanks toch een meldplicht en kans op bestuurlijke boetes opgelegd door de gemeente. Het is de vraag of dit onderscheid tussen autochtone en allochtone Nederlanders door de juridische beugel kan. Naast aantasting van het vertrouwens- en rechtszekerheidsbeginsel kan gewezen worden op het eerdergenoemde verbod op discriminatie naar herkomst ex artikel 14 EVRM en artikel 26 IVBPR. Ook kan hierbij de nationale gelijke behandelingswetgeving in beeld komen. Bij het maken van onderscheid tussen allochtone en autochtone Nederlanders voor wat betreft de inburgeringsplicht gaat het om indirect onderscheid op grond van ras. Indirect onderscheid is niet verboden wanneer het objectief gerechtvaardigd is. Of sprake is van een objectieve rechtvaardigingsgrond hangt af

van de volgende omstandigheden:

1. aan het nagestreefde doel moet iedere discriminatie vreemd zijn;
2. de om het doel te bereiken gekozen middelen dienen te beantwoorden aan een werkelijke behoefte van de organisatie (i.c. de Nederlandse overheid);
3. en moeten geschikt en noodzakelijk zijn om het gestelde doel te bereiken.

Als doel van de inburgeringsplicht kan worden genoemd inburgering in de Nederlandse samenleving die leidt tot volwaardig burgerschap. Burgerschap houdt in dat 'iemand zelfstandig en in vrijheid een bestaan kan opbouwen en dat hij zich houdt aan basale Nederlandse normen'. Tot zover geen zonder meer ongerechtvaardigd onderscheid lijkt mij. Ook kan de inburgeringsplicht voor oudkomers die niet in Nederland zijn geboren een behoefte van de overheid worden genoemd. Of de inburgeringsplicht voor oudkomers die niet in Nederland zijn geboren een geschikt en noodzakelijk middel is om een goede inburgering in de Nederlandse samenleving te bereiken is echter voor discussie vatbaar. Naar mijn mening is duidelijk dat de geboorteplaats van iemand niet zonder meer een geschikt en noodzakelijk middel is om te weten te komen of iemand een inburgeringsachterstand heeft. Er zijn voldoende autochtone Nederlanders te vinden die niet voldoen aan de definitie van volwaardig burgerschap en genoeg allochtone Nederlanders die er wel aan voldoen. Wanneer daadwerkelijk gestreefd wordt naar 'volwaardige burgers' kan beter worden gekeken naar feitelijke achterstand.

Verblijfsvergunning bepaalde tijd

Asielgerechtigde nieuwkomers die na verkrijging van hun verblijfsvergunning vaak nog maanden in de centrale opvang verblijven, krijgen de mogelijkheid om direct na vergunningverlening in het asielzoekerscentrum een begin te maken met het leren van de Nederlandse taal en het opdoen van kennis over de Nederlandse samenleving. Zij zullen in de regel financieel nog niet in staat

zijn om een inburgeringscursus in te kopen en komen niet voor kredietverlening door de gemeente in aanmerking. Zij zullen, wanneer zij uit het asielzoekerscentrum naar een gemeentewoning mogen verhuizen, een gedeeltelijke inburgeringscursus moeten inkopen afhankelijk van de hoeveelheid kennis die zij in het asielzoekerscentrum reeds hebben opgedaan. Het is erg twijfelachtig of er aanbieders van inburgeringscursussen op de markt zullen komen die op deze situatie kunnen en willen inspringen. Voor de asielgerechtigde nieuwkomers begint echter wel direct na vergunningverlening de driejaarstermijn te lopen waarbinnen het examen moet worden gehaald om in aanmerking te kunnen komen voor de gemaximeerde vergoeding evenals de vijfjaarstermijn waarna de gemeente een bestuurlijke boete op kan leggen. Naar mijn mening is dit een onwenselijke situatie, het valt mijns inziens niet te rechtvaardigen dat deze groep een slechtere uitgangspositie krijgt dan andere nieuwkomers.

Kloof

Er bestaan verschillende juridische bezwaren tegen de voorgenomen wijzigingen van het inburgeringsstelsel. Niet alle voornemens zijn al helemaal uitgewerkt dus wellicht wordt met bovenstaande bezwaren bij het formuleren van de wet- en regelgeving nog rekening gehouden. Wanneer dat niet het geval is, is het aan de rechter om deze toets te maken. Ikzelf ben zeer benieuwd hoe deze juridisering van inburgering uit gaat pakken, ook in samenhang met het vreemdelingenrecht. Ook vraag ik mij af of de integratie er daadwerkelijk bij gebaat zal zijn, of dat het nieuwe stelsel zal leiden tot een grotere kloof tussen mensen die in Nederland en mensen die ergens anders op de wereld geboren zijn. Op naar een analyse van het integratiebeleid à la het Rapport Blok 2005-2025!

De auteur is juridisch beleidsmedewerker bij FORUM, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling

Noot:

1. De EER-landen zijn Noorwegen, IJsland en Liechtenstein. Per 1-5-2004 werd de EU uitgebreid met 10 nieuwe lidstaten. De nieuwe EU-landen zijn: Estland, Letland, Litouwen, Polen, Tsjechië, Slovenië, Slowakije, Hongarije, Malta en Cyprus.

DE VRIJHEID EN DE VRIJE TIJD

Een student had een T-shirt aan met de tekst: How about my civil rights Mr Bush? Hij werd gearresteerd en drie dagen opgesloten. Oktober 2004 - Oregon VS - Bush deed op verkiezingstour een universiteit aan. Waargebeurd, een vriendin van mij was getuige. Daar en toen zag zij ook op de televisie dat op public schools van kleine kinderen vingerafdrukken werden genomen en bewaard. Zij vond het een rotgezicht hoe kleine garnaalenvingertjes in de inkt van een stempelkussen werden gedrukt. De formele reden was dat hun registratie te pas zou komen als zij ooit werden ontvoerd. Op private schools gebeurt dat niet. Je zou bijna constateren dat in Oregon kinderen van arme ouders een grotere kans lopen ontvoerd te worden dan die van rijke. Mijn vriendin was dol op reizen in de VS, maar wil er niet meer heen.

De redactie van Idee vroeg mij te schrijven over mensenrechten op vakantie. Ik neem zomaar aan dat niet de rechten van toeristen bedoeld worden, maar de solidariteit met de onderdrukten in het land van visitatie. Waarheen wel en niet? Ik laat mijn gedachten glijden over de wereldbol en probeer een deugende natie te vinden. Canada. Ik hoorde een dezer dagen dat veel mensen emigratie overwegen naar dat land, maar mijn Canadese buurvrouw leeft liever hier. Ik vermoed daar hevige sociale controle en moet denken aan de groepen Nederlanders in den vreemde die krampachtig blijven leven in hun cultuur van de vijftiger jaren. Mij niet gezien, maar vakantie in Canada is natuurlijk best politiek correct. Wat dacht u van een reisje naar Marokko? Marokkanen zijn niet zo populair in Nederland, maar we schijnen het op zijn tijd prima te vinden om hen op te gaan zoeken, de zon schijnt er voor een habbekrats. Cuba deugt niet, dat is net gebleken toen onze eigen Boris Dittrich onheus werd behandeld. Zo'n regime moet je niet willen steunen. Uit solidariteit. Met Boris of met die arme Cubanen? Volk of regime blijft de vraag. Vroeger ging je niet naar Duitsland (volk) en niet naar het Spanje van Franco (regime), maar wel naar het Oostblok (interessant) en in Zuid-Afrika moest je geweest zijn om te kunnen oordelen.

Misschien moet er een eind komen aan de hardnekkige verwarring tussen reizen en vakantie. Reizen doe je uit nieuwsgierigheid, om een ander land, een andere cultuur te leren kennen. Om thuis met brede horizon tegen dingen aan te kijken. Reizen is vermoeiend en vraagt aanpassing aan andere omstandigheden en vreemde gebruiken. Valt niks op aan te merken en is buitengewoon ongeschikt voor mensen die in Nederland niet geconfronteerd willen worden met bevreemdend gedrag en verwerpelijke meningen uit rare religies.

Vakantie daarentegen is bedoeld om uit te rusten en naar eigen zin vermaakt te worden. Met witte stranden en toeristische attracties, heerlijk. Liefst in een goedkoop land, zodat je jezelf een boven-schaalse leefstijl kunt aanmeten. Vaak goed voor de economie van het bezochte land en voor een zonnig gevoel van welbevinden van de toerist. Te gast bij mensen die zich aan jouw wensen aanpassen, daarvoor desnoods hun eigen cultuur loochenen en die jij Nederland niet in wilt hebben. Bermuda mee en zonnebrand, camera en oogkleppen.

De wereld zal betalen voor wapens China

Sinds enkele maanden neemt de druk -van binnen Europa en daarbuiten- op de EU toe om de verkoop van wapens aan China weer toe te staan. Vanwege de grote belangen die spelen wordt opheffing van het wapenembargo als slechts een kwestie van tijd gezien. Er zijn echter vele redenen waarom dat een slechte beslissing voor Europa zou zijn.

DOOR TAN-SUN CHEN

Ten eerste kent China ondanks de economische groei nog altijd een totalitair regime. Sterker nog, de machthebbers van nu zijn dezelfde als die de opstand op het Tiananmenplein door militairen lieten neerslaan. Opheffing van het embargo zou nog slechter zijn dan het regime vrijuit laten gaan – het zou een beloning zijn. Dat opheffing van het embargo niet automatisch tot Europese wapenverkoop aan China zouden leiden, zoals voorstanders van opheffing beweren, is een onoprecht argument. Het is waar dat sommige, misschien zelfs de meeste, Europese landen zouden blijven aarzelen om wapens aan een dergelijk regime te verkopen, in de geest van de EU gedragscode voor wapenexporten. Maar het is helaas even duidelijk dat bepaalde Europese regeringen staan te trappelen om een begin te maken met de wapenverkoop. Dat zal wapenproducenten in andere Europese landen zeker aanzetten er bij hun regeringen op aan te dringen dat voorbeeld te volgen. Alleen een breed embargo van de EU kan Europa van dat glibberige pad afhouden.

Ten tweede gaat het hervatten van de wapenverkoop aan China ten koste van de gewone man in heel Azië. In Taiwan bijvoorbeeld zou men graag meer geld besteden aan sociale voorzieningen zoals die in Europa gemeengoed zijn. Echter, geconfronteerd met de steeds uitgebreidere militaire capaciteiten van China, heeft Taiwan geen andere keus dan steeds meer fondsen in te zetten voor investeringen in de nationale defensie. De verkoop van geavanceerde Europese wapensystemen aan China zou Taiwan dwingen nog meer uit te geven aan haar verdediging. Trouwens, in China zelf zijn investeringen voor sociale verbeteringen nog veel harder nodig. Zo heeft de Wereldbank gerapporteerd dat 16 van de 20 meest vervuilde steden in China te vinden zijn. Verschillende Europese landen erkennen die noodzaak en geven daarom veel ontwikkelingshulp aan China. Hoe valt dat te rijmen met pogingen China te verleiden tot grote en kostbare wapenaankopen?

Om redenen die hier boven uiteengezet zijn, is het morele argument tegen opheffing van het embargo onbetwistbaar. Er zijn echter ook solide pragmatische argumenten. Aangezien Azië vooral in economische zin van belang is voor Europa, moet worden opgemerkt dat de verkoop van Europese wapens aan China de pogingen van dat land om de sociale kosten van haar economische inspanningen te voldoen zullen vertragen. Ook dwingt China daarmee de omringende landen meer uit te geven aan defensie. Dat vertraagt de economische ontwikkeling van de regio en belemmert Europa daardoor in het vergroten van het marktaandeel in Azië.

En er is meer: aangezien China zich geconfronteerd ziet met minder externe dreiging dan ooit tevoren in haar geschiedenis, is het enige denkbare doel van deze wapens Beijing in staat te stellen zich agressief in een oorlog te begeven. China heeft al meer dan 500 ballistische raketten op Taiwan gericht en houdt militaire regimes zoals dat van Noord-Korea op de been. Het verbeteren van de kwaliteit van de Chinese wapens brengt China's buurlanden nog verder in gevaar en zal de haviken in Beijing overmoedig maken. Europa zal een hoge prijs betalen voor

FOTO: HERMAN WOUTERS

een eventueel conflict in de regio aangezien een kwart van de Europese export dan rechtstreeks in gevaar komt en daarbij komen dan nog de nadelige gevolgen voor de wereldeconomie.

Om Taiwan nogmaals als voorbeeld te nemen: elke vorm van Chinese agressie zal Europa miljarden euro's aan handel met Taiwan kosten, maar ook de wereldmarkt voor belangrijke artikelen als computers en mobiele telefoons zal enorme schade oplopen. Japan, Korea en Zuidoost-Azië zullen zware klappen krijgen, net als de kustgebieden van China, trouwens, waar zich het grootste deel van economische opgang heeft afgespeeld. Het is duidelijk in het belang van Europa een dergelijk conflict te vermijden. EU leiders en Europese regeringen mogen geen gelegenheid onbenut laten om China ervan te doordringen af te zien van geweld.

OHet is onnodig te zeggen dat het aanbieden van offensieve wapens de slechtst mogelijke manier is om deze boodschap over te brengen.

Tenslotte heeft de geschiedenis ons geleerd hoe pijnlijk de gevolgen kunnen zijn als

democratische landen hun onderlinge solidariteit verbreken. Europa zou zich ervan bewust moeten zijn dat niet alleen de Verenigde Staten bezorgd zijn over mogelijke opheffing van het embargo. De buurlanden van China doen dat net zo goed omdat wij in de frontlinie liggen.

In de internationale politiek komt het maar zelden voor dat deugdzame principes en realistische belangen zo dicht bij elkaar liggen, en voor zoveel landen. Een dergelijk brede consensus mag niet worden opgevoerd aan de kortzichtige belangen van enkelen. Europa zal zich op allerlei manieren met China moeten bezighouden, om humanitaire redenen, maar ook om het land te helpen in zijn ontwikkeling naar een modern, vredelievend lid van de internationale gemeenschap. Wapenverkoop hebben geen plaats in dat proces.

De auteur is Minister van Buitenlandse Zaken van Taiwan

Dit artikel verscheen 30 september 2004 in The Financial Times.

ILO WIJST DE WEG NAAR EERLIJKE MONDIALISERING

Meer democratie, objectieve regels

Eerder dit jaar publiceerde de VN-organisatie ILO (Internationale Arbeidsorganisatie) het rapport 'Een eerlijke mondialisering, kansen creëren voor iedereen'. Daarmee was het werk afgerond voor de Wereldcommissie voor de Sociale Dimensie van de Mondialisering onder voorzitterschap van de presidenten van Finland en Tanzania. Het rapport onderzoekt ook de rol van de Wereldhandelsorganisatie WTO en doet zowel aanbevelingen aan deze internationale verdragsorganisatie als aan de individuele lidstaten. De Internationale Confederatie van Vrije Vakverenigingen (ICFTU) behandelt de belangrijkste aanbevelingen (zie www.icftu.org en www.ilo.org).

De wederzijdse afhankelijkheid tussen landen wordt steeds groter, aldus het rapport, en veranderingen in belangrijke economieën werken ingrijpend door in de hele wereld. Tegelijkertijd vermindert de nationale beleidsruimte door een toenemende internationale wet- en regelgeving die onvoldoende rekening houdt met de specifieke noden en behoeften van ontwikkelingslanden. Het is noodzakelijk wereldwijd te komen tot een beter en integraler beleid. Daarin behoort niet de markt centraal te staan maar de mens.

Ongelijkheid

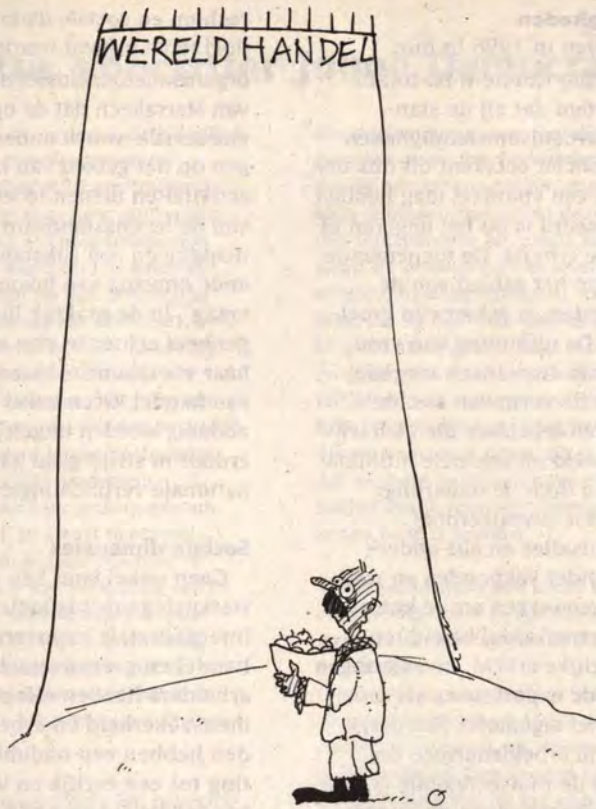
Het rapport steunt de multilaterale benadering van handel ten volle maar benadrukt de noodzaak om het profijt aan alle landen ten goede te laten komen en daarbinnen ook eerlijk te verdelen. De besluiten van de WTO zijn weliswaar gebaseerd op consensus, maar de armste landen hebben daarbij de zwakste onderhandelingspositie. De ongelijkheid neemt bovendien nog toe door de toenemende technische complexiteit van de onderhandelingen zelf en het gebrek aan capaciteit bij de ontwikkelingslanden om er volwaardig aan deel te nemen.

Protectionisme

Cruciale handelswetten hebben een oneerlijk, asymmetrisch effect op rijke en arme landen. Er bestaan belangrijke barrières in sectoren die van vitaal belang zijn voor ontwikkelingslanden. Protectionisme in de landbouw is nog steeds een belangrijk obstakel bij de bestrijding van armoede en doet veel van het goede teniet dat met ontwikkelingssamenwerking is bereikt. Bovendien zouden ontwikkelingslanden hun streven naar autonomie moeten opgeven als het gaat om ontwikkelingsbeleid. Er is te weinig aandacht voor beleid dat hun kan helpen in hun inhaalslag en technologische opwaardering. Al evenmin hebben ze veel mogelijkheden om een effectieve industriële politiek te ontwikkelen. WTO-regelgeving maakt de selectieve bescherming of strategische bevoordeling van eigen ondernemingen een stuk lastiger dan die van GATT, maar alle wet- en regelgeving zou ook bekeken moeten worden op de mate waarin ze de beleidsruimte voor ontwikkelingslanden verder kan vergroten.

Gebrek aan controle en samenhang

Een andere tekortkoming van de WTO is het gebrek aan democratische controle op de regeringen. Handelsministers worden zelden onderworpen aan nauwgezette reguliere controle door hun parlement en er zijn ook geen stringente vereisten voor de openbaarmaking van informatie. Er bestaat een gebrek aan transparantie en aan toetsing achteraf van de mondiale effecten van belangrijke beleidsbeslissingen. Wereldwijd bestaat geen enkele samenhang in beleid. Elke instelling houdt zich bezig met een ander beleidsterrein, zoals handel, financiën, gezondheidszorg, sociale zaken en ontwikkelingssamenwerking. Deze instellingen kennen geen onderlinge afstemming, wat een afspiegeling is van het gebrek aan samenhang op nationaal niveau. Gevolg hiervan is dat al deze instellingen geen rekening houden met de effecten van hun acties op het aandachtsgebied van andere

instellingen, zodat handelsbesluiten de effecten van hulp volledig teniet kunnen doen. Er zijn dus niet alleen oneerlijke regels, er is ook een gebrek aan coherentie in economisch en sociaal beleid zodat iedereen daarvan kan meeprofiteren.

Barrières slechten

Wat oneerlijke regelgeving betreft doet het rapport de aanbeveling om een aanzienlijk aantal oneerlijke handelsbarrières te slechten. Nieuwe maatregelen moeten verboden worden en bestaande afgebouwd. Tarieven dienen verlaagd te worden en tariefquota dienen kritisch te worden bezien. Het rapport wijst ook op het probleem van tariefescalatie, die de inspanningen van ontwikkelingslanden ondermijnt om waarde toe te voegen aan de export van industriële producten en grondstoffen. Dit probleem speelt met name bij arbeidsintensieve producten die niet vallen onder handelssystemen waarin ontwikkelingslanden een voordeel krijgen indien zij de ILO-richtlijnen respecteren.

Technische vereisten

Afgezien van de tarieven is de drempel ook in andere opzichten omhoog gegaan, zoals bij technische vereisten (verpakkingsrichtlijnen, voedselhygiëne, pesticiderestan-

ten). De minst ontwikkelde landen beschikken eenvoudig niet over de mogelijkheden om hieraan tegemoet te komen. Zij hebben bovendien geen enkele stem gehad in de totstandkoming van deze vereisten.

Ontwikkelingslanden zouden in dit opzicht assistentie moeten krijgen. Ook het voorkomen van misbruik van anti-dumpregelgeving is van belang. Routines en regels zouden transparanter en voorspelbaarder moeten worden, en ook op dit vlak moeten ontwikkelingslanden steun krijgen. Met eerlijke regelgeving kan ook een betere balans worden gevonden tussen technologieontwikkeling en -gebruik, met name in lagelonenlanden.

Ten aanzien van de minst ontwikkelde landen moeten sterkere ontwikkelingscriteria worden gehanteerd dan nu het geval is. Laatkomers verdienen een andere behandeling dan landen die al eerder op gang kwamen. Verplichtingen dienen gezien te worden als een functie van het niveau of de fase van ontwikkeling. Ook moet het eenvoudiger worden om mee te doen of juist te stoppen met nieuwe WTO-beleidsterreinen, zodat meer flexibiliteit ontstaat om een nationale ontwikkelingspolitiek te volgen. Handelsbarrières in de handel tussen zuid en zuid dienen eveneens te verminderen.

Arbeidsomstandigheden

De lidstaten hebben in 1996 in hun ministeriële verklaring van de WTO-top in Singapore herbevestigd dat zij de standaardnormen voor arbeidsomstandigheden onderschrijven. Impliciet betekent dit dus ook dat geen enkel land een voordeel mag hebben of houden dat gebaseerd is op het negeren of overtreden van deze criteria. De toenemende concurrentie, juist op het gebied van de arbeidsomstandigheden, is echter een groeiend punt van zorg. De uitbuiting van vrouwen in exportzones is dramatisch toegenomen, onder meer in de vorm van slechte lonen, intimidatie van arbeiders die zich willen organiseren, geweld en seksuele intimidatie, steeds ingegeven door de onderlinge strijd om buitenlandse investeerders.

Internationale organisaties en alle andere betrokkenen, waaronder vakbonden en werkgevers, moeten samenwerken om te komen tot een effectief internationaal beleid ter bevordering van eerlijke arbeid, investeringen en handel in zowel de exportzones als productiesystemen in het algemeen. Een dergelijk beleid voorziet in arbeidsnormen die gerelateerd zijn aan de thuishoeconomie en aan de wijze waarop ondernemingen de waardeketen doorlopen met investeringen en technologische innovatie. De ILO dient meer steun te krijgen voor haar activiteiten juist op dit vlak.

Fundamentele onbalans

Het multilaterale systeem behoeft hervormingen ten behoeve van meer doorzichtigheid, democratie, participatie en verantwoording. Externe transparantie, rekenschap en geloofwaardigheid kunnen vergroten met regulier overleg tussen werkgevers en werknemers in formele structuren die nauw verbonden zijn met het WTO-secretariaat. Handelsovereenkomsten en hun sociale effecten dienen veel sterker aan de praktijk getoetst te worden.

Binnen het multilaterale systeem moeten organisaties de internationale economische en arbeidspolitiek veel meer in samenhang behandelen. Er bestaat een fundamentele onbalans in macht tussen instellingen voor financiën en handel enerzijds en instanties voor normatieve en sociale kwesties aan de andere kant. Gunstige recente ontwikkelingen moeten versterkt worden en ook het beleid op internationaal, nationaal en lokaal niveau dient in deze geïntegreerde aanpak mee te gaan. Centraal doel daarbij moet steeds eerlijke arbeid zijn, waaronder ook werkgelegenheid, sociale bescherming, fundamentele

rechten en sociale dialoog zijn begrepen. Dit doel moet erkend worden door alle betrokken organisaties, inclusief de WTO. In het Verdrag van Marrakech dat de oprichting van de WTO markeerde, wordt onderkend dat "verhoudingen op het gebied van handel en economische activiteiten dienen te leiden tot een verhoging van de levensstandaard, volledige arbeidsparticipatie en een substantiële en gestaag groeiende omvang van inkomen en daadwerkelijke vraag". In de praktijk lijkt de WTO werkgelegenheid echter te zien als een afgeleide van haar voornaamste mandaat, de bevordering van handel. Geen enkel mandaat mag echter zodanig worden uitgelegd dat lidstaten erdoor in strijd gaan handelen met hun internationale verplichtingen.

Sociale dimensies

Geen enkel land kan in afzondering zijn werkgelegenheidsdoelen bereiken. Internationale investeringen, toenemende handel en grensoverschrijdend verkeer van arbeiders hebben effect op banen, inkomenszekerheid en arbeidsrechten. Alle landen hebben een ondubbelzinnige verplichting tot een eerlijk en verantwoordelijk handelsbeleid en een nationale politiek die fiscaal verantwoordelijk is, voorziet in toereikende sociale bescherming en de mogelijkheid tot aanpassingen en de effecten hiervan op andere landen. Hiervoor dient een verbeterd kader voor internationale coördinatie te worden ontwikkeld, dat zowel rekening houdt met een fiscaal en monetair beleid als hun timing. Werkgelegenheid dient prioriteit te zijn in alle mondiale macro-economische beleidsontwikkeling. Er dient een nieuw operationeel instrument te worden ontwikkeld ter verbetering van de kwaliteit van de politieke afstemming tussen internationale organisaties voor aangelegenheden waarbij hun mandaten elkaar raken en hun beleid in wisselwerking treedt. Een beleidscoherentie is dringend gewenst voor cruciale kwesties op het vlak van de sociale dimensies van de mondialisering. Prioriteit kunnen daarbij hebben het scheppen van werkgelegenheid en de vermindering van armoede, tegengaan van ongelijke behandeling en bevordering van de emancipatie van vrouwen, integratie van de informele economie in de economische hoofdstroom, de bescherming van arbeidsrechten en de verbetering van onderwijs, gezondheidszorg, voedselveiligheid en volkshuisvesting.

Vertaling: Arthur Olof

VIJF VRAGEN AAN:

Jan Paternotte, voorzitter Jonge Democraten

1. Welke maatregelen kan een westers bedrijf treffen om tijdig te ontdekken dat een (voorgenomen) investering wellicht maatschappelijk omstreden is?

Een westers bedrijf opereert voor haar aandeelhouders. Volgens de theorie van het maatschappelijk verantwoord ondernemen waarderen de aandeelhouders naast het rendement op hun investering ook zaken waar de samenleving van profiteert. Ook al heeft de voortdurende trend van het maatschappelijk verantwoord ondernemen er dikwijls alle schijn van een farce te zijn wanneer het puur om imago draait; het is daardoor juist wel een positieve ontwikkeling. Een verslechterd imago heeft namelijk zo zijn impact op datzelfde rendement. Ondernemingen worden daardoor gedwongen om de "advocaat van de duivel" in dienst te nemen, deze aan het woord te laten en daar ook naar te luisteren. Een bedrijf doet er dus verstandig aan in nauw contact te staan met diverse maatschappelijke belangenorganisaties. Bij iedere investering wordt een kosten- en batenanalyse gemaakt op projectbasis waarbij de bovengenoemde advocaat er voor zorgt dat deze binnen het juiste maatschappelijk kader wordt geplaatst.

2. Is een discussie over mensenrechten een belangrijke factor bij de besluitvorming over investeringen in een 'fout' land?

Absoluut, en dan juist daar waar het investeringen betreft die het regime sterken in haar positie. Het idee achter de kapitalisering van China is geweest dat de burgers in het land door de liberalisering van de economie ook een vrijer bestaan in niet-materiële zaken zou geven, maar dit bleek niet het geval. Integendeel, in Hong Kong, voorheen een vrijstaat op Chinees grondgebied, wordt het weliswaar niet meer communistische maar wel totalitaire regime steeds dominantier. Chinezen rijden nu wel in een auto, maar hun zoekmachines op internet kennen het woord 'oppositie' niet. Dit voorbeeld geeft aan dat de neiging om het zake-lijke belang boven het ideële te stellen levensgroot is, en overigens niet vreemd voor een wereld waar in het economisch beleid meer en meer aan de vrije markt wordt overgelaten.

3. Hoe kan de aanwezigheid van westerse ondernemingen de situatie van de mensenrechten verbeteren en geen extra voedingsbodem bieden aan corruptie?

De aanwezigheid van westerse ondernemingen en haar investeringen gaan vaak gepaard met economische vooruitgang. Ondernemingen moeten de lokale bevolking laten meedelen in deze vooruitgang. De Jonge Democraten zijn in principe niet in leven geroepen om grote multinationale ondernemingen te prijzen, maar we zullen er niet voor terugdeinzen om dat wel te doen als dat gepast is. Shell spendeert 13% van haar opbrengsten uit de Nigeriaanse Delta aan het helpen van alle bewoners

hun regio duurzaam te ontwikkelen, bijvoorbeeld door het geven van praktisch onderwijs. Het is daarbij van belang om niet met contante betalingen hulp te bieden, aangezien deze eerder corruptie dan transparantie ten goede komen.

Naast de verbetering van levensomstandigheden en ontplooiingsmogelijkheden voor de lokale bevolking, die op den duur kan leiden naar een bevolking die steeds vaker haar mensenrechten opeist, zorgt de economische ontwikkeling ook voor afhankelijkheid van westerse bedrijven. Hoewel afhanke-lijke ontwikkeling geen duurzame ontwikkeling is die wij voorstaan, zorgt die er op zijn minst voor dat westerse bedrijven meer en meer eisen kunnen stellen aan de mensenrechtensituatie om zo haar imago hoog te houden.

4. Met welke steun aan lokale organisaties en/of regelgeving levert de aanwezigheid een bijdrage aan een verbetering van de situatie van de mensenrechten?

Ooit werd er schaamteloos veel geld verdiend met investeringen in Zuid-Afrika doordat de mensenrechten structureel, en juridisch onderbouwd, ondermijnd konden worden tijdens het racistische apartheidregime. Na het apartheidregime werden de mensenrechten op de juiste wijze verankerd in de nieuwe grondwet. Nu werd echter de economische ontwikkeling dwars gezeten met anti-liberale, contraproductieve, extreem positieve discriminatie, met als gevolg dat de armste helft van de bevolking relatief armer werd. In beide gevallen, maar om zeer verschillende redenen, was de regelgeving dus verkeerd. Hoewel iedere onderneming natuurlijk binnen de wet dient te handelen, hoeft het zich niet te verlagen tot diezelfde wet als die afwijkt van onze norm. Bedrijven werden immers destijds niet verhinderd door de wet om kleurlingen evenveel te betalen als blanken. Ondernemingen kunnen dus een bijdrage leveren aan de mensenrechten door zelf te handelen zoals ze dat thuis zouden doen. Dit houdt overigens ook in dat er keiharde eisen gesteld kunnen worden aan haar werknemers.

5. De milieubelasting van de productie verhuist hiermee naar landen waar de inwoners slechts in zeer beperkte mate ook als consument kunnen meeprofitieren c.q. meebetalen. Op welke wijze kan in dit opzicht een duurzame balans gevonden worden? Milieuheffing op grondstoffen en/of importgoederen?

Het principe van "de vervuiler betaalt" past prima in het liberalisme van vrijheid en verantwoordelijkheid. Het meest logisch is het dan ook om de belasting te leggen bij de eindgebruiker en dat is de consument. In dit kader lijkt een milieuheffing op importgoederen dan ook het meest gepast.

Problem from hell

De jonge student linguïstiek Raphael Lemkin uit Lvov las in 1921 in een plaatselijke krant over een rechtszaak tegen een jonge Armeniër die in Berlijn de voormalige Turkse minister van Buitenlandse zaken Talaat had vermoord. De jonge Armeniër Tehlirian wreekte zich voor de moord op zijn gehele familie en vele volksgenoten, de Armeniërs, door de Ottomaans-Turkse staat. Lemkin vroeg zijn professor hoe het toch kwam dat Talaat vrij rond liep. De professor antwoordde dat er geen wet was op grond waarvan hij opgepakt en veroordeeld kon worden. De soevereiniteit van de Ottomaans-Turkse staat hield dat tegen. Lemkin liet zijn studie linguïstiek varen en ging rechten studeren. Hij wierp zich op het fenomeen massaslachting.

Genocide

In de jaren dertig probeerde hij bij collega-juristen aandacht te vragen voor het absurde fenomeen dat iedere staat ongestraft een massaslachting onder de eigen bevolking aan kan richten, waarbij de staatssoevereiniteit als schild functioneert tegen inmenging van buitenlandse staten. De jood Lemkin vluchtte naar Amerika en overleefde als één van de weinigen van zijn familie de holocaust. Het maakte hem nog fanatieker om binnen het recht hier iets aan te doen. Lemkin ging op zoek naar een woord dat aan het fenomeen een juridische grondslag zou geven. Hij gaf het misdrijf de naam genocide. Na de oorlog ontwierp hij het VN genocideverdrag en wist het door veel staten geratificeerd te krijgen door onvermoeibaar gelobby. Alleen in zijn nieuwe vaderland, de Verenigde Staten, hield het congres de ratificatie tegen. Hij zou het niet meer meemaken. Hij stierf berooid en eenzaam in 1959. De ratificatie in de VS liet nog tot 1988 op zich wachten.

In *Een probleem uit de hel, Amerika, het Westen en het tijdperk van de genocide* neemt de Amerikaanse journaliste Samantha Power het tragische en heroïsche verhaal van Lemkin als uitgangspunt om politiek/bureaucratische reacties op verschillende genocides te beschrijven. Power deed als journaliste verslag van de oorlog in Bosnië en werd daar gegrepen door de non-reactie van de Amerikaanse en Europese regeringen op de *ethnic cleansing* van de Serviërs. In haar lijvige werk behandelt zij de manier waarop vooral Amerikaanse regeringen reageerden op de genocides in Armenië, Cambodja tussen 1975 en 1979, Irak tussen 1983 en 1988, Bosnië tot 1994, Rwanda in 1994, het drama rond Srebrenica in 1995 en tenslotte Kosovo in 1999.

Volkenrecht

Lemkin liep tegen het probleem op dat genocide of volkenmoord in het geheel niet als juridisch begrip bestond en ook niet afzonderlijk strafbaar was. Met de 'uitvinding' van het woord genocide en de strafbaarstelling in het VN genocideverdrag van 1948 hief hij dit gemis op. Waar hij niets aan kon veranderen was het leerstuk van de soevereiniteit in het volkenrecht. Genocide mag dan nu wel strafbaar zijn, geen enkele staat mag zich zomaar mengen in de binnenlandse aangelegenheden van een andere staat. Dus ook niet met genocides die er plaats vinden. Dat was in 1921 zo en dat is nu nog het geval. Binnen de VN gaan er stemmen op om in geval van een humanitaire ramp, zoals genocide, de soevereiniteit opzij te schuiven en ingrijpen buiten de wil van een regering om mogelijk te maken. In 2001 bracht de International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) een rapport uit. Kern van dit rapport is dat staten de plicht hebben hun burgers te beschermen. Falen zij hierin flagrant, dan heeft de internationale gemeenschap het recht en de plicht in te grijpen, ongeacht de toestemming van het land zelf.

Unilateraal of internationaal ingrijpen

Het betoog van Power in haar boek komt erop neer dat om genocide te voorkomen de Verenigde Staten de leiding moeten nemen en dat van de VN Veiligheidsraad niet veel te verwachten valt. Power komt tot de conclusie dat aan de aanvankelijke desinteresse in genocides

wereldwijd een einde lijkt gekomen. Dit komt doordat regeringen inzien dat het in de eerste plaats moreel onaanvaardbaar is en in de tweede plaats dat de Verenigde Staten uit verlicht eigenbelang wel in moeten grijpen. De gevolgen van een genocide zijn immers regionaal zo destabiliserend dat het altijd leidt tot een grotere oorlog of dreiging daartoe.

De dynamiek van de reacties op genocides die zij beschrijft is onthutsend. Genocides worden altijd door een politieke macht gepland. Hier praten zij niet openlijk over, maar verhullen hun taalgebruik en verzinnen termen als *ethnic cleansing*. Dan, als de eerste gruwelijke verslagen binnenkomen, gelooft bijna niemand ze. Journalisten zijn voorzichtig en regeringen ontkennen altijd in eerste instantie dat er iets bijzonders aan de hand is.

De genocide in Cambodja werd de wereld pas gewaar toen het allemaal voorbij was. Op regeringsniveau werd de slachting genegeerd. De Amerikaanse regering bleef bijvoorbeeld de Khmer-regering lange tijd steunen in hun koude oorlogsspel met de Sovjet Unie. De letterlijke ontruiming van grote delen van Koerdisch Irak van Koerdische dorpen door bulldozers en gifgas werd door de Amerikaanse regering volkomen genegeerd. Zij steunden Irak immers in hun angst voor de Ayatollahs van Iran. In Bosnië beschouwde de Amerikaanse regeringen van Bush senior en Clinton de gruwelijkheden een zaak van Europeanen. Maar die deden weinig tot niets. Pas toen na Srebrenica en na de inname van Zepa de Serviërs een twee-

de granaat op een markt in Sarajevo afvuurden, waarbij tientallen burgerslachtoffers vielen, was de maat vol. Clinton besloot de Serviërs eindelijk te bombarderen. Het werkte. Milosevic werd gedwongen te stoppen. Het Dayton-akkoord was het resultaat. In de kantlijn van een memo dat bij president Bush junior over genocide op zijn bureau belandde schreef hij 'dit niet in mijn ambtstermijn'. Vier dagen later vloog Al-Qaeda in de Twin Towers. De opeenvolgende genocides en de Al-Qaeda aanslagen hebben als resultaat dat de westerse en Amerikaanse regeringen wel door hebben dat het op zijn beloop laten van het grof schenden van mensenrechten op één of andere manier terugslaat op wereldwijde stabiliteit en veiligheid.

Inertie van de kant van de internationale gemeenschap ligt niet aan een gebrek aan up-to-date informatie of het gebrek aan mogelijkheden om in te grijpen, betoogt Samantha Power. Inertie is volledig het gebrek aan politieke wil en het voor laten gaan van kortzichtige geopolitieke belangen. In Darfur kunnen we zien of er iets veranderd in het handelen.

De vertrekkende Colin Powell heeft wel al gesproken over genocide. Nu nog de daden.

Daan Diederiks

Samantha Power, *Een probleem uit de hel, Amerika, Het Westen en het tijdperk van de genocide*, Uitgeverij Contact, ISBN 90 254 1359 5

Edwin Volbeda

Het argument als instrument

President George W. Bush heeft een missie. Hij lijkt van plan te zijn de wereld te veranderen naar zijn maatstaf. Deze zogenaamde Bush-doctrine is inmiddels breed uitgemeten in de media. Belangrijkste element van deze doctrine is dat preventieve oorlogvoering moet voorkomen dat de VS worden bedreigd in haar positie als belangrijkste wereldmacht. Een positie die zij heeft verworven sinds het begin van de twintigste eeuw en die zij als het aan Bush en zijn geestverwanten ligt, nimmer zal willen opgeven. Dit plan, ontwikkeld door onder andere de Amerikaanse onderminister van Defensie Paul Wolfowitz, schijnt al langere tijd klaar te liggen, maar was wereldwijd vanzelfsprekend moeilijk te verkopen.

Wrang genoeg echter zorgden de terroristische aanslagen van 11 september 2001 voor een ommekeer. Deze gruweldaden waren voor Bush het bewijs, dat de VS in het vervolg sneller en adequater moeten reageren op mogelijke bedreigingen van buiten. Er kon een begin worden gemaakt met het verwezenlijken van de Bush-doctrine. Bijna niemand leek toen te twijfelen aan het recht van de VS om waar ook ter wereld haar leed te vergelden. De *War On Terrorism* was begonnen. Niet uitgesloten is dat zelfs een invasie in Irak, destijds door minister Donald Rumsfeld van Defensie bepleit, toen had kunnen rekenen op voldoende internationale steun, zònder dat er harde bewijzen (naar VN-maatstaven) zouden zijn overgelegd.

Nu ligt dat anders. Het flinterdunne bewijsmateriaal van minister van Buitenlandse Zaken Colin Powell in de Veiligheidsraad enkele weken geleden, dat de vermeende relatie tussen Al-Qaeda en Irak moest aantonen, overtuigde de wereldgemeenschap allerminst. Ook andere bewijstlast haalde de eindstreep niet. Bovendien was er geen sprake van een *clear and present danger*, een belangrijk VN-criterium, dat een oorlog zou kunnen rechtvaardigen. In hun streven naar draagvlak ondernamen de VS en Groot-Brittannië verwoede pogingen om de wereldopinie

alsnog naar hun hand te zetten. Plotseling werd het en vaak beproefde argument weer van stal gehaald: mensenrechten. Geen redelijk denkend mens, zo merkten de Amerikaanse en Britse politici gedacht hebben, is erom heen dat Saddam Hoessein deze met voeten treedt. Hierin hebben zij natuurlijk gelijk. Tegelijkertijd echter is elk redelijk denkend mens het plotseling lanceren van dergelijk argument buitengewoon ongeloofwaardig vinden. Temeer daar de Amerikanen en Britten andere regimes rustig hun gang laten gaan. En bovendien: is het geoorloofd om op te komen voor mensenrechten nadat deze eerst door middel van gruwelijke bombardementen geschendt? Heiligt het doel deze middelen?

Of het nu werkelijk gaat om olie of het vestigen van een strategische positie in de golfregio, vrijwel zeker wordt het argument van de mensenrechten louter *instrumenteel* gebruikt. De doelstelling ten aanzien van Irak, namelijk *regime change*, stond al langere tijd vast. Men moest nog slechts zoeken naar de juiste argumentatie ter rechtvaardiging. Helaas is het opkomen voor mensenrechten ook nu niet anderszins een doel op zichzelf!

De auteur is redacteur van Idee

De ethiek van Bush

Tijdens een reis naar New York viel mij in boekhandels de vele gevulde schappen met boeken over G.W. Bush jr. op. Voor- en tegenstanders oordelen over het handelen van de huidige president van Amerika en niet alleen over zijn buitenlandse politiek, maar ook over zijn belastinghervormingen, zijn beleid ten aanzien van onderwijs, enz. Elk onderwerp kent minstens twee boeken van een voor- en een tegenstander. Op zoek naar een boek die het gehele beleid van Bush vanuit een objectieve houding beoordeelt, kun je uitkomen bij *De president van goed en kwaad* over de ethiek van het beleid van Bush, geschreven door Peter Singer. Om de neutraliteit te beoordelen lijkt het handig om daarnaast een door Lemniscaat in het Nederlands uitgebrachte bundeling van toespraken van Bush te lezen. Singer baseert zijn werk op dezelfde toespraken en onderzoekt of de president handelt naar zijn woorden.

DOOR GERHARD BRUNSVELD

De neutrale benadering in het boek wordt door Singer snel los gelaten. Doordat elk hoofdstuk een politiek onderwerp behandelt en de woorden van Bush naast zijn beleid wordt gelegd, ontstaat al snel een negatief kritische sfeer. Al in het eerste deel waar de belastingverlaging wordt besproken, constateert Singer scherp dat Bush op twee manieren niet ethisch handelt. De belastinghervorming heeft vooral effect voor de hoogste inkomens. 52% van het totaal aan belastingverlaging komt in 2010 ten goede aan de rijkste 1% van de Amerikanen. Daarnaast vergt een belastingverlaging een sober uitgavenpatroon van de overheid. Het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans is ook dit jaar weer toegenomen. De toon is gezet. Over abortus, de oorlog in Irak. Bij elk onderwerp wordt vrij snel de ethiek van Bush ter discussie gesteld.

Dat de ethiek van Bush ter discussie gesteld wordt, is het probleem niet. Wat mist is een uiteenzetting op basis waarvan de ethiek van Bush beoordeeld wordt; een analyse van de ethiek van politici in het algemeen. Zijn andere politici niet op een zelfde manier onethisch? Een politicus is snel geneigd om zaken beter af te schilderen dan ze in werkelijkheid zijn. Het is aan de *checks and balances* in een dergelijk systeem om dat handelen onder de loep te nemen. Dat in Amerika het onder de loep nemen van het beleid van Bush vooral door schrijvers en filmmakers gebeurt, is ook al een signaal over de ethiek van de Amerikaanse politiek.

De vraag is of over Bush schrijven wel op een neutrale wijze kan en of je als lezer deze veelbesproken wereldleider wel neutraal kunt benaderen. De door Lemniscaat uitgebrachte bundel met de toespraken van Bush biedt hiervoor een antwoord. Als ergens de auteur haar neutraliteit kan gelden, dan is het in het publiceren van speeches. Men mag verwachten, door het ontbreken van een beoordeling van de teksten door een auteur, dat de lezer zo het beste een eigen beeld over Bush en zijn handelen kan bepalen. Waar de Nederlandse uitgever in zijn voorwoord van de vertaling nog zijn neutraliteit benadrukt, geven de inleidingen van de Amerikaanse uitgever aanleiding om aan deze neutraliteit te twijfelen. De Amerikanen geven toe dat zij de tekst hebben gecontroleerd op fouten tijdens het uitspreken, iets waar Bush toch befaamd mee is geworden. Ook taalkundige slordigheden zijn geschrappt. Blijkbaar was dit nodig. Daarnaast vindt nergens een verantwoording plaats waarom juist deze toespraken of delen van toespraken van Bush zijn gebundeld. Wel wordt de toon gezet door het volgende citaat: "Kort voor de oorlog tegen Irak merkte Bush op: 'Deze oproep van de geschiedenis heeft het juiste land gevonden.' Velen onder ons beseffen dat ze ook de juiste man heeft gevonden."

De Amerikanen hebben de rest van de wereld nog vier jaar Bush gegeven. Dat geeft auteurs en wetenschappers de tijd om vanuit een objectieve benadering Bush te bestuderen. Als dit al mogelijk is.

De auteur is politicoloog.

George W. Bush, *Wij zullen overleven. Over oorlog, terrorisme en vrijheid*, 2004, Lemniscaat, ISBN 90 5637 586 5. (386 p.)

Peter Singer, *De president van goed en kwaad. De ethiek van George W. Bush*, 2004, Lemniscaat, ISBN 90 5637 579 2 (272 p.)

De San Francisco- motie

Tijdens het Congres in Maastricht 2003 is de motie 78.0002, 'ICT-experiment met interne partijdemocratie', met vrijwel algemene stemmen aangenomen. Deze motie vraagt het bestuur om te starten met experimenten waarbij D66-leden via internet betrokken worden bij de besluitvorming van D66.

DOOR RENÉ HEIKENS

Deze experimenten variëren van het tonen van het wekelijkse overleg van de Tweede Kamerfractie in beeld en geluid en het kunnen indienen van moties via internet (e-moties), tot het mee kunnen kijken en stemmen op afstand tijdens een congres.

Een van de sprekers bij deze motie was Mark Giebels uit San Francisco. Hij wil graag vanuit San Francisco invloed kunnen uitoefenen op de beslissingen van zijn partij. Zijn wens is kenmerkend voor de mogelijkheden van vandaag, waarin beperkingen van plaats en tijd grotendeels wegval-
len.

Geïnspireerd door deze spreker is de website D66 SanFrancisco¹ opgezet. Via deze virtuele afdeling is het mogelijk om tijdens het congres mee te stemmen op ingediende moties. D66-leden die zich hier aanmelden met hun lidmaatschapsnummer kunnen inloggen om hun stembescheiden op te vragen. De moties worden via e-mail naar hen gestuurd. Vervolgens sturen de leden hun stembiljet terug met hun stem, eventueel aangevuld met commentaar. De verzamelde uitkomsten en de individuele commentaren worden gepubliceerd op de website.

Bij een eerste teststemming, met moties die omwille van de tijd niet meer behandeld waren op het congres in Maastricht, bleken de resultaten van 25 stemmers voor 80% overeen te komen met de uitslagen van de stemmingen over deze moties op het volgende congres.

Insprekers op het congres worden in beeld en geluid getoond op de D66 SanFrancisco website

Waarom deze motie belangrijk is

Deze motie sluit naadloos aan bij het gedachtegoed van D66, dat altijd voorstander is geweest van het verkleinen van de kloof tussen burger en bestuur. Het maximaal betrekken van de eigen leden bij de besluitvorming binnen de eigen partij maakt hier deel van uit. Deze ambitie is ook terug te vinden in oorspronkelijke partijstatuten: "De partij stelt zich ten doel de radicale democratisering van de samenleving en het politiek bestel door als politieke partij met alle geëigende middelen ervoor te ijveren dat:

a. de kring van degenen die effectief deel hebben aan de politieke en maatschappelijke besluitvorming zover mogelijk wordt uitgebreid;(...)"

b. internet biedt een geëigend middel om een groot aantal mensen te betrekken bij de besluitvorming. Van de 12.000 leden beschikken ruim 6771 over een e-mail adres en hebben toegang tot internet.

Uit onderzoek² blijkt dat bij de bespreking van moties op congressen vooral prominenten en leden van het middenkader het woord voeren. 'Het eenvoudige lid heeft nog wel recht op het woord, maar zal het in de meeste gevallen door minder kennis van zaken of politieke ervaring af moeten leggen tegen de cracks. De democratische doelstelling, geïnspireerd door het ideaal van de directe democratie en vormgegeven in het systeem van 'one-man-one-vote', slaat aldus om in zijn tegendeel: de versterking van de invloed van de partij-elite'.³ Stemmen via internet biedt bovendien de mogelijkheid dat alle stemmers ook hun com-

mentaar kunnen geven bij het uitbrengen van hun stem. Stemmen wordt zo niet een digitaal gebeuren van simpel ja of nee maar ook een uiting van emoties en ideeën. De argumenten kunnen vervolgens gebruikt worden door de D66 fractie tijdens de debatten in de Tweede Kamer.

Daarnaast kan ook de kandidaatstellingsprocedure via Internet verlopen. Het is een belangrijk gegeven dat deelname via poststemming zeer laag is. De drempels zijn toch altijd nog een postzegel en envelop en de loop naar de brievenbus. Slechts één op de vijf leden stemt via een poststemming.

Waarom zijn deze experimenten nodig?

Internet heeft als voordeel het vergroten van participatie van en communicatie tussen de leden. Het is als 'online denktank' een goede aanvulling op het 'one-man-on-vote systeem'. Stemmen via internet sluit goed aan bij het profiel van de D66 kiezer. D66 trekt relatief veel jongere, hoogopgeleide en goed verdienende kiezers aan⁴. Juist deze groep beschikt over het algemeen over toegang tot internet en breedband.

Juist nu ander politieke partijen ook het one-man-one-vote systeem overnemen is het voor D66 belangrijk zich te onderscheiden van deze partijen. D66 is altijd voorstander geweest van het betrekken van meer mensen bij de politiek. Nu we met behulp van nieuwe technieken de kloof tussen burger en bestuur kunnen verkleinen, ligt het voor de hand om deze bestuurlijke vernieuwing binnen de eigen partij door te voeren.

Daarnaast is het ook mogelijk voor leden om moties in te dienen zonder direct naar een ledenvergadering te hoeven gaan. Deze moties kunnen virtueel ingediend worden, waarbij bijvoorbeeld moties met meer dan 25 ondersteuners doorgaan naar het congres. Dit mechanisme wordt nu ook door D66 platforms gebruikt.

Stemmen via Internet zal een brug slaan tussen de actieve en de passieve D66 leden: tweederde⁵ van de leden bezoekt nooit een congres, maar wel een D66 website.

De auteur is bestuurslid D66 Haren, werkzaam bij KPN internet provider Het Net/Planet en was in 200 lid van de D66 ICT-denktank onder minister Boxtel.

Noot:

1. <http://www.d66 groningen.nl/d66sanfrancisco/>
2. Koole, R. (1982), *Tussen Ideaal en Illusie*, p 354.
3. Koole, R. (1982), *Tussen Ideaal en Illusie*, p 52-53.
4. Onderzoek naar D66 achterban Hans Jeekel en Meine-Henk Kleinsma.
5. Onderzoek commissie-Trommel (1999).

ANDERE OVERHEID

In het vorige nummer van Idee poogde Thom de Graaf antwoord te geven op de vraag 'Hoe staat het na ruim een jaar met de Andere Overheid?' Na lezing van zijn bijdrage was ik niets wijzer. De minister heeft met veel omhaal van woorden uitgelegd wat de bedoeling is en wat daar de achtergronden van zijn. Over acties en voortgang schreef hij nauwelijks. Laat ik hem uitdagen om op enkele punten toelichting te verschaffen.

- *Genoemd worden modernisering van de gemeentelijke basisadministratie en een burger-servicenummer. Wat gebeurt daarmee, welk voordeel hebben burgers daarvan en wanneer levert het iets op? Is het een vervolg op het werk van voormalig minister Van Boxtel aan de Elektronische Overheid en aan een digitale handtekening?*
- *Genoemd wordt dat instellingen voor zieken en uitkeringsontvangers minder langs elkaar heen dienen te werken. Hoe gaan we dat bereiken, zeker nu steeds meer uitvoeringsorganisaties scherp op hun eigen bedrijfsvoering worden afgerekend? En nu de introductie van de Wet maatschappelijke ondersteuning wordt opgehouden door ruzie tussen kabinet en gemeenten - en nu bijvoorbeeld Regionale Indicatie Organen een onzekere toekomst tegemoet gaan?*
- *Genoemd wordt dat administratieve lasten zullen dalen. Ik weet dat er verschillende studiegroepen bezig zijn en dat bijvoorbeeld het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer ambitieus aankondigde om honderden regels te schrappen, maar wat zijn precies de voortgang en het resultaat?*

Allicht word je sceptisch over vernieuwingsplannen van de overheid wanneer je in de bestuurlijke vakbladen leest dat de invoering van één systeem voor personeelsadministratie voor de rijksoverheid maar niet wil lukken en dat dit bij het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zelfs geldt als verklaring voor eigenaardige beloningen van topambtenaren. Een reden voor scepsis is voor mij ook dat alle bombarie rondom publiekprivate samenwerking nog weinig nieuwe investeringen heeft opgeleverd.

Misschien kan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing nog aangeven of de Andere Overheid een kernkabinet krijgt, wellicht worden er andere ideeën voor meer integraal en toekomstgericht beleid toegepast. Een aanpak om tijdiger, breder en dieper in overheidsorganisaties rekening te houden met ontwikkelingen in de Europese Unie lijkt mij ook van belang. Nog een laatste vraag over de Andere Overheid: gaat het kabinet duidelijker 'nee' zeggen tegen burgers, bedrijven en instellingen die verwachtingen koesteren waar een overheid nooit aan kan voldoen? Een ervaren hogere kwaliteit van openbaar bestuur heeft immers alles te maken met een match tussen verwachtingen en prestaties. Ik zie verlangend uit naar het moment dat burgers ervaren dat onze minister de kwaliteit van bestuur heeft verhoogd.

Wouter-Jan Oosten

Reageren op een artikel in Idee? Goed inhoudelijke ideeën over D66? Schrijf een artikel en stuur het ons! Bijdragen kunnen gemaild worden naar idee@d66.nl of gestuurd worden naar: Postbus 660, 2501 CR Den Haag, t.a.v. Redactie Idee.

De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of niet te plaatsen.

PUBLICATIELIJST KENNISCENTRUM D66

Bundel:

Drugs & Drang - over roesmiddelen, veiligheid & gezondheid, februari 2004 - Bundel ter voorbereiding op de conferentie onder dezelfde naam die de wetenschappelijke bureaus van vijf politieke partijen - CDA, D66, GroenLinks, PvdA en van de VVD - op 26 maart 2004 hebben georganiseerd. Kopieer- en verzendkosten.

Onderzoeksrapporten:

Investeren in innovatie - Knelpunten en oplossingen voor het MKB, Erie Tanja - januari 2004.

Het lichaam als wachtwoord - De invoering van biometrie in reis- en identiteitsdocumenten, Marjolein Bouwers - december 2003. Kopieer- en verzendkosten.

Onderwijs: de sleutel tot integratie? - Een onderzoek naar integratiebevorderende maatregelen in het onderwijs, Tamara Schellings - juli 2003. Kopieer- en verzendkosten.

Individualisme en Individualisering - Een onderzoek naar de opvattingen van de leden van D66, Martijn Verhagen - maart 2003. Kopieer- en verzendkosten.

De opvattingen van D66-ers over het straffen van wetsovertreders - Een beschrijvend onderzoek, Nienke Moor - november 2002. Kopieer- en verzendkosten.

D66 en levensbeschouwing - Een onderzoek onder leden en politici van D66, Annelien Bredenoord - juli 2002. Kopieer- en verzendkosten.

Publicatiereeks Sociaal-Liberale Perspectieven:

Om Holland staat geen hek - Han Entzinger, najaar 2002, € 7,-. Prioriteiten bij immigratie en inburgering.

Toegang in drievoud - Arthur Docters van Leeuwen, Theo Hooghiemstra, Erwin Muller, Carel Tielenburg en Christiaan de Vries, voorjaar 2002, 7,-. Een pleidooi voor actualisering van de democratische rechtsstaat.

Tussen internationale rechtsorde en nationaal belang - Jan Hoekema, Rienk Terpstra en Rob de Wijk, voorjaar 2002, € 7,-. Het Nederlandse buitenlands en veiligheidsbeleid herzien.

Risico's delen en risico's nemen - Kees Goudswaard en Udo Kock, najaar 2001, € 7,-. Trends en uitdagingen in de sociale zekerheid.

Betrokken Ondernemerschap - Alexander Rinnooy Kan, Gerard Schouw, Christiaan de Vries, najaar 2000, € 7,-. Over de betekenis van verantwoord ondernemen.

Volksgezondheid in het perspectief van de burger - Henk Leenen, voorjaar 2000, € 7,-. Naar een sociaal-liberaal beleid op het gebied van de volksgezondheid.

Als u nu twee of meer uitgaven in de serie Sociaal Liberale Perspectieven bestelt, dan kosten de uitgaven per stuk € 5,00.

Conferentieverlagen: (Kopieer- en verzendkosten)

- 'Appèl op Europa', april 2004.
- 'Drugs & Drang - over roesmiddelen, veiligheid & gezondheid', februari 2004.
- 'De gekozen burgemeester: hoe en wat?', oktober 2003.
- 'Staten in de Steigers', juni 2003..
- 'Na de oorlog - hoe nu verder?', april 2003.
- 'De wereld is groter dan Den Haag', februari 2003.
- 'De uitbreiding van de EU en het milieu', december 2002.
- 'Making a difference - on corporate social responsibility', april 2002.
- 'Het Amerikaans buitenlands beleid', april 2002.

COLOFON

Idee tijdschrift van het Kenniscentrum D66

25ste Jaargang - Nummer 6 - december 2004

Verschijnt 6 x per jaar

ISSN nr. 0927-2518

Redactie

MARGO ANDRIESEN, CONSTANTIJN DOLMANS, ARTHUR OLOF, WOUTER-JAN OOSTEN, FRITS PRILLEVITZ, KEES VERHAAR (VOORZITTER), EDWIN VOLBEDA, MARTIN VAN 'T ZET.

Eindredactie

EMILY VAN DE VIJVER

Aan dit nummer werkten mee

PETER BAEHR, THEO VAN BOVEN, GERHARD BRUNSVELD, DAAN DIEDERIKS, JAAP VAN GINNEKEN, RENÉ HEIKENS, ICFTU, ING GROUP, JACOB KOHNSTAMM, HANS VAN MIERLO, MARIJKE MOUS, RENIER NIJSKENS, WILLEM OFFENBERG, JAN PATERNOTTE, JOËLLE DE POORTE, TAN-SUN CHEN, LARS VAN TROOST, JASPER VEEN, JAN VIS, HANS WIJERS

Beeld

FOTOGRAFIE: HERMAN WOUTERS, ANDRÉ VAN DE BOS

ILLUSTRATIES: MARCO VAN LIEROP

Vormgeving en realisatie

DRUKKERIJ ULEMAN-DE RESIDENTIE, ZOETERMEER
BASISONTWERP FABRIQUE, DELFT

Uitgave en administratie

KENNISCENTRUM D66

LAN VAN MEERDERVOORT 50, POSTBUS 660,

2501 CR DEN HAAG,

TEL. 070-3566066, E-MAIL: KENNISCENTRUM@D66.NL

Lezersbijdragen zijn welkom. Inlichtingen over voorwaarden en redactiebeleid kunt u opvragen bij de redactie: idee@d66.nl

Een abonnement geldt voor een kalenderjaar en kan niet tussentijds worden opgezegd. Opzeggen kan uitsluitend schriftelijk tot 1 december van de lopende jaargang. Indien de opzegging voor die datum niet bekend is, wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd.

Een jaarabonnement kost € 33,-. Studenten € 16,-. Losse nummers € 7,-.

©2004 Kenniscentrum D66. Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na schriftelijke toestemming van de uitgever.

Coverfoto: HERMAN WOUTERS

Mijn idee

DONNER GOTTES

Opnieuw is een calvinistische spruitjeslucht over Nederland vaardig geworden. Anders dan in de jaren vijftig is de lucht niet meer gezapig en apathisch, maar giftig en volledig state of the art. Al die bestrijdingsmiddelen ook. Onze spruitjes geuren tegenwoordig naar 'friends of the willing' en zijn tot de tanden bewapend. Er zou een Marokkaanse of Nederlandse Michael Moore voor nodig zijn om de obsceniteit volledig bloot te leggen, maar misschien was Theo van Gogh wel een van de weinige mensen geweest die daarin zijn tanden had willen zetten.

Want hij moest dood, vond de dader, en hij mocht ook wel dood, vonden onze waakhonden. De AIVD hield de Amsterdamse driehoek in het ongewisse, en mag als beloning uitbreiden. Vice-premier Zalm, die nu zijn beurt kreeg om een heuse 'oorlogsverklaring aan het terrorisme' af te kondigen: "En daarbij speelt geld geen enkele rol!" Eens zien ten koste van welke budgetten deze 'blijde boodschap' weer zal gaan.

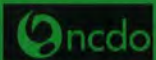
Alle fatsoenridders van onze nieuwe normen en waarden willen de excessen met 'wortel en tak' uitroeien, maar investeren slechts in het snoeien van de tak. Dat is natuurlijk ook een stuk mediamieker dan al dat gewroet. De voedingsbodem voor de wortels wordt intussen vruchtbaarder, daar hebben we straks ongetwijfeld wel weer nieuwe 'slimme' bestrijdingsmiddelen voor. Donner Gottes.

President Bush heerst niet alleen over Schiphol, hij lijkt Den Haag al in zijn greep te hebben. Na de aanslagen op de WTC-torens in New York richtte hij een heel nieuw ministerie in om alle verkokerde, rivaliserende activiteiten van 'zijn' geheime diensten te coördineren (ideetje), het Department of Homeland Security. Van start gegaan in 2002 met een budget van bijna twintig miljard dollar, soupeert dit ministerie het komende jaar ruim veertig miljard dollar op. Doodzonde, temeer als je bedenkt dat alle bestaande instanties en bevoegdheden niet eens goed worden gebruikt. Net Nederland, Donner Gottes.

Ook minister Remkes 'knows the drill'. De bevindingen van de commissie-Van der Haak over zijn informatie-uitwisseling met de Rotterdamse driehoek rond de moord op Pim Fortuyn lapte hij al eerder aan zijn laars. Nu krijgt hij geen tik op zijn vingers maar klopjes op de schouder. Fuck all those triangles! Zo gaat dat in de United States of the Netherlands! Al die driehoeken moeten op de wip, zeker voordat er gekozen burgemeesters zitten. (Nederland is opnieuw zijn onschuld verloren, zeggen de kranten. Gerepareerd maagdevlies, mijnheer.) Het wordt tijd dat de macht de macht nu eens echt in handen neemt. Zonder al dat juridische geneuzel, zo kan het niet langer. Ganz klar, Donner Gottes.

Het is ongehoord dat deze minister van Justitie bewijsmateriaal uit een lopende procedure openbaar maakt, in strijd met internationale richtlijnen voor een eerlijk proces, en het dient trouwens geen enkel zinvol doel. Of het moet zijn om hysterie te optimaliseren, Volksempfinden te mobiliseren en zichzelf als Hekking de Verschrikkelijke in de picture te spelen. Iedereen die werkelijk moet weten wat er zou dreigen voor dit armzalige land, behoort immers al tot zijn elitekorps, of dat van een collega in het kabinet. Even Remkes tanken. Dit is ruling by terror, in een modern kogelvrij jasje. Als dat in Nederland mogelijk is, staat de deur open voor de politiestaat en worden dictatuur en burgeroorlog haalbare opties. Uit naam van vrede en veiligheid, sust Donner Gottes.

ARTHUR OLOF, AMSTERDAM

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door NCDO (Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling)